ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

(Τόμος Ι)

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Αθήνα 2020

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Όλγα Παλαγγιά, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Μέλος: Παναγιώτης Βαλαβάνης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Μέλος: Χρύσανθος Κανελλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Αθήνα 2020

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

Όλγα Παλαγγιά, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Παναγιώτης Βαλαβάνης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Χρύσανθος Κανελλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Στυλιανός Κατάκης, Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Ελένη Παπαγιάννη, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Α.Π.Θ.

Δημήτρης Μποσνάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Παν/μιο Κρήτης

Γεώργιος Ζάχος, Ερευνητής Κέντρου Ερεύνης της Αρχαιότητας, Ακαδημία Αθηνών

Αθήνα 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος **1**

Εισαγωγή **2**

Κεφάλαιο Α΄ **5**

Η ιστορία της έρευνας των μακεδονικού τύπου τάφων της Αρχαίας Θεσσαλίας 5

I. Γενικά 5

II. Οι κτιστοί καμαροσκεπείς 7

III. Οι λαξευτοί θαλαμωτοί 12

Κεφάλαιο Β΄ Ιστορικό Πλαίσιο **15**

I. Γενικά 15

II. Θεσσαλία και Μακεδονία πριν τη βασιλεία του Φιλίππου Β΄ 17

III. Θεσσαλομακεδονικές σχέσεις από την εποχή της βασιλείας του Φιλίππου Β΄ έως την ρωμαϊκή κατάκτηση 23

IV. Αλληλεπιδράσεις Θεσσαλίας–Μακεδονίας. Στοιχεία της μακεδονικής παρουσίας στη Θεσσαλία 39

I. Καμαροσκεπείς κτιστοί μακεδονικού τύπου τάφοι 51

1. Περιβόλι Σπερχειάδας 51
2. Υπάτη, θέση Σαραντάρι 68
3. Αργυροχώρι Υπάτης, θέση Αγ. Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη) 70
4. Επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης, αγρός Κ. Τσιμπούρη 72
5. Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος Ι 75
6. Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος ΙΙΙ 86
7. Λαμία, οδός Θερμοπυλών 9-11, οικ. ιδ. Α.Ε. ΑΜΑΚ (τάφος Ι) 86
8. Λαμία, οδός Κωνσταντινουπόλεως, πρώην στρατόπεδο Τσαλτάκη, ανέγερση νέου Δικαστικού Μεγάρου (τάφος ΙΙ) 89
9. Αχινός 90
10. Λάρισα, θέση «Παλαιοχώρα» ή «Σΐτη» (Ν της Λαρίσης) 91

(πίν. 12) 91

11. Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*) 93
12. Άζωρος 95
13. Άφυσσος, θέση «Παλαιόκαστρον» 96

II. Λαξευτοί θαλαμωτοί 98

1. Λαμία, οδός Ηρακλέους 18, οικόπεδο ιδ. Μ. Παύλου 98

2. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος Ι 99
3. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος ΙΙ 100
4. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος Ι 101
5. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙ 104
6. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙΙ.....105
7. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙV.....106
8. Λαμία, οδός Ηρακλέους και Ποσειδώνος, οικόπεδο ιδ. Ι. Λημακού.....107
9. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος Ι.....108
10. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος ΙΙ 109
11. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος Ι.....111
12. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος ΙΙ.....112
13. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος ΙΙΙ 114
14. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος ΙV 115
15. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο ιδ. Ι. Αγγελακόπουλου, τάφος ΙΙ.....116
16. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο ιδ. Ι. Αγγελακόπουλου, τάφος V 117
17. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 88 (έργα ΔΕΥΑΛ) 118
18. Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος Ι 119
19. Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος ΙΙ.....120
20. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου, οικόπεδο ιδ. Χ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ.....121
21. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, (έργα ΔΕΥΑΛ), τάφος Ι 124
22. Λαμία, οδός Χειμάρας (έργα ΔΕΥΑΛ).....128
23. Λαμία, συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμιγκ (έργα ΔΕΗ) 129
24. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος Ι 130
25. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙ.....131
26. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ.....132
27. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙV 132
28. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ.ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVII 133
29. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVIII 134

30. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος ΧΙΧ.....135
31. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος ΧΧΙ.....135
32. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο ιδ. Κ. Τσαμαδιά.....136
33. Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος Ι.....136
34. Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος ΙV.....139
35. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Α. Κυριώφ, τάφος ΙΙ.....140
36. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος Ι.....141
37. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙ.....145
38. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙΙ.....148
39. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙV.....151
40. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος V.....154
41. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VII.....155
42. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VIII.....157
43. Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8, οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα.....159
44. Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο ιδ. Απ. Αργυρίου.....162
45. Αχινός, οδός Β. Ηπείρου, οικόπεδο ιδ. Λ. Μπούρχα.....163
46. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος ΧΙΙΙ.....164
47. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος ΧΙV.....166
48. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος ΧV.....166
49. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος Ι.....170
50. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΙ.....179
51. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Γ. Σπυροπούλου, τάφος VI.....180
52. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Γ. Σπυροπούλου, τάφος VII.....181
53. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VIII.....182
54. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΧ.....183
55. Αχινός, λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), εκσκαφή χάνδακα για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης σε κοινοτικό δρόμο στις ΝΔ παρυφές του λόφου, όπου η ακρόπολη του αρχαίου Εχίνου, τάφος Ι.....184
56. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Αθ. Παπαλεξοπούλου, τάφος ΙΙΙ.....186
57. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος ΙV.....188
58. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος VII.....189
59. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος ΧΙΧ.....191
60. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Σ. Μπλούνα.....191

61. Αχινός, οδός Εχίνου και 28ης Οκτωβρίου, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου, τάφος XI 193
62. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XV 193
63. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XVI 195
64. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XXX 196
65. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXII 198
66. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXVIII 199
67. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXIII 199
68. Αχινός,οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXV 200
69. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIII 201
70. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIV 201
71. Μεξιάτες, οικόπεδο ιδ. Αργυρώς Μπίτου 202
72. Δομοκός, οικόπεδο ιδ. Δήμου Δομοκού 203
73. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος I 208
74. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος III 208
75. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος IV 209
76. Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφος I 210
77. Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφος III 210
78. Ηράκλεια Τραχινία, θέση Ντούνος 211
79. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος I 211
80. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος II 212
81. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος III 212
82. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος IV 213
83. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος V 213
84. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VI 214
85. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VII 214
86. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VIII 215
87. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος III 215

88. Παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, Σωρός - Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού (σημερινή θέση εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού Βόλου) 216
Κεφάλαιο Δ΄ Τυπολογία....217
I. Καμαροσκεπείς κτιστοί....217
Γενικά....217
Τύμβος....219
Δρόμος....223
Κατασκευή....227
Πρόσοψη 236
Θάλαμος 244
Κλίνες....247
Προσανατολισμός....253
II. Λαξευτοί θαλαμωτοί....254
Γενικά....254
Τύμβος....258
Δρόμος....258
Πρόσοψη 262
Θάλαμος 266
Κλίνες....273
Προσανατολισμός....276
Κεφάλαιο Ε΄ Χωροθέτηση 277
Ενδείξεις μακεδονικής παρουσίας στις περιοχές εύρεσης των μακεδονικού τύπου τάφων 293
Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*)....293
Άζωρος....295
Λαμία....296
Λιμογάρδι (αρχαίο *Ναρθάκιον*) 298
Συμπεράσματα 301
Βραχυγραφίες....310
Βιβλιογραφία 312
Περίληψη 347
Abstract....350

Πρόλογος

Στην εκπόνηση αυτής της εργασίας συντέλεσε ουσιαστικά η βοήθεια και η συμπαράσταση πολλών ανθρώπων τους οποίους θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Αρχικά ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα Καθηγήτριά μου κ. Όλγα Παλαγγιά, τον Ομότιμο Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας κ. Παναγιώτη Βαλαβάνη και τον Καθηγητή κ. Χρύσανθο Κανελλόπουλο για την πολύτιμη καθοδήγηση και τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω επίσης στους Επίτιμους Εφόρους Αρχαιοτήτων κκ. Φανουρία Δακορώνια, Πάντο Πάντο, Μαρία-Φωτεινή Ππαπακωνσταντίνου, όπως και στις κκ. Ευθυμία Καράντζαλη, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και Αικατερίνη Σταμούδη, Αρχαιολόγο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών για την παραχώρηση αρχαιολογικού υλικού.

Η εκπόνηση της διατριβής παράλληλα με την εργασία στην Αρχαιολογική Υπηρεσία αποτελεί έργο ζωής, το οποίο λόγω των υποχρεώσεών του παρεμβάλλεται στην οικογενειακή ζωή, απαιτώντας σημαντικό μέρος του πολύτιμου χρόνου. Γι' αυτούς τους λόγους, στα μέλη της οικογένειάς μου οφείλω να εκφράσω τις εγκάρδιες ευχαριστίες μου για την υπομονή, την ηθική συμπαράσταση, τη διαρκή στήριξη και την βοήθειά τους κατά την περίοδο εκπόνησης της μελέτης μου.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της μελέτης με θέμα «Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)» αποτελούν οι καμαροσκεπείς κτιστοί και οι λαξευτοί θαλαμωτοί, μακεδονικού τύπου τάφοι της ελληνιστικής περιόδου στην αρχαία Θεσσαλία.

Επιχειρείται η εξέταση της αρχιτεκτονικής μορφής των «μακεδονικού τύπου» κτιστών καμαροσκεπών και λαξευτών θαλαμωτών τάφων της ελληνιστικής εποχής που έχουν ανασκαφεί στη βόρεια Φθιώτιδα και την Θεσσαλία, σε σχέση με αυτούς που έχουν βρεθεί στη Μακεδονία. Παράλληλα, εξετάζονται οι σχέσεις των περιοχών, στις οποίες έχουν βρεθεί οι παραπάνω τάφοι, με τους Μακεδόνες και η μακεδονική επιρροή σ' αυτές κατά την ελληνιστική περίοδο, εποχή άνθησης της μακεδονικής κυριαρχίας. Η προσέγγιση είναι συνθετική, με βάση τις αρχαίες πηγές, τις υπάρχουσες μέχρι σήμερα δημοσιεύσεις και τα δεδομένα των τάφων.

Το υλικό στο οποίο βασίζεται η μελέτη, προέρχεται κυρίως από τις σωστικές ανασκαφικές έρευνες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από τις ΙΓ΄, ΙΔ΄ και ΙΕ΄ Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, με την ευκαιρία των εκσκαφών θεμελίων για την ανέγερση οικοδομών ή παράνομων εκσκαφών και παλαιές δημοσιεύσεις, οι οποίες αφορούν στους τάφους και στα κτερίσματά τους.

Βασικός στόχος της παρούσας μελέτης είναι η κάλυψη του κενού, το οποίο υπάρχει έως σήμερα στη συνολική παρουσίαση και θεώρηση των τάφων μακεδονικού τύπου και κυρίως των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην αρχαία Θεσσαλία. Στόχους επίσης, αποτελούν ο εμπλουτισμός των δημοσιεύσεων των ανασκαφικών δεδομένων, αν και παρήλθε σημαντικό χρονικό διάστημα από το πέρας των ανασκαφών και η συμπλήρωση μίας μικρής «ψηφίδας» στο ιστορικό «μωσαϊκό» της περιοχής, κυρίως της βόρειας Φθιώτιδας, για την οποία οι πηγές παρέχουν λίγες και ασαφείς μαρτυρίες, ενώ η αρχαιολογική έρευνα βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο.

Το μεγαλύτερο τμήμα της υπάρχουσας βιβλιογραφίας για τα συγκεκριμένα μνημεία αφορούσε στην κατηγορία των κτιστών καμαροσκεπών τάφων ενώ οι πληροφορίες για τους λαξευτούς θαλαμωτούς προέρχονται κυρίως από τα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου στα οποία υπάρχουν περιληπτικές περιγραφές των μνημείων που περιλαμβάνονται στην παρούσα μελέτη.

Η έλλειψη της συνολικής θεώρησης των τάφων μακεδονικού τύπου στην αρχαία Θεσσαλία και η μέχρι τώρα ενασχόλησή μου με τις μακεδονικές ενδείξεις στα αρχαιολογικά

ευρήματα της Φθιώτιδας, περιοχής όπου εργάζομαι για περισσότερα από είκοσι πέντε έτη, αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους της ενασχόλησής μου με το συγκεκριμένο θέμα.

Η συγκρότηση της βιβλιογραφίας έγινε στη βιβλιοθήκη του Τομέα Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου και στις βιβλιοθήκες της Βρετανικής και της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα.

Οι τάφοι βρέθηκαν συληµένοι και το εσωτερικό τους ήταν αναμοχλευμένο. Ως εκ τούτου, η ανασύσταση της θέσης των νεκρών και των κτερισμάτων των ταφών ήταν ανέφικτη. Σε αρκετές περιπτώσεις, επειδή όλοι αποτελούν «προϊόντα» βιαστικών σωστικών ανασκαφικών ερευνών ή ερευνήθηκαν ἐπειτα από παράνομες εκσκαφές, τα στοιχεία από τα αρχεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας είναι ελλιπή. Ελάχιστοι από τους τάφους της μελέτης έχουν διατηρηθεί και είναι επισκέψιμοι (οι κτιστοί καμαροσκεπείς στο Πετρόπορο, στις Μεξιάτες και στο Περιβόλι Σπερχειάδας και οι θαλαμωτοί τάφοι στο οικόπεδο Σδράλη στη Λαμία). Οι περισσότεροι από αυτούς καταχώθηκαν μετά την ανασκαφική έρευνα, ενώ κάποιοι είναι αδύνατο να εντοπιστούν (οι κτιστοί καμαροσκεπείς στη Λάρισα, στην Άζωρο και στην Άφυσσο) ή η θέση τους μπορεί να εντοπιστεί κατά προσέγγιση (κτιστός καμαροσκεπής στο Σαραντάρι Υπάτης). Χρησιμοποιήθηκαν για τη χρονολόγηση του κάθε τάφου ενδεικτικά ευρήματα, όπου αυτό ήταν δυνατό, όπως επίσης η χρονολόγηση των ανασκαφέων και των μελετητών των τάφων, όπου δεν υπήρχε η δυνατότητα μελέτης των ευρημάτων.

Η μελέτη διαρθρώνεται στα εξής κεφάλαια:

Στο κεφάλαιο Α΄, *Η ιστορία της έρευνας των μακεδονικού τύπου τάφων της Αρχαίας Θεσσαλίας*, παρατίθενται τα κύρια δημοσιεύματα που αφορούν τους τάφους της παρούσας μελέτης.

Στο κεφάλαιο Β΄, *Ιστορικό πλαίσιο*, αναφέρονται τα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται άμεσα με την αρχαία Θεσσαλία και εξετάζονται οι σχέσεις των περιοχών στις οποίες έχουν βρεθεί οι τάφοι με τους Μακεδόνες και κατ' επέκταση η μακεδονική επιρροή σε αυτές κατά την ελληνιστική περίοδο.

Στο κεφάλαιο Γ΄, *Οι τάφοι,* περιλαμβάνει τους κτιστούς καμαροσκεπείς και τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους ελληνιστικής περιόδου της αρχαίας Θεσσαλίας. Περιγράφεται αναλυτικά ο κάθε τάφος και όπου ήταν εφικτό, χρονολογημένα κτερίσματα και βιβλιογραφική τεκμηρίωση της χρονολόγησής τους. Για τους τάφους για τους οποίους δεν υπήρχε η δυνατότητα μελέτης των ευρημάτων τους, παρατέθηκε η χρονολόγηση των

ανασκαφέων. Παρατίθενται επίσης οι πληροφορίες οι οποίες προέκυψαν από τη μελέτη της βιβλιογραφίας των τάφων και η βιβλιογραφία για τον καθένα.

Στο κεφάλαιο Δ΄, *Τυπολογία*, εξετάζεται η αρχιτεκτονική μορφή των τάφων μακεδονικού τύπου της αρχαίας Θεσσαλίας συγκριτικά με αυτούς, οι οποίοι έχουν ερευνηθεί στη Μακεδονία και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Στο κεφάλαιο Ε΄, *Χωροθέτηση*, εκτίθενται τα στοιχεία της τοπογραφίας των περιοχών της αρχαίας Θεσσαλίας στις οποίες έχουν βρεθεί οι τάφοι, συζητείται το ζήτημα της κατασκευής των τάφων μακεδονικού τύπου σ' αυτές και παρατίθενται ενδείξεις μακεδονικής παρουσίας στις περιοχές εύρεσής τους. Γίνεται επίσης αναφορά στην παρουσία όμοιου τύπου τάφων στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο.

Στα *Συμπεράσματα,* καταγράφονται οι γενικές παρατηρήσεις για τους μακεδονικού τύπου τάφους και τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από τη μελέτη τους.

Στο τέλος παρατίθενται η βιβλιογραφία και στον τόμο ΙΙ οι πίνακες οι οποίοι περιλαμβάνουν χάρτες, σχέδια και εικόνες των τάφων και των κτερισμάτων που χρησιμοποιήθηκαν για την χρονολόγηση των τάφων.

Κεφάλαιο Α΄

Η ιστορία της έρευνας των μακεδονικού τύπου τάφων της Αρχαίας Θεσσαλίας

I. Γενικά

Η Θεσσαλία κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αι. προσέλκυσε το ενδιαφέρον ξένων περιηγητών και ερευνητών με ιστορικά και αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, οι οποίοι αναζήτησαν τα ίχνη των αρχαίων θεσσαλικών πόλεων. Από αυτούς ξεχωρίζει ο W. Leake και η δημοσίευση της έρευνάς του για τον εντοπισμό αρκετών θέσεων θεσσαλικών πόλεων, το 1835[1].

Σημαντική συμβολή στην μελέτη της ιστορίας των θεσσαλικών πόλεων αποτελούν η δημοσίευση των νομισμάτων του Βρετανικού Μουσείου από τη Θεσσαλία και την Αιτωλία, από τον P. Gardner το 1883[2] και η δημοσίευση από τον O. Kern, το 1903, του τόμου IX 2 των *Inscriptiones Graecae* για τις θεσσαλικές επιγραφές[3].

Ουσιαστική συμβολή στην μελέτη των θεσσαλικών πόλεων προσέφερε ο Επιμελητής Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας Ν. Γιαννόπουλος στις αρχές του 20ου αι., ο οποίος διεξήγαγε έρευνες σε πολλές θεσσαλικές θέσεις, με κύριο μέλημα την συλλογή και την διάσωση των αρχαιοτήτων της Αχαΐας Φθιώτιδας αλλά και ολόκληρης της Θεσσαλίας[4].

Ο Έφορος Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας Α. Σ. Αρβανιτόπουλος, το διάστημα 1906-1926, εγκαινίασε ουσιαστικά μια περίοδο εντατικής έρευνας της θεσσαλικής ιστορίας, ερευνώντας, εντοπίζοντας και δημοσιεύοντας αναλυτικά πολλές αρχαίες θέσεις και επιμέρους μνημεία θεσσαλικών πόλεων[5]. Εξέδωσε πλήθος επιγραφών των πόλεων αυτών, σε επιμέρους αναφορές και μελέτες στα *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα* και στον *Πολέμωνα*[6].

Στο πρώτο τέταρτο του 20ου αι., ξεχωρίζει το έργο του γερμανού φιλόλογου και αρχαιολόγου Fr. Stählin, ο οποίος επισκέφτηκε πολλές θεσσαλικές θέσεις και συνέγραψε πολλές επιμέρους μελέτες για θεσσαλικές πόλεις, παραθέτοντας χάρτες και τοπογραφικά

---

1 Leake 1835.
2 Gardner 1883.
3 Kern 1903. Συλλογές επιμέρους επιγραφών θεσσαλικών πόλεων δημοσιεύονται στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*, το *Αρχαιολογικό Δελτίο* και σε άλλες περιοδικές εκδόσεις της εποχής, βλ. σχ. Κουμανούδης 1864· Εσφιγμενίτης 1889· Woodward 1910.
4 Giannopoulos 1913· Γιαννόπουλος 1914, 1930, 1934-5, 2006· πρβλ. Δουλγέρη - Ιντζεσίλογλου 1997, 2007.
5 Σταματοπούλου 2004-9.
6 Αρβανιτόπουλος 1913, 1914, 1915α, 1916, 1917, 1929, 1952-5.

σχέδια[7]. Το 1924, εξέδωσε το βιβλίο του *Das Hellenische Thessalien*, το οποίο αποτελεί μια σύνοψη των θεσσαλικών πόλεων και οικισμών, με βάση τις επισκέψεις του στους αρχαιολογικούς χώρους, την διασταύρωση των αρχαιολογικών δεδομένων με τις πληροφορίες των αρχαίων λογοτεχνικών και επιγραφικών πηγών και την συγκέντρωση όλης της πρωιμότερης βιβλιογραφίας[8]. Ακολουθεί, το 1937 και το 1946, η ιστορική και αρχαιολογική έρευνα του Ν. Παπαχατζή[9] για την οικιστική της ευρύτερης περιοχής του Βόλου.

Εκτεταμένες έρευνες στην θεσσαλική τοπογραφία και επιγραφική πραγματοποιήθηκαν από τον Y. Béquignon και αναφορές του δημοσιεύτηκαν στην ετήσια περιοδική έκδοση του γαλλικού *BCH*, με τίτλο *Études Thessaliennes*[10].

Σημαντικές είναι η συμβολή του Θ. Αξενίδη, στη γνώση της ιστορίας και των θεσμών της Λάρισας[11], όπως επίσης οι ανασκαφικές έρευνες του Δ. Ρ. Θεοχάρη και της Αρχαιολογικής Εταιρείας στα ερείπια πολλών θεσσαλικών πόλεων των ιστορικών χρόνων[12].

Το 1973, δημοσιεύτηκε η συστηματική μελέτη των επιγραφικών δεδομένων από την Περραιβική πόλη των Γόννων από τον Br. Helly[13], η έρευνα του οποίου έθεσε τα θεμέλια για την επιμέρους παρουσίαση των επιγραφικών δεδομένων από αρχαίες θεσσαλικές πόλεις και την γνώση των πολιτικών, θρησκευτικών και διοικητικών θεσμών των πόλεων αυτών.

Το 1992, στο *Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Θεσσαλία στη Μνήμη του Δ. Ρ. Θεοχάρη*[14] παρουσιάστηκαν πρόσφατες μελέτες για τις θεσσαλικές πόλεις, Οι έρευνες της περιόδου 1975-1990 παρουσιάστηκαν, το 1994, στα *Πρακτικά του Συνεδρίου της Λυών*[15], όπου παρατίθενται μελέτες για την ιστορική τοπογραφία της αρχαίας Θεσσαλίας και της περίοικης Μαγνησίας καθώς και έρευνες για συγκεκριμένες περιοχές, τα αποτελέσματα επιφανειακών και ανασκαφικών ερευνών και μελέτες για συγκεκριμένες πόλεις και τις χώρες τους.

Το 2000, δημοσιεύτηκαν οι ανασκαφικές και ιστορικές έρευνες της περιόδου 1990-1998 στα *Πρακτικά της* 1ης *Επιστημονικής Συνάντησης του Έργου των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Υπηρεσιών Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού στη Θεσσαλία και την*

---

7 Stählin 1907, 1914, 1921.
8 *Ό.π.* 1924.
9 Παπαχατζής 1937, 1946.
10 Béquignon 1932, 1937, 1946.
11 Αξενίδης 1949.
12 Κυπραίου 1992, 26-8.
13 Helly 1973.
14 Κυπραίου 1992.
15 Κυπραίου & Ζαφειροπούλου 1994.

ευρύτερη περιοχή της[16]. Το ίδιο έτος δημοσιεύτηκαν τα *Πρακτικά του Συνεδρίου για την Ελληνιστική Κεραμική στη Θεσσαλία*[17], όπου παρουσιάζεται η κεραμική και η αγγειογραφική δημιουργία πόλεων της Θεσσαλίας και των περίοικων περιοχών της.

Το 2004 δημοσιεύτηκαν τα *Πρακτικά της Επιστημονικής Συνάντησης για το Νόμισμα στο Θεσσαλικό χώρο*, με επιμέρους μελέτες για τα νομίσματα της αρχαίας Θεσσαλίας[18]. Το 2005, η διδακτορική διατριβή της Μ. Μίλη ανέδειξε σημαντικές πτυχές της θεσσαλικής αστικής θρησκείας[19]. Ακολούθως, το 2006, η διδακτορική διατριβή του D. Graninger είχε ως αντικείμενο τις περιφερειακές θεσσαλικές λατρείες[20]. Το 2013 εκδόθηκε η διδακτορική διατριβή του Δ. Μποσνάκη με τίτλο *ΕΝΘΕΤΤΑΛΙΖΕΣΘΑΙ,* καίριο ζήτημα της οποίας αποτελεί η διερεύνηση της «θεσσαλικότητας», του ιδιαίτερου χαρακτήρα των επιτυμβίων αναγλύφων του 5ου και του 4ου αι. π.Χ. από τη Θεσσαλία[21].

Από τις αρχές του 21ου αι. και εξής, τα ευρήματα από τις ανασκαφικές έρευνες στις θεσσαλικές πόλεις, αλλά και θεωρητικές μελέτες, παρουσιάζονται πλέον στις περιοδικές Επιστημονικές Συναντήσεις για το *Αρχαιολογικό Έργο στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα*. Τα Πρακτικά τους περιλαμβάνουν μελέτες μελών των Εφορειών Αρχαιοτήτων και των Ειδικών Περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού που δραστηριοποιούνται στο χώρο της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας, αλλά και μελών της ελληνικής και διεθνούς πανεπιστημιακής κοινότητας και αντίστοιχων ερευνητικών κέντρων.

II. Οι κτιστοί καμαροσκεπείς

Ο τάφος στο Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*) (αρ. κατ. 11) αποκαλύφθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα από τον πρωτοπόρο στην ανασκαφική έρευνα της αρχαίας Θεσσαλίας, Έφορο Αρχαιοτήτων Α. Αρβανιτόπουλο και ανασκάφηκε μερικώς. Τα αποτελέσματα της ανασκαφής δημοσιεύθηκαν στα *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*[22]. Στη συνέχεια, άγνωστο πότε, ο τάφος επικαλύφθηκε πλήρως με τα χώματα του τύμβου του.

---

16 Καλογεράκου 2000.
17 Κυπραίου 2000.
18 Κυπραίου 2004.
19 Mili 2005.
20 Η μονογραφία του Denver Graninger, *Cult and Koinon in Hellenistic Thessaly* (Graninger 2011), η οποία προέκυψε από την αναθεώρηση της διδακτορικής του διατριβής (2006, Πανεπιστήμιο Cornell).
21 Μποσνάκης 2013. Πρόκειται για την επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής του Δ. Μποσνάκη *Συμβολή στη μελέτη των θεσσαλικών επιταφίων αναγλύφων του 5ου και 4ου αι. π.Χ.* (Ιωάννινα 1990).
22 Αρβανιτόπουλος 1907β.

Ο Α. Αρβανιτόπουλος ερεύνησε και δημοσίευσε τον καμαροσκεπή τάφο στην Παλαιοχώρα Λαρίσης (αρ. κατ. 10) στο άρθρο του «Καμαρωτός τάφος παρά την Λάρισαν» στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*[23]. Η δημοσίευση του Αρβανιτόπουλου αποτελεί την βάση για όλες τις μεταγενέστερες μελέτες που αφορούν στον τάφο. Στην ίδια δημοσίευση περιλαμβάνεται και αναφορά στον τάφο στη θέση «Παλαιόκαστρον» Αφύσσου[24].

Ο Α. Ορλάνδος, στο εγχειρίδιό του *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία*[25], παρουσίασε τον πρώτο κατάλογο των κτιστών καμαροσκεπών τάφων μακεδονικού τύπου και ανέλυσε την οικοδομική αυτών των κατασκευών. Συγκεκριμένα, σε επιμέρους κεφάλαιο ερεύνησε το ζήτημα της θόλου των μέχρι τότε δημοσιευμένων θολωτών τάφων του 4ου αι. π.Χ. και της ελληνιστικής εποχής. Παρέθεσε επίσης τα παραδείγματα των κλειδωτών τόξων και θόλων του 4ου αι. π.Χ. και της ελληνιστικής εποχής στη Μ. Ασία, στα νησιά του Αιγαίου, στη Ρωσία, στη Μακεδονία και τη Μεγάλη Ελλάδα καθώς και όλους τους μέχρι τότε δημοσιευμένους μακεδονικούς καμαροσκεπείς τάφους. Οι τάφοι συνοδεύονται από γενικές περιγραφές των αρχιτεκτονικών τους χαρακτηριστικών και ενδείξεις χρονολογικές και βιβλιογραφικές. Στη μελέτη του περιλαμβάνεται και ο τάφος της Παλαιοχώρας Λαρίσης[26].

Ο τάφος της Παλαιοχώρας Λαρίσης περιλαμβάνεται στον κατάλογο των κτιστών καμαροσκεπών μακεδονικού τύπου τάφων του άρθρου του Δ. Παντερμαλή «Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας», στα *Μακεδονικά*[27], στο οποίο αφού δίνεται ο ορισμός του «μακεδονικού τάφου»[28], οι μέχρι τότε γνωστοί τάφοι αυτού του τύπου ταξινομούνται σε ομάδες, με βάση τα τυπολογικά χαρακτηριστικά και τις διαστάσεις του νεκρικού τους θαλάμου.

Στη διατριβή της B. Gossel, *Makedonische Kammergräber*[29], αναλύονται όλα τα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία των κτιστών καμαροσκεπών τάφων και συγκεντρώνεται όλη η παλαιότερη σχετική βιβλιογραφία. Σ' αυτήν περιλαμβάνονται οι τάφοι στην Παλαιοχώρα Λαρίσης (αρ. κατ. 10)[30], και στην Άφυσσο (αρ. κατ. 13)[31], της παρούσας μελέτης.

---

23 *Ό.π.* 1909β.
24 *Ό.π.* 39.
25 Ορλάνδος 1958, 347-53, 356-8.
26 *Ό.π.*, 358, πίν. Β, αρ. 18, σχ. 392.
27 Παντερμαλής 1972, 81.
28 *Ό.π.,* 147.
29 Gossel 1980.
30 *Ό.π.,* 154-7 no 17.
31 *Ό.π.,* 103.

Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου στη θέση «Σαραντάρι» Υπάτης (αρ. κατ. 2) και Μεξιατών Ι (αρ. κατ. 5) συμπεριελήφθησαν από την Φ. Δακορώνια στο άρθρο της «Μακεδονικού τύπου τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού», στα Πρακτικά του συνεδρίου *Αρχαία Μακεδονία IV*[32], όπου περιγράφονται πολύ σύντομα και αδρά τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους και διαπιστώνεται η σχέση τους με τους ανάλογους τάφους της Μακεδονίας.

Ο τάφος στο Περιβόλι Φθιώτιδος (αρ. κατ. 1) δημοσιεύτηκε από τον Π. Πάντο στο άρθρο του «Αρχαιολογικά ευρήματα από την ΝΔ Αινίδα» στα Πρακτικά του *Διεθνούς Συνεδρίου για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη*[33]. Στο άρθρο μεγάλη έκταση καταλαμβάνουν η περιγραφή της τοπογραφίας της αρχαίας Αινίδας και οι συνθήκες αποκάλυψης του τάφου. Ακολουθεί σύντομη περιγραφή του τάφου. Σημαντική έκταση της δημοσίευσης καταλαμβάνει η γενική αναφορά -χωρίς να δίνεται κατάλογος- σε χαρακτηριστικά των λύχνων που βρέθηκαν στο εσωτερικό του θαλάμου του τάφου και αποδεικνύουν την χρήση του έως τον 7^{ο} αι. μ.Χ.

Η μονογραφία της S. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Makedonian Tomb*[34] (1993), εκτός από τον τάφο του Λύσωνος και Καλλικλέους, έχει ως αντικείμενο την χρονολόγηση και την παράθεση των χαρακτηριστικών των έως τότε γνωστών μακεδονικών τάφων. Συνοδεύει το κείμενό της με κατάλογο και προσφέρει στους μελετητές σημαντικές πληροφορίες για την διασπορά και τη σημασία τους. Από τους κτιστούς καμαροσκεπείς μακεδονικούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, στον κατάλογό της περιλαμβάνεται ο τάφος στην Παλαιοχώρα Λαρίσης (αρ. κατ. 10)[35].

Ο τάφος στο Αργυροχώρι Υπάτης (αρ. κατ. 3) δημοσιεύθηκε από την Π. Μπούγια στο άρθρο της «Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της κοιλάδας του Σπερχειού με αφορμή την εύρεση ενός νέου στο Αργυροχώρι Υπάτης», στα *Πρακτικά του 2^{ου} Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας*[36], όπου μετά την σύντομη περιγραφή του τάφου επιχειρείται η σύγκρισή του με τους υπόλοιπους έως τότε αποκαλυφθέντες τάφους της κοιλάδας του Σπερχειού και συγκεκριμένα, τους τάφους του Περιβολίου (αρ. κατ. 1), του Σαρανταρίου Υπάτης (αρ. κατ. 2), των Μεξιατών (αρ. κατ. 5, 6) και της Λαμίας (Ι) (αρ. κατ. 7).

---

32 Δακορώνια 1986.
33 Πάντος 1992α.
34 Miller 1993, 109, no 17.A
35 *Ό.π.*, 109, no 17.A.
36 Μπούγια 2005.

Η ΙΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών και Αρχαιοτήτων ανέσκαψε εκ νέου τον τάφο στο Πετρόπορο (αρ. κατ. 11) που είχε ανασκαφεί αποσπασματικά από τον Αρβανιτόπουλο, στις αρχές του 20ου αιώνα, όπως προαναφέρθηκε. Τα άμεσα μέτρα αντιστήριξης – υποστήλωσης και όλες οι επεμβάσεις στο μνημείο περιγράφηκαν από τους Στ. Κατακούτα και Δ. Καραγκούνη στο άρθρο τους με τίτλο «Ήπιας μορφής επεμβάσεις σε ταφικά μνημεία. Από την επιλογή στην υλοποίηση», το οποίο δημοσιεύτηκε στα *Πρακτικά του 1ου Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*[37].

Στην διατριβή της C. Huguenot, *La tombe aux érotes et la tombe d' Amarynthos. Architecture funeraire et presence makedoniéne en Grèce centrale*[38], αναλύονται οι τάφοι των Ερώτων και της Αμαρύνθου. Αρχικά, περιγράφονται οι καμαροσκεπείς τάφοι της Βόρειας Ελλάδας και αναλύονται προβλήματα που σχετίζονται με την διάδοση και την χρονολόγησή τους. Στη συνέχεια, μετά τη λεπτομερή παρουσίαση των τάφων των Ερώτων και της Αμαρύνθου διατυπώνονται ερμηνείες σχετικές με τα ταφικά έθιμα και την ταυτότητα των ιδιοκτητών των τάφων. Ο τάφος των Ερώτων τοποθετείται χρονικά στο β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. και ο τάφος της Αμαρύνθου στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. Υποστηρίζεται ότι οι χρονολογήσεις συμπίπτουν με τα ιστορικά δεδομένα που μαρτυρούν την παρουσία μιας μακεδονικής φρουράς στην πόλη της Ερέτριας, η οποία παρέμεινε στην πόλη κατά τα τελευταία δύο τρίτα του 3ου αι. π.Χ.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα ταφικά έθιμα τα οποία συνδέονται με τους μακεδονικούς τάφους, όπως η καύση των νεκρών ενώ φορούν τα κοσμήματά τους και η συγκέντρωση της τέφρας σε ύφασμα που κατόπιν τοποθετείται σε λίθινη τεφροδόχο ή σε χάλκινο αγγείο. Υπογραμμίζεται η στενή σχέση μεταξύ μακεδονικών τάφων και λίθινων επίπλων καθώς και η σχέση μεταξύ θρόνου και βασιλικής ή πριγκιπικής ταφής, δεδομένου ότι εκτός των παραδειγμάτων της Ερέτριας αυτός ο συνδυασμός δεν απαντά παρά μόνο στη νεκρόπολη της Βεργίνας. Η Huguenot θεωρεί πιθανή την βασιλική ή την πριγκηπική καταγωγή των νεκρών της Ερέτριας. Για να υποστηρίξει την υπόθεσή της αυτή παραθέτει μελέτη των ονομάτων των ταφέντων. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι πολυτελείς τάφοι της Ερέτριας ίσως να προορίζονταν για υψηλόβαθμους Μακεδόνες αξιωματούχους, οι οποίοι ήταν μάλλον μέλη της μακεδονικής φρουράς. Ο κατάλογος των στοιχείων που δείχνουν δεσμούς με τη μακεδονική σφαίρα επιρροής συμπληρώνεται από τα κτερίσματα του τάφου *των Ερώτων* - χρυσά κοσμήματα και χάλκινα αγγεία - τα οποία βρίσκουν τα κοντινότερα

---

37 Κατακούτα & Καραγκούνης 2006.
38 Huguenot 2008.

παράλληλά τους στη Βόρεια Ελλάδα. Επίσης, θεωρεί ότι ο γραπτός διάκοσμος του τάφου *των Ερώτων* είναι ίσως εμπνευσμένος από τη μακεδονική ζωγραφική.

Ερευνώνται επίσης τα θέματα της καμάρας και ο συμβολισμός της, η τοπική παραγωγή και η εισαγωγή πήλινων ειδωλίων στην Ερέτρια καθώς και η μνημειακή πυρά ως ένα επιπλέον χαρακτηριστικό μιας κοινωνικής τάξης η οποία επιζητούσε επισημότητες. Συμπεραίνεται ότι οι τελετές που συνδέονται με τους μακεδονικούς τάφους αποτελούσαν την επιλογή μιας ορισμένης ομάδας περισσότερο κοινωνικής παρά εθνικής και χρησίμευαν σαν στοιχεία αναγνώρισης για οποιονδήποτε διεκδικούσε ένα δεσμό με την μακεδονική ανώτερη κοινωνική τάξη.

Γίνεται επίσης αποτίμηση της επίδρασης των ανατολικών προτύπων ιδιαίτερα στην περίπτωση των ορθοστατών των κλινών του τάφου *της Αμαρύνθου* και συμπεραίνεται αφενός στενή συγγένεια με την περσική παράδοση, αφετέρου άμεση επιρροή από την Βόρεια Ελλάδα.

Κατόπιν, μελετώνται τα ίχνη της μακεδονικής παρουσίας στην Ερέτρια και συγκεντρώνονται τα φιλολογικά, επιγραφικά και αρχαιολογικά δεδομένα, προκειμένου να αποδειχθεί το μακεδονικό παρελθόν της πόλης.

Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη μελέτη των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των μακεδονικών τάφων της Κεντρικής Ελλάδας. Στην προσπάθεια ένταξής τους σε ιστορικό πλαίσιο υπογραμμίζεται η σχέση των τάφων με την στρατιωτική μακεδονική παρουσία.

Παρατίθεται κατάλογος όλων των κτιστών καμαροσκεπών μακεδονικού τύπου τάφων που έχουν βρεθεί έως το 2008 στην Ελλάδα. Στον κατάλογο των τάφων της κεντρικής Ελλάδας περιλαμβάνονται οι τάφοι στο Περιβόλι (αρ. κατ. 1), στο Σαραντάρι Υπάτης (αρ. κατ. 2), στις Μεξιάτες (αρ. κατ. 5, 6), στη Λαμία (Ι) (αρ. κατ. 7), στη Λάρισα (αρ. κατ. 10), στο Πετρόπορο (αρ. κατ. 11) και στην Άζωρο (αρ. κατ. 12).

Η μονογραφία του H. v. Mangoldt, *Makedonische Grabarchitectur. Die Makedonischen Kammergräber und ihre Vorläufer*[39], έχει ως αντικείμενο τους κτιστούς καμαροσκεπείς μακεδονικού τύπου τάφους. Συγκεντρώνει σε έναν πλήρη περιγραφικό κατάλογο, το σύνολο των απανταχού στον αρχαίο κόσμο εντοπισθέντων χαρακτηριστικών μνημείων της συγκεκριμένης κατηγορίας. Επιχειρήθηκε η ομαδοποίηση σε ξεχωριστή ενότητα, των προδρομικών μορφών του τύπου και των τάφων στην Ελλάδα, στην Τουρκία

[39] Mangoldt 2012.

και στην Κύπρο. Στα παραρτήματα περιλαμβάνει τους τάφους που θεωρεί ως διαδόχους των μακεδονικών, τους τάφους στα Βαλκάνια, στην περιοχή βόρεια της Μαύρης Θάλασσας και τους τάφους που είχαν θεωρηθεί ως μακεδονικοί. Ο συγγραφέας αποδελτιώνει όλη την μέχρι το έτος 2012 βιβλιογραφία που αφορά στα μνημεία και το σύγγραμμά του είναι πληρέστερο από όλα τα προηγούμενα που αναφέρονται στο συγκεκριμένο θέμα. Στη μονογραφία περιλαμβάνονται οι τάφοι στο Περιβόλι (αρ. κατ. 1), στο Σαραντάρι Υπάτης (αρ. κατ. 2), στις Μεξιάτες (αρ. κατ. 5, 6), στη Λαμία (Ι) (αρ. κατ. 7), στη Λάρισα (αρ. κατ. 10), στο Πετρόπορο (αρ. κατ. 11) και στην Άζωρο (αρ. κατ. 12).

Για τον τάφο ΙΙ της Λαμίας οι πληροφορίες αντλήθηκαν από την ανακοίνωση τοίχου των ανασκαφέων[40] και από την αναφορά στον συλλογικό τόμο *Από το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων 2000-2010,* ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Φθιώτιδα. Λαμία. Η οχύρωση, η αγορά και τα νεκροταφεία (2000-2007)[41].

Αναφορές για τον τάφο στον Αχινό[42] (αρ. κατ. 9) και για τον τάφο στην επαρχιακή οδό Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης, αγρός Κ. Τσιμπούρη (αρ. κατ. 4) υπάρχουν στα Αρχαιολογικά Δελτία[43].

ΙΙΙ. Οι λαξευτοί θαλαμωτοί

Η Φ. Δακορώνια στο άρθρο της «Μακεδονικού τύπου τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού», στα *Πρακτικά* του συνεδρίου *Αρχαία Μακεδονία IV*[44] χαρακτήρισε ως μακεδονικούς τους πρώτους ανασκαφέντες λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους στα οικόπεδα ιδιοκτησίας Α. Κυριώφ και Δ. Κούτρα στον Αχινό (αρ. καταλόγου 35-42 στην παρούσα μελέτη) και περιέγραψε πολύ σύντομα τα χαρακτηριστικά τους. Στο ίδιο άρθρο περιλαμβάνονται οι τάφοι στην Ηράκλεια Τραχινία (αρ. καταλόγου 79-86).

Σύντομες και γενικές αναφορές στους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους του Αχινού υπάρχουν στα άρθρα της Μ.-Φ. Παπακωνσταντίνου «Το νοτιοανατολικό τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας από τους κλασικούς στους ρωμαϊκούς χρόνους» στα Πρακτικά του *Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικών Ερευνών. Γλώσσα – Ιστορία - Λαογραφία*[45] και «Εχίνος: Ιστορικό περίγραμμα, μνημειακή τοπογραφία και αρχαιολογικά ευρήματα μιας αρχαίας θεσσαλικής πόλης στον

---

40 Παπακωνσταντίνου & Κραβαρίτη 2012.
41 Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012.
42 Φιλιππάκη κ.α. 1968.
43 Παπασταθοπούλου 2015.
44 Δακορώνια 1986.
45 Παπακωνσταντίνου 1993.

Αχινό Φθιώτιδας στα *Πρακτικά* του *1ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας*[46]. Ευρήματα από τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους του Αχινού έχουν συμπεριληφθεί σε άρθρα που αφορούν σε ζητήματα χρονολόγησης και τυπολογίας της ελληνιστικής κεραμικής, όπως στο άρθρο της Φ. Δακορώνια «Ασυνήθιστοι τύποι ελληνιστικών αγγείων από την κοιλάδα του Σπερχειού», στην *Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία*[47], *της Μ.-Φ.* Παπακωνσταντίνου «Τα ελληνιστικά λυχνάρια του Εχίνου», στα Πρακτικά του *Ε΄ Συνεδρίου της Ελληνιστικής Κεραμικής*[48] και της Αικ. Σταμούδη «Τα ελληνιστικά πινάκια από τον Αχινό» στα *Πρακτικά* του *ΣΤ΄ Συνεδρίου της Ελληνιστικής Κεραμικής*[49].

Μια πρώτη παρουσίαση δεκαπέντε (15) από τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Λαμίας που αποκαλύφθηκαν στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Λαμίας έγινε στο άρθρο της γράφουσας σε συνεργασία με την Μαρία - Φωτεινή Παπακωνσταντίνου «Ελληνιστικοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι Λαμίας. Πρώτη παρουσίαση» στα *Πρακτικά του 1ουΑρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας*[50]. Πρόκειται για τους τάφους στα οικόπεδα ιδιοκτησίας Β. Κούκιου στη συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, Ι. Λημακού. στην οδό Ηρακλέους και Ποσειδώνος, Τρ. Τσαδήμα στην οδό Αργυροκάστρου, Π. Σδράλη στην οδό Μαλιέων, Ι. Αγγελακόπουλου, στην οδό Ποσειδώνος 55Α, τον τάφο που αποκαλύφθηκε κατά τα έργα ΔΕΥΑΛ στην οδό Καραϊσκάκη 88 και τον τάφο Ι στο οικόπεδο ιδιοκτησίας Α. & Δ. Φλώρου στην γωνία της οδού Σκοπέλου 4 και παρόδου Τσαλτάκη (αρ. καταλόγου 4-18 στην παρούσα μελέτη). Στο άρθρο έγινε σύντομη περιγραφή των τυπολογικών χαρακτηριστικών τους σε σχέση με τα χαρακτηριστικά των ανάλογων μνημείων της Μακεδονίας.

Ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος στον Δομοκό έχει παρουσιαστεί αναλυτικά από την γράφουσα στο άρθρο «Ελληνιστικός θαλαμωτός τάφος στον Δομοκό» στα *Πρακτικά* του Συνεδρίου *Αχαιοφθιωτικά Γ΄*[51].

---

46 *Ό.π.*, 2002.
47 Δακορώνια 2000δ.
48 Παπακωνσταντίνου 2000.
49 Σταμούδη 2004β.
50 Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.
51 Παπασταθοπούλου 2007.

Για τους υπόλοιπους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της παρούσας μελέτης αναφορές υπάρχουν μόνο στα Αρχαιολογικά Δελτία[52].

[52] Λαμία, οδός Ηρακλέους 18, οικόπεδο ιδ. Μ. Παύλου (αρ. κατ. 1): Δακορώνια 1985γ· Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα (αρ. κατ. 2-3): Δακορώνια 1987· Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος ΙΙ (αρ. κατ. 19): Παπακωνσταντίνου 1999· Λαμία, οδός Αργυροκάστρου, οικόπεδο ιδ. Χ. Σκάρλα (αρ. κατ. 20): Σταμούδη 2004α· Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, (έργα ΔΕΥΑΛ) (αρ. κατ. 21): Σταμούδη 2009α· Λαμία, οδός Χειμάρας (έργα ΔΕΥΑΛ) (αρ. κατ. 21): Σταμούδη 2009β· Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα (αρ. κατ. 24-7): Παπακωνσταντίνου 2011γ Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ (αρ. κατ. 28-31): Παπακωνσταντίνου 2011δ· Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο ιδ. Κ. Τσαμαδιά (αρ. κατ. 32): Παπακωνσταντίνου 2011ε· Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα (αρ. κατ. 33-34): Καράντζαλη 2011· Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8, οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα (αρ. κατ. 43): Λαμπροπούλου 1989β· Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο ιδ. Απ. Αργυρίου (αρ. κατ. 44): Παπακωνσταντίνου 1989· Αχινός, οδός Β. Ηπείρου, οικόπεδο ιδ. Λ. Μπούρχα (αρ. κατ. 45): Πάντος 1993α· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση (αρ. κατ. 46-8): Πάντος 1995· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου (αρ. κατ. 49-54): Παπακωνσταντίνου 1997β· Αχινός, λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), εκσκαφή χάνδακα για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης σε κοινοτικό δρόμο στις ΝΔ παρυφές του λόφου, όπου η ακρόπολη του αρχαίου Εχίνου (αρ. κατ. 55): Δακορώνια 1997α· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Παπαλεξοπούλου (αρ. κατ. 56): Παπακωνσταντίνου 1998α· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη (αρ. κατ. 57-8): Δακορώνια 2000γ· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος ΧΙΧ (αρ. κατ. 59): Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Σ. Μπλούνα (αρ. κατ. 60): Μπούγια 2003, 430-1· Αχινός, οδός Εχίνου και 28ης Οκτωβρίου, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου (αρ. κατ. 61): Δακορώνια 2005α, 355-6· Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου (αρ. κατ. 62-4): Δακορώνια 2005β· Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου (αρ. κατ. 65-70): Παπακωνσταντίνου 2011ζ· Μεξιάτες, οικόπεδο ιδ. Αργυρώς Μπίτου (αρ. κατ. 71): Δακορώνια 1997β· Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος (αρ. κατ. 73-5): Παπακωνσταντίνου 2011στ· Λιμογάρδι (Ναρθάκιον), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού(αρ. κατ. 76-7): Μπούγια 2004α, 451· Ηράκλεια Τραχινία, θέση Ντούνος (αρ. κατ. 78): Μπούγια 2011δ·Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος ΙΙΙ (αρ. κατ. 87): Μπούγια 2011α, 387· Παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, Σωρός - Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού (σημερινή θέση εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού Βόλου) (αρ. κατ. 88): Ιντζεσίλογλου 1998.

Κεφάλαιο Β΄ Ιστορικό Πλαίσιο

I. Γενικά

Η γεωγραφική θέση της Θεσσαλίας είναι τέτοια που την έκανε να ξεχωρίζει από την υπόλοιπη Ελλάδα και, με έναν ιδιαιτέρως έντονο τρόπο, η κοινωνική δομή αντανακλούσε την ιδιαιτερότητα της περιοχής αυτής. Εάν υπήρχε μία ελληνική περιοχή την οποία η Μακεδονία θα ήθελε να την καταστήσει επαρχία της ήταν η Θεσσαλία. Περιστοιχισμένοι οι Θεσσαλοί με βουνά, από όλες τις πλευρές έχοντας μόνο μία στενή πρόσβαση στη θάλασσα, μέσω της οποίας γινόταν ευκολότερα η επικοινωνία και το εμπόριο με άλλα διαμερίσματα της Ελλάδας, ενώ στα βόρεια συνόρευαν με τους Μακεδόνες, οι οποίοι στα μάτια των άλλων Ελλήνων φαίνονταν ημιεξελληνισμένοι και από τα δυτικά με τους τραχείς και πρόθυμους Ηπειρώτες διατήρησαν την παραδοσιακή κοινωνική δομή τους κατά την κλασική περίοδο, παρά την αντίθεση η οποία υπήρχε ανάμεσα σ' αυτούς και σε όλους σχεδόν τους νότιους γείτονές τους[53].

Οι Θεσσαλοί, νότιοι γείτονες των Μακεδόνων περιγράφονται από τον Θεόπομπο[54], ως οι λιγότερο απειλητικοί για τους Μακεδόνες από τους άλλους τους γείτονες, τους Ιλλυριούς και τους Θράκες. Ήταν διάσημοι για τις φυσικές πηγές και τον πλούτο τους και την μεγάλη στρατιωτική δύναμή τους. Κατά την κλασική εποχή το θεσσαλικό ιππικό θεωρούνταν τόσο σπουδαίο, ώστε να συγκρίνεται με την Σπαρτιατική φάλαγγα οπλιτών και τις τριήρεις του Αθηναϊκού ναυτικού. Η Θεσσαλία αν και είχε ταλαιπωρηθεί από την εσωτερική διάσπαση αποτελούσε πρόκληση για τους Μακεδόνες.

Η Θεσσαλία αποτελούνταν από εύφορες πεδιάδες, οι οποίες αρδεύονταν από τον Πηνειό ποταμό και είχε συγκριτικά μικρή πρόσβαση στη θάλασσα, η οποία εξυπηρετούσε την πώληση των αγροτικών προϊόντων που παράγονταν στις καλλιεργούμενες εκτάσεις της. Οι κάτοικοι αυτών των πεδιάδων ήταν γνωστοί ως Θεσσαλοί ήδη από την αρχαϊκή εποχή και από αυτούς έλαβε το όνομά της η περιοχή[55].

Οι Θεσσαλοί ήταν οργανωμένοι σε *Κοινό*, ένα είδος συνομοσπονδίας, ήδη από την πρώιμη κλασική περίοδο ή και νωρίτερα[56]. Αρχικά, η συνομοσπονδία φαίνεται ότι είχε μια χαλαρή, ανεπίσημη δομή που διαχειριζόταν τους πόρους, τις πολεμικές συγκρούσεις .και την

---

53 Martin 1985, 61.

54 Jakoby 1929, Theopompos, 115, fr. 49. Για τα αποσπάσματα του ιστορικού που αφορούν στη Θεσσαλία βλ. σχ. Σακελλάρης 2006.

55 Westlake 1935, 1-46.

56 Graninger 2011. Το βιβλίο του, το οποίο προέκυψε από την αναθεώρηση της διδακτορικής του διατριβής, αποτελεί συμβολή στη μελέτη της πολιτικής και της πολιτιστικής ιστορίας της αρχαίας Θεσσαλίας.

διατήρηση των συμμαχιών. Πρέπει να υπήρχε μια αντιπροσωπευτική συνάθροιση ή ένα συμβούλιο. Όσον αφορά αυτή την τοπική κυβέρνηση, διοικούνταν από ένα εκτελεστικό όργανο που διατηρούνταν εφ' όρου ζωής. Τα θεσμικά προνόμια του οργάνου είναι αβέβαια αν και το βασικό τους περιεχόμενο, όπως και για το *Κοινό*, είναι στρατιωτικής φύσεως. Ένας μυθικός ήρωας, ο Αλεύας ο Πυρρός, συνδέεται σύμφωνα με τον Αριστοτέλη[57] με τη διαίρεση των θεσσαλικών πεδιάδων κατά τον 6ο αι. π.Χ. σε τέσσερις διοικητικές μονάδες ή Τετράδες[58] (τέταρτα) που είναι γνωστές ως Πελασγιώτις (βορειοανατολικά), Εστιαιώτις (βορειοδυτικά), Φθιώτις (νοτιοανατολικά) και Θεσσαλιώτις (νοτιοδυτικά), οι οποίες συνιστούν την Τετραδική Θεσσαλία, όπως αναφέρει και ο Στράβων[59].

Εν μέρει παραπλεύρως και εν μέρει εντός της τοπικής αυτής οργάνωσης υπήρχε μια πληθώρα με θεσσαλικές πόλεις-κράτη, κάθε μία από τις οποίες κυβερνούνταν σε τοπικό επίπεδο και ήταν ελεύθερη να διοικεί τις υποθέσεις της. Σύμφωνα με τις πηγές η σταθερή σύνδεση συγκεκριμένων αριστοκρατικών οικογενειών με συγκεκριμένες πόλεις (για παράδειγμα οι Σκοπάδες της Κραννώνας και οι Αλευάδες της Λάρισας) δείχνει ότι οι περισσότερες κυβερνούνταν από περιορισμένες ολιγαρχίες.

Από πολλές απόψεις, αυτές οι αριστοκρατικές οικογένειες ήταν ενταγμένες στην γενική πολιτιστική τάση της αρχαϊκής και κλασικής Ελλάδας. Είχαν ενδιαφέροντα στην ποίηση (ο Σιμωνίδης και ο Ανακρέων είχαν Θεσσαλούς υποστηρικτές), στη φιλοσοφία (ο μεγάλος φιλόσοφος Γοργίας βρισκόταν για μεγάλο διάστημα στη Θεσσαλία), στις γιορτές (όπως μας θυμίζει ο Θεόπομπος) και κυρίως είχαν ενδιαφέρον για τα άλογα - η θεσσαλική ύπαιθρος προσφερόταν γι᾽ αυτή την δραστηριότητα[60].

Όπως στην κεντρική και στη νότια Ελλάδα, οι συγκρούσεις αποτελούσαν μέρος αυτής της κουλτούρας. Οι εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των πόλεων ήταν ενδημικοί, συνεχείς και συχνά έβρισκαν μόνο προσωρινές λύσεις, ενώ οι πόλεμοι που διεξάγονταν μεταξύ πόλεων για τον έλεγχο της θεσσαλικής Συνομοσπονδίας και της τοπικής ηγεμονίας παρέλυαν τη Θεσσαλία. Το πιο σοβαρό θεσσαλικό πολιτικό πρόβλημα ήταν η μόνιμη ανικανότητα των αριστοκρατών να έχουν καλές σχέσεις μεταξύ τους[61]. Οι οικογένειες της θεσσαλικής αριστοκρατίας

---

57 Rose 1886, 314-5, fr. 497-8.

58 Graninger 2011, 10.

59 *Τοιαύτη δ᾽ ὅσα (η Θεσσαλία) εἰς τέσσαρα μέρη διήρητο˙ ἐκαλεῖτο δέ τό μέν Φθιῶτις, τό δ᾽ Ἑστιαιῶτις, τό δ᾽ Θετταλιῶτις, τό δ᾽ Πελασγιῶτις. Ἔχει δέ ἡ μέν Φθιῶτις τά νότια τά παρά τήν Οἴτην ἀπό τοῦ Μαλιακού κόλπου καί Πυλαϊκοῦ μέχρι τῆς Δολοπίας καί τῆς Πίνδου διατείνοντα, πλατυνόμενα δέ μέχρι Φαρσάλου καί τῶν πεδίων τῶν Θετταλικῶν* (Στράβων, 9.430).

60 Graninger 2010, 306-7.

61 Martin 1985, 63.

άντλησαν πολλή από την δύναμή τους από τα μεγάλα τμήματα της πεδιάδας όπου εργάζονταν οι *πενέσται*. Ο θεσμός των *πενεστών* ήταν σε παρακμή στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. [62].

Οι παρακείμενες ορεινές και ημιορεινές περιοχές της Θεσσαλίας αποτελούσαν τμήματά της, με μια ευρεία αντίληψη: Η Περραιβία στο βορρά, η Μαγνησία στα ανατολικά, η Δολοπία στα δυτικά και η Αχαΐα της Φθιώτιδας στα νοτιοανατολικά. Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών είναι γνωστοί ως Θεσσαλοί *περίοικοι*[63]. Οι *περίοικοι* ήταν χαλαρά οργανωμένοι σε ανεπίσημα κράτη στην αρχαϊκή περίοδο αλλά με την πάροδο του 6ου αι. π.Χ. υπέκυψαν στον θεσσαλικό τετραδικό έλεγχο, πλήρωναν φόρους υποτέλειας για τις θεσσαλικές στρατιωτικές επιχειρήσεις και παραιτήθηκαν από την εδαφική τους κυριαρχία [64]. Στη Θεσσαλία συμπεριλαμβάνονταν επίσης οι χώρες των λαών της κοιλάδας του Σπερχειού: Αινίς, Μαλίς και Οιταία.

Αν και οι *περίοικοι* ήταν ευρέως εξαρτώμενοι από τη θεσσαλική Συνομοσπονδία, υπάρχουν αρκετές αποδείξεις ότι οι τρεις πιο ισχυρές πόλεις της Θεσσαλίας, η Λάρισα, η Φεραί (Φερές) και η Φάρσαλος, είχαν έναν εξέχοντα διοικητικό ρόλο για τους *περίοικους* που ήταν εγκατεστημένοι κοντά σε αυτές: η Λάρισα έλεγχε την Περραιβία, η Φεραί την Μαγνησία και η Φάρσαλος την Αχαΐα Φθιώτιδα[65].

Η Θεσσαλία κάλυπτε μια γεωγραφική περιοχή που αποτελούνταν από πεδιάδες και την ορεινή ενδοχώρα αλλά και μια ποικιλία από κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις.

II. Θεσσαλία και Μακεδονία πριν τη βασιλεία του Φιλίππου Β΄

Τα μακεδονικά εδάφη της Ελιμείας και της Πιερίας μοιράζονταν ένα φυσικό σύνορο με την Μαγνησία και την Περραιβία της περίοικης Θεσσαλίας και την Πελασγιώτιδα της τετραδικής Θεσσαλίας. Τρεις κεντρικές οδοί διέσχιζαν το σύνορο αυτό: το πέρασμα της Βολούστανας οδηγούσε από την Ελιμεία στην βόρεια Περραιβία, το πέρασμα της Πέτρας οδηγούσε από τη βόρεια Πιερία στη βόρεια Περραιβία και η κοιλάδα των Τεμπών που χωρίζει την Όσσα από τον Κάτω Όλυμπο και στο μέσο της οποίας ο Πηνειός ποταμός ρέει

---

62 Η λέξη σχετίζεται ετυμολογικά με την αρχαία ελληνική λέξη *πένης*. Οι *πενέσται* αντίθετα με τους *είλωτες* της Μεσσηνίας και της Λακωνίας δεν ήταν εργατικό δυναμικό που ανήκαν στο κράτος, αλλά στους ιδιοκτήτες των κτημάτων. Όπως και οι *είλωτες* ήταν πιθανώς γηγενείς και περιστασιακά χρησιμοποιούνταν σε στρατιωτικές υπηρεσίες, όντας και αυτοί επιρρεπείς στο να επαναστατήσουν, συνεισφέροντας στην αστάθεια των περιοχών όπου διέμεναν βλ. σχ. Ducat 1994.

63 Graninger 2011, 14.

64 Lefèvre1998, 84· Worthington 2008, 35.

65 Hammond & Griffith 1979, 540-2· Martin 1985, 60-88· Graninger 2011, 15.

προς τη θάλασσα, οδηγεί από τη νότια Πιερία στην Πελασγιώτιδα, την Περραιβία και την Μαγνησία[66].

Υπήρχαν επίσης σημαντικά περάσματα που οδηγούσαν από την Τρίκκη και το Αιγίνιο της Εστιαιώτιδας στην Ελιμεία, στην Τυμφαία και στο νότιο τμήμα του Αλιάκμονα[67]. Για όσους ταξίδευαν δια θαλάσσης νότια, το πρώτο μεγάλο καταφύγιο για τα πλοία (αραξοβόλι) ήταν ο Παγασητικός κόλπος. Είναι φανερό λοιπόν πως η τοπογραφία συνδέει τη Θεσσαλία με τη Μακεδονία.

Αν και υπάρχουν στοιχεία για ένα μυκηναϊκό παλάτι στην ανατολική Θεσσαλία στο Διμήνι (αβέβαια ταυτοποιημένο με την Ιωλκό), η Μυκηναϊκή επιρροή βαθμιαία ελαττώθηκε στη Θεσσαλία και μετακινήθηκε πέραν του Πηνειού ποταμού και μέσα στη Μακεδονία. Η επαφή των δύο περιοχών κυρίως της ανατολικής Θεσσαλίας και της παράκτιας Μακεδονίας ήταν σημαντική κατά την πρωτογεωμετρική και την γεωμετρική περίοδο και συνεχίστηκε αμείωτη κατά τους ιστορικούς χρόνους[68].

Υπάρχουν σαφείς ενδείξεις αμοιβαίας στήριξης από τους Αργεάδες κυβερνήτες της Μακεδονίας στους Αλευάδες της Λάρισας, την πιο ισχυρή αριστοκρατική φατρία της Θεσσαλίας[69] για το μεγαλύτερο διάστημα της κλασικής περιόδου[70]. Εντυπωσιακό είναι πόσο συχνά οι στόχοι αυτής της σχέσης έρχονταν σε σαφή αντίθεση με εκείνους της λαρισαϊκής ή τετραδικής θεσσαλικής κοινότητας και πράγματι, η σχέση Αργεάδων - Αλευάδων σ' αυτή την περίοδο μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή στα πλαίσια της παραδοσιακής ελληνικής φιλίας από φιλοξενία, παρά στα πλαίσια μιας επίσημης πολιτικής συμμαχίας. Οι Αργεάδες καλλιεργούσαν δεσμούς με τις αριστοκρατικές οικογένειες της Θεσσαλίας αλλά αυτές οι σχέσεις παραμένουν κρυμμένες στις πηγές[71]. Η σχέση βασίστηκε σε μία ποικιλία από εξωτερικούς παράγοντες. Μεταξύ αυτών των παραγόντων ήταν το ενδιαφέρον των μεγάλων δυνάμεων της κεντρικής και νότιας Ελλάδας (Αθήνα, Βοιωτία, Σπάρτη) για την Θεσσαλία και

---

66 Hammond 1972, 117-8, 123· Πίκουλας 2008, 252, όπου αναφέρεται ότι υπάρχουν πέντε κύριες διαβάσεις που από την Θεσσαλία-Περραιβία οδηγούν στη Μακεδονία από τα δυτικά προς τα ανατολικά: α) του Σαρανταπόρου ή Πόρτας (σήμερα ο δρόμος από Ελασσόνα για Σέρβια ή Κοζάνη), β) της Πέτρας (σήμερα ο δρόμος από την Ελασσόνα στην Κατερίνη, δια μέσου του Αγίου Δημητρίου Πιερίας), γ) της Ζιλιάνας (αρχαίος *Συς*) (σήμερα ο δρόμος από την Καρυά Ολύμπου στην Λεπτοκαρυά), δ) της Καραβίδας, από την Καλλιπεύκη/Νεζερό στη Σκοτίνα, ε) τα Τέμπη.

67 Borza 1990, 33.

68 Για τον οικισμό Διμήνι της Ύστερης Εποχής του Χαλκού βλ. Adrimi-Sismani 2006, 465-82· Αδρύμη-Σισμάνη 2008. Για την Μυκηναϊκή περιφέρεια ανάμεσα στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία βλ. Feuer1983**,** 205. Για τις επαφές μεταξύ Μακεδονίας και Θεσσαλίας κατά την Πρωτογεωμετρική και την Γεωμετρική περίοδο, βλ. Dickinson 2006, 207-29· Lemos 2002, 205-7· Coldstream 2003, 43-5, 206-9, 418-34.

69 Graninger 2011, 11·Διόδ., 15.61.3, 16.14.2.

70 Worthington 2008, 35.

71 Θουκ., 4.133.

τη Μακεδονία. Επιπλέον, οι μακεδονικές παρεμβάσεις στο νότο δημιούργησαν περισσότερες φιλοδοξίες για την ανάκτηση εδαφών όσο η κλασική περίοδος εξελισσόταν.

Στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. ο Αμύντας Α΄ και οι Θεσσαλοί, πιθανώς οι Αλευάδες, είχαν καλή σχέση και ίσως συνεργάζονταν με τους Πεισιστρατίδες της Αθήνας[72]. Μεταγενέστερη πηγή αναφέρει μεγάλη αντιπάθεια μεταξύ Θεσσαλών και Μακεδόνων κατά τη διάρκεια των Περσικών πολέμων[73] αλλά αυτό δεν είναι εξακριβωμένο[74]. Γύρω στο 480 π.Χ. οι Μακεδόνες συμμάχησαν με τους Πέρσες και οι Αλευάδες της Λάρισας τους ακολούθησαν σε αντίθεση με πολλούς από τους Θεσσαλούς που διέμεναν στην ύπαιθρο[75]. Ένας συνασπισμός Ελλήνων εκλέχθηκε και πήρε θέση εναντίον του Ξέρξη στα Τέμπη, αλλά εγκατέλειψε τη θέση ύστερα από συμβουλή του Αλέξανδρου Α΄, του βασιλιά της Μακεδονίας[76]. Χωρίς υπερασπιστές, η Θεσσαλία υπέκυψε στους Πέρσες.

Υπάρχουν στοιχεία σπαρτιατικού και αθηναϊκού ενδιαφέροντος τόσο στη Μακεδονία όσο και στη Θεσσαλία στην περίοδο μετά τους Περσικούς πολέμους, αλλά ελάχιστα είναι γνωστά για τη σχέση της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας έως την αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Στη σύνθετη περιγραφή του Θουκυδίδη[77] όσον αφορά στην πορεία του Βρασίδα στη Θράκη, διαφαίνεται ότι Θεσσαλοί και Μακεδόνες συνέχισαν να έχουν συνυφασμένες τις τύχες τους όλα αυτά τα χρόνια. Παρά την ύπαρξη μιας μακροπρόθεσμης συμμαχίας μεταξύ Θεσσαλίας και Αθήνας, όπως επίσης το γενικό προ-αθηναϊκό συναίσθημα της τετραδικής Θεσσαλίας σαν σύνολο ο Βρασίδας πέτυχε ένα ασφαλές πέρασμα από τη Θεσσαλία με τη συνδρομή μερικών αριστοκρατών Θεσσαλών, συμπεριλαμβανομένου του Νικονίδα της Λάρισας, τον οποίο ο Θουκυδίδης[78] περιγράφει ως φίλο του Μακεδόνα βασιλιά Περδίκκα. Το προκλητικό αθηναϊκό ενδιαφέρον στη Θράκη και στην ανατολική Μακεδονία ήταν ένας στόχος που μοιράζονταν ο στρατηγός των Σπαρτιατών και ο Μακεδόνας βασιλιάς. Όταν ο Βρασίδας δεν ακολούθησε μια τόσο επιθετική τακτική όσο ο Περδίκκας θα επιθυμούσε, ο Μακεδόνας βασιλιάς χρησιμοποίησε ξανά την επιρροή του στη Θεσσαλία για να εμποδίσει την πρόοδο των σπαρτιατικών εξελίξεων.

Η αμέσως επόμενη γνωστή εξέλιξη στη θεσσαλο-μακεδονική ιστορία χρονολογείται στο τέλος του 5ου αι. π.Χ., όταν εμφύλιος πόλεμος ξέσπασε στη Φάρσαλο και ίσως στις

---

72 Ηρόδ., 5.94.
73 Πλούτ., Ηθικά 868ε.
74 Graninger 2010, 310, n. 17.
75 Ηρόδ., 7.172.
76 *Όπ.*, 7.173.
77 Θουκ., 4.78.
78 *Ό.π.*, 4.132.

Φερές. Παρόμοια υποψία υπήρχε και για τη Λάρισα, την οποία αναλύουν διεξοδικά οι Graninger[79] και Sprawski[80] βάσει ενός λόγου με τίτλο «Περί Πολιτείας» που αποδίδεται στον Ηρώδη Αττικό και καταφέρεται εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά Αρχελάου που αναμείχθηκε στις υποθέσεις μιας ανώνυμης πόλης, στην οποία κατόρθωσε να επιβληθεί ολιγαρχία και έλαβε εδαφικές παραχωρήσεις σαν αποτέλεσμα. Ο ομιλών συνηγορεί υπέρ μιας συμμαχίας με τους Σπαρτιάτες, οι οποίοι θα μπορούσαν να στηρίξουν μια πιο ευρείας βάσης ολιγαρχία. Οι σύγχρονοι ιστορικοί αναγνώρισαν την πόλη ως την Λάρισα και τα παραχωρημένα εδάφη ως ανήκοντα στην περιοχή της Περραιβίας, μια περιοχή που παραδοσιακά διοικούνταν από τη Λάρισα, αλλά εξαιρετικού ενδιαφέροντος για τη Μακεδονία.

Οι συνθήκες που περιγράφονται στον λόγο θα μπορούσαν να χρονολογήσουν την επέμβαση του Αρχελάου στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Μια τέτοια παρέμβαση είναι άγνωστη, αλλά βοηθητικά στοιχεία παρέχονται από απόσπασμα λόγου του Θρασύμαχου του τέλους του 5ου αι. π.Χ. Ο λόγος ονομάζεται «Υπέρ Λαρισαίων» και επιχειρηματολογεί ενάντια στη δουλεία του ελληνικού ακροατηρίου του στον βάρβαρο βασιλιά Αρχέλαο. Ένας Λαρισαίος όμηρος στην αυλή του Αρχελάου εμπλέκεται στη δολοφονία του Μακεδόνα βασιλιά το 399 π.Χ.[81]. Μια πρωιμότερη παρέμβαση στη Λάρισα θα μπορούσε να δικαιολογήσει την παρουσία ενός τέτοιου ομήρου. Με δεδομένο τον αντιολιγαρχικό χαρακτήρα των σύγχρονων βίαιων αναταραχών στις Φερές και στη Φάρσαλο και την παρατηρηθείσα μεταγενέστερη τάση των Αλευάδων να καλούν τους Αργεάδες συμμάχους τους όταν βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση στην περιοχή τους, είναι πιθανό ότι η κυβερνώσα *ελίτ* της Λάρισας είχε προκληθεί και προσπαθούσε να ενισχύσει τη θέση της. Σύμφωνα με τον Graninger[82] ο λόγος του Ηρώδη δεν είναι απόλυτα αξιόπιστος.

Ο Αμύντας Γ΄, όταν στα τέλη της δεκαετίας του 390 π.Χ., οδηγήθηκε εκτός μακεδονικού θρόνου, βρήκε καταφύγιο στους ανερχόμενους Αλευάδες της Λάρισας, καθοδηγήθηκε από τον πανίσχυρο Μήδειο, και πιθανώς αποκαταστάθηκε στην εξουσία με τη βοήθειά τους το 391 π.Χ.[83]. Γύρω στο 370 π.Χ. οι συνθήκες στη Θεσσαλία άλλαξαν ξανά. Στις Φερές ζούσε ο Ιάσων[84], του οποίου η εκλογή ως *ταγού* της Θεσσαλίας έφερε ένα

---

79 Graninger 2010, 311.
80 Sprawski 1999, 34-8.
81 Αριστοτ., Πολιτικά 1311 b11.
82 Graninger, *ό.π.*
83 Διόδ., 14.92.3.
84 Ο Ιάσων, τον οποίο ο Ξενοφών (*Ελληνικά* 6.4.28) θεωρεί τον πιο εξαιρετικό άνδρα της εποχής του, ήταν γιος του Λυκόφρονα ο οποίος θεμελίωσε την τυραννία στις Φερές. Διαδέχτηκε τον πατέρα του περίπου το 380 π.Χ. και ηγεμόνευσε μέχρι το 370 π.Χ. Το 375 ή το 370 π.Χ. προήγαγε τον εαυτό του σε *ταγό* (τίτλος των πρώτων Θεσσαλών μοναρχών), θέση που κράτησε για την υπόλοιπη ζωή του. Είχε τον έλεγχο όλων

προσωρινό τέλος του εμφυλίου πολέμου που μαινόταν στην περιοχή για τριάντα χρόνια. Ο Ιάσων σχεδίαζε να δημιουργήσει ναυτικό με μακεδονική ξυλεία[85] και συνήψε συμμαχία με τον Αμύντα το 371 π.Χ.[86].

Επιγραφικά στοιχεία[87] αποδεικνύουν ότι ο Ιάσων παραχώρησε τη βόρεια Περραιβία στο Μακεδόνα βασιλιά, μια μυστήρια συναλλαγή, με δεδομένη την δύναμή του και εμφανή την αδυναμία του Αμύντα. Μάλλον ο Ιάσων προσπαθούσε να απομακρύνει τον Μακεδόνα βασιλιά από τους παραδοσιακούς Αλευάδες συμμάχους του που συνέχιζαν να είναι απειλητικοί[88]. Επιπλέον, η κυβερνώσα αριστοκρατία της Λάρισας είχε θεμελιώσει μακράν διοικητικά ενδιαφέροντα στην Περραιβία και πιθανόν ο Ιάσων είχε ταυτόχρονα αποκόψει τους Αλευάδες από μια εδαφική βάση της δύναμής τους. Με το θάνατο του Ιάσονα το 370 π.Χ. και του Αμύντα το 370/69 π.Χ., οι μακεδονικές και θεσσαλικές πολιτικές σχέσεις μειώθηκαν. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 360 π.Χ. οι διάδοχοι του Ιάσωνα στις Φερές, αφού ο *ταγός* «σπατάλησε» τη γενική συναίνεση που είχε χτίσει, επακολούθησε εμφύλιος πόλεμος. Ο διάδοχος του Αμύντα αποδείχτηκε λίγο πιο ικανός από τον προκάτοχό του. Το 369 π.Χ. οι Αλευάδες πλησίασαν τον Αλέξανδρο Β΄, το νέο βασιλιά της Μακεδονίας για να τους βοηθήσει στους αγώνες τους με τις Φερές[89].

Ο Μακεδόνας βασιλιάς εισέβαλε και εγκατέστησε μακεδονικές φρουρές στη Λάρισα και στην Κραννώνα, ενώ υποσχέθηκε να αποκαταστήσει τις πόλεις στη θεσσαλική ηγεμονία[90]. Στη συνέχεια όμως υπαναχώρησε και κάποιοι Θεσσαλοί ζήτησαν βοήθεια από τη Βοιωτία.

Το 368 π.Χ. ο Πελοπίδας με θηβαϊκό στρατό έφτασε στη Θεσσαλία, παρενέβη ενάντια στις επικίνδυνες Φερές και αναδιοργάνωσε την Θεσσαλία σε μια πιο επίσημη συνομοσπονδία, έχοντας σαν πρότυπο την βοιωτική. Ήταν επίσης ενεργός στη Μακεδονία, όπου διαμεσολάβησε σε μία διαμάχη μεταξύ Αλεξάνδρου και Πτολεμαίου Αλώρου για τη

των στρατιωτικών δυνάμεων της Θεσσαλίας οι οποίες ήταν ενισχυμένες με έξι χιλιάδες (6000) μισθοφόρους. Είχε την φιλοδοξία να αυξήσει τη δύναμή του στη Θεσσαλία, όπως επίσης στην Ήπειρο και στη Μακεδονία και λέγεται ότι είχε οργανώσει μια εισβολή στην Περσία. Τα κίνητρά του ήταν πανελλήνια: στόχευε να ελευθερώσει τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας που ζούσαν υπό την περσική κυριαρχία και να εκδικηθεί τους Πέρσες γι' αυτά που είχαν προκαλέσει στους Περσικούς πολέμους (480-478 π.Χ.). Γι' αυτό το εγχείρημα θα χρησιμοποιούσε ξυλεία από τη Μακεδονία, βλ. σχ. Worthington 2008, 36, n. 52, 53 για τη σχετική με τον Ιάσονα βιβλιογραφία.

85 Ξενοφ., Ελληνικά 6.1.11.

86 Διόδ., 15.60.2.

87 Wace & Thompson 1910, 193-204· Helly 1975, 165-200. Για μια γενική ερμηνεία βλ. Lucas 1997, 101-8.

88 Sprawski 1999, 98-9.

89 Διόδ., 15.61.3.

90 *Ό.π.,* 15.61. 4-5.

βασιλεία και ο τελευταίος αποδέχτηκε την ηγεμονία του πρώτου[91]. Ο Πελοπίδας στη συνέχεια έκανε μια συμμαχία με τον Αλέξανδρο και για να διασφαλίσει έναν άπρακτο ηγεμόνα, όσον αφορούσε στη Θεσσαλία, πήρε ομήρους στη Θήβα νέους της αριστοκρατίας ανάμεσα στους οποίους και τον Φίλιππο Β΄, το νεότερο αδερφό του Αλεξάνδρου Β΄ και μελλοντικό βασιλιά[92]. Η διευθέτηση του Πελοπίδα ήταν εφήμερη, όπως δείχνουν τα γεγονότα του 367 π.Χ. Η Μακεδονία και η Θεσσαλία συνταράσσονταν εκ νέου από τις μεταξύ τους συγκρούσεις. Ο Αλέξανδρος των Φερών συνέχισε τον πόλεμο με την θεσσαλική Συνομοσπονδία. Ο Μακεδόνας βασιλιάς Αλέξανδρος Β΄ δολοφονήθηκε και ο Πτολεμαίος Άλωρος πήρε τη θέση του παρά την αντίθεση των οπαδών του Αλεξάνδρου Β΄.

Ο Πελοπίδας διασφάλισε την συμμαχία με τον Πτολεμαίο Άλωρο και πήρε ως ομήρους πενήντα συντρόφους του ώστε να διασφαλίσει τον συνεχή έλεγχο[93]. Η Θεσσαλία αποδείχτηκε περισσότερο αδιάλλακτη. Συγκεκριμένα, ο Πελοπίδας έπεσε στα χέρια του Αλεξάνδρου των Φερών όπου κρατήθηκε φυλακισμένος. Δύο στρατιωτικές επιχειρήσεις για να τον απελευθερώσουν στάθηκαν ανεπιτυχείς. Ο Πελοπίδας απελευθερώθηκε αργότερα κατά το ίδιο έτος από τον Επαμεινώνδα[94]. Οι περαιτέρω βοιωτικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλία το 364 π.Χ. είχαν σαν αποτέλεσμα τον θάνατο του Πελοπίδα στη μάχη στις *Κυνός Κεφαλαί*, μετά από την οποία περιορίστηκαν οι ευρύτερες εδαφικές βλέψεις των Φερών[95].

Με το θάνατο του Επαμεινώνδα στη Μαντίνεια το 363 π.Χ. τέθηκαν επί τάπητος οι στόχοι των Θηβών στον βορρά. Η Αθήνα στη συνέχεια ανέλαβε πιο ενεργό ρόλο στη Θεσσαλία, ο οποίος απέτυχε λόγω του εμφυλίου πολέμου μεταξύ του θεσσαλικού *Κοινού* και των Φερών και επειδή ο βασιλιάς της Μακεδονίας Περδίκκας Γ΄ αποδείχθηκε άξιος στο να χειρίζεται δύσκολες περιστάσεις από την ενθρόνισή του, το 365 π.Χ.**[96]** και εξής.

Τα αθηναϊκά ενδιαφέροντα στη Θεσσαλία είχαν ελάχιστη επιρροή στα εσωτερικά πολιτικά πράγματα της περιοχής και δεν προκαλεί έκπληξη ότι όταν ο Αλέξανδρος των Φερών δολοφονήθηκε το 358 π.Χ., μερικοί Θεσσαλοί, πιθανώς Αλευάδες, στράφηκαν βόρεια, στους παραδοσιακούς Αργεάδες συμμάχους τους για να τους βοηθήσουν να επωφεληθούν από την πρόσφατη κρίση.

---

91 *Ό.π.*, 15.67· Πλούτ., *Πελοπίδας* 26.
92 Westlake 1935, 131-8.
93 Πλούτ., *Πελοπίδας*, 27.2-3.
94 *Ό.π.,* 27.6.
95 Westlake 1935, 151-2.
96 Graninger 2010, 313, n. 31.

III. Θεσσαλομακεδονικές σχέσεις από την εποχή της βασιλείας του Φιλίππου Β΄ έως την ρωμαϊκή κατάκτηση

Ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος Β΄ ήταν διαφορετικού χαρακτήρα και φιλοδοξιών από τους προκατόχους του, ωστόσο, υπό την επιρροή του οι θεσσαλομακεδονικές σχέσεις εισήλθαν σε νέα φάση.

Η χρόνια θεσσαλική αστάθεια γεννούσε ανασφάλεια στους Αργεάδες και ο Φίλιππος δεν θα επέτρεπε στον εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος μαινόταν στο νότο, να φέρει έναν ακόμη Πελοπίδα στη Μακεδονία. Αν και οι λύσεις για αυτό το πρόβλημα είχαν απεικονιστεί στις περιπετειώδεις νότιες εισβολές των προκατόχων του, Αμύντα Γ΄ και Αλέξανδρου Β΄, η αυξανόμενη δύναμη και συνοχή του μακεδονικού κράτους επέτρεψαν στον Φίλιππο να επισημοποιήσει τα παραδοσιακά ενδιαφέροντα των Αργεάδων μέσω των ντόπιων θεσσαλικών θεσμών. Για τα επόμενα εκατόν εξήντα (160) χρόνια οι πολιτικές ιστορίες των δύο περιοχών ήταν συνυφασμένες. Στη Θεσσαλία ο Αλέξανδρος ο Μέγας ακολούθησε τα βήματα του πατέρα του, όπως και οπουδήποτε αλλού και ήταν η επίσημη μεταβίβαση της παρακαταθήκης των Αργεαδών στη Θεσσαλία από τον ένα βασιλιά στον διάδοχό του που θεμελίωσε ένα δεδικασμένο για τους μεταγενέστερους ηγεμόνες της Μακεδονίας.

Η συμμαχία με την θεσσαλική Συνομοσπονδία το 358 π.Χ. ήταν μια έξυπνη κίνηση του Φιλίππου. Είναι πιθανό ότι ο Φίλιππος εκστράτευσε στη Θεσσαλία το έτος 357 π.Χ. ή νωρίτερα. Ο θάνατος του Αλεξάνδρου των Φερών το 358 π.Χ. μάλλον πρόσφερε μια πολιτική ευκαιρία στους Αλευάδες και ο Φίλιππος Β΄ πρέπει να έπαιξε τον παραδοσιακό ρόλο των Αργεάδων στη συμμαχία. Η σταθερότητα στο νότιο σύνορο της Μακεδονίας ήταν αναμφίβολα η βασική ανησυχία του Φιλίππου και κυρίως η άμυνα των μεγάλων περασμάτων που οδηγούσαν από την Μακεδονία στη Θεσσαλία και από εκεί στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ο νέος Μακεδόνας βασιλιάς είχε μεγάλη ανάγκη εύρεσης συμμάχων με δεδομένο το επιβαρυντικό κλίμα στα βόρεια, δυτικά και ανατολικά σύνορα της Μακεδονίας. Στόχος του επίσης θα μπορούσε να είναι η ενσωμάτωση του θεσσαλικού ιππικού, η δύναμη του οποίου ήταν πολύ μεγάλη, στο στρατό του[97].

Το έτος 353 π.Χ., πιθανή χρονολογία παρέμβασης του Φιλίππου στη Θεσσαλία, κλήθηκε από τους Αλευάδες να τους βοηθήσει στη διαμάχη τους με τον Λυκόφρονα Β΄ των Φερών. Ο Λυκόφρων κάλεσε στη Θεσσαλία ως σύμμαχο τον Ονόμαρχο, στρατηγό των

---

97 Worthington 2008, 33, 36.

Φωκέων που διακρίθηκε κατά τον Γ΄ Ιερό Πόλεμο. Ο Ονόμαρχος προσδοκούσε ότι αν ο Λυκόφρων επικρατούσε στη Θεσσαλία, θα μπορούσε να εμποδίσει τις επιθέσεις των Θηβών ενάντια στη Φωκίδα στο Αμφικτυονικό Συνέδριο. Ως εκ τούτου, ο Φίλιππος δεν μπορούσε να αγνοήσει την κλήση της Λάρισας για βοήθεια, διότι ήταν βασικό να κρατήσει την δύναμη των Φερών σε απόσταση, έτσι ώστε να μη θιγούν με κανένα τρόπο τα νότια σύνορα της Μακεδονίας. Ήταν επίσης πολιτικό πλεονέκτημα να κερδίσει συμμαχώντας με έναν εχθρό της Φωκίδας και ως εκ τούτου ενεπλάκη στον Ιερό Πόλεμο. Αυτή θα αποδεικνυόταν ως η επίσημη αρχή της εμπλοκής του στην πολιτική της κεντρικής Ελλάδας.

Δεν είναι ακριβώς γνωστό πότε έφτασε ο Φίλιππος στη Θεσσαλία, αλλά προφανώς η έκκληση για βοήθεια του Λυκόφρονα στη Φωκίδα ήταν πολύ πιεστική. Πιθανώς, οι δυνάμεις του Φιλίππου ενώθηκαν με τις θεσσαλικές (στη Λάρισα;) και μαζί πολιόρκησαν τις Φερές. Ο Ονόμαρχος αμέσως έδωσε εντολή στον αδερφό του τον Φαΰλλο να οδηγήσει στρατεύματα στις Φερές, τα οποία νικήθηκαν από τον Φίλιππο όταν έφτασαν. Ο Ονόμαρχος οδήγησε όλη του τη δύναμη βόρεια από τη Βοιωτία προς τη Θεσσαλία, στοχεύοντας να ανατρέψει το αποτέλεσμα και να θέσει τέλος στον κίνδυνο από τον συνδυασμό των δυνάμεων του Φιλίππου με τις θεσσαλικές. Έφτασε στη Θεσσαλία τέλη του θέρους ή στις αρχές του φθινοπώρου του έτους 353 π.Χ. με είκοσι χιλιάδες (20000) πεζικό και πεντακόσιους (500) ιππείς. Δεδομένης της μαχητικής ικανότητας του μακεδονικού στρατού που ήταν καλά εδραιωμένη, αυτή ήταν μια γενναία κίνηση εκ μέρους του[98].

Προς έκπληξη όλων και σίγουρα του Φιλίππου, ο στρατός των Φωκέων νίκησε τους Μακεδόνες σε δύο μάχες. Ο στρατιωτικός συγγραφέας Πολύαινος[99] αναφέρει ότι οι Φωκείς κέρδισαν την πρώτη μάχη ξεπερνώντας σε πανουργία τον βασιλιά. Μερικοί Φωκείς του πεζικού έλαβαν θέση σε ισόπεδο έδαφος στην είσοδο μιας στενής κοιλάδας, η οποία ήταν περικυκλωμένη από έναν λόφο σε σχήμα ημισελήνου. Όταν ο Φίλιππος επιτέθηκε, αποτραβήχτηκαν στην κοιλάδα, όπου άγνωστες μονάδες πεζικού στον Μακεδόνα βασιλιά και καταπέλτες, ήταν κρυμμένοι στις πλαγιές του λόφου. Η οπισθοχώρηση στην κοιλάδα ήταν ένα τέχνασμα. Οι Μακεδόνες βρίσκονταν στην κοιλάδα και τους επιτέθηκαν άνωθεν, ενώ το πεζικό που φαινόταν ότι οπισθοχωρούσε επέστρεψε και τους επιτέθηκε κατά πρόσωπο. Οι Μακεδόνες δραπέτευσαν με μεγάλη δυσκολία, αφήνοντας πίσω τους έναν μεγάλο αριθμό νεκρών και τραυματιών. Σύμφωνα με τον Διόδωρο[100], μια συνέπεια της ήττας ήταν ότι ο

---

98 *Ό.π.*, 2008, 58-63.
99 Πολύαινος, 2.38.2.
100 Διόδ., 16.35.2.

Φίλιππος εκτέθηκε στον έσχατο κίνδυνο και οι στρατιώτες του ήταν τόσο απελπισμένοι που τον εγκατέλειψαν, αλλά ενθαρρύνοντας την πλειοψηφία τους, κατόρθωσε με μεγάλη δυσκολία να τους πείσει να υπακούσουν στις εντολές του. Στη συνέχεια, επέστρεψε στην πατρίδα του χρησιμοποιώντας σαν δικαιολογία την έλευση του χειμώνα[101]. Οι λεπτομέρειες της άλλης ήττας των Μακεδόνων είναι άγνωστες. Μάλλον αφορούσε μια αψιμαχία στην οποία εμπλέκονταν Μακεδόνες στρατιώτες οι οποίοι οπισθοχωρούσαν. Σύμφωνα με τον Worthington[102] οι συνέπειες όλων αυτών είχαν μεγάλη έκταση και άλλαξαν τις σχέσεις με τους Έλληνες, τις οποίες ο Φίλιππος είχε οραματιστεί μέχρι αυτό το χρονικό σημείο.

Τα προβλήματα που προέκυψαν στον Φίλιππο από τις δύο ήττες το 353 π.Χ., επιλύθηκαν τον επόμενο χρόνο, όταν κατευθύνθηκε ξανά νότια. Ήταν ζωτικής σημασίας γι' αυτόν να αποκαταστήσει το ηθικό του στρατού του και την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό του ως βασιλιά και διοικητή με το να νικήσει τους Φωκείς. Ήταν άλλωστε ένας προσωπικός στόχος να εκδικηθεί την ήττα από τον Ονόμαρχο και να ανατρέψει την δύσκολη κατάσταση λόγω των διαρκών προβλημάτων που αντιμετώπιζε από συμμάχους και άλλους.

Το πού θα μάχονταν με τον Ονόμαρχο - Θεσσαλία, Βοιωτία ή οπουδήποτε αλλού - ήταν επουσιώδες. Θα μπορούσε να είναι ξανά στη Θεσσαλία. Ο Λυκόφρων των Φερών μόλις έμαθε την προέλαση του Φιλίππου με είκοσι χιλιάδες (20000) πεζικό και τρεις χιλιάδες (3000) ιππικό έσπευσε να ειδοποιήσει τον Ονόμαρχο. Ο στρατός του Φιλίππου ήταν αξιόλογος και έτσι η Φωκίδα ζήτησε τη βοήθεια της Αθήνας, προφανώς με ανταλλάγματα (δωροδοκία)[103]**.** Η Αθήνα έστειλε στόλο υπό τον Χάρη στον Παγασητικό κόλπο, για να αποτρέψει να πέσουν οι Παγασές - το κύριο λιμάνι της Θεσσαλίας - στα χέρια του Φιλίππου. Οι Παγασές ήταν επίσης το μόνο λιμάνι που ο αθηναϊκός στόλος θα μπορούσε να τοποθετηθεί, έτσι ώστε να «συνδεθεί» με τη δύναμη του Ονομάρχου.

Ο Φίλιππος αντί να περιμένει να φτάσει ο Ονόμαρχος, έστρεψε την προσοχή του στις Παγασές. Ο Χάρης δεν είχε φτάσει ακόμη, με αποτέλεσμα το λιμάνι να πέσει στα χέρια του Φιλίππου, ώστε στη συνέχεια ο αθηναϊκός στόλος να πλέει κατά μήκος της δυτικής ακτής του κόλπου, χωρίς να μπορεί να αξιοποιηθεί η αθηναϊκή βοήθεια.

Τέλος της άνοιξης ή το καλοκαίρι του 352 π.Χ., ο Φίλιππος κατόρθωσε μια σημαντική νίκη ενάντια στους Φεραίους και στους Φωκείς υπό τον Ονόμαρχο, στις διαταγές του οποίου βρισκόταν είκοσι χικιάδες (20000) πεζικό και πεντακόσιοι (500) ιππείς, στη μάχη που έγινε

---

101 *Ό.π.*, 16.35.2-3· Πολύαινος, 2.38.2.
102 Worthington 2008, *ό.π.*
103 Ιουστίνος, 8.2.1.

στο Κρόκιο πεδίο στην Αχαΐα Φθιώτιδα. Ο Φίλιππος, ο οποίος διοικούσε είκοσι χιλιάδες (20000) πεζικό και τρεις χιλιάδες (3000) ιππείς, ενθάρρυνε τις ενωμένες δυνάμεις της Μακεδονίας και του θεσσαλικού *Κοινού* να πολεμήσουν φορώντας δάφνινα στεφάνια για να εκδικηθούν την ιεροσυλία που είχαν διαπράξει οι Φωκείς στο ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς. Οι πληροφορίες για τη μάχη είναι ελάχιστες αλλά είναι γνωστό ότι το μακεδονικό ιππικό με τη στήριξη του θεσσαλικού ιππικού επιτέλεσε το μεγαλύτερο έργο σε αυτήν[104].

Πάνω από έξι χιλιάδες (6000) στρατιώτες των Φωκέων σκοτώθηκαν στη μάχη ή πνίγηκαν στην προσπάθειά τους να διαφύγουν. Σ' αυτούς συμπεριλαμβάνεται ο Ονόμαρχος, για τον οποίο ο Διόδωρος[105] αναφέρει ότι πέθανε ενώ προσπαθούσε να κολυμπήσει προς τα αθηναϊκά πλοία του Χάρη που ήταν «τοποθετημένα» παράκτια. Τρεις χιλιάδες (3000) από τους Φωκείς αιχμαλωτίστηκαν και έπειτα δολοφονήθηκαν με πνιγμό, ως τιμωρία για το ιερό έγκλημα που είχαν διαπράξει στους Δελφούς. Το πτώμα του Ονομάρχου μεταφέρθηκε στον Φίλιππο και ο βασιλιάς διέταξε να σταυρωθεί και να μην ταφεί. Με αυτό τον τρόπο ο Φίλιππος έκανε ξεκάθαρο με ποια πλευρά συντασσόταν η Μακεδονία στον Ιερό πόλεμο και ότι συμμετείχε σε αυτόν για να εκδικηθεί για τον Απόλλωνα και να σώσει τον ιερό τόπο των Δελφών.

Μετά τη μάχη ο Φίλιππος ανάγκασε τους τυράννους των Φερών και το μισθοφορικό στρατό τους να αποχωρήσουν από την περιοχή[106]. Πενήντα (50) χρόνια θεσσαλικού εμφυλίου πολέμου έφτασαν στο τέλος τους. Ο Φίλιππος δεν είχε κερδίσει μόνο τον έλεγχο της Θεσσαλίας αλλά και μια βάση στην κεντρική Ελλάδα.

Στόχος του Μακεδόνα βασιλιά ήταν πλέον η σταθερότητα της Θεσσαλίας και κατ' επέκταση, η ασφάλεια των μακεδονικών συνόρων. Γι' αυτόν τον λόγο παρέμεινε στη Θεσσαλία έως τις αρχές του θέρους του 352 π.Χ., με σκοπό να προάγει το θεσσαλικό *Κοινό* και να απομονώσει τις Φερές. Έλαβε αυστηρά μέτρα εναντίον πόλεων που επετίθεντο σε άλλες, σε μερικές περιπτώσεις εξορίζοντας ύποπτους πρωτεργάτες, όπως στην Τρίκκη και στη Φαρκαδώνα, ενώ σε πιστά μέλη του *Κοινού,* όπως στην Πέλιννα, στην Κραννώνα και στους Γόμφους έδωσε γη. Όσον αφορά στις Φερές, ο Φίλιππος είχε κάνει ένα είδος συμφωνίας με τους κατοίκους της για να αντισταθμίσει τη δυσαρέσκειά τους για την ξαφνική αύξηση της δύναμής του και για την απώλεια των Παγασών.

---

104 Διόδ., 16.35.4-6, 16.38.1· Ιουστίνος, 8.2.1-4.
105 Διόδ., 16.35.5.
106 *Ό.π.*, 16.37.3, 38.1.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου του ενδιαφέροντος του Φιλίππου για τη Θεσσαλία, ο Μακεδόνας βασιλιάς έβαλε τα θεμέλια μιας διευρυμένης διπλωματίας. Συγκεκριμένα, έλαβε συζύγους από τις δύο πιο εριστικές και δυνατές πόλεις-κράτη της Θεσσαλίας, τη Φιλίννα από τη Λάρισα, μέλος της οικογένειας των Αλευάδων, μητέρα του Φιλίππου Αρριδαίου και τη Νικησίπολη τη Φεραία, μητέρα της Θεσσαλονίκης[107]. Μετά την επιτυχία του στο Κρόκιο πεδίο εξελέγη *άρχων* του θεσσαλικού *Κοινού,* πιθανώς με τη υποστήριξη των Αλευάδων [108] . Αυτή ήταν μια εξαιρετική χρονική περίοδος για τη Θεσσαλία,[109] η οποία δεν είχε διάρκεια.

Γύρω στο 349 π.Χ. ο Δημοσθένης[110] περιγράφει τους Θεσσαλούς να υποφέρουν κάτω από την ηγεμονία του Φιλίππου για διάφορους λόγους. Ο Φίλιππος είχε πάρει στην κατοχή του τις Παγασές, το επίνειο των Φερών, το οποίο αποτελούσε τη βασική διέξοδο του θεσσαλικού *Κοινού* στη θάλασσα, σχεδίαζε να τοποθετήσει οχυρά στη Μαγνησία και συνέλεγε λιμενικούς και εμπορικούς φόρους**.**

Δύο από τα σημεία τα οποία θίγει ο Δημοσθένης μπορούν να εξηγηθούν εντός θεσμοθετημένου πλαισίου. Στην περίπτωση των οχυρώσεων της Μαγνησίας καταδείχτηκε ότι, ενώ οι Θεσσαλοί *περίοικοι* συνήθως ήταν πολιτικά υποτελείς σε μια κοντινή θεσσαλική πόλη (*Φεραί* στην περίπτωση της Μαγνησίας), αυτή η υποτέλεια θα μπορούσε να γίνει αντιληπτή στο επίπεδο του *Κοινού*. Σαν *άρχων* του *Κοινού,* ο Φίλιππος είχε την τάση να ενοποιεί τα οικονομικά και να κάνει χρήση των λιμενικών και εμπορικών φόρων, πράγμα απεχθές, αλλά όχι παράνομο[111].

Περισσότερο προβληματική ήταν η κατάληψη των Παγασών. Ίσως ο Φίλιππος δεν αποποιήθηκε τη θέση του ως νικητή στο Κρόκιο πεδίο και αρχηγού των Φερών όταν εκλέχτηκε *άρχων* και ως εκ τούτου δεν θεωρούσε τον συνεχιζόμενο έλεγχο της δύναμης των Φερών ως ολοκληρωτικά συνδεδεμένο με τη νέα του θέση. Είναι αξιοσημείωτο ότι η νομιμότητα δεν είναι πραγματικό ζήτημα στο κείμενο του Δημοσθένη για τη θεσσαλική

---

107 Ο γάμος του με τη Νικησίπολη αποτελούσε πιθανώς μέρος των συμφωνιών του Φιλίππου με τους κατοίκους των Φερών. Η Νικησίπολη λέγεται ότι πέθανε είκοσι ημέρες αφότου γέννησε την Θεσσαλονίκη, το όνομα της οποίας σήμαινε τη νίκη των Θεσσαλών και αναφέρεται στον θρίαμβο του Φιλίππου επί του Ονομάρχου (Αθήναιος 13.557 c, Πλούτ. Ηθικά 141 b-c). Η ημερομηνία αυτού του γάμου είναι αμφίβολη, η πιο πιθανή είναι το 352 π.Χ. Αυτός ήταν ο πέμπτος γάμος του Φιλίππου, βλ. σχ. Carney 2000, 60-1· Καταραχιάς, 2007, 30-2.

108 Δημοσθ., 18.47-48.

109 Griffith 1970, 78: *It is something without precedent or parallel in the affairs of Greek states up to this time [...] For a foreign king to be chosen [...] to be head of a league of Greek cities is truly astonishing, and especially so in Thessaly*.

110 Δημοσθ., 1.22.

111 Ιουστ., 11.3.

δυστυχία και ίσως γενικεύει τις τοπικές ανησυχίες των Φερών για όλη τη Θεσσαλία[112]. Πιθανότατα ο Φίλιππος στράφηκε κατά των Φερών το 349 π.Χ.[113]

Με την επίσημη κατάληξη του Γ΄ Ιερού πολέμου το 346 π.Χ., με ισχυρή θεσσαλική στήριξη με δύο ψήφους, ο Φίλιππος έγινε μέλος στο Αμφικτυονικό Συνέδριο και εκλέχτηκε πρόεδρος των Πυθικών αγώνων αυτού του έτους[114]. Οι τιμές προς τον Φίλιππο συμβολικά ενίσχυαν αυτό που ο στρατός του έκανε ξεκάθαρο: η Μακεδονία θα μπορούσε να είναι το κέντρο της μελλοντικής ηπειρωτικής Ελλάδας. Η επόμενη περίοδος μεγάλης δραστηριότητας του Φιλίππου στη Θεσσαλία χρονολογείται στα έτη 344-342 π.Χ., όταν αυτός θεωρούνταν ότι θα έδιωχνε τους τυράννους από κάποιες θεσσαλικές πόλεις [115] και θα εγκαθιστούσε μακεδονικές φρουρές[116]. Οι Φερές και η Λάρισα ήταν στόχοι και αν ο Φίλιππος μπορούσε να εφαρμόσει τη θέλησή του σ' αυτές, η υπόλοιπη Θεσσαλία θα ήταν σε καλύτερη μοίρα[117]. Αυτή την περίοδο επιβεβαιώνεται επίσης η αναζωογόνηση των Τετράδων του Αλεύα του Πυρρού. Για να δημιουργήσει μια πιο αποτελεσματική διοικητική δομή επέβαλε μια εκτελεστική *τετραρχία* ως ηγεμόνας τεσσάρων μερών σε κάθε *τετράδα.* Αυτές οι *τετραρχίες* προφανώς ορίστηκαν άμεσα από τον Φίλιππο και βοήθησαν στο να διασφαλιστεί ότι οι πόλεις θα παρέμεναν πειθήνιες[118].

Ο Φίλιππος εξασφάλισε την συγκατάθεση για την ηγεμονία του μέσα από μια ποικιλία λιγότερο επίσημων μέσων. Πιο αξιοσημείωτη μέσα από το βάθος της προηγούμενης θεσσαλομακεδονικής ιστορίας ήταν η αφάνεια των Αλευάδων. Ο Δημοσθένης[119] επιτέθηκε στο Φίλιππο για το γεγονός ότι διέλυε τις συμμαχίες όταν δεν του ήταν χρήσιμες και παρατήρησε ότι ο Σίμος της Λάρισας, αν και ουσιαστικά παρέδωσε την Θεσσαλία στο Φίλιππο - προφανώς μια αναφορά για τη στήριξη της εκλογής του ως άρχοντα - περιφρονήθηκε από αυτόν. Ο Αριστοτέλης[120] σημειώνει ότι, ο Σίμος και οι Αλευάδες έχασαν την εξουσία τους κατά τη διάρκεια μιας επανάστασης στη Λάρισα, έπειτα από παρέμβαση πιθανώς του Φιλίππου. Σε άλλο κείμενο αναφέρεται ότι ο Φίλιππος προσποιούνταν τον άρρωστο κατά την παραμονή του στη Λάρισα και προσπαθούσε να πείσει τους δικούς του να

---

112 Graninger 2010, 315.
113 Worthington 2008, 76-7.
114 Διόδ. 16.60.1-2. Αξιοσημείωτη είναι η πληροφορία του Διοδώρου (16.59.4-60.1) για τη σύγκληση πανηγυρικής συνεδρίασης του ιερού συμβουλίου των Αμφικτυόνων, το οποίο και παρεχώρησε το δικαίωμα ψήφου των ηττημένων Φωκέων στον Φίλιππο και τους απογόνους του.
115 *Ό.π.*, 16.69.8.
116 Δημοσθ., 19.260.
117 Hammond & Griffith 1979, 527.
118 Graninger 2010, 315.
119 Δημοσθ.,18.47-48.
120 Αριστοτ., *Πολιτικά,* 1306a.

συλλάβουν τους Αλευάδες όταν πήγαν να τον επισκεφθούν[121]. Από τα παραπάνω φαίνεται ξεκάθαρα ότι η στήριξη της σχέσης Αργεάδων - Αλευάδων δεν ήταν πλέον προτεραιότητα του Μακεδόνα βασιλιά.

Από το μέρος των Αλευάδων έκανε την εμφάνισή της μια σειρά νέων πρωταγωνιστών. Ένας *πενέστης*, ο Αγαθοκλής, είχε την ευθύνη της περίοικης Περραιβίας, η οποία προηγουμένως διοικούνταν από την Λάρισα[122]. Η άνοδος μίας μη αριστοκρατικής φατρίας σε μια προνομιακή θέση ανταποκρινόταν στις συναλλαγές του Φιλίππου στη Θεσσαλία[123]**.** Γενικά, ο Φίλιππος φαίνεται να καλλιέργησε τον *δήμο* και δημοφιλείς ηγέτες στις πόλεις της περιοχής[124]. Σε άλλες περιπτώσεις, ο Φίλιππος προστάτευσε κύκλους Θεσσαλών αριστοκρατών, αντισυμβατικών όμως για έναν Αργεάδα βασιλιά. Υπάρχουν έγκυρα στοιχεία ότι η Φάρσαλος κατόρθωσε να πετύχει πρωτόγνωρα προνόμια αυτή την χρονική περίοδο. Η τροχιά της καριέρας του Δαόχου είναι παραδειγματική. Ως ένας από τους νέους ηγεμόνες των *τετραρχιών* του Φιλίππου κατακρίθηκε από τον Δημοσθένη[125] ως εύκολα εξαγοραζόμενος Θεσσαλός, υπεύθυνος για τον εξανδραποδισμό των κατοίκων της υπαίθρου της περιοχής του. Ήταν παρών στη Θήβα πριν τη μάχη της Χαιρωνείας ως εκπρόσωπος των Θεσσαλών, προσπαθώντας να διαπραγματευθεί έναν ειρηνικό διακανονισμό με τους Αθηναίους και τους Θηβαίους[126] και είχε μια αξιοσημείωτη καριέρα ως Θεσσαλός *ιερομνήμων* στο Αμφικτυονικό Συνέδριο[127].

---

121 Πολύαινος, 4.2.11.

122 Θεόπομπος, *Αθήν.* 8.

123 Μετά την προσάρτηση της Περραιβίας στον Φίλιππο ο φόρος τον οποίο πλήρωναν οι Περραιβοί στη Λάρισα δίνονταν στο βασιλιά της Μακεδονίας (Στράβων, 9.5.19), βλ. σχ. Helly 1973α, 81.

124 Πολύαινος, 4.2.19.

125 Δημοσθ., 18.295.

126 *Ό.π.*, 18.211.

127 Bousquet 1989, 64, 74-6, 79-80, 82. Αυτός είναι πιθανόν πολύ διάσημος ως ο αναθέτης ενός εξαιρετικά καλοδιατηρημένου γλυπτού συντάγματος στο ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς. Ο Δάοχος με το μνημείο αυτό θέλησε να τιμήσει την οικογένειά του, μέλη της οποίας ήταν λαμπροί αθλητές που είχαν κερδίσει και στους αγώνες των Δελφών. Το μνημείο πρέπει να αφιερώθηκε γύρω στο 337 π.Χ., δηλαδή σε μία περίοδο κατά την οποία συνεχώς αυξανόταν η επιρροή του Φιλίππου Β΄, βασιλιά της Μακεδονίας, στην Αμφικτυονία των Δελφών αλλά και στη Θεσσαλία, πατρίδα του Δαόχου. Σύμφωνα με την επιγραφή, που σώζεται στο βάθρο, αναθέτης του μνημείου ήταν ο Δάοχος Β΄ από τα Φάρσαλα, τετράρχης των Θεσσαλών και ιερομνήμων στη δελφική αμφικτυονία το χρονικό διάστημα 339-334 π.Χ. Το μνημείο αποτελούσαν εννέα αγάλματα πάνω σε στενόμακρη βάση. Στο δεξιό άκρο υπήρχε το άγαλμα του Απόλλωνα, και αριστερά του έξι αγάλματα προγόνων του Δαόχου: ο γενάρχης Ακνόνιος παρουσιάζει την οικογένεια στο θεό, και ακολουθούν οι Αγίας, σπουδαίος αθλητής του παγκρατίου, ο οποίος είχε νικήσει πολλές φορές σε πανελλήνιους αγώνες, ο παλαιστής Τηλέμαχος, και ο δρομέας Αγέλαος Σύμφωνα με την επιγραφή τα τρία αδέλφια κατόρθωσαν να νικήσουν ο καθένας στο άθλημά του στους Πυθικούς αγώνες της ίδιας χρονιάς. Ακολουθεί ο Δάοχος Α΄, που ήταν γιος του Αγία και ο γιος του Σίσυφος Α΄, ο πατέρας του αναθέτη, ο οποίος σύμφωνα με την επιγραφή είχε διακριθεί για τη στρατιωτική του δράση. Ακολουθεί το άγαλμα του ίδιου του Δαόχου Β΄ και αυτό του γιου του, Σίσυφου Β΄. Πάνω στη βάση είναι χαραγμένες επιγραφές με τα ονόματα και τα σημαντικά έργα των μελών της οικογένειας. Το σπουδαιότερο για την ιστορία της τέχνης από αυτά τα αγάλματα είναι του παγκρατιαστή Αγία, προπάππου του Δαόχου, περίφημου αθλητή του 5ου αι.

Για τη διασφάλιση της συναίνεσης για τον διακανονισμό, ο Φίλιππος άλλαξε την ισορροπία της πολιτικής και κοινωνικής δύναμης στη Θεσσαλία. Σύμφωνα με τον Ισοκράτη[128], το 346 π.Χ., είχε κατορθώσει να κάνει τους Θεσσαλούς να πρόσκεινται τόσο θετικά σ' αυτόν, ώστε να τον εμπιστεύονται περισσότερο από τους συντοπίτες τους, αντίθετα όμως, ο Δημοσθένης «πνίγει στο δηλητήριο» αυτή την προοπτική[129]. Ο Διόδωρος[130], γράφοντας από μία μεταγενέστερη χρονικά οπτική γωνία, παρουσιάζει παρόμοια εκτίμηση των σχέσεων του Φιλίππου με τους Θεσσαλούς. Η λέξη κλειδί της δικής του περιγραφής είναι η «εύνοια», την οποία έδειξε ο Φίλιππος απέναντί τους. Αναφέρει τις παρεμβάσεις τις οποίες έκανε ο Φίλιππος στα θεσσαλικά ζητήματα, τα σχετικά με τον αγώνα τους κατά των τυράννων και των Φωκέων. Το γεγονός ότι εκδίωξε τους τυράννους από τις θεσσαλικές πόλεις, είναι βέβαιο ότι του εξασφάλισε μεγάλη δημοσιότητα και δημοφιλία.

Για κάθε δυσαρεστημένο Φεραίο ή Λαρισαίο υπήρχαν Θεσσαλοί που προτιμούσαν την ηγεμονία του Φιλίππου σε σχέση με ότι είχε προηγηθεί. Αν η Θεσσαλία των δεκαετιών 350 και 340 π.Χ. δεν μπορεί να περιγραφεί ως πραγματικά ειρηνική, ήταν σίγουρα μια πολύ λιγότερο επικίνδυνη περιοχή από ότι ήταν για το μεγαλύτερο διάστημα του 4ου αι. π.Χ.[131]. Επίσης, ενώ οι σύγχρονοι Αθηναίοι ρήτορες τείνουν να προκαλούν πόλωση στις πολιτικές δυνατότητες που ήταν διαθέσιμες στον μη μακεδονικό Ελληνικό κόσμο ανάμεσα στην ελευθερία και τη δουλεία, η θεσσαλική πραγματικότητα ήταν πιο σύνθετη. Οι Μακεδόνες και οι προ Μακεδόνων Θεσσαλοί σίγουρα κατείχαν διοικητικές θέσεις «κλειδιά» στην περιοχή, αλλά ήταν και στο πηδάλιο του παραδοσιακού μηχανισμού του θεσσαλικού *Κοινού*. Σύμφωνα με άλλες γνώμες, η μακεδονική κυριαρχία δεν ήταν ιδιαίτερα δυσβάσταχτη. Έχει αποδειχτεί για παράδειγμα, ότι ο Φίλιππος δεν κατέστειλε τη λειτουργία των θεσσαλικών νομισματοκοπείων ούτε είχε αιτήματα για το θεσσαλικό ιππικό και πεζικό και για τα ελαφρά οπλισμένα στρατεύματα των περιοίκων το 338 π.Χ. στην πορεία του προς τη Χαιρώνεια**[132]**. Ο Helly[133] επισημαίνει ότι η κατάσταση στη Θεσσαλία του Φιλίππου Β΄, η οποία εκτεινόταν από τον Όλυμπο έως και την κοιλάδα του Σπερχειού, δεν ήταν ίδια για όλους τους κατοίκους

π.Χ., που είχε κερδίσει πολλές φορές σε όλους τους πανελλήνιους αγώνες. Το έργο αποδίδεται στον περίφημο γλύπτη Λύσιππο ή στη σχολή του. Για ερμηνεία με αναφορές σε πρωιμότερη βιβλιογραφία), βλ. Geominy 2007, 84-98· http://odysseus.culture.gr/h/4/gh430.jsp?obj_id=4674.

128 Ισοκρ., 5.20**.**

129 Δημοσθ., 3.16, 17, 24· 9.31· 10.33-34· 13.35· 15.24· 18.185· 19.305, 307, 308, 327.

130 Διόδ., 16.69.8.

131 Graninger 2010, 316.

132 Martin 1985, 153-65.

133 Helly 2009, 340.

αυτής της τεράστιας περιοχής, η οποία αποτελούνταν από τις Τετράδες, τις περιοικικές περιοχές του βορρά, της ανατολής και του νότου.

Οι περισσότεροι από τους Έλληνες ήταν ενθουσιασμένοι για τα νέα της δολοφονίας του Φιλίππου Β΄ και ο Πολύαινος[134] αναπαράγει μια ιστορία θεσσαλικής αντίστασης στα Τέμπη εναντίον της αρχικής πορείας του Αλεξάνδρου Γ΄ προς το νότο. Η αντίσταση εύκολα παρακάμφθηκε και ο Αλέξανδρος, όπως και ο πατέρας του, εκλέχθηκε *άρχων* του θεσσαλικού *Κοινού*[135]. Ο νέος βασιλιάς προέβαλε μια σειρά γενεαλογικών επιχειρημάτων για το δικαίωμά του σ' αυτή τη θέση: όπως μερικοί Θεσσαλοί, αυτός, όντας ένας Αργεάδας, θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι είναι απόγονος του Ηρακλή[136]. Επιπλέον, ο Νεοπτόλεμος, γιος του Αχιλλέα, μεταξύ των πιο διάσημων μυθικών Θεσσαλών, ήταν ένας πρόγονος της μητέρας του, της Ολυμπιάδας η οποία ήταν μια Μολοσσή πριγκήπισσα[137]**.** Αυτή η επιχειρηματολογία ήταν πολιτικά επιδέξια γι' αυτές τις πολιτικές *ελίτ*, των οποίων η υποστήριξη θα μπορούσε να είναι ουσιαστική ώστε η μεταβίβαση της εξουσίας από τον πατέρα στο γιο να διευκολυνθεί. Οι Αλευάδες της Λάρισας διατείνονταν ότι ήταν απόγονοι του Ηρακλή[138] και η πόλη της Φαρσάλου, η οποία υποστηρίχθηκε περισσότερο από όλες τις πόλεις της Θεσσαλίας από τον Φίλιππο, διεκδικούσε την καταγωγή από τον Αχιλλέα περισσότερο από όλες τις πόλεις[139].

Ένα απόσπασμα δύο χιλιάδων (2000) Θεσσαλών ιππέων συνόδεψε τον Αλέξανδρο στην πορεία του προς την Ανατολή. Το θεσσαλικό ιππικό διακρίθηκε, ειδικά το άγημα από τα

---

134 Πολύαινος.4.4.1.

135 Ιουστ., 11.3.

136 Διόδ., 17.4.1. Η Sordi (1958, 303-4) επισημαίνει το ότι ο Αλέξανδρος εδραίωσε καλές σχέσεις με τους Αλευάδες αποτελεί ξεκάθαρη ένδειξη ότι ο νεαρός βασιλιάς όπως και ο πατέρας του, αντιλήφθηκε τη χρησιμότητα της σύνδεσής του με τους «συγγενείς» (μέσω του κοινού προγόνου τους Ηρακλή). Ταίριαζε πολύ καλά η εκμετάλλευση της αίσθησης μιας υποτιθέμενης συγγένειας με τους Λαρισαίους, οι κινήσεις των οποίων είχαν επιτρέψει αρχικά στον Μακεδόνα βασιλιά να αναζητήσει και να αποκτήσει τα δικά του πλεονεκτήματα, υπό την κάλυψη του θεσσαλικού νόμου.

137 Ιουστ., 11.3.

138 Η παράδοση δίνει σε όλα σχεδόν τα γνωστά πρόσωπα αυτής της οικογένειας των Αλευάδων τον τίτλο του βασιλιά. Ο Πίνδαρος, υπενθυμίζει συγχρόνως (ήδη από την αρχή του 10ου πυθιονίκη του) την καταγωγή και τον τίτλο των Αλευάδων. Οι Αλευάδες είναι Ηρακλείδες και δεν παύουν να το επαναλαμβάνουν. Τα σχόλια στο Δημοσθένη (*Ολυνθιακός Α,* 13) το επαναλαμβάνουν, επιμένοντας στο σημείο αυτό, όταν ο ρήτορας καταγγέλλει την συμμαχία των Αλευάδων με τον Φίλιππο Β΄: *Ἀλεύας ἀπόγονός τις τοῦ Ἡρακλέους Θετταλός ἐτυράννησε Θετταλῶν, εἶτα καί οἱ τούτου παῖδες, μή φέροντες οὖν τήν τυραννίδα οἱ Θετταλοί, καί ἀποροῦντές τι δεῖ ποιεῖν, μετεπέμψαντο εἰς συμμαχίαν τόν Φίλιππον. Εἶτα ἐλθών ἐκεῖνος ἐξέβαλε τούς Ἀλευάδας ἐκ τῆς τυραννίδος.*

139 Ο Αλέξανδρος αναγνωρίσθηκε, μετά το Συνέδριο της Ελληνικής Συμμαχίας στην Κόρινθο, ως διάδοχος του Φιλίππου, στη θέση του ηγεμόνα, και του δόθηκε η αρχηγία της εκστρατείας εναντίον της Περσίας βλ.σχ. Bosworth 1980, 46-51. Από τη στιγμή που οι Θεσσαλοί ήταν μέλη της ελληνικής Συμμαχίας, απολάμβαναν την εγγύησή της και μπορούσαν να διατηρήσουν την μορφή του πολιτεύματος, το οποίο είχαν όταν συνδέθηκαν με αυτόν τον οργανισμό. Για την όποια αξία είχε αυτό το γεγονός, η εγγύηση αυτή επιβεβαίωνε ότι η κυβέρνηση των Θεσσαλών θα συνέχιζε να κινείται εντός των πλαισίων, τα οποία είχαν χαραχθεί από τον Φίλιππο. Πράγματι, δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι έγιναν κάποιες αλλαγές στη σύνθεση της διοίκησης στη Θεσσαλία, κατά την διάρκεια της βασιλείας του Αλεξάνδρου (336-323 π.Χ.). Καμία από τις επεμβάσεις του Αλεξάνδρου στις κυβερνήσεις των ελληνικών πόλεων δεν αναφέρεται ότι αφορά στη Θεσσαλία.

Φάρσαλα, στις τρεις μεγαλύτερες μάχες του Μ. Αλεξάνδρου στο Γρανικό, στην Ισσό και στα Γαυγάμηλα. Μερικοί προθυμοποιήθηκαν να παραμείνουν αφότου οι δυνάμεις της Συνομοσπονδίας της Κορίνθου διαλύθηκαν στα Εκβάτανα το 330 π.Χ.[140]. Ένας αριθμός Θεσσαλών αναρριχήθηκε σε θέσεις αξιοσημείωτης επιρροής για τον Μ. Αλέξανδρο[141] και οι βετεράνοι επέστρεψαν έχοντας αποζημιωθεί καλά για τις προσπάθειές τους[142].

Υπάρχουν ωστόσο και αποκαλυπτικά σημεία μακροχρόνιας απογοήτευσης κάποιων Θεσσαλών κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του Μ. Αλεξάνδρου, συμπεριλαμβανομένης της υπηρεσίας μερικών Θεσσαλών ως μισθοφόρων στον Δαρείο[143] και μιας πιθανής στάσης στην Περραιβία[144]. Αν και τα αποτελέσματα του διατάγματος του Αλεξάνδρου για τους εξόριστους το 324 π.Χ. δεν είναι γνωστά, είναι εύκολο να υποτεθεί ότι θα μπορούσε να οδηγήσει την περιοχή σε μερικό αναβρασμό. Η επιστροφή των εξορίστων, οι οποίοι πρέπει να ήταν εξαιρετικά πολυάριθμοι, δεδομένης της κλίμακας του εμφυλίου πολέμου στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του α΄ μισού του 4ου αι. π.Χ., απείλησε αυτή τη νέα τάξη[145]. Όπως ήταν αναμενόμενο, το θεσσαλικό ιππικό του Αντίπατρου συνενώθηκε με τους Έλληνες επαναστάτες το 323 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Λαμιακού πολέμου. Το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας επαναστάτησε και η Φάρσαλος αναδείχτηκε κέντρο της αντίστασης. Ωστόσο, γύρω στα 322 π.Χ., ο Αντίπατρος δραπέτευσε από την Λαμία, κέρδισε τη μάχη στην Κραννώνα, συντρίβοντας τους αντιπάλους. Ακολούθησε η πυρπόληση πολλών θεσσαλικών πόλεων συμπεριλαμβανομένης της Φαρσάλου[146]. Στις συνεχιζόμενες μάχες του επόμενου έτους ο σπουδαιότερος στρατηγός της θεσσαλικής αντίστασης, ο Μένων από τη Φάρσαλο, σκοτώθηκε[147]. Η Θεσσαλία μετά από αυτό τον πόλεμο αναδείχτηκε στρατιωτικά κατεστραμμένη, οικονομικά εξαντλημένη και άμεσα τέθηκε υπό τον μακεδονικό έλεγχο.

Σύμφωνα με τον Graninger[148] τρία βασικά θέματα χαρακτηρίζουν τη μακεδονική εμπλοκή στη Θεσσαλία μετά το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου και τον Λαμιακό πόλεμο. Πρώτον, η διευθέτηση των θεσσαλικών πραγμάτων από τον Φίλιππο «άντεξε» φαινομενικά τη μεταβίβαση της βασιλικής δύναμης στη Μακεδονία από τους Αργεάδες στους Αντιγονίδες και σύμφωνα με μια μεταγενέστερη πηγή, διατείνεται ότι οι Μακεδόνες βασιλείς από τον

---

140 Κούρτιος, 6.6.35.
141 Graninger 2010, 317, n. 45.
142 Martin 1985, 116-7.
143 Αρρ., 2.11.2-3.
144 Αισχ., 3.167.
145 Bosworth 1988, 227.
146 Διόδ., 18.17.7.
147 *Ό.π.*,18.38.6.
148 Graninger 2010, 318, n. 49, 50.

Φίλιππο Γ΄ Αρριδαίο ως τον Φίλιππο Ε΄ συνέχισαν να υπηρετούν ως *άρχοντες* του θεσσαλικού *Κοινού*.

Ένα δεύτερο θέμα είναι η εδραίωση του μακεδονικού ελέγχου στη Θεσσαλία. Όπως παρατηρεί καυστικά ο Πολύβιος, *οι Θεσσαλοί υποτίθεται ότι θα απολάμβαναν το δικό τους πολίτευμα και θα είχαν διαφορετική θέση υπό τους Μακεδόνες, αλλά στην πραγματικότητα είχαν ακριβώς το ίδιο και υπάκουαν κάθε εντολή των βασιλικών αξιωματούχων*[149]. Για τον Πολύβιο, η αυταπάτη των Θεσσαλών έκρυβε τις πραγματικότητες της μακεδονικής ηγεμονίας.

Τέλος, αυτή η εύρυθμη κατάσταση αντιμετώπισε αυξημένες σοβαρές προκλήσεις που προέρχονταν από την Ήπειρο, την Αιτωλία και τελικά τη Ρώμη. Η θεσσαλική αντίσταση ή η υποστήριξη στη μακεδονική ηγεμονία δεν είναι κατά μεγάλο μέρος μια υπόθεση τοπική, παρόλο που κάποιος μπορεί να συνεχίσει να υποθέτει ότι υπήρχαν παρατάξεις υπέρ και κατά της σε πολλές θεσσαλικές πόλεις, αλλά εξωτερικές δυνάμεις εποφθαλμιούσαν την περιοχή για τις στρατιωτικές και φυσικές πηγές της και διότι εκείνο το χρονικό διάστημα η Θεσσαλία θεωρούνταν ως αναπόσπαστο τμήμα της Μακεδονίας. Το μεγαλύτερο κακό που θα μπορούσε κάποιος να κάνει ενάντια στη Μακεδονία, ήταν να της επιτεθεί από το νότιο σύνορό της, τη Θεσσαλία.

Όταν ο Κάσσανδρος πήρε την εξουσία το 315 π.Χ., αποδέχτηκε την κληρονομιά του Φιλίππου Β΄ και επαναρύθμισε ανάλογα τις μακεδονικές προτεραιότητες. Βασική προτεραιότητά του ήταν μια σταθερή και ασφαλής Θεσσαλία[150]. Έλαβε ως σύζυγο τη Θεσσαλονίκη, κόρη του Φιλίππου από τη Νικησίπολη. Το γεγονός ότι μια γυναίκα με δυνατές θεσσαλικές διασυνδέσεις ήταν πάλι κοντά στο μακεδονικό θρόνο πρέπει να είχε καταπραϋντική επίδραση σε κάποιους αριστοκρατικούς θεσσαλικούς κύκλους, αλλά ο Κάσσανδρος συνειδητοποίησε επίσης την ανάγκη για περισσότερες άμεσες εκφράσεις της μακεδονικής δύναμης και διατήρησε φρουρές σ' έναν αριθμό στρατηγικών θεσσαλικών

---

[149] Πολύβιος, 4.76.2: *Θετταλοί γάρ ἐδόκουν μέν κατά νόμους πολιτεύειν καί πολύ διαφέρειν Μακεδόνων, διέφερον δ' οὐδέν, ἀλλά πᾶν ὁμοίως ἔπασχον Μακεδόσι καί πᾶν ἐποίουν τό προσταττόμενον τοῖς βασιλικοῖς*. Η πραγματικότητα της ζωής των Θεσσαλών και όλων εκείνων που βρίσκονταν σε μία όμοια κατάσταση πρέπει να ήταν πολύ σκληρή και δύσκολη, όπως αναφέρει ο Πολύβιος και αναμφίβολα ο βασιλιάς είχε υπό τον έλεγχό του την Θεσσαλία. Η εμφάνιση μιας τυπικής διοίκησης, την οποία παρουσιάζει ο Πολύβιος ως μία καλυμμένη επίφαση βασιλικής ισχύος, είναι το σημείο στο οποίο πρέπει να επικεντρώσουμε την προσοχή μας. Ο «*νόμος* των Θεσσαλών» επισήμως τηρήθηκε. Ο Tarn (1913, 207) έθεσε το θέμα σαφέστατα, αναφέροντας τα εξής: *Οι Θεσσαλοί δεν μπορεί να είχαν καμία άλλη εναλλακτική επιλογή στην εκλογή των βασιλέων της Μακεδονίας ως κυρίαρχων του δικού τους Κοινού, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία πως τηρούνταν όλα τα προσχήματα.*

[150] Errington 1990, 130-1, 136-7.

τοποθεσιών[151]. Αυτή η πολιτική απέφερε καρπούς. Διηύθυνε τα μακεδονικά στρατεύματα στο θεσσαλικό έδαφος χωρίς επεισόδια[152] και χρησιμοποιούσε το θεσσαλικό ιππικό στις εξορμήσεις του[153].

Ο θάνατος του Κασσάνδρου το 297 π.Χ. εγκαινίασε μια περίοδο αβεβαιότητας στη Μακεδονία, της οποίας η Θεσσαλία θα υφίστατο τις συνέπειες. Όταν η μάχη ξέσπασε μεταξύ των γιών του Κασσάνδρου, Αντίπατρου και Αλεξάνδρου Ε΄, οι οποίοι είχαν ηγεμονεύσει δύσκολα ως συμβασιλείς της Μακεδονίας, αμέσως άρχισαν να αναζητούν πιθανές συμμαχίες. Ο Αλέξανδρος Ε΄ προσέβλεπε στη βοήθεια του Πύρρου και του Δημητρίου Πολιορκητή. Ο Πύρρος ανταποκρίθηκε πρώτος, στήριξε τη θέση του Αλεξάνδρου Ε΄ στη Μακεδονία και έλαβε ως αντάλλαγμα τον έλεγχο σε μακεδονικές ιδιοκτησίες που συνόρευαν με την Ήπειρο. Είναι πιθανό ο Πύρρος να έκανε επιδρομή στη Θεσσαλία[154].

Ο Δημήτριος Πολιορκητής επίσης, απάντησε στο αίτημα του Αλεξάνδρου Ε΄ αργά και χωρίς να αναμένεται. Πέτυχε μια συνάντηση με το νέο βασιλιά στη Λάρισα το 294 π.Χ., τον οποίο δολοφόνησε άμεσα και ανακηρύχτηκε ο ίδιος βασιλιάς. Το 292/1 π.Χ. και ενώ ο Δημήτριος βρισκόταν στη Βοιωτία, ο Πύρρος έθεσε σε δοκιμασία ξανά τον μακεδονικό έλεγχο στη Θεσσαλία αλλά ο Μακεδόνας βασιλιάς έδιωξε τον εισβολέα. Αναγνωρίζοντας το πόσο ευάλωτη ήταν η περιοχή σε τέτοιες επιθέσεις στο μέλλον, ο Δημήτριος έφερε δέκα χιλιάδες (10000) πεζικό και χίλιους (1000) ιππείς στη Θεσσαλία[155], προφανώς για να φρουρούν τα περάσματα από την Ήπειρο[156].

Οι επόμενες κινήσεις του Δημητρίου ήταν στην ανατολική Θεσσαλία, όπου ίδρυσε μία νέα πόλη στις όχθες του Παγασητικού κόλπου. Η Δημητριάς, όπως ονομάστηκε προς τιμήν του, σηματοδότησε την πιο μεγάλη ανάπτυξη στις θεσσαλομακεδονικές σχέσεις από τις θεσμικές καινοτομίες του Φιλίππου στις δεκαετίες του 350 και 340 π.Χ. και είχε εύλογα μεγάλο ρόλο στην μετέπειτα ιστορία. Αν και ιδρύθηκαν ή ανακαινίστηκαν σχεδόν ταυτόχρονα κι άλλοι οικισμοί στην περιοχή, όπως η Γορίτσα, η Νέα Άλος και το Πεύμα, η Δημητριάς έπαιξε το μεγαλύτερο πολιτικό ρόλο κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο[157].

---

151 Διόδ., 20.110.2, 111.1.
152 *Ό.π.*,19.53.1, 63.3.
153 *Ό.π.*, 20.28.3.
154 Hammond & Walbank 1988, 221, n. 1· Errington 1990, 150· Graninger 2010, 319.
155 Πλούτ., *Δημήτριος* 40.1-20.
156 Hammond & Walbank 1988, 220-1.
157 Για την Δημητριάδα βλ. Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996 και 2001. Για την Γόριτσα βλ. Bakhuizen 1992. Για τη Νέα Άλο που ιδρύθηκε στην Αχαΐα Φθιώτιδα περίπου το 302 π.Χ. από τον Δημήτριο Πολιορκητή ή τον Κάσσανδρο βλ. Reinders 1988. Για την πρόσφατη εντατική έρευνα στην τοποθεσία του αρχαίου Πεύματος

Η θέση της Δημητριάδας ήταν οχυρωμένη με ισχυρό κυκλικό τείχος,το οποίο πιθανώς ενσωμάτωνε την προγενέστερη θέση των Παγασών (το λιμάνι των Φερών) και την κύρια θεσσαλική έξοδο προς τη θάλασσα. Αν και η πόλη έγινε γρήγορα η πιο κοσμοπολίτικη της Θεσσαλίας, ο αρχικός πληθυσμός προήλθε από γειτονικούς συνοικισμούς και χωριά. Η τοποθεσία έλεγχε τα περισσότερα εδάφη της κλασικής Μαγνησίας[158], ασκώντας ισχυρή επιρροή. Ισότιμη με τις Αιγές και την Πέλλα, η Δημητριάς ήταν μια πραγματικά μακεδονική πόλη. Η αρχική κύρια λειτουργία της εγκατάστασης ήταν μια ναυτική βάση των Μακεδόνων στρατηγικά τοποθετημένη κοντά σε ελληνικά και αιγαιακά κέντρα δύναμης. Κατά τον 3ο αι. π.Χ. η πόλη θα αποκτούσε ένα ανακτορικό συγκρότημα κατάλληλο για βασιλική διαμονή, διοίκηση και τελετές και θα αποτελούσε τη μία από τις τρεις *κλείδες* ή *πέδες* της Ελλάδας μαζί με την Χαλκίδα και την Κόρινθο[159], από τις οποίες η Ελλάδα θα υπέκειτο στη μακεδονική ηγεμονία. Την ίδια χρονική περίοδο η Δημητριάς επέβλεπε την ενδοχώρα και μπορούσε να συσφίξει τον μακεδονικό έλεγχο στο εσωτερικό της Θεσσαλίας.

Ο Δημήτριος εκδιώχτηκε από το θρόνο το 287 π.Χ. και η Θεσσαλία, όπως και η Μακεδονία, τα επόμενα χρόνια τέθηκε κάτω από τον έλεγχο του Πύρρου και ακολούθως του Λυσίμαχου. Η Δημητριάς παρέμεινε κτίση του Αντιγόνου Γονατά, γιου του Δημητρίου. Αυτά ήταν χρόνια μεγάλης σύγχυσης ειδικά από το 281 π.Χ., έτος του θανάτου του Λυσίμαχου έως περίπου το 277 π.Χ., έτος κατά το οποίο ο Αντίγονος Γονατάς ανέβηκε επίσημα στο θρόνο της Μακεδονίας. Οι γαλατικές επιδρομές το 279 π.Χ. είχαν σαν αποτέλεσμα τη χαλάρωση του μακεδονικού ελέγχου στη Θεσσαλία. Οι Θεσσαλοί εμφανίζονται από την μια υποστηρικτικοί[160] και από την άλλη ότι παρακωλύουν τις προσπάθειες των Γαλατών[161]. Οι Θεσσαλοί ήταν παρόντες στη συνάντηση της Δελφικής Αμφικτυονίας το έτος 277 π.Χ.[162]. Οι Δελφοί είχαν περάσει από το μακεδονικό στον αιτωλικό έλεγχο περίπου το 290 π.Χ. και θα μπορούσε να γίνει κοινή πρακτική για τα αμφικτυονικά κράτη που υπέκειντο στη Μακεδονία να μην στέλνουν αντιπροσώπους στο συμβούλιο. Με δεδομένη την ανοδική πορεία των Αιτωλών αυτό το χρονικό διάστημα, ειδικά στον απόηχο της άμυνάς τους στους Δελφούς στο Βρέννο και στους Γαλάτες, είναι πιθανό, ότι αυτή η νεότερη δύναμη της ηπειρωτικής Ελλάδας προσπαθούσε να προσανατολίσει την Θεσσαλία μακριά από τους μακροχρόνιους

που αποκάλυψε σημαντική εγκατάσταση χρονολογούμενη στον όψιμο τέταρτο αιώνα βλ. Tztaphalias et al. 2006.

158 Στράβων, 9.5.15.

159 Παυσανίας, 7.7.6˙ Στράβων, 9.415˙ Πολύβιος, 18.45.6.

160 Ιουστ., 24.7.2.

161 Παυσ., 10.33.12-13.

162 Bousquet 1989, 4.12.

δεσμούς της με τη Μακεδονία. Εν τούτοις, οι Θεσσαλοί απείχαν από τη συνάντηση της Δελφικής Αμφικτυονίας το έτος 276 π.Χ.[163] μην έχοντας αξίωση στην προηγούμενη θέση κύρους σ' αυτό, έως τις αρχές του 2ου αι. π.Χ. Η Μακεδονία με το νέο βασιλιά της, τον Αντίγονο Γονατά, επιβεβαίωσε εκ νέου τον έλεγχο της περιοχής.

Το 274 π.Χ. ο Πύρρος έκανε την τελική του έφοδο στη Θεσσαλία για να προκαλέσει την εκεί μακεδονική ηγεμονία. Μετά από μια σημαντική νίκη επί του Αντιγόνου αφιέρωσε τα λάφυρα της μάχης στο θεσσαλικό ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας, η οποία ήταν μεταξύ των πιο σημαντικών θεοτήτων της περιοχής[164]. Η συνοδευτική αφιερωματική επιγραφή αποκαλύπτει την διεκδικούμενη καταγωγή του Πύρρου από τον θεσσαλικό οίκο του Αχιλλέα, όπως είχε κάνει ο Αλέξανδρος πριν πενήντα χρόνια[165]. Συνδυασμένη με τον τόπο του αφιερώματος, η πράξη του Πύρρου προσφέρει την επίγνωση των ιδεολογικών και προπαγανδιστικών συνιστωσών των εξωτερικών προκλήσεων της μακεδονικής ηγεμονίας στη Θεσσαλία. Δεν ήταν απλά θέμα υπεροχής στο πεδίο της μάχης, αλλά επίσης, θέμα ιδεολογίας και υπεροχής. Ο Πύρρος πίστευε ότι μπορούσε να διεκδικήσει τη Θεσσαλία. Ο Αντίγονος σύντομα ξαναπήρε υπό τον έλεγχό του τη Θεσσαλία[166].

Ο θάνατος του Πύρρου το 272 π.Χ. σηματοδότησε το τέλος μιας περιόδου ηπειρωτικών προκλήσεων στο μακεδονικό έλεγχο στη Θεσσαλία, αλλά η βασιλεία του Γονατά έγινε μάρτυρας στην αξιοσημείωτη αύξηση μιας νέας δύναμης της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Κατά το 239 π.Χ., έτος του θανάτου του Αντιγόνου Γονατά, οι Αιτωλοί είχαν επεκταθεί στο μεγαλύτερο τμήμα της κοιλάδας του Σπερχειού και στη Δολοπία, επεκτεινόμενοι κατά μήκος του συνόλου του νότιου συνόρου της Θεσσαλίας[167].

Όταν μια ευκαιρία παρουσιάστηκε μετά το διάδοχο του Αντίγονου- ο Δημήτριος Β΄ πέθανε το 229 π.Χ.- οι Αιτωλοί ήταν προετοιμασμένοι να δράσουν. Ο Αντίγονος Γ΄ Δώσων,

---

163 *Ό.π.*, 2, 4.14.

164 Graninger 2011, 46-67. Το δεύτερο κεφάλαιο της μονογραφίας του, 43-86, έχει ως θέμα τα Ομοσπονδιακά Ιερά. Πρόκειται για το ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας κοντά στη Φίλια στη δυτική Θεσσαλία και για το ιερό του Δία Ελευθερίου στην Λάρισα. Το ιερό της Φίλιας θα μπορούσε να συνδέεται με τη θεσσαλική ταυτότητα, λόγω της θέσης της στην περιοχή της δυτικής Θεσσαλίας, που τίθεται υπό αμφισβήτηση μεταξύ των Θεσσαλών και των Μακεδόνων, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζεται από το μύθο ως η πρώτη περιοχή εγκατάστασης Θεσσαλών που προέρχονται από τη νότια Ήπειρο. Η ανύψωση της λατρείας της Αθηνάς Ιτωνίας από τοπικό σε ομοσπονδιακό επίπεδο, πραγματοποιήθηκε, μετά την αναδιοργάνωση του *Κοινού* από τον Flamininus.

165 Graninger 2011, 52˙ Ο Tarn (1913, 265), θεωρεί ότι η αφιέρωση του Πύρρου στο ναό της Αθηνάς Ιτωνίας (μία θεότητα την οποία λάτρευαν παραδοσιακά οι Θεσσαλοί), μετά την νίκη του επί του Αντιγόνου Γονατά, στη Μακεδονία, πιθανόν να σημαίνει ότι ο Πύρρος υποστήριζε ότι ήταν επικεφαλής του Κοινού των Θεσσαλών επειδή ο Μένων ο Φαρσάλιος, ο οποίος οδήγησε το θεσσαλικό ιππικό στον Λαμιακό πόλεμο ήταν παππούς του από την πλευρά της μητέρας του Πύρρου˙ Παυσ., 1.13.2.

166 Hammond & Walbank 1988, 265.

167 Grainger 1999, 105-46˙ Scholten 2000, 59-130.

ο οποίος διορίστηκε αντιβασιλέας του Φιλίππου Ε΄, αντιμετώπισε την ευρέως εκτεταμένη επανάσταση στη Θεσσαλία και την κατοπινή προσάρτηση των μακεδονικών κτήσεων από τους Αιτωλούς - τις τετράδες Θεσσαλιώτιδα, Εστιαιώτιδα, Φθιώτιδα και την περίοικη Αχαΐα Φθιώτιδα[168]. Συγκεκριμένα, το 228 π.Χ., ο Δώσων κατέπνιξε τη θεσσαλική επανάσταση[169], νίκησε τους Αιτωλούς στη Φωκίδα και στη Δωρίδα και τους ανάγκασε σε ένα διακανονισμό, με τον οποίο ο Μακεδόνας αντιβασιλέας ανέκτησε όλες τις προηγούμενες μακεδονικές κτήσεις στη Θεσσαλία εκτός από την Αχαΐα Φθιώτιδα. Η παραχώρηση αυτών των εδαφών, τα οποία βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Μακεδονίας για πάνω από έναν αιώνα σηματοδοτεί ένα βασικό σημείο αλλαγής της θεσσαλο-μακεδονικής ιστορίας. Το νότιο σύνορο της Μακεδονίας υποχώρησε για πρώτη φορά από την εποχή του Φιλίππου Β΄ και με αυτή τη νέα θέση οι Αιτωλοί απειλούν τις μεγάλες πόλεις στο εσωτερικό της Θεσσαλίας και τον θαλάσσιο εμπορικό σταθμό της Δημητριάδος. Ο Δώσων συνέχιζε να αναγνωρίζει τη χρησιμότητα της θεσσαλικής αντιπροσώπευσης των μακεδονικών συμφερόντων στις διακρατικές σχέσεις και συμπεριέλαβε τη Θεσσαλία στην ελληνική Συνομοσπονδία του 223 π.Χ.

Τον θάνατο του Δώσωνα το 221 π.Χ. δεν ακολούθησαν ταραχές στη Θεσσαλία, όπως αυτές που ακολούθησαν τον θάνατο του Δημητρίου Β΄ και ο Φίλιππος Ε΄ ανέβηκε στο θρόνο χωρίς διαμάχες[170]. Σύντομα ενεπλάκη στον Συμμαχικό πόλεμο με την εχθρική Αιτωλική Συμπολιτεία. Στις αρχές του 217 π.Χ., ενώ ο Φίλιππος Ε΄ ήταν απασχολημένος με τις εισβολές των Δαρδάνων στα βόρεια σύνορα της Μακεδονίας, οι Αιτωλοί διεξήγαν μια σειρά από άγριες λεηλασίες στη θεσσαλική ύπαιθρο από τη βάση τους, τις Φθιώτιδες Θήβες, στην Αχαΐα Φθιώτιδα. Η Λάρισα, η Δημητριάς και η Φάρσαλος χτυπήθηκαν ιδιαίτερα σκληρά[171]. Ο Φίλιππος Ε΄ κατέλαβε τις Φθιώτιδες Θήβες, πούλησε τους κατοίκους σαν σκλάβους και την επανονόμασε ως Φίλιπποι ή Φιλιππόπολις. Το καλοκαίρι του 217 π.Χ. ο Συμμαχικός πόλεμος έληξε με βαριά ήττα των Αιτωλών[172].

Η Θεσσαλία θα ζούσε σημαντικές εκστρατείες στα αμέσως επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του Β΄ Μακεδονικού Πολέμου. Ο διαχωρισμός της Θεσσαλίας από τη Μακεδονία ήταν σαφής προτεραιότητα του Ρωμαίου διοικητή T. Quinctius Flamininus. Ο Λίβιος[173] περιέγραψε τη συνομιλία του με τον Φίλιππο Ε΄ στην Ήπειρο το 198 π.Χ.: όταν συζητούσαν ποιά κράτη θα απελευθερώνονταν, ο ύπατος κατονόμασε τους Θεσσαλούς πριν

---

168 *Ό.π.*, 166, n.5.
169 Ιουστ., 28.3.14.
170 Πολύβ., 7.114-115.
171 *Ό.π.*, 5.99-100.
172 Graninger 2010, 321.
173 Λίβ., 32.10.7.

από όλους. Ο βασιλιάς εξοργίστηκε τόσο που αναφώνησε: «Πόσο βαριά εντολή έδωσες Titus Quinctius σε έναν ηττημένο αντίπαλο;». Τον επόμενο χρόνο ο Φίλιππος νικήθηκε έξω από τη μακεδονική Σκοτούσσα, στις *Κυνός Κεφαλαί*. Ακολούθησε ειρήνη με καταστροφικές συνέπειες για τη Μακεδονία. Η Τετραδική Θεσσαλία, η Περραιβία, η Μαγνησία και η Αχαΐα Φθιώτιδα ανακηρύχτηκαν ανεξάρτητες, δεν υπέκειντο πλέον σε καμιά φρουρά ή φόρο υποτέλειας, τους επιτρεπόταν να εφαρμόζουν πλέον τις δικές τους νομοθεσίες και τα τείχη της Δημητριάδος κατεδαφίστηκαν[174]. Η μακεδονική ηγεμονία στη Θεσσαλία διασπάστηκε και ο Flamininus άρχισε την επαναδιοργάνωση της περιοχής σε μια σειρά από προ-ρωμαϊκά ομοσπονδιακά *Κοινά* που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως «προστατευτικό ανάχωμα» σε μια ενδεχομένως απειλητική Μακεδονία.

Ο εύστροφος βασιλιάς Φίλιππος Ε΄ διατήρησε τη θέση του στη βασιλεία και σύντομα παρουσιάστηκε μια ευκαιρία να επανακτήσει τις κτήσεις του στη Θεσσαλία. Ο Σελευκίδης βασιλιάς Αντίοχος Γ΄ συμμάχησε με την δυσαρεστημένη Αιτωλική Συμπολιτεία και εισέβαλε στην Ελλάδα το 191 π.Χ. Αυτοί σύντομα νικήθηκαν. Για την υποστήριξή του στα ρωμαϊκά συμφέροντα, ο Φίλιππος ξανακέρδισε τη Δημητριάδα και τη Μαγνησιακή ενδοχώρα, την Περραιβία, το μεγαλύτερο τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας και την δυτική Θεσσαλία. Οι Θεσσαλοί και οι Περραιβοί εξέφρασαν έντονα τα παράπονά τους στη Ρώμη και ζήτησαν την απόδοση αυτών των εδαφών κατά τη συμμετοχή τους σε ένα συνέδριο στα Τέμπη το 185 π.Χ.

Ο Περσέας, γιος του Φιλίππου Ε΄, ο οποίος διετέλεσε βασιλιάς της Μακεδονίας από το 179 έως το 168 π.Χ., είχε στη συνέχεια κάποιες νότιες φιλοδοξίες, όπως και ο Ανδρίσκος που ισχυριζόταν ότι ήταν γιος του Περσέα και επαναστάτησε εναντίον της Ρώμης το 148 π.Χ. Και οι δύο απέτυχαν παταγωδώς. Οι συνθήκες πλέον ήταν προς όφελος της ειρηνικής θεσσαλικής επέκτασης και στα επόμενα εκατόν είκοσι χρόνια το θεσσαλικό *Κοινό* θα γινόταν ένα από τα μεγαλύτερα και πιο δυνατά προ-ρωμαϊκά καθεστώτα της ηπειρωτικής Ελλάδας[175].

Η Θεσσαλία είχε μια έντονη παρουσία στον ελληνιστικό κόσμο, όπως το φανερώνουν τα πυκνά γεγονότα της ιστορίας της. Αποτέλεσε για δύο και πλέον αιώνες (4ος - 2ος αι. π.Χ.) το θέατρο αλλεπάλληλων συγκρούσεων κυρίως με τους Μακεδόνες. Στο πλαίσιο πρόσκαιρων συμμαχιών με τις ομοσπονδίες των νότιων και των δυτικών ελληνικών πόλεων ή με τους

---

174 Πολύβ., 18.46.

175 Graninger 2010, 323. Σύμφωνα με τον Habicht 2006, 128-32, μία αποσπασματική επιγραφή (*SEG* 26.688), χρονολογούμενη μεταξύ των ετών 179 και 165 π.Χ. αποτελεί τμήμα μιας απόφασης του *Κοινού* των Θεσσαλών για παροχή οικονομικής βοήθειας στην Αμβρακία, η οποία χρειαζόταν βοήθεια για τον επισιτισμό των κατοίκων της και παρακαλούσε φιλικά κράτη για την παροχή χρημάτων. Η αποστολή των Αμβρακιωτών υπό τον Άλυπο και η εν λόγω απόφαση του *Κοινού* των Θεσσαλών έγιναν πολύ κοντά στα χρόνια του πολέμου του Περσέα, γεγονός το οποίο αποδεικνύει την αλληλεγγύη μεταξύ των ελληνικών κρατών κατά τους δύσκολους καιρούς, αλλά κυρίως την οικονομική δύναμη του *Κοινού* των Θεσσαλών.

βασιλείς των ελληνιστικών βασιλείων της Ανατολής, δημιουργήθηκαν συνεχείς ρήξεις στην προσπάθεια να αναχαιτιστεί η επεκτατική πολιτική των Μακεδόνων και να διατηρηθεί η ανεξαρτησία των Θεσσαλών στον ελληνικό χώρο. Η παρουσία των Ρωμαίων και η καταστροφή του μακεδονικού βασιλείου φάνηκε ότι εξασφάλιζε την ελευθερία τους, ενώ στην πραγματικότητα εδραίωνε τη ρωμαϊκή κυριαρχία στον ελληνικό κόσμο.

IV. Αλληλεπιδράσεις Θεσσαλίας–Μακεδονίας. Στοιχεία της μακεδονικής παρουσίας στη Θεσσαλία

Η στενή και συνεχής επαφή που είχαν μεταξύ τους η Θεσσαλία και η Μακεδονία, δημιούργησε ρεύματα επιρροής και μίμησης, τα οποία κατευθύνονταν και στις δύο πλευρές του Ολύμπου.

Η βαθιά ιστορική εμπλοκή των δύο περιοχών επικεντρώθηκε πρωταρχικά στις αλληλεπιδράσεις μιας περιορισμένης κοινωνικής και πολιτικής ελίτ[176]. Πέρα από την πολιτική των δύο αυτών εκλεκτών κύκλων μπορούν να διαπιστωθούν στοιχεία που αντανακλούν περισσότερο τον συνδυασμό αυτών των δύο περιοχών στο επίπεδο της θρησκείας.

Η περίοικη Περραιβία και η Μαγνησία μοιράζονταν ένα φυσικό σύνορο για τη Μακεδονία και δεν προκαλεί έκπληξη το ότι υπάρχουν στοιχεία για αμοιβαία επιρροή[177]. Μια

---

[176] Ο Martin (1985, 64) αναφέρει ότι πρέπει να τονιστούν δύο κοινά σημεία ανάμεσα στην κοινωνική και πολιτική οργάνωση της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας. Το πρώτο σημείο είναι ότι η μακεδονική κοινωνία ήταν ίδια με την θεσσαλική. Συγκεκριμένα, η ισχύς και των δύο χωρών βασιζόταν στις σημαντικές αριστοκρατικές οικογένειες που υπήρχαν και στις δύο και οι οποίες λάτρευαν το αξίωμα της ισχύος τους. Ο όρος *άρχων* χρησιμοποιούνταν, δικαιολογημένα και από τις δύο κοινωνίες. Οι *άρχοντες* της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας ήταν βασική πηγή ισχύος αλλά και μεγάλης αναταραχής και στις δύο χώρες. Δεύτερον, και οι δύο χώρες είχαν κυβερνήσεις οργανωμένες σε μοναρχικά πρότυπα. Η Μακεδονία είχε έναν βασιλιά, με την πραγματική σημασία της λέξης, αλλά η παραμονή του στον θρόνο εξαρτιόταν από την ικανότητά του να διοικεί αποτελεσματικά και να διαφυλάττει την συνοχή ανάμεσα στους αριστοκράτες συμπατριώτες του και στις πολιτειακές υποχρεώσεις του. Στη Θεσσαλία κυβέρνηση ήταν το *Κοινό*, αλλά η ισχύς και τα προνόμια του εκλεγμένου αρχηγού ομοίαζαν πολύ με εκείνα του Μακεδόνα βασιλιά. Ο Θεσσαλός «βασιλιάς» κρατούσε τον θρόνο του με την εκφρασμένη θέληση των συμπατριωτών του αριστοκρατών, από την τάξη των οποίων προερχόταν και ο ίδιος. Οι Μακεδόνες και οι Θεσσαλοί αριστοκράτες είχαν ορισμένες κοινές αντιλήψεις σχετικά με το πώς θα έπρεπε να οργανωθεί μια κοινωνία, γεγονός το οποίο καθιστούσε, θεωρητικά τουλάχιστον, σύμφωνα με τον Martin, εφικτή την ένωση των δύο χωρών. Ο Hatzopoulos (1994α, 251-2), αναφέρει ότι οι ομοιότητες των διοικητικών συστημάτων των δύο κρατών ήταν πολύ στενές και επικαλείται επιγραφικές μαρτυρίες (*ό.π.,* 252, n. 69) που αποδεικνύουν τη θέση του. Αναφέρει επίσης, ότι οι Ρωμαίοι έλαβαν πολύ σοβαρά υπόψη τους τις ομοιότητες μεταξύ του θεσσαλικού και του μακεδονικού έθνους για να χρησιμοποιήσουν το μοντέλο της επανοργάνωσης της Θεσσαλίας μετά τη μάχη στις *Κυνός Κεφαλαί,* ως πρότυπο για την επαναδιοργάνωση της Μακεδονίας μετά τη μάχη της Πύδνας.

[177] Hatzopoulos 1996, 207· Worthington 2008, 65.

ομάδα τριών πόλεων στη βόρεια Περραιβία[178], την επονομαζόμενη Τρίπολη, η Δολίχη, το Πύθιον[179] και η Άζωρος[180] και μια άλλη σημαντική πόλη στη νοτιοανατολική Περραιβία, οι Γόννοι[181], τοποθετούνται κοντά στα μεγάλα περάσματα που συνδέουν τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία και για καθαρά στρατηγικούς λόγους φαίνεται ότι εντάχθηκαν πιο πολύ στη μακεδονική ηγεμονία από ότι η τετραδική Θεσσαλία ή η Αχαΐα Φθιώτιδα. Όμως, ο βόρειος προσανατολισμός αυτών των πόλεων είναι πιθανώς παραδοσιακός και ιδρύθηκαν σε μια ευρύτερη πολιτιστική βάση. Για παράδειγμα, σημειώνεται ότι στα ονόματα της Περραιβίας και της Μακεδονίας περιλαμβάνονται ονόματα άγνωστα στον ευρύτερο ελληνικό κόσμο και ότι τα ημερολόγια μερικών περραιβικών πόλεων χρησιμοποιούσαν μήνες από το κοινό μακεδονικό ημερολόγιο στην ύστερη ελληνιστική περίοδο[182].

Επίσης, ένας αρχαϊκός γενεαλογικός μύθος θέτει μια πολύ στενή σχέση μεταξύ Μαγνήτων και Μακεδόνων. Η πρώτη γραμματειακή πηγή όπου γίνεται αναφορά στη Μακεδονία είναι ο *Γυναικών Κατάλογος* ή *Ἠοῖαι* του Ησιόδου. Οι στίχοι είναι αρκετά γνωστοί και έχουν σχολιαστεί επανειλημμένα από τη φιλολογική και ιστορική έρευνα. Σύμφωνα με αυτούς, η Θυία, κόρη του Δευκαλίωνα, αποκτά από τον Δία δύο γιούς, τον Μάγνητα και τον *ιππιοχάρμην* Μακεδόνα, οι οποίοι κατοικούν στην Πιερία και στον

---

178 Ο Πίκουλας (2011, 252) αναφέρει: *Η Περραιβία αποτελώντας το «μαλακό υπογάστριο» της Μακεδονίας, ελέγχοντας όλες τις από νότο εισόδους προς τον μακεδονικό χώρο, υπήρξε για μεγάλο διάστημα απολύτως χειραγωγημένη από τους Μακεδόνες, αναπόσπαστο τμήμα του βασιλείου τους, ώστε η ιστορία της να είναι άρρηκτα συνυφασμένη με αυτούς*.

179 Θέλοντας να διαχειριστεί τα τεράστια καινούργια εδάφη που είχαν κατακτηθεί, ο Φίλιππος Β΄ εγκαθιστούσε τους Μακεδόνες σε στρατηγικές γραμμές στα σύνορα των εδαφών που κατείχε. Η μία από τις βάσεις βρισκόταν δικαιολογημένα προς την πόλη του Πυθίου, στους πρόποδες του Ολύμπου στην Περραιβία, λίγα χιλιόμετρα ΒΔ της Αζώρου. Αυτή η πόλη έλεγχε το πέρασμα των εδαφών του Σαρανταπόρου και της Πέτρας στο βορρά και αυτής της διάβασης της Ζιλιάνας στην ανατολή, βλ. σχ. Hammond 1989, 159· Rizakis 1986, 331-2, fig. 14.

180 Η πόλη αναφέρεται ως μία οχυρωμένη τοποθεσία της Περραιβίας, η οποία ελέγχει τη νότια διάβαση προς τη θεσσαλική πεδιάδα, όταν έρχεται κάποιος από τη Μακεδονία. Η πόλη της Αζώρου η οποία έχει υπαχθεί στα εδάφη της Τριπόλεως στη Μακεδονία, ίσως από το β΄ τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. Το αμυντικό της σύστημα βελτιώθηκε από τότε που οι Μακεδόνες έθεσαν υπό τον έλεγχό τους την συγκεκριμένη περιοχή. Για την στρατηγική σημασία της Τριπόλεως και της περιοχής της Αζώρου βλ. Lucas 1997, 172-3, 216-9.

181 Worthington 2008, 66. Μακεδόνες έποικοι μετακινήθηκαν προς τους Γόννους, την πύλη για το σημαντικό πέρασμα των Τεμπών έτσι ώστε να διασφαλιστεί ο μακεδονικός έλεγχος. Οι Γόννοι φέρουν τα τεκμήρια της μακεδονικής κυριαρχίας. Οι οχυρώσεις της πόλης και οι επιγραφές της δείχνουν ότι η άμυνά της, η διοίκησή της, ακόμα και ο ίδιος ο συνοικισμός της εξαρτιόταν άμεσα από τους Μακεδόνες. Στους Γόννους που ήταν κύρια περιοχή του αμυντικού τους συστήματος, οι Μακεδόνες είχαν εγκαταστήσει μόνιμα μια πολύ σημαντική φρουρά. Για τους Γόννους και τη μακεδονική παρουσία σ' αυτούς βλ. Helly 1973α, 97, ο οποίος αναφέρει για τους κατοίκους της πόλης: *Ils ont, si 1J on peut dire, cessé d'être des Perrhèbes, des Thessaliens, pour devenir de vrais Macédoniens*, δηλ. *έπαψαν να είναι, αν μπορούμε να το πούμε Περραιβοί, Θεσσαλοί, για να γίνουν αληθινοί Μακεδόνες.*

182 Graninger 2010, 323, n. 67, όπου παρατίθεται η σχετική βιβλιογραφία.

Όλυμπο[183]. Εδώ πρόκειται ασφαλώς για αναφορά στους γενάρχες των δύο φύλων, Μάγνητα και Μακεδόνα, αλλά δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι εννοούνται και τα ίδια τα φύλα. Η συγγενική σχέση μεταξύ Μακεδόνων και Μαγνήτων επισημαίνεται και στην επιγραφή από την Χαλκίδα, όπου αναφέρεται ότι ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Ε΄ συνιστά στην πόλη να αποδεχθεί τη συμμετοχή της στον αγώνα της Αρτέμιδος Λευκοφρυηνής, διότι, όπως τονίζεται, οι Μάγνητες οι οποίοι διοργάνωναν τον αγώνα ήταν συγγενείς των Μακεδόνων[184].

Οι Μακεδόνες βασιλείς συμμετείχαν ενεργά σε μερικές μαγνησιακές τελετές λατρείας[185] και οι Μάγνητες και οι Μακεδόνες είχαν έναν κοινό χορό, την *καρπαία*[186].

Η τετραδική Θεσσαλία, για την οποία ένα πλήθος αμοιβαίων επιρροών με τη Μακεδονία έχει εξακριβωθεί, προκαλεί επίσης το ενδιαφέρον[187]. Έχουν παρατηρηθεί μερικές βασικές, περισσότερο επιφανειακές ομοιότητες στη συγκρότηση του θεσσαλικού *Κοινού* και του μακεδονικού βασιλείου[188]. Στο επίπεδο της θρησκείας ωστόσο, οι διασυνδέσεις είναι εκτεταμένες και σημαντικές. Ένα όχι πολύ γνωστό επίθετο του Δία, *Θαύλιος*, του οποίου η λατρεία ήταν διαδεδομένη στην τετραδική Θεσσαλία, μπορεί να εξακριβωθεί ως ένα βαθμό από τους μεταγενέστερους λεξικογράφους που παρατήρησαν ότι οι Μακεδόνες ονόμαζαν *Θαύλιο* ή *Θαύλο* τον Άρη (Ησύχιος, λ. *Θαύλιος*). Δεν είναι ξεκάθαρο αν αυτό είναι μια απλή σύμπτωση ή αν ο *Θαύλιος* είναι μια μη ολύμπια θεότητα, η οποία μεταγενέστερα ταυτίστηκε από τους Θεσσαλούς με τον Δία και από τους Μακεδόνες με τον Άρη. Το ίδιο αμφίβολη είναι η περίπτωση της Θέμιδος Ιχναίας που φέρεται ότι λατρεύεται στη θεσσαλική πόλη Ίχναι[189] και στην πόλη Ίχναι της Παιονίας στη Μακεδονία[190]. Η λατρεία ενός «Μακεδόνα» Διόνυσου έχει διαπιστωθεί στη Λάρισα[191]. Η Εννοδία, μια καθαρά θεσσαλική θεότητα με ένα ιερό του πρώιμου 8ου αι. π.Χ. στις Φερές, ήταν πολύ γνωστή στην ελληνιστική Μακεδονία[192]. Έχει

---

183 Βλ. σχετ. Γυν. Κατ., απ. 1 (Merkelbach-West 1967): ή δ' *(sc.* ή Θυία) ὑποκυσαμένη Διί γείνατο τερπι κεραύνωι υἷε δύω, Μάγνητα Μακηδόνα θ' ἱππιοχάρμην. οι περί Πιερίην και Όλυμπον δώματ ἐναιον· Hatzopoulos 1990, 249· Ξυδόπουλος 2006, 47.

184 I. Magnesia 47, 1-5: *Οι στρατ]ηγο[ί] είπαν [περί ών ό β]ασιλεύς Φίλι[π]πος | έγρα[ψε)ν τηι βουλή κ[αί τω] δήμ[ω] περί [Μ]αγνή|των των* επί *Μαιάνδρω, οί [σ]υγγενείς οντες Μακεδόνων ήξίουσαν τ[ον] αγών[α ό]ν τιθέασι [τη] Α[ρτ]έμιδι τη Λευκοφρυηνή προσ[δέξα]σθαι στεφανίτην*. Βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 47-8· S. Dusanic 1983.

185 Αθήν., 13.31.

186 Ξενοφ., *Ανάβασις* 6.1.7, Ησύχιος, *Καρπαία.*

187 Hatzopoulos 1994α, 249-54.

188 Hatzopoulos 1996, 477-84.

189 Στράβων, 9.5.14· Ή Άχναι, βλ. Χατζηαγγελάκης 2008, 304.

190 Ησύχιος, λ. *Ιχναίαν χώραν*

191 Γαλλής 1972α.

192 Χρυσοστόμου 1998δ, 70-84· Χρυσοστόμου 2008β.

επίσης υποστηριχθεί, ότι η Μακεδονία και η Θεσσαλία είχαν παρόμοιες τελετές για το πέρασμα των κοριτσιών από την εφηβεία στην ενηλικίωση[193].

Το ότι υπήρχαν θρησκευτικές παραδόσεις κοινές στην ευρύτερη Θεσσαλία και στη Μακεδονία είναι σχεδόν σίγουρο. Ενώ πιθανότατα η λατρεία της Εννοδίας ξεκίνησε στη Θεσσαλία και εισήχθη αργότερα στη Μακεδονία, ο Μακεδόνας Διόνυσος και οι κυνηγοί του Ηρακλή ήρθαν στη Θεσσαλία από το βορρά, οι συνθήκες οι οποίες δημιούργησαν αυτές τις παραδόσεις παραμένουν σκοτεινές.

Η μονογραφία του Denver Graninger *Cult and Koinon in Hellenistic Thessaly*[194]*,* η οποία προέκυψε από την αναθεώρηση της διδακτορικής του διατριβής που παρουσιάστηκε το 2006 στο Πανεπιστήμιο Cornell, συνεισφέρει ποικολοτρόπως στη μελέτη της πολιτικής και πολιτιστικής ιστορίας της αρχαίας Θεσσαλίας. Εξετάζει την εδαφική επέκταση του *Θεσσαλικού Κοινού,* το οποίο επανιδρύθηκε από τον Titus Quinctius Flamininus μετά τον Β΄ Μακεδονικό πόλεμο και την ανάπτυξη της θρησκείας του *Κοινού* κατά την περίοδο 196-27 π.Χ.

Στο πρώτο κεφάλαιο[195] γίνεται μια μακρά ιστοριογραφική αναδρομή από την αρχαϊκή περίοδο έως το 27 π.Χ., όταν η Θεσσαλία ενσωματώθηκε στη νέα ρωμαϊκή επαρχία Αχαΐα. Ο Graninger επικεντρώνεται κυρίως στη μεταβαλλόμενη πολιτική και εθνοτική γεωγραφία της περιοχής, με την ανασκόπηση των σχέσεων μεταξύ του τετραδικού «πυρήνα» της Θεσσαλίας και της περιοικικής περιφέρειας.

Το δεύτερο κεφάλαιο[196], έχει ως θέμα τα *Ομοσπονδιακά Ιερά,* όπου μετά από τη μεγάλη μεταρρύθμιση που πραγματοποίησε ο Flamininus το 196 π.Χ., το Θεσσαλικό *Κοινό* άρχισε να δημοσιεύει τα διατάγματά του. Πρόκειται για το ιερό της Αθηνάς Ιτωνίας κοντά στη Φίλια στη Δυτική Θεσσαλία και για το ιερό του Δία Ελευθερίου στη Λάρισα. Αυτά περιγράφονται ως *ομοσπονδιακά ιερά* και ορίζονται ως *κάθε ιερό που διευθύνεται από έναν ομοσπονδιακό σύνδεσμο*[197]. Συζητείται η πανθεσσαλική λειτουργία των δύο ιερών και οι λόγοι της επιλογής τους να εκπροσωπούν την ενότητα του *Κοινού.* Από τη μια πλευρά, η ανύψωση της λατρείας της Αθηνάς Ιτωνίας, η οποία βασιζόταν σε προηγούμενες λατρείες, από τοπικό σε ομοσπονδιακό επίπεδο, δεν θα είχε πραγματοποιηθεί, παρά μόνο μετά την αναδιοργάνωση του *Κοινού* από τον Flamininus.

---

193 Hatzopoulos 1994β, 25-53· Graninger 2007.
194 Graninger 2011.
195 *Ό.π.*, Thessalian Histories, 7-42.
196 *Ό.π.*, The Federal Sanctuaries, 43-86.
197 *Ό.π.*, 44.

Η θεσμοθέτηση της λατρείας του Δία Ελευθερίου και των εορτών των Ελευθερίων υποδεικνύεται από την πλήρη καινοτομία της και από την σαφή ιδεολογική έννοια που χρησιμοποιεί τη μνήμη των Περσικών πολέμων για να τιμήσει τους Θεσσαλούς, που συμμάχησαν με τους Ρωμαίους εναντίον του Φιλίππου Ε΄, κατά τη διάρκεια του Β΄ μακεδονικού πολέμου. Το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου είναι αφιερωμένο στα Ελευθέρια και σε μια νέα αξιολόγηση αθλητικών αγώνων και θεατρικών παραστάσεων που λάμβαναν χώρα εκεί. Στην προκειμένη περίπτωση, ο συγγραφέας συνδυάζει την επανέκδοση των καταλόγων των νικητών της Λάρισας, που αποτελούν το αντικείμενο του επιγραφικού παραρτήματος[198], με τη συζήτηση ορισμένων προβληματικών πτυχών των αγώνων, ιδιαίτερα των σχέσεων μεταξύ Θεσσαλών και ξένων στους αγώνες, καθώς και τη φύση της Θεσσαλικής *τριάδας*[199].

Το τελευταίο αυτό σημείο παρουσιάζεται ως χαρακτηριστικό γνώρισμα των Ελευθερίων, η σύνθεση των οποίων παρουσιάζει μια ιδιαίτερη σχέση με την θεσσαλική περηφάνια, όσον αφορά στα άλογα. Υπάρχει κυνήγι ταύρου με άλογο[200], ιπποδρομία με δάδα και, πιθανότατα, ένα θέαμα από αναβάτες που ανεβοκατεβαίνουν στο καλπάζον άλογό τους. Για τα προαναφερθέντα παρατίθενται μερικές από τις επιγραφικές μαρτυρίες της Λάρισας[201] που μαρτυρούν την τελετουργική σημασία της δοκιμασίας του κυνηγιού ταύρων.

Το επόμενο κεφάλαιο [202], καταδεικνύει ότι τα *Ημερολόγια* είναι πολιτιστικά χαρακτηριστικά με σημαντικές συνέπειες για την ταυτότητα και όχι απλά εργαλεία για την επισήμανση του χρόνου. Αναλύονται οι σχέσεις μεταξύ των διαφόρων τοπικών ημερολογίων και του ημερολογίου του *Κοινού,* του οποίου η προέλευση είναι είτε από το ημερολόγιο της Λάρισας, είτε μια υβριδική δημιουργία που σχεδιάστηκε από την αρχή ως Παν-Θεσσαλική[203] και θα μπορούσε να χρονολογηθεί κατά τη μεγάλη μεταρρύθμιση του Flamininus. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι καθυστερήσεις στην αποδοχή αυτού του νέου ημερολογίου θα μπορούσαν να αποτελέσουν μαρτυρία για την αντίσταση των τοπικών κοινοτήτων στο Θεσσαλικό *Κοινό*, για τον λόγο της απώλειας της αυτονομίας στη ρύθμιση του χρόνου των θρησκευτικών δραστηριοτήτων.

---

198 *Ό.π.*, 159-82.
199 *Ό.π.*, 78, n. 124.
200 *Ό.π.*, 79.
201 *IG* IX2, 535-7.
202 *Ό.π.*, Thessalian Calendars, 87-114.
203 *Ό.π.* Η σχετική έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων εμποδίζει την απόλυτη βεβαιότητα για το αν το *Κοινό* απλά υιοθέτησε το ημερολόγιο της Λάρισας ή δημιούργησε ένα νέο όπου ανέμειξε τους μήνες από διάφορες πόλεις.

Το τέταρτο κεφάλαιο [204] διερευνά την «λατρευτική έκφραση της πολιτικής ταυτότητας»[205] στο εξωτερικό. Το πρώτο μέρος του κεφαλαίου ασχολείται με την ένταξη των Θεσσαλών στην Δελφική Αμφικτυονία και την ιστορία αυτού του θεσμού. Το δεύτερο μέρος εξετάζει τη συμμετοχή της Θεσσαλίας σε διεθνείς εορτές κατά την κλασική και ελληνιστική περίοδο. Ο Graninger συνεχίζει με την εξέταση επιγραφών που καταγράφουν τα ονόματα των *θεωροδόκων* και των *θεωρών*, καθώς και τα αφιερώματα του *Κοινού* στο εξωτερικό. Πριν το 196 π.Χ., η Θεσσαλία παραμένει μια *περιοχή πόλεων* όσον αφορά στη διεθνή θρησκεία (εκτός από την Δελφική Αμφικτυονία), αλλά στους 2ο και 1ο αι. π.Χ., το *Κοινό* φαίνεται να γίνεται ο πρωταρχικός παράγοντας. Το *Κοινό* και όχι οι μεμονωμένες πόλεις, στέλνει *θεωρούς* στη Μυτιλήνη, στην Κολοφώνα και αλλού και το *Κοινό* αφιερώνει στους Μεγάλους Θεούς της Σαμοθράκης[206].

Στο τελευταίο κεφάλαιο[207] δίνονται πληροφορίες για τις μεταγενέστερες εξελίξεις στη σχέση τοπικής αυτονομίας και περιφερειακής ταυτότητας στην αυτοκρατορική εποχή, μέσω μιας σύντομης περιπτωσιολογικής μελέτης ιστορίας από την περιοχή της Αινίδας.

Τέλος, το επιγραφικό παράρτημα παρουσιάζει επτά καταλόγους νικητών στα Ελευθέρια και έναν από δραματικό αγώνα στη Λάρισα.

Σύμφωνα με τον Helly, η εξουσία των Μακεδόνων βασιλέων ασκούνταν στις πόλεις της Θεσσαλίας με επιστολές, οι οποίες απευθύνονταν στους επιστάτες, στους αξιωματούχους ή στους δικαστές των πόλεων και με αυτό τον τρόπο η εξουσία του συχνά μεταφερόταν στους αξιωματούχους βασιλικούς αντιπροσώπους τους[208]. Τα παραδείγματα Μακεδόνων, οι οποίοι δρουν ως δικαστές στην εκδίκαση εδαφικών διαφορών μεταξύ πόλεων της Θεσσαλίας[209] ή ως

---

204 *Ό.π.*, International Religion, 115-51.

205 *Ό.π.*, 116.

206 *Ό.π.,* βλ.144-51 για αφιερώματα και αποστολή *θεωρών* σε διεθνές επίπεδο.

207 *Ό.π.*, Conclusion and Postscript: Ainian Futures, 153-8.

208 Ως παράδειγμα, σε ότι είχε να κάνει με τις διαμεσολαβήσεις για εδαφικά ζητήματα, με τη διανομή εδαφών ή αποζημιώσεων στους βετεράνους που είχαν μείνει ανάπηροι, βλ. την επιστολή του Δημητρίου Πολιορκητή στους κατοίκους των Φερών και της Δημητριάδας για την συνοριοθέτηση αυτών των πόλεων, βλ. σχ. Hatzopoulos 1996, 401-3 και Hatzopoulos 2006, 88-9, τις επιστολές των βασιλέων Δημητρίου και Αντιγόνου στο Πύθιο και στην Άζωρο, βλ. σχ. Hatzopoulos 2001, 45-50, την επιστολή του Φιλίππου Ε΄ στις αρχές των Γόννων, βλ. σχ. Hatzopoulos 1996, 399 και Hatzopoulos 2001, 45-50, την απόφαση των βασιλικών δικαστών Μένωνος και Ανδρωνος για τη Φαρκαδώνα, βλ. σχ. Τζιαφάλιας 1992, 115-22. Στην Άζωρο κατά την ανασκαφή της πολυτελούς επαύλεως του Νικάρχου βρέθηκε κατά χώραν επιγραφή-επιστολή του βασιλιά της Μακεδονίας Αντιγόνου του Δώσωνος προς το βασιλικό επιστάτη της Περραιβικής Τρίπολης που αφορούσε τη διαχείριση της περιουσίας του Νικάρχου μετά το θάνατό του, βλ. σχ. Τζιαφάλιας 2003, 499. Αδημοσίευτα βασιλικά διατάγματα του Δημητρίου Β΄ και του Αντιγόνου Γ΄ Δώσωνος έχουν βρεθεί στο Πύθιο της Περραιβίας, βλ. σχ. Τζιαφάλιας 2003.

209 Το σχετικό ψήφισμα (*FD* III.4. 351. 3-6) βρέθηκε στους Δελφούς, χρονολογείται δε στο διάστημα 270-260 π.Χ.: *[τ]άδε ἔκριναν οἱ δικασταί ἐκ Κασσαν*| *[δρείας] Πραξι*κλῆς Κλέωνος, Θεόδωρος Ἀριστο| [----] Ζαλίας Σατύρου, Ἀρχέστρατος Παρμενίσ|[κου, *Τι]μάνθης Πολυζήλου.* Οι συγκεκριμένοι δικαστές θα κατείχαν

μάρτυρες στη διευθέτηση παρομοίων προβλημάτων, όπως για παράδειγμα μεταξύ των πόλεων Ηρακλείου και Γόννων[210], είναι ασφαλώς πολύ λίγα, μας επιτρέπουν όμως την υπόθεση, ότι τουλάχιστον στη Θεσσαλία, τους ρόλους αυτούς θα τους είχαν συχνά πολίτες μακεδονικών πόλεων. Ο έλεγχος και η εξουσία που οι βασιλείς της Μακεδονίας ασκούσαν στις θεσσαλικές πόλεις δεν προκαλούσε ισχυρές αντιδράσεις από αυτές κατά το μεγαλύτερο διάστημα του 3ου αι. π.Χ. και έως την εμφάνιση του Αιτωλικού *Κοινού*[211].

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κατάλογος του Άργους[212], ως απόδειξη της επιρροής των Μακεδόνων βασιλέων στις θεσσαλικές πόλεις και της προσπάθειας προσέγγισης της Μακεδονίας στη νότια Ελλάδα. Πρόκειται για εισφορές που καταβάλλονται από πόλεις της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας (από τη νότια Ελλάδα αναφέρεται μόνον ο Ωρεός) σε ένα ιερό του Άργους. Ο κατάλογος δεν έχει σωθεί σε πολύ καλή κατάσταση. Από τη Μακεδονία έχουν διασωθεί τα ονόματα των πόλεων Εδέσσης, Αιγών, Αλλαντίου, Ευρωπού, Κασσανδρείας και Φιλίππων. Από την Θεσσαλία σώζονται τα ονόματα δεκαπέντε (15) πόλεων: Ηρακλείου, Υπάτης, Εχίνου, Παγασών, Φερών, Φαρσάλου, Λαρίσης, Άτραγος, Κιερίου. Γόμφων, Πελλίνης, Φαλάννης, Ομολίου, Γόννων και Αταλάντης. Η επιγραφή χρονολογείται με βεβαιότητα, εξαιτίας της αναφοράς σε αλεξανδρινές δραχμές, στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. Οπωσδήποτε, η προσφορά ικανού ποσού χρημάτων εκ μέρους μακεδονικών και θεσσαλικών πόλεων για ένα ιερό του Άργους προξενεί εντύπωση. Σύμφωνα με τον Ξυδόπουλο, πρόκειται για μία πράξη πίσω από την οποία βρίσκεται η βούληση του

προφανώς μία υψηλή θέση στην πόλη τους, το κύρος της οποίας θα ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο μετά τη συμβολή τους στον τομέα των διακρατικών σχέσεων, βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 178 σημ. 475.

210 Σε μία περίπτωση, από τις πολλές που μας έχουν διασωθεί επιγραφικά (Robert 1973) αναγράφεται ως μάρτυρας σε επιγραφή η οποία χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. από τους Γόννους, ο *Αλέξανδρος Δρά[κοντ]ος Μακε|[δ]ών ἐξ Ἐρκείας, οἰκών ἐν Ἀζώ[ρ]ῳ* (Helly 1973β, 93, 27-8· Tataki1998, 112.1). Πρόκειται για τη διευθέτηση μιας συνοριακής διαμάχης, που συντελέστηκε με την υπόδειξη του βασιλιά Φιλίππου Ε΄ και σύμφωνα με το διάγραμμά του (βλ. Helly, 1973β, 93, 8 -αναφορά στα διαγράμματα του Φιλίππου Ε΄). Για έναν κατάλογο των διαγραμμάτων του Φιλίππου Ε΄, βλ. Walbank 1940, 288, n. 1. Το πρόβλημα της διευθέτησης των συνόρων προϋπήρχε, όπως μας πληροφορεί επιγραφή που χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ., στην οποία γίνεται λόγος για τη διαμεσολάβηση μαρτύρων στη συνοριακή διαμάχη του Ηρακλείου και των Γόννων, καθώς και για τη βοήθεια που προσέφερε η διαιτησία των βασιλικών επιστατών και μαρτύρων (Helly, 1973β, 100· Marek 1984, 285· Helly 1973α, 83). Για το ρόλο και τη θέση των επιστατών, βλ. Holleaux 1938, 409-17· Holleaux 1942, 216-9· Walbank 1940, 2-3, n.6. Στους τελευταίους πρέπει να συγκαταλέγονταν και ο Αλέξανδρος, ο οποίος ίσως να είχε γεννηθεί στους Γόννους (Helly 1973α, 85).

211 Helly 2009, 356-7.

212 *IG* IV 617. Η επιγραφή αναφέρεται στην παραχώρηση ενός ποσού για έξοδα, το οποίο δόθηκε από τις αναγραφόμενες πόλεις στους θεωρούς που ξεκίνησαν από το Άργος για να ανακοινώσουν την οργάνωση μιας εορτής, περίπου στα 316-293 π.Χ. Έχει επισημανθεί η ομοιότητα ανάμεσα στη γεωγραφική κατανομή των πόλεων στην επιγραφή, με αυτήν του καταλόγου των θεωροδόκων από τους Δελφούς, βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 170-1, σημ. 455.

Μακεδόνα βασιλιά, στην άμεση κυριαρχία του οποίου υπαγόταν τότε ως γνωστόν η Θεσσαλία και ο Ωρεός[213].

Την ανάμιξη των Μακεδόνων βασιλέων στη δημόσια ζωή της Δημητριάδας μαρτυρεί έμμεσα μία επιγραφή[214] του Φιλίππου Ε΄ η οποία χρονολογείται στο 184 π.Χ. Βρέθηκε κατά τις ανασκαφές στο αρχαίο θέατρο της Δημητριάδας[215] και αναφέρεται στον τρόπο ενδυμασίας των μελών του συλλόγου των *κυνηγών* του Ηρακλή. Αγαπημένη απασχόληση των Μακεδόνων ήταν το κυνήγι[216]. Η λατρεία του Ηρακλή, του προγονικού θεού των Μακεδόνων[217] με την προσωνυμία *Κυναγίδας* υπήρξε ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Βοττιαία και την Άνω Μακεδονία. Απαντά ήδη από τον 3ο αι. π.Χ. στην Πέλλα και τη Βέροια[218]. Ο Ηρακλής ήταν θεός πάτρων των περίφημων κυνηγίων της άρχουσας μακεδονικής τάξης και των μελών του βασιλικού οίκου. Οι κυνηγοί πιθανώς λάμβαναν μια μορφή στρατιωτικής εκπαίδευσης στην όψιμη εφηβεία, η οποία περιλάμβανε περιπολίες στη γειτονική ύπαιθρο και συμμετοχή σε βασιλικά μακεδονικά κυνήγια[219]. Η επιγραφή που επιβεβαιώνει την ύπαρξη του μακεδονικού θεσμού των *κυνηγών* του Ηρακλή στην πόλη, ωθεί στη θεώρηση της Δημητριάδας ως πόλης πλήρως ενταγμένης στο μακεδονικό βασίλειο και όχι ως πόλης που βρισκόταν μόνο υπό την επιρροή των Μακεδόνων.

Μη δημοσιευμένες επιγραφές από την Περραιβία αποδεικνύουν ότι ο θεσμός σίγουρα υπήρχε και εκεί[220]. Μία επιγραφή από τη Λάρισα φωτίζει σημαντικά όχι μόνο τις καταστροφές που προκλήθηκαν από τους Αιτωλούς στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του Συμμαχικού πολέμου αλλά και το ρόλο του Φιλίππου Ε΄ και κατ' επέκταση τον ρόλο των Μακεδόνων βασιλέων στην άσκηση πολιτικής στις πόλεις της Θεσσαλίας[221]. Στην επιγραφή

---

213 Η επιγραφή δεν σώζεται σε καλή κατάσταση και δεν υπάρχει άμεση ή έμμεση αναφορά στον Μακεδόνα βασιλιά που μπορεί να είναι ο Κάσσανδρος ή ο Δημήτριος, βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 170-1.

214 *Παρ' Ἀντιπάτ[ρου]* | *οἱ κυνηγοὶ τοῦ Ἡρα[κλέ]* | *ους χρωματίνου[ς]* | *τους πετάσους φαί* | *νονται φορεῖν˙ δεῖ δέ* | *αὐτούς ἔχειν πελ* | *λούς ὁμοίως δέκα ἱτάς χλαμύδας κατά* | *την ἱστορίαν ἣν ὁ βα* | *σιλεύς εἰσηγεῖται πε* | *ρί τοῦ πράγματος˙ ἔγ* | *δος οὖν ὅπως ἀναγρα* | *φῇ το εἶδος τοῦτο εἰς* | *λιθάριον και ἀνατεθῇ* | *ἐν τοῖς ἱεροῖς.* | *Ἔτους Ζ και Λ* | *[Ἀπ]ελλαίου ΚΔ,* Πρόκειται για διάταγμα του 184 π.Χ. (37ο έτος της βασιλείας του Φιλίππου του Ε΄), βλ. Intzesiloglou 2006, 68.

215 Σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, τα μέλη του παραπάνω συλλόγου δεν θα μπορούσαν πλέον να φορούν πολύχρωμα ρούχα, αλλά μόνο φαιούς πέτασους και χλαμύδες, βλ. σχ. Intzesiloglou 2006, 67-77.

216 Για τους *κυνηγούς* γενικά βλ. Hatzopoulos 1994β, 102-11.

217 Ισοκράτης, Φίλιπ., 107, 108. Αναφορά στην καταγωγή των Μακεδόνων βασιλέων από τους Ηρακλείδες υπάρχει στην Πουλάκη-Παντερμαλή 2008, 115.

218 Ριζάκης – Τουράτσογλου 1999, 953-4.

219 Πολύβ. 31.29.5-7.

220 Intzesiloglou 2006, 71, n. 10.

221 *IG* IX.2 517. Στο τέλος της βασιλείας των Αντιγονιδών, οι σχέσεις μεταξύ της Λάρισας και του μακεδονικού βασιλείου είναι ακόμα πολύ στενές, όπως μαρτυρά η οικονομική στήριξη του Φιλίππου Ε΄ και του Περσέα στο πλαίσιο της ανακαίνισης του δημοσίου γυμνασίου παρά τις επεισοδιακές διαμάχες, βλ. σχ. Habicht 2006, 146-7· Τζιαφάλιας 1985, 170-1.

συμπεριλαμβάνονται δύο επιστολές γραμμένες για τη Λάρισα από τον Φίλιππο Ε΄ και δύο διατάγματα της Λάρισας σε απάντηση αυτών των επιστολών. Η πρώτη επιστολή του Φιλίππου η οποία χρονολογείται τον Σεπτέμβριο του 217 π.Χ., αναφέρεται στην επαφή του με μια λαρισαϊκή πρεσβεία η οποία τον πληροφορούσε για πληθυσμιακό έλλειμμα στη Λάρισα λόγω του πολέμου[222].

Η λύση που έδωσε ο Φίλιππος ήταν να απονείμει την ιδιότητα του πολίτη σε Θεσσαλούς και άλλους Έλληνες που διέμεναν στη Λάρισα: «Είναι η απόφασή μου να περάσετε ένα διάταγμα [εγγύηση της ιδιότητας του πολίτη] […]. Είμαι πεπεισμένος ότι πολλά άλλα χρήσιμα πράγματα θα συμβούν τόσο σε μένα, όσο και στην πόλη και ότι η γη θα δουλευτεί σε μεγάλο βαθμό»[223]. Οι Λαρισαίοι αμέσως ψήφισαν το διάταγμα, εκφράζοντας τη συμφωνία τους όσο το δυνατόν περισσότερο. Σύντομα, ο Φίλιππος έμαθε ότι τα άτομα στα οποία απονεμήθηκε η ιδιότητα του πολίτη είχαν βγει από τους καταλόγους των πολιτών.

Ασχολήθηκε με το θέμα με μια δεύτερη επιστολή, η οποία χρονολογείται τον Αύγουστο του 215 π.Χ. Κατηγορίες για δραστηριότητες που είχε αναθέσει ο μακεδονικός θρόνος είχαν εξαπολυθεί εναντίον μερικών νέων πολιτών, αλλά ο Φίλιππος Ε΄ αναγνώρισε ότι έπρεπε να κατηγορηθούν οι ντόπιοι πολιτικοί. Ενθάρρυνε θερμά τους Λαρισαίους να επανεγγράψουν αυτούς τους πολίτες, παρατηρώντας ότι «αυτοί που σας συμβούλεψαν έχασαν το στόχο να σεβαστούν το όφελος της πατρικής γης και να σεβαστούν την απόφασή μου» και τους διέταξε να συνεχίσουν με τη δουλειά χωρίς ανταγωνισμό. Η επιστολή καταλήγει με μια λανθάνουσα προειδοποίηση, ότι ο Φίλιππος θα ερχόταν στη Λάρισα έπειτα από την εκστρατεία για να ακροαστεί προσωπικά περιπτώσεις προδοσίας.

Ένα δεύτερο λαρισαϊκό διάταγμα ακολουθεί, το οποίο σχετίζεται με τις ευχές του Φιλίππου. Μια λίστα με πάνω διακόσιους (200) νέους κατοίκους κυρίως από τις γειτονικές πόλεις της Κραννώνος και της Γυρτώνης συμπληρώνει τον κατάλογο. Ο Φίλιππος Ε΄ εμφανίζεται από τις παραπάνω επιστολές ότι κρατά τα ηνία της δύναμης στη Λάρισα. Η πόλη εφαρμόζει την πολιτική που υπαγορεύει ο Μακεδόνας βασιλιάς. Η ανάλυση του Πολύβιου όσον αφορά στη Θεσσαλία υπό την μακεδονική κυριαρχία είναι αληθοφανής. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, το ότι οι αποφάσεις των Λαρισαίων φαίνεται ότι βασίζονται σε ντόπιους θεσμούς είναι ένα περίπλοκο αν όχι απαραίτητο αποκύημα φαντασίας. Ο βασιλιάς, προφανώς

---

[222] Για την χρονολόγηση της επιστολής και την περίσταση της θεσσαλικής πρεσβείας, βλ. Habicht 2006, 67-75.

[223] *IG* IX.2 517, στ. 6-9: *κρίνω ψηφίσασθαι ὑμᾶς ὅπως τοῖς κατοι-|κοῦσιν παρ' ὑμῖν Θεσσαλῶν ἢ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων δοθῆι πολιτεία. τούτου γὰρ συντελεσθέντος καὶ συνμεινάν-|των πάντων διὰ τὰ φιλάνθρωπα πέπεισμαι ἕτερά τε πολλὰ τῶν χρησίμων ἔσεσθαι καὶ ἐμοὶ καὶ τῆι πόλει καὶ τὴν |χώραν μᾶλλον ἐξεργασθήσεσθαι.*

ασκεί εξουσία μέσω των τοπικών οπαδών του και αν είναι απαραίτητο, μέσω άμεσης προσωπικής παρέμβασης[224]. Ο βασιλιάς επίσης εμφανίζεται πολύ ανήσυχος για να μείνει βιώσιμος ο έλεγχος που ασκεί στις πόλεις. Άλλα θεσσαλικά στοιχεία δείχνουν ότι το έλλειμμα πληθυσμού ήταν ένα συχνό πρόβλημα στον 3ο αι. π.Χ. Η Φάλαννα[225] και η Φάρσαλος[226] είναι γνωστό ότι είχαν ασχοληθεί με τη μαζική εγγραφή νέων πολιτών αυτό το διάστημα.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρουσία Μακεδόνων στις πόλεις της Θεσσαλίας ως προξένων[227]. Για παράδειγμα, χωρίς τη δήλωση της ιδιότητάς του ως στενού φίλου του Φιλίππου Ε΄, αναφέρεται σ' ένα προξενικό ψήφισμα της Λαρίσης των τελών του 3ου αι. π.Χ. (218/7 π.Χ.) ο *Χρυσόγονος, Πυρρίχειος Μακετούν [ἐ]ξ Ἐδέσσης,* στον οποίο αποδίδεται ο τίτλος του πολίτη και τα συνδεόμενα με αυτόν προνόμια (στ. 18-19)[228]. Για τον τιμώμενο λέγεται μόνον ότι υπήρξε *φίλος καιρῷ*, δεν αναφέρεται όμως τίποτα για τις σχέσεις του με τον Μακεδόνα βασιλιά. Οι ίδιες παρατηρήσεις ισχύουν και για τους τιμώμενους στους Γόννους τρεις επιφανείς Μακεδόνες, από τους οποίους γνωστός είναι μόνον ο Αλέξανδρος, γιος του Αδμήτου, αξιωματικός του Αντιγόνου Δώσωνος. Από τον Πολύβιο γίνεται γνωστό ότι ο Αλέξανδρος πολέμησε στη μάχη της Σελλασίας[229] και ήταν προφανώς ένα σημαντικό πρόσωπο της μακεδονικής αυλής[230]. Η καταγωγή του δηλώνεται από ένα άγνωστο

---

224 Η επιγραφή δεν αναφέρει έναν *επιστάτη* ή έναν Μακεδόνα επόπτη στη Λάρισα. Για μια συζήτηση σχετική με το θέμα των *επιστατών* στη Θεσσαλία βλ. Intzesiloglou 2006.

225 *IG* IX.2 1228.

226 *IG* IX.2 234.

227 Το ενδιαφέρον αυτό έγκειται πρωτίστως στο γεγονός ότι η απονομή της προξενίας με τα απορρέοντα από αυτήν δικαιώματα προϋποθέτει την ύπαρξη μιας μεγάλης ή μικρής προσφοράς εκ μέρους του τιμώμενου προς την πόλη ή σε ορισμένες περιπτώσεις κάποια μακροχρόνια διαμονή σε αυτήν και έπειτα στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται στα προξενικά ψηφίσματα οι τιμώμενοι ως πρόξενοι Μακεδόνες. Η προσφορά αυτή ποικίλει ανάλογα με τις περιστάσεις και τα πρόσωπα. Κατατοπιστική εικόνα αυτών των προσφορών δεν μας δίνουν τα σύντομα προξενικά ψηφίσματα, ενώ στις λίγες περιπτώσεις που υπερβαίνουν το καθαρά τυπικό μέρος, οι πληροφορίες που δίνουν ενδέχεται να έχουν μικρή ή μεγάλη δόση υπερβολής. Οι τιμώμενοι παρουσιάζονται σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις ως Μακεδόνες, ανεξάρτητα αν κατάγονται από πόλεις του βασιλείου της Μακεδονίας. βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 152-3.

228 Πρόκειται για ένα γνωστό πρόσωπο, στενά συνδεδεμένο με τον Φίλιππο Ε΄ (Πολύβ. 7.12.5-6), το οποίο αναφέρει ο Πολύβιος ως επικεφαλή του μακεδονικού στρατού στη Θεσσαλία και την Παιωνία κατά τον Γ΄ Συμμαχικό πόλεμο (Πολύβ. 5.17.5-6). Το γεγονός ότι προάσπισε τα μακεδονικά συμφέροντα αλλά και τις θεσσαλικές πόλεις από τους Αιτωλούς, σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερες υπηρεσίες που προφανώς προσέφερε στην πόλη της Λάρισας (χρησιμοποιώντας την επιρροή του προς τον Φίλιππο Ε΄), είναι ίσως οι κύριοι λόγοι της απονομής των προνομίων της *πολιτείας* και *ἐγκτήσεως, βλ. σχ.* Tataki 1998, 105, no. 22. Το ψήφισμα (*SEG* 27.202, 9-10) εξέδωσε ο Γαλλής (1977β).

229 *Πολύβ.,* 2.66.2· Tataki 1998, 71, no. 2.

230 Helly 1973, 84. Έχει ταυτιστεί από τους Marek 1984, 285 και Helly 1973β, 13,16, με τον *Ἀλέξανδρο Ἀδμάτειος,* ο οποίος είναι γνωστός από επιγραφική μαρτυρία του τέλους του 3ου αι. ή των αρχών του 2ου αι. π.Χ., σχετική με την επισκευή του γυμνασίου της Λάρισας (*SEG* 13, 390, 393). Οι Robert (1951, 126), τονίζουν ότι δεν επιβεβαιώνεται η παρουσία Μακεδόνων στην πόλη, καθώς -εάν εξαιρεθούν οι Φίλιππος Ε' και Περσέας- όλοι οι υπόλοιποι αναγραφόμενοι ευεργέτες είναι πολίτες της Λάρισας. Αντίθετα, ο Helly (1973β) *στο* σχόλιο της επιγραφής αρ. 12, θεωρεί πιθανή την ευεργετική συμμετοχή Μακεδόνων στην

τοπωνύμιο, την Αρκυνία[231]. Σ' αυτήν την περίπτωση, επίσης δεν δηλώνεται η ιδιότητα, ενώ η δικαιολόγηση της απονομής της προξενίας γίνεται με τον συνήθη τρόπο: *εὔνους ὢν διά παντός διατελεῖ πρός τήν πόλιν* (στ. 8-9). Παράλληλα, υπάρχουν ενδείξεις για τις τιμές που αποδίδουν οι Γόννοι αυτή την εποχή σε δύο άλλους Μακεδόνες των οποίων τα ονόματα δεν έχουν δυστυχώς διασωθεί[232].

Σε ενεπίγραφη βάση μιας επιτύμβιας στήλης από τη Λάρισα αναγράφεται το όνομα του Μακεδόνα γλύπτη Ευάνδρου, γιου του Ευάνδρου από τη Βέροια, ο οποίος διέμενε στη Λάρισα[233].

Στις πόλεις τις Θεσσαλίας πέρασαν ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους και άφησαν μάλιστα εκεί την τελευταία τους πνοή πολυάριθμοι Μακεδόνες που είναι γνωστοί από επιτύμβιες επιγραφές, όπου αναφέρεται η εθνική καταγωγή τους: *Μακεδών, Μακέτα*[234].

Για παράδειγμα, στη Δημητριάδα, μία από τις πρωτεύουσες του Μακεδονικού Βασιλείου, η οποία ιδρύθηκε από τον Δημήτριο Πολιορκητή, ήταν εγκατεστημένοι αρκετοί

επισκευή του γυμνασίου ενώ και ο Ehrhardt (1978 και 1980) υποστήριξε πως ο αναγραφόμενος εκεί *Ἀντίγονος Ἐχεκρατίδαιο* (στ. 19), ταυτίζεται με τον ανιψιό του Αντιγόνου Δώσωνος, ενώ ο *Ἀλέξανδρος Ἀδμάτειος* (στ. 9), είναι ο πρόξενος των Γόννων. Ο Habicht (1970, 270, n. 7), ενώ αρχικά είχε επισημάνει την πιθανότητα ταύτισης των δύο προσώπων, αργότερα (Habicht 2006, 134-47), απέρριψε τα επιχειρήματα των Helly και Ehrhardt με μία λεπτομερή προσωπογραφική ανάλυση της επιγραφής και υποστήριξε πως εάν επρόκειτο για Μακεδόνες, τότε θα έφεραν οπωσδήποτε το ένδοξο εθνικό τους, ως τίτλο ευγενείας (Habicht 2006, 143, n. 16). Ωστόσο, η απουσία του εθνικού *Μακεδών* μετά το όνομα των ευεργετών ίσως ερμηνεύεται από την προϋπάρχουσα παραχώρηση της λαρισαϊκής πολιτείας ή ίσως εξαιτίας του γεγονότος ότι επρόκειτο για τον βασιλιά, τον γιο του και ορισμένους πολύ γνωστούς αξιωματούχους (Ξυδόπουλος 2006, 157, σημ. 415).

231 Helly 1973β, 12,3.

232 *Όπ.*,48, 12-13, Νίκων Φ[ι]-------ωτης· Tataki 1998, 112, no. 5.49, 6-7, [--------]| *Ἀπολλοδώρου [Μακεδών ἀπό*--------]· Tataki 1998, 215, no. 1. Ενδεικτική είναι, σύμφωνα με τον Helly (1973α, 84), η ανάγλυφη μακεδονική ασπίδα στις στήλες και εύλογα εικάζει κανείς τη θέση που κατείχαν οι Μακεδόνες στους Γόννους. Η ανάγλυφη ασπίδα σώζεται στα ψηφίσματα αρ. 13, 16, 37 και 67a, όπου δυστυχώς δεν έχουν διασωθεί τα ονόματα των τιμωμένων προσώπων. Βέβαια, στα ψηφίσματα αυτά δεν αναφέρεται αναλυτικά η αιτιολόγηση για την απονομή του τίτλου του προξένου στους τιμώμενους εκτός από την περίπτωση του Αλεξάνδρου. Ο Helly (2009, 349, n. 43), κατονομάζει επίσης τις πόλεις Ναρθάκιον, Γυρτώνη, Ριζούς, όπου η μακεδονική ασπίδα έχει κοσμήσει μνημεία, στήλες ή νομίσματα. Άγνωστος παραμένει δυστυχώς ο Μακεδόνας, ο οποίος τιμάται σε επιγραφή αβέβαιης χρονολόγησης από τη Φαϋττό, θα πρέπει ωστόσο να υποθέσουμε πως οι τιμές που του αποδίδονται αντιστοιχούσαν σε ανάλογες ευεργεσίες. Βλ. IG IX.2, 490, 2-3:---αίωι Μακεδ[ό| ν ι]. Μακεδονικές επιρροές διαπιστώνονται και από την Μπούγια (2007, 292) σε δύο επιτύμβιες στήλες που κοσμούνται με ανάγλυφες ασπιδίσκες από την περιοχή της Μελιταίας, της σημαντικότερης πόλης της δυτικής Αχαΐας Φθιώτιδας, οι οποίες χρονολογούνται στο τέλος του 3^{ου}- 2^{ο} αι. π.Χ.

233 Σε ενεπίγραφη βάση μιας επιτύμβιας στήλης από τη Λάρισα (*IG* IX.2, 601), που χρονολογείται με βάση το σχήμα των γραμμάτων της στον 1^{ο} αι. π.Χ., υπογράφει ο *Εύανδρος Ευάνδρου*, από τη Βέροια, επιφανής πολίτης αυτής της πόλης, βλ. Ξυδόπουλος, 181, σημ. 484. Το όνομα του συγκεκριμένου καλλιτέχνη απαντά και σε ένα ανάγλυφο από την Λητή, βλ. σχ. Tataki 1988, 154, no. 469a-b.

234 Για τη χρήση του εθνικού *Μακεδών* βλ. Hatzopoulos 1996, 167-8. Η δήλωση της ταυτότητας των Μακεδόνων μόνο με το όνομα της πόλης προϋποθέτει μια επίδραση της συνήθειας των νοτίων Ελλήνων, μιας συνήθειας που συμβαδίζει με την ανάπτυξη της πόλεως στη Μακεδονία κατά τον 3^{ο} αι. π.Χ., βλ. σχ. Ξυδόπουλος 2006, 185. Σύμφωνα με τον Habicht (2006, 134-47), σχετικά με τη χρήση του εθνικού Μακεδών όπου αυτό απαντά, πρόκειται για σκόπιμη προβολή του εθνικού αυτοσυναισθήματος των αναφερομένων προσώπων.

Μακεδόνες, μέλη των φρουρών που είχαν εγκαταστήσει εκεί οι Μακεδόνες βασιλείς, πιθανότατα με τις οικογένειές τους. Ο Αρβανιτόπουλος ανέσκαψε σε μεγάλη έκταση το τείχος της πόλης και τους πύργους του, όπου είχαν εντοιχισθεί γραπτές επιτύμβιες στήλες, καθώς και νεκροταφεία, ιερά και μέρος του ανακτόρου και του θεάτρου. Στις επιγραφές επιτυμβίων στηλών που έχουν ανακαλυφθεί[235] αναγράφονται εθνικά ονόματα και από τη Μακεδονία [236] . Παραδόξως, στη Δημητριάδα δεν εντοπίστηκε μέχρι σήμερα τάφος μακεδονικού τύπου, γεγονός που θεωρείται τυχαίο[237].

---

[235] Αρβανιτόπουλος 1928, 127 κ.ε.

[236] Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, Λ 490: *Πυθίων Πέλοπος | Πελλαῖος˙* Λ 499: *[---]δωρος| [Πε]λλαῖος˙* Λ 438: *Γυμνάσιον Δημητρίου | Πελλαία˙* Λ 562: *Νικοκράτης [---]που| [Μακ]εδών˙* Λ 333: *Ἀντ[ιγόνα?] Δημητρίο[ου] | Μακέτη˙* Αρβανιτόπουλος 1913, 188, αρ. 144: *Νικονόα Πρωτέου| Μακέτα˙* 188, αρ 122: *Ἡρακλέων | Πελλαίος˙ IG* IX.2, 367: *Διογένης| Ἡρακλείδου| Μακεδών˙ IG* IX.2, 1185: *Στράτων Ἀθηνοδώρου Μακεδών˙* 1186: *Ματερώ| Ἀλεξάνδρου| Μα[κ]έτη˙* Αρβανιτόπουλος 1909, 6: *Διόδοτος |Τιμοθέου| Μακεδών˙* 11: *Σωσικράτεια| Ἀρτέμωνος| Μακέτα˙* 16: *Δημώ Ξενοφάντου| Πελλαία˙* 18: *Ἡδύλη| Χαιριγένου γυνή| Κασσανδρῖτις˙* 57: *Ἀριστοβούλη| Εὐκράτου| Μακέτη Δεγμαία˙* 71: Ἑκαταῖος| *Εὐρειπίδου| Κασσανδρεύς˙* 82: *Ἀντίγονος| Ἀμύντου | Βερριαῖος˙* 127: *Πολέμων| Π[ο]λέμοκράτ[ους] | Εὐρωπαῖος˙* 139: *Σωκράτης Εὐκράτου| Μακεδών Δεγμαῖος˙* 167: *Ἀριστόδημος| Ἀρτέμωνος| Κασσανδρεύς˙* 171: *Νίκαια| Ἐπίνου| Μακέτη˙* 238: *Ἡρακλέων | Μοσχίωνος | Πελλαῖος˙* 254*: Μαχάτας| Μελανθίου| Θεσσαλονικεύς˙ IG* IX.2, 369: *Κλεοπάτρα| Στησιμένους| Πελλαία* (Παγασαί) ˙ IGIX.1, 626: *Στρατονίκα Κασσανδρίς˙* 627: *Μητρόφαντος | Παρμενίωνος| Κασσανδρεύς˙ IG* IX.2, 1180: *Ζώπυρος | Μνησιγένους| Κασσανδρεύς˙* ΑΑ 1932, 155: *Βακχ[ί]ας| Διονυσ[ίου] | Κασσα<να>νδ[ρεύς]˙* Αξενίδης 1952: *Φίλαγρον Ἡρακλε|ώτην τῆ(ς) πρός Λύγ|κον Ἀμπελίνη σύμ|βιος μνείας χάριν.*

[237] Σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Δημήτριος* 52), ο ιδρυτής της Δημητριάδας, Δημήτριος Πολιορκητής, μετά από τριετή αιχμαλωσία στη Χερρόνησο, απεβίωσε στο 54^{ο} έτος της ζωής του. Ο γιός του, Αντίγονος, κινητοποίησε ολόκληρο στόλο για να υποδεχθεί στη μέση του πελάγους την τεφροδόχο του πατέρα του. Η υδρία στολίστηκε με βασιλικά εμβλήματα και η υποδοχή του πλοίου στην Κόρινθο έγινε με κάθε στολίστηκε με βασιλικά εμβλήματα και η υποδοχή του πλοίου στην Κόρινθο έγινε με κάθε μεγαλοπρέπεια. Μετά την απόδοση βασιλικών τιμών, ο Αντίγονος Γονατάς μετέφερε τα λείψανα του πατέρα του για να κηδευτούν στη Δημητριάδα (Πλούταρχος, *Δημήτριος* 53). Προφανώς ο τάφος του, ως ιδρυτή της πόλης, ήταν μεγαλοπρεπής. Ο λαμπρὸς τάφος του Δημητρίου Πολιορκητή στη Δημητριάδα δεν έχει προς το παρόν εντοπιστεί. Πιθανότατα, βρισκόταν πλησίον των Ανακτόρων της Δημητριάδας και δεν ήταν καλυμμένος από τύμβο για να αποφευχθεί η οπτική όχληση στα Ανάκτορα, πρβλ. τους τάφους «του Ρωμαίου» και «της Ευρυδίκης» στις Αιγές οι οποίοι δεν καλύπτονταν από τύμβο.

Κεφάλαιο Γ΄ Οι τάφοι

I. Καμαροσκεπείς κτιστοί μακεδονικού τύπου τάφοι
(πίν. 1)

1. Περιβόλι Σπερχειάδας
(πίν. 3)

Στην κοιλάδα της Βίστριζας που έχει ταυτιστεί με τον αρχαίο Ίναχο, παραπόταμο του Σπερχειού, στη Ν πλαγιά του λόφου Κοτρώνι, κοντά στο χωριό Περιβόλι, η οποία κατολισθαίνει, αποκαλύφθηκε κτιστός μακεδονικός τάφος (πίν. 3), ο οποίος εν μέρει καταστράφηκε από τα μηχανήματα εκσκαφής της ΜΟΜΑ.

Ο τάφος σχετίζεται προφανώς με μία φρουρά που είχε στόχο την επίβλεψη της περιοχής, η οποία ήταν οχυρωμένη κατά την ελληνιστική εποχή. Αναμφίβολα υπήρχε κάποια οδός που διευκόλυνε τη διάβαση του όρους Οξυά και της οροσειράς των Βαρδουσίων, η κίνηση στα οποία ελέγχονταν σίγουρα και από τις δύο πλευρές. Το πέρασμα αυτό πρέπει να βρισκόταν μεταξύ των Βαρδουσίων και της Γκιώνας, το οποίο το χρησιμοποίησαν οι Γαλάτες το 279 π.Χ. για να φτάσουν στην Καλλίπολη[238].

Ο τάφος αυτός ήταν κατάγειος, μονοθάλαμος, τετράγωνης κάτοψης, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο Δ. Για την κατασκευή του σκάφτηκε ένα τετράγωνο όρυγμα. Επειδή στο εξωτερικό του τάφου προς Α βρέθηκε στρώμα λατύπης, περίπου στο επίπεδο της γενέσεως της καμάρας, μπορεί να υποτεθεί ότι εκεί περίπου θα άρχιζε το όρυγμα. Ο τάφος είναι κτισμένος οπό ντόπιο σκληρό ασβεστόλιθο. Οι λιθόπλινθοι έχουν πελεκηθεί και αρμοσθεί πολύ καλά στην ορατή τους πλευρά και στις επιφάνειες αρμογής. αλλά όχι και στην εξωτερική τους, χωσμένη στη γη, πλευρά. Η καμάρα του τάφου (πίν. 3.1) είναι κτισμένη από πολύ μαλακό πωρόλιθο, που επίσης υπάρχει στην κοιλάδα του Ινάχου σε ορισμένα σημεία. Ο πωρόλιθος αυτός δουλεύεται πολύ πιο εύκολα από τον σκληρό ασβεστόλιθο για την κατασκευή των σφηνοειδών δοκών της καμάρας και είναι πολύ ελαφρύτερος. Η θόλος του τάφου περιλαμβάνει άρτιο αριθμό θολιτών (δεκαέξι). Η καμάρα εξωτερικά έφερε επένδυση στρώματος κουρασανίου, με το οποίο επιτυγχανόταν η στεγανότητα του τάφου. Στο εσωτερικό του σώθηκαν κομμάτια του επιχρίσματος με χονδρή ποταμίσια άμμο, στους τοίχους. Στους τοίχους του θαλάμου υπήρχαν τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Ν πλευρές και

[238] Πάντος 1992β· Πάντος 1992α.

ένα κενό που σχηματιζόταν στη ΝΔ γωνία. Στη γωνία αυτή βρέθηκε και το μόνο σημείο που διατηρήθηκε από το αρχικό δάπεδο από κουρασάνι. Οι κλίνες ήταν κτιστές με μεγάλους λιθόπλινθους στην όψη τους προς τον διάδρομο, επιχρισμένους με επιμέλεια, και με γέμισμα στο εσωτερικό τους ως τον τοίχο. Η ανώτερη επιφάνειά τους, είχε ομαλυνθεί κάπως με πλακοειδείς λίθους και κομμάτια κεραμιδιών.

Στη Δ πλευρά, η χαμηλή στενή θύρα φρασσόταν από βαρύτατη χονδρή πλάκα που προσαρμοζόταν σε εγκοπή, πατούρα στις εξωτερικές ακμές των παραστάδων. Προς τον τάφο οδηγούσε κλίμακα με τέσσερις (4) βαθμίδες (ύψ. 0,35, 0,40, 0,42, 0,42 μ., πλάτ. 0,34, 0,36, 0,23, 0,23 μ. από κάτω προς τα άνω) από τον καμαροσκεπή επίσης δρόμο (πίν. 3.1). Η κατασκευή του μικρού δρόμου είναι όμοια με εκείνη του θαλάμου, δηλαδή οι κάθετοι τοίχοι, καθώς και οι βαθμίδες της κλίμακας είναι κατασκευασμένοι από σκληρό ασβεστόλιθο, ενώ η καμάρα από πώρινους λιθόπλινθους. Το άνοιγμα - είσοδος στον δρόμο ήταν επίσης πολύ χαμηλό (πλάτ. 1,17 μ., ύψ. 0,91 μ.), ώστε δύσκολα θα μπορούσε κανείς να εισέλθει στο εσωτερικό. Το άνοιγμα αυτό φρασσόταν με μεγάλη πλάκα που βρέθηκε θραυσμένη, η οποία ασφαλίζονταν εξωτερικά με σωρό αργών λίθων επάνω της. Οι λίθοι των τοίχων και της καμάρας του δρόμου δεν συμπλέκονται με τους λίθους της Δ όψεως του θαλάμου του τάφου, αλλά ακουμπούν απλώς επάνω, πράγμα που σημαίνει ότι ο δρόμος κατασκευάσθηκε μετά την αποπεράτωση του θαλάμου, ως προσθήκη κατά κάποιον τρόπο σ' αυτόν.

Επάνω από τον δρόμο παρατηρήθηκαν στην επίχωση τρεις διαδοχικοί λιθοσωροί, που όμως —τουλάχιστον οι πρώτοι— δεν πρέπει να είχαν κάποια σχέση με τον τάφο. Β του ανοίγματος προς τον δρόμο του τάφου και στο επίπεδο περίπου της καμάρας του, βρέθηκε μια μεταγενέστερη κατασκευή από λίθους και όρθιες κεραμίδες εσωτερικά.

Στην απέναντι από τον δρόμο Α πλευρά, έξω από τον Α τοίχο του τάφου βρέθηκε ένας περίβολος που σώζεται σε σχήμα Γ, αλλά ίσως το εκσκαφικό μηχάνημα κατέστρεψε τον τοίχο του προς Ν. Ο περίβολος αυτός που προσκολλάται στον τάφο ίσως να είχε κάποια σχέση μαζί του.

Πάνω στον θάλαμο του τάφου κτίστηκε με μεγάλους λίθους ένα τετράγωνο κτίσμα (πίν. 3.4-6). Από το κτίσμα αυτό (διαστάσεων 3μ. x 3μ.) σώθηκαν οι πλευρές πλην της ΝΑ γωνίας που καταστράφηκε από το εκσκαφικό μηχάνημα. Η Β πλευρά που σώθηκε σε μεγαλύτερο ύφος είναι ελαφρώς καμπύλη, επάνω της όμως εδράζεται τοίχος ευθύγραμμος. Το εσωτερικό του κτιρίου και μέχρι του κουρασανίου της καμάρας του τάφου ήταν μπαζωμένο. Επάνω στο μπάζωμα και στο επίπεδο του ευθύγραμμου Β τοίχου βρέθηκαν κατά χώραν δύο ανόμοιες βάσεις πεσσών, ο δε χώρος ανάμεσά τους είναι επιχρισμένος με ασβεστοκονίαμα, πάνω στο οποίο επικολλήθηκαν θραύσματα κεραμιδιών. Ίσως είναι

σύμπτωση, αλλά το μήκος ανάμεσα σ' αυτές τις δύο βάσεις πεσσών είναι περίπου όμοιο με εκείνο ενός αρχιτεκτονικού μέλους (εδράνου;) που μετακίνησαν τα μηχανήματα στο πρανές. Το κτίσμα αυτό (διαστ. 3μ. x 3μ.) επάνω στον τάφο είναι μεταγενέστερο της κατασκευής του τάφου[239]. Η κάτοψή του είναι ακριβώς εκείνη του θαλάμου (πίν. 3.6). Κατά τη διάρκεια της χρήσης του ανοίχθηκε προφανώς και η οπή στην καμάρα του τάφου,η οποία βρέθηκε πρόχειρα κλεισμένη με έναν λίθο. Αν και ο ανασκαφέας[240] έχει την άποψη ότι πρόκειται για «ηρώο» για τη νεκρολατρεία, αυτό δεν αποδεικνύεται[241].

Ο τάφος είχε συληθεί ήδη κατά την αρχαιότητα, αλλά δεν έπαυσε να χρησιμοποιείται και ως χριστιανικό κοιμητήριο, όπως αποδεικνύεται από το πλήθος των χρησιμοποημένων λύχνων παλαιοχριστιανικής περιόδου που βρέθηκαν στο εσωτερικό του.

Οι συλητές πρέπει να εισήλθαν στον τάφο από την καμάρα του βαθμιδωτού δρόμου και άνοιξαν τη λίθινη θύρα (1,30 x 0,69 μ., πάχ. 0,25 μ.) του θαλάμου, ρίχνοντάς την πάνω στα σκαλοπάτια της εισόδου. Από την ίδια δίοδο (ή ίσως το άνοιγμα προς το δρόμο) πρέπει να εισέρχονταν και οι μεταγενέστεροι χρήστες του τάφου. Μετά από κάθε χρήση φαίνεται ότι έκλειναν με δύο λιθοδοκούς το άνοιγμα στην καμάρα του δρόμου και σώρευαν επάνω του πέτρες και κατόπιν χώμα. Η επίχωση που σχηματίσθηκε μέσα στον τάφο έφθανε περίπου ως λίγο πάνω από το επίπεδο της επιφανείας των κλινών.

Ταφές: Η συνεχής χρήση του χώρου, καθώς και το γεγονός ότι ο τάφος τουλάχιστον στο δρόμο του δεν ήταν στεγανώς κλεισμένος, πράγμα που θα απέτρεπε την εισχώρηση της υγρασίας και του νερού, συντέλεσαν ώστε οι σκελετοί να διαλυθούν σχεδόν πλήρως, με εξαίρεση τμήματα δύο τελευταίων ίσως ταφών στο διάδρομο μεταξύ των κλινών και κάποια κρανία ή τμήματά τους σε διάφορα σημεία. Αν και έχει σημειωθεί η ακριβής θέση ευρέσεως των ευρημάτων μέσα στο θάλαμο, είναι αμφίβολο αν από αυτά μπορεί να προκύψει κάποια έστω κατά προσέγγιση, εκτίμηση για τον αριθμό των νεκρών.

---

239 Πάντος 1992α, 418.

240 *Ό.π.*

241 Palagia 2017, 413-4. Τα θεμέλια μιας υπέργειας κατασκευής έχουν αποκαλυφθεί δίπλα στον «τάφο της Περσεφόνης» στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας (Ανδρόνικος 1988α, 65· Andronikos 1994, 33-4· Δρούγου & Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 2001, 57-8). Η κατασκευή έχει λανθασμένα ερμηνευτεί ως ένα ηρώο ή ως ένας βωμός αφιερωμένος στους νεκρούς του τάφου ή στους νεκρούς των γειτονικών τάφων (Borza 1981· Hammond 1989, 27· Fedak 1990, 106). Ο Andronikos (1994, 33-4) συνέδεσε το κτίσμα με τον τάφο «του Φιλίππου» και το ερμήνευσε ως «ηρώο» για την λατρεία των νεκρών του τάφου που πίστευε ότι ανήκε στον Φίλιππο, χωρίς όμως να αναφέρει άλλα παράλληλα. Αντίθετα, όπως αποδεικνύει η Palagia (2017, 414), αναφέροντας παράλληλα από την Αιανή (πρώιμου 4ου αι. π.Χ.) και από την Πέλλα (τέλους του 4ου αι. π.Χ.), στα οποία τέτοιου είδους κατασκευές αποτελούν υπέργειους ναΐσκους πάνω από κιβωτιόσχημους τάφους, η κατασκευή της Μεγάλης Τούμπας της Βεργίνας συνδέεται με τον κιβωτιόσχημο τάφο της Περσεφόνης.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,30 x 1,80 μ., ύψ. 2,40 μ.· θάλαμος: 2,80 x 2,85 μ., ύψος: 2,70 μ. · είσοδος: 0,70 x 1,30 μ. · ακτίνα θόλου: 1,60 μ.

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ. - 7ος αι. μ.Χ. Από την πρώτη χρήση του τάφου ελάχιστα πήλινα αντικείμενα και ελάχιστα φύλλα χρυσού αφέθησαν στο εσωτερικό από τους συλητές. Πότε ακριβώς έγινε η σύληση είναι δύσκολο να υποτεθεί. Οι περισσότεροι λύχνοι που αποτελούν το κύριο κτέρισμα των μεταγενέστερων ταφών χρονολογούνται από τον 3ο αι. μ.Χ. και εξής. Οι περισσότεροι από αυτούς, που αποτελούν μιμήσεις του «βορειοαφρικανικού» τύπου ανήκουν στις τελευταίες περιόδους χρήσεως του τάφου ως χριστιανικού κοιμητηρίου.

Βιβλιογραφία: Πάντος 1992α· Πάντος 1992β· Πάντος 1993β· Pantos 1994, 226, fig. 3, no14· Huguenot 2008, 38, αρ. 51, πίν. 67.3· Mangoldt 2012, 230-1, B104, pl. 89.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ2596 (πίν**.** 3.7α). Ακέραιος. Επιφάνεια κατά τόπους απολεπισμένη. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,023μ., μήκ. 0,083μ., διάμ. 0,056μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Επίχρισμα στιλπνό μελανό.

  Βάση επίπεδη. Σώμα με καμπύλο περίγραμμα. Ο μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη.

  Α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. [242]

- Μυροδοχείο Κ2631 (πίν. 3.7β). Ακέραιο. Αποκρούσεις στη βάση.

  Ύψ. 0,163μ., δχ. 0,02μ., δκ. 0,047μ., δβ. 0,017μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη καστανού επιχρίσματος. Υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.

  Βάση δισκόμορφη, σώμα ατρακτοειδές, έξω νεύον, λοξότμητο χείλος.

  2ος αι. π.Χ. [243]

- Μυροδοχείο Κ2620 (πίν. 3.7γ). Ελλιπές στο ανώτερο τμήμα του λαιμού και στο χείλος.

  Σωζ. ύψ. 0,21 μ., δκ. 0,068μ., δβ. 0,029μ.

  Πηλός γκρίζος. Υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές.

  2ος αι. π.Χ. [244]

---

[242] Scheibler 1976, 15, pl. 15, no. 70.
[243] Knigge 1976, 187, E102, pl. 96.
[244] *Ό.π.*,164-5, pl. 69, no. 388-90.

- Μυροδοχείο Κ2616 (πίν. 3.7δ). Ελλιπές στο χείλος.
  Σωζ. ύψ. 0,214 μ., δκ. 0,046μ., δβ. 0,021μ.
  Πηλός γκρίζος. Υπόλευκες γραμμές περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.
  Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές.
  2ος αι. π.Χ. [245]
- Λύχνος Κ2574 (πίν. 3.7ε). Ελλιπής σε τμήματα του περιχειλώματος, του μυκτήρα και στη λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,028μ., μήκ. 0,098μ., διάμ. σώμ. 0,061μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Καστανέρυθρο επίχρισμα.
  Βάση εξέχουσα, επίπεδη. Σώμα στρογγυλό με ψηλά εξέχοντα χείλη. Στο κέντρο κυκλική προεξοχή με εξέχοντα δακτύλιο στην περιφέρειά του. Στο μέσο της προεξοχής υπάρχει η οπή πληρώσεως και τέσσερις οπές στην περιφέρεια του εσωτερικού δακτυλίου.
  Τέλος του 2ου αι. π.Χ. [246]
- Μυροδοχείο Κ2614 (πίν. 3.7στ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο σε τμήματα της κοιλιάς.
  Ύψ. 0,204μ., δχ. 0,027μ., δκ. 0,059μ., δβ. 0,018μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη καστανού επιχρίσματος.
  Βάση κωνική, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [247]
- Λύχνος Κ2550 (πίν. 3.7ζ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,059μ., μήκ. 0,12μ., διάμ. σώμ. 0,089μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Επίχρισμα καστανέρυθρο. Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση με σταυρό, ρόμβο και καρδιόσχημο φύλλο.
  Σώμα κυλινδρικό χωρίς ιδιαίτερη βάση. Η κάθετη λαβή συνδέεται με δύο νευρώσεις με την δακτυλιοειδή βάση η οποία φέρει εγγεγραμμένους δύο εγχάρακτους ομόκεντρους κύκλους.
  Τέλος του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [248]
- Λύχνος Κ2589 (πίν. 3.7η). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

---

[245] *Ό.π.*
[246] Howland 1973, 124, type 39, pl. 45, no. 517.
[247] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 125, πίν. 13, Π1254· Παπαποστόλου 1984, 379 κ.ε., αρ. 32, σχ. 17.
[248] Howland 1973, pl. 44, no. 495, type 37A.

Ύψ. 0,032μ., μήκ. 0,08μ., διάμ. σώμ. 0,055μ.

Πηλός ερυθρωπός. Άβαφος.

Βάση επίπεδη, σώμα με καμπύλο περίγραμμα. Ευρεία οπή πληρώσεως η οποία φέρει χαμηλό περιχείλωμα που περιτρέχεται από αυλάκωση. Καμπύλη η απόληξη του μυκτήρα.

Τέλος του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [249] Λύχνος Κ2603 (πίν. 3.7θ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

Ύψ. 0,028μ., μήκ. 0,075μ., διάμ. σώμ. 0,053μ.

Πηλός ερυθροκάστανος.

Βάση επίπεδη, σώμα με καμπύλο περίγραμμα. Η οπή πληρώσεως περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Ευρύς, κοντός μυκτήρας με σχεδόν καμπύλη απόληξη.

Τέλος του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [250]

- Αρυτήρας Κ2610 (πίν. 3.7ι). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,112μ., δκ. 0,109μ.

  Πηλός καστανός. Μελανέρυθρο επίχρισμα στο άνω τμήμα έως την κοιλιά.

  Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Χείλος κωνικό, έξω νεύον. Ωτόσχημη, κυλινδρική, κάθετη λαβή.

  1ος αι. π.Χ. [251]

- Μυροδοχείο Κ2618 (πίν. 3.7ια).Ακέραιο.

  Ύψ. 0,092μ. δκ. 0,041μ., δχ. 0,029μ.

  Πηλός ανοικτός καστανός. Ίχνη καστανού επιχρίσματος.

  Βάση επίπεδη. Σώμα απιόσχημο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [252]

- Μυροδοχείο Κ2623. Ακέραιο. Επιφάνεια κατά τόπους απολεπισμένη.

  Ύψ. 0,131μ., δχ. 0,023μ., δκ. 0,052μ., δβ. 0,021μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Επίχρισμα ερυθρωπό.

  Βάση επίπεδη. Σώμα απιόσχημο. Λαιμός κυλινδρικός. Έξω νεύον χείλος.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [253]

---

249 *Ό.π.* 124, pl. 19, 45, no. 516· Καλτσάς 1990, 17, πίν. 22, αρ. 1731.
250 Howland 1973, 124, pl. 19, 45, no. 516· Καλτσάς 1990, 17, πίν. 22, αρ. 1731.
251 Robinson 1959, 34, G117, pl. 7.
252 Blegen et al. 1964, 167, type III.
253 Knigge 1976, 195, Pr 16 - Pr 18, pl. 100.

- Μυροδοχείο Κ2625α (πίν. 3.7ιβ). Συγκολλημένο, ελλιπές στο λαιμό και σε τμήμα του σώματος.

  Ύψ. 0,117μ., δκ. 0,077μ., δβ. 0,024μ., δχ. 0,026μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος στο λαιμό.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2623.
- Μυροδοχείο Κ2625β (πίν. 3.7ιγ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,122μ., δκ. 0,055μ., δβ. 0,035μ.

  Πηλός καστανόχρωμος.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2623.
- Μυροδοχείο Κ2619 (πίν. 3.7ιδ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,117μ., δκ. 0,048μ., δχ. 0,031μ., δβ. 0,033μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Άβαφο.

  Βάση επίπεδη. Σώμα ωοειδές. Λαιμός κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [254]
- Μυροδοχείο Κ2622. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,122μ., δκ. 0,054μ., δχ. 0,022μ., δβ. 0,031μ.

  Πηλός καστανορόδινος. Άβαφο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2619.
- Μυροδοχείο Κ2624. Συγκολλημένο. Ελλιπές σε τμήμα της κοιλιάς.

  Ύψ. 0,144μ., δκ. 0,058μ.,δχ. 0,022μ., δβ. 0,024μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Άβαφο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2619.
- Λύχνος Κ2575 (πίν. 3.7ιε). Ελλιπής στη λαβή και σε τμήμα της ανώτερης επιφάνειάς του.

  Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,024μ., μήκ. σωζ. 0,086μ., διάμ. 0.054μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Επίχρισμα ανοικτό καστανό.

  Βάση επίπεδη. Σώμα κυλινδρικό. Περιχείλωμα γύρω από την οπή πληρώσεως. Η απόληξη του μυκτήρα είναι γωνιώδης.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [255]
- Μυροδοχείο Δ3031 (πίν. 3.7ιστ). Ακέραιο.

---

[254] Blegen et al. 1964, 167, no. 505.2, pl. 76, Ii.
[255] Howland 1973, 114, type 35D, pl. 43, no. 483.

Ύψ. 0,075μ., δκ. 0,058μ., δχ. 0,017μ., δβ. 0,021μ.

Γυαλί διαυγές.

Επιφάνεια έδρασης κοίλη. Σώμα απιόσχημο. Λαιμός κυλινδρικός, Χείλος έξω νεύον, πλατύ, οριζόντιο.

1ος αι. μ.Χ. [256]

- Μυροδοχείο Δ3032 (πίν. 3.7ιζ). Ελλιπές στο λαιμό και σε τμήμα του σώματος.

  Ύψ. σωζ. 0,05μ., δκ. 0,046μ., δβ. 0,023μ.

  Μπλε γυαλί.

  Επιφάνεια έδρασης κοίλη, σώμα σφαιρικό.

  1ος αι. μ.Χ. [257]

- Λύχνος Κ2580 (πίν. 3.7ιη). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. σωζ. 0,036μ., μήκ. 0,092μ., πλάτ. 0,036μ.

  Πηλός καστανέρυθρος.

  Στην ανώτερη επιφάνεια δύο ζώνες με ανάγλυφη διακόσμηση. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με ομόκεντρα ημικύκλια με εναλλαγή της βάσεως. Η εσωτερική ζώνη κοσμείται με σταυρό με ανάγλυφο περίγραμμα. Δύο οπές εκατέρωθεν μίας κεραίας σταυρού.

  Βάση επίπεδη. Αμυγδαλόσχημο σώμα. Λαβή κάθετη με εγχαράξεις στη ράχη της.

  1ος αι. μ.Χ. [258]

- Λύχνος Κ2566 (πίν. 3.7κ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0.104μ., πλάτ. 0,082μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Άβαφος.

  Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση που περιλαμβάνει γεωμετρικά σχήματα. Στην εσωτερική ζώνη σταυρός με περίγραμμα.

  Σχετικά χαμηλό σώμα με ανοιγόμενα προς τα πάνω καμπύλα τοιχώματα, ελαφρά κυρτός, ταινιωτός ώμος, αβαθής δίσκος, ελαφρά κοίλο· ο μυκτήρας είναι βραχύς, με καμπύλο εξωτερικό περίγραμμα και, στην ένωση με το πρόσθιο σώμα, η άνω πλευρά του είναι έξεργη· η λαβή είναι κάθετη με παράλληλες κάθετες εγχαράξεις στη ράχη της.

  Αυτοκρατορικών χρόνων (τύπου Εφέσου)[259]

- Λύχνος Κ2561. Ελλιπής σε μικρό τμήμα της λαβής.

---

256 Αντωνάρας 2009, 300-2, πίν. XIX, αρ. 582.
257 Αδάμ-Βελένη 2010, 253, 360, αρ. 155, 394.
258 Williams 1981, 62, no. 303.
259 Bruneau 1965, 140, no. 4699. pl. 33.

Ύψ. 0,055μ., μήκ. 0,133μ., πλάτ. 0,093μ.

Πηλός ερυθρός. Επίχρισμα ερυθρόχρωμο. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων. Η κεντρική ζώνη που εκτείνεται ως τον μυκτήρα φέρει ανάγλυφο σταυρό, το κέντρο του οποίου βρίσκεται στην οπή πληρώσεως.

Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2555. Συγκολλημένος. Ελλιπής στη λαβή και σε τμήμα του μυκτήρα. Επιφάνεια πολύ φθαρμένη.

  Ύψ. 0,041μ., μήκ. 0.117μ., πλάτ. 0,09μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη επιχρίσματος στο χρώμα του πηλού. Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη φυτική διακόσμηση. Η κεντρική ζώνη που εκτείνεται ως τον μυκτήρα ακόσμητη. Οι δύο ζώνες χωρίζονται με διπλή ανάγλυφη γραμμή. διακόσμηση ιχθυάκανθας στη βάση.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2557. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,036μ., μήκ. 0.121μ., πλάτ. 0,068μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη επιχρίσματος στο χρώμα του πηλού. Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη φυτική διακόσμηση. Η κεντρική ζώνη που εκτείνεται ως τον μυκτήρα φέρει τρεις μικρούς ανάγλυφους κύκλους.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2565 (πίν. 3.7ιθ). Συγκολλημένος στην άκρη του μυκτήρα. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,053μ., μήκ. 0.12μ., πλάτ. 0,088μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη επιχρίσματος στο χρώμα του πηλού. Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων. Η κεντρική ζώνη που εκτείνεται ως τον μυκτήρα φέρει ανάγλυφο σταυρό με κόσμηση από μικρούς κύκλους. Δύο μικρές οπές εκατέρωθεν της μεγάλης κεραίας του σταυρού. Ιχθυάκανθα κοσμεί τη βάση. Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2562. Συγκολλημένος στη άκρη του μυκτήρα ο οποίος έχει ίχνη καύσης.

  Ύψ. 0,053μ., μήκ. 0,12μ., πλάτ. 0,088μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη επιχρίσματος στο χρώμα του πηλού.Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων. Η κεντρική ζώνη που εκτείνεται ως τον μυκτήρα φέρει ανάγλυφο σταυρό με κόσμηση από μικρούς

κύκλους. Δύο μικρές οπές εκατέρωθεν της μεγάλης κεραίας του σταυρού. Ιχθυάκανθα κοσμεί τη βάση.

Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2563. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,056μ., μήκ. 0,118μ., πλάτ. 0,092μ.. Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα καστανό.

  Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση με βότρυες και κληματίδες. Στην εσωτερική ζώνη διακόσμηση με κισσόφυλλα.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2572. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,052μ., μήκ. 0.127μ., πλάτ. 0,092μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Επίχρισμα ερυθρό.

  Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση με γεωμετρικά σχήματα. Στην εσωτερική ζώνη όμοια διακόσμηση. Ιχθυάκανθα κοσμεί τη βάση.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Λύχνος Κ2576 (πίν. 3.7κα). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0.109μ., πλάτ. 0,078μ. Πηλός καστανός. Επίχρισμα καστανό.

  Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση με γεωμετρικά σχήματα. Στην εσωτερική ζώνη μικρός σταυρός με περίγραμμα.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2566.

- Αρυτήρας Κ2613 (πίν. 3.7κβ). Ελλιπής στο λαιμό και στον ώμο.

  Ύψ. 0,128μ., δκ. 0,119μ., δβ. 0,049μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Στο άνω τμήμα και την κοιλιά ερυθροκάστανο επίχρισμα. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Χείλος ευρύ, έξω νεύον. Κάθετη, ταινιωτή λαβή.

  Β΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ. [260]

- Λύχνος Κ2583 (πίν. 3.7κγ). Ακέραιος. Απολεπίσεις κατά τόπους. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,042μ., μήκ. 0.111μ., πλάτ. 0,085μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Στην εξωτερική στενή ζώνη η οποία διακόπτεται από τη λαβή, το μυκτήρα και δύο εξάρματα σε τέσσερα τμήματα ανάγλυφη

[260] Robinson 1959, 21, pl. 21, .M69.

διακόσμηση με δυσδιάκριτα λόγω φθοράς γεωμετρικά σχήματα. Στο κέντρο ανάγλυφη παράσταση μικρού πτερωτού Ερωτιδέος.

Βάση χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, σώμα κυκλικό με γωνιώδες περίγραμμα, κάθετη μικρή λαβή. Μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.

Α΄ μισό του 3ου αι. μ.Χ. [261]

- Λύχνος Κ2586 (πίν. 3.7κδ): Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,046μ., μήκ. 0.10μ., πλάτ. 0,081μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Επίχρισμα ομοίου χρώματος.

  Στην ανώτερη επιφάνεια δύο ζώνες. Η εξωτερική κοσμείται με μικρά σχηματοποιημένα ανθέμια και στην εσωτερική παράσταση ερωτικού συμπλέγματος επί κλίνης. Η επίπεδη βάση περιβάλλεται από δακτύλιο ο οποίος κοσμείται με κύκλο χωρισμένο σε οκτώ τρίγωνα. Σώμα με ανοιγόμενα προς τα πάνω καμπύλα τοιχώματα. Κυκλικός δίσκος, μυκτήρας βραχύς με καμπύλο εξωτερικό περίγραμμα. Κάθετη λαβή εγχάρακτη στον ώμο.

  Τέλος του 3ου αι. μ.Χ. [262]

- Λύχνος Κ2585 (πίν. 3.7κε).Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,049μ., μήκ. 0.099μ., πλάτ. 0,067μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα ερυθρόχρωμο απολεπισμένο κατά τόπους. Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση ιχθυάκανθας. Στην εσωτερική ζώνη, στο κοίλωμα, ανάγλυφος ισοσκελής σταυρός. Τέσσερις μικρές οπές ανάμεσα στις κεραίες του σταυρού.

  Αμυγδαλόσχημο σώμα. Κάθετη λαβή εγχάρακτη στον ώμο η οποία προεκτείνεται ως την επίπεδη βάση.

  Τέλος του 4ου αι. μ.Χ. [263]

- Λύχνος Κ2605 (πίν. 3.7κστ). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος. Η επιφάνεια πολύ απολεπισμένη. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0,103μ., πλάτ. 0,079μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Στην εξωτερική διακεκομμένη ζώνη διακόσμηση με ανάγλυφες σπείρες. Στην εσωτερική ανάγλυφο πορτραίτο. Επίπεδη βάση που ορίζεται με ανάγλυφο δακτύλιο. Κυκλικό σώμα σχετικά χαμηλό με ανοιγόμενα προς τα πάνω

---

[261] Perlzweig 1961, 114-5, pl. 16, no. 707, 725, 726, pl. 17, no. 740· Πάντος 1992α, 419, πίν. 91β, δ.
[262] Perlzweig 1961, 122, pl. 18, no. 823· Πάντος 1992α, 419
[263] Williams 1981, 62, no. 312.

καμπύλα τοιχώματα, μυκτήρας είναι βραχύς, με καμπύλο εξωτερικό περίγραμμα. Κάθετη λαβή εγχάρακτη στον ώμο.

Τέλος του 4ου αι. μ.Χ. [264]

- Πρόχους Κ2621 (πίν. 3.7κζ). Συγκολλημένη, ελλιπής σε τμήματα της κοιλιάς και του λαιμού.

  Ύψ. 0,215μ., δκ. 0,176μ., δβ. 0,118μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Το ανώτερο τμήμα φέρει απολεπισμένο κατά τόπους μελανό επίχρισμα το οποίο έχει κυλήσει ως τη βάση.

  Επίπεδη βάση, σφαιρικό σώμα. Στενός λαιμός που πλαταίνει προ το ευρύ κυλινδρικό στόμιο. Ταινιωτή, κάθετη στον ώμο λαβή.

  Πρώιμος 5ος αι. μ.Χ. [265]

- Λύχνος Κ2597 (πίν. 3.7κη). Ακέραιος. Απολεπισμένος και φθαρμένος κατά τόπους. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,027μ., μήκ. 0,092μ., πλάτ. 0,054μ.

  Πηλός καστανορόδινος. Ανάγλυφη δυσδιάκριτη διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια. Βάση που ορίζεται με δακτύλιο, σώμα αμυγδαλόσχημο. Λαβή κάθετη η οποία ενώνεται με νεύρωση με τη βάση.

  5ος αι. μ.Χ. [266]

- Λύχνος Κ2592 (πίν. 3.7κθ). Ελλιπής σε τμήμα του μυκτήρα.

  Ύψ. 0,035μ., μήκ. 0,088μ., πλάτ. 0,053μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Στην ανώτερη επιφάνεια η εξωτερική ζώνη κοσμείται με ανάγλυφους ομόκεντρους κύκλους. Στην εσωτερική ζώνη, ανάμεσα σε δύο οπές ίππος στραμμένος προς τα δεξιά.

  Η κάθετη λαβή ενώνεται με νεύρωση με την δακτυλιοειδή βάση.

  Α΄ μισό του 5ου αι. μ.Χ. [267]

- Λύχνος Κ2567. Ακέραιος. Απολεπίσεις κατά τόπους. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,039μ., μήκ. 0,102μ., πλάτ. 0,059μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Στην εξωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας ανάγλυφη διακόσμηση με ομόκεντρους κύκλους. Στην εσωτερική ζώνη λέων καθήμενος μεταξύ

---

264 Perlzweig 1961, 125, pl. 19, no. 863.
265 Hayes 2008, 257-8, 1497 (P 14217): pl. 73.
266 Broneer 1930, 119, pl. XXII, no. 1499, type XXXI.
267 Williams 1981, 80, no. 412.

δύο οπών. Η κάθετη τριγωνική λαβή συνδέεται με νεύρωση με την δακτυλιοειδή βάση η οποία κοσμείται με ιχθυάκανθα.

5ος αι. μ.Χ. (βορειοαφρικανικού τύπου)[268]

- Λύχνος Κ2581 (πίν. 3.7λ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,04μ., μήκ. 0,123μ., πλάτ. 0,066μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα καστανέρυθρο. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με γεωμετρικά ανάγλυφα σχήματα. Στο κέντρο κοσμείται με παράσταση της Ανάληψης του Χριστού, η οποία περιβάλλεται από τα σύμβολα των τεσσάρων Ευαγγελιστών. Κάτω από την παράσταση δύο ολόσωμες μορφές κρατούν δάδες. Ομοίου σχήματος με τον Κ2567.

  5ος αι. μ.Χ. [269]

- Λύχνος Κ2591. Ακέραιος. Απολεπίσεις κατά τόπους στην ανώτερη επιφάνεια. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0.095μ., πλάτ. 0,057μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με γεωμετρικά ανάγλυφα σχήματα. Η εσωτερική, όπου οι δύο οπές φέρει ανάγλυφη παράσταση αιγάγρου. Ομοίου σχήματος με τον Κ2567.

- Λύχνος Κ2599. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,035μ., μήκ. 0.118μ., πλάτ. 0,074μ.

  Πηλός καστανός. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με γεωμετρικά ανάγλυφα σχήματα. Η εσωτερική, όπου βρίσκονται οι δύο οπές, φέρει ανάγλυφη παράσταση πτηνού πάνω σε κρατήρα.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2567.

- Λύχνος Κ2600. Ακέραιος. Απολεπίσεις στην πλαϊνή και στην κατώτερη επιφάνεια. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,04μ., μήκ. 0.096μ., πλάτ. 0,055μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα καστανόχρωμο. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με γεωμετρικά ανάγλυφα σχήματα. Η εσωτερική, όπου οι δύο οπές, φέρει ανάγλυφη παράσταση γυμνού νέου που κρατά ίππο.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2567.

- Λύχνος Κ2549 (πίν. 3.7λα). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

---

[268] Perlzweig 1961, pl. 10, no. 323.
[269] Πάντος 1992α, σημ.14-9, πίν. 91γ.

Ύψ. 0,06μ., μήκ. 0,14μ., πλάτ. 0,075μ.

Πηλός καστανόχρωμος. Ερυθρόχρωμο επίχρισμα. Στην περιφέρεια της ανώτερης επιφάνειας μια διακοσμητική ζώνη με ομόκεντρους κύκλους. Στο κοίλωμα όπου οι δύο οπές, ισοσκελής σταυρός. Μικρότερος ισοσκελής σταυρός μεταξύ του κοιλώματος και της οπής προ του μυκτήρα.

Όψιμος 5ος αι. μ.Χ. [270]

- Λύχνος Κ2564 (πίν. 3.7λβ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,052μ., μήκ. 0.112μ., πλάτ. 0,086μ.

  Πηλός καστανορόδινος. Ερυθρό επίχριασμα. Η ανώτερη επιφάνεια κοσμείται στην εξωτερική διακοσμητική ζώνη με ανάγλυφους σταυρούς και στιγμές. Η εσωτερική αδιακόσμητη. Η κάθετη λαβή συνδέεται με δύο νευρώσεις με την δακτυλιοειδή βάση η οποία κοσμείται με ιχθυάκανθα. Ο κοντός μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη.

  5ος- 6ος αι. μ.Χ. [271]

- Λύχνος Κ2568 (πίν. 3.7λγ). Ακέραιος. Έντονα απολεπισμένος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0.101μ., πλάτ. 0,07μ.

  Πηλός καστανορόδινος. Ελάχιστα ίχνη ερυθρού επιχρίσματος. Στην εξωτερική ζώνη κακής διατήρησης ανάγλυφη διακόσμηση με γεωμετρικά σχήματα και φύλλα, η εσωτερική αδιακόσμητη.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2564.

- Λύχνος Κ2593. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,054μ., μήκ. 0.079μ., πλάτ. 0,056μ.

  Πηλός ανοικτοκάστανος. Καστανέρυθρο επίχρισμα. Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2564.

- Λύχνος Κ2558. Ακέραιος. Κατά τόπους αποκρούσεις και απολεπίσεις. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,042μ., μήκ. 0.093μ., πλάτ. 0,052μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ερυθρό επίχρισμα. Κάθετη λαβή η οποία συνδέεται με νεύρωση με την δακτυλιοειδή βάση. Στην εσωτερική ζώνη της ανώτερης επιφάνειας όπου η οπή πληρώσεως, ανάγλυφος σταυρός.

---

[270] Perlzweig 1961, 175, pl. 38, no. 2407.
[271] *Ό.π.*, 101, pl. 11, no. 355.

Β΄ μισό του 6ου αι. μ.Χ. [272]

- Λύχνος Κ2577 (πίν. 3.7λδ). Αποκεκρουμένος στο άκρο του μυκτήρα.

  Ύψ. 0,034μ., μήκ. 0.094μ., πλάτ. 0,056μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Καστανέρυθρο επίχρισμα. Ομοίου σχήματος με τον Κ2558. Η ανώτερη επιφάνεια χωρίζεται σε δύο ζώνες με ανάγλυφες γραμμές που φέρουν ανάγλυφες στιγμές και γραμμικά εξάρματα. Στην εσωτερική ζώνη υπάρχει ανισοσκελής σταυρός με ανάγλυφο περίγραμμα και γραμμές στο εσωτερικό.

- Λύχνος Κ2578 (πίν. 3.7λε). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,041μ., μήκ. 0.098μ., πλάτ. 0,078μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ίχνη ερυθρόχρωμου επιχρίσματος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα. Το κοίλωμα περιβάλλεται από κύκλο ανάγλυφων στιγμών εντός του οποίου υπάρχουν οι δύο οπές, στιγμές και τρίγωνα. Βάση αδιαμόρφωτη. Ο κοντός μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη. Κάθετη κωνική λαβή.

  Β΄ μισό 6ου αι. μ.Χ. [273]

- Λύχνος Κ2554 (πίν. 3.7λστ). Αποκρούσεις στο άκρο του μυκτήρα. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,058μ., μήκ. 0.156μ., πλάτ. 0,101μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Καστανέρυθρο επίχρισμα.

  Στην ανώτερη επιφάνεια πλούσιος ανάγλυφος διάκοσμος. Στην εξωτερική ζώνη σειρά στιγμών, ιχθυάκανθα που διακόπτεται στο μέσον από ομόκεντρο κύκλο με στιγμές, σειρά από κυκλάκια. Στην εσωτερική ζώνη δύο ομόκεντρες ζώνες με στιγμές και ομόκεντρους κύκλους σε σειρά. Στο κέντρο εξάφυλλο άνθος με τρίγωνα σχηματιζόμενα από στιγμές μεταξύ των φύλλων. Μεταξύ του κεντρικού μοτίβου και της δεύτερης οπής προς τον μυκτήρα υπάρχει τρίγωνο στιγμών. Η κάθετη λαβή ενώνεται με νεύρωση με την δακτυλιόσχημη βάση. Ο κοντός μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη.

  Β΄μισό του 6ου αι. μ.Χ. [274]

- Λύχνος Κ2601. Ακέραιος. Η επιφάνεια απολεπισμένη κατά τόπους. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0.118μ., πλάτ. 0,067μ.

---

[272] *Ό.π.*, 174, pl. 38, no. 2402.
[273] *Ό.π.*, 193, pl. 44, no. 2821.
[274] *Ό.π.*, 175, pl. 38, no. 2401· Broneer 1977, 81, pl. 35, no. 3149, type XXXI.

Στην ανώτερη επιφάνεια η εξωτερική ζώνη διακοσμείται με σειρά ομόκεντρων κύκλων. Στην εσωτερική ζώνη κοίλωμα που εκτείνεται ως τον μυκτήρα. Ανάμεσα στις δύο οπές παραστάσεις πτηνού που αποδίδεται με περίγραμμα, γραμμές και στιγμές. Ομοίου σχήματος με τον Κ2554.

- Λύχνος Κ2571 (πίν. 3.7λθ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,04μ., μήκ. 0.10μ., πλάτ. 0,066μ.
  Πηλός καστανόχρωμος. Επίχρισμα καστανόχρωμο. Η εξωτερική ζώνη χωρίζεται με λεπτή ανάγλυφη γραμμή και κοσμείται με παράλληλα γραμμίδια. Στην εσωτερική ζώνη ακανόνιστος ρόμβος με στιγμές εντός παράλληλων γραμμών και στις γωνίες του. Λαβή κάθετη η οποία ενώνεται με τη βάση.
  6ος αι. μ.Χ. [275]
- Λύχνος Κ2570. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,036μ., μήκ. 0.102μ., πλάτ. 0,066μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Επίχρισμα καστανόχρωμο. Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2571.
- Λύχνος Κ2579. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,041μ., μήκ. 0.108μ., πλάτ. 0,061μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Επίχρισμα ερυθρόχρωμο.
  Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2571.
- Λύχνος Κ2584 (πίν. 3.7λη). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,049μ., μήκ. 0.11μ., πλάτ. 0,065μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Επίχρισμα καστανέρυθρο. Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2571.
- Λύχνος Κ2587. Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,035μ., μήκ. 0.102μ., πλάτ. 0,06μ..
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα ερυθρόχρωμο πολύ απολεπισμένο κατά τόπους.
  Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2571.
- Λύχνος Κ2594 (πίν. 3.7λζ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,043μ., μήκ. 0.106μ., πλάτ. 0,067μ.

[275] Perlzweig 1961, pl. 41, no. 2591.

Πηλός καστανόχρωμος. Επίχρισμα καστανόχρωμο απολεπισμένο κατά τόπους. Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2571.

- Λύχνος Κ2553 (πίν. 3.7μ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,058μ., μήκ. 0,103μ., πλάτ. 0,096μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος στην ανώτερη επιφάνεια. Αρτόσχημο σώμα. Φέρει κάθετη λοξή κωνοειδή απόφυση. Φέρει διακόσμηση πρόσθετων γραμμών από πηλό και ομοίων γραμμάτων περιφερικώς: *ΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΙΣΟΝ ΙΟ[ΑΝΝΗ]*. Στο κοίλωμα όπου η οπή πληρώσεως ανάγλυφα γραμμίδια ακτινωτά τοποθετημένα.

  Β΄ μισό του 6ου αι. μ.Χ. [276]

- Λύχνος Κ2559. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,053μ., διάμ. 0,096μ.

  Πηλός ερυθροκάστανος. Ανάγλυφη διακόσμηση κύκλων και ημικυκλίων στην ανώτερη επιφάνεια. Ομοίου σχήματος με τον Κ2553.

- Λύχνος Κ2569. Συγκολλημένος. Ελλιπής σε τμήμα του μυκτήρα.

  Ύψ. 0,051μ., διάμ. 0,086μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Επίχρισμα ερυθρό πολύ απολεπισμένο. Ανάγλυφη διακόσμηση κύκλων και ημικυκλίων στην ανώτερη επιφάνεια.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2553.

- Λύχνος Κ2573. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,056μ., διάμ. 0,094μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Επίχρισμα καστανέρυθρο απολεπισμένο κατά τόπους. Ανάγλυφη διακόσμηση κύκλων ημικυκλίων και γραμμιδίων στην ανώτερη επιφάνεια.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2553.

- Λύχνος Κ2588. Συγκολλημένος. Ελλιπής σε τμήμα του μυκτήρα. Πολύ απολεπισμένος και φθαρμένος.

  Ύψ. 0,039μ., διάμ. 0,095μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Επίχρισμα ερυθροκάστανο. Φέρει ανάγλυφη διακόσμηση κύκλων ημικυκλίων και γραμμιδίων στην ανώτερη επιφάνεια.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ2553.

- Λύχνος Κ2560 (πίν. 3.7μα). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

---

[276] Πάντος 1992α, 421· Broneer 1930, pl. XXIII, no. 1501, 1502, 1506, 1507, 1509, type XXXII· Perlzweig 1961, 193, pl. 44, no. 2833.

Ύψ. 0,067μ., μήκ. 0,158μ., πλάτ. 0,104μ.

Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Καστανέρυθρο επίχρισμα. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με βότρυες και κληματίδες και ομόκεντρους κύκλους. Η εσωτερική ζώνη φέρει σταυρό με μικρούς και μεγάλους ομόκεντρους κύκλους στις κεραίες. Δύο μικρές οπές κατά μήκος της ανώτερης επιφάνειας. Κάθετη λαβή η οποία συνδέεται με νεύρωση με τη δακτυλιοειδή βάση. 7ος αι. μ.Χ. [277]

- Νόμισμα Ν3599. Χάλκινο. Οιταίων Θεσσαλίας. 276-168 π.Χ. [278]

2. Υπάτη, θέση Σαραντάρι
(πίν. 4)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Ο τάφος αποκαλύφθηκε στον αγρό Κ. Ξυθάλη, στη θέση Σαραντάρι και ΒΔ της Υπάτης, κατά την εκτέλεση βαθιάς άροσης.

Οι συνθήκες ευρέσεως του τάφου -πολλές επιχώσεις και δυσκολίες αποχωματώσεως- δεν επέτρεψαν να διαπιστωθεί η ύπαρξη δρόμου που οδηγούσε στην είσοδό του.

Ο τάφος ήταν ένας μικρός θάλαμος τετράγωνης κάτοψης, χτισμένος κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα από μεγάλους λαξευτούς λιθόπλινθους από ασβεστόλιθο χωρίς συνδετικά υλικά. Η οροφή του ήταν κατά το μεγαλύτερο τμήμα της πεσμένη στο εσωτερικό του θαλάμου. Στην εγκάρσια τομή η οροφή παρουσιάζεται ως απλώς τοξωτή κλειδωτή και όχι του συνήθους τύπου, δηλ. ημικυλινδρική[279]. Πάντως, η εικόνα της εσωτερικής πλευράς του θαλάμου (πίν. 4.2) αλλά και το γεγονός ότι η κεντρική περιοχή της καμάρας είχε διαλυθεί, ενισχύουν την εντύπωση ότι και αυτός ο τάφος στεγαζόταν με ημικυλινδρική καμάρα. Σύμφωνα με το σχέδιο του τάφου (πίν. 4.4) ο αριθμός των θολιτών ανέρχεται στους δεκατρείς (13).

Είχε ορθογώνια είσοδο (πίν. 4.3) με παραστάδες και μονολιθικό ανώφλι και κατώφλι από σχιστόλιθο, ύψ. 1,05 μ., πλ. 0,45μ. Το ανώφλι είναι ο παχύτερος λιθόπλινθος όλων, ο οποίος πλαισιώνεται από μικρότερους εγγωνίους. Η είσοδος έκλεινε από την εξωτερική

---

277 Perlzweig 1961, pl. 46, no. 2924.

278 Rogers 1932,137, no. 418.

279 Αυτό πρακτικώς σημαίνει ότι απαιτούνταν θάλαμος μεγαλύτερου πλάτους για να εγγραφεί εντός του ο κύκλος, μέρος του οποίου είναι το τόξο της οροφής. Για το γεωμετρικό προσδιορισμό και την κατασκευή του ημικυκλικού τόξου από σφηνολίθους στην αρχαιότητα βλ. σχ. Δημακόπουλος 2001, 155-9 και για την κατ' εξαίρεση - πειραματική - χρήση μη ημικυκλικών τόξων σε ελληνιστικές κατασκευές βλ. σχ. Bougia 1996, 365.

πλευρά με μία ασβεστολιθική πλάκα, ανάλογη με τις διαστάσεις της εισόδου (1,05 x 0,45μ.). Το θυρόφυλλο εφαπτόταν προεξέχοντος περιθυρώματος εν είδει απόληξης. Το δάπεδο του θαλάμου ήταν ο φυσικός βράχος. Υπολείμματα κονιάματος στην είσοδο και στο εσωτερικό αποδεικνύουν ότι ο τάφος είχε επιχριστεί με ασβεστοκονίαμα αλλά δεν διαπιστώθηκε ζωγραφική διακόσμηση. Κατά μήκος της Β και Ν πλευράς του θαλάμου υπήρχαν κλίνες (πίν. 7.3) που κατελάμβαναν όλο το μήκος των πλευρών (ύψ. 0,53 μ., πλάτ. 0,61 μ.): διαμορφώνοντας στο κέντρο του τάφου διάδρομο πλάτ. 0,50 μ. Οι κλίνες ήταν κτιστές, σχηματίζονταν από έναν τοίχο χτισμένο με μία σειρά μεγάλων, αδρά λαξευμένων ασβεστόλιθων, των οποίων η προς το διάδρομο όψη ήταν επιμελημένη. Το σχηματιζόμενο κενό ήταν γεμάτο από χώμα και μικρότερες πέτρες μέχρι το ύψος του τοίχου. Εκεί είχαν τοποθετηθεί οι νεκροί με την κεφαλή Α, ακουμπισμένη σε έναν αδρά λαξευμένο πωρόλιθο (0,61 x 0,20 μ.), έναν σε κάθε κλίνη, ο οποίος χρησίμευε για προσκεφάλαιο. Οι κλίνες είχαν επιχριστεί με κονίαμα σε όλη την ορατή επιφάνειά τους.

Ταφές: Οι δύο σκελετοί, ανά ένας σε κάθε κλίνη, ήταν πολύ σαθροί, η θέση όμως των σωζόμενων οστών έδειχνε ότι είχαν τοποθετηθεί εκτάδην με την κεφαλή Α.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,84 x 1,82, ύψ. 2,20 μ. (το ύψος συνάγεται από το σχέδιο του τάφου, ενώ η ανασκαφέας (Δακορώνια 1985β, 137) αναφέρει ότι το ύψος ήταν 1,30μ.), εξωτ. διαστάσεις θαλάμου: 2,19 x 2,17 μ.

Χρονολόγηση: Αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1985β· Δακορώνια 1986,148-9· Huguenot 2006· Huguenot 2008, 37, no. 46, pl. 67.1· Mangoldt, 2012, 305-6,. B145, pl. 116.1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ 1451 (πίν. 4. 5α). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,03μ., μήκος 0,088μ., μεγ. διάμ. 0,063μ..

  Πηλός ροδόχρωμος. Επίχρισμα καστανέρυθρο πολύ απολεπισμένο. Βάση επίπεδη. Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα. Μυκτήρας κοντός με τραπεζιόσχημη απόληξη.

  Β΄ μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. έως α΄ μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.[280]
- Κάνθαρος Κ1449 (πίν. 4. 5β). Ελλιπής κατά τη μία λαβή.

  Ύψ. 0,105μ., δβ 0,043μ.

[280] Howland 1973, 98, type 30B, No 419, pl. 15, 41· Broneer 1977,11, type IYB, no 58, πίν. 2, 15· Vatin et al.1976,72, no. 129, B3· Hellström 1965, 79, no. 7, pl. 21.

Πηλός ροδόχρωμος. Μελαμβαφής. Το ήμισυ του σώματος καλύπτεται από οριζόντιες αυλακώσεις. Στο ύψος του χείλους δύο εγχάρακτες γραμμές παράλληλες περιτρέχουν την περιφέρεια. Η σωζόμενη λαβή είναι ταινιόσχημη και φέρει πλαστική διακόσμηση (φύλλο κισσού).

Βάση δακτυλιόσχημη. Χαμηλό πόδι.

Β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. [281]

- Κάνθαρος Κ1450. Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,089μ., δβ 0,031μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Μελαμβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ1449.

- Αμφορέας Κ1594 (πίν. 4. 5γ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,185μ., δχ. 0,049μ., δκ. 0,143μ., δβ. 0,091μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Αβαφής.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα απιόσχημο. Χείλος καλυκόσχημο, έξω νεύον. Λαβές ταινιωτές, κάθετες στον ώμο.

  3ος αι. π.Χ. [282]

- Αμφορέας Κ1595. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,20μ., δχ. 0,05μ., δκ.0,135μ., δβ. 0,089μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Αβαφής. Ομοίου σχήματος με τον Κ1594.

3. Αργυροχώρι Υπάτης, θέση Αγ. Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη)
(πίν. 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν με την είσοδο Β. Βρίσκεται ένα (1) χλμ. ΒΑ της Υπάτης και περίπου οκτακόσια (800) μ. ΝΔ των Βαρκών, κατά μήκος δρόμου, ο οποίος συνέδεε την Υπάτη με τον αρχαίο οικισμό στις Μεξιάτες και διερχόταν από τις Ν παρυφές της αρχαίας εγκατάστασης στα Βαρκά. Ο τάφος βρέθηκε στην παρειά αύλακας στην παραπάνω περιοχή, ύστερα από υπόδειξη κατοίκου της Λαμίας. Τον έφερε στο φως η διάνοιξη μίας τάφρου για την απαγωγή υδάτων. Καλυπτόταν από την παχειά επίχωση του επίπεδου αγρού ιδιοκτησίας Θ. Γουργιώτη. Είναι πολύ πιθανόν να ανήκε σε μία άγνωστη μέχρι σήμερα αρχαία νεκρόπολη. Ένας ημικυλινδρικής τομής πωρόλιθος - όπως αυτοί

[281] Vatin et al. 1976, 70, no. 75.7, 62, 129, A.2.

[282] Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, πίν. 37, αρ. 313· Ρήγινος 1997, 99, πίν. 77, ΘΕ 2872· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, Π2117, Π2129.

υπεράνω των ανωφλίων των μακεδονικών τάφων- και μια βάση στήλης Α του τάφου αλλά και δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι στη γειτονική περιοχή Δελιμπασίνα [283] συνιστούν ένα επιχείρημα υπέρ της άποψης αυτής και ένδειξη για την ύπαρξη ενός - τουλάχιστον - ακόμη τάφου του ιδίου τύπου.

Η δραστική αποχωμάτωση πριν τον εντοπισμό του μνημείου και η έντονη διάβρωση δεν επέτρεψαν τη διάκριση δρόμου, καθώς και του καλυπτηρίου τεχνητού τύμβου. Ο μηχανικός εκσκαφέας κατέστρεψε το ΝΔ τμήμα του τάφου. Η οπή στη Β όψη της οροφής δεν αποκλείεται να συνδέεται με τυμβωρυχία παλαιότερης εποχής. Με αυτήν τη δράση θα ήταν δυνατό να συνδεθεί και η απουσία οστών.

Ο τάφος έχει τετραγωνική κάτοψη (πίν. 5.3). Το οικοδομικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για το κτίσιμο του τάφου είναι ο πωρόλιθος. Η τοιχοποιία ακολουθεί το ακανόνιστο ορθογώνιο σύστημα. Έχει δηλαδή τους λιθόπλινθους ανισοϋψείς και τους ορθογωνίους σε αυτούς λίθους ανισομήκεις. Έντεκα (11) δρομικοί θολίτες συνιστούν την ημικυλινδρική καμάρα. Επειδή το πλάτος τους ποικίλει, δεν είναι εύκολη η αναγνώριση του κορυφαίου λίθου, του αρχαίου «οφθαλμού». Το ύψος τους είναι σχεδόν ομοιόμορφο (0,38-0,42 μ.). Στη Δ γένεση του τόξου οι θολίτες είναι εμφανώς υψηλότεροι.

Μεγάλοι αργοί λίθοι βρέθηκαν συσσωρευμένοι εκατέρωθεν της θύρας και εμπρός από τον τοίχο της πρόσοψης του τάφου. Στο δάπεδο του ταφικού θαλάμου διαφαίνονται οι ακμές αργών λίθων. Δεν αποκλείεται να εδραζόταν σε αργολιθοδομή.

Η πρόσοψη του τάφου είναι λιτή (πίν. 5.1). Είναι ορατή η πλοκή των λίθων. Ο ακρωτηριασμός της Β παρυφής της καμάρας δεν επιτρέπει τη συναγωγή συμπερασμάτων για την ακριβή σύνθεση των λίθων στο σημείο αυτό. Το ανώφλι είναι ο παχύτερος λιθόπλινθος όλων και πλαισιώνεται από μικρότερους εγγώνιους. Εγκοπές στην εξωτερική ακμή των παραστάδων διευκόλυναν την προσαρμογή του μετακινούμενου θυρόφυλλου. Το πώρινο θυρόφυλλο (ύψ. 1,20 μ., πλάτ. 0,80 μ., πάχ. 0,20 μ.) στηριζόταν στη βάση του εξωτερικά από σωρό λίθων και είχε αποκρουσμένη και προς τα έξω πλαγιασμένη την ανώτερη άκρη του λόγω της θραύσης του σε δύο τμήματα.

Ένα Π-σχημο θρανίο (ύψ. 0,50 μ., πλάτ. 0,55μ., ύψ. 0,50 μ.) κατά μήκος των εσωτερικών τοίχων του θαλάμου φιλοξένησε τις ταφές (πίν. 5.2). Έχει κτισθεί από μεσαίου μεγέθους αργούς λίθους στο μέτωπο με λάσπη ως συνδετικό υλικό και χώμα και λιθάρια στο εσωτερικό. Λίθοι μεσαίου μεγέθους έχουν βυθισθεί στον πυρήνα της Ν. κεραίας στη νοητή

[283] Λαμπροπούλου 1989ε, 199.

συνέχεια της Α και της Δ παρειάς του θρανίου. Τουλάχιστον η προς τον διάδρομο επιφάνεια του τελευταίου ήταν επιχρισμένη όπως μαρτυρούν τα κατά τόπους ίχνη υπόλευκου κονιάματος. Πρόκειται για την απλοποιημένη απόδοση των ταφικών κλινών. Η σειρά των λίθων στα σημεία ένωσης των κεραιών των κλινών ίσως δηλώνει ότι αυτές προέκυψαν από την σύνδεση των δύο παραλλήλων κλινών με τη βοήθεια που εγκαρσίου τοίχου. Ενδέχεται μάλιστα αυτός ο τοίχος να δέχθηκε μόνον κτερίσματα, αφού η εκεί εμφάνισή τους είναι πυκνότερη. Το ενιαίο κτιστό Π-σχημο θρανίο του τάφου είναι μοναδικό για κτιστό, καμαροσκέπαστο μνημείο.

Ταφές: Τα υπόγεια ύδατα διάβρωσαν τα πωρολιθικά τοιχώματα της κατασκευής και ενδεχομένως το σκελετικό υλικό, από το οποίο βρέθηκαν μόνον υπολείμματα των μακρών οστών και μάλιστα σε υψηλότερο επίπεδο από αυτό των κλινών.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,95 x 1,95 μ., ύψ. 1,92 μ. Στον πίνακα 4.3, όπου δίδεται η σχεδιαστική απόδοση του τάφου, υπάρχει μεταξύ άλλων η σχηματική παράσταση στον τύπο σχεδίου εγκάρσιας τομής με όψη προς τον θυραίο τοίχο (επαλληλία πρόσθιας όψης και εγκάρσιας τομής), όπου η περιφέρεια του κύκλου και η γραμμή του δαπέδου τέμνονται. Στην περίπτωση του τάφου του Αργυροχωρίου διαπιστώνεται ότι το ύψος του θαλάμου υπολείπεται ελαφρώς του πλάτους του[284].

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στην περίοδο από το β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. έως τα τέλη του 1ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. παραθέτοντας και τη σχετική βιβλιογραφία για τη χρονολόγηση των ευρημάτων που συνίστανται κυρίως από μυροδοχεία.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2005· Μπούγια 2011β· Μπούγια 2011γ.

4. Επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης, αγρός Κ. Τσιμπούρη
(πίν. 6)

Περίπου εκατόν είκοσι (120) μ. ΒΑ της επαρχιακής οδού Λουτρών Υπάτης - Σπερχειάδας, αποκαλύφθηκεκατά την άροση του αγρού και ερευνήθηκε τμήμα του θαλάμου κτιστού τάφου προσανατολισμού Δ-Α. Συγκεκριμένα, από τον τάφο διατηρούνταν η Α

[284] Δημακόπουλος 2001, 127-8, εικ. 2· Ζάμπας 2016, 530, εικ. 2, ο οποίος διερευνά την συσχέτιση της πρόσοψης και της καμάρας από την άποψη του σχεδιασμού και της κατασκευής τους σε πέντε κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους («της Κρίσεως» στα Λευκάδια, «του Φιλίππου» στη Βεργίνα, στο Μεσιανό Γιαννιτσών, «του Πρίγκηπα» στη Βεργίνα, Δ΄ στην Πέλλα).

πλευρά του και τμήματα της Β και Ν σε ύψος δύο λιθόπλινθων κτισμένων κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα, ενώ απουσίαζε εντελώς η Δ. (πίν. 6.1,3). Η οροφή του δε διασώθηκε. Δεδομένου ότι αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,50 μ. περίπου από την ανώτερη επιφάνεια του εδάφους του αγρού, συμπεραίνουμε ότι η καμάρα του και ο τύμβος που τον σκέπαζε είχαν καταστραφεί κατά την καλλιέργεια του αγρού. Ο τάφος ήταν κατασκευασμένος από πωρόλιθους. Οι τοίχοι του θαλάμου εσωτερικά έφεραν παχιά επικάλυψη από υπόλευκο κονίαμα.

Κατά μήκος της Β και της Ν πλευράς του θαλάμου υπήρχαν παράλληλες κλίνες και ανάμεσά τους στενός διάδρομος (πλάτ. 0,10 μ.). Οι κλίνες ήταν κτιστές και οι τρεις (3) πλευρές τους σχηματίζονταν από αδρά λαξευμένες πωρολιθικές πλάκες. Σωζόταν μόνο το Α τμήμα των κλινών. Στο ΝΔ σωζόμενο άκρο της Β κλίνης βρέθηκαν στη θέση των πώρινων πλακών αργοί λίθοι.

Οι κλίνες είχαν βάθος 0.35 μ. και ήταν γεμάτες με χώμα και μικρούς αργούς λίθους. Το δάπεδό τους αποτελούσε παχιά στρώση κονιάματος (πάχ. 0,02 μ.). Το φυσικό έδαφος αποτελεί την έδραση των πωρόλιθων που συνιστούν τις πλευρές του τάφου. Δ των κλινών και εκτός του σωζόμενου εσωτερικού του τάφου αποκαλύφθηκαν λιθοσωροί από αργούς λίθους.

Ταφές: Από το εσωτερικό του σωζόμενου τμήματος του θαλάμου του τάφου συλλέχθηκαν αρκετά οστά ανακομιδών καθώς και θραύσματα από πέντε (5) κρανία. Κατά την έρευνα των λιθοσωρών εκτός του σωζόμενου τμήματος του θαλάμου, Δ αυτού περισυλλέχθηκαν οστά ανακομιδών.

Διαστάσεις: 1,45 μ. x 1,07 μ., σωζ. ύψος: 1,23 μ., εξωτ. διαστάσεις: Α: 2,53 μ., Β: 1,90 μ., Ν: 1,80 μ., πάχ. τοιχωμάτων: 0,48 μ.· κλίνες: πλάτ.: 0,50 μ. (Β), 0,75 μ. (Ν).

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. ή 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπασταθοπούλου 2015.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Νόμισμα. Αργυρό τριόβολο Αρκαδικής Συμπολιτείας (ΟΜ3δ). 280-234 π.Χ.[285]
- Ανώτερο τμήμα μυροδοχείου ΟΜ12 (πίν. 6.2α).

  Σωζ. ύψ. 0,04μ., δχ. 0,018μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Τεφρόχρωμο επίχρισμα.

  Λαιμός χοανοειδής, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

[285] Sear 1978, 252, no. 2689.

Αρχές 3ου αι. π.Χ. [286]

- Λύχνος Κ13524 (πίν. 6.2β). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.

  Ύψ. 0,026μ. μεγ. διάμ. 0,051μ., μήκ. 0,076μ.

  Πηλός καστανόχρωμος. Άβαφος.

  Βάση επίπεδη, σώμα ημικωνικό. Ευρεία οπή πληρώσεως. Κοντός μυκτήρας με τραπεζιόσχημη απόληξη.

  Β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. [287]

- Λάγυνος Κ13525 (πίν. 6.2γ). Συγκολλημένη, συμπληρωμένη. Επιφάνεια απολεπισμένη κατά τόπους.

  Ύψ. 0,155μ. δβ. 0,062μ., δκ. 0,110μ., δχ. 0,029μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Άβαφη.

  Βάση ταινιωτή, κοίλη στην επιφάνεια έδρασης. Σώμα απιόσχημο. Λαιμός ψηλός, λεπτός, κυλινδρικός. Χείλος καλυκόσχημο. Λαβή κάθετη, ταινιωτή με τρεις παράλληλες αυλακώσεις κατά μήκος της ράχης της.

  Τέλος του 2ου αι. π.Χ. [288]

- Μυροδοχείο Κ13522 (πίν. 6.2δ). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,131μ. δβ. 0,018μ., δκ. 0,04μ., δχ. 0,022μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο.

  Βάση κωνική, πόδι κοντό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [289]

- Μυροδοχείο Κ13523 (πίν. 6.2ε). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Αποκρούσεις κατά τόπους στην επιφάνεια.

  Ύψ. 0,179μ. δβ. 0,02μ., δκ. 0,033μ., δχ. 0,026μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Βάση κωνική. Σώμα ατρακτοειδές. Πόδι λεπτό, ψηλό, κυλινδρικό. Λαιμός ψηλός, χοανοειδής. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  2ος αι. π.Χ. [290]

---

[286] Λιλιμπάκη - Ακαμάτη 1994, 241-4, αρ. 22, σχ.19, πίν. 46· Λιλιμπάκη - Ακαμάτη 2008, 105, αρ. 163, πίν. 29.

[287] Broneer 1977, 22, type X, no. 275, 25, no. 337.

[288] Bruneau 1970, 465-7, no. 59.2· Waage 1933, 285-7.

[289] Hellström 1965, 65, no. 165, pl. 12.

[290] Knigge 1976, 164-5, no. 388, 390, pl. 69.

- Μυροδοχείο Κ13575 (πίν. 6.2στ). Ελλιπές. Πολλές απολεπίσεις και αποκρούσεις στην επιφάνειά του.

  Ύψ. σωζ. 0,112μ. δβ. 0,019μ., δκ. 0,031μ. Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο. Παράλληλες αυλακώσεις λόγω του τροχού διακρίνονται στην εσωτερική επιφάνεια του αγγείου. Βάση δισκόμορφη. Πόδι ψηλό, λεπτό, κυλινδρικό. Σώμα ατρακτοειδές.

  Μέσα έως προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [291]
- Μυροδοχείο Κ13574 (πίν. 6.2ζ). Ελλιπές. Συγκολλημένο. Απολεπίσεις και αποκρούσεις σε όλη την εξωτερική επιφάνεια.

  Ύψ. σωζ. 0,134μ. δβ. 0,021μ., δκ. 0,037μ.

  Πηλός γκρίζος. Άβαφο.

  Βάση κωνική, πόδι λεπτό, ψηλό. Σώμα ατρακτοειδές.

  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [292]
- Μυροδοχείο Κ13521 (πίν. 6.2η). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,081μ., δκ. 0,045μ., δχ. 0,02μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Άβαφο. Βάση επίπεδη, σώμα βολβόσχημο. Λαιμός ψηλός, ευρύς. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [293]
- Ανώτερο τμήμα μυροδοχείου ΟΜ3 (πίν. 6.2θ).

  Σωζ. ύψ. 0,088μ. δχ. 0,027μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Άβαφο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ13521.

5. Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος Ι
(πίν. 7)

Στον ελαιώνα ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, ο οποίος βρίσκεται νότια (εφάπτεται) της επαρχιακής οδού Μεξιατών-Λαμίας και σε απόσταση ενός χιλιομέτρου ανατολικά από το κέντρο του χωριού Μεξιάτες, κατά τις εργασίες ισοπέδωσης του αγρού, το μηχάνημα προσέκρουσε στη στέγη του τάφου Ι, την οποία κατέστρεψε κατά το Β ήμισυ.

---

[291] Walter-Karydi 1982, 89, no. 719, pl. 56.
[292] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 126, Π 1404, πίν. 26.
[293] Blegen et al. 1964, 167, III.

Ο τάφος Ι είναι μονοθάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδοστη Β πλευρά του. Είναι χτισμένος κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα από μεγάλους λαξευτούς ασβεστόλιθους χωρίς συνδετικά υλικά και έχει στέγη καμαρωτή από λιθόπλινθους από πωρόλιθο. Οι εννέα (9) σφηνοειδείς θολίτες δεν έχουν τις ίδιες διαστάσεις σε όλα τα σημεία του θόλου και η όψη τους δεν είναι πολύ επιμελημένη. Από τα παρατηρούμενα ίχνη επιχρίσματος στην εξωτερική πλευρά των θολιτών πιθανολογείται η χρήση υδραυλικού κονιάματος για τη σφράγιση των αρμών, προκειμένου να αποτραπεί η είσοδος των νερών της βροχής προς το εσωτερικό του τάφου. Η πρόσοψη είναι λιτή. Το δεσπόζον στοιχείο στην πρόσοψη είναι το υπέρθυρο (διαστάσεις: μήκ. 1,00 μ., ύψ. 0,50 μ.) το οποίο είναι μονόλιθος πάχους ίσου με το πάχος του Β τοίχου του τάφου (0,35 μ.), επίπεδο στην κατώτερη επιφάνειά του και τοξωτό στην ανώτερη. Η είσοδος του τάφου έκλεινε με μία αδρολαξευμένη πλάκα από πωρόλιθο (διαστάσεις: 1,30 x 0,75 μ, πάχ. 0,17 μ.), ανάλογη με τις διαστάσεις της εισόδου, η οποία βρέθηκε μετακινημένη. Η έδραση της πλάκας γινόταν σε κατάλληλα διαμορφωμένη υποδοχή (πλάτ. 0,05 μ.) του θυρώματος. Αργοί λίθοι στην εξωτερική πλευρά της ήταν προορισμένοι για τη στήριξή της. Στις δύο πλευρές της εισόδου σχηματίζονταν παραστάδες από αδρολαξευμένους ασβεστόλιθους. Η Π-σχημη άνω απόληξη του θυραίου ανοίγματος έχει αποκοπεί στο κάτω άκρο του ανωφλίου.

Στην είσοδο οδηγούσε δρόμος, με έντονη κλίση προς την είσοδο, λαξευμένος στο παρθένο έδαφος. Σώζονται τμήματα από τα κτιστά από αδροπελεκημένους και αργούς λίθους τοιχώματά του (συν. ύψ. 1,50 μ., μέγ. μήκ. 0,72 μ.) Β της εισόδου. Αναβαθμός (ύψ. 0,12 μ.) οδηγεί στο εσωτερικό του θαλάμου. Όλη η κατασκευή εδραζόταν σε υποθεμελίωση από αργολιθοδομή μέσα σε ανάλογο λάξευμα. Αργολιθοδομή στήριζε εξωτερικά τα τοιχώματα μέχρι την αρχή του τόξου της στέγης. Η πρόσοψη ήταν ελεύθερη από αργολιθοδομή. Πάνω από τον τάφο σχηματίστηκε τύμβος διαμέτρου περίπου 4,50 μ., του οποίου το χώμα συγκρατούσε, πιθανώς, κυκλικός περίβολος, τμήμα μόνο του οποίου βρέθηκε (μήκ. 3,00 μ.) Α του τάφου και σε απόσταση 2,80 - 3,70 μ. από αυτόν.

Η ύπαρξη της αργολιθοδομής και ο τύμβος αποδεικνύουν ότι ο τάφος δεν ήταν ορατός, παρά μόνον ίσως η είσοδός του που είχε επιμελέστερη εμφάνιση.

Ο θάλαμος ερευνήθηκε από την οροφή. Βρέθηκε γεμάτος επιχώσεις και τμήματα της οροφής. Εσωτερικά διατηρούσε ασβεστοκονίαμα σε πολλά σημεία. Δύο (2) μεμονωμένες κτιστές κλίνες (πίν. 7.2,3) δεξιά και αριστερά της εισόδου, εκατέρωθεν διαδρόμου, σχηματίζονταν από έναν τοίχο χτισμένο με μία σειρά μεγάλων, αδρά δουλεμένων πωρόλιθων, του οποίου η προς το διάδρομο όψη ήταν επιμελημένη και σχηματιζόταν από πλακοειδείς πωρόλιθους καλυμμένους με ασβεστοκονίαμα. Το σχηματιζόμενο κενό ήταν

γεμάτο από χώμα και μικρότερες πέτρες μέχρι το ύψος του τοίχου. Οι κλίνες κατελάμβαναν όλο το μήκος του θαλάμου και ήταν καλυμμένες από ασβεστοκονίαμα.

Μετά από την έγκριση της αναστήλωσης του τάφου από το Τοπικό Συμβούλιο Μνημείων και τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων, η ΙΔ΄ Ε.Π.Κ.Α. προχώρησε το έτος 1982 στην αποκατάσταση της θολωτής κάλυψης με τους οικείους αρχαίους λιθόπλινθους που είχαν απομακρυνθεί και σπάσει. Οι θολίτες λίθοι αναγνωρίστηκαν γύρω από τον τάφο, συγκολλήθηκαν και επανατοποθετήθηκαν στη θέση τους.

Ταφές: Πάνω στις κλίνες καθώς και στο μεταξύ τους διάδρομο βρέθηκαν σωροί πολλών διαταραγμένων οστών.

Διαστάσεις: θάλαμος: μήκ. 1,80 μ., πλ. 2,10 μ., ύψ. 2,10 μ., εξωτ. διαστάσεις: 2,65 μ. x 3,05 μ.· δρόμος: μήκ. 3,50 μ., πλάτ. 1,00-1,50 μ.· είσοδος: ύψ. 1,25 μ., πλάτ. 0,60 μ.· ακτίνα θόλου: 1,05 μ.· κλίνες: 1,80 x 0,75 μ., ύψος 0,60 μ.

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ. -3ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988δ, σχ. 6· Πάντος1989, πίν. 122 γ-δ· Δακορώνια 1986, 148-50· Huguenot 2006, 900-4, pl. 6-7· Huguenot 2008,37 no. 49· Mangoldt 2012, 203-4, B85, pl. 80, 3. 4, 81, 1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος K2322 (πίν. 7.5α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,029μ., δβ. 0,036μ., μήκ. 0,082μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Καστανομέλανο επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό. Εγχάρακτη αβαφής ταινία περιτρέχει την οπή πληρώσεως. Στενός μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.
  Τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. - β΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.[294]
- Οξυπύθμενος αμφορέας K2364 (πίν. 7.5β). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.
  Ύψ. 0,48μ., δβ. 0,07μ.
  Πηλός σκούρος καστανός. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.
  Βάση κομβιόσχημη, σώμα ωοειδές, πλατύ στον ώμο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον. Λαβές κυλινδρικές κάθετες στον ώμο.
  Αρχές του 3ου αι. π.Χ. [295]
- Κύλικα-σκύφος K2329 (πίν. 7.5γ). Συγκολλημένη, συμπληρωμένη.

---

[294] Howland 1973, 94, pl. 14, 41.
[295] Τσάκαλου-Τζαναβάρη 1991, 80, εικ. 90· Σαμπετάι 2004, 465, σημ. 30, πίν. 210β, Τ 16.

Ύψ. 0,04μ., δβ. 0,036μ., δχ. 0,74μ.

Πηλός ροδόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα ημισφαιρικό. Λαβές λοξά τοποθετημένες κάτω από το χείλος.

Α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. [296]

- Λύχνος Κ2323 (πίν. 7.5δ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,031μ., δβ. 0,035μ., μήκ. 0,08μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθρό έως μελανό επίχρισμα.

  Βάση κατά τόπους απολεπισμένη. Γύρω από την οπή πληρώσεως αυλάκωση. Ευρύς μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.

  Μέσα του 3ου αι. π.Χ. [297]

- Κανθαρόσχημο κύπελλο Κ2328 (πίν. 7.5ε). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,076μ., δβ. 0,035μ., δχ. 0,071μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Μελαμβαφές. Το επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Γύρω από το χείλος εγχάρακτη λεπτή ταινία στο χρώμα του πηλού.

  Σώμα ημισφαιρικό, χείλος έσω νεύον, βάση κωνική η οποία διακρίνεται από το σώμα με χαμηλό πόδι. Λαβές κάθετες, ταινιόσχημες.

  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. [298]

- Δίωτο κύπελλο Κ2326 (πίν. 7.5στ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,088μ., δβ. 0,041μ., δχ. 0,069μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Σώμα σχεδόν σφαιρικό, βάση δακτυλιόσχημη, κάθετο περιχείλωμα. Κάθετες, ωτόσχημες, ταινιωτές λαβές με αυλάκωση κατά μήκος τους.

  Τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. [299]

- Μυροδοχείο Κ2338 (πίν. 7.5ζ). Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,128μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,017μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ίχνη καστανού επιχρίσματος.

  Βάση δακτυλιόσχημη, πόδι κοντό, σώμα ευρύ, ατρακτοειδές, λαιμός κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο.

---

296 Vatin et al. 1976, 62, no. 75.6, fig. 109-10, 46, no. 59B.2, fig. 60-1.

297 Broneer 1977, 22, type X, no. 221, pl. 18.

298 Ζαούρη & Μέλλιου 2000,84· Rotroff 1997, pl. 15, fig. 15, no. 160· Roger Edwards 1975, pl. 52-3, no. 384-453· Ωνάσογλου 1994, πίν.33α, τάφος Π-53.

299 Roger Edwards 1975, 3, αρ. 515-20 κυρίως το 519, πίν. 54· Rotroff & Oliver 2003, 63, pl. 34, no. 221.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. [300]

- Σκύφος Κ2365 (πίν. 7.5η). Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,08μ., δχ. 0,011μ.

  Πηλός ανοικτός καστανός. Ανάγλυφη φυτική διακόσμηση στη βάση και στο σώμα. Βάση κυρτή, ημισφαιρικό σώμα, χείλος εξωστρεφές. Τέλη του 3ου- 2ος αι. π.Χ. [301]

- Σκύφος Κ2350 (πίν. 7.5θ). Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,09μ., δβ. 0,07μ., δχ. 0,012μ.

  Πηλός καστανός. Μελαμβαφής.

  Στο κέντρο της βάσης, ανάμεσα σε δύο πλαστικούς δακτυλίους υπάρχει ανάγλυφο ανθέμιο. Από τον εξωτερικό δακτύλιο ξεκινούν ανάγλυφα πλαστικά φύλλα που διατρέχουν λοξά όλη την επιφάνεια της βάσης. Ανάμεσά τους υπάρχουν ανά τρία μικρά κομβία. Η ζώνη αυτή ορίζεται με έναν πλαστικό δακτύλιο. Το κύριο τμήμα του σκύφου κοσμείται με πέντε ανάγλυφες ερωτικές παραστάσεις που διαχωρίζονται με ανάγλυφα κομβία. Πλαστική ταινία κάτω από το χείλος ορίζει την ανώτερη επιφάνεια της ζώνης. Βάση κυρτή, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον.

  Τέλη του 3ου - 2ος αι. π.Χ. [302]

- Μυροδοχείο Κ2359 (πίν. 7.5ι). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,10., δβ. 0,01μ., δχ. 0,015μ.

  Πηλός ωχροκάστανος. Ομοίου χρώματος επίχρισμα. Τρεις υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

  Βάση δακτυλιόσχημη, κοντό κυλινδρικό πόδι το οποίο χωρίζεται με τη βάση με βαθιά αυλάκωση. ατρακτοειδές σώμα, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [303]

- Μυροδοχείο Κ2360. Ακέραιο.

  Ύψ. 0,08., δβ. 0,01μ., δχ. 0,015μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Ομοίου χρώματος επίχρισμα.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2359.

---

300 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 123, Π 2157, πίν. 65.

301 Rotroff 1997, 56, pl. 17, no. 100.

302 Για τη χρονολόγηση βλ. Rotroff 1982, 33-6· Για την απεικόνιση ερωτικών συμπλεγμάτων σε ανάγλυφους σκύφους, βλ. σχ. Sinn 1979, 123 (MB 68): pl. 27, 10, 124 (MB 69): pl. 27, 11· Ακαμάτης 1993, πίν. 14, 28-9, 255-60, αρ. 302-5, 214-6, 292-9, αρ. 322, 323, Μ79 - Μ88.

303 Hellström 1965, 65, no. 165, pl. 12.

- Μυροδοχείο Κ2361 (πίν. 7.5ια). Ελλιπές σε μικρό τμήμα του σώματος.
  Ύψ. 0,10μ., δβ. 0,02μ., δχ. 0,02μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Ομοίου χρώματος επίχρισμα.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2359.
  Πρώιμος 2ος αι. π.Χ. [304]
- Μυροδοχείο Κ2357 (πίν. 7.5ιβ). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,21μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ομοίου χρώματος επίχρισμα.
  Βάση δισκόμορφη, ψηλό, κυλινδρικό πόδι, ατρακτοειδές σώμα. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος εξωστρεφές με κάθετο περιχείλωμα.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [305]
- Μυροδοχείο Κ2354 (πίν. 7.5ιγ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,13μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Ομοίου χρώματος επίχρισμα.
  Βάση δισκόμορφη, πόδι κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές, ψηλός κυλινδρικός λαιμός, έξω νεύον χείλος λοξότμητο.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [306]
- Σώμα πυξίδας Κ2332 (πίν. 7.5ιδ). Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,078μ., δβ. 0,037μ., δχ. 0,062μ., δπεριχ. 0,09μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Καστανομέλανο επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.
  Βάση κωνική, σώμα κωνικό, πεπλατυσμένο περιχείλωμα, κυλινδρική υποδοχή για το πώμα.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [307]
- Μυροδοχείο Κ2352 (πίν. 7.5ιε). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,08μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.
  Κωνική βάση, ωοειδές σώμα, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [308]
- Μυροδοχείο Κ2353. Ακέραιο.

---

304 Thompson 1934, 368, C 76, pl. 52, 473.
305 Knigge 1976, 187, no. E 105, pl. 97,1.
306 Bruneau 1970, 499, no. 185.19-27.
307 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,146, Π 1213, Π 2118· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 114, πίν. 30, αρ. 181.
308 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 116, Π 1247, πίν. 10, Π 1405, Π 1406, πίν. 26.

Ύψ. 0,09μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ.

Πηλός καστανότεφρος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.

Ομοίου σχήματος με το Κ2352.

- Μυροδοχείο Κ2356. Συγκολλημένο, ελλιπές σε τμήμα του σώματος.

  Ύψ. 0,11μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2352.

- Μυροδοχείο Κ2358. Ακέραιο.

  Ύψ. 0,08μ., δβ. 0,02μ., δχ. 0,02μ.

  Πηλός καστανότεφρος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2352.

- Μυροδοχείο Κ2355 (πίν. 7.5ιστ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,013μ., δβ. 0,01μ., δχ. 0,02μ.

  Πηλός καστανόχρωμος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.

  Δισκόμορφη βάση, ψηλό κυλινδρικό πόδι, ατρακτοειδές σώμα, λαιμός πολύ ψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [309]

- Λάγυνος Κ2346 (πίν. 7.5ιζ). Ακέραια.

  Ύψ. 0,27μ., δβ. 0,011μ., δχ. 0,04μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ερυθροβαφής.

  Βάση Δακτυλιόσχημη. Σώμα απιόσχημο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός με πλαστικό δακτύλιο στη βάση του. Χείλος εξω νεύον, πεπλατυσμένο. Λαβή ταινιόσχημη, κάθετη στον ώμο.

  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [310]

- Λάγυνος Κ2336. Συγκολλημένη.

  Ύψ. 0,193μ., δβ. 0,083μ., δχ. 0,037μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφής.

  Ομοίου σχήματος με την Κ2346.

- Μυροδοχείο Κ2351 (πίν. 7.5ιη). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,10μ., δχ. 0,03μ., δβ. 0,03μ.

  Πηλός καστανός. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού.

---

[309] *Ό.π.,* 126, Π 1404, πίν. 26.

[310] Bruneau 1970, 465-7, no. 59.2, pl. 75· Αγγέλη 2000, 318· Καλτσάς 1990, 39-41, αρ. 1692, πίν. 19γ.

Βάση επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Βολβόσχημο σώμα, κυλινδρικός λαιμός, χείλος έξω νεύον.

Β΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [311]

- Μυροδοχείο Κ2362. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,11μ., δχ. 0,02μ., δβ. 0,02μ.

  Πηλός ανοικτός καστανός. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος κατά τόπους. Όμοίου σχήματος με το Κ2351.

- Κανθαρόσχημο κύπελλο Κ2324 (πίν. 7.5ιθ). Συγκολλημένο στη μία λαβή, ελλιπές κατά μικρό τμήμα του χείλους.

  Ύψ. 0,079μ., δβ. 0,052μ., δχ. 0,098μ.

  Επιφάνεια ερυθροβαφής εσωτερικά και εξωτερικά εκτός της βάσης και του κατώτερου τμήματος του σώματος. Το ένα τέταρτο της εξωτερικής επιφάνειάς του μελαμβαφές λόγω όπτησης.

  Βάση κωνική, σώμα ημισφαιρικό, χείλος εξωστρεφές και κάθετο κυρτό περιχείλωμα. Λαβές κάθετες, ταινιόσχημες.

  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. [312]

- Κάδος Κ2331 (πίν. 7.5κ). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.

  Ύψ. 0,092μ., δβ. 0,046μ., δχ. 0,078μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Άβαφος.

  Επίπεδη βάση, κωνικό σώμα. Αύλακα περιτρέχει το χείλος εξωτερικά.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. [313]

- Κανθαρόσχημο κύπελλο Κ2330 (πίν. 7.5κα). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,058μ., δβ. 0,042μ., δχ. 0,082μ.

  Πηλός καστανός. Καστανέρυθρο επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Σώμα κυλινδρικό, που διευρύνεται στο κατώτερο τμήμα του. Ωτόσχημες κυλινδρικές λαβές. Στο ανώτερο τμήμα του σώματος δυσανάγνωστη ανάγλυφη διακόσμηση.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [314]

- Πινάκιο Κ2317 (πίν. 7.5κβ): Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,033μ., δχ. 0,167μ., δβ. 0,082μ.

---

311 Γιανικουρή κ.α. 1989, 73-4, εικ. 6, Π 7987, πίν. 21α.
312 Dusenbery 1998, 815, S182-1.
313 Hayes 2008, 260, fig. 46, no. 1514 (P 15061).
314 Δακορώνια 1997δ, 47, πίν. 30β.

Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Στο εσωτερικό διακόσμηση από εγχάρακτες κάθετες γραμμές διατεταγμένες σε κύκλο. Αυλάκωση περιτρέχει τον πυθμένα στο σημείο που ενώνεται με τα τοιχώματα.

Βάση δακτυλιόσχημη, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

$1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [315]

- Πινάκιο Κ2318. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,033μ., δχ. 0,167μ., δβ. 0,082μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Τεφρόχρωμο επίχρισμα. Στο εσωτερικό δύο εμπίεστοι ομόκεντροι κύκλοι. Έξω από τους κύκλους εγχάρακτο Α.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα γωνιώδες, κάθετο περιχείλωμα που περιτρέχεται από αυλακώσεις.

  Μέσα του $1^{ου}$ αι. π.Χ. - α΄ μισό του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [316]

- Πινάκιο Κ2319 (πίν. 7.5κγ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,168μ., δβ. 0,10μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα μελανό, κατά τόπους απολεπισμένο.

  Όμοιου σχήματος με το Κ2318.

- Πινάκιο Κ 2320 (πίν. 7.5κδ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,034μ., δχ. 0,168μ., δβ. 0,109μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Ερυθρό-κεραμόχρωμο επίχρισμα πολύ απολεπισμένο. Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, αβαθές. Χείλος δακτυλιόσχημο, λοξότμητο.

  $1^{ος}$ αι. π.Χ. - μέσα του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [317]

- Μυροδοχείο Κ2367 (πίν. 7.5κε). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,08μ., δχ. 0,014μ., δκ. 0,036μ.

  Γυαλί διαυγές.

  Σφαιρικό σώμα, ψηλός, κυλινδρικός λαιμός, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  Β΄ τέταρτο - τέλος του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [318]

- Πινάκιο Κ2321 (πίν. 7.5κστ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Επιφάνεια απολεπισμένη κατά τόπους.

---

315 Robinson 1959, 24, G12, pl. 60· Hayes 1973, 451, no. 125, pl. 85· Σταμούδη 2004β, 168, τύπος Πεχ10, πίν. 46, Κ5174.

316 Goldman 1950, 241, no. 375, fig. 192, 242, no. 386, fig. 192· Σταμούδη 2004β, 169, τύπος Πεχ13, πίν. 47, Κ5979.

317 Meyer-Schlichtman 1988, 134-6, types 3, 4, 5· Crowfoot & Kanyon 1957, 309, 314-6, fig. 73, types 1, 2· Ζαφειροπούλου & Χατζηδάκης 1994, 243, πίν. 190· Σταμούδη 2004β, 167, τύπος Πεχ6, πίν. 46, Κ2785.

318 Carington Smith 1982, 274, no 23, 24, pl. 37 e-f· Τριαντάφυλλος & Τερζοπούλου 1998, 480, εικ. 11.

Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,167μ., δβ. 0,10μ.

Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές.

Βάση δακτυλιόσχημη. Δύο ζεύγη εμπίεστων κύκλων στον πυθμένα. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [319]

- Πινάκιο ΑΕ1331 (πίν. 7.5κζ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,047μ., δχ. 0,217μ., δβ. 0,156μ.

  Πηλός πορτοκαλορόδινος. Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα πολύ απολεπισμένο κατά τόπους.

  Βάση επίπεδη, σώμα ευρύ, κωνικό. Στο κέντρο του πυθμένα δύο εμπίεστοι ομόκεντροι κύκλοι. Εξωτερικά σχηματίζεται γωνίωση στη μετάβαση προς το κάθετο χείλος. Εσωτερικά το περίγραμμα είναι ενιαίο.

  1ος - 2ος αι. μ.Χ. [320]

- Αρυτήρας ΑΕ1333 (πίν. 7.5κη). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,085μ., δχ. 0,076μ., δβ. 0,038μ., δκ. 0,09μ.

  Πηλός ωχρορόδινος. Ανοικτό καστανό επίχρισμα το οποίο στη μία πλευρά του είναι από τεφρό έως μαύρο λόγω όπτησης.

  Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο, εξωστρεφές χείλος. Στην κοιλιά οριζόντιες παράλληλες νευρώσεις. Μικρή, κυλινδρική κάθετη λαβή.

  1ος αι. π.Χ. [321]

- Αρυτήρας ΑΕ1334 (πίν. 7.5κθ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,089μ., δχ. 0,063μ., δβ. 0,036μ., δκ. 0,089μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα στο μεγαλύτερο τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας και στο εσωτερικό του χείλους.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα σχεδόν απιόσχημο, χείλος κωνικό, έξω νεύον. Κυλινδρική, ωτόσχημη, κάθετη λαβή.

  Β΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. [322]

- Αρυτήρας ΑΕ1335 (πίν. 7.5λ). Ακέραιος.

---

[319] Crowfoot & Kanyon 1957,329, fig. 79. 5-7, 68.3·Papanicolaou Christensen & Friis Johansen 1971, 82, type 5, pl. 33· Robinson 1959, 24, G9 pl. 60· Hayes 1973, no. 133, pl. 86, Eastern Sigillata B· Σταμούδη 2004β, 168, τύπος Πεχ9, πίν. 46, Κ7953.

[320] Robinson 1959, G 176, J 32, K 13, L 1, pl. 67, 68, 70· Σταμούδη 2004β, 170, τύπος Πεχ16, πίν. 47, Κ5372.

[321] Robinson 1959, 34, G117, pl. 7.

[322] Δακορώνια 2004, 518, σημ. 12, πίν. 251γ.

Ύψ. 0,117μ., δχ. 0,062μ., δβ. 0,032μ., δκ. 0,086μ.

Πηλός ροδόχρωμος. Ίχνη μελανού επιχρίσματος κατά τόπους.

Μικρή δακτυλιόσχημη βάση, σώμα απιόσχημο, χείλος εξωστρεφές. Λαβή κάθετη, ωτόσχημη, κυλινδρική. Στο ύψος της κοιλιάς περιτρέχεται από παράλληλες αυλακώσεις.

Όψιμος 1ος - πρώιμος 3ος αι. μ.Χ. [323]

- Πρόχους ΑΕ1332 (πίν. 7.5λα). Ακέραια. Απολεπίσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,148μ., δχ. 0,048μ., δβ. 0,053μ., δκ. 0,128μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Άβαφη.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Χείλος έξω νεύον με λοξό περιχείλωμα. Λαβή ταινιόσχημη, κάθετη, με αυλάκωση κατά μήκος της.

  1ος - 2ος αι. μ.Χ. [324]

- Λύχνος ΑΕ1336 (πίν. 7.5λβ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.

  Ύψ. 0,027μ., μήκ. 0,112μ., δβ. 0,038μ., πλάτ. 0,087μ.

  Πηλός πορτοκαλορόδινος. Άβαφος. Φέρει έκτυπη φυτική διακόσμηση στο δίσκο και επιγραφή *ΘΕΑΓΕΝΟΥΣ* στη βάση. Κάτω από τη λαβή τρεις μικροί εμπίεστοι κύκλοι.

  Βάση επίπεδη, σώμα κωνικό. Λαβή κάθετη, με διαμπερή οπή και δύο αυλακώσεις κατά μήκος της ράχης της. Μικρή οπή πληρώσεως. Ο μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη.

  3ος αι. μ.Χ. [325]

- Λύχνος ΑΕ1337 (πίν. 7.5λγ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,113μ., δβ. 0,04μ., πλάτ. 0,089μ.

  Πηλός ωχροράδινος. Άβαφος. Φέρει έκτυπη παράσταση Πήγασου στο δίσκο και επιγραφή *ΟΝΗΣΙΦΟΡΟ* στη βάση. Ομοίου σχήματος με τον ΑΕ1336.

- Νόμισμα Ν4194. Χάλκινο. Αυγούστου και Γαΐου Καίσαρος (1-4 μ.Χ.) [326]
- Τέσσερα νομίσματα Ν4195, Ν4198, Ν4199, Ν4200. Χάλκινα.

  Θεσσαλών, Αυγούστου (27 π.Χ. – 14 μ.Χ.) [327]
- Δύο νομίσματα Ν4196, Ν4197. Φθαρμένα. Χάλκινα. Θεσσαλών, 196 - 1ος αι. π.Χ. [328]

---

[323] Hayes 1997, 68, pl. 25· Ναλμπάντης 2003, 125, ΒΚ 4506/23, πίν. 40.
[324] Schäefer 1968, 174, pl. 25, 392.kr 7b.
[325] Broneer 1977, 2799, 2801, type XXVIIB, pl. 30· Bruneau 1965, 4658, pl. 31· Williams 1981, 57, no. 258, 263.
[326] Touratsoglou 1988, 151, Emission X, no. 45 κ.ε.
[327] Rogers 1932, 30, no. 65, fig. 18.
[328] *SNG* Cop. 315.

6. Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 8)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο στα Β, παράλληλος με τον τάφο Ι που βρέθηκε στην ίδια ιδιοκτησία, σε απόσταση 0,70 μ., Α και υπό τον ίδιο τύμβο (πίν. 8.2). Είναι απόλυτα όμοιος σε κατασκευή, διαστάσεις, μορφή και βάθος έδρασης. Στο μεταξύ αυτών διάστημα (0,70 μ.) παρεμβάλλεται γέμισμα από αργολιθοδομή, που καλύπτει το χώρο μέχρι την αρχή του τόξου της οροφής των τάφων. Η είσοδος έκλεινε με μία πώρινη αδρολαξευμένη πλάκα (1,32 x 0,71 μ, πάχ. 0,18 μ.) που εδράζεται όπως και στον τάφο Ι, σε κατάλληλα διαμορφωμένη υποδοχή του θυρώματος (πλάτ. 0,05 μ.). Ο δρόμος εισόδου του τάφου έχει προφανώς μια επικάλυψη θολωτή όμοια με αυτή του κυρίως θαλάμου, όπως μαρτυρούν τα σωζόμενα τμήματα από τα κτιστά από αδροπελεκημένους ασβεστόλιθους και λαξευμένους πωρόλιθους στο ανώτερο τμήμα τους τοιχώματά του (συν. ύψ. 1,90 μ., μέγ. μήκ. 0,60 μ.) Β της εισόδου. Η λάξευση των πωρολίθων μαρτυρά την ύπαρξη θόλου Β της εισόδου. Ο τάφος βρέθηκε συλημένος. Οι αρχαιοκάπηλοι είχαν ανοίξει οπή (περ. 0,40 x 0,40 μ.) στο Β τμήμα της καμάρας (πίν. 8.1).

Ταφές: Από την έρευνα των διαταραγμένων επιχώσεων του θαλάμου συλλέχθηκαν ελάχιστα διαταραγμένα οστά, τα οποία ήταν πολύ σαθρά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: μήκ. 1,85 μ., πλ. 2,15 μ., ύψ. 2,10 μ., εξωτ. διαστάσεις: 2,75 μ. x 3,00 μ.· δρόμος: μήκ. 3,50 μ., πλάτ. 1,00-1,50 μ.· υπέρθυρο: μήκ. 1,00 μ., ύψ. 0,50 μ., πάχ. 0,40 μ.· είσοδος: ύψ. 1,25 μ., πλάτ. 0,74 μ.· ακτίνα θόλου: 1,10 μ.·κλίνες: 1,82 x 0,67 μ., ύψος 0,60 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας (Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1990, 159) χρονολογεί τον τάφο στον 3^{ο} αι. π.Χ. με χρήση έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1990· Huguenot 2006,900-4· Huguenot 2008, 37, no. 49· Mangoldt 2012, 205-6, B86, pl. 81.

Η ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων απαλλοτρίωσε το τμήμα αυτό του ελαιώνα, για τη διατήρηση και την ανάδειξη των τάφων Ι και ΙΙΙ.

7. Λαμία, οδός Θερμοπυλών 9-11, οικ. ιδ. Α.Ε. ΑΜΑΚ (τάφος Ι)
(πίν. 9)

Κατά την εκσκαφή οικοπέδου για την ανέγερση νέας οικοδομής εκτός (Ν) του ελληνιστικού τείχους της αρχαίας Λαμίας, επί του βασικού οδικού άξονα που οδηγεί στο

κέντρο της πόλης και στον χώρο που εκτείνεται το ελληνιστικό ΝΑ νεκροταφείο, διενεργήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα, η οποία κάλυψε ολόκληρη την έκταση του οικοπέδου και έφερε στο φως το μεγαλύτερο τμήμα του κτιστού τάφου, του οποίου το υπόλοιπο εκτείνεται κάτω από την όμορη οικοδομή. Το υλικό δόμησής του είναι ο πωρόλιθος. Ο μονοθάλαμος τάφος έχει προσανατολισμό Ν-Β και στο Ν τοίχωμά του έχει διαμορφωθεί είσοδος και βραχύς δρόμος (πλάτ. 0,70 μ.) που πλαισιώνεται από δύο ορθογώνιους πώρινους λιθόπλινθους. Το δάπεδο του δρόμου και της εισόδου είναι επιστρωμένο με όμοιους λιθόπλινθους, ενώ το δάπεδο του θαλάμου καλύπτεται από παχύ στρώμα κονιάματος. Ο τάφος έχει κάτοψη ορθογωνίου και τα τοιχώματά του είναι χτισμένα από ορθογώνιους λαξευτούς λιθόπλινθους κατά το ορθογώνιο ισόδομο σύστημα. Σώζεται σε ύψος τριών (3) δόμων και έχει θεμελιωθεί πάνω στο στέρεο βραχώδες έδαφος. Ο ανώτερος (τρίτος) δόμος σχηματίζει την απαρχή της καμαρωτής στέγης του τάφου. Στο εσωτερικό του θαλάμου είχαν κατασκευαστεί κτιστές κλίνες από ανισομεγέθεις πώρινους λιθόπλινθους, από τις οποίες βρέθηκε η Α και τμήμα της Β, οι οποίες σχημάτιζαν ορθή γωνία. Υπάρχει κενός χώρος αμέσως δεξιά για τον εισερχόμενο στο θάλαμο. Προφανώς ο τάφος διέθετε τρεις (3) κλίνες με Π- σχημη διαρρύθμιση. Δ της Α κλίνης παράλληλα και σε επαφή με αυτήν βρέθηκε πώρινος αδρά λαξευμένος ογκόλιθος (μήκ. 2,03 μ., πλάτ. 0,58 μ., πάχ. 0,27 μ.) εδραζόμενος σε χώμα, η χρήση του οποίου δεν μπορεί να βεβαιωθεί. Ερυθρωπό κονίαμα κάλυπτε τις κλίνες, το δάπεδο και τα τοιχώματα της εισόδου, όπως βεβαιώνεται από ίχνη του τα οποία βρέθηκαν σε πολλά σημεία.

Ο τάφος βρέθηκε κατεστραμμένος και συλημένος. .Μετά από γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας, διατηρήθηκε ορατός και επισκέψιμος σε τμήμα του υπογείου οικοδομής, η ανέγερση της οποίας επιτράπηκε μετά από τροποποίηση της μελέτης θεμελίωσης.

Ταφές: Στις επιχώσεις που τον κατέκλυζαν και στο άνοιγμα της εισόδου βρέθηκαν αναμοχλευμένα σαθρά οστά τουλάχιστον δέκα νεκρών.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 4,50 x 4,00 μ., σωζ. ύψος 1,90 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 3^{ου}- αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. με χρήση έως τον 6^{ο} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2000α· Huguenot 2006, 900-4· Huguenot 2008, 37, no 47, pl. 67.2· Mangoldt, 2012, 167-8, B68, pl. 63, 3.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Όστρακο από σκύφο ΟΜ18 (πίν. 9.2α)

  Ύψ. 0,016μ., μήκ. 0,062μ.

Πηλός καστανοκίτρινος. Μελαμβαφές. Στο εσωτερικό διακόσμηση με εμπίεστο ανθέμιο και γραμμίδια.

$3^{ος}$ - $2^{ος}$ αι. π.Χ.[329]

- Όστρακο αρυτήρα ΟΜ17δ (πίν. 9.2β).

  Ύψ. 0,027μ., πλ. 0,16μ.

  Πηλός καστανοκίτρινος. Καστανό επίχρισμα.

  Χείλος έξω νεύον. Λαβή κάθετη, κυλινδρική, ωτόσχημη.

  Α΄ μισό του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [330]

- Λύχνος Κ8882 (πίν. 9.2γ). Ελλιπής στη λαβή και στο άκρο του μυκτήρα.

  Ύψ. 0,032μ., μήκ. 0,095μ., δβ. 0,032μ., διάμ. 0,058μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος. Η εξωτερική ζώνη κοσμείται με κύκλους και χιαστί κοσμήματα που εναλλάσσονται. Δύο ζώνες με ανάγλυφη διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια οι οποίες ορίζονται από λεπτές ανάγλυφες ταινίες. Στην εσωτερική ζώνη δύο μικρές κυκλικές οπές πληρώσεως και δυσδιάκριτο κόσμημα. Η βάση ορίζεται από πλαστικό δακτύλιο και συνδέεται με πλαστική νεύρωση με την τριγωνική λαβή που βρίσκεται στην ανώτερη επιφάνεια. Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα.

  $4^{ος}$ αι. μ.Χ. [331]

- Ανώτερο τμήμα λύχνου ΟΜ11α (πίν. 9.2δ). Αποκρούσεις κατά τόπους. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. με λαβή 0,03μ., μήκ. 0,07μ.

  Πηλός ανοικτοκάστανος. Ίχνη καστανέρυθρου επιχρίσματος.

  Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα. Κάθετη λαβή σπασμένη στην απόληξή της. Ανάγλυφη διακόσμηση με μικρούς κύκλους.

  Τέλος του $4^{ου}$ αι. μ.Χ. [332]

- Τμήμα λύχνου ΟΜ16ε (πίν. 9.2ε).

  Ύψ. 0,035μ., μήκ. 0,09μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθρό επίχρισμα. Ανάγλυφη διακόσμηση σπειρών στην ανώτερη επιφάνεια.

  Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα.

---

329 Rotroff 1997, 310, αρ. 647, 651, πίν. 145· Meyer-Schlichtman 1988, 188-9, pl. 5, 36, no. VK 19 - VK 27.
330 Hayes 2008, fig. 50, no. 1595 (P 9144).
331 Bronner 1977, 81, type XXXI, no. 3145, pl. 35· Bruneau 1965, 139, no. 4690, pl. 33.
332 Broneer 1930, pl. XXIII, no. 1506, type XXXII.

$5^{ος}$ - $6^{ος}$ αι. μ.Χ. [333]

8. Λαμία, οδός Κωνσταντινουπόλεως, πρώην στρατόπεδο Τσαλτάκη, ανέγερση νέου Δικαστικού Μεγάρου[334] (τάφος ΙΙ)
(πίν. 10)

Μονοθάλαμος, με ορθογώνια κάτοψη, προσανατολισμού Α-Δ με την είσοδο στα Α, από όπου πρέπει να διερχόταν κεντρική οδική αρτηρία. Είναι κατασκευασμένος από ορθογώνιους λαξευτούς λιθοπλίνθους από πωρόλιθο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Τα τοιχώματα του τάφου σώζονται σε ύψος τριών δόμων. Την είσοδο έφρασσαν δύο πλάκες. Οι τοίχοι εσωτερικά είναι επιχρισμένοι με ερυθρωπό κονίαμα. Από τον τρόπο λάξευσης των λιθοπλίνθων στην ανώτερη σωζόμενη στρώση της Β πλευράς συμπεραίνουμε ότι από αυτό το ύψος άρχισε η γένεση της καμάρας της οροφής, η οποία δεν σώζεται. Τα Ν και Δ τοιχώματα έχουν επηρεαστεί από σεισμό, εξαιτίας του οποίου θα πρέπει να κατέρρευσε και η οροφή του. Στο εσωτερικό του έχουν διαμορφωθεί δύο (2) κλίνες (ύψ. 0,60 μ.) κτισμένες με λαξευτές πώρινες λιθοπλίνθους, ορισμένες από τις οποίες φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση. Μία κλίνη εκτείνεται σε όλο το μήκος της Β πλευράς (πίν.10.2) και μια μικρότερη κατά μήκος τμήματος της Ν πλευράς (πίν. 10.3), το υπόλοιπο τμήμα (Α) της οποίας καταλαμβάνει κτιστή κλίμακα δύο βαθμίδων (ύψ. 0,15 μ. ο ανώτερος, 0,30 μ. ο κατώτερος, πλάτ. 0,80 μ., μήκ. 0,30 μ.). Οι δύο κλίνες οριοθετούν έναν διάδρομο πλάτ. 0,70 - 0,90 μ. Τα στατικά προβλήματα του Δ τοιχώματος δεν επέτρεψαν την πλήρη διερεύνηση του Δ τμήματος του τάφου, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε πλήρως την διαμόρφωση της κάτοψής του.

Νότια του τάφου αποκαλύφθηκε κατασκευή διαστάσεων 3,40 x 3,68 μ., που συνίσταται από οκτώ μεγάλους πωρόλιθους σε σχήμα συμπαγούς τετραγώνου (πίν. 10.1,4), ενώ στο ίδιο οικόπεδο ανασκάφηκαν επίσης επτά (7) κιβωτιόσχημοι τάφοι, οι περισσότεροι χωρίς καλυπτήριες, έντονα παραμορφωμένοι, ένας (1) κεραμοσκεπής τάφος και μία (1) ελεύθερη ταφή που χρονολογούνται στους κλασικούς - πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους.

---

[333] *Ό.π.*, pl. XXII, no. 1456· Perlzweig 1961, 177, pl. 39, no. 2440.

[334] www.themis.com.gr/fronted/articles.php?cid=247&scid=250 της εταιρείας ΘΕΜΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ, όπου αναφέρονται οι διαστάσεις του τάφου και η τοποθεσία εύρεσής του και από την ανακοίνωση τοίχου των ανασκαφέων, η οποία όμως δεν δόθηκε για δημοσίευση στα Πρακτικά του συνεδρίου (Παπακωνσταντίνου & Κραβαρίτη 2012) και από την αναφορά σε συλλογικό τόμο (Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012). Η ανασκαφική έρευνα το έτος 2007 έφερε στο φως τμήμα αρχαίου νεκροταφείου, άγνωστου μέχρι στιγμής στην αρχαιολογική έρευνα, επειδή το οικόπεδο βρίσκεται σε αδόμητη περιοχή που μέχρι σήμερα δεν είχε απασχολήσει την Υπηρεσία. Ωστόσο, φαίνεται να αποτελεί συνέχεια του ήδη υπάρχοντος ΝΑ ελληνιστικού νεκροταφείου της Λαμίας μιας και η απόσταση με αυτό δεν είναι μεγάλη αλλά είναι ελλειπτική λόγω μη ανεσκαμμένων οικοπέδων.

Ταφές: Τρεις (3) ταφές βρέθηκαν insitu πάνω στις κλίνες τοποθετημένες εκτάδην με τα κρανία χωρίς ενιαίο προσανατολισμό. Κακής διατήρησης σκελετοί από την τελευταία χρήση του τάφου βρέθηκαν σε ψηλότερο επίπεδο στις επιχώσεις που τον κατέκλυζαν. Διαστάσεις: Θάλαμος: 3,80 x 2,80 μ., σωζ. ύψος 1,85 μ., εξωτερικές διαστάσεις: 5.50 x 4.30 μ.

Χρονολόγηση: Η κατασκευή του τάφου τοποθετείται από τις ανασκαφείς βάσει των κτερισμάτων στον 3ο αι. π.Χ. και η χρήση του έως τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Η χρονολόγηση της κατασκευής του τάφου στον 3ο αι. π.Χ. επιτρέπει σύμφωνα με τις ίδιες, τη σύνδεση της καταστροφής του με τον ισχυρό σεισμό, ο οποίος έπληξε την περιοχή κατά το τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ., πιθανόν το 224 π.Χ. από τον οποίο παραμορφώθηκαν οι παρακείμενοι κιβωτιόσχημοι τάφοι καθώς και πολλοί άλλοι του ίδιου νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας, όπως και οικοδομήματα[335]. Τουλάχιστον στην περίοδο χρήσης του τάφου στους ρωμαϊκούς χρόνους, η καμάρα της οροφής του είχε ήδη καταρρεύσει και το εσωτερικό του είχε κατακλυστεί από επιχώσεις όπου, συντελέστηκαν την περίοδο αυτή οι ταφές με αμελή τρόπο με πρόσβαση από την κατεστραμμένη οροφή.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κραβαρίτη 2012· Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012.

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας αποφάσισε (αρ. πρ. 1467/23-3-2015 μετά από γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας, όπως διατυπώθηκε στην αρ.1/17-02-2015 συνεδρία του, τη λήψη άμεσων μέτρων προστασίας του τάφου και συγκεκριμένα την προσωρινή κατάχωσή του μέχρι την εκπόνηση της μελέτης για την στερέωση – αποκατάστασή του και την μελλοντική ανάδειξή του στο πλαίσιο της ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ14/86373/4037/28-08-2008 Υ.Α.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κραβαρίτη 2012· Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012.

9. Αχινός
(πίν. 11)

Στα ανατολικά του οικισμού, σε οικόπεδο όπου το τείχος της κάτω πόλης διατηρείται ορατό, αναφέρεται[336] η ύπαρξη κτιστού καμαροσκεπούς μακεδονικού τύπου τάφου, η καμάρα του οποίου βρίσκεται κάτω από την αυλή οικίας. Η θέση του με ορατότητα στο Μαλιακό κόλπο, εκτός των τειχών και σε κεντρική οδική αρτηρία μας οδηγεί να συνδέσουμε

[335] Δακορώνια 2000β.
[336] Φιλιππάκη κ.α. 1968, 246.

την ύπαρξή του με μια μακεδονική φρουρά, της οποίας το έργο αποτελούσε η επίβλεψη της περιοχής και ειδικότερα της ανατολικής οδού πρόσβασης στον Εχίνο.

Χρονολόγηση: Ο τάφος μπορεί να χρονολογηθεί από τις πληροφορίες των Χρονικών του Αρχαιολογικού Δελτίου στην ελληνιστική περίοδο.

Βιβλιογραφία: Φιλιππάκη κ.α. 1968.

10. Λάρισα, θέση «Παλαιοχώρα» ή «Σιΐτη» (Ν της Λαρίσης)
(πίν. 12)

Μονοθάλαμος, χωρίς δρόμο, ορθογώνιας κάτοψης, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Πολύ κοντά στην τοποθεσία όπου είχε εγκατασταθεί ο τάφος βρέθηκαν μαρμάρινες πλάκες σαρκοφάγων και κεραμική του 4ου και του 3ου αι. π.Χ. από κατεστραμμένους και συληµένους τάφους.

Ο τύμβος που πιθανόν κάλυπτε τον τάφο καταστράφηκε από τις καλλιεργητικές δραστηριότητες. Στην καταστροφή του συντέλεσε και το ότι η θέση κατοικούνταν στις αρχές του 19ου αι., εβδομήντα περίπου χρόνια πριν την διερεύνησή του από τον Α. Σ. Αρβανιτόπουλο (1906). Η θέση του τάφου δεν μπορεί να ταυτιστεί σήμερα. Βρίσκεται πάντως στην οδό Λαρίσης - Φαρσάλων.

Το εσωτερικό του τάφου βρέθηκε κατά τα 3/4 γεμάτο επιχώσεις. Έφερε ρήγμα στην Α πλευρά της καμάρας (πίν. 12.1), πάνω από το υπέρθυρο (*οὐδό*) από όπου έμπαιναν οι ποιμένες και οι κυνηγοί για να προφυλαχθούν από τις άσχημες καιρικές συνθήκες, ανάβοντας στο εσωτερικό του φωτιές και ψήνοντας κρέατα ζώων από τα οποία βρέθηκαν τα οστά. Χάρασσαν επίσης τα ονόματά τους καθώς και χρονολογίες, από τις οποίες η πιο παλιά είναι το έτος 1893.

Οι τυμβωρύχοι αφού απέσπασαν τους υπέρ τον *οὐδόν* λίθους της καμάρας, αφαίρεσαν από το εσωτερικό τα κτερίσματα. Δεν μπόρεσαν να αφαιρέσουν τη μαρμάρινη πλάκα (διαστ. 1,70 ύψ., 0,67μ. πλάτ., 0,17μ πάχ.), με την οποία έκλεινε η είσοδος του τάφου. Κατά την ανασκαφή βεβαιώθηκε ότι από την είσοδο βγήκε βίαια βαρύ και μεγάλο αντικείμενο, από το οποίο είχαν χαραχτεί τα τοιχώματα των παραστάδων της.

Ο τάφος είναι κατασκευασμένος από ντόπιο πωρόλιθο, ο οποίος μεταφέρθηκε και κατεργάστηκε κατά χώραν όπως αποδεικνύουν τα θραύσματα πωρολίθων (λατύπες) που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Το θυρόφυλλο, όπως προαναφέρθηκε, ήταν κατασκευασμένο από μάρμαρο παρόμοιο με αυτό που εξορύσσεται στις Παγασές. Εγκοπές στην εξωτερική ακμή των παραστάδων διευκόλυναν την προσαρμογή του μετακινούμενου θυρόφυλλου.

Οι πωρόλιθοι (πάχ. 0,40 - 0,50 μ.) ήταν τοποθετημένοι με τη λεία και κανονική τους όψη προς τα έσω, ενώ η εξωτερική τους όψη ήταν επιπόλαια λαξευμένη. Πολλοί άλλωστε λίθοι εξέχουν εξωτερικά. Αυτό αποδεικνύει ότι είχε υπολογιστεί να καλυφθεί ο τάφος σε όλη την εξωτερική του επιφάνεια από χώμα και να μείνει κενός στο εσωτερικό.

Είναι κτισμένος με τέσσερις σειρές ογκολίθων κατά το ισοδομικό σύστημα στην Α πλευρά. Στις υπόλοιπες πλευρές το ισοδομικό σύστημα δεν τηρήθηκε αυστηρά. Η Δ πλευρά (οπίσθια) αποτελείται από μεγάλους τετράγωνους ογκόλιθους που γίνονται τραπεζοειδείς, σύμφωνα με τον συγγραφέα *φυσικώ τω λόγω*, κατά την προσέγγισή τους προς την καμάρα[337]. Στο κτίσιμο δεν χρησιμοποιήθηκαν συνδετικά υλικά.

Ο εντοιχισμός των θολιτών είναι επιβεβαιωμένος, όπως αποδεικνύουν οι λαξευμένες εγκοπές στην ανώτερη επιφάνεια του ανωφλιού[338].

Το υπέρθυρο είναι ο μεγαλύτερος όλων των λίθων (ύψ. 0,33 μ., μήκ. 1,85 μ., πάχ. 0,45 μ.) και έχει λαξευθεί στα άκρα του κατά ορθή σχεδόν γωνία, ώστε να αρμόσουν στέρεα οι θολίτες (συνολικά έντεκα σειρές).

Η σειρά θολιτών που βρίσκεται στο υψηλότερο αημείο της θόλου αποτελούνταν από πέντε (5) λιθόπλινθους πάχους διπλάσιου σχεδόν από τους υπόλοιπους θολίτες, από τους οποίους δύο σώζονταν κατά χώραν και οι υπόλοιποι είχαν ριφθεί από τους συλητές εντός του θαλάμου[339].

---

337 Αρβανιτόπουλος 1909β, 34-5.

338 Είναι η περίοδος στην οποία έχουν εισαχθεί (από τους Μακεδόνες) στις στέγες οι οριζόντιοι ελκυστήρες με νύχια στις άκρες. Η αρχή των ελκυστήρων με εγκοπές – νύχια στα άκρα, έγινε κοινή στην ρωμαϊκή και σύγχρονη ξυλοκατασκευή στέγης. Με την άσκηση των δυνάμεων από τα κεκλιμένα ξύλα στα άκρα του οριζόντιου ελκυστήρα, ο τελευταίος εντείνεται, δεν κάμπτεται και ως εκ τούτου μπορεί να είναι λεπτότερος. Τα κεκλιμένα δεν ασκούν πλάγιες δυνάμεις στους τοίχους και δεν ολισθαίνουν. Η ίδια αρχή έχει εφαρμοστεί, χωρίς να υπάρχει νόημα, στο υπέρθυρο του τάφου. Για τον λόγο αυτό το πολύ ενδιαφέρον μακεδονικό μηχάνευμα από τη Λάρισα δεν επιβίωσε στη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική. Το τόξο που απολήγει στις εγκοπές επάνω από το υπέρθυρο αναγνωρίζεται ως ανακουφιστικό, σε ένα κλειστό σύστημα δυνάμεων. Για την χρήση των εγκοπών στα άκρα των οριζόντιων δοκών-ελκυστήρων από τους Μακεδόνες τα πρώτα στοιχεία προέρχονται από τους ανδρώνες στο Ανάκτορο των Αιγών με καθαρό άνοιγμα 16 μ. (54-5 ελληνικοί *πόδες*), βλ. σχ. Winter 2006, 164-5, ο οποίος θεωρεί εύλογη την χρονολόγησή τους στην περίοδο της βασιλείας του Αντίγονου Γονατά (276-39 π.Χ.).

339 Σύμφωνα με την περιγραφή του ανασκαφέα, η κατασκευή της καμάρας έγινε με πέντε σειρές θολιτών εκατέρωθεν και κλείστηκε στο υψηλότερο σημείο με πέντε κλειδιά (*κλεῖδες*) πάχους διπλάσιου σχεδόν από τους υπόλοιπους θολίτες και μήκος 0,84-0,88μ., από τα οποία δύο σώζονταν κατά χώραν και τα υπόλοιπα είχαν ριφθεί από τους συλητές εντός του θαλάμου, βλ. σχ. Αρβανιτόπουλος 1909β, 33-4: *Η θόλωσις συνετελέσθη εκ πέντε λιθοστρωμάτων εκατέρωθεν και εκλείσθη εις το ύψιστον σημείον δια πέντε κλειδών, ων δύο σώζονται κατά χώραν συγκρατούσαι και μόναι την θόλωσιν.* Πρβλ. τοξοειδὴς *καμάρα (ἡμικυλίνδριον τὸ σχῆμα ἔχουσα).....ἔχουσα κεντρικοὺς λίθους ἢ κατακλεῖδας (ὀμφαλούς),* Liddell-Scott, Τ.4, 675, λ. *ψαλίς*. Για σειρά *κλειδόλιθων* κάνει λόγο ο Boyd 1978, 91, αναφερόμενος στο τόξο που γεφυρώνει την κύρια πύλη των τειχών της Δούρας – Ευρωπού.

Την ύπαρξη ξύλινου τύπου για την κατασκευή της καμάρας αποδεικνύει η ύπαρξη τεσσάρων τετραγωνικών φωλεών/δοκοθηκών (πλάτ. 0,17 μ., βάθ. 0,16 μ., οι οποίοι απέχουν από το έδαφος 1,54 μ. και μεταξύ τους 0,90 μ.) που διακρίνονται εσωτερικά στις μακρές πλευρές του τάφου ανά δύο εκατέρωθεν.

Τα εσωτερικά τοιχώματα του τάφου, η καμάρα και το εσωτερικό των παραστάδων ήταν επιχρισμένα με λευκό - υπορόδινο κονίαμα πάχους 0,003μ., το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου είχε αποκολληθεί.

Το δάπεδο του τάφου αποτελεί το φυσικό έδαφος.

Ταφές: Η τέφρα του νεκρού που είχε καεί εκτός του τάφου φυλασσόταν πιθανώς σε υδρία προσαρμοσμένη στην κωνική κοιλότητα στην ανώτερη επιφάνεια ενός επιμελώς εξεργασμένου πώρινου κυβόλιθου (ύψ. 0,44 μ., μήκ. 0,615 μ., πλάτ. 0,51 μ., διάμ. κοιλότητας 0,41 μ., βάθ. κοιλότητας 0,315 μ.). Ο κυβόλιθος (πίν. 12.3) βρέθηκε εκτός του τάφου, στον γειτονικό οικισμό Άκ-Σαράι και χρησιμοποιούνταν ως ποτίστρα ζώων. Κατά την ανασκαφή στο κατώτερο τμήμα του τάφου βρέθηκαν ελάχιστα καμμένα οστά, προφανώς ριγμένα από τους συλητές του τάφου. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα ο τάφος χτίστηκε για ένα μόνο νεκρό - πιθανώς για γυναίκα βάσει των κτερισμάτων- και όχι για πολλούς όπως παρατηρείται σε άλλα όμοια μνημεία. Όταν ο νεκρός τέθηκε εντός του, ο τάφος καταχώθηκε από παντού για να μην ανοιχθεί ποτέ και για να μην φαίνεται ούτε ίχνος του από τους μεταγενέστερους.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,87 x 1,68μ., ύψ. 2,45 μ., εξωτερικές διαστ.: 3,77 x 2,58 μ., ύψ. 2,95 μ. · είσοδος: 1,83 x 0,72 μ.· ακτίνα θόλου: 0,84 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από τον ανασκαφέα στον 3^{ο} αι. π.Χ. βάσει των λιγοστών ευρημάτων, τα οποία είχαν απομείνει στο εσωτερικό του τάφου μετά τη σύλησή του.

Βιβλιογραφία: Αρβανιτόπουλος 1907α· Αρβανιτόπουλος 1909β· Ορλάνδος 1958, 358, πίν. Β, αρ. 18, σχέδ. 392· Παντερμαλής 1972, 181· Gossel 1980, 154-7 no 17· Miller 1993, 109, no 17.A· Kurtz & Boardman 1994, 274· Huguenot 2006, 900· Huguenot 2008, 48, pl. 68.1· Mangoldt 2012, 168-70, no. B69, pl. 63, 4.5.

11. Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*)
(πίν. 13)

Το σύγχρονο χωριό Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα ή Πελινναίο*), δεκατέσσερα (14) χιλιόμετρα ανατολικά των Τρικάλων, είναι χτισμένο πάνω στο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά στα κλασικά και ελληνιστικά χρόνια. Στην

περιοχή όπου εντοπίζεται μεγάλο τμήμα του νεκροταφείου του αρχαίου *Πελινναίου* αποκαλύφθηκε ο καμαροσκεπής τάφος.

Ο Stählin[340] αναφέρει ότι η μαγούλα που βρίσκεται ο τάφος βρίσκεται στην πεδιάδα, πενήντα (50) μ. Β της παλιάς οδού Λαρίσης - Τρικάλων. Ο τάφος βρέθηκε ημικατεστραμμένος, συλημένος και γεμάτος επιχώσεις στις αρχές του 20ου αιώνα από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Α. Αρβανιτόπουλο και ανασκάφηκε μερικώς. Στη συνέχεια και σε άγνωστη χρονική στιγμή ο τάφος επικαλύφθηκε πλήρως με τα χώματα του τύμβου του.

Ήταν μονοθάλαμος προσανατολισμού Δ-Α με την είσοδο στα Δ και καλυπτόταν από τύμβο σχήματος κόλουρου κώνου ύψ. 6,00 μ., διαμέτρου 34-45μ. Ήταν κτισμένος κατά το ισοδομικό σύστημα από πώρινους ογκόλιθους με συνεκτικό υλικό μαρμαροκονίαμα. Ο πωρόλιθος κατεργάστηκε κατά χώραν όπως αποδεικνύουν τα θραύσματα πωρολίθων (λατύπες) που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Οκτώ ασβεστολιθικές δοκοί σε δεύτερη χρήση αποτελούσαν την κάλυψη του κτιστού δρόμου του (πίν. 13.2). Την είσοδο του δρόμου έφρασσαν κτισμένοι ανισομεγέθεις, εύθριπτοι πωρόλιθοι και ασβεστόλιθοι στηριζόμενοι στα πλευρικά τοιχώματα του δρόμου συνδεδεμένοι στην ανώτερη και κατώτερη επιφάνειά τους με κονίαμα. Όλες οι εσωτερικές επιφάνειες της τοιχοποιίας του, καθώς και τα δάπεδα του δρόμου και του θαλάμου φέρουν επίχρισμα από ροδόχρωμο κονίαμα. Ίσως ο τάφος να έφερε ζωγραφική διακόσμηση, όπως μαρτυρούν κομμάτια κονιάματος μελανού χρώματος που υπήρχαν στο εσωτερικό του θαλάμου. Στη θέση της, στη ΝΔ γωνία του θαλάμου, βρέθηκε μαρμάρινη κυλινδρική θήκη, η οποία προφανώς περιείχε την τεφροδόχο κάλπη.

Το 2000 η ΙΕ΄ Ε.Π.Κ.Α. ανέσκαψε εκ νέου το μνημείο. Αρχικά προχώρησε σε αποχωμάτωση και προσδιορισμό του κελύφους του μνημείου. Αφέθηκε ανέπαφος μόνο περιμετρικά χωμάτινος όγκος, πάχους 0,50 μ. ως μανδύας προστασίας του εύθριπτου πωρολιθικού υλικού. Διαπιστώθηκε έτσι ότι όλη η καμάρα του θαλάμου του τάφου είχε καταπέσει από παλιά όπως και τμήματα των πλευρικών του τοιχωμάτων, ενώ σοβαρότατα προβλήματα ευστάθειας παρουσίαζε ο δρόμος του, οφειλόμενα στην πλήρη αποσάθρωση του συνδετικού υλικού, τις εκτεταμένες ρηγματώσεις και την απόκλιση από την κατακόρυφο της πλευρικής τοιχοποιίας λόγω ωθήσεων και θλιπτικών τάσεων. Για τους ίδιους λόγους απόκλιση σημειώνεται και στο τμήμα της πρόσοψης του θαλάμου από την κάλυψη του δρόμου και πάνω. Παρατηρήθηκε επίσης εκτεταμένης μορφής διάβρωση των πωρολίθων. Ελήφθησαν άμεσα μέτρα αντιστήριξης - υποστήλωσης των επικίνδυνων τμημάτων καθώς και

---

340 Stählin 2002, 216.

στερέωσης των κονιαμάτων, ενώ πρώτιστο μέλημα αποτέλεσε και η αντιμετώπιση των επιπτώσεων από τις καιρικές συνθήκες. Για το σκοπό αυτό κατασκευάστηκε αναστρέψιμο μεταλλικό στέγαστρο που ακολουθεί τη μορφολογία του μνημείου, αποτελούμενο από μικρό τμήμα με ελαφρά κλίση πάνω από το δρόμο του τάφου και ψηλότερο τοξωτό τμήμα πάνω από το θάλαμο (πίν. 13.1).

Διαστάσεις: Θάλαμος: 5,70 x 4,50 μ.· δρόμος: 2,00 x 3,80 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από τους ανασκαφείς στην περίοδο της μακεδονικής κυριαρχίας στη Θεσσαλία[341]. Λόγω της ομοιότητάς του με τον τάφο ΙΙ της Αμφίπολης[342] μπορεί πιθανώς να χρονολογηθεί στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Αρβανιτόπουλος 1907β· Τζιαφάλιας 1992, 133-4· Κατακούτα & Καραγκούνης 2006, 325-6, εικ. 13-5· Huguenot 2008, 38, no. 53, pl. 67.4· Mangoldt 2012, 233-4, no. B106, pl. 90, 1.

12. Άζωρος

Στην Άζωρο κατά το έτος 1996[343] έγινε προσπάθεια καθαρισμού του αποσπασματικά σωζομένου καμαροσκεπούς κτιστού μακεδονικού τύπου τάφου, γνωστού από την εποχή του Α. Αρβανιτόπουλου (αρχές του 20ου αι.). Ατυχώς, η προσπάθεια καθαρισμού διακόπηκε απότομα, διότι στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκαν ανέγγιχτα πυρομαχικά του στρατού. Φαίνεται ότι το μνημείο είχε χρησιμοποιηθεί κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου ως αποθήκη πυρομαχικών.

Ο τάφος βρισκόταν λίγο έξω από τα τείχη της Α πλευράς της κάτω πόλεως κοντά στον ποταμό Σαραντάπορο και καλυπτόταν από τεχνητό τύμβο αρκετά υψηλό (7μ ύψ., 20μ. διάμ.).

Ο Αρβανιτόπουλος[344] διαπίστωσε την σύλησή του αλλά δεν κατόρθωσε να ερευνήσει το γεμάτο επιχώσεις εσωτερικό του. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι η δίφυλλη μαρμάρινη θύρα, διακοσμημένη με ανάγλυφες λεπτομέρειες φατνωμάτων και ρόπτρου, βρέθηκε σπασμένη στο ανώτερο ήμισύ της από τους αρχαιοκάπηλους, οι οποίοι είχαν διαρρήξει επίσης το άνω ήμισυ των παραστάδων και το εσωτερικό μίας μαρμάρινης *σορού* (τεφροδόχου κάλπης;) αφού αφαίρεσαν το πώμα της. Ο Αρβανιτόπουλος διέκρινε τα ίχνη μίας ακόμη μαρμάρινης *σορού*

---

341 Τζιαφάλιας 1992.
342 Παντερμαλής 1972, 179, αρ. 15· Σισμανίδης 1997, 154-5· Mangoldt, 2012, 234.
343 Τζιαφάλιας 2001.
344 Αρβανιτόπουλος 1915.

στο εσωτερικό του θαλάμου. Αναφέρει επίσης ότι πολλοί από τους λίθους που συνιστούσαν τον τάφο και έφεραν επιγραφές χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του κωδωνοστασίου της εκκλησίας της Βουβάλας (τούρκικη ονομασία της Αζώρου) αφού αποξέστηκαν οι επιγραφές από την επιφάνεια των λίθων.

Ο Κοτζιάς[345] συγκρίνοντας τον τάφο Γ΄ του Σέδες με τον τάφο της Αζώρου, αναφέρει σχετικά με τη ζωγραφική διακόσμηση του τάφου, ότι «*το κατά την γένεσιν της καμάρας διάζωμα φέρει κυμάτιον*» και ότι «*η δε δια γεισιπόδων και κυματίων έγχρωμος διακόσμησις προϋποθέτει αναλόγως κεκοσμημένην οροφήν*», καταλήγοντας ότι τέτοιου είδους οροφή έφερε μεταξύ άλλων και ο τάφος της Αζώρου.

Χρονολόγηση: Υπάρχουν περιορισμένες πληροφορίες στη βιβλιογραφία. Ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός» από τον ανασκαφέα[346]. Η σύγκριση της διακόσμησης του τάφου με τον τάφο Γ΄ του Σέδες από τον Κοτζιά[347] μας ωθεί να τον θέσουμε χρονικά, με κάθε επιφύλαξη λόγω έλλειψης στοιχείων, στην πρώιμη ελληνιστική εποχή (μεταξύ 320 και 305 π.Χ., στην οποίαχρονολογείται και ο τάφος Γ΄ του Σέδες), περίοδο άλλωστε της μακεδονικής παρουσίας στην περιοχή[348].

Βιβλιογραφία: Heusey 1860, 43· Αρβανιτόπουλος 1915, 192· Τζιαφάλιας 2001,364· Heusey 1860, 43· Κοτζιάς 1937, 874· Stählin 2002, 72· Lucas 1997, 168· Huguenot 2008, 37, no. 40· Mangoldt 2012, 115, B38.

13. Άφυσσος, θέση «Παλαιόκαστρον»

Σχετικά με την ύπαρξη «Μακεδονικών» τάφων στη θέση «Παλαιόκαστρον» Αφύσσου, μιας παραλιακής θέσης στον Παγασητικό κόλπο, πληροφορία που καταγράφηκε στο άρθρο του Απ. Αρβανιτόπουλου, «Καμαρωτός τάφος παρά την Λάρισαν της Θεσσαλίας»[349], γνωρίζουμε ότι δεν υπάρχουν σήμερα ορατά ίχνη «μακεδονικού» τύπου τάφων στον ανωτέρω χώρο, σύμφωνα με την ΙΓ΄ Εφορεία .Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Μετά την ανωτέρω δημοσίευση του Απ. Αρβανιτόπουλου, δεν υπάρχει κάποια άλλη νεότερη αναφορά για τους παραπάνω τάφους, παρά μόνο αναπαραγωγή της από τους μεταγενέστερους μελετητές. Η πληροφορία για την ύπαρξη «Μακεδονικού» τάφου στη θέση «Παλαιόκαστρον» Αφύσσου αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη ως προς το αν οι τάφοι που

345 Κοτζιάς 1956, 874.
346 Τζιαφάλιας 2001.
347 Κοτζιάς *ό.π.*
348 Τζιαφάλιας 2003, 499.
349 Αρβανιτόπουλος, 1909β, 39.

αναφέρει ο Απ. Αρβανιτόπουλος (1909β) ήταν «Μακεδονικού» τύπου ή αν η χρονολόγησή τους ανάγεται στην «Μακεδονικήν περίοδον», όπως αναφέρει στο άρθρο του[350].

Βιβλιογραφία: Α.Σ. Αρβανιτόπουλος, 1909β, 39· Gossel 1980, 103· Lucas 1997,168· Huguenot 2006, 900· Mangoldt 2012, 107-8, B32.

[350] *Ό.π.*, 29.

ΙΙ. Λαξευτοί θαλαμωτοί

1. Λαμία, οδός Ηρακλέους 18, οικόπεδο ιδ. Μ. Παύλου
(πίν. 14)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ με την είσοδο Α. Ο θάλαμος είχε σχεδόν ορθογώνιο σχήμα με στρογγυλεμένες γωνίες. Το άνοιγμα της εισόδου ήταν τοξωτό και έκλεινε με ξερολιθιά (πίν. 14.1). Ο δρόμος του τάφου είχε καταστραφεί κατά τη διάνοιξη της σύγχρονης οδού. Η καμαρωτή οροφή του θαλάμου καταστράφηκε κατά την εκσκαφή και κατέπεσε στο εσωτερικό του τάφου, το οποίο βρέθηκε γεμάτο επιχώσεις.

Ταφές: Στο δάπεδο του τάφου βρέθηκαν σαθροί σκελετοί δύο νεκρών, παράλληλα τοποθετημένων, εκτάδην, με την κεφαλή Δ.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,20 x 1,70 x ύψ. 1,60 μ. · είσοδος: ύψ. 1,18μ. πλ. 0,90 μ.

Χρονολόγηση: Β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.- 3ος αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1985γ.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Άωτο σκυφίδιο Κ1453 (πίν. 14.2α). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,036μ.,δχ. 0,065μ., δβ.0,036μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Μελαμβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση κωνική, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έσω νεύον.
  Β΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.[351]
- Μυροδοχείο Κ1454 (πίν. 14.2β). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,105μ., δχ. 0,024μ., δκ. 0,052μ., δβ. 0,022μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Επίχρισμα τεφρόχρωμο. Παράλληλες λεπτές ταινίες καστανού χρώματος το περιτρέχουν από την κοιλιά έως τον λαιμό. Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ωοειδές, λαιμός χοανοειδής, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Τέλος του 4ου - αρχές του 3ου αι. π.Χ. [352]
- Λύχνος Κ1452 (πίν. 14.2γ). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,053μ., μήκ. 0,088μ., δβ. 0,058μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Μελαμβαφής.

---

[351] Hellström 1965, 57, no. 35, pl. 33.
[352] *Ό.π.*, 97, type 30B, no. 419, pl. 41.

Επίπεδη βάση, σώμα με καμπύλο περίγραμμα, ευρεία οπή πληρώσεως. Η απόληξη του μυκτήρα καμπύλη.

Πρώιμος 3ος αι. π.Χ. [353]

2. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος Ι
(πίν. 15, 17)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο σταΝ. Η πρόσοψη δεν ήταν επιμελημένη. Η ακανόνιστου σχήματοςείσοδος έκλεινε με ξερολιθιά. Ο ορθογώνιος θάλαμοςο οποίος έχει ελαφρώς καμαρωτή οροφή, βρέθηκε διαταραγμένος και ήταν γεμάτος επιχώσεις. Το αδρά λαξευμένο δάπεδο δεν είχε καμία ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του θαλάμου συλλέχθηκαν οστά χωρίς διάταξη.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 3,30 x 2,75 x ύψ. 1,87 μ.· είσοδος: 1,20 x 2,00 μ.

Χρονολόγηση: 2ος - 1ος αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1987.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ2852 (πίν. 15.2α).Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,027μ., δχ. 0,105μ., δβ. 0,045μ.
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Εξωτερικά άβαφο, εσωτερικά μελανό επίχρισμα.
  Βάση δισκόμορφη, σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα, έξω νεύον χείλος.
  2ος αι. π.Χ. [354]
- Λύχνος Κ2847 (πίν. 15.2β). Συγκολλημένος, ελλιπής σε τμήμα του σώματος και της οπής πληρώσεως.
  Ύψ. 0,029μ., δβ. 0,039μ., μεγ. διαμ. 0,056μ.
  Πηλός καστανός. Άβαφος.
  Βάση επίπεδη, σώμα με καμπύλο περίγραμμα, μυκτήρας με τριγωνική απόληξη.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [355]
- Πιθαμφορέας Κ2857 (πίν. 15.2γ). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.
  Ύψ. 0,227μ., δβ, 0,117μ., δκ. 0,318μ.

---

353 Metzger 1969, 28, no. 1-5, pl. 28-9.
354 Ανδρόνικος 1961, 36, εικ. 17.
355 Broneer 1977, 35, αριθ. 1109, πίν. 9 και 19.

Πηλός καστανός. Δύο πλατιές μελανές ανισοπαχείς ταινίες περιτρέχουν το αγγείο στο ύψος των λαβών.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ωοειδές, λαβές κυλινδρικές, λοξά τοποθετημένες στο ύψος του ώμου.

Α΄ τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. [356]

3. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος ΙΙ
(πίν. 16, 17)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ. Η οροφή του ορθογωνίου θαλάμου είχε καταπέσει στο εσωτερικό του. Ο τάφος είχε δύο εισόδους, μία στη Ν και μία στη Δ πλευρά του που έφρασσαν με ξερολιθιά. Τα τοιχώματα και το δάπεδο του θαλάμου είναι αδρά λαξευμένα. Η ΝΔ γωνία του σχηματίζει μια κοιλότητα (κόγχη) σε όλο το ύψος της που σκάφτηκε για να δεχτεί ένα μεγάλο πίθο στερεωμένο στο δάπεδο μέσα σε ανάλογο κοίλωμα. Ο πίθος βρέθηκε σπασμένος μέχρι τη στάθμη του δαπέδου, γεμάτος επιχώσεις, όπως και όλο το εσωτερικό του θαλάμου.

Ταφές: Οστά βρέθηκαν στο εσωτερικό του πίθου

Διαστάσεις: Θάλαμος: 3,05 x 2,20 x σωζ. ύψ. 1,40 μ.· Πλάτος Ν εισόδου: 1,10μ.· Πλάτος Δ εισόδου: 1,00 μ.· Κοιλότητα ΝΔ γωνίας: 1,10 x 1,80 x 0,60 μ. (βάθος στο τμήμα τοποθέτησης του πίθου)· σωζ. διάμετρος πίθου: 1,10 μ., σωζ. ύψος πίθου: 0,60 μ.

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ. - 3ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1987.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Άωτο σκυφίδιο Κ2853 (πίν. 16.2α). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,025μ., δχ. 0,072μ., δβ. 0,04μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Μελαμβαφές. Το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έσω νεύον.
  3ος - 2ος αι. π.Χ. [357]
- Πινάκιο Κ2850 (πίν. 16.2β). Ελλιπές.
  Ύψ. 0,052μ., δχ. 0,189μ., δβ. 0,071μ.

---

[356] Dusenbery 1998, 267, 268, 270, S155 B-1.
[357] Hellström 1965, 59, no. 64, pl. 33.

Πηλός ροδόχρωμος. Εξίτηλο, ερυθρό γάνωμα.

Βάση δισκόμορφη, σώμα κωνικό, χείλος πλατύ, έξω νεύον.

$3^{ος}$- $2^{ος}$αι. π.Χ. [358]

- Χύτρα Κ2856 (πίν. 16.2γ). Συγκολλημένη και συμπληρωμένη.

  Ύψ. 0,178μ., δχ. 0,184μ., δκ. 0,268μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Καστανομέλανο επίχρισμα απολεπισμένο.

  Βάση επίπεδη χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σώμα σφαιρικό. Χείλος έξω νεύον. Λαβές κυλινδρικές, λοξά τοποθετημένες κάτω απο το χείλος, υπερυψωμένες.

  $3^{ος}$ - μέσα του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [359]

- Πινάκιο Κ2851 (πίν. 16.2δ). Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,051μ., δχ. 0,122μ., δβ. 0,046μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Τεφρόχρωμο επίχρισμα απολεπισμένο.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, έσω νεύον χείλος με οριζόντιο περιχείλωμα.

  $1^{ος}$ π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [360]

- Λύχνος Κ2854 (πίν. 16.2ε). Συγκολλημένος, ελλιπής.

  Ύψ. 0,037μ., δβ. 0,04μ., μήκ. 0,103μ.

  Πηλός καστανός. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων στην ανώτερη επιφάνεια. Στη βάση δυσδιάκριτη εγχάρακτη επιγραφή. Βάση επίπεδη, σώμα ευρύ. Πολύ μικρή οπή πληρώσεως που περιτρέχεται από διπλό πλαστικό δακτύλιο και κάθετες εγχάρακτες ραβδώσεις. Η απόληξη του μυκτήρα είναι καμπύλη. Λαβή ωτόσχημη, κάθετη με οπή.

  $3^{ος}$ αι. μ.Χ. [361]

4. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος Ι (πίν. 18, 22)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο ΝΑ. Λαξευτός δρόμος με κλίμακα δύο (2) βαθμίδων στο Ν τμήμα του κατέληγε Β σε ορθογώνιο λάξευμα Ν της εισόδου. Οι πλαϊνές πλευρές του δρόμου διαμορφώθηκαν με ξερολιθιά, η οποία διατηρούνταν

---

[358] *Ό.π.*, 45, no. 350, pl. 18, 38· Metzger 1969, 46, no. 6, pl. 7.

[359] Heimberg 1982,6, pl. 27, no. 527· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 60, 157, πίν. 28, Π 1348· Roger Edwards 1975, pl. 27, 61, no. 656.

[360] Robinson 1959, 24, G13, pl. 4,61,73· Hellström 1965, 35, 70, no. 257, pl. 36.

[361] Broneer 1977, 67, type XXVIIB, no. 2796-7.

κατά τόπους. Η πρόσοψη ήτανι απλή, λαξευμένη επιμελώς στο βράχο και στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, ελαφρώς τοξωτό στην κορυφή του άνοιγμα εισόδου (πίν. 18.1), την οποία έφραζε ελλιπής στο ανώτερο τμήμα της ορθογώνια πώρινη πλάκα αδρά λαξευμένη (πλάτ. 0,80 μ., σωζ. ύψ. 0,90 μ., πάχ. 0,20 μ.,). Στο εσωτερικό του θαλάμου οδηγούσε κλίμακα από δύο βαθμίδες (0,65 x 0,35 xύψ. 0,10 μ. η Ν, 0,65 x 0,30 x ύψ. 0,10 μ. η Β). Ο νεκρικός θάλαμος έχει κάτοψη τετραγώνου περίπου, με οροφή καμαρωτή, στο Α τμήμα της οποίας διαπιστώθηκε η ύπαρξη σχεδόν κυκλικής οπής διαμέτρου περ. 0,70 μ. Στο εσωτερικό του θαλάμου υπήρχε τρεις κλίνες ιδιαίτερα λαξευμένες έτσι ώστε να σχηματίζεται ορθογώνιο λάξευμα, από μια κατά μήκος της ΒΑ, της ΒΔ και της ΝΔ πλευράς. Οι κλίνες δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π με άνοιγμα προς την είσοδο (πίν. 18.1,2). Στα ΒΑ της ΒΔ κλίνης σχηματιζόταν προσκεφάλαιο (ύψ. 0,05 μ.). Στο δάπεδο του διαδρόμου, ανάμεσα στις κλίνες, είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα, στη Β πλευρά του οποίου υπήρχε αναβαθμός (ύψ. 0,10 μ., μήκ. 0,20 μ.).

Ταφές: Ο τάφος περιείχε τρεις (3) ταφές, μια σε κάθε κλίνη. Ταφή Α (ΒΑ κλίνη): Από το σκελετό έχουν σωθεί μόνο τα κάτω άκρα και ελάχιστα άλλα τμήματα. Πρέπει να ήταν τοποθετημένος με την κεφαλή στα ΒΔ. Ταφή Β (ΝΔ κλίνη): Από το σκελετό σώζονταν οστά από τους μηρούς και τις κνήμες, τμήμα από το κρανίο (Β) και από τη λεκάνη. Ταφή Γ (ΒΔ κλίνη): ένας σκελετός σωζόταν σε καλή κατάσταση με το κρανίο στα ΒΑ.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,42 x 2,30 x ύψος 1,30-1,60 μ.· δρόμος: 1,90 x 0,70 μ.· είσοδος: 0,90 x 0,70 μ. · ξερολιθιά: ανατολικά: 0,85 x ύψ. 1,00 μ. x πάχ. 0,10-0,15 μ., δυτικά: 0,95 x ύψ. 1,00 μ. x πάχ. 0,10-0,15 μ.· λάξευμα ΒΑ κλίνης: 1,40 x 0,65 x 0,06 μ.· λάξευμα ΝΔ κλίνης: 1,40 x 0,70 x 0,05 μ.· λάξευμα ΒΔ κλίνης: 1,10 x 0,40 x 0,06 μ.· κεντρικό όρυγμα ανάμεσα στις κλίνες: 1,30 x 0,65 x βάθος 0,35-0,60 μ.·ορθογώνιο όρυγμα που μεσολαβεί ανάμεσα στο δρόμο και την είσοδο: 1,40 x 0,60 x βάθος 0,15-0,20 μ.

Χρονολόγηση: 3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989γ· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ4386 (πίν. 18.3α). Ακέραιο, Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,158μ., δχ.0,027μ., δβ.0,024μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Τεφρόχρωμο γάνωμα κατά τόπους απολεπισμένο. Λευκές ταινίες περιτρέχουν το αγγείο.

Βάση δισκόμορφη, σώμα ατρακτοειδές, χείλος έξω νεύον. λοξότμητο.

Αρχές - γ΄ τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. [362]

- Αμφορέας Κ4389 (πίν. 18.3β). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,229μ., δχ. 0,05μ., δβ. 0,087μ.

  Πηλός καστανός. Άβαφος.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα σφαιρικό, χείλος στραμμένο προς τα έξω. Λαβές ταινιόσχημες.

  3ος αι. π.Χ. [363]

- Πινάκιο Κ4407 (πίν. 18.3γ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,044μ., δχ. 0,175μ., δβ. 0,06μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος, Μελαμβαφές.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος πεπλατυσμένο, έξω νεύον.

  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [364]

- Πινάκιο Κ4403 (πίν. 18.3δ).Ακέραιο.

  Ύψ. 0,04μ.,δχ. 0,173μ., δβ.0,056μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Μελαμβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ4407.

- Άωτο σκυφίδιο Κ4364 (πίν. 18.3ε). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,033μ., δχ. 0,059μ., δβ. 0,033μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έσω νεύον.

  Α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [365]

- Άωτο σκυφίδιο Κ4388 (πίν. 18.3στ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,054μ., δχ. 0,097μ. δβ.0,042μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Μελαμβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έσω νεύον.

  Περί τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [366]

---

[362] Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 918, εικ.5α· Knigge 1976,162, αριθ. 374, πίν. 68· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 78, Π 1468, πίν. 53.

[363] Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 918.

[364] *Ό.π.,* 919, εικ. 9· Rotroff 1997,150.

[365] Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919· Rotroff 1997, fig. 64, pl. 77, αρ. 1132.

[366] Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 37, Π 1269.

5. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙ (πίν. 19, 22)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο ΝΑ. Λαξευτός δρόμος με κλίμακα δύο βαθμίδων (ανατολική: 1,15 x 0,20 x ύψ. 0,20 μ., δυτική: 1,15 x 0,40 x ύψ. 0,50 μ.) στα ΝΑ κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο ΒΔ (1,40 x 1,15 μ.), ΝΑ της εισόδου. Οι πλευρές του δρόμου ήταν λαξευμένες στο φυσικό βράχο. Η πρόσοψη του τάφου δεν ήταν επιμεληημένη. Το ακανονίστου σχήματος άνοιγμα της εισόδου έφρασσε από ελλιπή στο ανώτερο τμήμα της ορθογώνια πώρινη αδρά λαξευμένη πλάκα (πάχ. 0,30 μ., πλάτ. 0,75 μ., σωζ. ύψ. 1,00 μ.). Το εσωτερικό του τάφου βρέθηκε γεμάτο επιχώσεις. Το δάπεδο του θαλάμου ήταν επικλινές, αδρά λαξευμένο. Ο θάλαμος ήταν σχήματος ορθογωνίου με ελαφρά επικλινή οροφή. Κατά μήκος της ΝΔ πλευράς υπήρχε μια λαξευτή κλίνη και ΒΔ της κλίνης ορθογώνιο κάθετο όρυγμα με μια βαθμίδα ύψ. 0,55 μ. στα ΒΑ. Ο τάφος ήταν ημίεργος. Η κατασκευή του δεν ολοκληρώθηκε προφανώς λόγω κακού υπολογισμού του χώρου που απέμενε μέχρι την είσοδο του προϋφιστάμενου γειτονικού τάφου (τάφος Ι), με αποτέλεσμα η είσοδος να βρίσκεται στα δεξιά του κεντρικού άξονά του.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,87-2,00 x 1,57 x ύψ. 1,75 μ.· δρόμος: 2,00 x 1,10 μ.· άνοιγμα εισόδου: 1,15 x 0,60 μ.· κλίνη: 1,75 x 0,90 μ.· ορθογώνιο όρυγμα θαλάμου: 2,00 x 0,70 x βάθ. 0,40 μ.

Ταφές: Στην κλίνη βρέθηκαν δυο σκελετοί οι οποίοι σώζονταν σε σχετικά καλή κατάσταση, χωρίς τα κρανία.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989γ· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ4398 (πίν. 19.2α).Ακέραιο.

  Ύψ. 0,17μ., δβ. 0,024μ., δχ. 0,027μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Τρείς ταινίες λευκού χρώματος πειτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός υψηλός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

Μέσα έως προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [367]

- Μυροδοχείο Κ4408 (πίν. 19.2β).Ακέραιο.

  Ύψ. 0,095μ., δχ. 0,025μ., δβ, 0,021μ.

  Πηλός καστανότεφρος. Τρεις ταινίες λευκού χρώματος περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο καιτον λαιμό.

  Βάση δισκόμορφη, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός υψηλός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Μέσα έως προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [368]

6. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 20, 22)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο ΝΑ. Βρίσκεται Ν-ΝΔ του τάφου Ι και σε απόσταση ενός (1) μέτρου περίπου από αυτόν. Οι δύο τάφοι ήταν παράλληλοι και η είσοδός τους βρισκόταν σχεδόν στην ίδια ευθεία. Η πρόσοψη απλή, λαξευμένη επιμελώς στο βράχο, έφερε πολλές αποκρούσεις. Στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, ελαφρώς τοξωτό στην κορυφή άνοιγμα εισόδου, τα τοιχώματα του οποίου συνέκλιναν προς τα άνω. Η καμαρωτή οροφή του σχεδόν τετράγωνου θαλάμου βρέθηκε κατεστραμμένη και ο θάλαμος συλημένος (προφανώς η καταστροφή έγινε κατά την οικοδόμηση της παλιάς οικίας). Δρόμος τριών αδρολαξευμένων βαθμίδων (νότια: 0,50 x 1,35 x ύψ. 0,15 μ., μεσαία: 0,45 x 1,35 x ύψ. 0,35μ., βόρεια: 0,25 x 1,30 x ύψ. 0,45 μ.) οδηγεί στον τάφο. Τμήματα των παράπλευρων τοίχων του δρόμου διαμορφώνονταν με ξερολιθιά. Ανάμεσα στην τελευταία βαθμίδα του δρόμου και στην είσοδο υπάρχει ορθογώνιο λάξευμα (1,60 x 0,60μ., βάθ. 0,35 μ.). Θραύσματα της πώρινης αδρολαξευμένης πλάκας που έφραζε την είσοδο βρέθηκαν στο εσωτερικό του θαλάμου. Στο εσωτερικό του θαλάμου οδηγούσε κλίμακα από δύο (2) βαθμίδες (μήκ. 0,35 μ., πλάτ. 0,60 μ., ύψ. 0,15μ. η κάθε μία). Υπήρχαν τρεις (3) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση κατά μήκος των τριών (3) πλευρών από μια κατά μήκος της ΒΑ, της ΒΔ και της ΝΔ πλευράς, που δημιουργούσαν ένα μεγάλο θρανίο σχήματος Π με άνοιγμα προς την είσοδο. Στο δάπεδο του διαδρόμου, ανάμεσα στις κλίνες, είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα, στη Β πλευρά του οποίου υπήρχε αναβαθμός (μήκ. 0,20 μ., ύψ. 0,20 μ.).

---

[367] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, δεύτερη παραλλαγή· Walter-Karydi 1982, 719, pl. 56· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 918, εικ. 5β.

[368] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, Π 1247, Π 1248· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 5γ.

Διαστάσεις: Θάλαμος 2,30-2,60 x 2,55 μ.· δρόμος 1,90 x 1,60 χύψ. 1,50 μ.· άνοιγμα εισόδου: 0,95 x 0,70 μ. ·ξερολιθιά: 0,75 x ύψ. 1,25 x πάχ. 0,10μ. και στις δύο πλευρές· ορθογώνιο όρυγμα θαλάμου: 1,30 x 0,70 μ., βάθ. 0,15-0,45 μ.

Ταφές: Στις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού βρέθηκαν ελάχιστα διαταραγμένα οστά.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται στα μέσα του 2ου- 1ος αι. π.Χ. Το διάστημα αυτό συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989γ· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

7. Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος IV
(πίν. 21, 22)

Μονοθάλαμος, παράλληλος με τον τάφο Ι, στα ΒΑ αυτού, με προσανατολισμό ΝΑ-ΒΔ. Ο θάλαμος δεν αποκαλύφθηκε, γιατί ενώ ο λαξευτός δρόμος με την κλίμακα τριών (3) βαθμίδων (διαστ. 0,35 x 1,35 μ. η νότια και η μεσαία και 0,15-0,35 x 1,35 μ. η βόρεια) που οδηγούσε σ' αυτόν βρισκόταν στον οικοδομήσιμο χώρο, αυτός «έβαινε» κάτω από το οδόστρωμα της σημερινής οδού Σκοπέλου (σύμφωνα με τις μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής, στο τέλος της δεκαετίας του '60, κατά την κατασκευή των τηλεφωνικών εγκαταστάσεων, τα καλώδια του δικτύου διήρθαν από το σημείο όπου βρισκόταν η οροφή του τάφου). Ανάμεσα στην τελευταία βαθμίδα του δρόμου και στην είσοδο υπήρχε ορθογώνιο λάξευμα (0,65 x 1,10 μ.), το οποίο οριζόταν ανατολικά με ξερολιθιά ενώ δυτικά «επικοινωνούσε» με τάφρο λαξευμένη στο βράχο με την ξερολιθιά που όριζε το ανατολικό τοίχωμα του λαξεύματος του τάφου Ι. Η έρευνα στο εσωτερικό της τάφρου δεν ολοκληρώθηκε. Η πρόσοψη του τάφου ήταν απλή, λαξευμένη επιμελώς στο βράχο και στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, ελαφρώς τοξωτό στην κορυφή άνοιγμα εισόδου. Απομακρύνθηκε το τμήμα της αδρολαξευμένης πλάκας πωρολίθου (0,47 x 0,27 x 0,40 μ.) που έφραζε την είσοδο. Το εσωτερικό ήταν γεμάτο επιχώσεις. Η προσπάθεια να αφαιρεθούν οι επιχώσεις διακόπηκε, επειδή συνεχώς αποκολλούνταν κομμάτια από την καμαρωτή οροφή, με αποτέλεσμα να καθίσταται επικίνδυνη η έρευνα. Αποκαλύφθηκαν οι δυο (2) κλίνες κατά μήκος της ΒΑ και ΝΔ πλευράς, οι οποίες δεν είχαν ιδιαίτερη διαμόρφωση. Προφανώς θα

υπήρχε και τρίτη κλίνη στη ΒΔ πλευρά, όπως και στους τάφους Ι και ΙΙΙ. Στον μεταξύ τους χώρο υπήρχε το κεντρικό ορθογώνιο όρυγμα. Η έρευνα του τάφου δεν ολοκληρώθηκε λόγω επικινδυνότητας.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,00 x 1,35 μ.· τάφρος μεταξύ τάφου IV και τάφου Ι: μήκ. 2,10 μ. πλάτ. 0,55 μ.

Χρονολόγηση: Μέσα του 2ου - 1ος αι. π.Χ. Το διάστημα αυτό συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2003, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989γ· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πώμα πυξίδας Κ5351 (πίν. 21.2α). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Σωζ. ύψ. 0,13μ. δλ. 0,05μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Μελαμβαφές.
  Υψηλά κυλινδρικά τοιχώματα, ασπιδόμορφος θόλος, κομβιόσχημη υψηλή λαβή.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [369]
- Σώμα πυξίδας Κ4401 (πίν. 21.2β). Ελλιπές.
  Ύψ. 0,073μ., μεγ. διάμ. 0,058μ., δβ. 0,039μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Εξωτερικά μελανό επίχρισμα, εσωτερικά ερυθρό.
  Βάση δακτυλιόσχημη, Υψηλό, κυλινδρικό τοίχωμα, ελαφρά έσω νεύον στο ανώτερο τμήμα του.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [370]

8. Λαμία, οδός Ηρακλέους και Ποσειδώνος, οικόπεδο ιδ. Ι. Λημακού
(πίν. 23)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο ΝΔ. Ο δρόμος του τάφου δεν ερευνήθηκε, γιατί υπήρχε πρόβλημα κατάρρευσης του οδοστρώματος. Ο θάλαμος ήταν

---

[369] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 146, Π 1210, Π 2110, Π 2116· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920.

[370] *Ό.π.*

ορθογώνιος και βρέθηκε γεμάτος επιχώσεις. Η οροφή ήταν καμαρωτή και τμήμα της είχε καταστραφεί από το εκσκαφικό μηχάνημα. Στο δάπεδο του θαλάμου είχε διανοιγεί ορθογώνιο όρυγμα στο οποίο οδηγούσαν τρεις (3) λαξευτές βαθμίδες από την είσοδο. Τρεις (3) λαξευτές κλίνες με προσκεφάλαια σχηματίζονταν γύρω από το ορθογώνιο όρυγμα στις ΒΑ, ΒΔ και ΝΑ πλευρές του θαλάμου.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,75 x 2,55 x ύψ. 1,78μ.· είσοδος: ύψ. 0,87 x πλ. 0,74 μ.· όρυγμα 0,95 x 0,80 x βάθ. 0,69 μ.

Ταφές: Στις τρεις κλίνες βρέθηκαν διαταραγμένα οστά.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται στα μέσα 2^{ου}- 1^{ος} αι. π.Χ. Το διάστημα αυτό συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989α· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

9. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος Ι
(πίν. 24)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο στα ΝΔ. Βρισκόταν στο ΒΑ όριο του οικοπέδου και τμήμα του «έβαινε» κάτω από την όμορη οικοδομή. Ο βραχύς δρόμος με μια αδρολαξευμένη βαθμίδα (μήκ. 0,35-0,44 μ., πλ. 1,60 μ., ύψ. 0,44 μ.) κατέληγε σε τετράπλευρο λάξευμα (0,90 x 1,60 μ.) πριν την είσοδο. Η πρόσοψη ήταν απλή, λαξευμένη επιμελώς στο βράχο και στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, ελαφρώς τοξωτό στην κορυφή και αποκεκρουσμένο σε αυτό το σημείο άνοιγμα εισόδου. Η είσοδός του ήταν ένα απλό άνοιγμα, το οποίο σφραγιζόταν με ορθογώνια πώρινη πλάκα αδρά λαξευμένη (1,37 x 0,66 x πάχ. 0,26 μ.), που βρέθηκε σε πλάγια θέση. Μεταξύ αυτής και της εισόδου μεσολαβούσε σωρός μικρών αργών λίθων. Ο θάλαμος είχε κάτοψη ακανόνιστου τετραγώνου και στεγαζόταν με ημικατεστραμμένη όπως βρέθηκε, καμάρα, μεγάλο τμήμα της οποίας είχε καταπέσει στο εσωτερικό του. Στο εσωτερικό του υπήρχαν λαξευτές κλίνες με πλαίσια (πλάτ. 0,12 μ.) σε όλο το μήκος τους, με λαξευτά προσκεφάλαια. Οι κλίνες ήταν διατεταγμένες ώστε να σχηματίζουν Π, στο κέντρο των οποίων υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα που συνδεόταν με την είσοδο με δυο λαξευτές βαθμίδες (μήκ. 0,36 μ., ύψ. 0,20 μ.). Ο θάλαμος και η είσοδος ήταν επιχρισμένα με υπόλευκο κονίαμα, ίχνη του οποίου σώζονται κατά τόπους.

Ταφές: Τα οστά, αν και πολλά, κυρίως πάνω στις κλίνες, σαθρά και διαταραγμένα, που δεν επέτρεπαν τον καθορισμό του αριθμού των νεκρών και του προσανατολισμού τους, ο οποίος όμως προσδιορίζεται από τη θέση των προσκεφαλαίων. Σωρός οστών, ο οποίος βρέθηκε κοντά στην Α γωνία, προέρχεται από ανακομιδή, η οποία αποδεικνύει ότι ο τάφος χρησιμοποιήθηκε για περισσότερες από μία ταφές. Δέκα (10) σιδερένια καρφιά, που βρέθηκαν στο ορθογώνιο όρυγμα, οδηγούν στην υπόθεση για ύπαρξη φορείου πάνω στο οποίο θα είχε τοποθετηθεί ο νεκρός.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,34 x 1,60 μ.· θάλαμος: 2,88 x 2,58 μ.x σωζ. ύψ. 2,60 μ.· πρόσοψη: πλάτ.1,60 x ύψ. 1,85 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,64 μ., ύψ. 0,85 μ., μήκ. 0,44 - 0,50 μ.· πλάτος κλινών: 0,93-0,97μ., μήκος κλινών: 1,95 μ. (ΒΑ), 2,00 μ. (ΒΔ), 2,50 μ. (ΝΑ), πλάτος προσκεφαλαίων: 0,35 μ. (ΒΑ) 0,38 μ. (ΒΔ) 0,47 μ. (ΝΑ), ύψ. προσκεφαλαίων 0,10 - 0,17 μ.· ορθογώνιο όρυγμα ανάμεσα στις κλίνες: 1,10 x 0,80 x βάθ. 0,80 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική εποχή

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1989· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ4546 (πίν. 24.2). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,059μ., μήκ. 0,133μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Το ανώτερο τμήμα φέρει ανάγλυφη διακόσμηση με κλάδο, μικρούς κύκλους και οκτάκτινο αστέρι.

  Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα. Η απόληξη του μυκτήρα αποστρογγυλεμένη με ίχνη καύσης. Δύο μικρές οπές πληρώσεως. Λαβή ωτόσχημη, συνδέεται με νεύρωση με τη βάση.

  4ος αι. μ.Χ. [371]

10. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος ΙΙ
(πίν. 25)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο ΝΔ. Η οροφή του βρέθηκε κατεστραμμένη και πεσμένη στο εσωτερικό του. Ο λαξευτός δρόμος με τις τρεις (3) ανισομεγέθεις αδρά λαξευμένες βαθμίδες (Β.: μήκ. 0,40-0,50 μ., ύψ. 0,42μ., μεσαία: μήκ.

[371] Broneer 1930, no. 1456, pl. XXII, type XXXI· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 8.

0,28 μ., ύψ. 0,29 μ., Ν.: μήκ. 0,25 μ., ύψ. 0,19 μ.), κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (μήκ. 0,90 - 1,00 μ. πλ. 1,45 μ.) ΝΔ της εισόδου. Η είσοδος ήταν κατεστραμμένη. Διατηρούνταν μετακινημένη από την αρχική της θέση, η ορθογώνια αδρολαξευμένη πώρινη πλάκα (1,17 x 0.82 x 0,09-0,18 μ.), θραυσμένη σε τμήμα της ανώτερης επιφάνειάς της, που έφραζε το άνοιγμα της εισόδου και πάνω από αυτή, προς Δ., βρέθηκε σωρός αργών λίθων. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνος. Στο εσωτερικό του υπήρχαν τρεις (3) λαξευτές κλίνες με κατεστραμμένα πλαίσια (πλάτ. 0,12 μ. όπου διατηρούνταν στην ΝΑ κλίνη) σε όλο το μήκος τους, με λαξευτά προσκεφάλαια επίσης κατεστραμμένα. Οι κλίνες ήταν διατεταγμένες ώστε να σχηματίζουν Π, στο κέντρο του οποίου υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα, που συνδεόταν με την είσοδο με δύο (2) λαξευτές βαθμίδες (μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,17-0,19 μ.). Στο εσωτερικό του θαλάμου και συγκεκριμένα στο δάπεδο της εισόδου, στο δάπεδο και στις βαθμίδες του ορύγματος, στις παρειές και σε τμήματα της επιφάνειας των κλινών, σώζονταν ίχνη υπόλευκου κονιάματος με το οποίο ήταν επιχρισμένος ο τάφος.

Ταφές: Τα οστά είχαν διαλυθεί εντελώς και έτσι στερούμαστε πληροφοριών ως προς τον αριθμό και τη στάση των νεκρών.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 2,00 x πλάτ. 1,46 μ.· θάλαμος: 2,73 x 2,65 μ. x σωζ. ύψ. 1,25 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,65μ., μήκ. 0,47 μ.· πλάτ. κλινών: 0,76-0,92 μ., μήκ. κλινών: 1,94 μ. (ΒΑ), 1,82 μ. (ΒΔ), 2,57 μ. (ΝΑ), πλάτ. προσκεφαλαίων: 0,40 μ. (Δ), 0,38 μ. (Β) ύψ. προσκεφαλαίων: 0,10 - 0,11 μ.· ορθογώνιο όρυγμα ανάμεσα στις κλίνες: 1,05 x 0,90 x βάθ. 0,77 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική εποχή

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1989· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ4543 (πίν. 25.2α). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,03μ., μήκ. 0,077μ. δβ. 0,054μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο.

  Βάση επίπεδη, σώμα με καμπύλο περίγραμμα, ευρεία οπή πληρώσεως η οποία περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση, μυκτήρας με τραπεζιόσχημη απόληξη.

$2^{ος}$ - $1^{ος}$ αι. π.Χ. [372]

- Μυροδοχείο Κ4552 (πίν. 25.2β). Ακέραιο. Αποκρούσεις στη βάση.
  Ύψ. 0,15μ., δχ. 0,023μ., δβ. 0,019μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Τεφρόχρωμο επίχρισμα. Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.
  Μετά τα μέσα του $2^{ου}$- $1^{ος}$ αι. π.Χ. [373]

11. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος Ι
(πίν. 26.1-2, 28)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Το μεγαλύτερο τμήμα του δρόμου του είχε καταληφθεί από το θάλαμο του τάφου ΙΙ. Ο σχεδόν τετράγωνος θάλαμος στεγαζόταν με καμαρωτή οροφή. Η είσοδος ήταν ένα ακανόνιστου σχήματος άνοιγμα με ελαφρά τοξωτό το υπέρθυρο, που έκλεινε με αδρά λαξευμένη πώρινη πλάκα (1,05 x 0,76x 0,26-0,38μ. πάχος). Στο δάπεδο του εσωτερικού του θαλάμου είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται Β και Ν αυτού δύο (2) λαξευτές κλίνες με πλαίσιο (πλάτ. 0,16 - 0,40 μ.) στις τρεις (3) πλευρές τους (εκτός των εξωτερικών μακρών). Ένας αναβαθμός (0,45 x 0,46 x ύψ. 0,30 μ.) οδηγούσε από την είσοδο στο όρυγμα.

Ταφές: Στις δύο κλίνες σώζονταν οστά, άκρων κυρίως, τριών τουλάχιστον ανά κλίνη νεκρών με τα κρανία Δ.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,23-2.68 x 2,40-2,50 μ. x ύψ. 1,67 μ.· είσοδος: ύψ. 1,26μ., πλάτ. 0,83-1,10μ., μήκ. 0,43 μ.·κλίνες: 1,70 x 0,80 μ. (Ν), 1,65 x 0,85μ. (Β), βάθ. 0,10 μ.·όρυγμα: 2,00 x 0,55 x βάθ. 0,70 μ.

Χρονολόγηση: Μέσα του $2^{ου}$ αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική εποχή. Το διάστημα μεταξύ των μέσων του $2^{ου}$ αι. π.Χ. και ο $1^{ος}$ αι. π.Χ. συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, οι οποίοι ορισμένες φορές επαναχρησιμοποιήθηκαν και κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1992· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

---

[372] Howland 1973, 101 κ.ε., 104 κ.ε., pl. 15, 16, 42· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 6.

[373] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, Π 1404, Π 1408, Π 1474· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 918, εικ. 5δ.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ5704 (πίν. 26.2). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,043μ., μήκ. 0,10μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθροβαφής. Στην ανώτερη επιφάνεια ανάγλυφη διακόσμηση από ρόδακες και χιαστά και ανάμεσα στις δύο οπές πληρώσεως χριστόγραμμα.

  Σώμα ευρύ με εξηρμένο περίγραμμα. Δύο μικρές οπές πληρώσεως. Η απόληξη του μυκτήρα είναι καμπύλη. Τριγωνική ωτόσχημη λαβή η οποία συνδέεται με νεύρωση με τη βάση.

  5ος αι. μ.Χ. (βορειοαφρικανικού τύπου) [374]

- Λύχνος (Κ5705). Ακέραιος. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,038μ., μήκ. 1,096μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφής. Στην ανώτερη επιφάνεια ανάγλυφη διακόσμηση από γραμμίδια και ίππο ανάμεσα στις δύο οπές πληρώσεως.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ5704.

12. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος ΙΙ
(πίν. 26.3-4, 28)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο Δ. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνος Στεγαζόταν με καμαρωτή οροφή, το μεγαλύτερο τμήμα της οποίας είχε καταρρεύσει. Η έρευνα στο εσωτερικό του θαλάμου έγινε από την οροφή. Η είσοδος (πλάτους 0,63μ.) στα Δ, ήταν κατεστραμμένη όπως επίσης και ο δρόμος του τάφου. Στο δάπεδό του θαλάμου είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται τρεις (3) κλίνες Β, Α, και Δ σε σχήμα Π, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Τρεις (3) αναβαθμοί οδηγούσαν από την είσοδο στο όρυγμα.

Ταφές: Διάσπαρτα διαλυμένα οστά που δεν «επιτρέπουν» υποθέσεις για τη θέση και τον αριθμό των ταφών συγκεντρώθηκαν από το θάλαμο και το χαμηλότερο στρώμα της επίχωσης του ορθογωνίου ορύγματος.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,50 x 2,70μ., σωζ. ύψος 2,10 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,63 μ.· ορθογώνιο όρυγμα: 1,72 x 0,75 x βάθ. 0,80 μ.·αναβαθμοί Δ εισόδου: ύψ. 0,30 μ. μήκ. 0,50

[374] Perlzweig 1961, pl. 10, no. 323.

μ.(κατώτερος) ύψ. 0,20 μ. μήκ. 0,35 (μεσαίος), ύψ. 0,15 μ. αποκαλυφθέν μήκος 0,50 μ. (ανώτερος).

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική εποχή. Το διάστημα μεταξύ των μέσων του 2ου αι. π.Χ. και ο 1ος αι. π.Χ. συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, οι οποίοι ορισμένες φορές επαναχρησιμοποιήθηκαν και κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1992· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ5680 (πίν. 26.4α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,028μ., μήκ. 0,078μ., δβ. 0,04μ.
  Πηλός ρόδινος. Καστανέρυθρο επίχρισμα.
  Βάση επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Σώμα με καμπύλο περίγραμμα. Ευρεία οπή πληρώσεως η οποία περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Τραπεζιόσχημη η απόληξη του μυκτήρα.
  2ος - 1ος αι. π.Χ. [375]
- Λύχνος Κ5706 (πίν. 26.4β). Ακέραιος. Μικρές αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,038μ., μήκ. 0,094μ., δβ. 0,034μ.
  Πηλός ερυθρός. Ερυθροβαφής. Ανάγλυφη διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια χωρισμένη σε δύο ζώνες με πλαστικό έξαρμα. Στην εξωτερική ζώνη ανάγλυφη διακόσμηση με ρόδακες και φύλλα και στην εσωτερική ανάγλυφο άλογο.
  Δύο μικρές οπές πληρώσεως. Λαβή με σχήμα τριγωνικού ωτίουπου συνδέεται με «νεύρωση» με την επίπεδη βάση.Η απόληξη του μυκτήρα είναι καμπύλη
  5ος αι. μ.Χ. (βορειοαφρικανικού τύπου) [376].
- Νόμισμα Ν4938. Χάλκινο. Κοινού Θεσσαλών 196 π.Χ.- 1ος αι. π.Χ. [377]
- Νόμισμα Ν4940. Χάλκινο. Κορίνθου επί Τιβερίου 14-37 μ.Χ. [378]

---

375 Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 6· Howland 1973, 101 κ.ε., 104 κ.ε., pl. 15, 16, 42.
376 Perlzweig 1961, pl. 10, no. 323.
377 *SNG* Cop. 310-7· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, σημ. 39.
378 *SGN* Cop. 216· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, σημ. 40.

13. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 27.1-2, 28)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμούΔ-Α, με την είσοδο Δ. Ο θάλαμος ήταν ορθογώνιος με καμαρωτή οροφή. Την είσοδο αποτελούσε απλό ορθογώνιο άνοιγμα το οποίο έφρασσε με λαξευτή πώρινη πλάκα που δεν σωζόταν ακεραία (σωζ. διαστ. 0,99 x 0,57 x πάχ. 0,21-027μ.) και βρέθηκε μετακινημένη. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος επιχώσεις. Στο δάπεδό του είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται τρεις λαξευτές κλίνες Β, Ν και Α. Δύο αναβαθμοί οδηγούσαν από την είσοδο στο όρυγμα. Οι κλίνες είχαν λαξευθεί ιδιαίτερα (βάθος λαξευμάτων κλινών: 0,10 μ.) και ανομοιόμορφα. Στην οροφή, στις παρειές των κλινών, στις παρειές και στους αναβαθμούς του ορύγματος σώζονταν ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος. Στα δύο άκρα του Α τοίχου του θαλάμου είχαν διανοιγεί δύο ακανόνιστες, ανισομεγέθεις κόγχες. Στη ΒΔ γωνία του θαλάμου του Τ ΙΙΙ είχε διανοιχθεί το ΝΑ τμήμα του θαλάμου του τάφου IV.

Ταφές: Βρέθηκαν ελάχιστα διαλυμένα οστά στο ορθογώνιο όρυγμα, στη Ν κλίνη και στις κόγχες.

Διαστάσεις: θάλαμος: 2,40 x 2,70μ., ύψ. 1,70μ.· ορθογώνιο όρυγμα: 1,30 x 0,55 x 0,64μ. βάθος· αναβαθμοί Δ εισόδου: μήκ. 0,35 μ., ύψ. 0,20 μ. (κατώτερος) μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,20 μ. (ανώτερος)· κόγχες: 0,50 x 0,20 μ. (Ν), 0,65 x 0,60 μ. (Β).

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα και τους μελετητές ο τάφος χρονολογείται από την ελληνιστική έως την παλαιοχριστιανική εποχή. Το διάστημα μεταξύ των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ. και ο 1^{ος} αι. π.Χ. συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, οι οποίοι ορισμένες φορές επαναχρησιμοποιήθηκαν και κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, (βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920), στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου - Κατσούνη 1992· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Εύρημα από τον τάφο

- Ενώτιο Μ6202 (πίν. 27.2). Αργυρό. Πάχος ελάσματος 0,002μ. Σχετικά καλής διατήρησης. Κρίκος από λεπτό ισοπαχές έλασμα κυκλικής διατομής με ελεύθερα τα δύο του άκρα. Το ένα άκρο λίαν αιχμηρό, στο άλλο μικρός πλαστικός δακτύλιος συμφυής με μικρό κύλινδρο ο οποίος φέρει μικρή κεντρική οπή. Το σημείο αυτό είναι το σημείο προσάρτησης του αιχμηρού άκρου του κρίκου. Ενσωματωμένος στο σιδερένιο κρίκο

μικρός δακτύλιος που στην περιφέρειά του φέρει εννέα πολύ μικρούς συμπαγείς δακτυλίους.

$6^{ος}$ αι. μ.Χ. [379]

14. Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφος IV
(πίν. 27.3, 28)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Δ. Στη ΒΔ γωνία του θαλάμου του Τ ΙΙΙ είχε διανοιγεί το ΝΑ τμήμα του σχεδόν ωοειδούς θαλάμου του Τ IV. Η καμαρωτή οροφή του τάφου σωζόταν αποσπασματικά. Σωζόταν τμήμα του δρόμου με δύο (2) αμελώς λαξευμένες βαθμίδες (ύψ. 0,60 μ., πλάτ. 0,33 - 0,56 μ. η κατώτερη, ύψ. 0,12 μ., αποκαλυφθέν πλάτος 0,10 μ. η ανώτερη) και ορθογώνιος χώρος (μήκ. 1,00 μ. πλάτ. 1,40 μ.) Δ. της εισόδου. Η είσοδος ήταν απλό ορθογώνιο άνοιγμα που έκλεινε με αργούς λίθους. Στο δάπεδο του θαλάμου είχε διανοιγεί ορθογώνιο όρυγμα. Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του ορύγματος, εκτός της πλευράς της εισόδου, διαπιστώνεται προσπάθεια για απόδοση κλινών που όμως δεν ολοκληρώθηκε.

Ταφές: Ελάχιστα διαλυμένα οστά χωρίς διάταξη υπήρχαν γύρω από το ορθογώνιο όρυγμα

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,65 x 2,20 μ., σωζ. ύψος 1,95 μ. ·είσοδος: πλάτ. 0,62μ. μήκ. 0,60 μ. (Ν) 0,76 μ. (Β)· ορθογώνιο όρυγμα θαλάμου: 1,60 x 0,80 x βάθ. 0,60 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα και τους μελετητές ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ελληνιστική έως την παλαιοχριστιανική εποχή. Το διάστημα μεταξύ των μέσων του $2^{ου}$ αι. π.Χ. και ο $1^{ος}$ αι. π.Χ. συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, οι οποίοι ορισμένες φορές επαναχρησιμοποιήθηκαν και κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1992· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Οι τάφοι του οικοπέδου ιδιοκτησίας Π. Σδράλη με απόφαση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Στερεάς Ελλάδας διατηρήθηκαν ορατοί.

---

[379] Παπακωνσταντίνου - Παπασταθοπούλου 2006, 920, σημ. 38.

15. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο ιδ. Ι. Αγγελακόπουλου, τάφος ΙΙ
(πίν. 29.1, 2, 4, 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο στα ΒΔ. Ο θάλαμος ήταν περίπου τετράγωνος. Ο τάφος ερευνήθηκε από την καμαρωτή οροφή, τμήμα της οποίας έσπασε κατά την εκσκαφή. Σε διάφορα σημεία της οροφής βρέθηκαν καρφωμένα οκτώ (8) σιδερένια καρφιά. Η πρόσβαση - κάθοδος στο εσωτερικό επιτυγχανόταν με λαξευτό δρόμο που είχε δύο αδρολαξευμένες βαθμίδες, από τις οποίες η ΒΔ σωζόταν αποσπασματικά [ύψ. 0,40 μ., μήκ. 0,40 μ. (ΒΔ), 0,50 μ. (ΝΑ)] στα ΒΔ και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο ΒΔ της εισόδου (μήκ. 1,05 μ., πλάτ. 1,60 μ.). Την είσοδο, απλό ορθογώνιο όρυγμα, το ανώτερο τμήμα του οποίου το είχε καταστρέψει ο εκσκαφέας, έφραζε ορθογώνια αδρολαξευμένη πώρινη πλάκα (0,87-0,95 x 0,82 xπάχ. 0,26-0,30 μ.) και τμήμα της επίστεψης μιας επιτύμβιας στήλης. Ο θάλαμος είχε στις ΒΑ, ΝΔ και ΝΑ πλευρές του τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π, η επιφάνεια των οποίων ήταν πολύ αδρολαξευμένη και κεντρικό ορθογώνιο λάξευμα στο οποίο οδηγούσαν από την είσοδο δύο λαξευτοί αναβαθμοί (ΝΑ: μήκ. 0,55 μ., πλάτ. 0,90 μ., ύψ. 0,25 μ., ΒΔ: μήκ. 0,40 μ., πλάτ. 0,90 μ., ύψ. 0,15 μ.). Ένας κτιστός αναβαθμός (μήκ. 0,45 μ., πλάτ. 0,90 μ., ύψ. 0,25 μ.) από επάλληλες στρώσεις κεραμίδων και λάσπη που είχαν επιχρισθεί, υπήρχε ΝΑ του ορύγματος. Ο κτιστός αναβαθμός προφανώς κατασκευάστηκε μεταγενέστερα. Ο τάφος ήταν επιχρισμένος εσωτερικά με υπόλευκο κονίαμα, ίχνη του οποίου σώζονταν στη Ν γωνία, στο μέσον της ΝΔ πλευράς και στο ορθογώνιο λάξευμα. Κάτω από το κονίαμα του δαπέδου υπήρχε υπόστρωμα από θραύσματα κεραμίδων. Κεραμίδες και λάσπη που επιχρίστηκαν με κονίαμα, χρησιμοποιήθηκαν επίσης για την επισκευή φθοράς σε τμήμα της ΝΔ πλευράς όπου υποχώρησε ο βράχος. Στο εσωτερικό του τάφου, πάνω από το επίπεδο των κλινών υπήρχε χώμα, κομμάτια βράχων και κεραμίδων.

Ταφές: Τα οστά ήταν διαταραγμένα και άσχημα διατηρημένα και δεν έδιναν επαρκείς πληροφορίες για τη θέση και τον αριθμό τον νεκρών. Καλύτερα διατηρημένα βρέθηκαν αυτά της ΒΑ κλίνης, όπου θα πρέπει να είχε συντελεστεί και μία ταφή βρέφους, όπως προκύπτει από τα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,90 x 1,60 μ.·θάλαμος: 2,80 x 2,70 x ύψ. 1,90 μ.· άνοιγμα εισόδου: πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,40 μ.· όρυγμα: 0,60 x 0,90 xβάθ. 0,40 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική περίοδος. Οι μελετητές του τάφου χρονολογούν τα μυροδοχεία που βρέθηκαν στο εσωτερικό του στον 2^{ο} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου – Κατσούνη 1993α· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικό εύρημα από τον τάφο

- Λύχνος Κ6010 (πίν. 29.3). Συγκολλημένος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.
  Ύψ. 0,047μ., μήκ. 0,106μ.
  Καστανός πηλός. Άβαφος. Ανάγλυφη διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια. Βάση αδιαμόρφωτη, σώμα ευρύ, μικρή οπή πληρώσεως. Λαβή με μορφή πλαστικού ταινιόσχημου ωτίου διαμετρικά αντίθετα του μυκτήρα ο οποίος έχει καμπύλη απόληξη. Αυτοκρατορικών χρόνων (τύπου Εφέσου) [380].

16. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο ιδ. Ι. Αγγελακόπουλου, τάφος V
(πίν. 29.2, 4, 5)

Μονοθάλαμος, με κατεύθυνση Β-Ν και είσοδο στα Β. Αποκαλύφθηκε ΒΑ του θαλαμωτού τάφου ΙΙ και σε επαφή με τη ΒΑ πλευρά του. Αποκαλύφθηκε μόνο το Δ τμήμα του δρόμου καθώς το υπόλοιπο εισερχόταν κάτω από την προς ΒΑ οικοδομή. Η είσοδος ήταν απλό ορθογώνιο όρυγμα, το οποίο έφραζε μια πώρινη πλάκα (πλάτ. 0,40 μ., πάχ. 0,15 μ.) και δύο μικροί αργοί λίθοι. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνος. Η κατεστραμμένη οροφή του, όπως συνάγεται από το τμήμα γένεσης της καμάρας που διασώθηκε, ήταν καμαρωτή. Από την είσοδο δύο αναβαθμοί [μήκ. 0,30 μ. (Ν), 0,35 μ. (Β)] οδηγούσαν στο ορθογώνιο όρυγμα, γύρω από το οποίο υπήρχαν τρεις (3) κλίνες με ενιαίο δάπεδο, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, διατεταγμένες σε σχήμα Π, στις τρεις (3) πλευρές του θαλάμου (Ν, Α και Δ). Τμήμα της Α κλίνης του προχωρούσε κάτω από την προς ΒΑ οικοδομή. Το κεντρικό όρυγμα ίσως έφερε επένδυση από κεραμίδες.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,00 x 2,10 μ.· δρόμος: αποκαλυφθέν μήκος: 1,45 μ., αποκαλυφθέν πλάτος: 1,00 μ. ·όρυγμα θαλάμου: 1,30 x 0,65 μ.

Ταφές: Στην Α κλίνη βρέθηκε σκελετός εκτάδην σε σχετικά καλή κατάσταση με το κρανίο προς Β και ελαφρά στραμμένο προς Α.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα (Παπακωνσταντίνου – Κατσούνη 1993α), ο τάφος χρονολογείται, βάσει των λιγοστών ευρημάτων του, στην ελληνιστική, με περίοδο χρήσης έως την παλαιοχριστιανική εποχή. Το διάστημα μεταξύ των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ. και ο 1^{ος} αι. π.Χ. συνιστά την βασική περίοδο χρήσης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας, οι οποίοι ορισμένες φορές επαναχρησιμοποιήθηκαν και κατά την παλαιοχριστιανική

[380] Bruneau 1965,140, no. 4699. pl. 33.

περίοδο (βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, στο σύνολο της μελέτης των οποίων συμπεριλαμβάνεται ο τάφος).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου – Κατσούνη 1993α· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

17. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 88 (έργα ΔΕΥΑΛ)
(πίν. 30)

Με αφορμή τις εκσκαφικές εργασίες της ΔΕΥΑΛ για την τοποθέτηση αποχετευτικού αγωγού αποκαλύφθηκε μονοθάλαμος τάφος, προσανατολισμού Δ-Α. Η είσοδος και ο δρόμος βρισκόταν Δ και είχαν καταστραφεί από τον εκσκαφέα. Ο θάλαμος είχε σχεδόν τραπεζιόσχημη κάτοψη, με κλίνες με ενιαίο δάπεδο στις τρεις (3) πλευρές του (Β, Ν, Α) σε σχήμα Π και ορθογώνιο όρυγμα στο κέντρο.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,32 x 1,90 x ύψ.1,90μ.· όρυγμα: 1,15 x 0,50 x βάθ. 0,70 μ.

Ταφές: Εντός του ορθογωνίου ορύγματος βρέθηκαν ελάχιστα σαθρά οστά χωρίς διάταξη.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 2ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997α· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ9044 (πίν.30.2). Ελλιπής στην οπή καύσης. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,034μ., ύψ. με λαβή 0,046μ., διάμ. 0,089μ., δβ. 0,051μ.
  Πηλός ερυθρός. Μελαμβαφής εκτός της βάσης η οποία είναι άβαφη. Το επίχρισμα είναι απολεπισμένο κατά τόπους.
  Βάση ευρεία χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση με εγχαράξεις στην κατώτερη επιφάνειά της. Σώμα απιόσχημο με κυκλική ανώτερη επιφάνεια, κοίλη στο κέντρο της όπου και η οπή πληρώσεως. Λαβή ωτόσχημη με δύο κάθετες αυλακώσεις στη ράχη της.
  2ος αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[381]
- Νόμισμα Ν4839. Χάλκινο. Θεσσαλών επί Αδριανού 117-138 μ.Χ. [382]

---

[381] Howland 1973, 121, pl. 19,45· Broneer 1939, type XV· Καλτσάς 1990 , 49 κ.ε., τρίτη ομάδα λύχνων, σχέδ. 13, 16, πίν. 2στ-ζ, 6α-στ, 18ε-ι, 32ε-στ· Κυριακού 1994, 188, αριθ. 4778, 5834, 2090, 3805, πίν. 129· Παπακωνσταντίνου 2000, 338-40, πίν. 168 β · Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 7.

[382] *SGN* Cop., αρ. 340 (Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 920, σημ. 42.

18. Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος Ι
(πίν. 31, 33)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Το σωζόμενο τμήμα του δρόμου είχε μια λαξευμένη βαθμίδα (πλάτ. 0,30 μ. ύψ. 0,30 μ.) και κατέληγε σε ορθογώνιο λάξευμα (1,15 x 1,60 μ.) Δ της εισόδου, την οποία έφρασσε μια αδρολαξευμένη πλάκα από πωρόλιθο (0,98 x 0,61 πάχ. 0,22 μ.) που την στερέωναν νότια θραύσμα έτερης πώρινης πλάκας και μικροί αργοί λίθοι. Η οροφή και το ΝΔ τμήμα του είχαν καταστραφεί από τον εκσκαφέα. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνης κάτοψης, με τρεις (3) λαξευτές κλίνες και ένα ορθογώνιο όρυγμα στο κέντρο. Διατηρούνταν το πλαίσιο της Β κλίνης, τμήμα του πλαισίου της Α κλίνης και προσκεφάλαιο (0,80 x 0,87 x 0,07 μ.) στην ΝΑ γωνία. Αναβαθμοί σχηματίζονταν στην είσοδο (πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,23 μ.), Δ της εισόδου, όπου εδραζόταν η πλάκα που έφραζε το άνοιγμά της (πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,45 μ., ύψ. 0,23 μ.). και στο Α άκρο του ορύγματος του θαλάμου (πλάτ. 0,83 μ., μήκ. 0,34 μ. ύψ. 0,28 μ.).

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,65 x 2,70 x ύψ. 2,20 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,40 μ.· όρυγμα θαλάμου: 1,45 x 0,85 μ.·κλίνες: Β: 1,36 x 0,94 μ., Α: 1,45 x 0,65 μ., Ν: 1,90 x 0,80-1,00μ.

Ταφές: Από τις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού του τάφου συλλέχθηκαν από τη βόρεια και νότια κλίνη διαταραγμένα οστά άκρων, από τη ΝΑ γωνία (προσκεφάλαιο) δύο κρανία και από τη Ν κλίνη τμήματα τριών κρανίων. Στο όρυγμα υπήρχαν σαθρά οστά από ανακομιδές.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1999· Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ8849 (πίν. 31.3α). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,029μ., μήκ. 0,081μ., δβ. 0,04μ., διάμ. 0,055μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρό επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα στο κατώτερο τμήμα του. Επίπεδη βάση. Κυκλική οπή πληρώσεως η οποία περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Κοντός μυκτήρας με τραπεζιόσχημη απόληξη.

$2^{ος}$ - $1^{ος}$ αι. π.Χ. [383]

- Άωτο σκυφίδιο Κ8854 (πίν. 31.3β). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο κατά τόπους. Ελλιπές στη βάση.

  Ύψ. 0,042μ., δχ. 0,078μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο.

  Σώμα κυλινδρικό με γωνιώδες περίγραμμα. Έξω νεύον χείλος, δακτυλιόσχημο. Μετά τα μέσα του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [384]

- Μυροδοχείο Κ9053 (πίν. 31.3γ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο με αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,156μ., δχ. 0,035μ., δβ. 0,024, μέγ. διάμ. 0,049μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος, φέρει ομοίου χρώματος επίχρισμα.

  Βάση επίπεδη με πλαστική σπείρα στην κατώτερη επιφάνειά της. Σώμα βολβόσχημο. Λαιμός υψηλός, στενός, κυλινδρικός ο οποίος περιτρέχεται από τέσσερις πλαστικούς δακτυλίους στο ανώτερο τμήμα του. Χείλος έξω νεύον, πεπλατυσμένο. Αβαθείς αυλακώσεις περιτρέχουν τον ώμο.

  $1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [385]

- Μυροδοχείο Κ8845 (πίν. 31.3δ). Ακέραιο. Η επιδερμίδα αρκετά φθαρμένη, φέρει αποκρούσεις και εγχαράξεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,099μ., δχ. 0,028μ., δβ. 0,036, μέγ. διάμ. 0,086μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Άβαφο.

  Επίπεδη βάση, βολβόσχημο σώμα, υψηλός, ευρύς, κυλινδρικός λαιμός, έξω νεύον χείλος.

19. Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος ΙΙ
(πίν. 32, 33)

Μονοθάλαμος αμελούς ή ημιτελούς διαμόρφωσης, με προσανατολισμό Δ-Α και την είσοδο στα Δ. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν ακανόνιστη.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,85 x 1,40 x ύψ. 1,00 μ.

---

383 Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, σημ. 28, εικ. 6.
384 *Ό.π.*, 920, εικ. 10· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 36, Π 1267.
385 Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 919, εικ. 5ε· Knigge 1976, 195, Pr 16 - Pr 18, pl. 100.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα,.χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1999.

20. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου, οικόπεδο ιδ. Χ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 34)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Ο θάλαμος ήταν ορθογώνιος. Η καμαρωτή οροφή, το σχήμα της οποίας μαρτυρούσαν τα σωζόμενα τοιχώματα του θαλάμου, είχε καταρρεύσει στο εσωτερικό, το οποίο ήταν γεμάτο με αναμοχλευμένες επιχώσεις. Ο λαξευτός δρόμος, στο Δ όριο του οποίου υπήρχαν δύο (2) αδρολαξευμένες βαθμίδες (πλάτ. 1,26 μ., μήκ. 0,35 μ. η ανώτερη και πλάτ. 1,33 μ., μήκ. 0,30 μ. η κατώτερη, μέγιστο συνολ. ύψ. 0,73μ.) κατέληγε Δ της εισόδου σε ορθογώνιο χώρο (1,50 x 1,35 μ.). Η πρόσοψη και το άνοιγμα της εισόδου, εκτός από τμήμα της Α παραστάδας, βρέθηκαν κατεστραμμένα. Την είσοδο έφρασσε πώρινη αδρολαξευμένη πλάκα θραυσμένη (0,75 x 0,74 μ.πάχ. 0,28 μ.). Στο κέντρο του θαλάμου ήταν διανοιγμένο ορθογωνίου σχήματος λάξευμα με προσανατολισμό Δ-Α., με μικρή απόκλιση, το οποίο «συνδεόταν» με δύο (2) βαθμίδες μήκ. 0,18 μ., ύψ. 0,20 μ. έκαστη) με την είσοδο. Γύρω από το λάξευμα του θαλάμου οι κλίνες ήταν αδρολαξευμένες και αμελώς αποδομένες (ημιτελείς;). Το δάπεδο, οι βαθμίδες και τα τοιχώματα του ορύγματος του θαλάμου, έως ύψος 0,35 μ., ήταν επιχρισμένα με κονίαμα. Ανάλογη διαμόρφωση αποκαλύφθηκε και στο Α τμήμα του θαλάμου, καθώς και στον δρόμο. Θραύσματα από κεραμίδες τοποθετημένες σε μια διάταξη κοντά στη ΒΑ γωνία του θαλάμου είναι δυνατόν να αποτελούσαν ένα είδος επίστρωσης δαπέδου. Δ της κλίμακας του δρόμου και σε επαφή με αυτή αποκαλύφθηκε χαμηλό θεμέλιο νεότερου τοίχου με πορεία ΒΑ-ΝΔ.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,60 μ. (Ν, Β) x 1,90 μ. (Δ) x 1,20 μ.(Α) x σωζ. ύψος 1,20 μ.· δρόμος: διαστ. 2,20 x 1,35 x ύψ. 0,60 Δ. - 0,85 μ. Α.· είσοδος: ύψ. 0,73 μ., πλ. 0,65 μ.·λάξευμα θαλάμου: 1,56 x 0,60 x βάθ. 0,80 μ.

Ταφές: Εντός του θαλάμου, κοντά στην είσοδο υπήρχαν διάσπαρτα τμήματα οστών.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - παλαιοχριστιανική εποχή.

Βιβλιογραφία: Σταμούδη 2004α.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ9572 (πίν. 34.2α). Ακέραιο. Ελαφρές αποκρούσεις κατά τόπους. Ύψ. 0,211μ., δχ. 0,028μ., δβ. 0,025, δκ. 0,054μ.

Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο. Τρεις υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βάση κωνική, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός,χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

2ος αι. π.Χ. [386]

- Μυροδοχείο Κ9573 (πίν. 34.2β). Συγκολλημένο. Έντονα ίχνη από τον τροχό.

  Ύψ. 0,178μ., δχ. 0,027μ., δβ. 0,026μ., δκ. 0,035μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο. Ίχνη υπόλευκων ταινιών στην κοιλιά, στον ώμο και τον λαιμό.

  Βάση κωνική, πόδι κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, χοανοειδής που λήγει σε έξω νεύον λοξότμητο χείλος.

  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [387]

- Μυροδοχείο Κ9623 (πίν. 34.2γ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,213μ., δχ. 0,027μ., δβ. 0,025μ., δκ. 0,049μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα ομοίου χρώματος απολεπισμένο κατά τόπους. ο οποίος φέρει ελαφρό αλείφωμα ομοίου χρώματος. Γραπτές υπόλευκες και μελανές ταινίες περιτρέχουν τον ώμο, την κοιλιά και το πόδι.

  Βάση δισκόμορφη, πόδι κοντό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [388]

- Μυροδοχείο Κ9624 (πίν. 34.2δ). Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,187μ., δχ. 0,029μ., δβ. 0,024μ., δκ. 0,041μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα ομοίου χρώματος. Γραπτές υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν τον λαιμό, την κοιλιά και το πόδι.

  Βάση δισκόμορφη, πόδι κοντό, σώμα ατρακτοειδές, ψηλός κυλινδρικός λαιμός χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Τέλος του 2ου αι. π.Χ. [389]

- Μυροδοχείο Κ9568 (πίν. 34.2ε). Ακέραιο. Αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

  Ύψ. 0,094μ., δχ. 0,02μ., δβ. 0,02μ., δκ. 0,029μ.

---

386 Καλτσάς 1990, 58-60, αρ. 1654, 1792
387 *Ό.π.,* αρι. 1743, σχ. 23.
388 *Ό.π.,* 58-9, αρ. 1792.
389 *Ό.π.,* 59-60, αρ. 1654, σχ. 23.

Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο. Τρεις υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

Βάση κωνική με βαθιά αυλάκωση στη μετάβαση στο κοντό πόδι, λαιμός υψηλός, χοανοειδής, χείλος έξω νεύον λοξότμητο.

Μεταβατική φάση από τον 2ο στον 1ο αι. π.Χ. [390]

- Λύχνος Κ9585 (πίν. 34.2στ). Ελλιπής στη λαβή. Αποκρούσεις κατά τόπους και κυρίως στην οπή πληρώσεως και στην ανώτερη επιφάνεια. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,024μ., μήκ. 0,087μ., δβ. 0,032μ., μεγ. διάμ. 0,056μ.

  Πηλός ερυθρός. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Δακτυλιόσχημη βάση, ημισφαιρικό σώμα με γωνιώδες περίγραμμα. Κοντός μυκτήρας με τραπεζιόσχημη απόληξη.

  2ος αι. π.Χ. - μέσα του 1ου π.Χ. [391]

- Μυροδοχείο Κ9625 (πίν. 34.2ζ). Ελλιπές στο χείλος. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,171μ., δβ. 0,026μ., δκ. 0,043μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Ίχνη ομοιόχρωμου επιχρίσματος. Βάση κωνική, σώμα ατρακτοειδές.

  Πρώιμος 1ος αι. π.Χ. [392]

- Μυροδοχείο Κ9569 (πίν. 34.2η). Ελλιπές σε τμήμα του χείλους. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,107μ., δχ. 0,024μ., δβ. 0,02μ., δκ. 0,038μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Ίχνη τεφρόχρωμου επιχρίσματος. Υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν το λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά.

  Βάση δισκόμορφη. Πόδι κοντό, κυλινδρικό. Λαιμός ψηλός, χοανοειδής. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Πρώιμος 1ος αι. π.Χ. [393]

- Μυροδοχείο Κ9570 (πίν. 34.2θ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,122μ., δχ. 0,029μ., δβ. 0,026μ., δκ. 0,049μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος στο ανώτερο τμήμα του λαιμού. Έντονα ίχνη από τον τροχό. Βάση επίπεδη, βολβόσχημο σώμα, ψηλός χοανοειδής λαιμός, χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο.

---

390 *Ό.π.,* 60-1, αρ. 1721, σχ. 25.
391 Παπακωνσταντίνου 2000, 336, πίν. 167, τύπος Εχ2.
392 Καλτσάς 1990, 60, αρ. 1699, σχ. 24.
393 *Ό.π.,* 60-1, αριθ. 1701, σχ. 25.

$1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [394]

- Λύχνος Κ 9693 (πίν. 34.2ι). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα.
  Ύψ. 0,025μ., ύψ. με λαβή: 0,045μ., μήκ. 0,107μ.
  Πηλός καστανέρυθρος.Μελανό επίχρισμα στην ανώτερη επιφάνεια σωζόμενο κατά τόπους.
  Σώμα αμφικωνικό. Η ανώτερη επιφάνεια κοσμείται στην περιφέρειά της με ανάγλυφο κλάδο και στην εσωτερική ζώνη η οποία διαχωρίζεται με νεύρωση από την περιφέρεια και περιλαμβάνει μικρής διαμέτρου οπή πληρώσεως και την κυκλική μείξα, με ανάγλυφο ρομβοειδές κόσμημα που συνίσταται από παράλληλες γραμμές με κουκίδες στα διαστήματα ανάμεσά τους. Ωτόσχημη λαβή στην ανώτερη επιφάνεια, συνδέεται με νεύρωση με την βάση. Μυκτήρας κοντός με ωοειδή απόληξη.
  $5^{ος}$ - $6^{ος}$ αι. μ.Χ. [395]

21. Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, (έργα ΔΕΥΑΛ), τάφος Ι
(πίν. 35)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος στο Ν τμήμα του είχε τρεις (3) υποτυπώδεις και απότομους αναβαθμούς (μέσ. ύψους 0,20μ.), και οδηγούσε σε έναν ορθογώνιο λαξευμένο χώρο (1,50 x 0,90μ.) Ν της εισόδου. Ο θάλαμος ήταν τετράγωνης κάτοψης με την είσοδο, η οποία ήταν φραγμένη με ορθογώνια ασβεστολιθική πλάκα (1,00 x 0,78 x 0,18 μ.) και αργούς λίθους, προς Ν. Τμήμα του αποκαλύφθηκε κάτω από το πεζοδρόμιο της οδού, ενώ η καμάρα είχε καταστραφεί κατά το ήμισυ από το μηχανικό εκσκαφέα. Στο εσωτερικό του θαλάμου, ο οποίος ανασκάφηκε με πολλή δυσκολία λόγω της υγρασίας από τα διερχόμενα λύματα, ήταν διαμορφωμένες στο μαλακό βράχο τρεις κλίνες σε σχήμα Π και ανάμεσά τους είχε λαξευθεί το κεντρικό όρυγμα με τρεις (3) βαθμίδες προς την είσοδο (ύψ. 0,20μ. έκαστη). Ίχνη επιχρίσματος υπήρχαν στο όρυγμα, στις κλίνες και στα πλευρικά τοιχώματα του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,67μ., πλάτ. 1,50 μ., ύψ. 0,70 μ.· θάλαμος: διαστ. 2,60 x 2,60 μ., σωζ. ύψος 2,35 μ. (έως την κατώτερη επιφάνεια του ορύγματος)· είσοδος: 0,85 μ.· κεντρικό όρυγμα: 1,75 x 0,85- 0,78 μ., βάθος 0,50 μ.

Ταφές: Στις κλίνες βρέθηκαν διάσπαρτα οστά.

---

394 Knigge 1976, πίν. 71, αρ. 408, πίν. 98, Ε 110.
395 Robinson 1959, αριθ. 2825, πίν. 44.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Σταμούδη 2009α.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πώμα εξαλείπτρου Κ10740 (πίν. 35.2α). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Σωζ. ύψος: 0,078μ., διάμ. 0,117μ., δλ. 0,012μ.
  Πηλός καστανός. Εσωτερικά άβαφο. Εξωτερικά επίθετη διακόσμηση με καστανέρυθρο χρώμα πάνω σε μελανό επίχρισμα: φυλλόσχημο κόσμημα ανάμεσα σε δύο ταινίες οι οποίες περιτρέχουν τη βάση της λαβής και την περιφέρεια του πώματος.
  Ημισφαιρικό, με περιχείλωμα και κομβιόσχημη λαβή στο κέντρο.
  2ος αι. π.Χ. [396]
- Λύχνος Κ10744 (πίν. 35.2β). Ελλιπής στη λαβή με αποκρούσεις κατά τόπους. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,098μ., διάμ. 0,062μ.
  Πηλός καστανορόδινος. Ερυθροβαφής.
  Ευρεία αδιαμόρφωτη βάση, ευρύ πεπιεσμένο σώμα, μακρύς μυκτήρας με τριγωνική απόληξη και ωοειδή οπή καύσης. Ευρεία οπή πληρώσεως που περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση.
  2ος αι. π.Χ. [397]
- Λύχνος Κ10747 (πίν. 35.2γ). Ελλιπής στη λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,098μ., διάμ. 0,062μ.
  Πηλός ερυθρός. Ερυθρό επίχρισμα.
  Ευθεία αδιαμόρφωτη βάση, σώμα με γωνιώδες περίγραμμα. Κοντός μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.
  2ος αι. π.Χ. [398]
- Λύχνος Κ10752 (πίν. 35.2δ).Ακέραιος.
  Ύψ. 0,031μ., ύψ. με λαβή 0,042μ., δβ. 0,039μ., μήκ. 0,109μ., διάμ. 0,061μ.
  Πηλός καστανοκίτρινος. Καστανομέλανο επίχρισμα, απολεπισμένο κατά τόπους.

---

396 Πατσιαδά 1990,196.
397 Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου 1994, 369-71, τύπος ΦΕ2.
398 *Ό.π.,* 369-71, πίν. 277, ΒΕ 8586.

Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο. Δακτυλιόσχημο περιχείλωμα γύρω από την οπή πληρώσεως. Λαβή ταινιωτή ωτόσχημη, υπερυψωμένη. Κοντός, ευρύς μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.

$2^{ος}$ αι. π.Χ. [399]

- Λύχνος Κ10749 (πίν. 35.2ε). Ελλιπής κατά τη λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,032μ., μήκ. 0,093μ., διάμ. 0,061μ.

  Πηλός καστανός. Καστανό επίχρισμα, απολεπισμένο κατά τόπους.

  Βάση επίπεδη, σώμα με γωνιώδες περίγραμμα. Ο μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη.

  $2^{ος}$ αι. π.Χ. [400]

- Μυροδοχείο Κ10738 (πίν. 35.2στ). Συγκολλημένο. Αποκρούσεις στο χείλος και στη βάση.

  Ύψ. 0,184μ., δχ. 0,03μ., δβ. 0,025μ., δκ. 0,055μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Ίχνη από υπόλευκες ταινίες στην κοιλιά και στη βάση του λαιμού. Βάση κωνική, πόδι κοντό, κυλινδρικό, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Β΄ μισό του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [401]

- Λύχνος Κ10748 (πίν. 35.2ζ). Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,033μ., ύψ. με λαβή 0,043μ., δβ. 0,034μ., μήκ. 0,111μ., διάμ. 0,058μ.

  Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα απιόσχημο, ευρύς μυκτήρας με τριγωνική απόληξη. Κυκλική οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο χείλος εντός περιχειλώματος. Λαβή ταινιωτή, ωτόσχημη που συνδέει το περιχείλωμα με τη βάση.

  Τελευταίο τέταρτο του $2^{ου}$ - α΄ τέταρτο του $1^{ου}$ αι. π.Χ. [402]

- Λύχνος Κ10741 (πίν. 35.2η). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,038μ., ύψ. με λαβή: 0,042μ., δπεριχ. 0,041μ.. μήκ. 0,117μ., διάμ. 0,055μ.

  Καστανός πηλός. Καστανό επίχρισμα.

  Σώμα ευρύ, απιόσχημο χωρίς ιδιαίτερη βάση, μακρύς σωληνωτός μυκτήρας με ίχνη καύσης, με τριγωνική απόληξη. Κυκλική οπή πληρώσεως που περιτρέχεται από δακτυλιόσχημο περιχείλωμα. Ωτόσχημη, ταινιωτή λαβή.

  Τέλη του $2^{ου}$ - αρχές του $1^{ου}$ αι. π.Χ. [403]

---

399 *Ό.π.,* ΒΕ 8593.
400 Παπακωνσταντίνου 2000, 337-8, πίν. 168, Κ6328, ΕΧ 3.
401 Καλτσάς 1990, 58, αρ. 1792, σχ. 23.
402 Howland 1973,109-10, pl. 17, no. 467.

- Λύχνος Κ10742 (πίν. 35.2θ). Ελλιπής σε τμήμα της βάσης και στο μεγαλύτερο τμήμα της λαβής από την οποία σώζεται μικρό τμήμα συγκολλημένο. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,042μ., μήκ. 0,119μ., διάμ. 0,055μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρό επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ 10741.

- Λύχνος Κ10743 (πίν. 35.2ι). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,033μ., ύψ. με λαβή 0,053μ., δβ. 0,043μ., μήκ. 0,102μ., μεγ. διάμ. 0,06μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθρό, πολύ απολεπισμένο επίχρισμα.

  Βάση ευρεία, επίπεδη, σώμα αμφικωνικό, κοντός, ευρύς μυκτήρας με τριγωνική απόληξη. Κυκλική οπή πληρώσεως με αβαθές περιχείλωμα. Ωτόσχημη λαβή, ταινιωτή, υπερυψωμένη.

  Τέλη του 2^{ου} – αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. [404]

- Λύχνος Κ10750 (πίν. 35.2ια). Ελλιπής κατά τη λαβή. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,038μ., μήκ. 0,10μ., διάμ. 0,061μ.

  Πηλός ερυθρός. Ερυθρό επίχρισμα.

  Βάση αδιαμόρφωτη, σώμα ευρύ, ημισφαιρικό, μικρή, κυκλική δακτυλιόσχημη οπή πληρώσεως. Ο μυκτήρας έχει πεπλατυσμένα άκρα και ωοειδή οπή καύσης.

  Τελευταίο τέταρτο του 2^{ου} - α΄ τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. [405]

- Λύχνος Κ10745 (πίν. 35.2ιβ). Συμπληρωμένος κατά τόπους. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,036μ., ύψ. με λαβή: 0,048μ., μήκ. 0,109μ., διάμ. 0,058μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Καστανέρυθρο επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Απιόσχημο σώμα με κοντό μυκτήρα και τριγωνική απόληξη. Ωτόσχημη, υπερυψωμένη λαβή, ταινιωτή που φύεται από το περιχείλωμα της οπής πληρώσεως και λήγει στην επίπεδη, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση βάση.

  Τέλη του 2^{ου} - αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. [406]

- Λύχνος Κ10746 (πίν. 35.2ιγ). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0,101μ., διάμ. 0,065μ.

  Πηλός καστανός. Καστανό επίχρισμα.

---

403 Δρούγου 1992, 198-9, εικ. 11, ΠΛ11.
404 *Ό.π*,
405 Howland 1973, 109-10, no. 467-71· Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου 1994, 369-71, πίν. 277, ΒΕ 8573.
406 Howland 1973, 111-2, no. 475.

Σώμα ευρύ, απιόσχημο, βάση κυρτή, μυκτήρας κοντός με ωοειδή απόληξη και μείξα. Μικρή οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο περιχείλωμα από το οποίο φύεται ταινιωτή, ωτόσχημη λαβή που λήγει στη βάση.

Α΄ μισό του 1ου αι. π.Χ.- α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. [407]

- Μυροδοχείο Κ10735 (πίν. 35.2ιδ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,072μ., δχ. 0,025μ., δβ. 0,017μ., δκ. 0,047μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Άβαφο.

  Βάση επίπεδη, μικρής διαμέτρου. Σώμα βολβόσχημο. Λαιμός χοανοειδής. Χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [408]

- Μυροδοχείο Κ10736 (πίν. 35.2ιε). Ακέραιο. Αποκρούσεις στο χείλος.

  Ύψ. 0,085μ., δχ. 0,028μ., δβ. 0,02μ., δκ. 0,04μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Άβαφο. Βάση επίπεδη, μικρής διαμέτρου. Σώμα βολβόσχημο. Λαιμός ψηλός, χοανοειδής. Χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [409] (Knigge 1976, pl. 98, E 115.3).

22. Λαμία, οδός Χειμάρας (έργα ΔΕΥΑΛ)
(πίν. 36)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο Ν. Στο Ν πρανές του διανοιχθέντος χάνδακα, εμφανίστηκε τμήμα του τάφου αρκετά κατεστραμμένο. Στο εσωτερικό του είχε καταπέσει το Β τμήμα της καμάρας, λόγω της καταστροφής της από το μηχανικό εκσκαφέα. Το Ν τμήμα του τάφου δεν αποκαλύφθηκε, επειδή εκτεινόταν κάτω από το οδόστρωμα και το πεζοδρόμιο της υπερκείμενης οδού. Εντός του θαλάμου αποκαλύφθηκε μια (1) κλίνη στα Δ και Α αυτής είχε λαξευτεί ορθογώνιο όρυγμα. Στο Β όριο του ορύγματος διακρίνονταν υποτυπώδεις, αδρολαξευμένοι αναβαθμοί (ύψ. 0,40 μ. ο κατώτερος, 0,50 μ. ο ανώτερος) προς την είσοδο του τάφου, η οποία δεν διασώθηκε.

Διαστάσεις: Θάλαμος: αποκαλυφθείσες διαστ. 1,15 x 1,30 μ. ύψ. 1,65 μ., όρυγμα: 1,00 x0,67μ., βάθ. 0,60 μ.

Ταφές: Από τις επιχώσεις που υπήρχαν στο εσωτερικό του τάφου συλλέχθηκαν διάσπαρτα τμήματα οστών.

---

[407] Παπακωνσταντίνου 2000, 338-40, πίν. 168, Κ5436, τύπος ΕΧ 4.
[408] Knigge 1976, pl. 98, E 116.
[409] *Ό.π.*, pl. 98, E 115.3.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται σύμφωνα με την ανασκαφέα [410] στην ελληνιστική εποχή και έχει περίοδο χρήσης ως την παλαιοχριστιανική εποχή σύμφωνα με τα ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Σταμούδη 2009β.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ11459 (πίν. 36.2α). Συγκολλημένος. Ελλιπής σε τμήμα της ανώτερης επιφάνειας. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,049μ., μήκ. 0,102μ., διάμ. 0,085μ..
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένος κατά τόπους. Άβαφος. Κατασκευασμένος με μήτρα. Στην εξωτερική του περιφέρεια φέρει ανάγλυφη διακόσμηση η οποία δεν είναι ευδιάκριτη λόγω διάβρωσης. Η λαβή είναι συμπαγής, τριγωνική.
  $2^{ος}$ - $3^{ος}$ αι. μ.Χ. [411] .
- Λύχνος Κ11460 (πίν. 36.2β). Ακέραιος. Επιφάνεια απολεπισμένη και αποκεκρουμένη κατά τόπους. Έντονα ίχνη καύσης στον μυκτήρα.
  Ύψ. 0,047μ., μήκ. 0,10μ., δβ. 0,035μ., διάμ. 0,06μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Η περιφέρεια της ανώτερης επιφάνειας φέρει δυσανάγνωστη ανάγλυφη διακόσμηση. Μεταξύ των οπών διακόσμηση από έκτυπους κύκλους οι οποίοι δημιουργούν σχηματισμό αστερίσκου.
  Βάση δακτυλιόσχημη με νεύρωση που κατευθύνεται προς τη λαβή η οποία φέρει έντονα ίχνη ιζήματος. Ο κυκλικός δίσκος έχει δύο οπές πληρώσεως.
  $5^{ος}$ - $6^{ος}$ αι. μ.Χ. [412]

23. Λαμία, συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμιγκ (έργα ΔΕΗ)
(πίν. 37)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ με την είσοδο στα Α. Διερευνήθηκε ανασκαφικά το Β/ΒΑ τμήμα του. Ο δρόμος δεν αποκαλύφθηκε καθώς έβαινε κάτω από το παρακείμενο οδόστρωμα. Τμήμα της καμαρωτής οροφής του, η πρόσοψη, το Δ και Α τοίχωμα του ταφικού θαλάμου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Στο δάπεδο του τάφου είχε διανοιγεί ορθογώνιο όρυγμα Α της εισόδου (ερευνήθηκε κατά το Α τμήμα του καθώς το Δ

[410] Perlzweig 1961, no. 1417, pl. 27.
[411] Σταμούδη 2009β, 439.
[412] *Ό.π.*, pl. 38-9.

κατελάμβανε επιχωματωμένο τμήμα της ΔΕΗ), στις τρεις (3) πλευρές του οποίου υπάρχουν κλίνες σε σχήμα Π λαξευμένες επιμελώς στο βράχο. Α της Β κλίνης υπάρχει λαξευμένο προσκεφάλαιο.

Ταφές: Δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη σκελετικών λειψάνων.

Αποκαλυφθείσες διαστάσεις: θάλαμος: 2,18 μ. (Β) x 2,38 μ (Α) x 1,26 μ., σωζ. ύψος (από το επίπεδο των κλινών)· όρυγμα: 0,94 μ. (Α)x 0,95 μ. (Β), βάθ. 0,70 μ.·προσκεφάλαιο: ύψ. 0,08μ. - 0,16 μ., πλάτ. 0,19 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται στην ελληνιστική περίοδο. Εντάσσεται στα όρια του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011α.

24. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος Ι
(πίν. 38)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο στα ΝΔ και συγκεκριμένα στο Δ άκρο του θαλάμου. Ο δρόμος σωζόταν εν μέρει. Το άνοιγμα της εισόδου ήταν σχεδόν ωοειδές και είχε κατά τόπους αποκεκρουσμένα τα τοιχώματά του. Κλίμακα δύο αδρά λαξευμένων βαθμίδων οδηγούσε στο εσωτερικό του θαλάμου. Ο γεμάτος επιχώσεις και συλημένος θάλαμος, ο οποίος «αναπτυσσόταν» ΝΑ της εισόδου ήταν τετράγωνης κάτοψης με καμαρωτή οροφή και τρεις κλίνες με εξέργο περιχείλωμα (πλάτ. 0,15 - 0,25 μ., ύψ. 0,10 μ.) στα Β, Ν και Α, λαξευμένες στο φυσικό βράχο. Λάξευμα σχήματος Γ (βάθ. 0,40 μ.) υπήρχε Β και Α της εισόδου, ανάμεσα στις κλίνες.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν σκελετικά λείψανα κατά την έρευνα του τάφου.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,75 x 2,80 μ., ύψ. 1,90 μ.· είσοδος: 1,10 x 0,70 μ.·δρόμος: 1,20 x 1,30 μ.· βαθμίδες Α: 0,30 x 0, 70 x ύψ. 0,10 μ., Δ: 0,35x 0,70 x ύψ. 0,15 μ.· κλίνες: Δ: 1,65 x 0,80 μ., Α: 1,35 x 0,85 μ., Ν: 1,75 x 0,85 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο, ο οποίος εντάσσεται στα όρια του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας, στην ελληνιστική περίοδο. Η έρευνα στον τάφο δεν απέδωσε ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011γ.

25. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙ
(πίν. 39)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο στα ΝΔ. Ο δρόμος, διανοιγμένος ελαφρώς λοξά (Δ-Α) στον άξονα του θαλάμου, με επιμελώς λαξευμένες παρειές, είχε δύο βαθμίδες (ανώτερη: μήκ. 0,35- 0,50 μ. ύψ. 0,25 μ., κατώτερη: μήκ. 0,35 - 0,40 μ. ύψ. 0,15 μ. ο κατώτερος) και κατέληγε σε τετράγωνο λάξευμα (1,30 x 1,30 μ.) Δ της εισόδου. Το απλό, ορθογώνιο άνοιγμα εισόδου, κατεστραμμένο στο ανώτερο, καμπύλο προφανώς, τμήμα του, φρασσόταν με ορθογωνίου σχήματος πώρινη πλάκα αποκεκρουσμένη και ελλιπή στο ανώτερο τμήμα της, η οποία εδραζόταν σε θραύσματα πώρινων αρχιτεκτονικών μελών και στηριζόταν εσωτερικά από μικρούς αργούς και αδρολαξευμένους λίθους. Ο θάλαμος, σχεδόν τετράγωνης κάτοψης, είχε επιμελώς λαξευμένα τοιχώματα. Ήταν συλημένος, βρέθηκε δε πλήρης αναμοχλευμένων επιχώσεων. Η καμαρωτή οροφή είχε κατά μεγάλο τμήμα της καταπέσει στο εσωτερικό του θαλάμου. Στη Ν πλευρά του θαλάμου σχηματιζόταν ορθογώνια κόγχη. Μια μικρή εσωτερική κλίμακα με δύο (2) αδρά λαξευμένους αναβαθμούς (ανώτερος: μήκ. 0,35 μ. ύψ. 0,20 μ., κατώτερος: μήκ. 0,40 μ. ύψ. 0,10 μ.) οδηγούσε στο ορθογώνιο όρυγμα στο εσωτερικό του θαλάμου. Το περίγραμμα του ορύγματος έφερε λαξευτό ταινιωτό περιχείλωμα (πλάτ. 0,10 - 0,15 μ.). Οι κλίνες διατάσσονταν σε σχήμα Π γύρω από το όρυγμα, στις Β, Ν και Α πλευρές του θαλάμου και ήταν ιδιαίτερα λαξευμένες. Σώζονταν τα λαξευτά προσκεφάλαια της Α και της Β κλίνης. Το μεγαλύτερο τμήμα της Ν κλίνης κατελάμβανε τσιμεντένια κολώνα θεμελίωσης.

Ταφές: Ν της εισόδου διαπιστώθηκε η ύπαρξη σκελετικών λειψάνων. Διάσπαρτα σκελετικά λείψανα βρέθηκαν επίσης στο επίπεδο των τριών κλινών και στο εσωτερικό του ορύγματος.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκος 2,06 μ. πλάτος 1,40 μ.· είσοδος: πλάτος 0,54 μ., ύψος 0,93 μ.· θάλαμος: 2,34 x 2,57 μ., ύψος 1,90 μ.· κόγχη: 0,27 x 0,50 μ., βάθος 0,36 μ.· όρυγμα: 1,00 x 0,80 μ., βάθ. 0,70 μ.· κλίνες: Β: μήκ. 1,55 χπλάτ. 0,70 χβάθ. 0,10 μ., Α: μήκ. 1,30 χπλάτ. 0,70 χβάθ. 0,10 μ., Ν: πλάτ. 0,70 μ.χβάθ. 0,10 μ.· προσκεφάλαια: Β κλίνης: μήκ. 0,25 μ., ύψ. 1,12 μ., Α κλίνης: μήκ. 0,45 μ., ύψ. 0,09 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο, ο οποίος εντάσσεται στα όρια του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας, στην ελληνιστική περίοδο. Η έρευνα στον τάφο δεν απέδωσε ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011γ.

26. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 40.1, 3)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Ο επικλινής δρόμος είχε επιμελώς λαξευμένες παρειές και στη Δ πλευρά τρεις βαθμίδες (ανώτερη: μήκ. 0,29 μ., ύψ. 0,25 μ., μεσαία: μήκ. 0,27 μ., ύψ. 0,19 μ., κατώτερη: μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,26 μ.). Κατέληγε μπροστά στην είσοδο σε τετράπλευρο όρυγμα (1,55 x 1,30-1,45 μ.), Α του οποίου είχαν διαμορφωθεί δύο (2) βαθμίδες (ανώτερη: μήκ. 0,35 μ., ύψ. 0,20 μ., κατώτερη: 0,40 μ., ύψ. 0,25 μ.) καθόδου στο θάλαμο. Η λιτή πρόσοψη του τάφου και οι παρειές του δρόμου ήταν λαξευμένα επιμελώς. Το απλό ορθογώνιο άνοιγμα της εισόδου με την τοξωτή απόληξη φρασσόταν με δύο ασβεστόλιθους ακανόνιστου σχήματος. Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης, είχε τοιχώματα λαξευμένα με επιμέλεια και καμαρωτή οροφή με ιδιαίτερα έντονη καμπύλη. Βρέθηκε πλήρης επιχώσεων και ήταν συλημένος. Τρεις (3) κλίνες στις Β, Ν, και Α πλευρές του θαλάμου, διατάσσονταν σε σχήμα Π γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του ορθογώνιου λαξεύματος και είχαν λαξευτεί η κάθε μία ιδιαίτερα. Το περίγραμμα του ορύγματος έφερε λαξευτό ταινιωτό περιχείλωμα (πλάτ. 0,15 - 0,18 μ.). Προσκεφάλαιο (0,95 x 1,00 μ.) υπήρχε στη ΝΑ γωνία του θαλάμου, ανάμεσα στη Ν και στην Α κλίνη.

Ταφές: Διάσπαρτα σκελετικά λείψανα και οστά κρανίου βρέθηκαν στο επίπεδο των κλινών και του διαδρόμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 2,45 μ., πλάτ. 1,40 μ., ύψ. 1,60 μ.·πρόσοψη: πλάτ. 1,50 μ., ύψ. 1,80 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,70 μ., ύψ. 1,14 μ.· θάλαμος: 2,56 x 2,80 μ., ύψ. 1,70 μ.· όρυγμα: 1,40 x 0,60 μ. x βάθ. 0,55 μ.· κλίνες: Α: 1,45 x 0,70 x βάθ. 0,10 μ., Β: 1,55 x 0,80 x βάθ. 0,10 μ., Ν: 1,65 x 0,80 x βάθ. 0,10 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο,ο οποίος εντάσσεται στα όρια του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας, στην ελληνιστική περίοδο. Η έρευνα στον τάφο δεν απέδωσε ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011γ.

27. Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος IV
(πίν. 40.2)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Δ - Α με την είσοδο στα Δ. Ερευνήθηκε κατά τμήμα του δρόμου του, καθώς η είσοδος και ο θάλαμος έβαιναν κάτω από το σύγχρονο οδόστρωμα. Ο δρόμος επικλινής με λαξευμένες τις παρειές του, είχε μία λαξευτή βαθμίδα (μήκ. 0,42 μ.,

ύψ. 0,38 μ.) στα Δ και κατέληγε σε τετράπλευρο λάξευμα Α, προ της εισόδου στο θάλαμο. Στη Δ-ΝΔ πλευρά του δρόμου σχηματιζόταν ορθογώνιο λάξευμα για την πρόσβαση στο δρόμο του τάφου (μήκ. 1,60 μ., πλάτ. 0,86 μ., βάθ. 0,44-0,70 μ.).

Διαστάσεις: Δρόμος: αποκαλυφθέν μήκος 1,10, πλάτος 1,22 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο, ο οποίος εντάσσεται στα όρια του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας, στην ελληνιστική περίοδο. Η έρευνα στον τάφο δεν απέδωσε ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011γ.

28. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ.ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVII
(πίν. 41)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο στα ΒΔ. Από το δρόμο σωζόταν τετράγωνο λάξευμα προ της εισόδου. Η πρόσοψη του τάφου ήταν λιτή, αδρολαξευμένη. Στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, τοξωτό στην κορυφή άνοιγμα εισόδου. Την είσοδο έφρασσε πώρινη πλάκα, της οποίας τα θραύσματα βρέθηκαν στις επιχώσεις του δρόμου. Μια μικρή κλίμακα με δύο (2) αναβαθμούς (μήκ.: 0,30 μ. ύψ. 0,20 μ. έκαστος) οδηγούσε στο εσωτερικό του θαλάμου. Στη Β εξωτερική παραστάδα της θύρας βρέθηκε τμήμα θεμελίου νεότερου τοίχου. Το εσωτερικό του τάφου ήταν διαταραγμένο και γεμάτο επιχώσεις. Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης, είχε καμαρωτή οροφή. Τρεις (3) λαξευτές κλίνες, από μία κατά μήκος της ΒΔ, της ΒΑ και της ΝΑ πλευράς, δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π με άνοιγμα προς την είσοδο. Ανάμεσά τους υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα. Το περίγραμμα του ορύγματος έφερε λαξευτό ταινιωτό περιχείλωμα (πλάτ. 0,12 - 0,18 μ.). Σωζόταν επίσης μικρό τμήμα από το λαξευτό «διαχωριστικό» της ΒΔ και της ΒΑ κλίνης. Προσκεφάλαιο (0,80x 0,64, ύψ. 0,05 μ.) υπήρχε στην ΒΑ κλίνη, στο σύνορό της με την ΝΑ κλίνη. Υπολείμματα επιχρίσματος εντοπίστηκαν στο δάπεδο, στις παρειές και στο περιχείλωμα του ορύγματος, στα τοιχώματα πάνω από την είσοδο και στις ΒΔ και ΝΑ κλίνες.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,51 x 2,08 μ. ύψ. 1.72 μ.· δρόμος: 1,17 x 1,08 x ύψ. 0,73- 0,83 μ.· πρόσοψη: πλάτ. 1,18 x ύψ. 1,25 μ.· είσοδος: άνοιγμα: 0,61 μ. ύψος: 0,83 μ.·όρυγμα: 1,62 x0,64 μ., βάθ.: 0,70 μ.

Ταφές: Από την επίχωση του εσωτερικού του θαλάμου συγκεντρώθηκαν πολλά θραυσμένα οστά.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από την ανασκαφέα, βάσει των λιγοστών ευρημάτων, στους ελληνιστικούς χρόνους και εντάσσεται σε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011δ.

29. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVIII
(πίν. 42)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Το θεμέλιο ενός νεότερου τοίχου είχε καταστρέψει μέρος της οροφής του θαλάμου, ακριβώς πάνω από την είσοδο. Στο σωζόμενο τμήμα της Δ πλευράς του δρόμου υπήρχε λαξευτός αναβαθμός (μήκ. 0,36 μ., ύψ. 0,25 μ.). Ο δρόμος κατέληγε σε λάξευμα (1,05 x 1,35 xβάθ. 0,15 μ.) Δ της εισόδου. Την είσοδο, απλό ορθογώνιο άνοιγμα, έφρασσε ορθογώνια πώρινη πλάκα, από την οποία διατηρήθηκε κατά χώραν το κατώτερο τμήμα της (σωζ. ύψος 0,47xπλάτ. 0,88 x πάχ. 0,40 μ.), καθώς το ανώτερο καταστράφηκε από τον νεώτερο τοίχο. Ένας αδρολαξευμένος ασβεστόλιθος συμπλήρωνε κατά πλάτος το κενό που άφηνε η πώρινη πλάκα στα Β. Μια μικρή εσωτερική κλίμακα με δύο αναβαθμούς (μήκ. 0,30 μ. ύψ. 0,20 μ. ο ανώτερος, μήκ. 0,26 μ. ύψ. 0,23 μ. ο κατώτερος) οδηγούσε στο ορθογώνιο όρυγμα στο εσωτερικό του θαλάμου. Το εσωτερικό του τάφου ήταν διαταραγμένο και γεμάτο επιχώσεις. Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης είχε καμαρωτή οροφή. Τρεις (3) λαξευτές κλίνες, δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του ορθογωνίου ορύγματος. Οι κλίνες οριοθετήθηκαν αμελώς με υποτυπώδη ταινιωτά λαξεύματα. Η εσωτερική κλίμακα, το δάπεδο και οι πλευρές του ορύγματος έφεραν επίχρισμα, από το οποίο διατηρήθηκαν ελάχιστα υπολείμματα.

Ταφές: Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του θαλάμου συγκεντρώθηκαν κακής διατήρησης διαταραγμένα οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,55 x 2,30 μ., μέγ. ύψ. 1,62 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,58 μ.x διατηρ. ύψ. 0,73 μ.·όρυγμα θαλάμου: 1,40 x 0,68 x βάθ. 0,77 μ.· λάξευμα Δ εισόδου: 1,05 x 1,35 xβάθ. 0,15 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους και εντάσσεται σε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011δ.

30. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος ΧΙΧ
(πίν. 43)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Ο δρόμος του ήταν τετράπλευρο όρυγμα με κατεστραμμένο το Δ άκρο του από τον εκσκαφέα. Το δάπεδό του είχε έντονη κλίση προς την είσοδο του τάφου, ενώ στο μέσο του υπήρχε ένας αναβαθμός (ύψ. 0,20 μ.). Η πρόσοψη του τάφου ήταν λιτή, λαξευμένη επιμελώς. Στο κέντρο της υπήρχε το ορθογώνιο, τοξωτό στο ανώτερο τμήμα του, άνοιγμα εισόδου. Η ορθογώνια πώρινη πλάκα (0,95 x 0,90 x πάχ. 0,22 - 0,28 μ.) που έφρασσε την είσοδο βρέθηκε μετακινημένη. Ο νεκρικός θάλαμος είχε παραβιασθεί. Ο θάλαμος, τετράγωνης κάτοψης είχε καμαρωτή οροφή. Περιείχε χώμα ως το ύψος των κλινών. Στο ορθογώνιο όρυγμα του θαλάμου οδηγούσε κλίμακα με τρεις αναβαθμούς (ανώτερος: μήκ. 0,25 x πλάτ. 0,65 x ύψ. 0,20 μ., μεσαίος: μήκ. 0,35 x πλάτ. 0,65xύψ. 0,20 μ., κατώτερος: μήκ. 0,32 x πλάτ. 0,87 x ύψ. 0,20 μ.). Κατά μήκος των τριών πλευρών του θαλάμου υπήρχαν τρεις λαξευτές κλίνες, σαφώς οριοθετημένες με λαξευτό «περίγραμμα» (πλάτ. 0,20 μ., ύψ. 0,15 μ.), οι οποίες σχημάτιζαν πιόσχημο έδρανο. Λαξευτό προσκεφάλαιο (0,83 x 0,79 x ύψ. 0,25 μ.). υπήρχε στη ΝΑ γωνία του θαλάμου. Η κλίμακα και το δάπεδο του ορύγματος έφεραν ίχνη κονιάματος, από το οποίο σώθηκαν ελάχιστα υπολείμματα.

Ταφές: Συγκεντρώθηκαν ελάχιστα διαταραγμένα σκελετικά λείψανα σε κακή κατάσταση.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,92 μ. x 2,76 - 2,90 μ., μέγ. ύψος 1,87 μ.· δρόμος: συν. μήκος 2,90 μ., πλάτ. 1,31 μ. ύψ. 1,33 μ.· πρόσοψη: πλάτ. 1,35 ύψ. 1,36 μ.· είσοδος: ύψ. 0,97 μ., πλάτ. 0,61 μ., μήκ. 0,61 μ.· όρυγμα: 1,54 x 0,89 x βάθ. 0,56 μ.· κλίνες: Β κλίνη: μήκ. 1,76 μ. x πλάτ. 0,82 μ., Α κλίνη: μήκ. 1,71 μ. x πλάτ. 0,83 μ., Ν κλίνη: μήκ. 1,72 μ. x πλάτ. 0,79 μ. Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους και εντάσσεται σε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011δ.

31. Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ιδ. ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος ΧΧΙ

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Για λόγους ασφαλείας η έρευνα στο εσωτερικό του δεν πραγματοποιήθηκε.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα για την αποκάλυψη του οποίου δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους και εντάσσεται σε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011δ.

32. Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο ιδ. Κ. Τσαμαδιά
(πίν. 44)

Δρόμος θαλαμωτού τάφου με κατεύθυνση ΒΔ – ΝΑ, ο οποίος αποκαλύφθηκε στο κέντρο της Β πλευράς του οικοπέδου, όπου ανασκάφηκαν συνολικά εικοσιεπτά (27) ημικατεστραμμένοι τάφοι. Στη ΒΔ απόληξή του, όπου σήμερα βρίσκεται το τοιχίο της όμορης οικοδομής, βρισκόταν ο θάλαμος ο οποίος δεν ερευνήθηκε. Στο ΝΑ άκρο του υπήρχε κλίμακα με έξι ανισομεγέθεις βαθμίδες (ύψ. 0,10 - 0,30 μ., μήκ. 0,35 - 0,50 μ., πλάτ. 0,40 - 0,60 μ.). Η Β πλευρά του δρόμου «κατέστρεψε» τμήματα δύο τάφων (XI και XVIII), οι οποίοι προφανώς προϋπήρχαν της κατασκευής του. Η κλίμακα κατέληγε ΒΔ σε επιμήκη ορθογώνιο χώρο (μήκ. 3,00 μ., πλάτ. 0,65 - 0,90 μ.)

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 6,14 μ., πλ. 1,10 - 1,88 μ., ύψ. 1,69 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, κατά την έρευνα του δρόμου του οποίου δεν αποκαλύφθηκαν κτερίσματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους και εντάσσεται σε τμήμα του βόρειου ελληνιστικού νεκροταφείου της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ε.

33. Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος Ι
(πίν. 45)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Ο τάφος, του οποίου μεγάλο τμήμα της καμαρωτής οροφής είχε καταρρεύσει στο εσωτερικό του, βρέθηκε συλημένος, πλήρης επιχώσεων και μερικώς κατεστραμμένος. Στην είσοδο οδηγούσε δρόμος με έντονη κλίση επιμελώς λαξευμένος, με τέσσερις (4) αναβαθμούς Δ (διαστάσεις αναβαθμών: Δ: 0,35 x 1,25 x 0,20 μ. β΄ από Δ: 0,40 x 1,25 x 0,20 μ. γ΄ από Δ: 0,30 x 1,30 x 0,20μ., Α: 0,40 x 1,30 x 0,15 μ.) και ορθογώνιο χώρο Α, διαστάσεων 0,80 x 1,35 μ., Δ της εισόδου. Η πρόσοψη του τάφου ήταν λιτή και πολύ αδρολαξευμένη. Το ορθογώνιο άνοιγμα της εισόδου, τοξωτό στο ανώτερο τμήμα του, έφρασσαν αδρολαξευμένη ορθογώνια ασβεστολιθική πλάκα, θραυσμένη στο ανώτερο τμήμα της (σωζ. ύψος: 0.80 μ., πλάτ. 0,40 - 0,70 μ., πάχ. 0,30 μ.) και μικροί

αργοί λίθοι. Ο θάλαμος ήταν τετράγωνης κάτοψης. Κατά μήκος των τριών πλευρών του υπήρχαν αδρά λαξευμένες ορθογώνιες κλίνες στην Α, Β και Ν πλευρά του, οι οποίες σχημάτιζαν πιόσχημο έδρανο, σαφώς οριοθετημένες με ταινιωτό λαξευτό «περίγραμμα» (πλάτ. 0,30-0,40 μ., ύψ. 0,15 μ.) που σωζόταν αποσπασματικά στην Β κλίνη. Λαξευτό προσκεφάλαιο (0,80x 0,70xύψ. 0,10 μ.) υπήρχε στη ΝΑ γωνία του θαλάμου. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου υπήρχε λάξευμα στο οποίο οδηγούσαν δύο (2) αναβαθμοί (ανώτερος: μήκ. 0,44 μ., πλάτ. 0,87 μ., ύψ. 0,14 μ., κατώτερος: μήκ. 0,39 μ., πλάτ. 0,89 μ., ύψ. 0,11 μ.) από την είσοδο. Ίχνη υπόλευκου κονιάματος υπάρχουν στην είσοδο, στην ανατολική κλίνη και στα τοιχώματα του κεντρικού λαξεύματος.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκος 2,25 μ, πλάτος 1,25 - 1,35 μ., ύψ. 1,00 μ.· θάλαμος: 2,65μ x 2,64μ. ύψ. 1,80 μ. · πρόσοψη: σωζ. ύψος 1,20 μ., πλάτος 1,25 μ.· είσοδος: ύψ. 1,00 μ., πλάτ. 0,56 μ., μήκ. 0,55 μ.· όρυγμα θαλάμου: 0,96 x 0,85 x βάθος 0,58μ.· κλίνες: Β: μήκ. 1,40 μ. x πλάτ. 0,85 μ., Α: μήκ. 1,35 μ. x πλάτ. 0,85 μ., Ν: μήκ. 1,40 μ. x πλάτ. 0,80 μ.

Ταφές: Από την διαταραγμένη επίχωση του εσωτερικού του θαλάμου συλλέχθηκαν ελάχιστα τμήματα οστών.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ. Ο τάφος περιείχε επίσης εύρημα της οθωμανικής περιόδου.

Βιβλιογραφία: Καράντζαλη 2011.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ12014 (πίν. 45.3α). Ακέραιος. Αποκρούσεις στην οπή πληρώσεως.
  Ύψ. 0,030μ., μήκ. 0,078μ., διάμ. 0,055μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Κατά τόπους ίχνη πορτοκαλέρυθρου επιχρίσματος. Ίχνη καύσης στον μυκτήρα Βάση αδιαμόρφωτη, σώμα ημισφαιρικό. Σχετικά μεγάλη οπή πληρώσεως που περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Μυκτήρας κοντός, η απόληξη του οποίου είναι τραπεζιόσχημη και καμπύλη στο κέντρο της.
  2^{ος} αι. π.Χ. [413]
- Μυροδοχείο Κ12007 (πίν. 45.3β). Ελλιπές κατά το λαιμό και τμήμα της περιφέρειας της βάσης του, με αρκετές αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,115μ., δβ. 0,028μ., δκ. 0,06μ.

[413] Howland 1973, 101 κ.ε., 33A, pl. 15, 16, 42.

Πηλός καστανοκίτρινος. Ίχνη καστανού επιχρίσματος. Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, κυλινδρικό, σώμα ευρύ, ατρακτοειδές.

Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [414]

- Μυροδοχείο Κ12006 (πίν. 45.3γ). Ελλιπές σε μικρό τμήμα του χείλους του.

  Ύψ. 0,103μ., δχ. 0,027μ.,δκ. 0,041μ., δβ. 0,023μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Κατά τόπους ίχνη πορτοκαλέρυθρου επιχρίσματος. Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύ.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [415]

- Δίωτο κύπελλο Κ12015 (πίν. 45.3δ). Συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,074μ., δχ. 0,08μ., δβ. 0,038μ., μεγ. διάμ. 0,089μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Κατά τόπους ίχνη πορτοκαλέρυθρου επιχρίσματος. Κατά τόπους μικρά ακανονίστου σχήματος εξάρματα.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα σχεδόν αμφικωνικό. Το κατώτερο τμήμα του διατρέχεται περιμετρικά από βαθιά αυλάκωση. Εγχάραξη περιτρέχει το σώμα περίπου στο μέσον του. Χείλος πλατύ, εξωστρεφές. Λαβές ωτόσχημες, ορθογώνιας διατομής, φύονται από το χείλος και καταλήγουν στο κάτω τμήμα του σώματος, όπου η βαθιά αυλάκωση.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [416]

- Λύχνος Κ12009 (πίν. 45.3ε). Ακέραιος. Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,030μ., μήκ. 0,099μ., διάμ. 0,056μ., δβ. 0,046μ.

  Πηλός ωχροκάστανος. Κατά τόπους ίχνη καστανόχρωμου επιχρίσματος.

  Βάση υποτυπώδης, δακτυλιόσχημη. Σώμα κυλινδρικό με κάθετα σχεδόν τοιχώματα. Μικρή οπή πληρώσεως που περιβάλλεται από αυλάκωση εντός περιχειλώματος. Μυκτήρας κοντός, πεπλατυσμένος στα άκρα του και καμπύλος στην απόληξή του. Λαβή ταινιωτή, ωτόσχημη, φύεται από το περιχείλωμα και λήγει στο κατώτερο τμήμα του σώματος.

  Τέλη του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [417]

- Λύχνος Κ12008 (πίν. 45.3στ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,047μ., μήκ. 0,104μ., διάμ. 0,066μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη καστανέρυθρου επιχρίσματος.

---

414 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, πίν. 53, Π 1462.
415 Blegen et al. 1964, 167, II, pl. 76, no. 505.2.
416 Robinson 1959,30, G79, pl. 4· Hayes 2008, 262, 1539, pl. 75.
417 Howland 1973, 114, pl. 17, 43, type 35D.

Αδιαμόρφωτη βάση, σώμα ευρύ, απιόσχημο. Μικρή οπή πληρώσεως εντός περιχειλώματος. Μυκτήρας επιμήκης σωληνωτός με ωοειδή μείξα με ίχνη καύσης. Λαβή ορθογώνιας διατομής, την οποία διατρέχει στο μέσον κατά μήκος της βαθιά αυλάκωση φύεται από το περιχείλωμα και λήγει στη βάση.

Τέλη του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [418]

- Τμήμα αρυτήρα Κ12017 (πίν. 45.3ζ). Συγκολλημένο.

  Σωζ. ύψ. 0,143μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ίχνη μελανού επιχρίσματος.

  Σώμα σχεδόν σφαιρικό, χείλος χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Λαβή ορθογώνιας διατομής φύεται από το χείλος και λήγει στην κοιλιά.

  Α΄ μισό του 2ου αι. μ.Χ. [419]

- Φιάλη εφυαλωμένη Κ12018 (πίν. 45.3η). Ελλιπής κατά το ήμισυ, συγκολλημένη.

  Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,107μ., δβ. 0,048μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Επίχρισμα ανοικτού καστανού χρώματος. Εφυάλωση διαφανής. Το σώμα διατρέχουν στην περιφέρειά του δύο ακανόνιστες γραμμές, η μία πράσινη και η άλλη ωχρή. Στο μέσον της κοιλιάς του το περιτρέχουν δύο παράλληλες σκούρου χρώματος εγχαράξεις.

  Βάση δακτυλιόσχημη αρκετά ψηλή ελαφρώς κυρτή που φέρει κοιλότητα στην εσωτερική κατώτερη επιφάνειά της και διαχωρίζεται από το σώμα με αυλάκωση. Σώμα αρκετά βαθύ, σχεδόν ημισφαιρικό χωρίς διαμορφωμένο χείλος.

  Οθωμανικής περιόδου[420]

34. Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος IV
(πίν. 46)

Ο τάφος είχε προσανατολισμό Δ-Α, με την είσοδο στα Δ. Αποκαλύφθηκε μόνο τμήμα του δρόμου του τάφου με μια αδρολαξευμένη βαθμίδα διαστάσεων 1,25 x 0,40 x ύψ. 0,20 μ. και τραπεζιόσχημο χώρο Α διαστάσεων 1,30-1,40 x 0,85 μ., Δ της εισόδου. Η πρόσοψη ήταν απλή και αδρολαξευμένη. Από το ορθογώνιο άνοιγμα της εισόδου, το οποίο δεν βρέθηκε φραγμένο, διακρίνονταν το γεμάτο επιχώσεις εσωτερικό του θαλάμου. Δεν στάθηκε δυνατό να ερευνηθεί ο θάλαμος διότι βρισκόταν κάτω από την όμορη προς ανατολάς οικοδομή.

---

418 Καλτσάς 1990, 50-1, αρ. 1757, σχ. 16.
419 Hayes 2008, 267, 1603 (P 15278), fig. 50.
420 Waage 1933, 318-21, fig. 16 a, e.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,25 x 1,25-1,40 ύψ. 0,50 μ.· πρόσοψη: 1,35 x ύψ. 1,20 μ.· είσοδος: ύψ.1,00 x πλάτ. 0,60 μ.

Χρονολόγηση: Ελληνιστική περίοδος. Ο τάφος, κατά την έρευνα του δρόμου του οποίου δεν υπήρξαν ευρήματα βρίσκεται εντός των ορίων της Β-ΒΔ ελληνιστικής νεκρόπολης της αρχαίας Λαμίας.

Βιβλιογραφία: Καράντζαλη 2011.

35. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Α. Κυριώφ, τάφος ΙΙ
(πίν. 47)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο ΝΑ. Ο τάφος είχε παραβιαστεί. Στην είσοδο οδηγούσε μικρός λαξευμένος δρόμος. Η είσοδος έφραζε με μία ορθογώνια αδρά λαξευμένη πλάκα (0,80 x 0,50, πάχ. 0,12 μ.), που βρέθηκε πεσμένη στο δρόμο. Ο θάλαμος ήταν τετράγωνος. Μέρος της καμαρωτής οροφής είχε καταπέσει στο εσωτερικό. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα γύρω από τις τρεις πλευρές του οποίου, εκτός από την πλευρά της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο δάπεδο, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Στο όρυγμα οδηγούσε λαξευτός αναβαθμός (ύψ. 0,34 μ., μήκ. 0,36 μ.) από την είσοδο.

Ταφές: Στο όρυγμα του θαλάμου βρέθηκαν διαταραγμένα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,20, πλ. 0,90 μ.· είσοδος: πλ. 0,60 μ., μήκ. 0,50 μ.· θάλαμος: 1,80 x 1,80 μ., μεγ. ύψ. 1,60 μ.· όρυγμα θαλάμου: 0,95 x 0,45, βάθ. 0,40 μ.

Χρονολόγηση: 2ος - 1ος αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988β· Δακορώνια 1986, 151-5· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-2· Σταμούδη 2004β, 171, σημ. 82.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ2727 (πίν. 47.2α). Ελλιπές κατά τμήμα του χείλους.
  Ύψ. 0,02μ., δβ. 0,032μ., δχ. 0,151μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Επίχρισμα καστανού χρώματος.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, κωνικό. Χείλος πεπλατυσμένο.
  2ος αι. π.Χ. [421]
- Μυροδοχείο Κ2720 (πίν. 47.2β). Συγκολλημένο.

[421] Δακορώνια 1997δ, 46, πίν. 29α-β.

Ύψ. 0,145μ., δβ. 0,017μ., δχ. 0,021μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Άβαφο.

Βάση δισκόμορφη, πόδι κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [422]

- Πινάκιο Κ2783 (πίν. 47.2γ). Ελλιπές σε τμήματα του χείλους.

  Ύψ. 0,045μ., δβ. 0,042μ., δχ. 0,19μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [423]

- Πινάκιο Κ2784 (πίν. 47.2δ). Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις στο χείλος.

  Ύψ. 0,03μ., δβ. 0,045μ., δχ. 0,17μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα αβαθές, χείλος εξωστρεφές, λοξότμητο.

  2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [424]

36. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος Ι
(πίν. 48, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο ορθογώνιος θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή που είχε καταπέσει κατά μεγάλο μέρος, όπως σχεδόν και όλη η Α πλευρά του τάφου και του δρόμου από το μηχάνημα, το οποίο είχε σκάψει στο σημείο αυτό τον βράχο μέχρι σχεδόν το δάπεδο του θαλάμου. Στο σημείο όμως που διατηρήθηκε ο βράχος φαίνεται σε τομή ότι ο λαξευτός δρόμος στο Ν άκρο του, Ν της εισόδου, κατέληγε σε τρεις ανισομεγέθεις αδρολαξευμένες βαθμίδες (ανώτερος: μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,30 μ., μεσαίος: μήκ. 0,15 μ. ύψ. 0,35 μ., κατώτερος: μήκ. 0,50 μ. ύψ. 0,70 μ.). Τμήμα (0,56 x 0,40 x πάχ. 0,10 μ.) ασβεστολιθικής αδροπελεκημένης πλάκας, το οποίο βρέθηκε κάθετα τοποθετημένο εμπρός από την είσοδο, προφανώς την έφραζε. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του οποίου, εκτός από την πλευρά της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο δάπεδο. Το δάπεδο της Α κλίνης και το όρυγμα βρέθηκαν εν μέρει κατεστραμμένα από τον μηχανικό εκσκαφέα.

---

[422] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 26, πίν. 53, Π 1469.
[423] Σταμούδη 2004β, 165, τύπος Πεχ 5, πίν. 45.
[424] *Ό.π.*, 163-4, τύπος Πεχ 3, πίν. 45.

Ταφές: Στο εσωτερικό του υπήρχαν πολλά διαταραγμένα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,20 μ.· θάλαμος: 2,30 x 2,10 x ύψ. 1,95 μ.· όρυγμα θαλάμου: 1,40 x 0,50 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988γ· Δακορώνια 1986,151-5· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ. 49· Σταμούδη 2004β, 162 σημ. 12, 163 σημ. 16, 165 σημ. 35, 172 σημ. 87· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ2738 (πίν.48.2α). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,262μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθρό επίχρισμα καλύπτει τμήμα του εξωτερικού του αγγείου. Στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας κοίλωμα που περιβάλλεται από ανάγλυφο δακτύλιο, ο οποίος περιτρέχεται από εμπίεστο κύκλο από γραμμικά σχέδια. Δύο ομόκεντροι κύκλοι ραβδωτοί περιτρέχουν το αγγείο στο εσωτερικό στο ύψος του χείλους.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό. Έξω νεύον χείλος, δακτυλιόσχημο.
  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. [425]
- Πινάκιο Κ2757 (πίν. 48.2β). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,05μ., δχ. 0,28μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2738.
- Πινάκιο Κ2750. Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,179μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2738.
- Πινάκιο Κ2758. Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,055μ., δχ. 0,278μ.
  Πηλός καστανός. Μελανό έως καστανό επίχρισμα.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2738.
- Πινάκιο Κ2759. Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,065μ.

[425] *Ό.π.,* 166, τύπος Πεχ1.

Πηλός καστανός. Ερυθρό γάνωμα.

Ομοίου σχήματος με το Κ2738.

- Πινάκιο Κ2735. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,184μ.

  Πηλός τεφροκάστανος. Μελαμβαφές. Στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας κοίλωμα που περιβάλλεται από ανάγλυφο δακτύλιο ο οποίος περιτρέχεται από τέσσερα εμπίεστα φύλλα και εμπίεστο κύκλο από γραμμικά σχέδια.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2738.

- Λύχνος Κ2725 (πίν. 48.2γ). Ελλιπής κατά το μυκτήρα.

  Ύψ. 0,027μ., μήκ. σωζ. 0,058μ, διάμ. 0,054μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρό γάνωμα απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό.

  2^{ος} αι. π.Χ. [426]

- Πινάκιο Κ2737 (πίν. 48.2δ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,036μ., δχ. 0,183μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές. Στο κέντρο της εσωτερικής επιφάνειας κοίλωμα που περιβάλλεται από ανάγλυφο δακτύλιο Δύο ομόκεντροι εγχάρακτοι κύκλοι περιτρέχουν το αγγείο στο εσωτερικό στο ύψος του χείλους.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα κωνικό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. και εξής[427]

- Πινάκιο Κ2743. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,18μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2737

- Πινάκιο Κ2744. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,178μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2737.

- Πινάκιο Κ2733. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,046μ., δχ. 0,19μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.

---

[426] Παπακωνσταντίνου 2002, 338, σημ. 49, τύπος ΕΧ3.
[427] Σταμούδη 2004β,163, σημ. 35, τύπος Πεχ5.

Ομοίου σχήματοσμε το Κ2737.

- Πινάκιο Κ2748. Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,045μ., δχ. 0,173μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2737.
- Πινάκιο Κ2745. Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,18μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2737.
- Μυροδοχείο Κ2776 (πίν. 48.2ε).Ακέραιο.
  Ύψ. 0,152μ., δκ. 0,027μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Λευκές ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.
  Βάση κωνική. Πόδι κυλινδρικό, στρεβλό. Σώμα ατρακτοειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Έξω νεύον, λοξότμητο χείλος.
  Β΄ μισό του 2ου - 1ος αι. π.Χ. [428]
- Σκυφοειδές Κ2765 (πίν. 48.2στ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,063μ., δχ. 0,133μ., δβ. 0,04μ.
  Πηλός καστανός. Καστανέρυθρο επίχρισμα.
  Βάση υποτυπώδης, δακτυλιόσχημη. Σώμα ημισφαιρικό, χείλος ελαφρά έσω νεύον.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. - μέσα του 1ου αι. π.Χ. ή και αργότερα[429]
- Πινάκιο Κ2763 (πίν. 48.2ζ). Συγκολλημένο, απολεπισμένο κατά τόπους. Ύψ. 0,035μ., δχ. 0,132μ., δβ. 0,08μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές. Το επίχρισμσ απολεπισμένο στο μεγαλύτερο τμήμα της επιφάνειας.
  Βάση επίπεδη, σώμα κωνικό, χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο.
  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. κυρίως, αλλά με χρήση και στον 2ο αι. π.Χ. ή στον 2ο αι. μ.Χ.[430]

---

[428] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 126, Π 1474, πίν. 53.
[429] Goldman 1950, 234, πίν. 137· Meyer-Schlichtman 1988, 77, B2, pl 9.
[430] Σταμούδη 2004β,169, 172, σημ. 87, τύπος Πεχ14.

37. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙ
(πίν. 49, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β με μικρή απόκλιση (ΝΑ-ΒΔ), με την είσοδο Ν. Το ΝΑ τμήμα του είχε καταστραφεί από τον μηχανικό εκσκαφέα. Ο ορθογώνιος θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή. Η είσοδος έκλεινε με ορθογώνια ασβεστολιθική πλάκα αδρά λαξευμένη (0,90 x 0,80, πάχ. 0,15 μ.), η οποία βρέθηκε πεσμένη στο δρόμο. Η ΝΔ γωνία του λαξευτού δρόμου εφαπτόταν με την ΒΔ γωνία του θαλαμωτού τάφου VIII του ίδιου οικοπέδου. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου και κατά τον άξονά του υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα, τα τοιχώματα του οποίου ήταν αδρολαξευμένα. Η πρόσβαση στη Ν πλευρά του γινόταν με μια βαθμίδα (μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,30 μ.) από την είσοδο. Παρόμοια βαθμίδα (μήκ. 0,50 μ.,ύψ. 0,05 μ.) σχηματιζόταν και κατά την Β πλευρά του. Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του λαξεύματος, εκτός της πλευράς της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο δάπεδο.

Ταφές: Μέσα στο λάξευμα βρέθηκαν διαταραγμένα οστά περισσοτέρων του ενός νεκρών.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,20 x 1,00 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,40 μ.· θάλαμος: 2,50 x 2,00 μ. μεγ. ύψ. 2,50 μ.· όρυγμα: 0,95 x 0,60 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Τέλος του 2^{ου} αι. π.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988γ· Δακορώνια 1986,151-5· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2000, 339, σημ. 67· Σταμούδη 2004β, 169 σημ. 66, 171 σημ. 84· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Άωτος σκύφος Κ2766 (πίν. 49.3α). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.
  Ύψ. 0,078μ., δκ. 0,108μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Καστανέρυθρο επίχρισμα.
  Βάση επίπεδη, σώμα σφαιρικό,έξω νεύον χείλος.
  Τέλος του 2^{ου} ή αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. Περγαμηνής τεχνοτροπίας[431]
- Λύχνος Κ2793 (πίν. 49.3β). Ελλιπής στη λαβή.
  Ύψ. 0,048μ., μήκ. 0,102μ.

[431] Ζαφειροπούλου & Χατζηδάκης 1994, 243, πίν. 193β.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφής. Το επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Βάση επίπεδη, σώμα ευρύ, απιόσχημο. Περιχείλωμα γύρω από την οπή πληρώσεως. Μυκτήρας μακρύς με τριγωνική, οξεία απόληξη και ευρεία, ωοειδή οπή καύσης.

Α΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[432]

- Κύπελλο Κ2792 (πίν. 49.3γ). Ακέραιο με επιμέρους απολεπίσεις.

  Ύψ. 0,088μ., δκ. 0,087μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Μελαμβαφές.

  Βάση επίπεδη. Σώμα ωοειδές. Δακτυλιόσχημο έξαρμα στη βάση του κωνικού χείλους. Λαβή κάθετη, ωτόσχημη, κυλινδρική.

  Α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [433]

- Άωτο σκυφίδιο Κ2790 (πίν. 49.3δ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,07μ., δκ. 0,142μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Εξωτερικά μελαμβαφές και εσωτερικά ερυθροβαφές. Το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα ημισφαιρικό. Δισκοειδές έξαρμα στη μετάβαση προς το κάθετο ψηλό χείλος.

  Α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [434]

- Πινάκιο Κ2731 (πίν. 49.3ε). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,035μ., δχ. 0,19μ.

  Πηλός ωχροκάστανος. Επίχρισμα ερυθρό ως μελανό λόγω κακής όπτησης.

  Βάση επίπεδη. σώμα κωνικό, χείλος λοξότμητο. Την εξωτερική επιφάνεια περιτρέχουν εγχάρακτες γραμμές. Το κέντρο του εσωτερικού διακοσμείται με λεπτούς εγχάρακτους κύκλους.

  Αρχές ή μέσα του 1ου αι. μ.Χ. [435]

- Πινάκιο Κ2791 (πίν. 49.3στ). Συγκολλημένο. Μικρές αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,034μ., δχ. 0,127μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Βάση επίπεδη, σώμα κωνικό, χείλος πλατύ, έξω νεύον, λοξότμητο.

  Πρώιμος 1ος - 2ος αι. μ.Χ. [436]

- Πινάκιο Κ5230 (πίν. 49.3ζ). Συγκολλημένο.

---

[432] Παπακωνσταντίνου 2000, 339, σημ. 67, τύπος ΕΧ4.
[433] Robinson 1959, G 119.
[434] *Ό.π.,* G 13· Dusenbery 1998α, 355, S213.1.
[435] Σταμούδη 2004β, 170, σημ. 78, τύπος Πεχ19.
[436] *Ό.π.,* 170 σημ. 71, τύπος Πεχ17.

Ύψ. 0,038μ., δχ. 0,126μ., δβ. 0,047μ.

Πηλός ερυθρωπός. Ερυθρό επίχρισμα, πολύ απολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, περιχείλωμα βαθμιδωτό, νεύον προς τα κάτω. Μετά τα μέσα του 1ου αι. π.Χ.[437]

- Άωτο σκυφίδιο Κ2788 (πίν. 49.3η). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,08μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος κάθετο το οποίο προεξέχει από το υπόλοιπο σώμα.

  1ος - 2ος αι. μ.Χ. [438]

- Οινοχόη Κ2721 (πίν. 49.3θ). Ακεραία.

  Ύψ. 0,142μ., δβ. 0,09μ., δκ. 0,129μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Αβαφής.

  Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό, διευρυμένο στη μέση, υποτυπώδης λαιμός, τριφυλλόσχημο στόμιο. Το σώμα περιτρέχουν οριζόντιες, παράλληλες ραβδώσεις.

  1ος - 2ος αι. μ.Χ. [439]

- Μυροδοχείο Δ3065 (πίν. 49.3ι). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,16μ., δβ. 0,06μ.

  Γυαλί διαυγές. Βάση επίπεδη κοίλη στο κέντρο της. Σώμα κωνικό. Λαιμός ψηλός, σωληνωτός. Χείλος έξω νεύον.

  1ος - 3ος αι. μ.Χ. [440]

- Μυροδοχείο Δ3066 (πίν. 49.3ια). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,195μ., δβ. 0,062μ.

  Όμοιο με το Δ3065.

- Μυροδοχείο Δ3067 (πίν. 49.3ιβ). Ελλιπές στο λαιμό και στο χείλος.

  Ύψ. 0,165μ., δβ. 0,064μ.

  Όμοιο με το Δ3065.

- Μυροδοχείο Δ3068 (πίν. 49.3ιγ). Ελλιπές σε τμήμα του λαιμού.

  Ύψ. 0,09μ., δβ. 0,034μ.

---

[437] *Ό.π.,* 171 σημ. 80, τύπος Πεχ22.

[438] Dusenbery1998β, 309, W3-A, W12-1· Meyer-Schlichtman 1988, 108-9, pl. 13, 173, N 33d.

[439] Μάλαμα & Νταράκης 2008, 142, 407, πίν. 66, 108α, Μ.Α. 6544.

[440] *Ό.π.,*163, 199-200, 209-10, 346, 421, πίν. 76, ΜΑ 6609, 6725, 6755, 7074· Αδάμ-Βελένη 2010, 392, αρ. 470.

Γυαλί άχρωμο.

Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.

1ος - αρχές του 3ουαι. μ.Χ. [441]

- Λύχνος Κ2726 (πίν. 49.3ιδ). Συγκολλημένος. Ελλιπής κατά τη βάση και το μυκτήρα. Ίχνη φωτιάς στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,025μ., ύψ. με λαβή 0.054μ., διάμ. 0,079μ., μήκ. 0,098μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Στην ανώτερη επιφάνεια ανάγλυφη διακόσμηση με βότρυες και κληματίδες.

  Βάση επίπεδη. Σώμα κωνικό. Τριγωνική λαβή με οπή η οποία συνδέεται με νεύρωση με τη βάση.

  Αρχές του 2ου - αρχές του 3ου αι. μ.Χ. [442]

- Λύχνος Κ2778.Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,027μ., ύψ. με λαβή 0,057μ., διάμ. 0,081μ., μήκ. 0,11μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ2726.

38. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 50, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β με μικρή απόκλιση ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος προς Ν σχημάτιζε αδρολαξευμένο αναβαθμό (μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,10 μ.) και προς Β. κατέληγε στην είσοδο, που φρασσόταν με ξερολιθιά, από την οποία είχαν απομείνει ελάχιστοι λίθοι. Η ΝΔ γωνία του δρόμου συνέπιπτε με τη ΒΔ γωνία του τάφου VII. Η καμαρωτή οροφή κατά το μεγαλύτερο τμήμα της είχε καταπέσει στο εσωτερικό. Η πρόσοψη του τάφου ήταν κατεστραμμένη. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν περίπου τετράγωνη. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου και κατά τον άξονά του υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα. Η πρόσβαση από την είσοδο στη Ν πλευρά του γινόταν με μια βαθμίδα (μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,25 μ.). Παρόμοια βαθμίδα (μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,15 μ.) σχηματιζόταν και κατά τη Β πλευρά του. Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του λαξεύματος, εκτός της πλευράς της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο δάπεδο. Το δάπεδο των κλινών ήταν στρωμένο με πηλό ανακατεμένο με άχυρο.

Ταφές: Μέσα στο λάξευμα βρέθηκαν πολλά διαταραγμένα οστά.

---

[441] Lightfoot 2007,147, no. 363· Αντωνάρας 2009,187-8, πίν.VII, αρ. 203.
[442] Bruneau 1965, 135, pl. 31, no. 4658, 4659· Perlzweig 1961, pl. 8, 272.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,20 x 1,20 μ.· θάλαμος: 2,00 x 1,90 x ύψ. 1.50 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,62 μ., πάχ. 0,65 μ.· όρυγμα: 0,75 x 0,60 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988γ· Δακορώνια 1986, 151-5· Παπακωνσταντίνου 1993,62· Παπακωνσταντίνου 2000, 339, σημ. 67· Σταμούδη 2004β, 164 σημ. 24, 167 σημ. 50, 171 σημ. 84· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ2734 (πίν. 50.2α). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,182μ., δβ. 0,058μ.
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Το επίχρισμα ερυθρό ως καστανό καλύπτει το εσωτερικό και τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Πρώιμος 2ος αι. π.Χ. έως τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. [443]
- Πινάκιο Κ5228. Συγκολλημένο, ελλιπές σε μεγάλο τμήμα του.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,184μ., δβ. 0,058μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ2734.
- Μυροδοχείο Κ2775 (πίν. 50.2β). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,17μ., δχ. 0,21μ., δκ. 0,036μ. δβ. 0,017μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Τρεις λευκές ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.
  Βάση κωνική. Πόδι ψηλό, κυλινδρικό. Σώμα ατρακτοειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Β΄ μισό του 2ου - 1ος αι. π.Χ. [444]
- Μυροδοχείο Κ2722 (πίν. 50.2γ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,139μ., δχ. 0,25μ.,δβ. 0,019μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Άβαφο.
  Βάση κωνική. Πόδι ψηλό, κυλινδρικό. Σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, χοανοειδής. Χείλος εξωστρεφές, δακτυλιόσχημο.
  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [445]

---

[443] Σταμούδη 2004β, 164, τύπος Πεχ3.
[444] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 126, πίν. 53, Π 1474, σημ. 41.

- Άωτο σκυφίδιο Κ5225 (πίν. 50.2δ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,053μ., δχ. 0,103μ., δβ. 0,058μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος, Ερυθρομέλανο επίχρισμα.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον.
  Αρχές του 2ου αι. π.Χ. [446]
- Άωτος σκύφος Κ5231 (πίν. 50.2ε). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,055μ., δχ. 0,119μ.
  Μελαμβαφής, με εγχάρακτη διακόσμηση σε μορφή δικτυωτού.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Σώμα ημισφαιρικό. Χείλος ελαφρά έσω νεύον. Αβαθής αυλάκωση γύρω από το χείλος
  Α΄ μισό - γ΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. [447]
- Λάγυνος Κ2730 (πίν. 50.2στ). Συγκολλημένη. Απολεπισμένη επιφάνεια.
  Ύψ. 0,212μ., δκ. 0,175μ.
  Πηλός ερυθροκάστανος. Ερυθροβαφής. Η επιφάνεια διακοσμείται με εγχάρακτες γραμμές οι οποίες περιτρέχουν το αγγείο. Στον ώμο διακόσμηση ελικωτών κλάδων.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα ημισφαιρικό με οξεία μετάβαση στον ώμο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο. Λαβή κάθετη, ταινιωτή.
  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [448]
- Πινάκιο Κ2785 (πίν. 50.2ζ). Συγκολλημένο. Η επιφάνεια πολύ απολεπισμένη.
  Ύψ. 0,037μ., δχ. 0,165μ.
  Πηλός καστανός. Ερυθρό επίχρισμα.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος κάθετο.
  1ος αι. π.Χ. [449]
- Πινάκιο Κ2770 (πίν. 50.2η). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,03μ., δχ. 0,16μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Επίχρισμα ερυθρό.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος κάθετο.
  1ος αι. π.Χ. - αρχές 1ου αι. μ.Χ. [450]

---

[445] *Ό.π.*, 77, πίν.53, Π 1462, 126.
[446] Crowfoot & Kanyon 1957, 249, fig. 49.12.
[447] Rotroff 1997,108-9.
[448] Thompson 1934, 404, E 72, pl. 92.
[449] Σταμούδη 2004β, 167 σημ. 50, τύπος Πεχ6.
[450] *Ό.π.*. 169, σημ. 64, τύπος Πεχ13

- Πινάκιο Κ 5226 (πίν. 50.2θ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,029μ., δχ. 0,141μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος κατά τόπους.
  Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.
  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [451]

39. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος IV
(πίν. 51, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β με την είσοδο Ν. Η οροφή του είχε καταπέσει στο εσωτερικό του ορθογώνιου θαλάμου. Ο λαξευτός δρόμος προς Ν σχημάτιζε αναβαθμό (ύψ. 0,50 μ.), ενώ η παραβιασμένη είσοδος έκλεινε με μια λαξευμένη ασβεστολιθική πλάκα (0,65 x 0,40 x πάχ. 0,07 μ.) που εξωτερικά στηριζόταν με ξερολιθιά. Στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου και κατά τον άξονά του υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα. Η πρόσβαση από την είσοδο στη Ν πλευρά του γινόταν με μια (1) βαθμίδα (μήκ. 0,35 μ., ύψ. 0,10 μ.). Παρόμοια βαθμίδα (μήκ. 0,45 μ., ύψ. 0,10 μ.). σχηματιζόταν και κατά τη Β πλευρά του. Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του λαξεύματος, εκτός της πλευράς της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο αδρολαξευμένο δάπεδο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Στο λάξευμα βρέθηκαν αρκετά μετακινημένα οστά. Πολλά οστά ανάμεικτα με τις επιχώσεις βρέθηκαν στο θάλαμο.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,60 μ. (Δ) x 2,30 μ. (Β) x 2,30 μ. (Α) x 2,00 μ. (Ν), σωζ. ύψος 1,40 μ.· δρόμος: 0,90 x1,00 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,55 μ. πάχ. 0,30 μ.· όρυγμα: 1,20 x 0,65 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Μέσα του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988γ· Δακορώνια 1986, 151-5· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Σταμούδη 2004β, 164 σημ. 25· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ2723 (πίν. 51.2α). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,201μ., δκ. 0,048μ., δβ. 0,021μ., δχ. 0,032μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού. Υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

[451] *Ό.π.*. 169, σημ. 66, τύπος Πεχ14.

Βάση δισκόμορφη. Πόδι ψηλό, κυλινδρικό. Σώμα ατρακτοειδές, λαιμός χοανοειδής. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

Μέσα έως προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [452]

- Μυροδοχείο Κ2795. Ελλιπές κατά το λαιμό.

  Ύψ. σωζ. 0,112μ., δκ. 0,035μ., δβ. 0,017μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού. Υπόλευκες ταινίες διακοσμούν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2723.

- Μυροδοχείο Κ2777 (πίν. 51.2β). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,152μ., δκ. 0,027μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Υπόλευκες ταινίες σώζονται αποσπασματικά στην κοιλιά, στον ώμο και στον λαιμό.

  Βάση δισκόμορφη. Πόδι ψηλό, κυλινδρικό, αώμα ατρακτοειδές, λαιμός χοανοειδής. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [453]

- Πινάκιο Κ2768 (πίν. 51.2γ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,184μ., δβ. 0,058μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρό έως μελανό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό, αβαθές, με κοίλωμα στον πυθμένα το οποίο περιτρέχεται από ανάγλυφο κύκλο. Χείλος έξω νεύον λοξότμητο.

  Β΄ μισό του 2ου – αρχές του 1ου αι. π.Χ. [454]

- Πινάκιο Κ2732. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,175μ., δβ. 0,051μ.

  Πηλός καστανός. Επίχρισμα καστανέρυθρο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2768.

- Πινάκιο Κ5229. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,034μ., δχ. 0,185μ., δβ. 0,058μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2768.

- Πινάκιο Κ2781 (πίν. 51.2δ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο κατά το ήμισυ.

---

[452] Walter-Karydi 1982, pl. 56, no. 719.
[453] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, πίν. 53, Π 1474· Knigge 1976, 7, pl. 69, no. 387 (SW 155).
[454] Σταμούδη 2004β, 164, σημ. 25, τύπος Πεχ3.

Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,183μ.

Πηλός ερυθρωπός. Μελανό επίχρισμα. Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα κωνικό, χείλος εξωστρεφές, λοξότμητο. Κοίλωμα το οποίο περιτρέχεται από ανάγλυφο δακτύλιο στον πυθμένα.

2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [455]

- Πινάκιο Κ2736. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,05μ., δχ. 0,182μ.

  Πηλός καστανορόδινος.Μελανό επίχρισμα καλύπτει τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2781.

- Μυροδοχείο Κ2724 (πίν. 51.2ε). Ελλιπές στο ανώτερο τμήμα του λαιμού και στο χείλος.

  Ύψ. 0,124μ., δβ. 0,19μ., δκ. 0,049μ.

  Πηλός καστανός. Άβαφο.

  Βάση κωνική. Πόδι ψηλό κυλινδρικό. Σώμα ατρακτοειδές.

  Γ΄ τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [456]

- Πινάκιο Κ2769 (πίν. 51.2στ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,025μ., δχ. 0,143μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο κατά τόπους. Στον πυθμένα εμπίεστη διακόσμηση με γραμμίδια που σχηματιζουν κύκλο.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα γωνιώδες. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο με αυλάκωση στο μέσον.

  Τέλη του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [457]

- Τμήμα πινακίου Κ5247 (πίν. 51.2ζ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,024μ.

  Πηλός ερυθροκίτρινος. Ερυθροβαφές.

  Βάση επίπεδη, σώμα βαθύ, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [458]

---

[455] *Ό.π.*,165, πίν. 45,τύπος Πεχ5.
[456] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,125, πίν.13, Π 1254· Παπαποστόλου 1984, 379 κ.ε., αρ. 32, σχ. 17.
[457] Σταμούδη 2004β,168-9, σημ. 62, τύπος Πεχ12.
[458] *Ό.π.,* 169, σημ. 66, τύπος Πεχ14.

40. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος V
(πίν. 52, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Το Δ τμήμα είχε καταστραφεί από τον εκσκαφέα. Η οροφή του είχε καταπέσει στο εσωτερικό του ορθογώνιου θαλάμου. Ο μακρύς λαξευτός δρόμοςστο Ν τμήμα του σχημάτιζε τρεις (3) βαθμίδες (μήκ. 0,35 μ. έκαστη, ύψ. 0,30 μ. (ανώτερη) 0,10 μ. (μεσαία) 0,25 μ. (κατώτερη). Ν της εισόδου βρέθηκε ορθογώνια βάση με τόρμο (0,50 x 0,65 x πάχ. 0,45 μ.), η οποία ή ήταν σε δεύτερη χρήση ενσωματωμένη στην ξερολιθιά ή στήριζε κάποια στήλη που έφραζε την είσοδο. Στο ορθογώνιο όρυγμα στο κέντρο του δαπέδου του θαλάμου οδηγούσε από την είσοδο ένας (1) αναβαθμός (μήκ. 0,20 μ., ύψ.. 0,10 μ.). Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του λαξεύματος, εκτός της πλευράς της εισόδου, υπήρχαν κλίνες με ενιαίο αδρολαξευμένο δάπεδο.

Ταφές: Στο δρόμο βρέθηκαν συσσωρευμένα κρανία και οστά τουλάχιστο έξι νεκρών. Μέσα στο θάλαμο πολλά διαταραγμένα οστά συλλέχθηκαν από τις επιχώσεις.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,10 (Β, Ν) x 1,65 (Α) x1,90 (Δ), σωζ. ύψος 1,30μ.·δρόμος: 2,45 x 1,10 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,70 μ. πάχ.0,45 μ.·όρυγμα: 1,00x 0,50x βάθ. 0,50 μ.

Χρονολόγηση: Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988γ· Δακορώνια 1986,151-5· Παπακωνσταντίνου 1993,62· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ2774 (πίν. 52.2α). Ελλιπές σε τμήμα του λαιμού και στο χείλος.
  Ύψ. 0,17μ., δκ. 0,036μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο.
  Βάση επίπεδη, κωνική. Πόδι ψηλό. Σώμα ατρακτοειδές. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.
  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [459]
- Μυροδοχείο Κ5083 (πίν. 52.2β). Ελλιπές στο λαιμό και στο χείλος.
  Ύψ. σωζ. 0,115μ., δβ. 0,02μ., δκ. 0,056μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος.Επίχρισμα στο χρώμα του πηλού. Δύο λευκές ταινίες περιτρέχουν το αγγείο στο ύψος του ώμου και της κοιλιάς.
  Βάση αδιαμόρφωτη, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές.
  Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [460]

[459] Παπαποστόλου 1984,379 κ.ε., αρ. 32, σχ. 17· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 125, πίν.13, Π 1254.

41. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VII
(πίν. 53, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο Ν. Βρέθηκε Ν του τάφου ΙΙΙ του οικοπέδου και η ΒΔ γωνία του θαλάμου του συνέπιπτε με τη ΝΔ γωνία του δρόμου του τάφου ΙΙΙ. Ο μακρύς δρόμος με ελαφρά απόκλιση από τον άξονα του θαλάμου, είχε κλίμακα με έξι ανισομεγέθεις επικλινείς βαθμίδες αδρά λαξευμένες στο βράχο (πλάτ. 1,60 μ., μήκ. 0,25-0,50 μ.) στο Ν τμήμα του και κατέληγε σε ορθογώνιο λαξευμα προ της εισόδου. Την είσοδο έφρασσε αμφικιονίσκος σε δεύτερη χρήση. Τμήμα της καμαρωτής οροφής καθώς και η πρόσοψη ήταν κατεστραμμένα. Ορθογώνιο όρυγμα υπήρχε στο κέντρο του δαπέδου του ορθογώνιου θαλάμου. Η πρόσβαση στη Ν πλευρά του γινόταν με μια (1) βαθμίδα (μήκ. 0,35 μ., ύψ. 0,15 μ.) από την είσοδο. Παρόμοια βαθμίδα (μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,20 μ.).σχηματιζόταν και κατά τη Β πλευρά του. Υπήρχαν τρεις (3) λαξευτές κλίνες σε σχήμα Π γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του ορύγματος, Β, Α και Δ, οι οποίες είχαν ενιαίο αδρολαξευμένο δάπεδο.

Ταφές: Βρέθηκαν διαταραγμένες και τα οστά αποσαθρωμένα ανάμεσα στις επιχώσεις του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 3,10, πλ. 1,60, ύψ. 1,75 μ.· είσοδος: πλάτος 0,55 μ., μήκ. 0,45 μ.· θάλαμος: 2,60 x 2,35, ύψ. 1,80 μ.· όρυγμα: 1,00 x 0,60 x βάθ. 0,25 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989δ· Παπακωνσταντίνου 1993,62· Παπακωνσταντίνου 2000, 338, σημ. 49, 339, σημ. 68· Σταμούδη 2004β, 169, σημ. 66· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ5431 (πίν. 53.2α). Αποκεκρουμένος ελάχιστα στο μυκτήρα.
  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,086μ., δβ. 0,042μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής.
  Βάση επίπεδη. Σώμα πεπιεσμένο ημισφαιρικό. Βαθιά αυλάκωση περιτρέχει την οπή πληρώσεως. Τραπεζιόσχημη η απόληξη του μυκτήρα.
  2^{ος} αι. π.Χ. [461]
- Λύχνος Κ5417. Ακέραιος με αρκετές αποκρούσεις κατά τόπους.

---

[460] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 126, πίν.26, Π 1404.
[461] Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ. 49, τύπος ΕΧ3, 339 σημ. 68.

Ύψ. 0,036μ., μήκ. 0,077μ., δβ. 0,045μ.

Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής.

Ομοίου σχήματος με τον Κ5431.

- Άωτο κύπελλο Κ5236 (πίν. 53.2β). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,039μ., δχ. 0,069μ., δβ. 0,033μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Μελανό έως ερυθρό επίχρισμα λόγω όπτησης. Επίθετη στιγμωτή διακόσμηση με κρεμάμενα ημικύκλια λευκού χρώματος.

  Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Χείλος ψηλό, κωνικό, έξω νεύον το οποίο περιτρέχεται από πλαστικό δακτύλιο περίπου στο μέσον του.

  Β΄ μισό του 2ου έως και τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. [462]

- Λύχνος Κ5433. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,047μ., μήκ. 0,114μ., δπεριχ. 0,035μ.

  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθροβαφής.

  Σώμα ευρύ, ψηλό. Λαβή ταινιωτή με αυλάκωση κατά μήκος της ράχης της, η οποία φύεται από το καλυκόσχημο περιχείλωμα της οπής πληρώσεως και καταλήγει στην χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση βάση. Μυκτήρας σωληνωτός στραμμένος προς τα άνω με οξεία απόληξη και ωοειδή οπή καύσης.

  Α΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[463]

- Λύχνος Κ5434. Ακέραιος. Αποκρούσεις στο περιχείλωμα και στη λαβή.

  Ύψ. 0,046μ., μήκ. 0,12μ.

  Πηλός καστανός. Ερυθροβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ5433.

- Λύχνος Κ5435. Ακέραιος. Αποκρούσεις στο περιχείλωμα.

  Ύψ. 0,048μ., μήκ. 0,101μ., δπεριχ. 0,031μ.

  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ερυθροβαφής, το επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ5433.

- Λύχνος Κ5436 (πίν. 53.2γ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,052μ., μήκ. 0,111μ. δπεριχ. 0,037μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ5433.

---

[462] Σταμούδη 2004β, 169, σημ. 66· Meyer-Schlichtman 1988, 145-6, A1c.

[463] Παπακωνσταντίνου 2000, 339 σημ. 67, 68, τύπος ΕΧ4, πίν. 168.

42. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VIII
(πίν. 54, 55)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Η ΒΔ γωνία του θαλάμου του εφαπτόταν με τη ΝΔ γωνία του δρόμου του τάφου ΙΙ του οικοπέδου. Ο λαξευτός δρόμος είχε κλίμακα με τρεις (3) επικλινείς αδρά λαξευμένες βαθμίδες (μήκ. 0,50 - 0,60 μ. έκαστη, συν. μήκ. 1,70 μ., πλ. 1,70 μ.) στα Ν και κατέληγε σε ορθογώνιο λάξευμα (0,80 x 1,00 χβάθ. 0,50 μ.) Β, προ της εισόδου. Την είσοδο, τα τοιχώματα της οποίας ήταν κατά τόπους αποκεκρουσμένα, έφρασσαν στο κατώτερο τμήμα της ξερολιθιά, κεραμίδες και στο ανώτερο μια πλάκα από ασβεστόλιθο που βρέθηκε μετακινημένη. Το σχήμα της εισόδου ήταν περίπου ορθογώνιο, τοξωτό στην κορυφή. Η πρόσοψη ήταν απλή χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, αδρολαξευμένη (διατηρούνταν το Δ τμήμα της). Ο θάλαμος ήταν ορθογώνιος με ορθογώνιο όρυγμα στο κέντρο και τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π με το άνοιγμα προς Ν. Η πρόσβαση στη Ν πλευρά του γινόταν με μια (1) βαθμίδα (μήκ. 0,20 μ., ύψ. 0,20 μ.) από την είσοδο. Παρόμοια βαθμίδα (μήκ. 0,50 μ., ύψ. 0,10 μ.) σχηματιζόταν και κατά τη Β πλευρά του. Η καμαρωτή οροφή του τάφου είχε εν μέρει καταπέσει στο εσωτερικό του θαλάμου και οι κλίνες του τάφου καθώς και το όρυγμα βρέθηκαν καλυμμένα με επιχώσεις.

Ταφές: Στις επιχώσεις που κάλυπταν τις κλίνες και το όρυγμα του θαλάμου βρέθηκαν λίγα σαθρά οστά, τα οποία δεν επιτρέπουν να εξακριβωθεί η ακριβής θέση των νεκρών.

Διαστάσεις:Δρόμος: μήκ. 2,60, πλ. 1,70, ύψ. 1,85 μ.· είσοδος: 0,85 x 0,70 x μήκ. 0,60 μ.· θάλαμος: 3,10 x 2,35 ύψ. 2,05 μ.· όρυγμα: 0,95 x 0,70 χβάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989δ· Παπακωνσταντίνου 1993,62· Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ. 49, 339 σημ. 68· Σταμούδη 2004β,167σημ. 50· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ5432 (πίν. 54.2α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,028μ., μήκ. 0,089μ., δβ. 0,039μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελανό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Μυκτήρας κοντός με τραπεζιόσχημη απόληξη.

2ος αι. π.Χ. [464]

- Λύχνος Κ5437 (πίν. 54.2β). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,049μ., μήκ. 0,0116μ., δπεριχ. 0,039μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφής.
  Σώμα ευρύ, ψηλό. Λαβή ταινιωτή με αυλάκωση κατά μήκος της ράχης της, η οποία φύεται από το καλυκόσχημο περιχείλωμα της οπής πληρώσεως και καταλήγει στην χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση βάση. Μυκτήρας σωληνωτός στραμμένος προς τα άνω με οξεία απόληξη και ωοειδή οπή καύσης.
  Α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[465]
- Λύχνος Κ5438. Ακέραιος.
  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0,118μ., δπεριχ. 0,041μ.
  Πηλός κιτρινέρυθρος. Ερυθροβαφής.
  Ομοίου σχήματος με τον Κ5437.
- Λύχνος Κ5439. Ακέραιος. Αποκρούσεις στο περιχείλωμα της οπής πληρώσεως.
  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0,115μ., δπεριχ. 0,04μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Ερυθροβαφής.
  Ομοίου σχήματος με τον Κ5437.
- Πινάκιο Κ 2761. Σωζόμενο κατά το ήμισυ.
  Ύψ. 0,025μ., δχ. 0,15μ
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές. Το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό, αβαθές..
  1ος αι. π.Χ. [466]
- Πινάκιο Κ5239. Συμπληρωμένο σε μεγάλο τμήμα του.
  Ύψ. 0,03μ., δχ. 0,151μ., δβ. 0,098μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές. Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος δακτυλιόσχημο.
  1ος αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [467]
- Πινάκιο Κ5425 (πίν. 54.2γ). Συγκολλημένο, ελλιπές σε μικρό τμήμα του.
  Ύψ. 0,019μ., δχ. 0,162μ., δβ 0,097μ.

---

[464] *Ό.π.*, 338, σημ. 49, τύπος ΕΧ3.
[465] *Ό.π.*, 339, σημ. 67, τύπος ΕΧ4.
[466] Σταμούδη 2004β,167, σημ. 50, τύπος Πεχ6.
[467] *Ό.π.*, 169 σημ. 64, τύπος Πεχ13.

Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές. Στον πυθμένα δύο εμπίεστοι ομόκεντροι κύκλοι από γραμμίδια.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

$1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [468]

- Πινάκιο Κ 5238. Συμπληρωμένο, ελλιπές σε τμήμα του χείλους.

  Ύψ. 0,035μ., δχ. 0,138μ., δβ. 0,056μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές.

  Βάση επίπεδη, σώμα βαθύ, κωνικό. Χείλος έξω νεύον με λοξότμητο βαθμιδωτό περιχείλωμα.

  $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [469]

43. Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8, οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα
(πίν. 56)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Βρέθηκε στο Ν όριο του οικοπέδου, ο μισός στο οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα και ο υπόλοιπος στο όμορο οικόπεδο ιδ. Κ. Μπαμπαλή. Η πρόσβαση στον τάφο ήταν αδύνατη από το δρόμο και την είσοδο. Η έρευνά του έγινε από το τμήμα της καμαρωτής οροφής που είχε καταρρεύσει. Το χώμα που είχε εισχωρήσει στον τάφο από την οροφή είχε καλύψει μεγάλο μέρος του σχεδόν τετράγωνου θαλάμου. Ο τάφος είχε προφανώς υποστεί παραβίαση κατά το παρελθόν όπως δείχνουν οι αναμοχλευμένες επιχώσεις του θαλάμου. Η είσοδος, την οποία έφρασσαν τρεις αργοί λίθοι, βρισκόταν στα Α. Ο θάλαμος είχε κάτοψη σχεδόν τετράγωνη. Γύρω από τοκεντρικό ορθογώνιο όρυγμα σχηματίζονταν τρεις (3) αδρολαξευμένες κλίνες με ενιαίο δάπεδο στα Β, Δ και Ν. Στην Β κλίνη ακριβώς Δ της εισόδου και Β του ορύγματος ένα τμήμα διαστ. 0,80 x 0,75 μ. βρέθηκε καλυμμένο με στρώμα θραυσμάτων κεραμίδων (πάχ. 0,50 μ.). Αργοί λίθοι χωρίς διάταξη υπήρχαν ανάμεσα στο στρώμα αυτό και στο όρυγμα. Στις τρεις (3) πλευρές των κλινών, περίπου στο κέντρο, υπήρχαν κόγχες σχήματος κόλουρης πυραμίδας (πίν. 56.2). Η είσοδος, το δάπεδο, τα τοιχώματα του ορύγματος, η ανώτερη επιφάνεια των κλινών, οι πλευρές και οι κόγχες έφεραν κατά τόπους υπόλευκο επίχρισμα.

Ταφές: Βρέθηκαν οστά πολλών ταφών χωρίς διάταξη στις αναμοχλευμένες επιχώσεις του θαλάμου.

---

[468] *Ό.π.*,168 σημ. 56, πίν. 46, τύπος Πεχ9.
[469] *Ό.π.*, 170 σημ. 73, πίν. 48, τύπος Πεχ18.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,70 x 1,75 x ύψ. 1,85 μ.·είσοδος: 0,95 x 0,55 μ., μήκ. 0,50μ.·όρυγμα: 1,00 x 0,70 x βάθ. 0,50 μ.· κόγχες: 0,25 x 0,40 x 0,30 μ. (Β, Ν), 0,15 x 0,35 x 0,30 μ. (Δ).

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ. - 3ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Λαμπροπούλου 1989β·Pantos 1989, p 315-320, pl. 50, 1-6· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2000, 339 σημ. 67, 340 σημ. 72· Σταμούδη 2004β, 169 σημ. 66, 170 σημ. 69· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Δακτυλίδι με ψήφο από κορναλίνη Δ 3015 (πίν. 56.3α).
  Διαστ. 0,014μ. x 0,01μ. x 0,06μ., διάμ. σφενδ. 0,024μ.
  Χάλκινο.
  Ο χάλκινος κρίκος λεπταίνει στο σημείο που είναι η ψήφος. Η ψήφος έχει σχήμα σκαραβαίου στη μία πλευρά και στην επίπεδη επιφάνεια ανδρική μορφή κατ' ενώπιον σε στάση οκλαδόν με τα δύο χέρια τεντωμένα από τους αγκώνες προς τα επάνωκρατά ανά ένα ρόπαλο που αποτελείται από τρεις σφαιρικούς κόμβους.
  3ος αι. π.Χ. [470]
- Δακτυλίδι με ψήφο από κορναλίνη Δ3016 (πίν. 56.3β).
  Διαστ. 0,0145μ. x 0,009μ. x 0,085μ., διάμ. σφενδ. 0,027μ. Χάλκινο.
  Η ψήφος έχει σχήμα σκαραβαίουστη μία πλευρά και στην επίπεδη επιφάνεια εγχάρακτη παράσταση Ηρακλή που προχωρεί στα δεξιά με λεοντή και ρόπαλο.
  3ος αι. π.Χ. [471]
- Λύχνος Κ5363 (πίν. 56.3γ). Ακέραιος. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,045μ., μήκ. 0,11μ.
  Πηλός κιτρινέρυθρος. Ερυθροβαφής.
  Βάση αδιαμόρφωτη, Σώμα ευρύ, απιόσχημο. Μυκτήρας σωληνωτός στραμμένος προς τα πάνω με οξεία απόληξη και ωοειδή οπή καύσης. Λαβή ταινιωτή, ωτόσχημη που φύεται από τη βάση του καλυκόσχημου περιχειλώματος της μικρής οπής πληρώσεως και λήγει στην βάση.
  Α΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[472]

---

[470] Pantos 1989.
[471] *Ό.π.*
[472] Παπακωνσταντίνου 2000, 339 σημ. 67, τύπος ΕΧ4.

- Πινάκιο Κ5359 (πίν. 56.3δ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,152μ.

  Πηλός ερυθρός. Ερυθροβαφές.

  Βάση αδιαμόρφωτη, σώμα αβαθές, χείλος έξω νεύον.

  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. κυρίως, αλλά με χρήση και στο 2ο αι. π.Χ. ή 2ο αι. μ.Χ. [473]
- Πινάκιο Κ5360 (πίν. 56.3ε). Συγκολλημένο, ελλιπές σε τμήμα του χείλους.

  Ύψ. 0,034μ., δχ. 0,192μ.

  Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Επίπεδη βάση, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον το οποίο περιτρέχεται από τρεις αβαθείς αυλακώσεις. Στον πυθμένα δύο ομόκεντροι εγχάρακτοι κύκλοι.

  1ος αι. μ.Χ. (πιθανώς και στον 2ο αι. μ.Χ.) [474]
- Πινάκιο Κ5372 (πίν. 56.3στ). Συγκολλημένο. Αποκρούσεις στο χείλος.

  Ύψ. 0,039μ., δχ. 0,14μ., δβ. 0,102μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Αβαφές.

  Σώμα κωνικό. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

  1ος - 2ος αι. μ.Χ.[475]
- Άωτο αγγείο Κ5373 (πίν. 56.3ζ). Ελλιπές σε μικρά τμήματά του.

  Ύψ. 0,072μ., δχ. 0,076μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Τεφρόχρωμο επίχρισμα σωζόμενο κυρίως στο ανώτερο ήμισυ του αγγείου.

  Σώμα σφαιρικό, το κατώτερο ήμισυ του οποίου περιτρέχεται από οριζόντιες ραβδώσεις.

  Χείλος έξω νεύον.

  Τέλη του 1ου - αρχές του 2ου αι. μ.Χ. [476]
- Λύχνος Κ5374 (πίν. 56.3η). Συγκολλημένος, ελλιπής.Ίχνη καύσης στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,033μ., μήκ. 0,098μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Αβαφής. Ανάγλυφη διακόσμηση βοτρύων και κληματίδων στην ανώτερη επιφάνεια. Βάση επίπεδη. Σώμα κυκλικό.

  Τέλη του 1ου - αρχές του 2ου αι. μ.Χ. [477]

---

[473] Σταμούδη 2004β, 169 σημ. 66, πίν. 47, τύπος Πεχ14.
[474] *Ό.π.*, 170 σημ. 67, πίν. 47, τύπος Πεχ15.
[475] *Ό.π.*, 170 σημ. 69, πίν. 47, τύπος Πεχ16
[476] *Ό.π.*, 170 σημ. 69· Robinson 1959, G 192.
[477] *Ό.π.*, 169 σημ. 66· Bruneau 1965, no 4657.

- Τριφυλλόστομη οινοχόη Κ5361 (πίν. 56.3θ). Συγκολλημένη, ελλιπής.
  Ύψ. 0,149μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφη.
  Βάση αδιαμόρφωτη, ελλιπής. Σώμα σφαιρικό με οριζόντιες αυλακώσεις. Λαβή κάθετη, ταινιόσχημη.
  Μέσα του 3ου αι. μ.Χ. [478]

44. Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο ιδ. Απ. Αργυρίου
(πίν. 57)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο στα Α. Ο θάλαμος είχε σχήμα ακανόνιστου τετράγωνου. Η οροφή ήταν κατεστραμμένη και τμήματά της βρέθηκαν πεσμένα στο εσωτερικό. Στην είσοδο που βρισκόταν στα Α σωζόταν τμήμα τουυπερυψωμένου λαξευτού κατωφλιού (πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,25 μ.,ύψ. 0,15 μ.). Ο δρόμος ήταν ορθογώνιο λάξευμα Α της εισόδου. Σχεδόν ορθογώνιο όρυγμα με έναν (1) αναβαθμό Α (ύψ. 0,42 μ., μήκ. 0,33 μ.) υπήρχε στο Β τμήμα του θαλάμου. Στα Β, Δ και Ν του ορύγματος είχαν διαμορφωθεί τρεις (3) αδρολαξευμένες ακανόνιστες κλίνες με ενιαίο δάπεδο, η Β εκ των οποίων φαίνεται ότι ήταν ημίεργη.

Ταφές: Οι νεκροί, τέσσερις (4) τουλάχιστον, με τα κρανία προς Δ., είχαν τοποθετηθεί στη Ν και σε τμήμα της Δ κλίνης.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,85 x 2,05 μ., μέγ. ύψ. 1,10 μ.· δρόμος: 1,45 x 1,02 μ.· είσοδος : πλάτος 0,70 μ., μήκ. 0,50 μ.· όρυγμα: 0,90 x 0,60 x βάθ. 0,52 μ.

Χρονολόγηση: 1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1989· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2000, 342 σημ. 85· Σταμούδη 2004β,168 σημ. 58, 170 σημ. 83· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ8088 (πίν. 57.2α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,033μ., δβ. 0,04μ., δπεριχ. 0,041μ., μεγ. διάμ. 0,057μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Σκούρο τεφρόχρωμο επίχρισμα. Το σώμα κοσμείται με σειρά ανάγλυφων ροδάκων. Ανάγλυφο δυσερμήνευτο κόσμημα στο μυκτήρα.

[478] Σταμούδη 2004β, 169 σημ. 66· Robinson 1959, Κ 106.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ευρύ, κοντό με λαβή ταινιωτή, κάθετη στον ώμο που καταλήγει στο ψηλό καλυκωτό περιχείλωμα γύρω από την οπή πληρώσεως. Μυκτήρας σωληνωτός, στραμμένος προς τα άνω με διευρυμένη, καμπύλη απόληξη και ευρεία οπή καύσης.

Β΄ μισό του 1ου αι. π.Χ ή και λίγο αργότερα[479].

- Πινάκιο Κ5174 (πίν. 57.2β). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,028μ., δβ. 0,102μ., δχ. 0,168μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος έξω νεύον.
  Β΄ τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [480]
- Άωτο κύπελλο Κ5173 (πίν. 57.2γ). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,08μ., δβ. 0,045μ., δχ. 0,067μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές. Περιτρέχεται από εγχάρακτους κύκλουςκαι κοσμείται με εμπίεστα γραμμίδια.
  Βάση δισκόμορφη, σώμα ωοειδές, χείλος έξω νεύον.
  Μέσα του 1ου αι. μ.Χ. [481]
- Άωτο κύπελλο Κ5175. Ελλιπές.
  Σωζ. ύψ. 0,065μ., δβ. 0,057μ.
  Πηλός καστανότεφρος. Ανάγλυφη διακόσμηση (ανθέμια) στην εξωτερική επιφάνεια.
  Ομοίου σχήματος με το Κ5173.

45. Αχινός, οδός Β. Ηπείρου, οικόπεδο ιδ. Λ. Μπούρχα
(πίν. 58)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Η οροφή είχε καταπέσει κατά το ήμισυ εντός του θαλάμου. Ο λαξευτός δρόμος, ελαφρά αποκλίνων από τον άξονα του θαλάμου, είχε δύο (2) βαθμίδες αμελώς λαξευμένες και επικλινείς στα Α και Δ κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (1,00 x 1,30 μ.) Α της εισόδου. Στον ορθογώνιο θάλαμο αμέσως μετά το άνοιγμα της εισόδου (Α) υπήρχε αμελώς λαξευμένο όρυγμα με λαξευμένο αναβαθμό στο Δ άκρο του (0,45 x 0,50 x 0,15μ. ύψος). Γύρω από το κεντρικό ορθογώνιο όρυγμα

---

479 Παπακωνσταντίνου 2000, 342, ομάδα Α, πίν. 169γ.
480 Σταμούδη 2004β, 168 σημ. 58, πίν. 46, τύπος Πεχ10).
481 *Ό.π.*, 168 σημ. 58.

σχηματίζονταν τρεις (3) αδρολαξευμένες κλίνες σε σχήμα Π με ενιαίο δάπεδο στις Β, Δ και Ν πλευρές του θαλάμου.

Ταφές: Εντός του συλημένου θαλάμου βρέθηκαν λίγα διαταραγμένα σαθρά οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,50 x 2,10 x ύψ. 2,30 μ.· δρόμος: διαστ. 1,80 x 1,30 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,60 μ.· όρυγμα: 1,24 x 0,50 x βάθ. 0,38 μ.

Χρονολόγηση: Μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Πάντος1993α· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ7378 (πίν. 58.2α). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,045μ., δχ. 0,173μ., δβ. 0,048μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθρομέλανο επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Βάση δακτυλιόσχημη, βαθμιδωτή. Ομφαλός στον πυθμένα. Σώμα αβαθές.Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [482]
- Πινάκιο Κ7379 (πίν. 58.2β). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,045μ., δχ. 0,185μ., δβ. 0,054μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθρομέλανο επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Ομοίου σχήματος με το Κ7379.

46. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIII
(πίν. 59)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Ο λαξευτός δρόμος οδηγούσε στο ωοειδές άνοιγμα της εισόδου το οποίο έφρασσε μεγάλη αδρολαξευμένη πώρινη πλάκα (0,98 x 0,85μ., πάχ. 0,28 μ.), που στήριζαν εξωτερικά μεγάλοι αργοί λίθοι. Στη μία πλευρά της είχε επικλινές λάξευμα, πιθανότατα για την τοποθέτηση του λοστού. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνος. Είχαν καταπέσει εντός αυτού θραύσματα της καμαρωτής οροφής. Γύρω από το κεντρικό ορθογώνιο όρυγμα σχηματίζονταν τρεις (3) αδρολαξευμένες κλίνες με ενιαίο δάπεδο σε σχήμα Π στις Β, Δ και Ν πλευρές του θαλάμου.

Ταφές: Διάσπαρτα οστά στο κεντρικό όρυγμα του θαλάμου.

---

[482] *Ό.π.*, 163 σημ. 35, τύπος Πεχ5.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,71 x 1,65 μ.· δρόμος: 1,75 x 1,75 μ.· είσοδος: ύψ. 1,00μ, πλ. 0,43 - 0,70 μ.,μήκ. 0,50 μ.·όρυγμα: 1,10 x 0,45 x βάθ. 0,44 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Πάντος 1995· Παπακωνσταντίνου 2000,343 σημ. 107· Σταμούδη 2004β, 167 σημ. 50· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ6034 (πίν. 59.2α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,029μ., μήκ. 0,083μ.
  Πηλός κιτρινέρυθρος. Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.
  Σώμα ευρύ, ευρεία οπή πληρώσεως που περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Κοντός μυκτήρας με καμπύλη απόληξη.
  2ος - 1ος αι. π.Χ. [483]
- Λύχνος Κ6045 (πίν. 59.2β). Ελλιπής στη λαβή.
  Ύψ. 0,034μ., μήκ. 0,109μ. δβ. 0,042μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Ίχνη μελανού επιχρίσματος. Ανάγλυφη διακόσμηση ανθεμίων στην ανώτερη επιφάνεια.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Μικρή οπή πληρώσεως η οποία περιτρέχεται από ανάγλυφο έξαρμα. Μυκτήρας με τριγωνική απόληξη.
  Αρχές του 1ου αι. π.Χ.-αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [484]
- Πινάκιο Κ6053 (πίν. 59.2γ). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,029μ., δχ. 0,163μ., δβ. 0,096μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος κατά τόπους.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, αβαθές.
  1ος αι. π.Χ. [485]
- Πινάκιο Κ6052 (πίν. 59.2δ). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,055μ., δχ. 0,153μ., δβ. 0,079μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα βαθύ, χείλος έξω νεύον.
  1ος αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [486]

---

[483] Παπακωνσταντίνου 2000, 338, σημ. 49, τύπος ΕΧ3.
[484] *Ό.π.*, 343, πίν. 172, ομάδα Δ· Schäefer 1968, 136,138-9, Q40, Q42, pl. 62
[485] Σταμούδη 2004β, 167 σημ. 50, τύπος Πεχ6.

47. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIV
(πίν. 60)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο Α. Ο λαξευτός δρόμος είχε τέσσερις βαθμίδες Α (μήκ. 0,29-0,39 μ., συν. ύψ. 0,66 μ.) και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,90 x 1,15μ.) Δ, προ της εισόδου. Σωζόταν το κατώτερο τμήμα της αδρολαξευμένης πρόσοψης (πλάτ. 1,25 μ.). Η οροφή του θαλάμου είχε καταπέσει στο εσωτερικό του. Στο μέσον του θαλάμου υπήρχε σχεδόν τετράγωνο όρυγμα. Γύρω από τοκεντρικό όρυγμα σχηματίζονταν τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π με ενιαίο δάπεδο στις Β, Δ και Ν πλευρές του θαλάμου. Η Δ κλίνη δεν αποκαλύφθηκε σε όλο της το πλάτος λόγω επικινδυνότητας της εργασίας.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,40 x 1,30 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,50 μ. μήκ. 0,50 - 0,70 μ.· θάλαμος: 2,00 μ. x αποκαλυφθέν μήκ. 1,60 μ.· όρυγμα θαλάμου: 1,24 x 1,20μ. x βάθ. 0,53 μ.

Χρονολόγηση: Κατά την έρευνα του τάφου δεν βρέθηκαν ευρήματα. Ο τάφος μπορεί να χρονολογηθεί στην ελληνιστική περίοδο και συγκεκριμένα στον 2^{ο} αι. π.Χ., κύρια περίοδο χρήσης των τάφων αυτού του τύπου στον Αχινό.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1986, 151-5· Πάντος 1995· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

48. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XV
(πίν. 61)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Α-Δ, με την είσοδο Α. Στην κατεύθυνση του δρόμου του υπήρχε όρυγμα, στην επίχωση του οποίου βρισκόταν σαρκοφάγος (τάφος XIII), η Δ μάλιστα στενή πλευρά της οποίας έφρασσε μαζί μ' έναν υποκείμενο ογκώδη λαξευμένο πωρόλιθο (0,66 x 0.48 x πάχ. 0,45 μ.), (σε δεύτερη χρήση, προερχόμενο από οικοδόμημα) την είσοδό του. Η είσοδος είχε έκκεντρη θέση σε σχέση με το όρυγμα, όπως επίσης και με την απλή αδρολαξευμένη πρόσοψη. Η ορθογώνια είσοδος ήταν τοξωτή στο ανώτερο τμήμα της. Ο τραπεζοειδούς κάτοψης με στρογγυλεμένες τις ΒΔ και ΝΔ γωνίες θάλαμος με την καμαρωτή οροφή, είχε τρεις (3) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, με ενιαίο δάπεδο, σε σχήμα Π γύρω από ορθογώνιο όρυγμα.

---

[486] *Ό.π.*, 170 σημ. 76,πίν. 48, τύπος Πεχ20.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,20 x 1,60μ., ύψ. 1,44 μ.· όρυγμα Α της εισόδου (δρόμος): 2,39 x 1,27μ.· πρόσοψη: ύψ. 1,05 μ., πλάτ. 0,95 μ.· είσοδος: ύψος 0,70μ. - 0,88μ., πλάτ. 0,47 μ., μήκ. 0,45-0,48μ.· όρυγμα θαλάμου: 1,10 x 0,42 x 0,25μ. βάθος.

Χρονολόγηση: Τέλος του 3ου αι. π.Χ.ή αρχές του 2ου αι. π.Χ. - 2ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Πάντος 1995· Σταμούδη 2004β, 163σημ.14, 172 σημ. 90· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ6040 (πίν. 61.3α). Συγκολλημένο, ελλιπές σε μικρό τμήμα του χείλους.
  Ύψ. 0,038μ., δβ. 0,056μ., δχ. 0,166μ.
  Πηλός κιτρινέρυθρος. Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - αρχές του 2ου αι. π.Χ. [487]
- Λάγυνος Κ6024 (πίν. 61.3β). Συγκολλημένη, συμπληρωμένη.
  Ύψ. 0,183μ., δβ. 0,083μ., δχ. 0,037μ.
  Πηλός ερυθρωπός. Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο. Στον ώμο εγχάρακτο κυμάτιο.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, καλυκόσχημο περιχείλωμα. Λαβή ταινιωτή με τρεις αυλακώσεις κατά μήκος της ράχης της.
  Τέλη του 2ου αι. π.Χ. [488]
- Μυροδοχείο Κ6020 (πίν. 61.3γ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,192μ., δβ. 0,034μ., δχ. 0,038μ.
  Πηλός ωχροράδινος. Άβαφο. Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, χείλος δακτυλιόσχημο.
  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [489]
- Μυροδοχείο Κ6011 (πίν. 61.3δ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,165μ., δβ. 0,025μ., δχ. 0,033μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Άβαφο.

---

[487] *Ό.π.*, 163 σημ. 14, 172σημ. 90, τύπος Πεχ1.
[488] Bruneau 1970, 514, no. 59.29, fig. 208· Πατσιαδά1990,134, 141· Κυριακού 1994, 191-2, πίν. 135.
[489] Knigge 1976, pl. 71, αρ. 406, 407, 408, πίν. 98, E110, E111, E114· Robinson 1959, 83, pl. 5, G97, pl. 18, M6, M7· Blegen et al. 1964, pl. 76, 505, 2-3, 506, 2, 510, 3· Anderson-Stojanović 1987, 110 ff, fig. 1.f, 7.

Όμοίου σχήματος με το Κ6020.

- Μυροδοχείο Κ6016 (πίν. 61.3ε). Ακέραιο, αποκεκρουμένο ελάχιστα στο χείλος.
  Ύψ. 0,096μ., δβ. 0,025μ., δχ. 0,026μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Άβαφο.
  Ομοίου σχήματος με το Κ6020.
  Β΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [490]
- Μυροδοχείο Κ6021 (πίν. 61.3στ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,068μ., δβ. 0,018μ., δχ. 0,023μ.
  Πηλός ερυθρός. Άβαφο.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 6020.
  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [491]
- Μυροδοχείο Δ4922 (πίν. 61.3ζ). Συγκολλημένο, ελλιπές σε τμήματα του χείλους και της βάσης.
  Ύψ. 0,081μ., δκ. 0,054μ., δχ. 0,018μ.
  Γυαλί μπλε.
  Η επιφάνεια έδρασης είναι κοίλη. Σώμα σφαιρικό, λαιμός κοντός, χείλος έξω νεύον.
  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [492]
- Μυροδοχείο Δ4932 (πίν. 61.3η). Ελλιπές σε τμήμα του χείλους.
  Ύψ. 0,072μ., δκ. 0,041μ., δχ. 0,021μ.
  Γυαλί μπλε.
  Σώμα απιόσχημο. Ώμος εξηρμένος, λαιμός ευρύς, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον.
  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [493]
- Μυροδοχείο Δ4924 (πίν. 61.3θ). Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,077μ., δκ. 0,035μ., δχ. 0,017μ.
  Γυαλί κιτρινωπό.
  Βάση επίπεδη, σώμα ωοειδές, λαιμός κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [494]
- Μυροδοχείο Δ4925 (πίν. 61.3ι). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,077μ., μέγ. διάμ. 0,035μ., δχ. 0,017μ.

---

490 Anderson-Stojanović 1987, 110, fig. 1.c.
491 *Ό.π.*, 114, fig. 1.i, 8.
492 Dusenbery 1998β, 1101, no. S157-8· Αδάμ-Βελένη 2010, 360, αρ. 394.
493 *Ό.π.*, 1103, no. S179-4· Lightfoot 2007, 145, no. 357, 358.
494 *Ό.π.*, 1102, no. S170-3· Lightfoot 2007, 153, no. 382.

Γυαλί μπλε.

Σώμα βολβόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον.

Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. [495]

- Μυροδοχείο Δ4920 (πίν. 61.3ια). Συγκολλημένο, ελλιπές στο χείλος.

  Ύψ. 0,056μ., δκ. 0,034μ.

  Γυαλί διαυγές.

  Σώμα σφαιρικό, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.

  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [496]

- Μυροδοχείο Δ4927 (πίν. 61.3ιβ). Συγκολλημένο, ελλιπές σε τμήμα του σώματος.

  Ύψ. 0,074μ., μέγ. διάμ. 0,033μ., δχ. 0,023μ.

  Γυαλί διαυγές.

  Σώμα απιόσχημο, λαιμός κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, πεπλατυσμένο. Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. [497]

- Μυροδοχείο Δ4931 (πίν. 61.3ιγ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,177μ., μέγ. διάμ. 0,002μ., δχ. 0,021μ.

  Γυαλί μπλε.

  Υψίλαιμο, χείλος δακτυλιόσχημο.

  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [498]

- Μυροδοχείο Δ4928 (πίν. 61.3ιδ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,069μ., μέγ. διάμ. 0,054μ., δχ. 0,02μ.

  Γυαλί κίτρινο.

  Σώμα σφαιρικό. Λαιμός κοντός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον.

  1ος αι. μ.Χ. [499]

- Μυροδοχείο Δ4933 (πίν. 61.3ιε). Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,134μ., μέγ. διάμ. 0,074μ., δχ. 0,033μ.

  Γυαλί διαυγές.

  Σώμα σφαιρικό, λαιμός στρεβλός, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [500]

---

[495] *Ό.π.*, 1102, no. S168-1, 1110, no. S207-12.
[496] *Ό.π.*, 1105-6, no. S184-2· Lightfoot 2007, 146-7, no. 362/
[497] Dusenbery 1998β, 1102, 1108 - 9, no. S168-1, S205-12· Lightfoot 2007, 147, no. 363· Αδάμ-Βελένη 2010, 361-2, αρ. 358.
[498] Dusenbery 1998β, 1096-7, no. S147-5, S153-20, K2-1· Lightfoot 2007, 152, no. 380.
[499] Lightfoot 2007, 147, 151, no. 364, 375.
[500] Weinberg–Marianne Stern 2009, pl. 12, no. 125 (G 106).

- Μυροδοχείο Δ4930 (πίν. 61.3ιστ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,044μ., μέγ. διάμ. 0,026μ., δχ. 0,013μ.
  Γυαλί μπλε.
  Σώμα σφαιρικό, λαιμός υψηλός, κυλινδρικός, χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο.
  Τέλος του 1ου αι. π.Χ. [501]
- Μυροδοχείο Δ4921. Συγκολλημένο, ελλιπές σε μεγάλο τμήμα του σώματος.
  Ύψ. 0,062μ., μέγ. διάμ. 0,035μ., δχ. 0,018μ.
  Γυαλί μπλε.
  Ομοίου σχήματος με το Δ4930.
- Μυροδοχείο Δ 4925 (πίν. 61.3ιζ). Συγκολλημένο, ελλιπές στο χείλος.
  Ύψ. 0,056μ., μέγ. διάμ. 0,034μ.
  Γυαλί μπλε.
  Σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.
  1ος αι. μ.Χ. [502]
- Μυροδοχείο Δ4926 (πίν. 61.3ιη). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,042μ., μέγ. διάμ. 0,018μ., δχ. 0,015μ.
  Γυαλί διαυγές.
  Σώμα βολβόσχημο, λαιμός κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο έξω νεύον.
  Τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. – 1ος αι. μ.Χ. [503]
- Μυροδοχείο Δ4929 (πίν. 61.3ιθ). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,078μ., δκ. 0,037μ., δχ. 0,019μ.
  Γυαλί μπλε.
  Σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.
  2ος αι. μ.Χ. [504]

49. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος Ι
(πίν. 62, 68)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Τμήμα της ΝΑ γωνίας του δρόμου συνέπιπτε με τμήμα της ΒΔ κλίνης του τάφου VI του οικοπέδου. Ο θάλαμος ήταν

[501] Dusenbery 1998β, 1099, no. S157-8.
[502] Weinberg–Marianne Stern 2009, πίν. 11, αρ. 120 (G 128).
[503] Dusenbery 1998β, 1104, no. S179-5· Lightfoot 2007, 146-7, no. 362.
[504] Weinberg–Marianne Stern 2009, pl. 22, no. 241 (G 172).

σχεδόν τετράγωνος με καμαρωτή οροφή που είχε καταπέσει εν μέρει στο εσωτερικό του, το οποίο βρέθηκε διαταραγμένο και γεμάτο επιχώσεις. Ο δρόμος είχε τέσσερις (4) ημικατεστραμμένους αναβαθμούς αδρά λαξευμένους στο μαλακό βράχο. Μεταξύ του τελευταίου αναβαθμού και της εισόδου υπήρχε ορθογώνιος χώρος (0,82 x1,80 μ.) με όρυγμα στο μέσον (0,90 x 0,85 x 0,40 μ.). Η πρόσοψη του τάφου ήταν λιτή και αδρά λαξευμένη και είχε σχεδόν στο κέντρο της την είσοδο, απλό ορθογώνιο άνοιγμα που στένευε προς το καμαρωτό ανώφλι, την οποία έφρασσε τμήμα πώρινης θραυσμένης πλάκας και άλλοι μικρότεροι αργοί λίθοι. Ανάμεσα στις τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου που σχημάτιζαν Π και είχαν ενιαίο δάπεδο, υπήρχε κεντρικό όρυγμα με χαμηλό αναβαθμό στα Β (μήκ. 0,55 μ., ύψ. 0,10 μ.)**.** Μεταξύ της εισόδου και του ορύγματος το δάπεδο ήταν πολύ αδρά λαξευμένο και επικλινές. Επίχρισμα υπήρχε κατά τόπους στα τοιχώματα του ορύγματος του θαλάμου. Παχύτερο στρώμα επιχρίσματος υπήρχε στον αναβαθμό.

Ταφές: Από το διαταραγμένο εσωτερικό του θαλάμου και στο ύψος των κλινών συλλέχθηκαν διαταραγμένα οστά κυρίως κάτω άκρων. Α της εισόδου, εξωτερικά, υπήρχε στο δάπεδο τμήμα θραυσμένου κρανίου.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,14 x 2,21-2,28 μ., ύψ. 1,75 μ.· δρόμος: μήκ. 2,30 μ., πλ. 1,80-2,00 μ.· πρόσοψη: 1,80 x 1,54 μ.· είσοδος: μήκ. 0,50 μ. (Α), 0,36 μ. (Δ), πλ. 0,27 - 0,50μ., ύψ. 1,00 μ.· όρυγμα: 0,80 x 0,60 x βάθ. 0,46 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301· Παπακωνσταντίνου 2000, 336 σημ. 34, 338 σημ. 49, 53, 342 σημ. 92, 343 σημ. 101,107· Σταμούδη 2004β, 163 σημ. 13, 165 σημ. 35, 167 σημ. 52, 168 σημ. 56, 60, 169 σημ. 62, 181 σημ. 74· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Κάνθαρος Κ7712 (πίν. 62.2α). Συγκολλημένος. Ελλιπής σε μεγάλα τμήματά του.

  Ύψ. 0,078μ., δβ. 0,035μ., δχ. 0,071μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφής. Εγχάρακτη ταινία περιτρέχει εξωτερικά το χείλος. Στη μία πλευρά διακρίνεται εγχάρακτο τμήμα αλόγου και πάνω από αυτό υπάρχει graffito πολύ απολεπισμένο.

  Βάση δακτυλιόσχημη, πόδι κοντό, σώμα ημισφαιρικό, χείλος ελαφρά έσω νεύον. Λαβές ταινιωτές, ωτόσχημες.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - αρχές του 2ου αι. π.Χ. [505]

- Λύχνος Κ 6331 (πίν. 62.2β). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,029μ., μήκ. 0,078μ., δβ. 0,045μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθρομέλανο επίχρισμα.
  Βάση επίπεδη, σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό, ευρεία οπή πληρώσεως με αβαθή αυλάκωση γύρω της. Η απόληξη του μυκτήρα είναι τραπεζιόσχημη.
  3ος αι. π.Χ. ή α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. [506]
- Πινάκιο Κ7669 (πίν. 62.2γ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,041μ., δχ. 0,186μ., δβ. 0,053μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα κωνικό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. [507]
- Πινάκιο Κ6342. Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,05μ., δχ. 0,189μ., δβ. 0,052μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 7669.
- Πινάκιο Κ7685. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,05μ., δχ. 0,179μ., δβ. 0,06μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 7669.
- Πινάκιο Κ7687. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο σε μικρό τμήμα του.
  Ύψ. 0,044μ., δχ. 0,177μ., δβ. 0,062μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 7669.
- Πινάκιο Κ7681. Συγκολλημένο.
  Ύψ. 0,038μ., δχ. 0,185μ., δβ. 0,06μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 7669.
- Πινάκιο Κ7683. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,189μ., δβ. 0,06μ.

---

505 Παπακωνσταντίνου 1997β· Σταμούδη 2004β, 163 σημ. 13· Ωνάσογλου 1994, 64, πίν. 31.
506 Παπακωνσταντίνου 2000, 336, 340, πίν. 167β, τύπος ΕΧ1.
507 Σταμούδη 2004β,163 σημ. 13, τύπος Πεχ1.

Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.

Ομοίου σχήματος με το Κ7669.

- Πινάκιο Κ7684. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,16μ., δβ. 0,052μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ7669.

- Λύχνος Κ6328 (πίν. 62.2δ). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,029μ., μήκ. 0,078μ., δβ. 0,045μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Αβαφής.

  Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό με γωνιώδες περίγραμμα. Ευρεία οπή πληρώσεως με αβαθή αυλάκωση γύρω της. Κοντός μυκτήρας με τραπεζιοειδή απόληξη.

  2ος αι. π.Χ. [508]

- Λύχνος Κ6329. Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,028μ., μήκ. 0,082μ., δβ. 0,038μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ6330. Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,03μ., μήκ. 0,081μ., δβ. 0,045μ.

  Πηλός ερυθρός. Ερυθροβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ6333. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,03μ., μήκ. 0,083μ., δβ. 0,04μ.

  Πηλός ερυθρός. Άβαφος.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ6335. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,083μ., δβ. 0,041μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθροβαφής.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ6341. Ακέραιος.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,086μ., δβ. 0,047μ.

  Πηλός καστανόχρωμος. Ερυθροβαφής, το επίχρισμα πολύ απολεπισμένο κατά τόπους.

---

[508] Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ. 49, τύπος ΕΧ3.

Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ7703. Ελλιπής στο μυκτήρα.

  Ύψ. 0,027μ., σωζ. μήκ. 0,069μ., δβ. 0,043μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Άβαφος.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6328.

- Λύχνος Κ6384 (πίν. 62.2ε). Ελλιπής στη λαβή.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,112μ., δβ. 0,039μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο. Ανάγλυφη διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια.

  Βάση δακτυλιόσχημη, μικρή οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο έξαρμα γύρω της. Τέσσερις μικρές οπές στην ανώτερη επιφάνεια του σώματος και δύο μικρές οπές στο μυκτήρα ο οποίος έχει τριγωνική απόληξη. Το περίγραμμα του σώματος εξωστρεφές.

  Τελευταίο τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [509]

- Λάγυνος Κ6315 (πίν. 62.2στ). Ακέραια.

  Ύψ. 0,12μ., δχ. 0,056μ., δβ. 0,051μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθρό επίχρισμα στο χείλος.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αμφικωνικό, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο έξω νεύον. Λαβή κάθετη, ταινιόσχημη.

  Προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [510]

- Λάγυνος Κ6325 (πίν. 62.2ζ). Συγκολλημένη. Αποκρούσεις στη βάση και στο χείλος.

  Ύψ. 0,154μ., δχ. 0,031μ., δβ. 0,064μ.

  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθροβαφής.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα σφαιρικό, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, εξηρμένος στη βάση του. Χείλος έξω νεύον, κωνικό. Λαβή ταινιωτή με τέσσερις παράλληλες αυλακώσεις κατά μήλος της ράχης της.

  Μέσα του 2ου αι. π.Χ. [511]

- Πινάκιο Κ7680 (πίν. 62.2η). Συγκολλημένο.

---

[509] Παπακωνσταντίνου 2000, 341, πίν. 169β). Μιμείται τον τύπο που προέρχεται από το αττικό εργαστήριο του Αρίστωνος (Howland 1973, 176) και εμφανίζεται με περισσότερα παραδείγματα στη Δήλο (Bruneau 1965, Lampes du groupe d' Ariston, 43 ff). Για τη «μακεδονικού τύπου» διακόσμηση που είναι συνηθισμένη στους ανάγλυφους σκύφους βλ. Bruneau 1965, 45 ff, no. 2036, 2061-2063, pl. 10,11·Howland 1973, type 48E, no. 648, 165, pl. 48·Perlzweig 1961, 104, no. 387, pl. 13.

[510] Σταμούδη 2004β, 163 σημ. 13· Κυριακού 1994, πίν. 135, 6741.

[511] Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 297, εικ. 5· Σταμούδη 2004β, 163 σημ. 13· Παπακωνσταντίνου 1997γ, πίν. 44β-γ.

Ύψ. 0,053μ., δχ. 0,139μ., δβ. 0,034μ.

Πηλός καστανός. Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

Βάση κωνική, σώμα ανοικτό, ρηχό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.Ομφαλός στον πυθμένα. Μέσα του 2ου αι. π.Χ. και εξής[512].

- Πινάκιο Κ7682. Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,039μ., δχ. 0,184μ., δβ. 0,054μ.

  Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ7680.

- Πινάκιο Κ6352 (πίν. 62.2θ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο σε μικρό τμήμα του χείλους.

  Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,20μ., δβ. 0,079μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθρομέλανο επίχρισμα.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές με κάθετα τοιχώματα. Χείλος ελαφρά έξω νεύον.

  Τέλη του 2ου - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [513] (Σταμούδη 2004β, 167 σημ. 52, τύπος Πεχ7).

- Πινάκιο Κ7668. Συγκολλημένο, ελλιπές σε μικρά τμήματά του.

  Ύψ. σωζ. 0,028μ., δχ. 0,033μ., δβ. 0,092μ.

  Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ6352.

- Πινάκιο Κ6346. Ακέραιο.

  Ύψ. 0,031μ., δχ. 0,159μ., δβ. 0,089μ.

  Πηλός καστανός. Ερυθρομέλανο επίχρισμα. Εμπίεστη διακόσμηση στον πυθμένα.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, ημισφαιρικό. Χείλος πεπλατυσμένο, έξω νεύον το οποίο περιτρέχεται από αυλάκωση. Κυκλική αυλάκωση στο χείλος. Β΄ τέταρτο του 1ου αι. π.Χ. ή β΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [514]

- Πινάκιο Κ7673 (πίν. 62.2ι). Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,033μ., δχ. 0,158μ., δβ. 0,101μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ6346.

- Πινάκιο Κ6345. Ακέραιο με αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,031μ., δχ. 0,159μ., δβ. 0,094μ.

---

512 Σταμούδη 2004β, 165 σημ. 35, τύπος Πεχ5.
513 *Ό.π.*, 167 σημ. 52, τύπος Πεχ7.
514 *Ό.π.*, 168, σημ. 58, πίν. 46, τύπος Πεχ10.

Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό. Χείλος έξω νεύον το οποίο περιτρέχεται από δύο αβαθείς αυλακώσεις. Αβαθείς κυκλικές αυλακώσεις περιτρέχουν τον πυθμένα. 1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [515]

- Πινάκιο Κ6349. Ακέραιο με αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,023μ., δχ. 0,17μ., δβ. 0,095μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος.
  Ομοίου σχήματος με το Κ4345.
- Πινάκιο Κ6350 (πίν. 62.2ια). Ακέραιο με αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,024μ., δχ. 0,173μ., δβ. 0,097μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο. Εμπίεστη διακόσμηση στον πυθμένα. Ομοίου σχήματος με το Κ4345.
- Πινάκιο Κ6351 (πίν. 62.2ιβ). Συγκολλημένο. Ελλιπές σε μικρό τμήμα του. Ύψ. 0,03μ., δχ. 0,153μ., δβ. 0,085μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές. Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα αβαθές, περιχείλωμα προς τα κάτω. Εμπίεστο κόσμημα στον πυθμένα.
  1ος αι. π.Χ. (πιθανόν προς τα τέλη) - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [516]
- Πινάκιο Κ7672. Ελλιπές σε τμήμα του χείλους.
  Ύψ. 0,029μ., δχ. 0,158μ., δβ. 0,083μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. .Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ6351.
- Λύχνος Κ6336 (πίν. 62.2ιγ). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,11μ., δβ. 0,04μ.
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Μελαμβαφής. Κατασκευασμένος με μήτρα. Ανάγλυφη φυτική διακόσμηση στην ανώτερη επιφάνεια.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα πεπιεσμένο ημισφαιρικό. Μικρή οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο έξαρμα γύρω της το οποίο συνδέεται με νεύρωση με την τριγωνική απόληξη του μυκτήρα. Λαβή ταινιωτή.
  Αρχές του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [517]
- Λύχνος Κ6337. Ακέραιος.

---

515 *Ό.π.*, 168, σημ. 60, πίν. 46, τύπος Πεχ11.
516 *Ό.π.*, 168, 169 σημ. 62, πίν. 47, τύπος Πεχ12.
517 Παπακωνσταντίνου 2000, 342-3, πίν. 170, ομάδα Β, τύπος «Εφέσου».

Ύψ. 0,026μ., μήκ. 0,117μ., δβ. 0,04μ.

Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Μελαμβαφής, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ6336.

- Λύχνος Κ6339. Ελλιπής στη λαβή. Αποκρούσεις στην οπή πληρώσεως.

  Ύψ. 0,03μ., μήκ. 0,111μ., δβ. 0,039μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής. Ανάγλυφες αιχμές στην ανώτερη επιφάνεια.

  Ομοίου σχήματος με τον Κ6336.

- Λύχνος Κ6383. Ελλιπής σε τμήμα της βάσης.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,121μ., δβ. 0,041μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος.Μελαμβαφής, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Ομοίου σχήματος και διακόσμησης με τον Κ6336.

- Λύχνος Κ6338 (πίν. 62.2ιδ). Συγκολλημένος, ελλιπής στη λαβή.

  Ύψ. 0,031μ., μήκ. 0,099μ., δβ. 0,043μ.

  Πηλός καστανόχρωμος. Μελανό, απολεπισμένο κατά τόπους επίχρισμα. Ανάγλυφα κισσόφυλλα κοσμούν την ανώτερη επιφάνεια.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα πεπιεσμένο ημισφαιρικό. Μικρή οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο έξαρμα γύρω της του. Κοντός μυκτήρας με τραπεζιόσχημη, στρογγυλεμένη απόληξη. Λαβή ταινιωτή.

  Τέλη του 1ου αι. π.Χ.- α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ. [518]

- Λύχνος Κ 6340 (πίν. 62.2ιε). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,032μ., μήκ. 0,117μ., δβ. 0,04μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ερυθρό επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Ανάγλυφα κισσόφυλλα κοσμούν την ανώτερη επιφάνεια.

  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα πεπιεσμένο ημισφαιρικό. Μικρή οπή πληρώσεως με δακτυλιόσχημο έξαρμα γύρω της το οποίο συνδέεται με νεύρωση με την τριγωνική απόληξη του μυκτήρα. Λαβή ταινιωτή.

  Αρχές του 1ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. μ.Χ. [519]

- Πινάκιο Κ6347 (πίν. 62.2ιστ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,025μ., δχ. 0,147μ., δβ. 0,082μ.

  Πηλός ωχρορόδινος, Ερυθρό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

---

[518] *Ό.π.*, 343-4, πίν. 171, ομάδα Γ, τύπος «Εφέσου»

[519] *Ό.π.*, 343-4, πίν. 172, ομάδα Δ, τύπος «Εφέσου».

Βάση δακτυλιόσχημη, Σώμα αβαθές. Χείλος ελαφρά έξω νεύον.

$1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [520]

- Πινάκιο Κ6348 (πίν. 62.2ιζ). Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,032μ., δχ. 0,163μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές.

  Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος πεπλατυσμένο έξω νεύον. Αβαθείς κυκλικές αυλακώσεις περιτρέχουν τη βάση εσωτερικά.

  $1^{ος}$ αι. μ.Χ. (πιθανόν και στον $2^{ο}$ αι. μ.Χ.) [521]

- Πινάκιο Κ7688 (πίν. 62.2ιη). Συγκολλημένο, ελλιπές σε μεγάλο τμήμα του.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,157μ., δβ. 0,115μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος. Στον πυθμένα ίχνη εμπίεστου ανθεμίου.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον με αυλάκωση.

  Πρώιμος $1^{ος}$ - $2^{ος}$ αι. μ.Χ. [522]

- Πυξίδα Κ7693 (πίν. 62.2ιθ). Συγκολλημένη, ελλιπής.

  Ύψ. 0,069μ., δχ. 0,156μ., δβ. 0,063μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Μελανό επίχρισμα.

  Βάση δακτυλιόσχημη, κωνική. Σώμα κωνικό, χείλος πεπλατυσμένο, υποδοχή για το πώμα. Αρχές του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [523]

- Κανθαροειδής σκύφος Κ6327 (πίν. 62.2κ). Συγκολλημένος.

  Ύψ. 0,069μ., δχ. 0,077μ., δβ. 0,05μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Μελανό επίχρισμα σρο κάτω τμήμα του σώματος. Βάση επίπεδη. Σώμα κωδωνόσχημο, χείλος έξω νεύον, το οποίο περιτρέχεται εξωτερικά από βαθιά αυλάκωση. Λαβές ωτόσχημες, ταινιωτές.

  Μέσα του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [524]

---

[520] Σταμούδη 2004β,168 σημ. 56, τύπος Πεχ9.
[521] *Ό.π.*, 167, τύπος Πεχ15.
[522] *Ό.π.*, 170 σημ. 71, τύπος Πεχ17.
[523] *Ό.π.*, 163 σημ. 13.
[524] *Ό.π.*, 171 σημ. 84· Meyer - Schlichtman 1988, 55b.

50. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΙ
(πίν. 63, 68)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος είχε τρεις (3) ημικατεστραμμένους αναβαθμούς αδρά λαξευμένους στα Ν. Μεταξύ του τελευταίου αναβαθμού και της εισόδου υπήρχε ορθογώνιος χώρος (0,90 x1,90 μ.) με όρυγμα στο μέσον (0,80 x 0,85 x 0,35 μ.). Σώζονταν αποσπασματικά τμήματα της λιτής, αδρά λαξευμένης πρόσοψης. Η είσοδος φρασσόταν με ξερολιθιά, θραύσματα κεραμίδων και πλακόσχημους λίθους. Μεγάλο τμήμα της καμαρωτής οροφής κατέπεσε κατά τη διάρκεια της ανασκαφής στο εσωτερικό του θαλάμου. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τραπεζιοειδούς κάτοψης. Ανάμεσα στις τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου που σχημάτιζαν Π και είχαν ενιαίο δάπεδο, υπήρχε κεντρικό όρυγμα με χαμηλό αναβαθμό στα Β (μήκ. 0,50 μ., ύψ. 0,15 μ.).

Ταφές:Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του εσωτερικού, τον δρόμο και την είσοδο συλλέχθηκαν ελάχιστα διάσπαρτα οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος:2,33 x 1,90-2,20 μ., σωζ. ύψ. 2,20 μ.· δρόμος: 2,10 x 1,90 μ., ύψ. 1,60 μ.· είσοδος: μήκ. 0,40 μ., πλ. 0,60-0,70 μ.· όρυγμα: 1,05 x 0,65 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301· Παπακωνσταντίνου 2000, 339 σημ. 67· Σταμούδη 2004β, 172 σημ. 90· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ6356 (πίν. 63.2α). Συγκολλημένο, ελλιπές.
  Ύψ. 0,052μ., δχ. 0,198μ., δβ. 0,064μ.
  Πηλός καστανορόδινος. Ερυθροβαφές.
  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα κωνικό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο. Ομφαλωτό.
  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. [525]
- Μυροδοχείο Κ6357 (πίν. 63.2β). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,084μ., δχ. 0,021μ., δβ. 0,016μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανέρυθρες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.

[525] Σταμούδη 2004β, 172 σημ. 90, τύπος Πεχ1.

Βάση δισκόμορφη, σώμα ατρακτόσχημο, πόδι κοντό, λαιμός χοανοειδής, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.

Τέλη του 2ου - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [526]

- Λύχνος Κ6377 (πίν. 63.2γ). Ελλιπής στη λαβή.

  Ύψ. 0,044μ., μήκ. 0,094μ., δπεριχ. 0,035μ.

  Πηλός ερυθροκίτρινος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος.

  Βάση αδιαμόρφωτη. Σώμα ευρύ, κοντό. Μικρή οπή πληρώσεως με καλυκόσχημο περιχείλωμα. Μυκτήρας σωληνωτός, στραμμένος προς τα άνω, με τριγωνική απόληξη.

  Α΄ μισό του 1ου αι. π.Χ. - α΄ τέταρτο του 1ου αι. μ.Χ. ή και αργότερα[527]

51. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Γ. Σπυροπούλου, τάφος VI
(πίν. 64, 68)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο στα ΝΔ. Τμήμα της ΒΔ κλίνης του συνέπιπτε με τη ΝΑ γωνία του δρόμου του τάφου Ι του οικοπέδου. Ο θάλαμος είχε τραπεζοειδή κάτοψη. Ο λαξευτός δρόμος είχε κλίμακα από πέντε (5) επικλινείς βαθμίδες (μήκ. 0,30-0,40 μ., ύψ. 0,30 μ. οι τρεις ανώτεροι και 0,20 μ. οι δύο κατώτεροι) στα ΝΔ και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,60 - 0,80 μ. x 1,45 μ.) ΒΑ, προ της εισόδου. Η είσοδος δεν βρέθηκε φραγμένη και μέρος των παραστάδων είχε καταρρεύσει, όπως και κομμάτια της καμαρωτής οροφής εντός του θαλάμου. Δύο (2) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση υπήρχαν ΝΑ και ΒΔ του ορθογωνίου ορύγματος, το οποίο απέκλινε ελαφρά από τον άξονα του θαλάμου. Βαθμίδες υπήρχαν στη ΝΔ (μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,20 μ.) και στη ΒΑ πλευρά (μήκ. 0,60 μ., ύψ. 0,05 μ.) του ορύγματος.

Ταφές: Τμήματα διαταραγμένων οστών στις κλίνες και στη ΒΑ βαθμίδα του λαξεύματος του θαλάμου βρέθηκαν αποσαθρωμένα.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,70 x 2,20-2,70 μ., ύψ. 2,15 μ.· δρόμος: 2,95 x 1,45 μ.· όρυγμα: 0,95 x 0,65 μ., βάθ. 0,60 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,75 μ., μήκ. 0,50 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους, όπως και οι υπόλοιποι του ίδιου τύπου που βρέθηκαν στο ίδιο οικόπεδο.

---

[526] *Ό.π.*, 172 σημ. 90· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 124, Π 1396.
[527] Παπακωνσταντίνου 2000, 339 σημ. 67, τύπος ΕΧ4.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β, 190· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

52. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Γ. Σπυροπούλου, τάφος VII
(πίν. 65, 68)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν – Β, με την είσοδο στα Ν. Βρέθηκε στη ΝΔ γωνία του οικοπέδου και από το λαξευτό δρόμο του, που προχωρούσε κάτω από τη σύγχρονη οδό, αποκαλύφθηκε μόνο το Β τμήμα του: ορθογώνιος χώρος με όρυγμα (1,05 x 0,90 x βάθ. 0,70 μ.) Ν της εισόδου. Η είσοδος, ορθογώνιο άνοιγμα που έφρασσε με μια ορθογώνια πλάκα και αργούς λίθους, είχε παραμορφωθεί από τις ρίζες υπερκείμενου δέντρου. Ο ορθογώνιος θάλαμος ήταν γεμάτος επιχώσεις και πεσμένα τμήματα της καμαρωτής οροφής. Ανάμεσα στις τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου που σχημάτιζαν Π και είχαν ενιαίο δάπεδο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, υπήρχε κεντρικό όρυγμα με χαμηλό αναβαθμό στα Β (μήκ. 0,70 μ., ύψ. 0,10 μ.).

Ταφές:Στο επίπεδο της Β και της Δ κλίνης και εντός του ορύγματος του θαλάμου βρέθηκαν διαταραγμένα σαθρά οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: σωζ. μήκος, σ. 1,05 μ., πλάτ. 1,90 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,40 μ.·θάλαμος: 2,30 x 2,60 μ., ύψ. 2,70 μ.· όρυγμα θαλάμου: 0,90 x 0,70 x βάθ. 0,50 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ - 3^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β, 190· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301·Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ.49· Σταμούδη 2004β,167 σημ. 50, 170 σημ. 78· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ6382 (πίν. 65.2α). Ακέραιος.
  Ύψ. 0,03μ., μήκ. 0,079μ., δβ. 0,039μ.
  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Ευρεία οπή πληρώσεως η οποία περιτρέχεται από αυλάκωση. Τραπεζιοειδής η απόληξη του μυκτήρα.
  2^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ. [528]
- Πινάκιο Κ7660 (πίν. 65.2β). Συγκολλημένο, ελλιπές σε μικρά τμήματά του.

[528] *Ό.π.*, 338 σημ. 49, πίν. 169, τύπος ΕΧ3.

Ύψ. 0,022μ., δχ. 0,129μ.

Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφές. Εμπίεστη διακόσμηση στον πυθμένα.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, αβαθές, χείλος έσω νεύον.

Β΄μισό του 2ου - πρώιμος 1ος αι. π.Χ. [529]

- Πινάκιο Κ7662. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,024μ., δχ. 0,125μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ7660.

- Πινάκιο Κ7661 (πίν. 65.2γ). Συγκολλημένο, ελλιπές σε μικρά τμήματά του.

  Ύψ. 0,025μ., δχ. 0,168μ., δβ. 0,075μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον, πεπλατυσμένο.

  1ος αι. π.Χ.– 1ος αι. μ.Χ. [530]

- Πινάκιο Κ6399 (πίν. 65.2δ). Συγκολλημένο.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,094μ., δβ. 0,049μ.

  Πηλός ροδόχρωμος.Ερυθροβαφές.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, αβαθές. Χείλος έσω νεύον με περιχείλωμα.

  1ος αι. π.Χ. [531]

- Τριφυλλόστομη οινοχόη Κ7704 (πίν. 65.2ε). Συγκολλημένη, συμπληρωμένη σε μεγάλα τμήματα του σώματός της.

  Ύψ. 0,134μ., δκ. 0,117μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Άβαφη.

  Βάση κυρτή, σώμα απιόσχημο. Λαβή ταινιωτή, κάθετη. Ραβδώσεις περιτρέχουν την κοιλιά του αγγείου.

  3ος αι. μ.Χ. [532]

53. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VIII
(πίν. 66, 68)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Μόνο η είσοδός του και

---

529 Σταμούδη 2004β, 167 σημ. 50, 172 σημ. 87, πίν. 46, τύπος Πεχ6.
530 *Ό.π.*, 168 σημ. 60, τύπος Πεχ11.
531 *Ό.π.*, 170 σημ. 78, πίν. 48, τύπος Πεχ21.
532 *Ό.π.*, 167 σημ. 50.

ο δρόμος του, που δεν σωζόταν, βρίσκονταν στο οικόπεδο Γ. Σπυροπούλου. Ο θάλαμος εκτεινόταν στο όμορο οικόπεδο (ιδιοκτησίας Γ. Κιάφα). Ο θάλαμος, τραπεζοειδούς κάτοψης με στρογγυλεμένες γωνίες, είχε καμαρωτή οροφή και τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Δ πλευρές του, που σχημάτιζαν Π και είχαν ενιαίο δάπεδο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, αδρά λαξευμένες, ανάμεσα στις οποίες υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα.

Ταφές: Στην επίχωση του θαλάμου βρέθηκαν λίγα διάσπαρτα οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος:2,00μ. x 1,50-2,00 μ., ύψ. 1,73 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,40 x 0,55 μ.· όρυγμα θαλάμου: 1,03 x 0,40 x βάθ. 0,43 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στους ελληνιστικούς χρόνους όπως και οι υπόλοιποι του ίδιου τύπου που βρέθηκαν στο ίδιο οικόπεδο.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β,190· Παπακωνσταντίνου 1993, 62· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

54. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΧ
(πίν. 67, 68)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο στα ΝΑ, ο οποίος εισχωρούσε κάτω από την υφιστάμενη αποθήκη του οικοπέδου. Ο θάλαμος που ήταν τετράγωνος με καμαρωτή οροφή, βρέθηκε γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις. Ο δρόμος του εισχωρούσε κάτω από την παρακείμενη οδό και ως εκ τούτου δεν στάθηκε δυνατή η διερεύνησή του. Η είσοδος, ορθογώνιο όρυγμα με αποκεκρουσμένα τοιχώματα, βρέθηκε φραγμένη με αργούς λίθους και θραύσματα κεραμίδων. Τρεις (3) κλίνες υπήρχαν στο εσωτερικό του θαλάμου από μία στις ΒΑ, ΒΔ και ΝΔ πλευρές του χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση με ενιαίο δάπεδο, γύρω από ένα κεντρικό ορθογώνιο λάξευμα. Το δάπεδο των κλινών και οι παρειές του ορύγματος ήταν επιχρισμένα.

Ταφές: Από την επίχωση του θαλάμου συγκεντρώθηκαν διαταραγμένα οστά και από την επίχωση του ορθογώνιου ορύγματος συγκεντρώθηκαν καμένα οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,30 x 2,30 μ. ύψ. 1,92 μ.· όρυγμα: 1,25 x 0,45 x βάθ. 0,50 μ.·είσοδος: πλάτ. 0,65 μ., μήκ.0,45 μ., ύψ. 0,95 μ.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1997β, 190· Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996, 294-301· Σταμούδη 2004β, 170 σημ. 69· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λύχνος Κ6395 (πίν. 67.2α). Ακέραιος.

  Ύψ. 0,027μ., μήκ.. 0,082μ., δβ. 0,043μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Ερυθροβαφής.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα πεπιεσμένο ημισφαιρικό, ευρεία οπή πληρώσεως. Η απόληξη του μυκτήρα είναι καμπύλη.

  2ος αι. π.Χ. [533]

- Πινάκιο Κ7706 (πίν. 67.2β). Συγκολλημένο, ελλιπές σε τμήμα του χείλους.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,162μ., δβ. 0,103μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ερυθροβαφές. Βάση επίπεδη, σώμα ημισφαιρικό, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο. Στον πυθμένα ομφαλός ο οποίος περιτρέχεται από τρεις εγχάρακτες ομόκεντρες ταινίες.

  1ος αι. - 2ος αι. μ.Χ. [534]

55. Αχινός, λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), εκσκαφή χάνδακα για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης σε κοινοτικό δρόμο στις ΝΔ παρυφές του λόφου, όπου η ακρόπολη του αρχαίου Εχίνου, τάφος Ι
(πίν. 69)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Ν-Β, με την είσοδο Ν. Κοντός, έντονα κατωφερικός δρόμος οδηγούσε στο ορθογώνιο άνοιγμα της εισόδου, η οποία έκλεινε με μία πώρινη πλάκα (0,65 x 0,55 μ., πάχ. 0,10 μ.) που βρέθηκε μετακινημένη από τη θέση της και πεσμένη στο δρόμο. Ο τάφος ήταν παραβιασμένος, γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις. Ο θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή και ήταν ακανόνιστα τετράγωνος σε κάτοψη. Στο κέντρο του θαλάμου κατά τον άξονα του δρόμου είχε διανοιγεί ορθογώνιο όρυγμα, Α και Δ του οποίου υπήρχαν από μία κλίνη. Οι δύο (2) κλίνες ήταν ανισομεγέθεις, λαξευμένες αμελώς χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Η διάνοιξη τρίτης κλίνης στο Β τμήμα του θαλάμου δεν ολοκληρώθηκε. Μεταξύ της εισόδου και του ορύγματος υπήρχε αναβαθμός (μήκ. 0,23 μ., πλάτ. 0,45 μ., ύψ. 0,27 μ.). Β. του ορύγματος είχε λαξευτεί περιχείλωμα (μήκ. 0,40 μ., πλάτ. 0,45 μ., ύψ. 0,05 μ.).

Ταφές: Από τις επιχώσεις του θαλάμου δεν περισυνελέγησαν οστά.

---

[533] Παπακωνσταντίνου 2000, 338 σημ. 49, τύπος ΕΧ3
[534] Σταμούδη 2004β, 170 σημ. 69, τύπος Πεχ16.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,30 μ., πλάτ. 1,10 μ., ύψ. 1,10 μ.·είσοδος: 1,10 x 0,50 μ.·θάλαμος: πλάτ. 2,10 μ., μήκ. 1,80 - 2,10 μ., ύψ. 2,60 μ.· ορθογώνιο όρυγμα: 0,95 x 0,45 μ., βάθ. 0,45 μ.· κλίνες: Δ: 1,80 x 0,80 μ., Α: 2,10 x 0,80 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα (Δακορώνια 1997α, σ.192) η διάρκεια χρήσης του τάφου εκτείνεται από τον 2ο αι. π.Χ. μέχρι τον 1ο αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1997α.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ7429 (πίν. 69.2α). Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,172μ., δχ. 0,026μ., δβ. 0,022μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Άβαφο. Τρεις υπόλευκες ταινίες περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και τον λαιμό.
  Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, χείλος εξωστρεφές, λοξότμητο.
  Μέσα έως προχωρημένος 2ος αι. π.Χ. [535]
- Μυροδοχείο Κ7428 (πίν. 69.2β). Συγκολλημένο.Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,18μ., δχ. 0,029μ., δβ. 0,02μ.
  Πηλός ερυθρός. Άβαφο. Βάση δισκόμορφη, πόδι ψηλό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, χείλος εξωστρεφές, λοξότμητο.
  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. [536]
- Μυροδοχείο Κ7427 (πίν. 69.2γ). Ελλιπές σε τμήμα του λαιμού και στο χείλος.
  Σωζ. ύψ. 0,122μ., δβ. 0,023μ., δκ. 0,052μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Άβαφο.
  Βάση επίπεδη, σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός.
  1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ. [537]
- Λύχνος Κ7438 (πίν. 69.2δ). Ελλιπής στο τμήμα γύρω από την οπή πληρώσεως.
  Ύψ. 0,048μ., μήκ. 0,108, διάμ. 0,086μ.
  Πηλός ροδόχρωμος. Αβαφής. Βάση αδιαμόρφωτη η οποία ορίζεται από μία πλαστική αυλάκωση με graffito: *ΘΕΑΓΕΝΟΥΣ*. Γύρω από την οπή πληρώσεως αυλάκωση,

---

535 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, δεύτερη παραλλαγή· Walter-Karydi 1982, 719, pl. 56.
536 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,126, πίν. 53, Π 1469.
537 Knigge 1976, pl. 71, no. 406, 407, 408, πίν. 98, E110, E111, E114· Robinson 1959, 83, pl. 5, G97 και pl.18,M6, M7· Blegen et al.1964, πίν. 76, 505, 2-3, 506, 2, 510, 3· Anderson & Stojanović, 1987, 110ff, fig. 1.f, 7.

ανάγλυφα σταγονίδια και ρόδακες. Σώμα ευρύ, κυκλικό. Λαβή ωτόσχημη η οποία συνδέεται με νεύρωση με τη βάση. Η απόληξη του μυκτήρα είναι καμπύλη. Λαβή ταινιόσχημη με δύο εγχάρακτες αυλακώσεις.

Τέλη του 1ου αι. μ.Χ. [538]

56. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Αθ. Παπαλεξοπούλου, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 70)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο και το δρόμο στα Α. Ορθογώνιος θάλαμος με οροφή καμαρωτή που είχε καταπέσει στα Α από τον εκσκαφέα, όπως και τμήμα της εισόδου και της Ν πλευράς του λαξευτού δρόμου. Η πλάκα που έφραζε την είσοδο βρέθηκε μετατοπισμένη από τη θέση της, στις επιχώσεις. Η πρόσβαση στο θάλαμο γινόταν με ένα λαξευτό αναβαθμό (μήκ. 0,50 χπλάτ. 0,60 χύψ. 0,15 μ.). Εντός του θαλάμου είχε αμελώς λαξευθεί στενό ορθογώνιο όρυγμα. Στα Β, Δ και Ν του ορύγματος υπήρχαν σε σχήμα Π τρεις (3) αδρολαξευμένες κλίνες με ενιαίο δάπεδο.

Ταφές: Από τις επιχώσεις του θαλάμου περισυνελέγησαν διάσπαρτα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: σωζ. μήκος 0,92 μ.· θάλαμος: διαστ. 2,05 x 1,70 (Δ) x 1,60 (Α) μ., ύψ. 1,85 μ.· όρυγμα: 0,85 x 0,20 x βάθ. 0,60 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ. μήκ. 0,50 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 1998α· Σταμούδη 2004β, 165 σημ. 37, 167 σημ. 50· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ7991 (πίν. 70.2α). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,036μ., δχ. 0,156μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  Τέλη του 3ου - αρχές του 2ου αι. π.Χ. [539]
- Πινάκιο Κ7858 (πίν. 70.2β). Συγκολλημένο, αποκεκρουμένο στο χείλος.
  Ύψ. 0,02μ., δχ. 0,158μ., δβ. 0,086μ.
  Πηλός ανοικτού καστανού χρώματος. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος.

---

[538] Williams 1981, 43, no. 155· Broneer 1977, 66, Type XXVII. A, no. 2781.
[539] Σταμούδη 2004β, 172 σημ. 88, πίν. 45, τύπος Πεχ1.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ρηχό, ημισφαιρικό. Χείλος στραμμένο ελαφρά προς τα έσω.

$1^{ος}$ αι. π.Χ. [540]

- Πινάκιο Κ9715. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Πολύ φθαρμένη επιδερμίδα, φέρουσα κατά τόπους αποκρούσεις, εγχαράξεις, απολεπίσεις.

  Ύψ. 0,024μ., δχ. 0,14μ., δβ. 0,10μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανό πολύ απολεπισμένο επίχρισμα.

  Ομοίου σχήματος με το Κ7858.

- Πινάκιο Κ7992. Συγκολλημένο, ελλιπές κατά μεγάλο τμήμα του.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,155μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές.

  Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα ημισφαιρικό, αβαθές, με γωνιώδες περίγραμμα, χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον.

  $1^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. μ.Χ. [541]

  • Πινάκιο Κ7993 (πίν. 70.2γ). Συγκολλημένο, ελλιπές κατά μεγάλο τμήμα του.

  Ύψ. 0,023μ., δχ. 0,168μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές. Ομοίου σχήματος με το Κ 7992.

  $1^{ος}$ αι. π.Χ. [542]

- Πινάκιο Κ7994 (πίν. 70.2δ). Συγκολλημένο, ελλιπές κατά μεγάλο τμήμα του.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,015μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές. Σώζονται μόνο ίχνη χρώματος. Βάση δακτυλιόσχημη.

  $1^{ος}$ αι. π.Χ. (πιθανόν προς τα τέλη) - αρχές του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [543]

- Πινάκιο Κ7987 (πίν. 70.2ε). Συγκολλημένο, αρκετά αποκεκρουμένο.

  Ύψ. 0,028μ., δχ. 0,145μ., δβ. 0,097μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές. Βάση δακτυλιόσχημη. Χείλος έξω νεύον.

  Β΄ τέταρτο του $1^{ου}$ αι. π.Χ. ή β΄ μισό του $1^{ου}$ αι. μ.Χ. [544]

---

[540] *Ό.π.*, 167, σημ. 50, πίν. 46, τύπος Πεχ6.
[541] *Ό.π.*, 168 σημ. 56, πίν. 46, τύπος Πεχ9.
[542] *Ό.π.*, 167 σημ. 50, πίν. 46, τύπος Πεχ6.
[543] *Ό.π.*, 168-9 σημ. 62, τύπος Πεχ12.
[544] *Ό.π.*, 168 σημ. 58, τύπος Πεχ10.

57. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος IV
(πίν. 71)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Σωζόταν τμήμα του εξαιρετικά επικλινούς λαξευτού δρόμου του ο οποίος κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,76-0,86 x 1,50 μ.) Ν της εισόδου. Την είσοδο έφρασσαν τρία (3) τμήματα μαρμάρινων επιτύμβιων ενεπίγραφων στηλών και αργοί λίθοι. Η οροφή του είχε καταπέσει στο εσωτερικό. Ο μικρός θάλαμος δεν είχε καμιά ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Εξωτερικά της εισόδου βρέθηκε το ανώτερο τμήμα σκελετού (Τ ΙΙΙ) καιστο δάπεδο του θαλάμου οστά περισσότερα του ενός νεκρού χωρίς διάταξη.

Χρονολόγηση: $2^{ος}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. π.Χ.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,30 x 1,50μ.· είσοδος: πλάτ. 0,53 μ., μήκ. 0,70 μ.· θάλαμος: 1,30 x 1,50μ., σωζ. ύψ. 1,50 μ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2000γ· Σταμούδη 2004β, 165 σημ. 28, 172 σημ. 90· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Άωτο κύπελλο με πόδι Κ9093 (πίν. 71.2α). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,061μ., δχ. 0,081μ., δβ. 0,049μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Ίχνη μελανού επιχρίσματος.
  Βάση ψηλή, βαθμιδωτή, κωνική. Σώμα ημισφαιρικό. Χείλος έξω νεύον. Το σχήμα, όχι πολύ συνηθισμένο, προφανώς έλκει την καταγωγή του από μεταλλικά πρότυπα και έχει παράλληλα στη Θεσσαλονίκη και στη Νικήσιανη Καβάλας.
  Α΄ μισό του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [545]
- Πινάκιο Κ9020 (πίν. 71.2β). Συγκολλημένο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,049μ., δχ. 0,205μ., δβ. 0,056μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Μελανό επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Βάση κωνική, με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της επίπεδης κατώτερης επιφάνειάς της. Σώμα κωνικό, αβαθές. Ο ομφαλός στο κέντρο του πυθμένα περιτρέχεται από

[545] Δακορώνια 2000δ, 218, εικ. 6· Τσιμπίδου – Αυλωνίτη 1994, 84, πίν. 40γ· Λαζαρίδης κ.α. 1992, 40, αρ. 1402, πίν. 23.

αβαθή αυλάκωση. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο, περιτρέχεται από αυλάκωση στο εσωτερικό του.

$2^{ος}$ αι. π.Χ. - αρχές του $1^{ου}$ αι. π.Χ. [546]

- Πινάκιο Κ9095. Ακέραιο.
  Ύψ. 0,059μ., δχ. 0,124μ., δβ. 0,053μ.
  Πηλός καστανέρυθρος. Μελανό επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.
  Ομοίου σχήματος με το Κ 9020.
- Μυροδοχείο Κ9015 (πίν. 71.2γ**)**. Ακέραιο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,042μ., δχ. 0,208μ., μεγ.δ. 0,045μ.
  Πηλός ερυθρός. Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Ίχνη από τον τροχό.
  Βάση επίπεδη χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Λαιμός κοντός, χείλος καλυκόσχημο.
  Γ΄ τέταρτο του $2^{ου}$ αι. π.Χ. [547]
- Μυροδοχείο Κ9014 (πίν. 71.2δ). Συγκολλημένο. Αποκρούσεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,107μ., δχ. 0,025μ., δβ. 0,014μ., δκ. 0,038μ.
  Πηλός καστανορόδινος. Αβαφές. Έντονα ίχνη από τον τροχό.
  Βάση κωνική, πόδι κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές, χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  $2^{ος}$ - $1^{ος}$ αι. π.Χ. [548]
- Νόμισμα Ν4772. Χάλκινο. Κοινού των Θεσσαλών 196-146 π.Χ. [549]
- Νόμισμα Ν4773. Χάλκινο. Κοινού των Βοιωτών 196-146 π.Χ. [550]

58. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος VII
(πίν. 72)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο Ν. Ο λαξευτός επικλινής δρόμος, είχε τέσσερις (4) αμελώς λαξευμένες ανισομεγέθεις βαθμίδες (μήκ. 0,30 - 0,70 μ., ύψ. 0,24 - 0,86 μ.) στα Ν. και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,80 x 1,70 μ.) Β, έμπροσθεν της εισόδου. Η πρόσοψη του τάφου ήταν απλή και αδρά λαξευμένη και είχε στο μέσον της το ωοειδές σχεδόν άνοιγμα της εισόδου, με εξαιρετικά σαθρά τοιχώματα, το οποίο δεν είχε

---

[546] Roger Edwards 1975, 41-2, pl. 5, 46· Δακορώνια 1997δ, 47-8, πίν. 31β, 32β· Σταμούδη 2004β, 165.
[547] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 125, Π 1261-Π 1262, 38-9, πίν. 13.
[548] Δακορώνια 1997δ, 48, πίν. 30γ· Καλτσάς 1990, 61-2.
[549] *SNG* Collection Evelpidis, no. 1658-1660, 196 π.Χ. - $1^{ος}$ αι. π.Χ.· *BMC*, Thessaly, no. 108-11.
[550] *BMC*, Central Greece, αριθ. 62-7.

καμία ιδιαίτερη διαμόρφωση και φρασσόταν από αδρά λαξευμένη ορθογώνια πώρινη πλάκα (0,87 x 0,94μ., πάχ. 0,14-0,22 μ.). Η καμαρωτή οροφή του είχε καταπέσει στο εσωτερικό του θαλάμου. Ο θάλαμος βρέθηκε γεμάτος επιχώσεις και ρίζες. Στο δάπεδο του θαλάμου, ορθογώνιο όρυγμα κατά τον άξονά του δημιουργούσε τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π, στις τρεις (3) πλευρές (Β, Δ και Α), με ενιαίο δάπεδο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Η έρευνα στο Β τμήμα του θαλάμου δεν εξαντλήθηκε λόγω επικινδυνότητας.

Ταφές: Στο όρυγμα του θαλάμου βρέθηκαν οστά από μετατοπισμένες ταφές.

Διαστάσεις: Δρόμος: 3,10μ. x 1,70μ., ύψ. 1,75 μ.·πρόσοψη: πλάτ. 1,70 μ., σωζ. ύψ. 1,75 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,45 μ.· θάλαμος: 2,10 (Α-Δ) x 1,50 μ.(αποκαλυφθέν μήκος Ν-Β), σωζ. ύψ. 1,95 μ.· όρυγμα 1,05 x 0,56 μ. x βάθ. 0,40 μ.

Χρονολόγηση: Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.- 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2000γ· Σταμούδη 2004β,167-8 σημ. 52· Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Λάγυνος Κ9029 (πίν. 72.2α). Συγκολλημένη. Αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,143μ., δχ. 0,033μ., δκ. 0,099μ., δβ. 0,064μ.

  Πηλός καστανός. Στιλπνό ερυθρό επίχρισμα. Στον ώμο ζώνη με διακόσμηση δυτικής κλιττύος με επίθετο υπόλευκο χρώμα. Αβαθείς, αβαφείς εγχάρακτες κυματοειδείς γραμμές περιτρέχουν το ανώτερο τμήμα του λαιμού και τον ώμο κάτω από τη ζώνη που φέρει διακόσμηση δυτικής κλιττύος. Στην ένωση των κυματοειδών γραμμών δακρύσχημα κοσμήματα. Όμοια διακόσμηση και στο λαιμό.

  Βάση κωνική, βαθμιδωτή, σώμα απιόσχημο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος καλυκόσχημο, ελαφρά λοξότμητο στο ανώτερο τμήμα του. Λαβή ταινιωτή, φυόμενη από το ανώτερο τμήμα του λαιμού, λήγει στον ώμο, εξηρμένη κατά μήκος της ράχης της.

  Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. [551]

- Πινάκιο Κ9111 (πίν. 72.2β). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,036μ., δχ. 0,169μ., δβ. 0,048μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Ερυθροβαφές. Δακτυλιόσχημη βάση ελαφρά κυρτή στο κέντρο της ανώτερης επιφάνειάς της. Σώμα κωνικό, αβαθές, σχεδόν κάθετο χείλος.

[551] Καλτσάς 1990, 39-41, σχ.9, αρ. 1696, πίν. 28δ.

Τέλη του 2ου αι. π.Χ. - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [552]

- Πινάκιο Κ9112 (πίν. 72.2γ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.
  Ύψ. 0,033μ., δχ. 0,17μ., δβ. 0,053μ.
  Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Ερυθροβαφές.
  Ομοίου σχήματος με το Κ9111.

59. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος XIX
(πίν. 74)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Η οροφή του τάφου και η πρόσοψη είχαν καταστραφεί εντελώς από τον μηχανικό εκσκαφέα. Ανασκάφηκε τμήμα του ημικατεστραμμένου, λαξευτού, επικλινούς δρόμου του. Τμήμα αδρά λαξευμένης πώρινης πλάκας (πλ. 0,92, σωζ. ύψ. 0,33μ., πάχ. 0,24μ.) που έφρασσε την είσοδο βρέθηκε μετατοπισμένο. Ο θάλαμος είναι σχεδόν τετράγωνος. Μικρή βαθμίδα (0,67 x 0,25 x0,07) Β της εισόδου οδηγούσε στο κεντρικό όρυγμα, γύρω από το οποίο, στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου, υπήρχαν σε σχήμα Π τρεις (3) κλίνες με ενιαίο δάπεδο, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Από την έρευνα του θαλάμου συλλέχθηκαν διαταραγμένα σαθρά οστά περισσοτέρων της μίας ταφών.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,80μ., πλ. 1,60 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ., μήκ. 0,65 μ.· θάλαμος: 2,70 x 2,60μ.· όρυγμα: 1,42 x 0,47 x βάθ. 0,45μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας βάσει των κτερισμάτων χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους [όπως και οι υπόλοιποι του ίδιου τύπου που βρέθηκαν στο ίδιο οικόπεδο (IV, VII]).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2002, 30-1· Παπακωνσταντίνου 2011β, 317.

60. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Σ. Μπλούνα
(πίν. 75)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Α-Δ, με την είσοδο στα Α. Λαξευτός, τραπεζοειδούς κάτοψης δρόμος, με αμελέστατα λαξευμένες, επικλινείς βαθμίδες (μήκ. 0,10-0,50 μ.) στα Α και ορθογώνιο χώρο (0,70 x 1,00-1,10 μ.) στα Δ, οδηγούσε στη λιτή, αδρά

[552] Σταμούδη 2004β, 167-8, σημ. 52, τύπος Πεχ7.

λαξευμένη πρόσοψη που σωζόταν αποσπασματικά και είχε σχεδόν στο μέσον της το άνοιγμα εισόδου, το οποίο βρέθηκε σφραγισμένο με θραύσματα δύο (2) λαξευμένων πλακών από ασβεστόλιθο. Ο θάλαμος ήταν σχεδόν τετράγωνος με κεντρικό επίμηκες όρυγμα, η παρουσία του οποίου δημιουργούσε κατά μήκος των τριών (3) εσωτερικών πλευρών ένα πιόσχημο θρανίο, μια αμελή απόδοση τριών (3) συνεχόμενων κλινών χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Η καμαρωτή οροφή του είχε καταπέσει στο εσωτερικό.

Ταφές: Θραύσματα οστών κρανίου βρέθηκαν στη Β κλίνη.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,90 x 1,00-1,65 x ύψ. 2,35 μ.· πρόσοψη: 1,30 x σωζ. ύψ. 1,84 μ.· θάλαμος: 1,80 x 1,70 μ., σωζ. ύψ. 2,35 μ.·όρυγμα: 1,00 x 0,45 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας βάσει των κτερισμάτων χρονολογεί τον τάφο στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ., με περίοδο χρήσης έως τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2003, 430-1, πίν. 169α-δ· Σταμούδη 2004β, 164 σημ. 21, 168.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Μυροδοχείο Κ9642 (πίν. 75.2α). Ακέραιο. Αποκρούσεις και εξογκώματα κατά τόπους.
  Ύψ. 0,218μ., δχ. 0,032μ., δβ. 0,029μ., δκ. 0,045μ.
  Πηλός τεφρόχρωμος. Αβαφές.
  Ίχνη υπόλευκων ταινιών που περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό.Βάση δισκόμορφη, πόδι κυλινδρικό, σώμα ατρακτοειδές, λαιμός ψηλός, ελαφρά χοανοειδής. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο.
  2ος - αρχές του 1ου αι. π.Χ. [553]
- Μυροδοχείο Κ9637(πίν. 75.2β).Ακέραιο.
  Ύψ. 0,118μ., δχ. 0,023μ., δβ. 0,018μ., δκ. 0,039μ
  Πηλός καστανός. Ίχνη υπόλευκων ταινιών που περιτρέχουν την κοιλιά, τον ώμο και το λαιμό. Ομοίου σχήματος με το Κ 9642..
- Πινάκιο Κ9699 (πίν. 75.2γ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Αρκετές αποκρούσεις και εγχαράξεις κατά τόπους.
  Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,155μ., δβ. 0,086μ.

[553] Anderson - Stojanović 1987, 83, πίν. 67.

Πηλός τεφρόχρωμος. Μελαμβαφές, το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους. Δύο ομόκεντρες κυκλικές εγχαράξεις στον πυθμένα. Δακτυλιόσχημη βάση, κωνικό σώμα, κάθετο υψηλό χείλος το οποίο φέρει έντονα ίχνη τροχού.

Πιθανόν μέσα στον 1^{ο}αι. π.Χ. [554]

61. Αχινός, οδός Εχίνου και 28ης Οκτωβρίου, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου, τάφος XI
(πίν. 76)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο στα Β. Επικλινής δρόμος με δύο βαθμίδες, που βρέθηκε ημικατεστραμμένος, κατέληγε σε τετράπλευρο όρυγμα (1,10 x 0,95μ.) πριν την είσοδο. Η πρόσοψη του τάφου, απλή και αδρά λαξευμένη, σωζόταν αποσπασματικά. Το σχεδόν ορθογώνιο άνοιγμα της εισόδου, το οποίο ήταν κατεστραμμένο στο ανώτερο τμήμα του και είχε πολύ αποκεκρουσμένα τα τοιχώματά του, έφρασσαν δύο (2) ανισομεγέθεις αδρά λαξευμένες λιθοπλίνθους (πωρόλιθος η κατώτερη, ασβεστόλιθος η ανώτερη) και δύο (2) τμήματα άλλων. Η ανασκαφική διερεύνηση στο εσωτερικό του θαλάμου, το οποίο ήταν γεμάτο επιχώσεις δεν ήταν εφικτή, καθώς αυτός εισερχόταν κάτω από την οδό Εχίνου.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά κατά την αποσπασματική έρευνα του τάφου.

Διαστάσεις: Δρόμος: αποκαλυφθέν μήκος 2,25 μ., πλάτ. 1,10 μ.· είσοδος: πλάτ.0,58-0,66 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο, η έρευνα στον οποίο δεν απέδωσε ευρήματα, στους ελληνιστικούς χρόνους.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2005α, 355-6.

62. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XV
(πίν. 77)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΔ-ΒΑ, με την είσοδο ΝΔ. Ο λαξευτός δρόμος, ελαφρά αποκλίνων από τον άξονα του θαλάμου, είχε τέσσερις (4) επικλινείς αδρολαξευμένους αναβαθμούς (μήκ. 0,27 μ., ύψ. 0,07 - 0,43 μ.) στο ΝΔ τμήμα του, οδηγούσε σε ορθογώνιο χώρο (0,50-0,60 x 1,25 μ.) ΝΔ της εισόδου. Η λιτή αδρολαξευμένη

[554] Σταμούδη 2004β, 168.

πρόσοψη του τάφου είχε σχεδόν στο κέντρο της την είσοδο, ορθογώνιο άνοιγμα με τοξωτή την ανώτερη πλευρά του. Τμήμα αδροπελεκημένης πώρινης πλάκας, που έφρασσε το άνοιγμα της εισόδου, βρέθηκε μετακινημένο. Ο σχεδόν τετράγωνης κάτοψης ταφικός θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή. Στο δάπεδο είχε διανοιχθεί σχεδόν ορθογώνιο όρυγμα με στρογγυλεμένες γωνίες και αδρολαξευμένα τοιχώματα. Δύο (2) αναβαθμοί (ύψ. 0,20 μ., μήκ. 0,25 μ. ο κατώτερος, ύψ. 0,10 μ., μήκ. 0,45 μ. ο ανώτερος), οδηγούσαν από την είσοδο στο ορθογώνιο όρυγμα που ήταν διανοιγμένο στο δάπεδο του θαλαμου. Γύρω από το όρυγμα δημιουργούνταν τρεις (3) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, με ενιαίο δάπεδο. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος αναμοχλευμένες επιχώσεις.

Ταφές: Βρέθηκαν διαταραγμένα τμήματα οστών κατά την έρευνα του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,00 μ. x 1,25 μ., ύψ. 1,77 μ.· θάλαμος: 1,85 x 1,74 μ., ύψ. 2,20 μ.· πρόσοψη: πλάτ. 1,30 μ., ύψ. 2,20 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,50μ., ύψ. 1,25 μ., μήκ. 0,50 μ. · όρυγμα: 1,40 x 0,40 - 0,55 μ., βάθ. 0,65 μ.

Χρονολόγηση: Τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2005β, 356-8· Σταμούδη 2004β, 165 σημ. 29.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ 9281(πίν. 77.2α). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο.

  Ύψ. 0,043μ., δχ. 0,182μ., δβ 0,059μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Απολεπισμένο ερυθρό επίχρισμα στο εσωτερικό. Το εξωτερικό επιπόλαια βαμμένο.

  Βάση κωνική, δακτυλιόσχημη. Σώμα κωνικό, αβαθές. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο. Στον πυθμένα ομφαλός ο οποίος περιτρέχεται από εξηρμένο κύκλο. Αβαθής αυλάκωση περιτρέχει εσωτερικά το χείλος.

  Τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. – αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. [555]

- Μυροδοχείο Κ9269 (πίν. 77.2β). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Επιδερμίδα πολύ φθαρμένη, με πολλές αποκρούσεις κατά τόπους.

  Ύψ. 0,111μ., δχ. 0,025μ., δκ. 0,057μ. Άβαφο.

  Βάση επίπεδη, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, σώμα βολβόσχημο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος έξω νεύον, καλυκόσχημο.

  1^{ος} αι. μ.Χ. [556]

---

[555] Roger Edwards 1975, 41-2, πίν. 5, 46· Δακορώνια 1997δ, 47-8. πίν. 31β, 32β· Σταμούδη 2004β, 165 σημ. 28, τύπος Πεχ4.

63. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XVI
(πίν.78)

Μονοθάλαμος, με προσανατολισμό Α-Δ με την είσοδο στα Α. Ο δρόμος ήταν λαξευτός με πέντε επικλινείς αναβαθμούς (μήκ. 0,25-0,30 μ., ύψ. 0,25-0,35) στο Α τμήμα του καταλήγει Δ σε ορθογώνιο χώρο (0,90 x 1,20 μ.) προ της εισόδου. Η λιτή αδρά λαξευμένη πρόσοψη του τάφου είχε στο κέντρο της την είσοδο, ορθογώνιο άνοιγμα με τοξωτή την ανώτερη πλευρά του. Η αδρά λαξευμένη πώρινη πλάκα (0,92μ. x 0,60μ. x πάχ. 0,10μ.) που έφρασσε το άνοιγμα της εισόδου βρέθηκε μετακινημένη. Ο σχεδόν τετράγωνος ταφικός θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή.Στο δάπεδό του είχε διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα, στο οποίο οδηγούσε βαθμιδα (0,15 x 0,45 μ., ύψ. 0,10μ.) από την είσοδο. Δ του ορύγματος υπήρχε ένας ακόμη αναβαθμός (0,65x 0,50μ., ύψ. 0,07 μ.) που κατέληγε στο Δ τοίχωμα του θαλάμου σε μικρή κόγχη (μήκ. 0,13 μ., πλάτ. 0,50 μ., ύψ. 0,15 μ.). Β και Ν του ορύγματος δημιουργούνταν δύο κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Ο τάφος βρέθηκε πλήρης αναμοχλευμένων επιχώσεων ανάμεικτων με θραύσματα βράχου.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά κατά την έρευνα του τάφου.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 2,60 μ., πλάτ. 1,20 μ., ύψ. 1,64 μ.·πρόσοψη: 1,20 x 1,85 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,56 μ., ύψ. 0,90 μ., μήκ. 0,45 μ.· θάλαμος: 1,92 x 1,72μ. ύψ. 1,95 μ.· όρυγμα: 1,00x 0,45μ., βάθ. 0,50μ.

Χρονολόγηση: β΄μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2005β, 356-8.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Αμφορέας Κ9265 (πίν. 78.2). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.
  Ύψ. 0,353μ., δχ. 0,064μ., δκ. 0,218μ., δβ. 0,102μ.
  Πηλός καστανόχρωμος. Άβαφος.
  Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα σφαιρικό, επίμηκες με καμπύλο περίγραμμα στον ώμο. Λαιμός στενός, ψηλός, κυλινδρικός, εξηρμένος στο ανώτερο τμήμα του. Χείλος έξω νεύον, λοξότμητο. Λαβές ταινιωτές, κάθετες στον ώμο με δύο κάθετες αυλακώσεις κατά μήκος της ράχης τους. Αβαθής αυλάκωση περιτρέχει τον ώμο του αγγείου στο ύψος των λαβών.

[556] Hayes 2008, 287, pl. 89, 1777 (P 22095).

Β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ. [557]

64. Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XXX
(πίν. 79)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος είχε δύο (2) αδρά λαξευμένους επικλινείς αναβαθμούς (μήκ. 0,40 μ., ύψ. 0,30 μ. ο ανώτερος και 0,49 μ. ο κατώτερος) στα Ν και ορθογώνιο χώρο (0,70 x 1,20-1,30 μ.)Β, προ της εισόδου. Η λιτή αδρά λαξευμένη πρόσοψη του τάφου είχε σχεδόν στο κέντρο της την είσοδο, ορθογώνιο άνοιγμα με τοξωτή την ανώτερη πλευρά του. Αδρολαξευμένη πώρινη πλάκα (1,05 x 0,71μ., πάχ. 0,10μ.) έφρασσε την είσοδο. Ο σχεδόν τετράγωνος ταφικός θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή. Στο δάπεδο είχε έχει διανοιχθεί ορθογώνιο όρυγμα στο οποίο οδηγούσε αναβαθμός (μήκ. 0,50 μ., ύψ. 0,15μ.) από την είσοδο. Γύρω από το όρυγμα, στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου υπήρχαν τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση με ενιαίο, αμελώς λαξευμένο δάπεδο. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος αναμοχλευμένες επιχώσεις ανάμεικτες με θραύσματα βράχου.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά κατά την έρευνα του τάφου.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 1,50 μ., πλάτ. 1,10-1,30 μ., ύψ. 1,21 μ.· πρόσοψη: 1,30 x 1,30 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,60 μ., ύψ. 0,86 μ., μήκ. 0,50 μ.· θάλαμος: 2,00 x 1,85 μ., ύψ. 1,90 μ.· όρυγμα: 1,00 x 0,40 μ., βάθ. 0,65 μ.

Χρονολόγηση: 2ος αι. π.Χ. - 1ος αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 2005β· Σταμούδη 2004β, 171 σημ. 84.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ9305 (πίν. 79.2α). Συγκολλημένο. Πηλός καστανός.

  Ύψ. 0,048μ., δχ. 0,181μ., δβ. 0,055μ.

  Εσωτερικά ερυθροβαφές, εξωτερικά επιπόλαια βαμμένο.

  Βάση δακτυλιόσχημη με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κατώτερης επιφάνειάς της. Σώμα κωνικό, αβαθές με χείλος από λοξότμητο δακτυλίδι. Το εσωτερικό του

[557] Robinson 1959, F 72· Schauer 1994,24-31, pl. 15α· Για το σχήμα του σώματος βλ. σχ. την πρόχου Κ 9118 στην Μπούγια 2004β, 155, πίν. 43.

χείλους περιτρέχεται από αβαθή αυλάκωση. Στο κέντρο του εσωτερικού υπάρχει υποτυπώδης ομφαλός ο οποίος περιτρέχεται από δακτυλιόσχημο έξαρμα.

$2^{ος}$ αι. π.Χ. [558]

- Πινάκιο Κ9301.Ακέραιο.

  Ύψ. 0,036μ., δχ. 0,18μ., δβ. 0,056μ.

  Πηλός καστανός. Εσωτερικά ερυθροβαφές, εξωτερικά επιπόλαια βαμμένο. Ομοίου σχήματος με το Κ9305.

- Πινάκιο Κ9275. Συγκολλημένο, συμπληρωμένο κατά τόπους.

  Ύψ. 0,042μ., δχ. 0,185μ., δβ. 0,058μ.

  Πηλός καστανός. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος στο εσωτερικό.

  Ομοίου σχήματος με το Κ9305.

- Άωτο σκυφίδιο Κ9311 (πίν. 79.2β). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Επιδερμίδα αρκετά φθαρμένη, με αποκρούσεις και εγχαράξεις.

  Ύψ. 0,06μ., δχ. 0,117μ., δβ. 0,072μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ερυθροβαφές. Το επίχρισμα απολεπισμένο κατά τόπους.

  Δισκόμορφη βάση, κοντό, κυλινδρικό στέλεχος, ημισφαιρικό σώμα, σχεδόν κάθετο χείλος. Δύο ομόκεντρες αβαθείς αυλακώσεις στην περιφέρεια της κατώτερης επιφάνειας της βάσης, το κέντρο της οποίας είναι κοίλο.

  $2^{ος}$ αι. π.Χ. [559]

- Αμφορέας Κ9318 (πίν. 79.2γ). Συγκολλημένος. Κατά τόπους αποκρούσεις, εγχαράξεις και εξογκώματα.

  Ύψ. 0,37μ., δχ. 0,53μ., δβ. 0,106μ., δκ. 0,25μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Αβαφής. Ίχνη από τον τροχό.

  Βάση κωνική, σώμα κωνικό με έντονη μετάβαση στον ευρύ ώμο, λαιμός στενός, κοντός, κυλινδρικός, χείλος ελαφρά έξω νεύον, το οποίο περιτρέχεται εξωτερικά από αβαθή αυλάκωση ακριβώς πάνω από λοξότμητο περιχείλωμα. Κάτω από αυτό φύονται οι κάθετες ταινιόσχημες λαβές.

  Β΄ μισό του $2^{ου}$ αι. π.Χ. - $1^{ος}$ αι. π.Χ. [560]

- Λάγυνος Κ9320 (πίν. 79.2δ). Συγκολλημένη, συμπληρωμένη. Αποκρούσεις κατά τόπους.

---

[558] Σταμούδη 2004β, 164, 171 σημ. 84, πίν. 45 τύπος Πεχ3.
[559] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, Π 1368, πίν. 27.
[560] Robinson 1959, F 72· Schauer 1994, 24-31, pl. 15α· Για το σχήμα του σώματος βλ.την πρόχου Κ9118 στο Μπούγια 2004β, 155, πίν. 43.

Ύψ. 0,187μ., δχ. 0,35μ., δβ. 0,087μ., δκ. 0,125μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος.. Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους απολεπισμένο. Εγχάρακτη, δυσανάγνωστη διακόσμηση στον ώμο.

Βάση δακτυλιόσχημη, κωνική. Σώμα σφαιρικό, λαιμός στενός, ψηλός, κυλινδρικός. Χείλος καλυκόσχημο. Λαβή ταινιωτή, κάθετη.

Περ. 100 π.Χ. [561]

65. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXII
(πίν. 80)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος ήταν επικλινής, είχε έξι (6) αμελώς λαξευμένες βαθμίδες στα Ν και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,80 x 1,70 μ.) προ της εισόδου. Η πρόσοψη του τάφου ήταν απλή, αδρολαξευμένη, είχε έκκεντρα την είσοδο, απλό ορθογώνιο άνοιγμα με τοξωτό ανώφλι, την οποία έφρασσε μια ορθογώνια λαξευμένη ασβεστολιθική πλάκα (0,75 x 0,50 χπάχ. 0,10 μ.). Η οροφή του τάφου είχε καταπέσει λόγω της κατασκευής του αρδευτικού καναλιού που διερχόταν από το χώρο αυτό. Η κάτοψη του εσωτερικού του θαλάμου ήταν ορθογώνια. Τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π με ενιαίο δάπεδο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση υπήρχαν στις Β, Α, και Δ πλευρές του θαλάμου και ανάμεσά τους, στα Ν, υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα με χαμηλό αναβαθμό (μήκ. 0,25 μ., ύψ. 0,10 μ.) στα Β.

Ταφές: Από τη διαταραγμένη επίχωση του θαλάμου συλλέχθηκαν ελάχιστα σαθρά οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,70 x 1,40 - 1,70 μ.· θάλαμος: 2,54 μ. x 2,25μ.· πρόσοψη:σωζ. ύψ. 1,35 μ. πλάτ. 1,70 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,45 μ., μήκ. 0,50 μ., ύψ. 1,00 μ.· όρυγμα: 1,00 μ.x 0,41 μ.x βάθ. 0,50μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων του.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ.

[561] Bruneau 1970, 515, pl. 59.2· Καλτσάς 1990, 1698.

66. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXVIII
(πίν. 81)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την εισοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος με τρεις (3) επικλινείς αναβαθμούς (συν. μήκ. 1,10 μ., πλάτ. 1,20 μ., ύψ. 0,25-0,40μ.), επιμελώς λαξευμένους στα Ν κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,90 x 1,30μ.) στα Β προ της εισόδου. Η ασβεστολιθική αδρολαξευμένη ορθογώνια πλάκα (0,83μ. x 0,89μ. x πάχ. 0,22μ.) που έφρασσε το σχεδόν ωοειδές με πολύ αποκεκρουσμένα τοιχώματα άνοιγμα της εισόδου, βρέθηκε μετακινημένη. Ο τάφος ήταν γεμάτος επιχώσεις. Αρδευτικό αυλάκι με κατεύθυνση Α-Δ. που διέσχιζε το Β τμήμα του οικοπέδου, ήταν η αιτία καταστροφής του Β τμήματος του τάφου και του Β τμήματος της καμαρωτής οροφής του καθώς και της μη ολοκλήρωσης της έρευνας στο Β τμήμα του εσωτερικού του, επειδή κατέπεφταν κομμάτια σαθρού βράχου και χώμα. Τρεις (3) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση και ενιαίο δάπεδο υπήρχαν στις Β, Α και Δπλευρές του τετράγωνης σχεδόν κάτοψης θαλάμου του και ανάμεσά τους (Β της εισόδου) σχεδόν ορθογώνιο (ωοειδές) κεντρικό όρυγμα με πολύ αδρά λαξευμένα τα τοιχώματά του.

Ταφές: Από τη Β κλίνη συλλέχθηκαν οστά ανακομιδής και ελάχιστα θραύσματα οστών συλλέχθηκαν από την επίχωση του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,90 μ. x 1,20 - 1,30 μ., ύψ. 1,37 μ.· θάλαμος: 2,10 μ. x 1,84 μ. x 1,95μ., ύψ. 2,15 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,70 μ., μήκ. 0,30 μ.· όρυγμα 1,72μ. x 0,66 μ. x 0,65μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων του.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ

67. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXIII
(πίν. 82)

Κατεστραμμένος μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Σωζόταν ο λαξευτός δρόμος του, στο Ν τμήμα του οποίου υπήρχαν τέσσερις (4) επιμελώς λαξευμένοι, επικλινείς, ανισουψείς αναβαθμοί και ένας (κατώτερος) που κατελάμβανε το 1/3 του πλάτους του δρόμου (ύψ. αναβαθμών: 0,15 - 0,35 μ., μήκ. 0,25 - 0,50 μ.). Ο δρόμος στο Β τμήμα του κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,60x 1,30 μ.) Ν της εισόδου. Ο θάλαμος φαίνεται ότι είχε αφεθεί ημίεργος όπως διαπιστώθηκε από την ύπαρξη ενός αβαθούς

ορθογωνίου ταφικού ορύγματος (τάφος XXXIV του οικοπέδου) διαστ. 1,73 x 0,49 x βάθ. 0,29 μ. μόλις 0,65 μ. Β και 0,52 μ. ψηλότερα του ανοίγματος της εισόδου.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,50 μ. x 1,30 μ., ύψ. 1,41 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,57μ., μήκ. 0,40 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στον οποίο η έρευνα δεν απέδωσε ευρήματα, στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της χρονολόγησης των τάφων του ίδιου τύπου που ερευνήθηκαν στο οικόπεδο.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ.

68. Αχινός,οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXV
(πίν. 83)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος είχε στο Ν τμήμα του έξι (6) αμελώς λαξευμένους αναβαθμούς (ο πρώτος και ο έκτος ήταν ημίεργοι), με έντονη κλίση προς Β, ενώ κατέληγε Β σε αδρολαξευμένο ορθογώνιο χώρο Ν της εισόδου (0,70 x 1,65 μ.). Στο κατωφλι της εισόδου υπήρχε αδρολαξευμένος αναβαθμός (μήκ. 0,15-0,30 μ., ύψ. 0,29 μ.). Η είσοδος, ακανονίστου ορθογωνίου σχήματος άνοιγμα, ήταν τοποθετημένη έκκεντρα στην απλή αδρολαξευμένη πρόσοψη. Την είσοδο έφρασσαν τμήμα λίθινου αρχιτεκτονικού μέλους και κάτω απ' αυτό σχεδόν ορθογώνια, λίθινη αδροπελεκημένη πλάκα (1,04μ. x 0,72μ.) με αργούς, ανισομεγέθεις λίθους Α και Δ της. Μεγάλο τμήμα της καμαρωτής οροφής του ήταν κατεστραμμένο λόγω της διέλευσης από το σημείο αυτό του αρδευτικού αυλακιού. Η κάτοψη του θαλάμου είναι ορθογώνια. Στα Ν είχε διανοιχθεί μικρό ορθογώνιο όρυγμα, η παρουσία του οποίου δημιουργούσε κατά μήκος των τριών (3) εσωτερικών πλευρών (Β, Α και Δ) ένα πιόσχημο θρανίο, μια αμελέστατη απόδοση τριών (3) συνεχόμενων κλινών. Αναβαθμός (μήκ. 0,20 μ., ύψ. 0,15 μ.) υπήρχε στη Ν πλευρά του ορύγματος. Κατά τόπους στο εσωτερικό σώζονταν ίχνη υπορόδινου επιχρίσματος.

Ταφές: Κατά την αποχωμάτωση του θαλάμου 0,12-0,37μ. πάνω από το επίπεδο των κλινών συλλέχθηκαν διάσπαρτα οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,51μ. x 2,12 μ., ύψ. 2,70 μ.· δρόμος: 2,70 x 1,65 μ. ύψ. 1,51 μ.·πρόσοψη: ύψ. 2,00 μ., πλάτ. 1,65 μ.· είσοδος: ύψ. 1,20 μ., πλάτ. 0,80-0,95 μ., μήκ. 0,40-0,50 μ.· όρυγμα: 0,80 μ. x 0,32 μ. x 0,47 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων του.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ.

69. Αχινός, οικόπεδο ιδ.Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIII
(πίν. 84)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος είχε τέσσερις λαξευμένους ανισομεγέθεις επικλινείς αναβαθμούς Ν(μήκ. 0,10-0,50 μ., ύψ. 0,25-0,40 μ.) και κατέληγε σε ένα ορθογώνιο χώρο (0,75x 1,20 μ.) Β, Ν της εισόδου. Η είσοδος, απλό ορθογώνιο άνοιγμα με αποκεκρουσμένα τοιχώματα, στο μέσον μιας λιτής αδρολαξευμένης πρόσοψης, φρασσόταν από ορθογώνια λίθινη αδρολαξευμένη πλάκα θραυσμένη στη Β πλευρά της. Δ της καλυπτήριας πλάκας της εισόδου βρέθηκε αργός λίθος ο οποίος πιθανόν τη στήριζε. Ο τετράγωνης κάτοψης θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή. Τρεις κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση και ενιαίο δάπεδο υπήρχαν στις Β, Α και Δ πλευρές θαλάμου και ανάμεσά τους (Ν) ορθογώνιο όρυγμα. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος αναμοχλευμένες επιχώσεις.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,75 μ. x 1,70 μ. χύψ. 1,88μ.· δρόμος: 2,00 μ. x 1,20μ.χύψ. 1,59 μ.· πρόσοψη: πλάτ. 1,15-1,25 μ., ύψ. 2,20 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,55 μ., ύψ. 0,80 μ., μήκ. 0,50 μ. · όρυγμα: 1,10 μ. x 0,43 μ. x 0,50 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων του.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ.

70. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIV
(πίν. 85)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Ο λαξευτός δρόμος, ελαφρά αποκλίνων από τον άξονα του θαλάμου, ήταν επιμήκης με κλίμακα έξι (6) αδρά λαξευμένων επικλινών αναβαθμών (μήκ. 0,30-0,60 μ., ύψ. 0,20-0,30 μ.) Ν και ένα ορθογώνιο χώρο (0,60-0,70 μ. x 1,70μ.) Β, Ν της εισόδου. Η είσοδος, απλό ορθογώνιο άνοιγμα με ελαφρά τοξωτό ανώφλι και αποκεκρουσμένα τοιχώματα κατά τόπους, ελαφρά λοξά τοποθετημένη στην λιτή αδρολαξευμένη πρόσοψη, φρασσόταν από ορθογώνια λίθινη αδρολαξευμένη πλάκα (0,82μ. x 1,14μ. x πάχ. 0,25μ.), θραυσμένη στη Β πλευρά της. Για την

διερεύνηση του τάφου αφαιρέθηκαν από τον εκσκαφέα, οι πώρινες πλάκες κιβωτιόσχημου τάφου (τάφος XL του οικοπέδου) που είχε κτιστεί πάνω από την οροφή του, επειδή ο τάφος ήταν αδύνατο να διερευνηθεί από την είσοδο λόγω της σαθρής οροφής που κατέπεφτε κατά την διάρκεια των εργασιών αποχωμάτωσης. Η κάτοψη του θαλάμου ήταν τετράγωνη. Τρεις (3) κλίνες χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση και ενιαίο δάπεδο υπήρχαν στις Β, Α και Δ πλευρές του θαλάμου και ανάμεσά τους (Ν) σχεδόν ωοειδές αμελώς λαξευμενο όρυγμα.

Ταφές: Από την αναμοχλευμένη επίχωση του θαλάμου συλλέχθηκαν διάσπαρτα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 3,20μ. x 1,70μ. x ύψ. 2,02 μ.· θάλαμος: 2,30 μ. x 2,30 μ.·πρόσοψη: πλάτ. 1,40 μ., ύψ. 2,85 μ.·είσοδος:ύψ. 0,80 μ., μήκ. 0,40-0,55 μ., πλάτ. 0,55 μ.· όρυγμα: 1,10 x 0,90 x βάθ. 0,45 μ.

Χρονολόγηση: Η ανασκαφέας χρονολογεί τον τάφο στους ελληνιστικούς χρόνους, καθώς αυτός εμπίπτει στα όρια του ελληνιστικού νεκροταφείου του αρχαίου Εχίνου και βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων του.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011ζ.

71. Μεξιάτες, οικόπεδο ιδ. Αργυρώς Μπίτου
(πίν. 86)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο στα Β. Ο δρόμος, η πρόσοψη και η είσοδος του τάφου βρέθηκαν κατεστραμμένα. Ο θάλαμος, που είχε παραβιαστεί και βρέθηκε γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις, είχε κάτοψη ορθογώνια και οροφή καμαρωτή. Το Α τοίχωμα και μέρος της οροφής ήταν κατεστραμμένα. Στο εσωτερικό του θαλάμου υπήρχε σχεδόν τετράγωνο λάξευμα, στο οποίο οδηγούσαν δύο (2) αναβαθμοί(μήκ. 0,41 μ., ύψ. 0,15 μ. έκαστος) από την είσοδο. Γύρω από τις τρεις (3) πλευρές του ορύγματος (Ν, Α και Δ) είχαν διαμορφωθεί τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π, λαξευμένες η κάθε μία χωριστά. Η Ν κλίνη χωριζόταν με ταινιωτό λάξευμα (0,15 x 0,15 μ.) από το όρυγμα. Στη Δ πλευρά του θαλάμου είχε διανοιγεί ακανόνιστος τετράπλευρος χώρος, επίσης λαξευμένος στο μαλακό βράχο, του οποίου έλειπε η οροφή. Ο χώρος αυτός μάλλον αποτελούσε μεταγενέστερη επέκταση του τάφου, ο οποίος στην αρχική του μορφή ήταν μονοθάλαμος.

Ταφές: Στις διαταραγμένες επιχώσεις του θαλάμου βρέθηκαν πολλά οστά χωρίς διάταξη.

Διαστάσεις: Είσοδος: 0,60 μ.· θάλαμος: 2,60 x 2,94 μ., ύψ. 1,80 μ.· όρυγμα: 1,00 x 0,90 x βάθ. 0,70 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος στον οποίο η έρευνα δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στην ελληνιστική περίοδο.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1997β.

72. Δομοκός, οικόπεδο ιδ. Δήμου Δομοκού
(πίν. 87)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β με την είσοδο Ν. Σε οικόπεδο απέναντι από το Γυμνάσιο Δομοκού, στα νότια κράσπεδα της αρχαίας ακρόπολης, κατά τη διάρκεια της εκσκαφής του χώρου βρέθηκε και καταστράφηκε το μεγαλύτερο μέρος θαλαμωτού τάφου. Συγκεκριμένα, καταστράφηκε η είσοδος και τμήμα του θαλάμου του, καθιστώντας έτσι αδύνατη την αποκατάσταση των διαστάσεών του. Από τον τάφο απέμειναν το ενιαίο, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση δάπεδο των τριών (3) κλινών σε σχήμα Π κατά μήκος των Β, Α και Δ πλευρών του θαλάμου, το αδρά λαξευμένο ορθογώνιο όρυγμα ανάμεσά στις κλίνες και τμήμα των τοιχωμάτων του θαλάμου στα Β.

Ταφές: Διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν τουλάχιστον πέντε (5) νεκροί, όσα και τα κρανία. Οι τρεις απ' αυτούς, προφανώς οι τελευταίοι του τάφου, βρέθηκαν στη θέση τους με το κρανίο προς βορρά, εκτάδην. Τα οστά δύο (2) άλλων νεκρών, προγενέστερων, βρέθηκαν συσσωρευμένα προς τις γωνίες του τάφου, προφανώς παραμερισμένα για τη δημιουργία χώρου ταφής των νεότερων νεκρών.

Χρονολόγηση: Τα ευρήματα που χρονολογούνται από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. ανήκουν στην πρώτη φάση χρήσης του τάφου. Συμπίπτουν δε, με τους ενταφιασμένους, τα οστά των οποίων βρέθηκαν συσσωρευμένα στις γωνίες του τάφου, προκειμένου ο τάφος να ξαναχρησιμοποιηθεί. Ο τάφος συνέχισε να χρησιμοποιείται και μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. σύμφωνα με τα νεότερα ευρήματα και τα νομίσματα τουλάχιστον έως τα τέλη του 2ου αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1990α· Παπασταθοπούλου 2007.

Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

- Πινάκιο Κ2501 (πίν. 87.2α). Ακέραιο.
  Ύψ. 0,039μ., δχ. 0,182μ., δβ. 0,063μ.
  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφές.

Δακτυλιόσχημη βάση, σώμα κωνικό, χέλος έξω νεύον, λοξότμητο.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - μέσα του 2ου αι. π.Χ. [562]

- Πινάκιο Κ2502. Ακέραιο. Το τοίχωμα της μίας πλευράς παραμορφωμένο από την όπτηση.

  Ύψ. 0,037μ., δχ. 0,23μ., δβ. 0,079μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφές.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2501.

- Πινάκιο Κ4889. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,041μ., δχ. 0,185μ., δβ. 0,064μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Άβαφο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2501.

- Πινάκιο Κ4890. Συγκολλημένο, ελλιπές

  Ύψ. 0,04μ., δχ. 0,184μ., δβ. 0,058μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2501.

- Πινάκιο Κ4891. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,044μ. δχ. 0,188μ., δβ. 0,062μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2501.

- Πινάκιο Κ4892. Συγκολλημένο, ελλιπές.

  Ύψ. 0,031μ., δβ. 0,05μ.

  Πηλός ερυθρόχρωμος.

  Ομοίου σχήματος με το Κ2501.

- Άωτος σκύφος ΑΕ2498 (πίν. 87.2β).Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.

  Ύψ. 0,069μ., δχ. 0,121μ.

  Πηλός καστανός. Ίχνη μελανού επιχρίσματος.

  Η βάση του ορίζεται από εγχάρακτο κύκλο. Σώμα ημισφαιρικό. Χείλος ελαφρά έξω νεύον.

  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - αρχές του 2ου αι. π.Χ. [563]

- Ανάγλυφος σκύφος Κ2506 (πίν. 87.2γ). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.

---

[562] Δακορώνια 1994,48, πίν.32· Roger Edwards 1975, 137, no. 720, pl. 63, 32· Heimberg 1982, 140, pl. 19,437· Rotroff 1997, 318, pl. 66.

[563] Rotroff 1997, 109-10, no. 327, pl. 32· Roger Edwards 1975, 93, no. 551, pl. 17, 56.

Ύψ. 0,083μ.

Χείλος υψηλό ακόσμητο, διαχωριζόμενο από το ημισφαιρικό σώμα το οποίο φέρει όλο ανάγλυφη φυτική διακόσμηση, η οποία έχει προέλθει από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, και γι' αυτό δεν είναι ευδιάκριτη.Ακριβώς κάτω από το χείλος, υπάρχει ταινία με σειρά τσαμπιών σταφυλιού[564] και στο κατώτερο σώμα εναλλάξ λογχόσχημα φύλλα και φύλλα ακάνθου[565] που εκφύονται από ένα μικρής διαμέτρου ρόδακα στη βάση του αγγείου. Μεταξύ των φύλλων διακρίνονται κληματίδες.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - 2ος αι. π.Χ.

- Ανάγλυφος σκύφος Κ2505 (πίν. 87.2δ). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος.

  Σωζ. ύψος 0,079μ.

  Πηλός καστανέρυθρος. Μελαμβαφής.

  Το ανώτερο τμήμα του σώματος και το χείλος είναι ακόσμητα. Η βάση διακοσμείται με μετάλλιο, όπου σταυροειδώς αποδίδονται ανάγλυφα τρίγωνα πλαισιωμένα από έκτυπες κουκίδες. Η διακόσμηση του μεταλλίου με κατάτμηση τεταρτημορίων θυμίζει Ιταλιωτικά εργαστήρια[566]. Μετά από μια ακόσμητη ζώνη που περιθέει τη βάση υπάρχει ταινία που πλαισιώνεται από ανάγλυφες γραμμές και πληρούται με ανάγλυφα γλωσσωτά κοσμήματα, άτεχνη μίμηση ιωνικού κυματίου. Στο σώμα διακρίνονται ανάγλυφα δύο γράμματα, το ένα είναι εμφανώς Λάμδα (Λ) αλλά θα μπορούσε να είναι Μ ή Ν, εφόσον το τμήμα του αγγείου λείπει. Προφανώς πρόκειται για την υπογραφή κάποιου εργαστηρίου.

  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - 2ος αι. π.Χ.

- Ομηρικός σκύφος Κ2504 (πίν. 87.2ε). Συγκολλημένος, συμπληρωμένος. Κατασκευασμένος από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, πράγμα που κάνει δυσδιάκριτες τις ανάγλυφες μορφές και δυσκολεύει την ταύτιση τους.

  Ύψ. 0,083μ. δχ. 0,133μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφής. Χαμηλό ακόσμητο χείλος και κάτω απ΄αυτό υπάρχει ταινία με κρινόμορφα άνθη. Το μετάλλιο της βάσης κοσμείται με εννιαπέταλο ρόδακα που αναπτύσσεται γύρω από μικρότερης διαμέτρου δυσδιάκριτο ρόδακα με κομβιόσχημο κέντρο, από τον οποίο φύονται εννέα φύλλα άκανθας. Ακολουθεί λεπτή αδιακόσμητη ζώνη, ζώνη αυγών ιωνικού κυματίου εναλλασσόμενων με πενταπέταλα

---

564 Metzger 1994, 32-40, pl. 19β.
565 Roger Edwards 1975, 170, pl. 73, no. 843.
566 Puppo 1995, 63-4, pl. XXXI.

ανθέμια και στη συνέχεια ζώνη με μικρά δελφίνια που κολυμπούν προς τα δεξιά[567]. Στην πλατιά ζώνη του σώματος επαναλαμβανόμενο τέσσερις φορές θέμα με πανοπλία (τρόπαιο), η οποία εναλλάσσεται με όρθια σκεπτόμενη αντρική γενειοφόρο μορφή που φορά κωνικό πίλο και κοντό χειριδωτό χιτώνα και ακουμπά σε θύρσο.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. έως το πρώτο μισό του 2ου αι. π. Χ.[568]

- Ομηρικός σκύφος Κ2496 (πίν. 87.2στ). Συγκολλημένος. Κατασκευασμένος από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα, πράγμα που κάνει δυσδιάκριτες τις μορφές και δυσκολεύει την ταύτιση τους.

  Ύψ. 0,075μ., δχ. 0,125μ.

  Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Μελαμβαφής. Το μετάλλιο της βάσης που κοσμείται με επταπέταλο ρόδακα, στην περίμετρο του οποίου υπάρχουν εννέα λογχόσχημα φύλλα. Το σχετικά πλατύ χείλος του είναι ακόσμητο, χωρίζεται με αύλακα από το σώμα, που κοσμείται με ανεξάρτητες μεταξύ τους σκηνές με ανθρώπινες μορφές από τα Ομηρικά έπη. Οι μορφές δεν ταυτίζονται με επιγραφές και διαχωρίζονται μεταξύ τους με σχηματοποιημένους ρόδακες. Οι σκηνές έχουν ως εξής: Γυναικεία ενδεδυμένη μορφή, η οποία απλώνει το δεξί χέρι κρατώντας φιάλη. Μπορεί πιθανώς να ταυτιστεί με την Ευρύκλεια την τροφό του Οδυσσέα. Σύμπλεγμα δύο γενειοφόρων ανδρικών μορφών από τις οποίες η ενδεδυμένη ταυτίστηκε με τον Φοίνικα, τον παιδαγωγό του Αχιλλέα[569]. Γενειοφόρος αντρική μορφή, η οποία ταυτίζεται πιθανώς με τον Οδυσσέα, με κωνικό πίλο στο κεφάλι και ενδρομίδες[570]. Δύο (2) μορφές μικρότερου μεγέθους, μάλλον παιδικές, που φορούν κοντούς χειριδωτούς χιτώνες και τρέχουν. Δυσδιάκριτη μορφή που μπορεί ίσως να ταυτιστεί με την θεά Αθηνά, την προστάτιδα των Αχαιών στον πόλεμο της Τροίας αλλά και του Οδυσσέα. Τέλος, γυναικεία καθιστή μορφή της οποίας είναι πιθανή η ταύτισή της με την Πηνελόπη την σύζυγο του Οδυσσέα[571]

  Τέλη του 3ου αι. π.Χ. έως το πρώτο μισό του 2ου αι. π. Χ.[572]

- Άωτο σκυφίδιο Κ9731 (πίν. 87.2ζ). Συγκολλημένο, συμπληρωμένο κατά τόπους.

  Ύψ. 0,053μ., δβ. 0,047μ., δχ. 0,12μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Μελανό επίχρισμα πολύ απολεπισμένο.

---

567 Rotroff 1982, 65, no. 179, pl. 33, 225-175 π.Χ.
568 Ό.π., 32.
569 Sinn 1979, 81, MB 12, pl. 7, 1-2.
570 Ακαμάτης 1993, 126-8, αριθ. 305, πίν. 10, 19, 216, αριθ. 306, πίν. 218, 220.
571 Κακριδής 1986, 279, εικ. 215.
572 Rotroff 1982, 32.

Βάση δακτυλιόσχημη, κωνική, βαθμιδωτή, φέρει μικρό έξαρμα στο μέσον της κατώτερης επιφάνειάς της. Σώμα ημισφαιρικό, βαθύ, ελαφρώς εξηρμένο στο κέντρο του πυθμένα. Χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο, λοξότμητο.

Τέλη του 3ου αι. π.Χ. - μέσα του 2ου αι. π.Χ. Το σχήμα και οι αναλογίες του απαντούν στην Αγορά στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.[573] Θεωρείται ότι παύει να εμφανίζεται στην Αττική μετά το 300 π.Χ. Ο τύπος όμως, αν και σπάνιος, φαίνεται ότι αντιγράφεται και επιζεί εκτός Αττικής τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., όπως φαίνεται από άλλα παραδείγματα.[574]

- Μυροδοχείο Κ4743 (πίν. 51.2η). Ακέραιο. Αποκρούσεις στο χείλος και στη βάση.

  Ύψ. 0,227μ., δχ. 0,03μ., δβ. 0,026μ., δκ. 0,048μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Καστανό επίχρισμα. Ταινίες υπόλευκου χρώματος περιτρέχουν το αγγείο στο ύψος του λαιμού, του ώμου και της κοιλιάς. Βάση αδιαμόρφωτη, σώμα ωοειδές, λαιμός υψηλός χοανοειδής, χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο, λοξότμητο.

  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.[575]

- Μυροδοχείο Κ4744 (πίν. 87.2θ). Ακέραιο.

  Ύψ. 0,222μ., δχ. 0,033μ., δβ 0,029μ., δκ. 0,052μ.

  Πηλός τεφρόχρωμος. Καστανό επίχρισμα. Ταινίες υπόλευκου χρώματος περιτρέχουν το αγγείο στο ύψος του λαιμού, του ώμου και της κοιλιάς.

  Ομοίου σχήματος με το Κ 4743.

- Λάγυνος Κ4747 (πίν. 87.2ι). Ακέραια.

  Ύψ. 0,187μ., δχ. 0,031μ., δβ. 0,115μ., μεγ. διάμ. 0,158μ.

  Πηλός ροδόχρωμος. Ελάχιστα ίχνη μελανού επιχρίσματος.

  Βάση κωνική, σώμα ημισφαιρικό, οξεία μετάβαση στον ώμο, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, χείλος δακτυλιόσχημο, ελαφρά έξω νεύον. Λαβή ταινιόσχημη με δύο κάθετες αυλακώσεις στη ράχη της.

  Μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.[576]

- Λάγυνος Κ2499 (πίν. 87.2ια). Συγκολλημένη, ελλιπής στο χείλος.

  Ύψ. 0,185μ., δκ. 0,159μ., δβ. 0,08μ.

---

573 Sparkes & Tallcott 1970, 135, 299, no. 881, pl. 33.

574 Robinson 1950, 346ff, no. 752, πίν. 219· Νικολαΐδου-Πατέρα 1991, 106, 111, Α 4200, πίν. 55· Λιλιμπάκη - Ακαμάτη 1994, 148, αριθ. 125, σχέδ.35, πίν. 6.

575 Walter- Karydi 1982, pl. 56, 719· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 56, Π 1404, πίν. 16· Knigge 1976, 187, no. E101.2, pl. 96.

576 Rotroff 1997,390, no. 1503, pin. 115· Thompson 1934, 405, pl. 92, E 72.

Βάση δακτυλιόσχημη, σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό, λαιμός κυλινδρικός. Λαβή ταινιωτή, κάθετη στον ώμο.

Τέλη του 2ου αι. π.Χ. [577]

- Τέσσερα νομίσματα N4629, N4630, N4631, N4632.

  Χάλκινα.

  Κοινού Θεσσαλών 196 - 1ος αι. π.Χ. [578]

73. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος Ι
(πίν. 88.1)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Ν-Β, με την είσοδο στα Ν. Τον δρόμο του τάφου συνιστούσε αδρά λαξευμένο όρυγμα Ν του ακανονίστου σχήματος ανοίγματος της εισόδου. Το γεμάτο επιχώσεις εσωτερικό του ορθογωνίου σχήματος με στρογγυλεμένες γωνίες θαλάμου, ήταν παραβιασμένο και ολοσχερώς κατεστραμμένο.

Ταφές: Από τις διαταραγμένες επιχώσεις του εσωτερικού συλλέχθηκαν οστά τα οποία ανήκαν σε οκτώ τουλάχιστον νεκρούς.

Διαστάσεις: Όρυγμα Ν της εισόδου: 2,00 x 1,10 x βάθ. 0,80 μ.· θάλαμος: 2,50 x 1,80 x ύψ. 1,55 μ.· είσοδος: 0,85 x 0,68 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από την ανασκαφέα στην ελληνιστική εποχή βάσει της εξέτασης των ευρημάτων (ελάχιστα όστρακα).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011στ.

74. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 88.2, 90)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο στα Β. Ο λαξευτός δρόμος του καταλήγει σε δύο (2) αναβαθμούς (ύψ. 0,47μ., μήκ. 0,35 μ., πλάτ. 0,76 μ. ο ανώτερος, ύψ. 0,10 μ., μήκ. 0,25 μ. πλάτ. 0,70 μ. ο κατώτερος) Β της εισόδου. Η πρόσοψη του τάφου δεν έφερε καμία διαμόρφωση. Το άνοιγμα της εισόδου ήταν σχεδόν ορθογωνίου σχήματος και τα τοιχώματά του αρκετά αποκεκρουσμένα. Η αδρά λαξευμένη πώρινη πλάκα (0,52 x 0,80 x 0,27μ.), η οποία έφρασσε την είσοδο βρέθηκε πεσμένη στο γεμάτο επιχώσεις παραβιασμένο

[577] Αγγέλη 2000, 316, πίν. 162α.
[578] SNG Coll. Evelpidis, no. 1654.

εσωτερικό του θαλάμου. Έντονα ίχνη υγρασίας και διάβρωσης υπήρχαν στις παρειές του θαλάμου. Ο τετράγωνος θάλαμος είχε καμαρωτή οροφή και τρεις επιμελώς λαξευμένες κλίνες με ενιαίο δάπεδο, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, στις Ν (στενότερη), Α και Δ πλευρές του σε πιόσχημη διάταξη γύρω από ορθογώνιο όρυγμα, η πρόσβαση στο οποίο από την είσοδο γινόταν με αναβαθμό (μήκ. 0,22 μ., πλάτ. 0,63 μ., ύψ. 0,30 μ.).

Ταφές: Από τις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού συλλέχθηκαν λίγα διαταραγμένα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,40 x 1,20 μ.· θάλαμος: 2,10 x 2,10 x ύψ. 1,70 μ.· είσοδος: ύψ. 0,84 μ., πλάτ. 0,60-0,80 μ.· όρυγμα: 1,52 x 0,63 x 0,48 μ.· πλάτος κλινών: Ν: 0,55 μ., Α: 0,76 μ., Δ: 0,79 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος στον οποίο η έρευνα δεν απέδωσε ευρήματα, χρονολογείται από την ανασκαφέα στην ελληνιστική εποχή, βάσει της χρονολόγησης των τάφων Ι και IV του Κούβελου.

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011στ.

75. Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος IV
(πίν. 89, 90)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο στα ΒΔ. Ο λαξευτός δρόμος του είχε αναβαθμό (ύψ. 0,50 μ., μήκ. 0,35 μ.) στο μέσον του και κατέληγε σε ορθογώνιο χώρο (0,95 x 0,60 μ., βάθ. 0,27 μ.) ΒΔ της εισόδου. Η λίθινη πλάκα (1,10 x 1,00 x 0,25μ.), που έφρασσε την είσοδο βρέθηκε πεσμένη στο παραβιασμένο, γεμάτο επιχώσεις εσωτερικό του θαλάμου. Η πρόσοψη του τάφου ήταν λαξευμένη με επιμέλεια στο βράχο και έκκεντρα υπήρχε το άνοιγμα της εισόδου, το οποίο ήταν σχεδόν ορθογώνιο με επιμελώς λαξευμένα τοιχώματα. Ο θάλαμος ήταν ορθογωνίου σχήματος με στρογγυλεμένες γωνίες, οι οποίες ήταν αμελώς λαξευμένες σε σχέση με τα ελαφρώς συγκλίνοντα προς την επίπεδη οροφή τοιχώματά του. Τρεις (3) υποτυπωδώς δηλωμένες κλίνες υπήρχαν σε πιόσχημο έδρανο στις ΒΑ, ΝΑ και ΝΔ πλευρές του θαλάμου και ανάμεσά τους ορθογώνιο λάξευμα, η πρόσβαση στο οποίο από την είσοδο γινόταν με κλίμακα δύο (2) αναβαθμών [μήκ. 0,35 μ., πλάτ. 0,75 μ., ύψ. 0,38 μ. (ανώτερος), 0,30 μ. (κατώτερος)].

Ταφές: Από τις αναμοχλευμένες επιχώσεις του εσωτερικού συλλέχθηκαν διαταραγμένα οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 2,00 x 1,35 μ.· θάλαμος: 2,70 x 2,40 x 1,45 μ.· πρόσοψη: πλάτος: 1,05-1,45 μ., ύψ. 1,95 μ.· είσοδος: 0,80 x 0,59-0,65μ.· όρυγμα: 1,28 x 0,55 x 0,32 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από την ανασκαφέα στην ελληνιστική εποχή βάσει της εξέτασης των ευρημάτων (ελάχιστα όστρακα).

Βιβλιογραφία: Παπακωνσταντίνου 2011στ.

76. Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφος Ι
(πίν. 91.1)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Το ΒΔ τμήμα της καμαρωτής οροφής του είχε καταρρεύσει, όπως επίσης η πρόσοψη και το μεγαλύτερο τμήμα της εισόδου. Σωζόταν μικρό τμήμα του λαξευτού δρόμου που κατέληγε σε ορθογώνιο λάξευμα πριν την είσοδο που έφραζε με ξερολιθιά. Στο δάπεδο του ορθογώνιου θαλάμου υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα, γύρω από το οποίο υπήρχαν τρεις (3) κλίνες σε σχήμα Π χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, με ενιαίο δάπεδο.

Ταφές: Δύο (2) νεκροί βρέθηκαν από ένας στη ΝΑ και στη ΝΔ κλίνη.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 0,81 μ., πλάτ. 1,33 μ., ύψ. 1,30 μ.· θάλαμος: 1,70 x 1,54μ. ύψ. 2,35 μ.· όρυγμα: 0,95 x 0,53 x βάθ. 0,40 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, χρονολογείται από την ανασκαφέα στην περίοδο από το β΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. έως τον 1^{ο} αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2004α, 451· Μπούγια 2006, 933-5· Μπούγια 2009.

77. Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 91.2)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν με την είσοδο στα Β. Η είσοδος φρασσόταν με δύο μεγάλες αδροπελεκημένες ασβεστολιθικές πλάκες και μικρότερους αργούς λίθους. Ο ορθογώνιος θάλαμος που είχε καμαρωτή οροφή, η οποία είχε καταρρεύσει στο εσωτερικό, βρέθηκε γεμάτος επιχώσεις.Ν της εισόδου υπήρχε ορθογώνιο λάξευμα και Ν αυτού κλίνη χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Στην κλίνη ήταν τοποθετημένος ο νεκρός ύπτια με την κεφαλή προς Δ, τα οστά του οποίου ήταν αποσαθρωμένα και το κρανίο θραυσμένο.

Διαστάσεις: Είσοδος: πλάτ. 0,90 μ.· θάλαμος: 1,85 x 0,83 μ., ύψ. 1,50 μ.·όρυγμα: 1,10 x 0,44 x 0,22μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από την ανασκαφέα βάσει του μοναδικού ευρήματος, ενός αμφορέα «μακεδονικού» τύπου, πιθανότατα στον 2ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2004α, 451· Μπούγια 2006, 933-5· Μπούγια 2009.

78. Ηράκλεια Τραχινία, θέση Ντούνος
(πίν. 92)

Τριθάλαμος τάφος με την είσοδο στα Β. Ο τάφος ήταν πλήρης επιχώσεων. Η είσοδός του ήταν ορθογώνιο άνοιγμα με τοξωτή απόληξη (πίν. 92.1). Τα τοιχώματα του περίπου τραπεζοειδούς κάτοψης προθαλάμου, στις τρεις (3) πλευρές του (Β, Α, Δ) ήταν επιμελώς λαξευμένα έως ύψος 0,35 μ., ενώ προς τα άνω είναι αδρά λαξευμένα και συνέκλιναν ελαφρά προς την καμαρωτή οροφή. Στη Ν πλευρά του αναβαθμός (μήκ. 0,40μ., ύψ. 0,35μ.) οδηγούσε στους δύο θαλάμους που βρίσκονταν σε σχεδόν ακτινωτή διάταξη. Η στενότητα του χώρου και η αποπνικτική ατμόσφαιρα δεν επέτρεψαν την πλήρη διερεύνηση του ΝΔ θαλάμου. Ο ΝΑ θάλαμος έχει ορθογώνια κάτοψη (πίν. 92.2). Τα τοιχώματά του συνέκλιναν ελαφρώς προς την καμαρωτή οροφή. Με εξαίρεση την πλευρά της εισόδου (Β), τρεις (3) υποτυπωδώς δηλωμένες κλίνες είχαν λαξευθεί κατά μήκος των υπολοίπων πλευρών σε πιόσχημη διάταξη γύρω από ένα επίμηκες ορθογώνιο όρυγμα. Το όρυγμα στο Β και Ν στενό άκρο του είχε από ένα (1) αναβαθμό (Β: μήκ. 0,40 μ. ύψ. 0,37 μ., Ν: μήκ. 0,30 μ., ύψ. 0,20 μ.).

Ταφές: Διάσπαρτα αποσαθρωμένα οστά στις διαταραγμένες επιχώσεις του προθαλάμου, ελάχιστα επίσης διάσπαρτα στο ΝΑ θάλαμο και αρκετά στο ορθογώνιο όρυγμα.

Διαστάσεις: Είσοδος: ύψ. 1,05 μ., πλάτ. 0,63 μ.· προθάλαμος: 2,25 x 1,10 x 1,50 x 0,80 μ., ύψ. 1,80 μ.· ΝΑ θάλαμος: 2,85 x 1,90 μ., ύψ. 2,17 μ.· όρυγμα: 1,20 x 0,50 μ., βάθ. 0,50 μ.·κλίνες: Α: 1,00 x 1,90 μ., Δ: 0,40 x 1,90 μ., Ν: 0,85 x 1,90 μ.

Χρονολόγηση: Η χρήση του τάφου εμπίπτει σύμφωνα με την ανασκαφέα βάσει της χρονολόγησης των κτερισμάτων στο χρονικό διάστημα από τον 2ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2011δ· Bouyia 2010, 86-7, pl. IV, 7a-b.

79. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος Ι
(πίν. 93.1, 4, 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Μέρος της ξερολιθιάς που έφρασσε το τετράγωνο σχεδόν άνοιγμα της εισόδου, βρέθηκε κατά χώραν. Ο θάλαμος

ήταν ακανόνιστου ορθογωνίου σχήματος με καμαρωτή οροφή. Το δάπεδο και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα. Ο τάφος περιείχε διαταραγμένες επιχώσεις.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,85 x 0,90-1,45 μ., ύψ. 1,00 μ.·είσοδος: 1,10 x 1,20 μ., μήκ. 0,20 - 0,50 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986, 155, σχέδ. 4· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

80. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος ΙΙ
(πίν. 93.2, 4, 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Το άνοιγμα της εισόδου ήταν ακανόνιστου σχήματος. Ο θάλαμος ήταν ακανόνιστου ορθογωνίου σχήματος με καμαρωτή οροφή και βρέθηκε γεμάτος με διαταραγμένες επιχώσεις. Το δάπεδο και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα.

Ταφές: Βρέθηκαν λίγα θραύσματα οστών κρανίου.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,61-1,78 x 1,10-1,40 μ., ύψ. 1,30 μ.· είσοδος: πλάτ. 0,50 μ., μήκ. 0,30 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α·Δακορώνια 1986, 155, σχέδ. 4· Bouyia 2010,86, pl. III, 5a-b, pl. IV. 6.

81. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος ΙΙΙ
(πίν. 93.3-5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Η είσοδος και το μεγαλύτερο τμήμα της καμαρωτής οροφής ήταν κατεστραμμένο. Ο θάλαμος ήταν ακανόνιστου ορθογωνίου σχήματος. Το δάπεδο και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος με διαταραγμένες επιχώσεις. Στο κέντρο του

δαπέδου,ΝΑ της εισόδου, υπήρχε ορθογώνιο ακανόνιστο λάξευμα και γύρω από αυτό το δάπεδο είχε λαξευθεί ενιαία δημιουργώντας τρεις (3) κλίνες στις τρεις (3) πλευρές.

Ταφές: Πέντε οστά άκρων και τμήμα κρανίου, διαταραγμένα, βρέθηκαν στη ΝΑ κλίνη

Διαστάσεις: Θάλαμος: 1,95 x 1,80 μ., σωζ. ύψ. 1,05 μ.· όρυγμα: 1,50 x 0,30-0,70μ., βάθ. 0,18μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986, 155, σχέδ. 4· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

82. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος IV
(πίν. 94.1, 4, 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Βραχύς, ακανόνιστου σχήματος, λαξευτός δρόμος οδηγούσε στην είσοδο, η οποία ήταν σχεδόν ορθογώνια με τοξωτή απόληξη. Ο θάλαμος ήταν ακανόνιστου σχήματος με καμαρωτή οροφή. Το δάπεδο και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα. Ο τάφος περιείχε διαταραγμένες επιχώσεις.

Ταφές: Τρία (3) αρκετά σαθρά οστά άκρων χωρίς διάταξη συλλέχθηκαν από το ΝΑ τμήμα του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: 0,90 x 0,60-0,90 μ.· θάλαμος: 2,20 x 0,85-1,70 μ., σωζ. ύψ. 1,30 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986,155, σχέδ. 4· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

83. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος V
(πίν. 94.2, 4, 5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Το άνοιγμα της εισόδου είναι ακανόνιστου σχήματος, σχεδόν ωοειδές. Ο θάλαμος, ακανόνιστου ορθογωνίου

σχήματος, είχε καμαρωτή οροφή, η οποία ήταν κατεστραμμένη κατά το μεγαλύτερο τμήμα της. Το δάπεδο και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα. Ο τάφος βρέθηκε γεμάτος με διαταραγμένες επιχώσεις.

Ταφές: Κατά την έρευνα του τάφου δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Θάλαμος: 2,10 x 1,00-1,40 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986, 155, σχέδ. 4· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

84. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VI
(πίν. 94.3-5)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΔ-ΝΑ, με την είσοδο ΒΔ. Βραχύς λαξευτός δρόμος, ορθογωνίου σχήματος οδηγούσε στο σχεδόν ωοειδές άνοιγμα της εισόδου το οποίο έφρασσε αδρά λαξευμένη πώρινη πλάκα (0,70 x 0,60 μ., πάχ. 0,10 μ.). Ο σχεδόν ορθογωνίου σχήματος με στρογγυλεμένες γωνίες θάλαμος βρέθηκε γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις. Η οροφή του τάφου ήταν ελαφρώς καμαρωτή. Ο δρόμος, το δάπεδο, η οροφή και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα.

Ταφές: Δύο (2) οστά άκρων χωρίς διάταξη συλλέχθηκαν από το Ν τμήμα του θαλάμου.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,20 x 0,90 μ.· θάλαμος: 1,95 x 0,80-1,10 μ., ύψ. 0,95 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986, 155, σχέδ. 4· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

85. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VII
(πίν. 95.1)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΒΑ-ΝΔ με την είσοδο ΒΑ. Η είσοδος και τμήμα της καμαρωτής οροφής καταστράφηκαν κατά την εκσκαφή. Ο θάλαμος, ορθογωνίου σχήματος με

στρογγυλεμένες γωνίες, βρέθηκε γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις. Το δάπεδο, η οροφή και τα τοιχώματα του θαλάμου ήταν αδρά λαξευμένα.

Ταφές: Λίγα οστά άκρων και τμήματα κρανίου χωρίς διάταξη βρέθηκαν στις επιχώσεις του θαλάμου.

Διαστάσεις: Θάλαμος: σωζ. μήκος 1,65 μ. x πλάτ. 0,80 μ.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, βάσει της εξέτασης των κτερισμάτων, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια 1988α· Δακορώνια 1986, 155· Bouyia 2010, 86, pl. III, 5a-b.

86. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφος VIII
(πίν. 95.2)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο Β, σωζόμενος αποσπασματικά. Μεγάλο τμήμα του (Β) είχε αποκοπεί κατά τη διαπλάτυνση του δρόμου.

Ταφές: Ελάχιστα οστά άκρων και τμήμα κρανίου βρέθηκαν στο Ν τμήμα του θαλάμου.

Χρονολόγηση: Σύμφωνα με την ανασκαφέα, ο τάφος κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και η διάρκεια χρήσης του δεν ξεπερνά τον 3ο αι. π.Χ., όπως και η υπόλοιπη ανωτέρω συστάδα των τάφων (I-VII), αν και ο ίδιος δεν απέδωσε ευρήματα.

Βιβλιογραφία: Δακορώνια1988α· Δακορώνια 1986, 155· Bouyia 2010, 86.

87. Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος III
(πίν. 96)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού Β-Ν, με την είσοδο Β. Βραχύς, λαξευτός δρόμος χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση οδηγούσε στο σχεδόν κυκλικό άνοιγμα της εισόδου. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του θαλάμου γινόταν με έναν λαξευτό αναβαθμό (ύψ. 0,30 μ.). Ο θάλαμος, ορθογώνιας κάτοψης με κάθετα τοιχώματα και οριζόντια οροφή, βρέθηκε γεμάτος διαταραγμένες επιχώσεις. Το επιμελώς λαξευμένο, όπως και όλο το εσωτερικό, δάπεδο δεν είχε καμία ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Ταφές: Δεν βρέθηκαν οστά.

Διαστάσεις: Δρόμος: 1,20 x 1,10 μ.· θάλαμος: 2,14 x1,22 x ύψ. 1,30 μ.· είσοδος: μεγ. διάμ. 1,20 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται από την ανασκαφέα βάσει ευρημάτων στον 3ο αι. π.Χ.

Βιβλιογραφία: Μπούγια 2011α, 387.

88. Παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, Σωρός - Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού (σημερινή θέση εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού Βόλου) (πίν. 97)

Μονοθάλαμος, προσανατολισμού ΝΑ-ΒΔ, με την είσοδο ΝΑ. Λαξευτός δρόμος, στο ΝΑ άκρο του οποίου υπήρχαν τρεις (3) βαθμίδες, οδηγούσε στην είσοδο, η οποία ήταν απλή, ορθογώνια, ενώ πάνω της ήταν διαμορφωμένο απλό κατακόρυφο μέτωπο (ύψ. 1 μ. περίπου), λαξευμένο στο βράχο. Ο θάλαμος ήταν τετράγωνης κάτοψης με καμαρωτή οροφή και διατηρούσε το μεγαλύτερο μέρος της επίχωσής του. Πυκνή βλάστηση καλύπτει ολόκληρο το ακρωτήριο και το καθιστά δυσπρόσιτο, ωστόσο ο τάφος φαίνεται ότι έχει υποστεί πολλές λαθρανασκαφές. Γύρω του διασωζόταν μέρος της επίχωσης του τύμβου του.

Διαστάσεις: Δρόμος: μήκ. 5,00 μ., πλ. 1,95 μ.· θάλαμος: 4,00 x 3,90 μ.

Χρονολόγηση: Ο τάφος χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή από την συμμετέχουσα στο Ελληνοϊταλικό πρόγραμμα επιφανειακών ερευνών, η οποία επισημαίνει την ομοιότητά του με τους αντίστοιχους τάφους της Μακεδονίας.

Βιβλιογραφία: Ιντζεσίλογλου 1998.

Κεφάλαιο Δ΄ Τυπολογία

Ι. Καμαροσκεπείς κτιστοί

Γενικά

Ως μακεδονικοί τάφοι χαρακτηρίζονται οι θαλαμωτοί τάφοι με θολωτή στέγαση και είσοδο στη μία στενή πλευρά τους, οι οποίοι καλύπτονταν από τύμβο. Ο Παντερμαλής[579] στηριζόμενος στις παλαιότερες μελέτες των Ρωμαίου[580] και Μακαρόνα[581] έδωσε τον ορισμό των μακεδονικών τάφων ως εξής: *Μακεδονικοί τάφοι συνηθίζεται να ονομάζονται τα υπόγεια μονοθάλαμα κτιστά ταφικά μνημεία (πολλά με προθάλαμο) που ο νεκρικός τους θάλαμος στεγάζεται πάντοτε με καμάρα· πάνω τους υψώνεται ένας τεχνητός τύμβος. Πολλοί έχουν χτιστό δρόμο, χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητο γνώρισμα. Ίσως θα έπρεπε με βάση τον χτιστό δρόμο να χωρίσει κανείς τους μακεδονικούς τάφους σε δύο κατηγορίες, σε τάφους με μνημειακή πρόσοψη και συνεπώς χωρίς δρόμο και σε τάφους με δρόμο του οποίου η ύπαρξη κάνει περιττή κάθε μεγαλοπρεπή κατασκευή στην πρόσοψη. Φαίνεται πως δεν είναι τυχαίο ότι αυτοί οι τάφοι είχαν το απολύτως αναγκαίο πλάτος των 10 ποδών (3 μ.). Από τους λαξευτούς θαλαμοειδείς τάφους μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει μακεδονικούς αυτούς οι οποίοι έχουν χτιστεί με γωνιόλιθους μέσα σε λαξευμένο βράχο και των οποίων και οι διαστάσεις είναι ανάλογες και η καμάρα ανταποκρίνεται από άποψη κατασκευής στους άλλους μακεδονικούς τάφους*.

Σύμφωνα με τον Ζάμπα[582], *είναι υπόγειοι τάφοι επιφανών Μακεδόνων, που οικοδομούνται μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., καλυμμένοι με τύμβο, κατασκευασμένοι από λαξευτούς λίθους, με καμαρωτούς θαλάμους και με είσοδο από διαμορφωμένη πρόσοψη στην οποία καταλήγει κεκλιμένος ή κλιμακωτός δρόμος*.

Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου, οι οποίοι κατεξοχήν χαρακτηρίζουν τον μακεδονικό πολιτισμό, αποτελούν ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο της αρχαίας ελληνικής μνημειακής ταφικής αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για υπόγεια κτιστά καμαροσκέπαστα μνημεία, τα οποία συναντώνται σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο και γενικότερα στην Ανατολική Μεσόγειο (σημερινή Τουρκία, Κύπρος), κυρίως όμως στη

---

579 Παντερμαλής 1972, 147.
580 Ρωμαίος 1951, 50-4.
581 Μακαρόνας 1960.
582 Ζάμπας 2016, 528-9.

Μακεδονία, περιοχή όπου καθιερώθηκαν και στην οποία οφείλουν το όνομά τους. Αυτός ο ταφικός τύπος «ακολουθεί» τον πολιτικό και στρατιωτικό χάρτη του μακεδονικού βασιλείου και των περιοχών υπό την επιρροή του για δύο αιώνες περίπου. Εμφανίστηκε δηλαδή στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ. μέχρι τις αρχές του 2ου αι. π.Χ., οπότε και καταλύεται το μακεδονικό βασίλειο μετά τη μάχη της Πύδνας το 168 π.Χ.[583]. Στη Μακεδονία η μεγαλύτερη συγκέντρωση αυτών των τάφων παρατηρείται στην περιοχή γύρω από το Θερμαϊκό κόλπο, κυρίως στη Βοττιαία και την Πιερία και στην περιοχή της Αμφίπολης[584]. Μακεδονικού τύπου τάφοι έχουν βρεθεί στην κεντρική Ελλάδα, κυρίως στις περιοχές με ισχυρή μακεδονική παρουσία, όπως για παράδειγμα στην Ερέτρια[585] και στην Τανάγρα[586].

Στην αρχαία Θεσσαλία τα ταφικά μνημεία αυτού του τύπου κατασκευάζονται κυρίως στον 3ο αι. π.Χ. και η περίοδος χρήσης τους είναι μακρά: φτάνει στον 7ο αι. μ.Χ. (τάφος Περιβολίου). Το υστερότερο μνημείο αποτελεί ο τάφος στο Αργυροχώρι, η κατασκευή του οποίου τοποθετείται στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.

Πρωιμότεροι των μακεδονικού τύπου τάφων, μνημειακοί τάφοι στην αρχαία Θεσσαλία είναι ένας θολωτός και δύο κτιστοί πυραμιδοειδείς τάφοι των κλασικών χρόνων (5ος - 4ος αι. π.Χ.)[587], που έχουν αποκαλυφθεί στο νεκροταφείο των τύμβων της αρχαίας Κραννώνας[588].

Η ημικυλινδρική οροφή (καμάρα) αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της κατηγορίας των μακεδονικού τύπου τάφων. Σύμφωνα με την Miller[589], μακεδονικός τάφος μπορεί να οριστεί ένας κτιστός θάλαμος που στεγάζεται με μια ημικυλινδρική καμάρα, καλύπτεται από τύμβο και βρίσκεται στη Μακεδονία ή σε περιοχές όπου η Μακεδονία είχε τεράστια επιρροή. Την άποψη της Miller δέχεται και η Huguenot[590], θεωρώντας την καμάρα σαν το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα των μακεδονικών τάφων, όπως και ο Mangoldt[591]. Σύμφωνα με τον Ζάμπα, από αρχιτεκτονική άποψη, δύο είναι τα χαρακτηριστικά του κτίσματος

---

583 Σχετικά με τη χρονολόγηση, είναι μεγάλος ο αρχαιολογικός διάλογος. Για σύνοψη των απόψεων που έχουν διατυπωθεί και τα δικά τους συμπεράσματα βλ. Gossel 1980, p1-3· Huguenot 2008, τ.Ι, 39-42· Mangoldt 2012, 11-21.

584 Huguenot 2008, τ.ΙΙ, pl. 72· Mangoldt 2012, band 2, karte 2.

585 Huguenot 2008. Η Huguenot μελετά διεξοδικά δύο ταφικά μνημεία μακεδονικού τύπου της Εύβοιας, τον τάφο των Ερώτων στην Ερέτρια και τον τάφο στην Αμάρυνθο και παραθέτει λίστα των γνωστών καμαροσκεπών κτιστών ταφικών μνημείων μακεδονικού τύπου της Κεντρικής Ελλάδας.

586 Χαραμή 2012, 1002· Mangoldt 2012, 250-1, B117.

587 http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1382.

588 Stählin 2002, 207-8· Μπάτζιου-Ευσταθίου & Καραγκούνης 2013· Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη 1960.

589 Miller 1993, 1.

590 Huguenot 2008, 38-40.

591 Mangoldt 2012, 21.

καθεαυτού: η πρόσοψη, συνήθως μνημειακή, και η καμάρα, ο μεγάλος κατασκευαστικός νεωτερισμός των αρχαίων Μακεδόνων[592].

Οι τάφοι μακεδονικού τύπου έχουν τη μορφή τετράγωνου ή ορθογώνιου κτίσματος και βρίσκονται πάντα κάτω από το επίπεδο της γης, σκεπασμένοι από τεχνητό τύμβο. Την στενή πλευρά της εισόδου τους καλύπτει η πρόσοψη, μια «κατασκευή» ανεξάρτητη από το υπόλοιπο οικοδόμημα, την οποία διακοσμούσαν στοιχεία δωρικού ή ιωνικού ρυθμού, μιμούμενη πρόσοψη οικίας ή ιερού. Σε αρκετές περιπτώσεις κτιστοί ή λαξευτοί «δρόμοι» οδηγούσαν στην πρόσοψη των μνημείων.

Όσον αφορά στην εσωτερική τους διάταξη, είναι μερικές φορές χωρισμένοι σε δύο χώρους, τον «θάλαμο» και τον «προθάλαμο», ενώ συνηθέστερη είναι η ύπαρξη των «μονοθάλαμων» μακεδονικών τάφων. Τόσο στον κυρίως ταφικό θάλαμο, όσο και στον προθάλαμο, απαντούν συχνά μαρμάρινες ή χρυσελεφάντινες διακοσμημένες νεκρικές κλίνες, οι οποίες εκφράζουν τον ιδιαίτερο πλούτο του κατόχου του τάφου και σπανιότερα μαρμάρινοι, πολυτελώς διακοσμημένοι θρόνοι. Οι εσωτερικοί τοίχοι είναι σχεδόν πάντα χρωματισμένοι και ορισμένες φορές διακοσμημένοι με τοιχογραφίες υψηλής ποιότητας και αισθητικής, με θέματα από την καθημερινή και τη μεταθανάτια ζωή.

Κρίνοντας από τον πλούτο των νεκρικών προσφορών που βρίσκονται μέσα σε αυτούς, συνάγεται ότι προορίζονταν για τα μέλη της μακεδονικής αριστοκρατίας (*ελίτ*).

Τύμβος

Στην αρχαία Θεσσαλία, εκτός από τον τύμβο (διάμ. 4,50μ.), που είχε ανεγερθεί πάνω από τους δίδυμους τάφους των Μεξιατών[593], τύμβοι κάλυπταν τον τάφο του Πετροπόρου (ύψ. 6,00 μ., διάμ. 34-45μ.)[594] και τον τάφο της Αζώρου[595] (ύψ.7μ, διάμ.20μ.), ενώ οι τύμβοι οι οποίοι κάλυπταν τους υπόλοιπους τάφους έχουν εξαφανιστεί.

Το χώμα του τύμβου των τάφων των Μεξιατών συγκρατούσε πιθανώς κυκλικός περίβολος, τμήμα μόνο του οποίου βρέθηκε (μήκ. 3,00μ.) ανατολικά του τάφου Ι και σε απόσταση 2,80 - 3,70μ. από αυτόν.

---

592 Ζάμπας 2016, 529.

593 Δακορώνια 1986, 148-150· Πάντος 1989, πίν. 122 γ-δ· Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1990· Huguenot 2006, 900-4, pl. 6-7· Huguenot 2008, 37 no. 49· Mangoldt 2012, 203-6, B85, B86.

594 Αρβανιτόπουλος 1907β· Τζιαφάλιας 1992, 133-4· Κατακούτα & Καραγκούνης 2006, 325-6· Huguenot 2008, 38, no. 53· Mangoldt 2012, 233-4, B106.

595 Heusey 1860, 43· Αρβανιτόπουλος 1915, 192· Τζιαφάλιας 2001, 364· Heusey 1860, 43· Κοτζιάς 1937, 874· Stähli n 2002, 72· Lucas 1997, 168· Huguenot 2008, 37, no. 40· Mangoldt 2012, 115, B38.

Δεδομένου ότι ο τάφος στη θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης αποκαλύφθηκε σε βάθος 0,50 μ. περίπου από την ανώτερη επιφάνεια του εδάφους του αγρού, συμπεραίνουμε ότι η καμάρα του και ο τύμβος που τον σκέπαζε είχαν καταστραφεί κατά την καλλιέργεια του αγρού.

Η βαθιά άροση –αιτία της αποκάλυψής του- αποτέλεσε την αιτία της καταστροφής του τύμβου του τάφου στη θέση «Σαραντάρι» Υπάτης.

Η δραστική αποχωμάτωση πριν τον εντοπισμό του μνημείου στο Αργυροχώρι Υπάτης και η έντονη διάβρωση δεν επέτρεψαν τη διάκριση του καλυπτηρίου τεχνητού τύμβου του.

Ο τύμβος που πιθανόν κάλυπτε τον τάφο στη θέση «Παλαιοχώρα» Λάρισας καταστράφηκε, το πιθανότερο, από καλλιεργητικές εργασίες. Στην καταστροφή του συντέλεσε και το ότι η θέση κατοικούνταν στις αρχές του 19ου αι., εβδομήντα περίπου χρόνια πριν την διερεύνησή του από τον Αρβανιτόπουλο.

Η τεχνητή κατάχωση με χώμα σε σχήμα κωνικού τύμβου, αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο των κτιστών καμαροσκεπών μακεδονικού τύπου τάφων[596]. Οι λόγοι της δημιουργίας του τύμβου ίσως να σχετίζονταν κάποιες θρησκευτικές δοξασίες και ταφικά έθιμα της εποχής. Αποτέλεσμα ήταν οι μνημειακοί τάφοι να μένουν εντελώς αθέατοι, προορισμένοι αποκλειστικά και μόνο για τους νεκρούς και τους χθόνιους θεούς, σύμφωνα με τις μεταφυσικές πεποιθήσεις των αρχαίων Μακεδόνων[597].

Ο τύμβος κατασκευάζονταν εν μέρει με το χώμα που έβγαινε από το σκάμμα μέσα στο οποίο χτιζόταν ο τάφος και εν μέρει με φερτά υλικά. Συγκεκριμένα, πρόκειται για επάλληλα στρώματα σκληρού πεπιεσμένου χώματος, πηλού, λίθων καθώς και κατεστραμμένου οικοδομικού ή άλλου είδους φερτού υλικού. Όλα τα παραπάνω για λόγους στατικής του τύμβου δεν τοποθετούνταν συνεχώς με την ίδια σειρά κατά την κατασκευή του, αλλά εναλλάσσονταν έτσι ώστε να σχηματιστεί τελικά ένας κολουροκωνικού σχήματος όγκος με στρογγυλεμένη μάλλον παρά επίπεδη απόληξη για την ταχεία απορροή των ομβρίων[598]. Ο τύμβος δενδροφυτευόταν κατά την περιφέρεια της βάσεώς του κατά τη μαρτυρία του Πλάτωνα[599]. Οι μακεδονικοί τάφοι στη βόρεια Ελλάδα εντοπίζονται τις περισσότερες φορές από τον τύμβο που τους καλύπτει, ορατό από μακριά. Ως παράδειγμα αναφέρεται ο τύμβος

---

596 Fedak 1990, 22.

597 Ρωμαίος 1951, 55-6· Σισμανίδης 1985, 35-6.

598 Ειδικά στην περίπτωση της Αίνειας διαπιστώθηκε ότι η τελευταία (λεπτή) στρώση ήταν ελάχιστα διαπερατή από το νερό, πιθανόν πλούσια σε πορσελάνη, εξ' ου και το λευκό της χρώμα, βλ. σχ. Βοκοτοπούλου 1990, 15-6.

599 Νόμοι 947e.

που καλύπτει τον τάφο Α του Δερβενίου, ο οποίος έχει διάμετρο εβδομήντα έξι (76) μέτρα και ύψος δεκαεννέα (19) μέτρα[600].

Ο τύμβος είναι ένα χαρακτηριστικό που δεν παρουσιάζεται μόνο στους μακεδονικούς τάφους και δεν περιορίζεται μόνο στα ελληνιστικά χρόνια. Είναι η παλιότερη μορφή ταφικής κατασκευής στον ελληνικό χώρο. Η ομηρική αντίληψη για το *τηλεφανές σήμα* διατηρείται στην ελληνιστική εποχή, ακόμα και στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου. Σύμφωνα με τον Ανδρόνικο[601], είναι το «επιτύμβιο μνημείο» μιας σημαντικής ταφής. Δεν είναι μέχρι τώρα επιβεβαιωμένο αν στην κορυφή του τύμβου τοποθετούνταν επιτύμβιες στήλες, παρότι ο ίδιος ήταν αρκετός για να σημάνει τον χώρο της ταφής. Εκτός της σήμανσης, υπήρχαν σίγουρα και πρακτικοί λόγοι, οι οποίοι οδήγησαν στη συνήθεια της τεχνητής κατάχωσης. Συγκεκριμένα, με την κατασκευή του τύμβου εξασφαλιζόταν η προστασία του τάφου και των πολύτιμων ταφικών προσφορών από την βεβήλωση από σύγχρονους και μεταγενέστερους τυμβωρύχους και την προστασία του ίδιου του κτίσματος από τη φθορά από τις περιβαλλοντικές συνθήκες[602].

Πολλές φορές όμως, το αξιοσημείωτο μέγεθος του τύμβου έκανε τους μακεδονικούς τάφους ιδιαίτερα τρωτούς στο να γίνουν αντικείμενα λεηλασίας από τους τυμβωρύχους κατά την διάρκεια της αρχαιότητας. Άλλες φορές πάλι ο τύμβος έχει καταστραφεί λόγω κάποιας ανθρώπινης ή φυσικής δραστηριότητας. Γεγονός πάντως παραμένει ότι πολλοί μακεδονικοί τάφοι έχουν ανακαλυφθεί κατά τύχη κατά τη διάρκεια καλλιέργειας αγρών ή κατά τις εκσκαφές για ανέγερση οικοδομών χωρίς να σώζεται ο τύμβος που τους κάλυπτε. Πολλές φορές, κυρίως στις σωστικές ανασκαφές, η αρχαιολογική έρευνα περιορίζεται χρονικά και οικονομικά, ώστε δεν ερευνάται συστηματικά το γειτονικό έδαφος και δεν είναι εφικτό να προσδιοριστούν οι ακριβείς διαστάσεις του τύμβου και ολόκληρο το περιεχόμενό του.

Άλλωστε, η ανασκαφική διαδικασία με χρήση εκσκαφικών μηχανημάτων, η οποία εφαρμόστηκε κυρίως στις περιπτώσεις των σωστικών ανασκαφών και εξακολουθεί σε πολλές περιπτώσεις να αποτελεί την αποδεκτή μέθοδο έρευνας στους τύμβους των μακεδονικών τάφων, οδήγησε παλαιότερα σε ολοσχερή εξαφάνιση του τύμβου και μετατροπή του σε όγκο χωμάτων, τις περισσότερες φορές χωρίς σχεδιαστική αποτύπωση.

---

600 Miller 1993, 109, 16.Α· Mangoldt 2012, 188-90, Β 77.
601 Ανδρόνικος 1963.
602 Κυριάκου 2007, 62.

Η διεξοδική έρευνα της στρωματογραφίας, με ακριβείς αποτυπώσεις και αναλύσεις υλικών είναι σχετικά σπάνια. Οι τύμβοι της Αίνειας έχουν δημοσιευτεί αναλυτικά[603], ενώ στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης έγινε επίσης στρωματογραφική έρευνα του τύμβου του τάφου «του Συμποσίου»[604].

Το μέγεθος του τύμβου δεν φαίνεται να επηρεάζεται από το μέγεθος του τάφου που αυτός σκέπαζε, ωστόσο, συνδέεται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας του νεκρού, καθώς η κατασκευή ενός τέτοιου έργου κόστιζε πολύ. Αν και ο τύμβος ορίζει τον χώρο όπου ανήκει ο νεκρός, αυτό δεν σημαίνει ότι κάτω από αυτόν υπήρχε μόνον ένας τάφος. Αυτό ίσως έχει σχέση με τη βούληση των μελών της ίδιας οικογένειας να θάβονται ο ένας δίπλα στον άλλο. Δεν αποκλείονται επίσης και τα οικονομικά κίνητρα, καθώς τα έξοδα κατασκευής θα μπορούσαν να μοιραστούν με το να ανορθώνεται ένας κοινός τύμβος.

Κάποιοι τάφοι κατασκευάζονταν μέσα σε τύμβους παλαιότερων εποχών[605], ενώ άλλοι κατασκευάζονταν σε σχεδόν σύγχρονους τύμβους, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην αύξηση του μεγέθους τους. Στην περίπτωση επανάχρησης του τύμβου μάλλον αυτή γινόταν από συγγενείς του νεκρού που είχε αρχικά ταφεί εκεί. Στις περιπτώσεις στις οποίες μικρότεροι τύμβοι ενοποιούνταν σε έναν μεγαλύτερο πιθανότατα τα άτομα που είχαν ταφεί στους τύμβους αυτούς είχαν κάποια συγγενική σχέση μεταξύ τους[606].

Η κατασκευή περισσότερων του ενός κτιστών μακεδονικού τύπου τάφων κάτω από τον ίδιο τύμβο απαντάται μόνο στην περίπτωση των τάφων των Μεξιατών στην περιοχή της αρχαίας Θεσσαλίας. Παρόμοια, στη βόρεια Ελλάδα, οι τάφοι της Βεργίνας[607], του Μεσημερίου Επανωμής[608], της Βέροιας[609] και του Λακκώματος[610] είναι εγκατεστημένοι υπό ένα κοινό τύμβο. Κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ακμής στη Μακεδονία (ύστερος 4ος- 3ος αι. π.Χ.) μια οικογένεια κατασκεύαζε περισσότερους του ενός τάφους με μεμονωμένους νεκρούς, οι οποίοι καλύπτονταν από τον ίδιο τύμβο[611]. Μακεδονικοί κτιστοί τάφοι συνυπάρχουν σε κάποιες περιπτώσεις με κιβωτιόσχημους ή λαξευτούς θαλαμωτούς

---

603 Βοκοτοπούλου 1990.
604 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 93-6· Mangoldt 2012, 71-4, B4.
605 Gossel 1980, 7.
606 Βοκοτοπούλου 1990, 15-6, 78, 86.
607 Ανδρόνικος 1988α, 55· Mangoldt 2012, 275- 85, B129, B130, B131.
608 Μακαρόνας 1956, 621-2· Βοκοτοπούλου 1989α· Mangoldt 2012, 200-3, B83, B84.
609 Ρωμιοπούλου 1980β· Mangoldt 2012, 297-300, B138, B139.
610 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 164-6, B65, B66.
611 *Ό.π.*, 187.

τάφους υπό έναν κοινό τύμβο, όπως για παράδειγμα οι τάφοι στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης[612], οι τάφοι «Heusey» και οι τάφοι «Μπέλλα» στη Βεργίνα[613].

Δρόμος

Προς τον θάλαμο του τάφου του Περιβολίου οδηγούσε κλίμακα με τέσσερις (4) βαθμίδες από τον καμαροσκεπή δρόμο (πίν. 3.1). Η κατασκευή του μικρού δρόμου είναι όμοια με εκείνη του θαλάμου: οι κάθετοι τοίχοι, καθώς και οι βαθμίδες της κλίμακας είναι κατασκευασμένοι από σκληρό ασβεστόλιθο, ενώ η καμάρα από πώρινους λιθόπλινθους. Το άνοιγμα - είσοδος στον δρόμο ήταν επίσης πολύ χαμηλό, ώστε μόνο πολύ σκυφτός θα μπορούσε κανείς να εισέλθει στο εσωτερικό. Το άνοιγμα αυτό φρασσόταν με μεγάλη πλάκα που βρέθηκε θραυσμένη, η οποία «ασφαλιζόταν» εξωτερικά με σωρό αργών λίθων τοποθετημένων πάνω της. Οι λίθοι των τοίχων και της καμάρας του δρόμου δεν συμπλέκονται με τους λίθους της Δ όψεως του θαλάμου του τάφου αλλά ακουμπούν απλώς επάνω, πράγμα που σημαίνει ότι ο δρόμος κατασκευάσθηκε μετά την αποπεράτωση του θαλάμου, ως προσθήκη κατά κάποιον τρόπο σ' αυτόν.

Στην είσοδο του τάφου Ι των Μεξιατών οδηγούσε δρόμος, με έντονη κλίση προς την είσοδο, λαξευμένος στο παρθένο έδαφος (πίν. 7.1). Σώζονται τμήματα από τα κτιστά από αδροπελεκημένους και αργούς λίθους τοιχώματά του, Β της εισόδου. Ο δρόμος εισόδου του τάφου ΙΙΙ έχει προφανώς κάλυψη καμαρωτή, όμοια με αυτή του κυρίως θαλάμου, όπως μαρτυρούν τα σωζόμενα τμήματα από τα κτιστά, από αδροπελεκημένους λιθοπλίνθους από ασβεστόλιθο και λαξευμένους λιθοπλίνθους από πωρόλιθο στο ανώτερο τμήμα τους, τοιχώματά του, Β της εισόδου. Η λάξευση των πώρινων λιθοπλίνθων μαρτυρά την ύπαρξη καμάρας Β της εισόδου. Αναβαθμός οδηγεί στο εσωτερικό του θαλάμου του τάφου Ι.

Στην είσοδο του τάφου Ι της Λαμίας οδηγεί βραχύς δρόμος, ο οποίος πλαισιώνεται από δύο ορθογώνιους πώρινους λιθόπλινθους. Το δάπεδο του δρόμου και της εισόδου είναι επιστρωμένο με όμοιους λιθόπλινθους, ενώ το δάπεδο του θαλάμου καλύπτεται από παχύ στρώμα κονιάματος.

Οκτώ (8) ασβεστολιθικές δοκοί σε δεύτερη χρήση αποτελούσαν την κάλυψη του κτιστού δρόμου του τάφου στο Πετρόπορο (πίν. 13.2,3). Την είσοδο του δρόμου έφρασσαν

---

612 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1997· Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1998α, 231.

613 Δρούγου 2009, 63, 67· Mangoldt 2012, 285-91, B132, B133, B134. Οι δύο γειτονικές ταφικές συστάδες καλύπτονταν αρχικά από δύο διαφορετικούς τύμβους και περιλαμβάνουν συνολικά πέντε μνημειακούς κτιστούς καμαροσκεπείς μακεδονικούς τάφους και τρεις κιβωτιόσχημους.

κτισμένοι ανισομεγέθεις, εύθριπτοι πωρόλιθοι και ασβεστόλιθοι, στηριζόμενοι στα πλευρικά τοιχώματα του δρόμου, συνδεδεμένοι στην ανώτερη και κατώτερη επιφάνειά τους με κονίαμα.

Στην αρχαία Θεσσαλία οι τάφοι Ι της Λαμίας, των Μεξιατών, του Περιβολίου και του Πετροπόρου έχουν δρόμο κτιστό. Ο δρόμος των τάφων των Μεξιατών δεν είναι παρά μόνο μερικώς κτιστός. Οι δρόμοι εισόδου των τάφων των Μεξιατών και του Περιβολίου έχουν επικάλυψη καμαρωτή, όμοια με αυτή του κυρίως θαλάμου. Η περίπτωση του κτιστού δρόμου που έχει δηλαδή κτιστά το δάπεδο, τις παρειές και την οροφή, φαίνεται να προτιμάται περισσότερο από τον λαξευτό δρόμο στην Ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη, ενώ εμφανίζεται λιγότερο συχνά στην υπόλοιπη Μακεδονία.

Η διαμόρφωση ενός δρόμου πρόσβασης στον τάφο και μάλιστα ενός δρόμου κτιστού, αφήνει να εννοηθεί ότι η πλειοψηφία των τάφων ήταν προορισμένη ώστε να γίνονται στο εσωτερικό τους πολλές ταφές και να χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Δυστυχώς όμως, οι τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας, όπως και οι τάφοι της βόρειας Ελλάδας με τον κτιστό δρόμο, είναι συληµένοι και ως εκ τούτου είναι αδύνατο να γνωρίζουμε σε κάθε περίπτωση τον ακριβή αριθμό τον θαμμένων νεκρών και την αρχική τοποθέτησή τους. Επιπροσθέτως, η διαμόρφωση του δρόμου δεν διαπιστώνεται πάντα κατά την έρευνα των κτιστών καμαροσκεπών τάφων, επειδή σε πολλές περιπτώσεις έχει καταστραφεί.

Ο δρόμος πρόσβασης στους τάφους διαμορφωνόταν εφόσον ήταν απαραίτητο, κυρίως στους τάφους που επρόκειτο να φιλοξενήσουν πολλές ταφές. Δρόμοι έχουν κτιστεί από λίθους όπως στους τάφους της Δράμας[614], Αμφίπολης (Ι)[615], Αμφίπολης θέση Μάντρες (ΙΙ)[616], Δίου IV[617], Τούμπας Ερετρείας[618] ή από ωμές πλίνθους, όπως στον τάφο της Αγίας Παρασκευής Θεσσαλονίκης[619].

Η κάλυψη του δρόμου, σε κάποιες περιπτώσεις ήταν οριζόντια όπως του τάφου στο Πετρόπορο. Παράδειγμα κάλυψης με οριζόντιες πλάκες αποτελεί ο τάφος ΙΙ της Αμφίπολης (Μάντρες)[620] ή αμφικλινής όπως στον τάφο στα Σύμβολα Ροδόπης[621] ή καμαρωτή. Η καμαρωτή επικάλυψη των δρόμων είναι σπάνια για τους μακεδονικούς τάφους. Τα μέχρι

---

614 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α· Mangoldt 2012, 130-2, Β47.
615 Λαζαρίδης 1966, 69· Mangoldt 2012, 89, Β15.
616 Λαζαρίδης 2001, 82-8· Mangoldt 2012, 130-2, Β47, taf.3.1.
617 Παντερμαλής 1989· Mangoldt 2012, 128-9, Β45, taf. 46.1.
618 Κουρουνιώτης 1899· Καραπασχαλίδου 1989, 28-9· Mangoldt 2012, 195-6, Β80.
619 Σισμανίδης 1990, 89-90· Mangoldt 2012, 63-6, Β1.
620 Λαζαρίδης 1963· Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1970β· Παντερμαλής 1972, 179· Mangoldt 2012, 91-2, Β16.
621 Πεντάζος & Τριαντάφυλλος 1984· Mangoldt 2012, 248-50, Β116.

τώρα παραδείγματα είναι καταγεγραμμένα στα σύνορα Μακεδονίας - Θράκης και στη Θράκη όπως στον τάφο της Σταυρούπολης[622], Αμφίπολης (Ι)[623], Καστρί Αμφίπολης (Ι)[624], Νέων Κερδυλλίων (ΙΙΙ)[625], «του Heuzey»[626] στον Κορινό, Τερπνής Νιγρίτας[627], όπως και ανατολικότερα, στην Ανατολική Θράκη, στους τάφους Α και C στις Σαράντα Εκκλησιές (Kirklareli)[628]. Δρόμο ανοιχτό σε ένα τμήμα του και με επίπεδη στέγαση στο υπόλοιπο συναντάμε στους τάφους της Τούμπας Ερετρείας[629] και Αμφίπολης (ΙΙ) στη θέση Μάντρες[630]. Δρόμο ανοιχτό σε ένα τμήμα του και στη συνέχεια στεγασμένο με καμάρα συναντούμε στον τάφο στη θέση Καστρί Αμφίπολης (Ι)[631] και στον τάφο της Κασσώπης[632].

Κάποιοι δρόμοι ήταν απλά διανοιγμένοι στο έδαφος όπως ο μεγάλος τάφος «της Κρίσης» των Λευκαδίων[633], ο τάφος των Νέων Κερδυλλίων (ΙV)[634], ο τάφος της Αγγίστας[635] ή λαξευμένοι στο βράχο όπως ο δρόμος του τάφου Kinch[636]. Μπορεί να ήταν επίπεδοι όπως του τάφου στην Τούμπα Ερετρείας[637] ή επικλινείς όπως των τάφων της Πιερίας[638]. Σε κάποιες περιπτώσεις ήταν βαθμιδωτοί, όπως ο δρόμος των τάφων της Καλυδώνας[639], της Δράμας[640], της οδού Χαριλάου στη Θεσσαλονίκη[641].

Οι τάφοι με κτιστό δρόμο θεωρούνταν οικογενειακοί, προορισμένοι να δέχονται πολλές ταφές και ως εκ τούτου υπήρχε η αναγκαιότητα να διασφαλιστεί πρόσβαση στο εσωτερικό τους. Μερικοί τάφοι όμως που διέθεταν δρόμο δεν περιελάμβαναν παρά έναν ή δύο νεκρούς, όπως ο τάφος της Αγ. Παρασκευής, ο οποίος διαθέτει μεγάλο κτιστό δρόμο[642]. Για παράδειγμα, ο τάφος (ΙΙ) του Κορινού[643] είχε προφανώς δεχτεί μόνο δύο ταφές και γι'

---

622 Triantaphyllos 1994, 90-1· Mangoldt 2012, 244-6, B113.
623 Λαζαρίδης 1966, 69· Mangoldt 2012, 89-91, B15.
624 Σαμαρτζίδου 1988, 333-4· Mangoldt 2012, 97, B20.
625 Παρλαμά 1980· Mangoldt 2012, 208-9, B90.
626 Heusey&Daumet 1876, 246-50· Mangoldt 2012, p 155-6, B61.
627 Γιούρη 1968· Mangoldt 2012, 252-3, B118.
628 Mansel 1943, 51ff· Mangoldt 2012, 344-6, B180, B181.
629 Κουρουνιώτης 1899, 223· Mangoldt 2012, 136, B50.
630 Λαζαρίδης 2001, 82-3· Mangoldt 2012, 91-2, B16.
631 Σαμαρτζίδου 1988, 333-4· Mangoldt 2012, 97, B20.
632 Κοντογιάννη 2006, 34· Mangoldt 2012, 152-3, B60.
633 Πέτσας 1966β, 21-2· Mangoldt 2012, 177, B72.
634 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984β· Mangoldt 2012, 89-90, B91.
635 Κουκούλη-Χρυσανθάκη & Hoepfner 1973, 456· Mangoldt 2012, 104-6, B28.
636 Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1972, 148-9· Mangoldt 2012, 170-3, B70.
637 Κουρουνιώτης 1899, 223· Mangoldt 2012, 136, B50.
638 Παντερμαλής 1985, 12-3· Mangoldt 2012, 154-9, B61.
639 Dyggve et. al. 1934, 30· Mangoldt 2012, 145-148, B57.
640 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α, 303· Mangoldt 2012, 130-2, B47.
641 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1986, 118· Mangoldt 2012, 260-2, B123.
642 Σισμανίδης 1990, 89-91· Mangoldt 2012, 63-6, B1.
643 Γιαννάκης κ.α. 2002, 399· Mangoldt 2012, 159, B62.

αυτό η κατασκευή δρόμου δεν θεωρήθηκε απαραίτητη. Η Miller[644] επισημαίνει την παράδοξη έλλειψη του δρόμου σε τάφους που είχαν οικογενειακή χρήση. Πρέπει επίσης να υποτεθεί ότι ο δρόμος εξυπηρετούσε και κάποιους άλλους σκοπούς και όχι μόνο την απόθεση των νεκρών στο εσωτερικό του τάφου, όπως για παράδειγμα επιμνημόσυνες τελετές (π.χ. σπονδές, χοές).

Σύμφωνα με την Gossel[645], στην ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη επιχωριάζουν οι μακεδονικοί τάφοι με κτιστό και συχνά στεγασμένο δρόμο, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν στις περισσότερες περιπτώσεις να διαμορφωθεί πρόσοψη. Πολλά παραδείγματα βρίσκονται στην περιοχή της Αμφίπολης, όπως ο τάφος Ι[646], ο τάφος στις Μάντρες[647], ο τάφος στο Καστρί (Ι)[648], ο τάφος στη διασταύρωση των οδών Θεσσαλονίκης-Καβάλας και Καβάλας-Δράμας[649], ο τάφος στην Τερπνή Νιγρίτας Σερρών[650], στη Δράμα[651], στη Σταυρούπολη Ξάνθης[652]. Στην κεντρική Μακεδονία σπανίζουν οι μακεδονικοί τάφοι με κτιστό δρόμο, ενώ συνηθέστερα συναντούμε τάφους με αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη πρόσοψη[653]. Οι τάφοι οι οποίοι δεν διαθέτουν ούτε κτιστό δρόμο αλλά ούτε διαμορφωμένη πρόσοψη μπορούν να ενταχθούν σε μια τρίτη κατηγορία. Παραδείγματα τάφων αυτής της κατηγορίας οι οποίοι συναντώνται σε όλες τις περιοχές, αποτελούν ο τάφος στο Ορφάνι Καβάλας (αρχαίο *Φάγρητα)*[654], ο τάφος ΙΙ στην Αγγίστα Σερρών[655], οι τάφοι Ι και ΙΙ στο Λάκκωμα Χαλκιδικής[656], ο τάφος Β στον Κορινό (δίπλα στον τάφο του Heusey)[657] και ο τάφος στους Πύργους Εορδαίας[658]. Ωστόσο, η διάκριση της Gossel μεταξύ των μακεδονικών τάφων της ανατολικής και κεντρικής-δυτικής Μακεδονίας δεν είναι απόλυτη, γιατί έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη τάφων με αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη πρόσοψη στην ανατολική Μακεδονία, όπως ο τάφος Ι στην Αγγίστα Σερρών[659] (δωρική πρόσοψη) αλλά και τάφοι στην κεντρική Μακεδονία με κτιστό δρόμο αρκετά πλατύ, ώστε να έχει νόημα η κατασκευή

644 Miller 1993, 5-6.
645 Gossel 1980, 6.
646 Λαζαρίδης 1966, 69-71· Mangoldt 2012, 89-91, B15.
647 Λαζαρίδης 2001, 82-3· Mangoldt 2012, 91-2, B16.
648 Σαμαρτζίδου 1988, 333-4· Mangoldt 2012, 97, B20.
649 Ζωγράφου 2008.
650 Σισμανίδης 1997, 167-8· Mangoldt 2012, 252-3, B118.
651 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α, 303.
652 Τριαντάφυλλος & Τερζοπούλου 1997, 936· Mangoldt 2012, 244-6, B113.
653 Παραδείγματα αρχιτεκτονικά διαμορφωμένων προσόψεων αναφέρονται παρακάτω.
654 Νικολαΐδου-Πατέρα 1999· Mangoldt 2012, 215-6, B95.
655 *Ό.π.*, 567· Mangoldt 2012, 106-7, B29.
656 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 164-6, B65, B66.
657 Μπέσιος 1994, 177· Γιαννάκης κ.α. 2002, 399-402, εικ. 7 και 9· Mangoldt 2012, 159-60, B62.
658 Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998· Mangoldt 2012, 239-40, B110.
659 Κουκούλη 1968β, 249· Mangoldt 2012, 104-6, B28.

αρχιτεκτονικά διαμορφωμένης πρόσοψης, όπως ο τάφος του Kinch στα Λευκάδια[660], ο τάφος με τη δωρική πρόσοψη στον τύμβο Μπέλλα στη Βεργίνα[661] και ο τάφος Heusey στην Πύδνα[662].

Η Gossel ισχυρίζεται ότι οι μακεδονικοί τάφοι με κτιστό δρόμο εμφανίζονται στην κεντρική Μακεδονία κατά τον 2ο αι. π.Χ.[663]. Ωστόσο, οι έως τώρα ευρεθέντες τάφοι οδηγούν τη χρονολόγηση στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. ή τουλάχιστον στο β΄ μισό του αιώνα, όπως για παράδειγμα, ο τάφος του Kinch, ο οποίος χρονολογείται μετά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ.[664], ο τάφος με τη δωρική πρόσοψη στον τύμβο Μπέλλα στη Βεργίνα που χρονολογείται στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ.[665], ενώ ο τάφος Heusey στην Πύδνα πιθανώς στα τέλη του 3ου ή στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.[666].

Σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει μια ενδιάμεση αυλή μεταξύ του δρόμου και της πρόσοψης, η οποία επιμηκύνει την απόσταση δρόμου-πρόσοψης, όπως στον τάφο ΙΙΙ του Αγ. Αθανασίου[667], στον τάφο IV του Δίου[668], στον τάφο στον αρχαίο Φάγρητα[669], και στο μεγαλύτερο εκ των τριών τάφο του τύμβου Μπέλλα στη Βεργίνα, ο κτιστός δρόμος του οποίου στην αφετηρία του είναι στενότερος (2,40 μ.) και ανοίγεται προς την πρόσοψη του τάφου όπου εφάπτεται με τα πλευρικά πέρατά της (πλ. 3,96 μ.)[670]. Η τραπεζιόσχημη ακάλυπτη αυλή μπροστά από την πρόσοψη του κτιστού τάφου της Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης, οι τοίχοι της οποίας είναι όπως και ο δρόμος του τάφου κτισμένοι με ωμές πλίνθους, αποτελεί ιδιομορφία και είναι μοναδική για κτιστό τάφο μακεδονικού τύπου[671]. Ως ανάλογο κατά προσέγγιση παράδειγμα, μπορεί να αναφερθεί ο τάφος της Πύδνας (Κορινού) που έχει εκτός από τον δρόμο, τρεις συνεχόμενους χώρους καλυπτόμενους με καμάρα. Ο χώρος πριν από τον προθάλαμο μπορεί να θεωρηθεί ως «αυλή» του τάφου[672].

Κατασκευή

---

660 Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1972· Mangoldt 2012, 170-3, B70.
661 Ανδρόνικος 1981, 59· Mangoldt 2012, 288-90, B133.
662 Γιαννάκης κ.α. 2002, 395-7· Mangoldt 2012, 154-9, B61.
663 Gossel 1980, 14.
664 *Ό.π.*, 177· Mangoldt 2012, 170-3, B70.
665 Ανδρόνικος 1988α, 35· Mangoldt 2012, 288-90, B133.
666 Για την χρονολόγηση του τάφου Heusey στην Πύδνα (Κορινό) υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις ανάμεσα στους μελετητές. Οι Σισμανίδης (1997, 106) και Mangoldt (2012, 158) αναφέρουν τις διάφορες προτάσεις χρονολόγησης.
667 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 93· Mangoldt 2012, 72, B4.
668 Παντερμαλής 1985, 12-3· Mangoldt 2012, 128-9, B45.
669 Νικολαΐδου-Πατέρα 1999, 568· Mangoldt 2012, 215-6, B95.
670 Ανδρόνικος 1988α, 35· Mangoldt 2012, 285-8, B132.
671 Σισμανίδης 1982, 267· Σισμανίδης 1990, 89· Mangoldt 2012, 63-6, B1.
672 Heusey & Daumet 1876, pl. 18· Γιαννάκης κ.α. 2002, 396· Mangoldt 2012, 154-9, B61.

Η καμάρα, κύριο χαρακτηριστικό των μακεδονικών τάφων, αποτελείται από λίθους τραπεζοειδούς διατομής που ενώνονται και συγκρατούνται μεταξύ τους με ένα κεντρικό στοιχείο, δηλαδή ένα λίθο στην κορυφή που ονομάζεται *κλειδί*. Τα παράλληλα τόξα που αποτελούν την καμάρα καλύπτουν τον χώρο ανάμεσα στους δύο πλαϊνούς τοίχους του τάφου.

Καθώς η χρήση τοξωτών και καμαροειδών κατασκευών δεν γενικεύεται στην Ελλάδα πριν από τους ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ παράλληλα η καμάρα αποτελεί βασικό αρχιτεκτονικό στοιχείο των μακεδονικών τάφων, δημιουργήθηκαν διάφορες θεωρίες για το πότε αυτή εμφανίζεται στον ελλαδικό χώρο, υπό ποιες συνθήκες και σε τι είδους οικοδομήματα[673]. Το πρόβλημα αυτό είναι άμεσα συνδεδεμένο με την καταγωγή και τη χρονολόγηση των μακεδονικών τάφων ως ταφικών μνημείων. Από τους μελετητές τέθηκε επίσης το ζήτημα της προέλευσης της καμάρας[674] και του τόξου ως τεχνικών συλλήψεων και κατασκευών[675].

Ο Boyd υπστηρίζει ότι πουθενά στον ελλαδικό χώρο δεν απαντά τοξωτή ή καμαροειδής κατασκευή πριν από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ., οπότε και «εισάγεται» από την Ανατολή από τους μηχανικούς που ακολούθησαν τον Μ. Αλέξανδρο στην εκστρατεία του[676].

Κατά την ίδια ιστορική περίοδο κατασκευάζονται επίσης καμαροσκέπαστες δίοδοι για στάδια και θέατρα, οι οποίες όμως δεν καλύπτουν εξίσου μεγάλα ανοίγματα. Είναι κατασκευασμένες από ολιγάριθμους θολίτες, έχουν πολύ μεγαλύτερο μήκος, άρα έχουν πιο καθαρή λειτουργία θόλου από στατική άποψη σε σύγκριση με τους μακεδονικούς τάφους, στους οποίους και η τοίχοι είναι δυνατόν να αναλάβουν φορτία μετά τις πρώτες παραμορφώσεις της καμάρας[677].

---

673 Ο Ορλάνδος (1958, 351-2) θεωρεί ότι το κλειδωτό (οργανικό) ημικυκλικό τόξο εφαρμόστηκε αρχικά από τους Έλληνες ήδη από τα μέσα του 5ου αι. π.Χ., ιδιαίτερα στην Ακαρνανία και η χρήση του, όπως επίσης και της συναφούς κυλινδρικής θόλου συνεχίστηκε αδιάλειπτα σε υπόγειες ή εν γένει κρυπτές κατασκευές τόσο στην κυρίως Ελλάδα, στη Μακεδονία, στη Θράκη, όσο και στη Μ. Ασία, ακόμη και στις ανατολικές και δυτικές ελληνικές αποικίες. Ο Ανδρόνικος (1987, 3 κ.ε.), προσπάθησε να χρονολογήσει την ημικυλινδρική καμάρα στη Μακεδονία με βάση την αναφορά του Πλάτωνα σε ένα θαλαμωτό τάφο (Νόμοι 947d) που γράφτηκε πιθανώς κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας πριν τον θάνατο του συγγραφέα το έτος 347 π.Χ. και υποστηρίζει ότι η καμάρα εξελίχθηκε στη Μακεδονία ως αποτέλεσμα επέκτασης των κιβωτιόσχημων τάφων. Περιγραφές καμαροειδών κατασκευών και καμαροσκεπών κτισμάτων απαντούν σε αρχαία κείμενα ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., βλ. σχ. Lindell- Scott, 675, λ. *ψαλίς*.

674 Για τις ανατολικές επιρροές βλ. σχ. Huguenot 2008, 41-3· Mangoldt 2012, 20.

675 Οι καμαροειδείς και θολωτές κατασκευές συνδέονται άμεσα με την τεχνική κατασκευής του ελεύθερου τόξου, βλ. Boyd 1978, 83, n. 2 και απαντούν στον ελλαδικό χώρο και στην αρχαία Θράκη ήδη από την προϊστορική περίοδο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μυκηναϊκοί θολωτοί τάφοι, οι οποίοι έχουν προθάλαμο καθώς και δρόμο που οδηγεί στην πρόσοψη. Γι' αυτούς τους τελευταίους διατυπώθηκε η θεωρία ότι λόγω κοινών στοιχείων ίσως και να είναι οι πρόγονοι των μακεδονικών τάφων, βλ. σχ. Venedikov 1974, 203-5· Venedikov 1976, 82-127.

676 Boyd 1978, 83.

677 Ζάμπας 2016, 536, εικ. 8. Στην καμαροσκέπαστη δίοδο του Σταδίου της Νεμέας η καμάρα έχει ακτίνα 1,80 μ. και διαθέτει έντεκα (11) σειρές θολιτών, ενώ η καμάρα της διόδου του θεάτρου της Σικυώνος έχει ακτίνα

Ο Miller[678] χρονολογώντας την είσοδο του σταδίου της Νεμέας, υποστηρίζει το επιχείρημα του Boyd για την εισαγωγή της ημικυλινδρικής θόλου στην Ελλάδα κατά την διάρκεια της γενιάς μετά τον θάνατο του Φιλίππου Β΄[679].

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Ζάμπας, *είναι αναμφίβολο το γεγονός ότι για δύο σχεδόν αιώνες κατασκευάστηκαν για τους μακεδονικούς τάφους καμάρες συνολικού μήκους εκατοντάδων μέτρων με άριστη τεχνική*[680]. Αυτό τον οδήγησε στον βάσιμο ισχυρισμό ότι η καμάρα αποτελεί μακεδονική καινοτομία στον φέροντα οργανισμό των κτιρίων, επειδή οι θάλαμοι μεγάλου πλάτους που αντιστοιχούν στις μεγάλες προσόψεις δεν θα ήταν δυνατό να καλυφθούν με γραμμικά ή επίπεδα στοιχεία που να φέρουν επαρκώς τα μεγάλα φορτία των επιχώσεων[681].

Οι κτιστοί καμαροσκεπείς μακεδονικού τύπου τάφοι ήταν κτισμένοι κατά το ισόδομο σύστημα από το διαθέσιμο τοπικό πέτρωμα, συνήθως πωρόλιθο[682] ή ασβεστόλιθο. Στην πλειονότητά τους οι τάφοι είναι κατασκευασμένοι εξ' ολοκλήρου από το ίδιο πέτρωμα.

Στην αρχαία Θεσσαλία, όπως συνηθίζεται και στη Μακεδονία, τοπικά πετρώματα, ασβεστόλιθος και πωρόλιθος συνιστούν το οικοδομικό υλικό των μνημείων. Στον τάφο του Περιβολίου οι δεκαέξι (16) θολίτες που συνιστούν την καμάρα είναι κατασκευασμένοι από μαλακό πωρόλιθο, υλικό εύκολο στην κατεργασία του και πολύ ελαφρύτερο απο τον ασβεστόλιθο, αν και το υπόλοιπο της κατασκευής συνίσταται από ντόπιο σκληρό ασβεστόλιθο πιο σκούρου χρώματος[683]. Οι λιθόπλινθοι έχουν πελεκηθεί και αρμοσθεί πολύ καλά στην ορατή τους πλευρά και στις επιφάνειες αρμογής αλλά όχι και στην εξωτερική τους, χωσμένη στη γη, πλευρά. Οι περιπτώσεις της χρήσης πωρολίθου για την καμάρα αλλά ασβεστολίθου για τον υπόλοιπο τάφο στο Περιβόλι αλλά και στους τάφους των Μεξιατών

1,28μ. και διαθέτει εννέα (9) σειρές θολιτών. Και στις δύο περιπτώσεις η γένεση της καμάρας βρίσκεται μέσα στο ύψος του πρώτου θολίτη και όχι στην κάτω οριζόντια έδρα του στα 0,12 μ. από την κάτω έδρα στην Νεμέα και στα 0,20μ. στη Σικυώνα.

678 Miller 2001, 90-3.

679 Το παλαιότερο μνημείο με ημικυλινδρικό θόλο επί εκατέρωθεν αναλημματικών τοίχων που χρονολογείται με βεβαιότητα είναι η κρυπτή είσοδος που οδηγεί στο στάδιο της Νεμέας από το αποδυτήριον (t*erminus ante quem* περί το 320 π.Χ.), βλ. σχ. Miller 1990 και 2001, 92-3, 196-209, 244. Επίσης, η θολωτή είσοδος του σταδίου της Επιδαύρου που χρονολογείται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., βλ. σχ. *ό.π.* 188-9, τα μακρά τείχη της Κορίνθου, το γυμνάσιο και το θέατρο της Σικυώνας, το θέατρο της Ερετρείας, το Πολεμείον της Σαμοθράκης, τα οποία χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., βλ. σχ. Boyd 1978, 83-8.

680 Ζάμπας 2016, 536.

681 *Ό.π.,* 539.

682 Στη χρήση του πωρολίθου ως δομικού υλικού της αρχαιότητας αναφέρεται στη μελέτη της η Α. Κουκουβού (2012, 53-8).

683 Στους τάφους της Ερέτριας επίσης έχουν χρησιμοποιηθεί δύο διαφορετικοί τύποι λίθων, βλ. σχ. Huguenot 2008, 257.

είναι αποκαλυπτική της βαθιάς κατανόησης από τους κατασκευαστές τους των αρχών της τοξωτής θολοδομίας.

Το μάρμαρο, πιο ανθεκτικό και ακριβό υλικό, χρησιμοποιείται σπάνια. Χρησιμοποιήθηκε στην περίπτωση της κατασκευής του θυροφύλλου του τάφου της Λάρισας. Επίσης, σχετικά με τον τάφο στην Άζωρο, υπάρχει η αναφορά για την ύπαρξη δίφυλλης μαρμάρινης θύρας η οποία βρέθηκε θραυσμένη από τον Αρβανιτόπουλο[684].

Ο τάφος της Σταυρούπολης είναι ολόκληρος κτισμένος από μάρμαρο[685]. Κάποιες φορές χρησιμοποιείται στην κατασκευή των θυρών, όπως στον τάφο της Ευκαρπίας Σερρών[686] ή και του πλαισίου τους, όπως στον τάφο στη βόρεια νεκρόπολη της Αίγινας[687] και της Ερέτριας[688].

Οι λίθοι δεν ήταν ανάγκη να ομοιομορφοποιηθούν ως προς τις διαστάσεις μια και όλες οι ορατές επιφάνειες των τοίχων -πρόσοψη και εσωτερικοί τοίχοι- ήταν καλυμμένες με ασβεστοκονίαμα. Οι τρεις (3) από τις τέσσερις (4) εξωτερικές όψεις μπορούσαν να αφεθούν λιγότερο ή περισσότερο αδροπελεκημένες. Στην περίπτωση που επαναχρησιμοποιούνταν υλικά στο χτίσιμο των τάφων, τοποθετούνταν σε τμήματα μη ορατά.

Πολύ συχνά, οι λιθόπλινθοι των τοίχων και η θόλος αφήνονταν χωρίς τη χρήση συνδετικού υλικού γιατί προφανώς υπήρχε έντονη η πεποίθηση ότι η καμάρα παρείχε επαρκή σταθερότητα. Για τις τεχνικές σύνδεσης μεταξύ της καμάρας και των τοίχων του θαλάμου του τάφου κάνουν λόγο η Gossel[689] και η Huguenot[690].

Σύμφωνα με την Gossel[691], υπάρχουν τρεις (3) διαφορετικές τεχνικές συνδέσμου μεταξύ της καμάρας και των τοίχων του τάφου: α) οι θολίτες να είναι ορατοί από το εξωτερικό, τοποθετημένοι πάνω στις πέτρες των κάθετων τοίχων των οποίων η ανώτερη επιφάνεια είναι διαμορφωμένη κατά τρόπο στρογγυλεμένο, β) να είναι κρυμμένοι οι θολίτες από τον τοίχο πάνω στον οποίο στηρίζονται, γ) μια πιο περίτεχνη και καλύτερη τεχνική συνίσταται στην προσπάθεια εντοιχισμού των θολιτών πάνω στους τοίχους με τη μέθοδο των εγκοπών.

---

684 Αρβανιτόπουλος 1915.
685 Μακαρόνας 1956· Mangoldt 2012, 244-6, B113.
686 Σαμσάρης 1990, 209.
687 Miller 1993,105-6, 1.A· Mangoldt 2012, 78-9, B7.
688 Καραπασχαλίδου 1989· Huguenot 2008· Mangoldt 2012, 135-9, B50.
689 Gossel 1980, 17.
690 Huguenot 2008, 260.
691 Gossel 1980, 17.

Με τα δεδομένα που έχουμε για τους κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, τα οποία είναι πολύ αποσπασματικά, είναι δύσκολο να αποφασιστεί με βεβαιότητα ποια μέθοδος ήταν η πιο συχνά εφαρμοζόμενη.

Ο εντοιχισμός των θολιτών είναι επιβεβαιωμένος για τον τάφο της Λάρισας[692], όπως μαρτυρούν οι λαξευμένες εγκοπές στην ανώτερη επιφάνεια του ανωφλιού. Όμως, όσον αφορά στους μακεδονικούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας φαίνεται ότι η πρώτη τεχνική η οποία αποτελούσε και την πιο απλή λύση, είναι η πιο συχνά εφαρμοζόμενη. Αρκετοί τάφοι είναι κτισμένοι σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή αφήνοντας εμφανή τα στενά πλαϊνά των θολιτών που ήταν τοποθετημένα πάνω στους μεγάλους λιθοπλίνθους των τοίχων εσωτερικά και εξωτερικά. Αυτός ο τρόπος συνδέσμου, ο οποίος προτιμούνταν στην αρχαία Θεσσαλία, έχει ως συνέπεια να αφήνεται όλη η καμάρα εμφανής από την πλευρά της εισόδου του τάφου.

Αντιθέτως, στη βόρεια Ελλάδα, στην πληθώρα των περιπτώσεων, αποκρύπτονταν οι λεπτομέρειες είτε με τη χρησιμοποίηση κονιάματος είτε επέλεγαν τη δεύτερη ή την τρίτη λύση. Φαίνεται βάσει των δεδομένων ότι η δεύτερη λύση η οποία απέκρυπτε όλο ή μέρος της καμάρας είχε την προτίμηση των κατασκευαστών. Ο επιβλητικός τοίχος της πρόσοψης συνέβαλε επίσης στο να αποκρύπτουν την καμάρα ακόμα κι αν σε μερικές περιπτώσεις το ανώτερο τμήμα της φαίνεται να αναδύεται ελαφρώς, όπως για παράδειγμα στους τάφους του Λαγκαδά στο Δερβένι (αρχαία Λητή)[693], της Πέλλας (ΙΙ)[694], του Λύσωνος και Καλλικλέους στα Λευκάδια[695], στον Μακρύγιαλο Πύδνας[696], στον τάφο «του Μαιευτηρίου» της Θεσσαλονίκης[697].

Στις καμάρες των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας, οι θολίτες είναι πάντα αυστηρά παράλληλοι στις κάθετες μακρές πλευρές του τάφου[698] όπου σώζονται, κανόνας που ακολουθούν γενικά οι μακεδονικοί τάφοι . Οι θολίτες δεν έχουν τις ίδιες διαστάσεις σε όλα τα σημεία της καμάρας και η όψη τους είναι συχνά λιγότερο επιμελημένη όπως το μαρτυρούν οι τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού, στις Μεξιάτες, στην Υπάτη και στο Περιβόλι.

Ο τάφος της Υπάτης (θέση Σαραντάρι) είναι χτισμένος κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα από μεγάλους λαξευτούς ασβεστόλιθους χωρίς συνδετικά υλικά. Η οροφή του ήταν κατά το μεγαλύτερο τμήμα της πεσμένη στο εσωτερικό του θαλάμου. Η καμάρα, η οποία

---

692 Για την χρήση των εγκοπών στα άκρα των οριζόντιων δοκών-ελκυστήρων από τους Μακεδόνες βλ. υποσημ. 338.
693 Παντερμαλής 1972, 181, 8· Σισμανίδης 1985, 49-54· Mangoldt 2012, 63-6, B77.
694 Χρυσοστόμου 1997· Χρυσοστόμου 1998· Mangoldt 2012, 220-1, B99.
695 Miller 1993· Mangoldt 2012, 173-7, B71.
696 Βοκοτοπούλου 1989β· Μπέσιος 1985· Mangoldt 2012, 188-91, B81.
697 Σισμανίδης 1985, 40-4· Mangoldt 2012, 170-3, B119.
698 Ορλάνδος 1958, 349.

αποτελείται σύμφωνα με το σχέδιο από δεκατρείς (13) θολίτες (πίν. 4.4), δεν διαμορφώνει ένα τμήμα τέλειου κύκλου, κάτι το οποίο δεν συναντάται ποτέ στη Βόρεια Ελλάδα. Στην εγκαρσία τομή του τάφου στο Σαραντάρι Υπάτης η οροφή παρουσιάζεται ως απλώς τοξωτή κλειδωτή και όχι του συνήθως τύπου, δηλαδή ημικυλινδρική. Αυτό πρακτικώς σημαίνει ότι απαιτούνταν θάλαμος μεγαλύτερου πλάτους για να εγγραφεί εντός του ο κύκλος, μέρος του οποίου είναι το τόξο της οροφής[699]. Πάντως, η εικόνα της εσωτερικής πλευράς του θαλάμου (πίν. 4.2), αλλά και το γεγονός ότι η κεντρική περιοχή της καμάρας είχε διαλυθεί, ενισχύουν την εντύπωση ότι και αυτός ο τάφος στεγαζόταν με ημικυλινδρική καμάρα.

Οι καμάρες των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας σε σχέση με τις καμάρες της Μακεδονίας έχουν μικρότερο αριθμό θολιτών με εξαίρεση της καμάρας του τάφου του Πετροπόρου, της οποίας οι διαστάσεις και ο ακριβής αριθμός των θολιτών δεν είναι γνωστά- κατά τον Mangoldt[700] πιθανώς δεκαπέντε (15).

Οι καμάρες των τάφων των Μεξιατών (ακτίνα 1,05 μ. ο τάφος Ι και 1,10 μ. ο τάφος ΙΙΙ) αποτελούνται από εννέα (9) σειρές θολιτών, όπως οι τάφοι στην Τούμπα Παιονίας[701], στον Αγ. Αθανάσιο[702], στο Κοτρώνι Ευβοίας[703], στο Κουκάκι Ευβοίας[704], στην Καλυδώνα[705] και στην Γραμμένη Οξυά[706]. Οι καμάρες των τάφων της Λάρισας (ακτίνα καμάρας 0,84 μ.) και του Αργυροχωρίου Υπάτης (ακτίνα 0,95μ.) από έντεκα (11), όπως και οι καμάρες των τάφων στο Ορφάνι Καβάλας (αρχαίο Φάγρητα)[707], στην Ποτίδαια (ΙΙ) [708], στην Πέλλα (ΙΙΙ)[709], Θεοδωρίδη στα Λευκάδια[710], Α στο Λάκκωμα[711], Kinch στα Λευκάδια[712]. Η καμάρα του τάφου στο Περιβόλι (ακτίνα 1,60 μ.) συνίσταται από άρτιο αριθμό δεκαέξι (16) θολιτών κάτι το οποίο είναι σχεδόν μοναδικό και πιθανότατα οφείλεται σε αμέλεια. Από άρτιο αριθμό (έξι) θολιτών αποτελείται η καμάρα ενός κτιστού μακεδονικού τύπου τάφου στην Καλυδώνα (Ηρώο ΙΙ)[713].

---

699 Δημακόπουλος 2001, 155-9.
700 Mangoldt 2012, 233.
701 Πέτσας 1966α· Mangoldt 2012, 265-6, B125.
702 Για τους τάφους στον Άγ. Αθανάσιο (I-IV) βλ. Πέτσας 1969α· Ρωμιοπούλου 1980α· Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1998α· Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1998β· Mangoldt 2012, 66-76, B2, B3, B3, B4.
703 Καραπασχαλίδου 1989· Mangoldt 2012, 195-6, B80.
704 Κουρουνιώτης 1899, 232· Mangoldt 2012, 88, B14.
705 Dyggve et. al. 1934, 310-28· Mangoldt 2012, 145-8, B57.
706 Βοκοτόπουλος 1970· Mangoldt 2012, 141-2, B53.
707 Νικολαΐδου-Πατέρα 1999· Mangoldt 2012, 215-6, B95.
708 Σισμανίδης 1989· Mangoldt 2012, 213-5, B94.
709 Χρυσοστόμου 1998α, 53-6· Χρυσοστόμου 1998β, 145-6· Mangoldt 2012, 222-3, B100.
710 Daux 1959, 702· Mangoldt 2012, 182-3, B74.
711 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 164-5, B65.
712 Kinch 1920, 283-8· Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1972· Mangoldt 2012, 170-3, B70.
713 Dyggve 1951, 360-4· Mangoldt 2012, 149-50, B58, taf. 55.1.

Η πλειοψηφία των καμαρών των κτιστών τάφων συνίσταται από έντεκα (11) ή δεκατρείς (13) θολίτες. Ο αριθμός των θολιτών δεν παρουσιάζει αναλογία ως προς τη διάμετρο της καμάρας. Οι καμάρες οι οποίες αποτελούνται από μεγαλύτερο αριθμό θολιτών δεν έχουν μεγαλύτερες διαστάσεις και αντίστροφα. Για παράδειγμα, η καμάρα του τάφου Β της Πέλλας έχει διάμετρο 4,06 μ. και έντεκα (11) θολίτες[714], ενώ η καμάρα του τάφου Ι της Βεργίνας έχει διάμετρο 3,04 μ. και δεκαπέντε (15) θολίτες[715].

Οι καμάρες των κτιστών μακεδονικού τύπου τάφων συνίστανται από πέντε (5) πολύ σπάνια, όπως στους τάφους της Κασσώπης[716] και του Δίου[717] έως εικοσιένα (21) θολίτες όπως στον τάφο των Φιλίππων[718].

Ο τάφος που αποκαλύφθηκε περίπου εκατόν είκοσι (120) μέτρα ΒΑ της επαρχιακής οδού Λουτρών Υπάτης - Σπερχειάδας, στη θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης, ήταν κατασκευασμένος από πώρινους λιθόπλινθους.

Η τοιχοποιία του τάφου στο Αργυροχώρι ακολουθεί το ακανόνιστο ορθογώνιο σύστημα. Έχει δηλαδή τους δόμους ανισοϋψείς και τους ορθογωνίους σε αυτούς λίθους ανισομήκεις. Έντεκα (11) θολίτες συνιστούν την ημικυλινδρική καμάρα. Επειδή το πλάτος τους (δηλ. το μήκος της χορδής τους) ποικίλει, δεν είναι εύκολη η αναγνώριση του κορυφαίου λίθου (*οφθαλμού*). Το ύψος τους είναι σχεδόν ομοιόμορφο (0,38 - 0,42 μ.). Στη δυτική γένεση του τόξου, όμως, οι θολίτες είναι εμφανώς υψηλότεροι. Τέτοιες ανωμαλίες στο εξωρράχιο θεωρούνται ως ένδειξη της κάλυψης του μνημείου με χώμα[719] αλλά και ως μέτρο για την ασφαλέστερη αγκύρωσή του στα υλικά επίχωσης εντός του ορθογωνίου ορύγματος, επειδή στην περιοχή αυτή καταλήγουν οι ωθήσεις από την καμάρα[720].

Οι τάφοι στις Μεξιάτες είναι χτισμένοι κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα από μεγάλους λαξευτούς ασβεστόλιθους χωρίς συνδετικά υλικά και όπως προαναφέρθηκε, έχουν στέγη καμαρωτή από λιθόπλινθους από πωρόλιθο. Οι εννέα (9) σφηνοειδείς θολίτες δεν έχουν τις ίδιες διαστάσεις σε όλα τα σημεία της καμάρας και η όψη τους δεν είναι πολύ επιμελημένη. Από τα παρατηρούμενα ίχνη επιχρίσματος στην εξωτερική πλευρά των θολιτών, πιθανολογείται η χρήση υδραυλικού κονιάματος για τη σφράγιση των αρμών, προκειμένου να αποτραπεί η είσοδος των νερών της βροχής στο εσωτερικό των τάφων.

---

714 Χρυσοστόμου 1997· Χρυσοστόμου 1998γ.
715 Παντερμαλής 1972.
716 Leake 1835, 248-9· Mangoldt 2012, 151-4, B160.
717 Για τους τάφους στο Δίον (ΙΙ, ΙΙΙ) βλ. Παντερμαλής 1985, 12· Παντερμαλής 1989· Mangoldt 2012, 121-6, B42, B43.
718 Λαζαρίδης 1967· Mangoldt 2012, 234-6, B107.
719 Αρβανιτόπουλος 1909β, 31.
720 Δημακόπουλος 2001, 132-3.

Το υλικό δόμησης του τάφου Ι της Λαμίας (οδ. Θερμοπυλών) είναι ο πωρόλιθος. Τα τοιχώματά του είναι κτισμένα από ορθογώνιους λαξευτούς λιθόπλινθους κατά το ορθογώνιο ισόδομο σύστημα. Σώζεται σε ύψος τριών (3) δόμων. Ο ανώτερος (τρίτος) δόμος σχηματίζει την απαρχή της καμαρωτής στέγης του τάφου. Ο τάφος ΙΙ της Λαμίας (οδ. Κωνσταντινουπόλεως) είναι επίσης κατασκευασμένος από ορθογώνιους λαξευτούς λιθοπλίνθους από πωρόλιθο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Τα τοιχώματα του τάφου σώζονται σε ύψος τριών δόμων. Από τον τρόπο λάξευσης των λιθοπλίνθων στην ανώτερη σωζόμενη στρώση της Β πλευράς συμπεραίνουμε ότι από αυτό το ύψος άρχισε η γένεση της καμάρας της οροφής, η οποία δεν σώζεται. Τα Ν και Δ τοιχώματα έχουν επηρεαστεί από σεισμό[721], πιθανή αιτία κατάρρευσης της οροφής του.

Ο τάφος στην Παλαιοχώρα Λαρίσης ήταν κατασκευασμένος από ντόπιο πωρόλιθο, ο οποίος μεταφέρθηκε και κατεργάστηκε κατά χώραν όπως αποδεικνύουν τα θραύσματα πωρολίθων (λατύπες) που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Οι πωρόλιθοι (πάχ. 0,40 - 0,50 μ.) ήταν τοποθετημένοι με τη λεία και κανονική τους όψη προς τα έσω, ενώ η εξωτερική τους όψη ήταν επιπόλαια λαξευμένη. Πολλοί άλλωστε λίθοι εξέχουν εξωτερικά. Αυτό αποδεικνύει ότι είχε υπολογιστεί να καλυφθεί ο τάφος σε όλη την εξωτερική του επιφάνεια από χώμα και να μείνει κενός στο εσωτερικό. Ήταν κτισμένος με τέσσερις (4) σειρές ογκολίθων κατά το ισοδομικό σύστημα στην Α πλευρά. Στις υπόλοιπες πλευρές το ισοδομικό σύστημα δεν τηρήθηκε αυστηρά. Η Δ πλευρά (οπίσθια) αποτελούνταν από μεγάλους τετράγωνους ογκόλιθους που γίνονται τραπεζοειδείς κατά την προσέγγισή τους προς την καμάρα. Στο κτίσιμο δεν χρησιμοποιήθηκαν συνδετικά υλικά. Το υπέρθυρο ήταν ο μεγαλύτερος όλων των λίθων (ύψ. 0,33 μ., πλάτ. 1,85 μ., πάχ. 0,45 μ.) και είχε λαξευθεί στα άκρα του ώστε να αρμόσουν στέρεα οι θολίτες [συνολικά έντεκα (11) σειρές]. Η σειρά θολιτών που βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο της θόλου αποτελούνταν από πέντε (5) λιθόπλινθους πάχους διπλάσιου σχεδόν από τους υπόλοιπους θολίτες, από τους οποίους δύο σώζονταν κατά χώραν και οι υπόλοιποι είχαν ριφθεί από τους συλητές εντός του θαλάμου. Την ύπαρξη ξύλινου τύπου για την κατασκευή της καμάρας αποδεικνύει η ύπαρξη τεσσάρων (4) τετραγωνικών φωλεών/δοκοθηκών (πλάτ. 0,17 μ., βάθ. 0,16 μ. που απέχουν από το έδαφος 1,54 μ. και μεταξύ τους 0,90 μ.) και διακρίνονται εσωτερικά στις μακρές πλευρές του τάφου ανά δύο εκατέρωθεν[722].

---

[721] Δακορώνια 2000β.
[722] Βλ. υποσημ. 338.

Ο τάφος στο Πετρόπορο ήταν κτισμένος κατά το ισοδομικό σύστημα από πώρινους ογκόλιθους με συνεκτικό υλικό μαρμαροκονίαμα. Ο πωρόλιθος κατεργάστηκε κατά χώραν όπως αποδεικνύουν τα θραύσματα πωρολίθων (λατύπες) που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή. Ένα θυραίο άνοιγμα περίπου στο κέντρο της Δ. πλευράς επέτρεπε την πρόσβαση στον ταφικό θάλαμο.

Κανένα υλικό σε δεύτερη χρήση δεν έχει επιβεβαιωθεί στους μακεδονικούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας με εξαίρεση τις οριζόντιες λίθινες δοκούς που συνιστούν την κάλυψη του δρόμου του τάφου του Πετροπόρου[723] (πίν. 13.2). Πολυάριθμες ρωγμές στις δοκούς κάλυψης αποδεικνύουν τα σοβαρά στατικά προβλήματα του δρόμου.

Μεγάλοι αργοί λίθοι βρέθηκαν συσσωρευμένοι εκατέρωθεν της θύρας και εμπρός από τον τοίχο της πρόσοψης του τάφου του Αργυροχωρίου. Στο δάπεδο του ταφικού θαλάμου διαφαίνονται οι ακμές αργών λίθων.

Το δάπεδο του θαλάμου του τάφου στο Σαραντάρι Υπάτης αποτελούσε ο φυσικός βράχος. Ο τάφος Ι της Λαμίας έχει θεμελιωθεί πάνω στο στέρεο βραχώδες έδαφος. Ο τάφος του Αργυροχωρίου και οι δίδυμοι τάφοι στις Μεξιάτες εδράζονταν σε υποθεμελίωση από αργολιθοδομή η οποία περιέβαλε και εξωτερικά τους θαλάμους μέχρι την αρχή του τόξου της οροφής τους. Το δάπεδο του τάφου στον τάφο της Λάρισας αποτελούσε το φυσικό έδαφος.

Στον μεταξύ των τάφων των Μεξιατών χώρο (0,70 μ.) παρεμβάλλεται γέμισμα από αργολιθοδομή, το οποίο καλύπτει τον χώρο μέχρι την αρχή του τόξου της οροφής των τάφων. Μέριμνα για θεμελίωση σε ειδικά διαμορφωμένη κοίτη έχει διαπιστωθεί και στη Μακεδονία[724].

Ζωγραφική διακόσμηση δεν έχει διασωθεί στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας. Ερυθρωπό κονίαμα κάλυπτε τις κλίνες, το δάπεδο και τα τοιχώματα της εισόδου του τάφου Ι της Λαμίας, όπως βεβαιώνεται από ίχνη του, που βρέθηκαν σε πολλά σημεία. Οι λαξευτές λιθόπλινθοι του τάφου ΙΙ της Λαμίας είναι επιχρισμένες εσωτερικά με ερυθρωπό κονίαμα. Η καμάρα του τάφου του Περιβολίου εξωτερικά έφερε επένδυση στρώματος κουρασανίου, με το οποίο επιτυγχανόταν η στεγανότητα του τάφου. Στο εσωτερικό του σώθηκαν κομμάτια του επιχρίσματος με χονδρή ποταμίσια άμμο, στους τοίχους. Οι κτιστές κλίνες με μεγάλους λιθόπλινθους, οι οποίοι στην όψη τους προς τον διάδρομο, ήταν επιχρισμένοι με επιμέλεια.

---

[723] Κατακούτα & Καραγκούνης 2006, 325.
[724] Δημακόπουλος 2001, 128.

Υπολείμματα κονιάματος στην είσοδο και στο εσωτερικό του τάφου της Υπάτης υποδεικνύουν ότι ο τάφος είχε επιχριστεί με ασβεστοκονίαμα αλλά δεν διαπιστώθηκε ζωγραφική διακόσμηση.

Στον τάφο του Αργυροχωρίου τουλάχιστον η προς τον διάδρομο επιφάνεια του Π-σχημου θρανίου, το οποίο «φιλοξενούσε» τις ταφές, ήταν επιχρισμένη, όπως υπαινίσσονται τα κατά τόπους ίχνη υπόλευκου κονιάματος. Οι τοίχοι του θαλάμου του τάφου στη Μαγούλα Λουτρών Υπάτης εσωτερικά έφεραν παχιά επικάλυψη από υπόλευκο κονίαμα. Οι θάλαμοι των τάφων των Μεξιατών εσωτερικά διατηρούσαν ασβεστοκονίαμα σε πολλά σημεία. Οι κτιστές κλίνες ήταν καλυμμένες από ασβεστοκονίαμα, η προς τον διάδρομο όψη τους ήταν επιμεληημένη και οι πλακοειδείς πωρόλιθοι με τους οποίους ήταν κτισμένες ήταν καλυμμένοι με ασβεστοκονίαμα. Τα εσωτερικά τοιχώματα του τάφου της Λάρισας, η καμάρα και το εσωτερικό των παραστάδων ήταν επιχρισμένα με λευκό - υπορόδινο κονίαμα, το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου είχε αποκολληθεί.

Την είσοδο του δρόμου του τάφου στο Πετρόπορο έφρασσαν κτισμένοι, ανισομεγέθεις, εύθριπτοι πωρόλιθοι και ασβεστόλιθοι, στηριζόμενοι στα πλευρικά τοιχώματα του δρόμου, συνδεδεμένοι στην ανώτερη και κατώτερη επιφάνειά τους με κονίαμα. Όλες οι εσωτερικές επιφάνειες της τοιχοποιίας του, καθώς και τα δάπεδα του δρόμου και του θαλάμου έφεραν επίχρισμα από ροδόχρωμο κονίαμα. Ίσως ο τάφος να έφερε ζωγραφική διακόσμηση, όπως μαρτυρούν κομμάτια κονιάματος μελανού χρώματος που υπήρχαν στο εσωτερικό του θαλάμου. Ο Κοτζιάς[725] συγκρίνοντας τον τάφο Γ΄ του Σέδες με τον τάφο της Αζώρου αναφέρει σχετικά με τη ζωγραφική διακόσμηση του τάφου, ότι «*το κατά την γένεσιν της καμάρας διάζωμα φέρει κυμάτιον*» και ότι «*η δε δια γεισιπόδων και κυματίων έγχρωμος διακόσμησις προϋποθέτει αναλόγως κεκοσμημένην οροφήν*», καταλήγοντας ότι τέτοιου είδους οροφή έφερε μεταξύ άλλων και ο τάφος της Αζώρου.

Πρόσοψη

Η απουσία πρόσοψης επιχρισμένης, με αρχιτεκτονική διακόσμηση και κοσμημένη με ζωγραφικές παραστάσεις χαρακτηρίζει τους μακεδονικούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας αλλά και της ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης. Οι τάφοι της Δράμας[726] και της

[725] Κοτζιάς 1956, 874.
[726] Mangoldt 2012, 130-2, B47.

Χαλκιδικής[727] επίσης δεν διαθέτουν αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη πρόσοψη. Ο τάφος της Αγγίστας Σερρών (Ι) [728] αποτελεί το ανατολικότερο παράδειγμα με επιχρισμένη πρόσοψη, η οποία φέρει αρχιτεκτονική διακόσμηση (δωρική). Αξιοσημείωτη είναι η έλλειψη διακοσμημένης με αρχιτεκτονικά στοιχεία πρόσοψης στην περιοχή της Αμφιπόλεως, όπου ο αριθμός των μακεδονικών τάφων είναι αρκετά μεγάλος.

Η λιτή πρόσοψη των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας όπως και των υπόλοιπων τάφων της Κεντρικής Ελλάδας[729] παραπέμπει στη δομική συγκρότηση του κτίσματος, αφού σε αυτούς είναι ορατή η πλοκή των λίθων στο σημείο αυτό. Μνημειωδέστερο δημιούργημα αυτής της πρακτικής αποτελεί η πρόσοψη του τάφου στην Παλαιοχώρα Λαρίσης των αρχών του 3ου αι π.Χ.[730], ενώ στον μακεδονικό χώρο ο περιορισμός της διακόσμησης στην επιμελή λάξευση της επιφανείας των λίθων συναντάται στον τάφο της Τούμπας της Παιονίας ο οποίος χρονολογείται στο β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ.[731] και σε ζεύγος τέτοιων μνημείων στο Λάκκωμα Χαλκιδικής που χρονολογούνται στο τέλος του 3ου και στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.[732]. Ένας παρόμοιος τάφος, περίπου πεντακόσια (500) μ. βόρεια των τελευταίων, είχε επιχρισμένη με λευκό κονίαμα την πρόσοψη και επίθετο στη γένεση της καμάρας ένα χαμηλό, ανάγλυφο αέτωμα[733].

Το στοιχείο που κυριαρχεί στην πρόσοψη των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας είναι το υπέρθυρο (*ουδός*). Στο Αργυροχώρι Υπάτης το ανώφλι είναι ο παχύτερος λιθόπλινθος όλων. Όπως και αυτός στο Σαραντάρι Υπάτης, πλαισιώνεται από μικρότερους εγγωνίους. Στις Μεξιάτες η Π-σχημη άνω απόληξη του θυραίου ανοίγματος έχει αποκοπεί στο κάτω άκρο του ανωφλίου. Στο Αργυροχώρι Υπάτης, όπως στο Περιβόλι και στην Παλαιοχώρα Λαρίσης, εγκοπές στην εξωτερική ακμή των παραστάδων διευκόλυναν την προσαρμογή του μετακινούμενου θυρόφυλλου.

Στην λιτή πρόσοψη των τάφων των Μεξιατών δεσπόζουσα θέση έχει το υπέρθυρο, το οποίο είναι μονόλιθος πάχους ίσου με το πάχος του βόρειου τοίχου του τάφου, επίπεδο στην κατώτερη επιφάνειά του και τοξωτό στην ανώτερη. Η είσοδος έκλεινε με αδρολαξευμένη πλάκα από πωρόλιθο ανάλογη με τις διαστάσεις της εισόδου. Η έδραση της πλάκας γινόταν σε κατάλληλα διαμορφωμένη υποδοχή του θυρώματος. Αργοί λίθοι στην εξωτερική πλευρά

---

727 *Ό.π.*, 63-6, Β1, 108-9, Β33, 144-5, Β56, 164-5, Β65, 165-6, Β66, 166-7, Β67, 200-1, Β83, 201-3, Β84, 212-3, Β93, 213-5, Β94.
728 Κουκούλη 1968β, 249· Mangoldt 2012, 104-6, Β28.
729 Χαραμή 2012, 1001.
730 Αρβανιτόπουλος 1909β, 31.
731 Πέτσας 1966α, 235-6, 240.
732 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 164-6, Β65, Β66.
733 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1988, 263-4.

της πλάκας που έκλεινε το άνοιγμα του τάφου Ι ήταν προορισμένοι για τη στήριξή της. Στις δύο πλευρές της εισόδου σχηματίζονταν παραστάδες από αδρολαξευμένους ασβεστόλιθους. Η Π-σχημη άνω απόληξη του θυραίου ανοίγματος των τάφων έχει αποκοπεί στο κάτω άκρο του ανωφλίου.

Ο τάφος στο Σαραντάρι Υπάτης είχε ορθογώνια είσοδο με παραστάδες και μονολιθικό ανώφλι και κατώφλι από σχιστόλιθο. Η είσοδος έκλεινε από την εξωτερική πλευρά με ασβεστολιθική πλάκα ανάλογη με τις διαστάσεις της εισόδου. Το θυρόφυλλο εφαπτόταν προεξέχοντος περιθυρώματος εν είδει απόληξης.

Το πώρινο θυρόφυλλο του τάφου του Αργυροχωρίου, αν και στηριζόταν στη βάση του εξωτερικά από σωρό λίθων, είχε αποκρουσμένη και προς τα έξω πλαγιασμένη την ανώτερη άκρη του λόγω της θραύσης του σε δύο τμήματα. Τα θυρόφυλλα του τάφου στο Σαραντάρι Υπάτης και του τάφου Ι της Λαμίας εφάπτονταν προεξέχοντος περιθυρώματος εν είδει απόληξης ή ατροφικού ταφικού δρόμου. Την είσοδο του τάφου ΙΙ της Λαμίας έφρασσαν δύο πώρινες πλάκες. Μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε στην περίπτωση της κατασκευής του θυροφύλλου των τάφων της Λάρισας και της Αζώρου. Εγκοπές στην εξωτερική ακμή των παραστάδων στον τάφο της Λάρισας διευκόλυναν την προσαρμογή του μετακινούμενου θυρόφυλλου.

Το χαμηλό στενό θυραίο άνοιγμα του τάφου του Περιβολίου φρασσόταν από βαρύτατη χονδρή πλάκα, η οποία προσαρμοζόταν σε εγκοπή στις εξωτερικές ακμές των παραστάδων.

Οι είσοδοι στους τάφους του Περιβολίου, των Μεξιατών, του Σαρανταρίου και του Αργυροχωρίου, οι οποίες σώζουν τις διαστάσεις τους, είναι ασυνήθιστα στενές και χαμηλές (καμία δεν έχει ύψος ανώτερο από 1,30 μ.). Στη βόρεια Ελλάδα οι ξύλινες ή οι μαρμάρινες θύρες είχαν ύψος πάνω από δύο μέτρα[734], χαρακτηριστικό επίσης απόν από τους τάφους που εξετάζονται.

Η πρόσοψη αποτελεί το εντυπωσιακότερο στοιχείο των περισσότερων μακεδονικών τάφων[735]. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της δεν έχουν διαρθρωτικό χαρακτήρα αλλά είναι διακοσμητικά και αν και δεν έχει κανένα δομικό ρόλο ούτε αρχιτεκτονική σχέση με το

---

[734] Σαμσάρης 1990, 221.

[735] Ο Ζάμπας 2016, 529 έχει τη γνώμη ότι η πρόσοψη είναι το βασικό οργανικό στοιχείο των μακεδονικών τάφων και υποστηρίζει ότι για κτήρια που δεν είναι περίοπτα αλλά καταχωμένα με ένα μόνο εξωτερικό θυραίο τοίχο ορατό, δεν θα ήταν δυνατό να υπάρχει άλλος σχεδιασμός από αυτόν που επιβάλλουν οι καθιερωμένοι ελληνικοί αρχιτεκτονικοί ρυθμοί δηλαδή ο ιωνικός και ο δωρικός. Σχετικά με τις υποθέσεις που αφορούν στα πρότυπα των προσόψεων βλ. Huguenot 2008, 43-8, με αναφορές στις διάφορες απόψεις που έχουν διατυπωθεί από άλλους μελετητές.

υπόλοιπο κτίριο, πολλές φορές «απατά» όσον αφορά στην πραγματική της λειτουργία[736]. Πρόκειται δηλαδή για εικονιστική πρόσοψη (ψευδοπρόσοψη)[737].

Είχε ως σκοπό να καλύπτει τις σειρές δόμων της κάθετης πλευράς του τάφου με την είσοδο, την ένωση της καμάρας με το υπόλοιπο οικοδόμημα και γενικά τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες του κτιρίου[738].

Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της πρόσοψης στους πρωιμότερους τάφους χρησιμοποιούνται υπακούοντας σε μεγάλο βαθμό στην κλασική παράδοση. Ένα από τα χαρακτηριστικά των μακεδονικών κτιστών θαλαμωτών τάφων του ύστερου 4ου και των αρχών του 3ου αι. π.Χ. είναι ότι οι προσόψεις τους διαμορφώνονται έτσι ώστε να μοιάζουν με την πρόσοψη ενός μικρού δωρικού ή ιωνικού οικοδομήματος. Οι ημικίονες ή οι παραστάδες, αν υπάρχουν, στηρίζουν ένα επιστύλιο, πάνω από το οποίο βρίσκεται η δωρική ή η ιωνική ζωφόρος, ενώ το σύνολο της πρόσοψης επιστέφεται από ένα ελεύθερο αέτωμα ή ένα στηθαίο. Τα ανάγλυφα αρχιτεκτονικά μέλη επιχρίονταν με γυψοκονίαμα, για να δίνουν την εντύπωση μαρμαροκατασκευής. Η επίθεση χρωμάτων (κόκκινου, κυανού, πράσινου και λευκού) χάριζε στο μνημείο εντυπωσιακή όψη. Η απόληξη της πρόσοψης συχνά κοσμούνταν με ζωφόρο η οποία έφερε ζωγραφικό διάκοσμο, όπως για παράδειγμα σκηνή νεκρού πολεμιστή στον τάφο «του πολεμιστή» στο αγρόκτημα Μπέλλα στη Βεργίνα[739] και σκηνές μάχης Ελλήνων και Περσών, κενταυρομαχίας και κρίσεως του νεκρού στον Κάτω Κόσμο στον τάφο «της Κρίσεως» στα Λευκάδια[740]. Στην πρόσοψη του τάφου «της Κρίσεως», ανάμεσα στις ακραίες παραστάδες και στους δωρικούς ημικίονες που πλαισιώνουν τη θύρα, υπάρχουν τέσσερις ζωγραφικοί πίνακες, οι οποίοι αποτελούν ενιαία σύνθεση που απεικονίζει τη σκηνή της κρίσης του νεκρού: ο νεκρός πολεμιστής οδηγείται από τον ψυχοπομπό Ερμή στους κριτές του Κάτω κόσμου, Αιακό και Ραδάμανθυ, θέμα εξαιρετικά σπάνιο στην εικονογραφία, αλλά γνωστό από τον πλατωνικό διάλογο *Γοργίας*[741].

Πολλές θεωρίες έχουν διατυπωθεί σχετικά με το ποιό είναι το αντικείμενο μίμησης των προσόψεων: προσόψεις οικιών, ναών, στοών, μνημειακών προπύλων[742]. Πιθανή είναι η

---

736 Gossel 1980, 8-28· Miller 1982, 156· Borza 1990, 271· Miller 1993, 7, 9-11.

737 Κατά τις Miller 1993, 11, Huguenot 2008, 42, Τσιμπίδου Αυλωνίτη 2005, 98κε. η πρόσοψη είναι ψευδές στοιχείο, ενώ αντίθετα, ο Ζάμπας *ό.π.,* πιστεύει ότι στοιχεία, όπως οι ημικίονες και τα επίτοιχα επιστύλια είναι συνηθέστατα στην αρχαία αρχιτεκτονική και η γεωμετρική ασυμφωνία αετώματος και καμάρας δεν δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό «ψευδής πρόσοψη».

738 Andronikos 1987, 13.

739 Ανδρόνικος 1988α, 35-7· Mangoldt 2012, 285-8, B132.

740 Πέτσας 1966· Mangoldt 2012, 177-81, B72.

741 Πέτσας 1966β, 136-58· Miller 1993, 117.

742 Ρωμαίος 1951, 20· Ρωμιοπούλου 1997, 25· Παντερμαλής 1972, 147.3· Gossel 1980, 28-9· Miller 1982, 168.

έμπνευσή τους από τα αρχαία ανάκτορα ή γενικότερα από την ιδιωτική πολυτελή αρχιτεκτονική[743]. Οι ανασκαφικές έρευνες στο ανάκτορο της Πέλλας[744] έφεραν στο φως το πρόπυλο του ανακτόρου με τη διώροφη πρόσοψη με δωρικούς κίονες στο ισόγειο που στήριζαν μια σειρά από παράθυρα διακοσμημένα με ιωνικούς ημικίονες στον πάνω όροφο όπως στις προσόψεις των μακεδονικών τάφων.

Το θέμα της ιδέας της ψευδοπρόσοψης σχετικά με το αν προήλθε από τη Μακεδονία ή εισήχθη από αυτούς που συνόδεψαν τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία του συζητήθηκε αρκετά[745].

Η πρακτική της αρχιτεκτονικής ψευδαίσθησης ήταν σε χρήση για αρκετό καιρό σε τμήματα της Μ. Ασίας και σε άλλα μέρη από όπου πέρασε ο στρατός του Μ. Αλεξάνδρου, όπως για παράδειγμα οι λαξευτοί τάφοι της Καύνου στη νοτιοανατολική Καρία[746] και η λαξευτή πρόσοψη του τάφου «του Ξέρξη» στο Naqsh-i-Rustan[747], εμπνευσμένη από την αρχιτεκτονική του ανακτόρου των Αχαιμενιδών.

Στη διάρκεια της γενιάς που ακολούθησε το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, οι Μακεδόνες κατασκευαστές συνέχιζαν να βελτιώνουν τα διακοσμητικά χαρακτηριστικά της πρόσοψης, ενώ υπήρχε μεγάλη ελευθερία στην επιλογή και στην εφαρμογή της διακόσμησης των προσόψεων[748].

Σταδιακά, αρχίζει να χαλαρώνει η κλασική αυστηρότητα και τα αρχιτεκτονικά στοιχεία χρησιμοποιούνται πιο ελεύθερα, όπως για παράδειγμα στον τάφο του Φράγματος Αλιάκμονα, όπου η δωρική ζωφόρος έχει χάσει την αρχική της θέση και τοποθετείται στο υπέρθυρο αποκτώντας καθαρά διακοσμητικό ρόλο[749].

Η πλειοψηφία των τάφων με προσόψεις με αρχιτεκτονική διακόσμηση βρίσκονται στη Βοττιαία, μερικοί στην Πιερία (Δίον, Πύδνα) και σπανιότερα σε περιοχές απομακρυσμένες (Σπηλιά Εορδαίας).

Ως παραδείγματα, αναφέρονται οι μακεδονικοί τάφοι της Πέλλας με την ιωνική πρόσοψη από τέσσερις ψηλούς κίονες (Γ) και με τη δωρική πρόσοψη, η οποία συνίσταται από τέσσερις ημικίονες (Δ)[750]. Μοναδικό έως σήμερα ταφικό μνημείο με στοιχεία

---

743 Huguenot 2008, 45-8· Müller-Wiener 1995, 196-7.
744 Χρυσοστόμου 2003, 31-3.
745 Miller 1982, 167· Miller 1993, 101.
746 Fedak 1990, 97.
747 Schmidt 1970.
748 Borza & Palagia 2007, 88.
749 Πέτσας 1975, 295 εικ. 62. Έχει το ιδιόμορφο θύρωμα - πύλη με ελάχιστα παραδείγματα στον Ελλαδικό χώρο, βλ. σχ. Κανελλόπουλος 2019, 87-9, πίν. 48.
750 Χρυσοστόμου 1998α, 53-60· Χρυσοστόμου 1998β, 145-8· Mangoldt 2012, 222-6, B100, B101.

κορινθιακού ρυθμού στην πρόσοψη είναι ένας μακεδονικού τύπου τάφος στον Ξηρόκαμπο Βέροιας[751].

Ο αριθμός των προσόψεων με στοιχεία δωρικού ρυθμού υπερτερεί του αριθμού των προσόψεων με στοιχεία ιωνικού[752]. Ο τάφος «του Φιλίππου Β΄», όσο και ο τάφος «του Πρίγκηπα» στη Βεργίνα έχουν διακοσμημένες προσόψεις με δωρική τεχνοτροπία. Η απόδοση ιωνικών αρχιτεκτονικών στοιχείων δεν είναι σπάνια στο εσωτερικό των μνημειακών μακεδονικών τάφων[753], όπως για παράδειγμα στον προθάλαμο του τάφου Ι του Δίου[754], στον θάλαμο του τάφου «της Κρίσεως»[755] και στην εσωτερική ψευδοπρόσοψη με την αντίστοιχη απόδοση ιωνικού θριγκού στον τάφο «της Ευρυδίκης»[756].

Η πρόσοψη του τάφου «της Κρίσεως», ο οποίος αποτελεί παράδειγμα πλήρους συνύπαρξης των δύο ρυθμών στην αρχιτεκτονική των υπόγειων κτισμάτων[757], είναι διώροφη, συνδυάζει τον δωρικό με τον ιωνικό ρυθμό και δίνει την εντύπωση αρχαίου διώροφου κτιρίου με αετωματική επίστεψη: ο «πρώτος όροφος» είναι δωρικού ρυθμού με τέσσερις ημικίονες (τετράστυλο πρόπυλο με παραστάδες στις άκρες), πάνω στους οποίους στηρίζεται το δωρικό γείσο. Πάνω από το γείσο αναπτύσσεται ο «δεύτερος όροφος» της πρόσοψης. Αποτελείται από έξι (6) μικρούς ιωνικούς ημικίονες ανάμεσα στους οποίους υπάρχουν διαστήματα διαμορφωμένα ως ψευδοθύρες.

Η ανάμειξη των ρυθμών, που χαρακτηρίζει γενικά την μακεδονική αρχιτεκτονική, στον τάφο «του Φιλίππου» στη Βεργίνα, υπαγορεύεται από την ανάγκη να κρυφτεί η καμάρα - λύση λειτουργικά αναγκαία, μορφολογικά όμως εντελώς ανοίκεια για την ελληνική αρχιτεκτονική - χωρίς να ανατραπεί εντελώς η παραδοσιακή ισορροπία των μεγεθών των αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου. Ομοίως, στον τάφο «του Συμποσίου» στον Άγιο

---

751 Ψαρρά 2006· Γραικός κ.α. 2012,190· Mangoldt 2012, 303-4, B142, taf. 115.5.

752 Σύμφωνα με τον Ζάμπα 2016, 529-30, η εφαρμογή του δωρικού ρυθμού στις προσόψεις των μακεδονικών τάφων παρουσιάζει μεγαλύτερη δυσκολία από την εφαρμογή του ιωνικού, από την άποψη του σχεδιασμού. Συγκεκριμένα, ενώ ο ιωνικός ρυθμός αναπτύσσεται κυρίως καθ ύψος (κρηπίδα, στυλοβάτης, βάσεις κιόνων, κορμοί, κιονόκρανο, επιστύλιο, ζωφόρος, γείσο, αέτωμα, καταέτιο γείσο, σίμες) και το βασικό ζητούμενο είναι ο καθορισμός των υψών και των σχέσεων μεταξύ τους και με τις διαμέτρους των κιόνων και τα μεταξόνια. Στο δωρικό ρυθμό τίθεται επιπλέον και το θέμα της κατά μήκος τακτικής (ρυθμικής) επανάληψης των μορφών των κανόνων των επιστυλίων, των τριγλύφων, των μετοπών και των προμόχθων των γείσων, ενώ επιπλέον είναι απαραίτητο να επιλυθεί το σύνθετο πρόβλημα της γωνίας.

753 Gossel 1980, 45.

754 Σωτηριάδης 1932, 38· Mangoldt 2012, 121-4, B42.

755 Πέτσας 1966β, 49-50, 99-100· Mangoldt 2012, 177-81, B72.

756 Ανδρόνικος 1988β, 82· Δρούγου & Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 2001, 60-1· Mangoldt 2012, 291-4, B135.

757 Πέτσας 1966β, 60-95· Mangoldt 2012, 177-81, B72.

Αθανάσιο Θεσσαλονίκης, τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του δωρικού ρυθμού της πρόσοψης συνδυάζονται με ιωνική ζωφόρο[758].

Ο τάφος με την πρόσοψη με το τετράστυλο πρόστυλο της Βεργίνας[759] είναι ο μόνος κτιστός μακεδονικός τάφος στην κυρίως Ελλάδα με ελεύθερη κιονοστοιχία στην πρόσοψή του. Πολλοί θαλαμωτοί τάφοι στη νότια Ιταλία διαθέτουν πρόσοψη με κίονες που στηρίζουν πραγματικά μια προεξοχή, όπως για παράδειγμα ο τάφος της Μέδουσας στο Apri[760].

Αυτές οι μη πραγματικές προσόψεις έχουν ίσως στόχο να «κρύβουν» την καμάρα και δεν ήταν ορατές από τους ζώντες, αλλά ήταν κατασκευασμένες για τους νεκρούς και έχουν ερμηνευτεί ως το όριο μεταξύ των δύο κόσμων. Στον κανόνα αυτό εξαίρεση αποτελούν κάποιες προσόψεις οι οποίες ήταν προορισμένες να μείνουν ορατές, όπως για παράδειγμα ο τάφος της «Κρίσεως» στα Λευκάδια, στην πρόσοψη του οποίου έχουν διαπιστωθεί ίχνη αρχαίων επισκευών αποδεικνύοντας μακροχρόνια έκθεση στον αέρα[761].

Ο Haddad[762] υποστήριξε ότι υπάρχει η τάση, τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της πρόσοψης να συγκεντρώνονται γύρω από το θυραίο άνοιγμα. Το ελεύθερο αέτωμα το οποίο επιστεγάζει το σύνολο της πρόσοψης πιθανόν στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. εγγράφεται σε ένα στηθαίο. Παραδείγματα τάφων όπου συναντάται το εγγεγραμένο αέτωμα στην κορυφή της πρόσοψης είναι οι τάφοι ΙΙ[763] και ΙΙΙ[764] του Αγίου Αθανασίου και ο τάφος του Μαιευτηρίου στη Θεσσαλονίκη[765] .Αργότερα, το εγγεγραμμένο αέτωμα κατεβαίνει χαμηλότερα απομακρυνόμενο από το άνω πέρας της πρόσοψης και πλησιάζει περισσότερο το θυραίο άνοιγμα όπως στους τάφους ΙΙ[766] και IV[767] του Δίου οι οποίοι χρονολογούνται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. αλλά και στον τάφο ΙΙΙ του Λακκώματος, τον οποίο η ανασκαφέας χρονολογεί στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.[768]. Κατά τον Haddad[769] κατάληξη αυτής της πορείας

---

758 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 98-9· Mangoldt 2012, 71-4, B4.
759 Ανδρόνικος 1986, 25· Miller 1993, 115, 33.E· Mangoldt 2012, 284-5, B131.
760 Colivicchi 1995.
761 Πέτσας 1966β, 40-1, 96-7· Mangoldt 2012, 177-81, B72.
762 Haddad 1995, 295, fig. 62.
763 Gossel 1980, 86-91· Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, πίν. 42· Mangoldt 2012, 70-1, B3.
764 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 101, 108· Mangoldt 2012, 71-4, B4.
765 Σισμανίδης 1985, 40-5· Mangoldt 2012, 253-5, B119.
766 Παντερμαλής 1972, 180 (τέλη του 3ου – αρχές του 2ου αι. π.Χ.)· Haddad 1995, 38 (γύρω στο 230 π.Χ.) · Mangoldt 2012, 124-6, B43.
767 Παντερμαλής 1997, 68 (τέλη 3ου αι.. π.Χ.)· Haddad 1995, 39 (γύρω στο 230 π.Χ.)· Mangoldt 2012, 128-9, B45.
768 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1988, 263-4, 268 εικ. 10· Mangoldt 2012, 166-7, B67.
769 Haddad 1995, 41.

του αετώματος είναι η εμφάνιση του μικρού αετώματος που επιστέφει τη θύρα όπως στην πρόσοψη του τάφου του Λύσωνος και Καλλικλέους στα Λευκάδια[770].

Η δήλωση της θύρας στους μακεδονικούς τάφους επαναλαμβάνεται σταθερά στην προσπάθεια να μοιάζουν οι προσόψεις των τάφων με προσόψεις επίγειων κατοικιών. Για τον ίδιο λόγο οι θύρες των μακεδονικών τάφων αποτελούν πιστή μεταφορά στο μάρμαρο των ξύλινων[771].

Σε ορισμένες περιπτώσεις μπροστά από τις θύρες αποκαλύπτονται κτιστές πώρινες κατασκευές - αναλημματικοί τοίχοι, οι οποίοι προστάτευαν την θύρα από πιθανή κατάρρευση λόγω της εξωτερικής πίεσης των επιχώσεων[772].

Σε άλλους πάλι τάφους, την εντύπωση της πρόσοψης οικίας ενισχύει και η παρουσία εικονικών παραθύρων (ψευδοπαραθύρων) όπως στους τάφους «της Ευρυδίκης» στη Βεργίνα[773] και του τάφου της Ευκαρπίας Σερρών[774].

Όπως πληροφορούμαστε από τους Ορλάνδο[775], Ανδρόνικο[776] και Miller[777], το άνοιγμα των μακεδονικών τάφων συνήθως βρίσκεται σε μια από τις στενές πλευρές για προφανείς λόγους σταθερότητας επειδή οι μεγάλοι τοίχοι στηρίζουν την καμάρα και δεν πρέπει να αποδυναμωθούν. Τον κανόνα αυτό δεν επιβεβαιώνουν οι τάφοι των Μεξιατών, της Λαμίας Ι και του Πετροπόρου οι οποίοι έχουν είσοδο σε μια από τις μακρές πλευρές. Αυτή η ιδιαιτερότητα, την οποία συναντούμε επίσης σε κάποιους τάφους της Χαλκιδικής: τάφοι Λάκκωμα Α[778], Λάκκωμα Β[779], Μεσημέρι Α[780], όπως επίσης και στον τάφο Β της Ποτίδαιας[781], στον τάφο Α της Θεσσαλονίκης[782] και κυρίως σε τάφους απομακρυσμένους από το κέντρο της Μακεδονίας, αποκαλύπτει αναμφίβολα μία έλλειψη τεχνικής[783].

Η συστηματική μείωση του πλάτους της εισόδου ως προς το ύψος[784], η οποία παρατηρείται στους μακεδονικούς τάφους της βόρειας Ελλάδας, διαμορφώνει ένα τραπεζιόσχημο άνοιγμα, τυπικό δωρικών θυρών ελληνιστικής εποχής και συμβαίνει

---

770 Μακαρόνας 1953, 634-5 εικ. 12.
771 Gossel 1980, 54ff.· Robinson & Graham 1938, 249ff.· Lehmann 1969, 42ff.
772 Σαμσάρης 1990, 210.
773 Δρούγου & Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 2001, 60· Mangoldt 2012, 291-4, B135.
774 Σαμσάρης 1990, 220· Mangoldt 2012, 96-7, B20.
775 Ορλάνδος 1958, 349.
776 Andronikos 1987, 13-6.
777 Miller 1993, 8.
778 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 164-5, B65.
779 Ανδρόνικος 1962· Mangoldt 2012, 165-6, B66.
780 Μακαρόνας 1953, 621-2· Mangoldt 2012, 200-1,B83.
781 Σισμανίδης 1989· Mangoldt 2012, 213-5, B94.
782 Σισμανίδης 1985, 42-4· Mangoldt 2012, 253-5, B119.
783 Huguenot 2008, 258.
784 Haddad 1995, 278-9.

περισσότερο για αισθητικούς παρά για τεχνικούς λόγους[785]. Το χαρακτηριστικό αυτό λείπει από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας.

Σε ορισμένες περιπτώσεις το σύνολο του φέροντος οργανισμού των μακεδονικών τάφων έχει υποστεί γενική καθίζηση από τα κατακόρυφα φορτία που μεταφέρονται από την καμάρα στους πλευρικούς τοίχους τον μεσότοιχο και τον τοίχο της πρόσοψης. Οι καθιζήσεις συτές προξενούν την κύρτωση προς τα άνω των κατωφλίων των ανοιγμάτων των θυρών[786].

Θάλαμος

Η κάτοψη των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας - τετράγωνη των τάφων του Περιβολίου, του Σαρανταρίου Υπάτης και του Αργυροχωρίου Υπάτης, ορθογώνια των υπολοίπων- είναι πιο απλή από αυτών της Μακεδονίας, όπου σε ορισμένες περιπτώσεις, του κεντρικού θαλάμου προηγείται προθάλαμος[787]. Οι τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας ακολουθούν το πρότυπο πολλών τάφων από τη Μακεδονία, οι οποίοι κατά τον 3ο και 2ο αι. π.Χ. είναι στην πλειονότητά τους μονοθάλαμοι[788]. Προθάλαμο δεν διαθέτουν επίσης και οι υπόλοιποι κτιστοί μακεδονικού τύπου τάφοι της κεντρικής Ελλάδας (Κασσώπης[789], Στράτου[790], Καλυδώνος[791], Αίγινας[792], Εύβοιας[793], Τανάγρας[794]).

Τα δεδομένα τα οποία έχουμε στη διάθεσή μας αποδεικνύουν ότι οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας ανήκουν σχεδόν όλοι στην κατηγορία των τάφων μικρών ή μεσαίων διαστάσεων. Μόνο οι τάφοι Ι της Λαμίας και του Πετροπόρου ξεπερνούν κατά πολύ τους υπόλοιπους με κάτοψη διαστάσεων 4,50 x 4,00 μ. και 5,70 x 4,50 μ. αντίστοιχα. Οι υπόλοιποι τάφοι είναι πιο μικροί και αποτελούν μετριοπαθή επαρχιακά

---

785 Büsing-Kolbe 1978, 144.

786 Ζάμπας 2016, 539, ο οποίος θεωρεί ότι το αδύνατο σημείο των μακεδονικών τάφων είναι ο τοίχος της πρόσοψης ο οποίος σε όλες τις περιπτώσεις καταπονείται από πολύ μεγάλες ωθήσεις γαιών με αποτέλεσμα η την κατάπτωσή τους ή τις πολύ μεγάλες παραμορφώσεις και υποστηρίζει ότι η λειτουργία της καμάρας είναι ευεργετική για την αντίσταση του τοίχου της πρόσοψης γιατί την αντιστηρίζει έναντι των ισχυρότατων ωθήσεων που προκαλούν πολύ μεγάλες μηχανικές τάσεις στο μέσο του τοίχου και στα άκρα στο περίγραμμα της καμάρας.

787 Miller 1993, 7-8.

788 Δημακόπουλος 2001, 151.

789 Παντερμαλής 1972, 177 αρ. 4, πίν. Α· Mangoldt 2012, 151-4, Β60.

790 Courby - Picard 1924, 100. Mangoldt 2012, 247, Β114.

791 Dyggve et al. 1934, 310-28· Mangoldt 2012, 145-9, Β57.

792 Τάφος στη βόρεια νεκρόπολη: Παντερμαλής 1972,177 αρ. 1, πίν. Α· Mangoldt 2012, 78-9, Β7. Τάφος Μεριστού: Miller 1993, 105-6 no 1.Β· Mangoldt 2012, 78-9, Β8. Τάφος στον αγρό Μαλτέζου: Huguenot 2008, 37, αρ. 43.C · Mangoldt 2012, 80-1, Β9.

793 Τάφος Τούμπας Ερετρείας («Ερώτων»): Huguenot 2008· Mangoldt 2012, 135-9, Β50· Κοτρώνι άκμοναιΕρετρείας: Καραπασχαλίδου 1989· Αμάρυνθος: Παντερμαλής 1972, 177, αρ. 3 πίν. Α· Mangoldt 2012, 86-8, Β13. Κουκάκι: Καραπασχαλίδου 1989, 28-9· Mangoldt 2012, 88, Β14.

794 Χαραμή 2012, 1000· Mangoldt 2012, 250-1, Β117.

παραδείγματα. Είναι μικρότεροι από αυτούς της βόρειας Ελλάδας, οι οποίοι εξάλλου έχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά στο μέγεθός τους. Οι περισσότεροι τάφοι της Μακεδονίας έχουν επιφάνεια περίπου 9-12,5 τ.μ. και οι μεγαλύτεροι έχουν μέγεθος περίπου 35 τ.μ.[795].

Το σχέδιο των τάφων της Θεσσαλίας είναι λιγότερο προσαρμοσμένο σε κανόνες από αυτό των τάφων της Μακεδονίας. Η υπεροχή του ύψους έναντι του πλάτους στο εσωτερικό του θαλάμου [796], η οποία παρατηρείται στους κτιστούς μακεδονικούς τάφους, δεν παρατηρείται στους τάφους του Περιβολίου και του Αργυροχωρίου, των οποίων το ύψος ελαφρώς υπολείπεται του πλάτους. Γενικώς όμως αποκλίσεις αυτής της τάξης είναι αναμενόμενες[797], ενώ δεν είναι απίθανο να οφείλονται και στη διάβρωση του μνημείου, όπως στον τάφο στο Αργυροχώρι.

Ο αριθμός των θαλάμων ενός μακεδονικού τάφου δεν είναι δυνατόν να αναχθεί σε κάποια τοπική αρχιτεκτονική παράδοση, καθώς η κατασκευή προθαλάμου ή όχι σε έναν μακεδονικό τάφο εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την οικονομική κατάσταση του ιδιοκτήτη του. Εξάλλου, η ύπαρξη προθαλάμου μπορεί να αποτελεί συνάρτηση και της περιόδου κατασκευής του τάφου. Συγκεκριμένα, το μέγεθος και η πολυτέλεια των κτισμάτων αποτελεί σύμφωνα με πολλούς μελετητές χρονολογικό κριτήριο[798].

Οι περισσότεροι διθάλαμοι τάφοι με αρχιτεκτονικά διαμορφωμένη πρόσοψη χρονολογούνται στον 4^{ο} αι. και στο α΄ μισό του 3^{ου} αι. π.Χ., ενώ οι μικρότεροι και απλούστεροι τάφοι χρονολογούνται στα τέλη του 3^{ου} και στον 2^{ο} αι. π.Χ. Δεν λείπουν όμως οι εξαιρέσεις στο κριτήριο αυτό, καθώς υπάρχουν κάποιοι διθάλαμοι μακεδονικοί τάφοι με ύστερη χρονολόγηση, όπως ο τάφος με τη δωρική πρόσοψη στον τύμβο Μπέλλα στη Βεργίνα, ο οποίος χρονολογείται στο β΄ μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.[799]. Στον αντίποδα, πρώιμη χρονολόγηση έχουν και κάποιοι μικροί, απλής μορφής, όπως ο τάφος στους Πύργους Εορδαίας[800].

Η Gossel διέκρινε τους μακεδονικούς τάφους σε τρεις (3) μεγάλες κατηγορίες. Αρχικά, τους τάφους με διαστάσεις θαλάμων 3 x 3μ., για τους οποίους ο Σισμανίδης επισημαίνει [801] ότι οι διαστάσεις τους επιλέχτηκαν ως οι πιο ιδανικές για λόγους καθαρά

---

795 Δημακόπουλος 2001, 23.
796 Δημακόπουλος 2009, 9.
797 Παντερμαλής 1972, 151.
798 Gossel 1980, 5.
799 Ανδρόνικος 1988α, 35· Mangoldt 2012, 285-8, B132.
800 Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1995· Mangoldt 2012, 239-49, B110.
801 Σισμανίδης 1997, 185.

πρακτικούς, σχετιζόμενους με τις ταφικές ανάγκες, όπως επίσης και για λόγους συμμετρίας και στατικότητας.

Η δεύτερη κατηγορία[802], οι τάφοι-ηρώα (Heroon Gräber) κτίστηκαν για ένα σημαντικό νεκρό και μετά τη μοναδική ταφή που δέχτηκαν καλύφθηκαν για πάντα με χωμάτινο τύμβο. Παραδείγματα τέτοιων τάφων αποτελούν οι τάφοι Αγγίστας Σερρών[803], Φράγματος Αλιάκμονος[804], Αγ. Παρασκευής[805] Οι τάφοι – ηρώα έχουν προθάλαμο ο οποίος διαφοροποιείται από τον θάλαμο ως προς το πλάτος ή τον τρόπο στέγασης, είναι μεγαλοπρεπείς και εμφανίζονται κυρίως στο τέλος του 4ου και στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Η μεγαλοπρέπειά τους σχετίζεται με την ιδιότητα και την οικονομική κατάσταση των ενταφιασμένων, αλλά και την εποχή της μεγάλης μακεδονικής ακμής[806], δεδομένου ότι αυτοί οι τάφοι είναι οι αρχαιότεροι. Στην κατηγορία των τάφων-ηρώων ο Σισμανίδης[807] συμπεριέλαβε ορισμένους τάφους οι οποίοι κατά τα φαινόμενα δέχτηκαν ταφές ανδρογύνων.

Οι τάφοι που προορίζονταν για ένα μόνο νεκρό ή για ένα ζεύγος νεκρών είναι οι μνημειακότεροι και οι πολυτελέστεροι. Παραδείγματα τέτοιων τάφων αποτελούν οι τάφοι «του Ρωμαίου»[808], «του Φιλίππου»[809], Δίου Ι[810], Παλατίτσας[811], Ποτίδαιας ΙΙ[812], «Heusey»[813], Σταυρούπολης Ξάνθης[814].

Η κατηγορία των οικογενειακών τάφων (Oikos Gräber)[815] περιλαμβάνει μεταγενέστερους τάφους με μικρότερους θαλάμους. Σε αυτούς παρατηρείται, προφανώς λόγω οικονομικών δυσχερειών, το φαινόμενο της οικονομίας του χώρου με περισσότερες των δύο ταφών. Παραδείγματα τέτοιων τάφων αποτελούν οι τάφοι της Θεσσαλονίκης στην Πλατεία Συντριβανίου[816] και στη Χαριλάου[817], Πύδνας ΙΙΙ[818], Τερπνής Νιγρίτας[819], οι οποίοι δέχτηκαν διαδοχικά περισσότερες της μιας ταφές. Ίσως η ίδια οικογένεια έχτιζε περισσότερους από

802 Gossel 1980, 33-5.
803 Παντερμαλής 1972, 181 αρ. 9· Mangoldt 2012, 104-6, B28.
804 *Ό.π.*, 181 αρ. 7· Mangoldt 2012, 76-8, B6.
805 Σισμανίδης 1982· Mangoldt 2012, 63-6, B1.
806 Ξυδόπουλος 2012, 22-3.
807 *Ό.π.*, 186.
808 Ρωμαίος 1951· Mangoldt 2012, 270-3, B127.
809 Ανδρόνικος 1988α, 97-197· Mangoldt 2012, 275-80, B129.
810 Σωτηριάδης 1932· Mangoldt 2012, 121-4, B42.
811 Heusey-Daumet 1876, 226-34· Mangoldt 2012, 267-70, B126.
812 Σισμανίδης 1997, 21-74· Mangoldt 2012, 213-5, B94.
813 Heusey-Daumet 1876, 246-50· Mangoldt 2012, 154-9, B61.
814 Μακαρόνας 1956, 137-9· Mangoldt 2012, 244-6, B113.
815 Gossel 1980, 31-2.
816 Σισμανίδης 1985, 38-41· Mangoldt 2012, 259-60, B122.
817 Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1986, 124-8, 133-4· Mangoldt 2012, 260-62, B123.
818 Σισμανίδης 1997, 164-7· Mangoldt 2012, 151-4, B60.
819 Γιούρη 1968· Mangoldt 2012, 252-3, B118.

έναν πολυτελείς τάφους στην περίοδο της μεγάλης οικονομικής ακμής, οι οποίοι συχνά βρίσκονταν κάτω από τον ίδιο τύμβο όπως ίσως οι τάφοι του τύμβου Μπέλλα στη Βεργίνα[820] και οι τάφοι Μεσημερίου Θεσσαλονίκης[821], ενώ οι μεταγενέστεροι και λιγότερο δαπανηροί τάφοι ήταν μεμονωμένοι.

Η προσπάθεια ωστόσο της ένταξης του συνόλου των μακεδονικών τάφων στις δύο παραπάνω κατηγορίες (τάφους-ηρώα και οικογενειακούς) οδηγεί στη διαπίστωση ότι τα όρια ανάμεσα στις δύο κατηγορίες είναι αρκετά ρευστά.

Κλίνες

Στους τοίχους του θαλάμου του τάφου του Περιβολίου υπήρχαν τρεις (3) κλίνες στις Β, Α και Ν πλευρές του και ένα κενό σχηματιζόταν στη ΝΔ γωνία του. Οι κλίνες ήταν κτιστές με μεγάλους λιθόπλινθους στην όψη τους προς τον διάδρομο, επιχρισμένους με επιμέλεια και με γέμισμα στο εσωτερικό τους ως τον τοίχο. Η ανώτερη επιφάνειά τους είχε ομαλυνθεί κάπως με την τοποθέτηση πλακοειδών λίθων και θραυσμάτων κεραμιδιών.

Κατά μήκος της Β και Ν πλευράς του θαλάμου του τάφου στο Σαραντάρι Υπάτης υπήρχαν κλίνες οι οποίες κατελάμβαναν όλο το μήκος των πλευρών, διαμορφώνοντας στο κέντρο του τάφου διάδρομο. Οι κλίνες ήταν κτιστές, σχηματίζονταν από έναν τοίχο χτισμένο με μία σειρά μεγάλων, αδρά λαξευμένων ασβεστόλιθων, των οποίων η προς το διάδρομο όψη ήταν επιμελημένη. Το σχηματιζόμενο κενό ήταν γεμάτο από χώμα και μικρότερες πέτρες μέχρι το ύψος του τοίχου και εκεί είχαν τοποθετηθεί οι νεκροί με την κεφαλή Α, ακουμπισμένη σε έναν αδρά λαξευμένο πωρόλιθο έναν σε κάθε κλίνη, που χρησίμευε ως προσκεφάλαιο. Οι κλίνες είχαν επιχριστεί με κονίαμα σε όλη την ορατή επιφάνειά τους. Η πιθανότητα ότι στον τάφο στο Σαραντάρι Υπάτης καθεμία από τις κλίνες χρησιμοποιήθηκε για μία μόνον ταφή, θα υπέβαλλε την ιδέα ότι αυτές χρησιμοποιήθηκαν για να φιλοξενήσουν μόνον ένα συζυγικό ζεύγος, αλλά εδώ πρέπει να ληφθεί υπόψη η άποψη του Σισμανίδη, ότι μόνον υποθετικά ειδικά για τους τάφους που διαθέτουν δύο (2) κλίνες μπορεί να θεωρηθεί ότι προορίζονταν για τον ενταφιασμό ενός ανδρόγυνου[822].

Στους τάφους των Μεξιατών δύο (2) μεμονωμένες κτιστές κλίνες δεξιά και αριστερά της εισόδου, εκατέρωθεν διαδρόμου, σχηματίζονταν από έναν τοίχο κτισμένο με μία σειρά μεγάλων, αδρά επεξεργασμένων πωρόλιθων, του οποίου η προς το διάδρομο όψη ήταν

---

820 Ανδρόνικος 1981, 57-60· Ανδρόνικος κ.α. 1989· Mangoldt 2012, 285-91, B132, B133, B134.
821 Μακαρόνας 1953, 621-2, αρ. 46· Βοκοτοπούλου 1989α· Mangoldt 2012, 200-3, B83, B84.
822 Σισμανίδης 1997, 197.

επιμελημένη και σχηματιζόταν από πλακοειδείς πωρόλιθους καλυμμένους με ασβεστοκονίαμα. Το σχηματιζόμενο κενό ήταν γεμάτο από χώμα και μικρότερες πέτρες μέχρι το ύψος του τοίχου. Οι κλίνες κατελάμβαναν όλο το μήκος του θαλάμου και ήταν επιχρισμένες με ασβεστοκονίαμα. Οι αλλεπάλληλοι ενταφιασμοί στους διδύμους τάφους των Μεξιατών, παρά το γεγονός ότι αυτοί πιθανώς ανήκαν στην ίδια οικογένεια, δεδομένου ότι είναι σύγχρονοι, όμοροι, όμοιοι και καλύπτονται από κοινό τύμβο, αποδεικνύουν ότι η αρχική πρόθεση για ατομικότερη χρήση υποχώρησε στην αναγκαιότητα των πολλών θανάτων.

Οι μεμονωμένες κλίνες εκατέρωθεν διαδρόμου με αφετηρία την είσοδο, όπως στους δύο τάφους των Μεξιατών και του Σαρανταρίου Υπάτης, βρίσκουν παράλληλο στον τάφο της Παλατίτσας, ο οποίος χρονολογείται στο τελευταίο τρίτο του 4ου ή στο β΄ μισό - αρχές του 2ου αι. π.Χ.[823].

Κατά μήκος των Β και Ν πλευρών του θαλάμου του τάφου στη Μαγούλα Λουτρών Υπάτης υπήρχαν παράλληλες κλίνες αποσπασματικά σωζόμενες και ανάμεσά τους μικρό κενό (πλάτ. 0,10 μ.). Οι κλίνες ήταν κτιστές και οι τρεις (3) πλευρές τους σχηματίζονταν από αδρά λαξευμένες πωρολιθικές πλάκες. Το κενό ανάμεσα στις πλάκες ήταν γεμισμένο με χώμα και μικρούς αργούς λίθους. Ήταν επιχρισμένες με παχιά στρώση κονιάματος.

Ένα Π-σχημο θρανίο κατά μήκος των εσωτερικών τοίχων του θαλάμου «φιλοξένησε» τις ταφές στον τάφο του Αργυροχωρίου Υπάτης. Έχει κτισθεί από μεσαίου μεγέθους αργούς λίθους στο μέτωπο με λάσπη ως συνδετικό υλικό και χώμα και λιθάρια στο εσωτερικό. Λίθοι μεσαίου μεγέθους έχουν βυθισθεί στον πυρήνα της Ν κεραίας στη νοητή συνέχεια των Α και Δ παρειών του θρανίου. Τουλάχιστον η προς τον διάδρομο επιφάνεια του θρανίου ήταν επιχρισμένη, όπως υπαινίσσονται τα κατά τόπους ίχνη υπόλευκου κονιάματος. Η σειρά των λίθων στα σημεία ένωσης των κεραιών των κλινών στο Αργυροχώρι ίσως δηλώνει ότι αυτές προέκυψαν από την σύνδεση των δύο παραλλήλων κλινών με τη βοήθεια που εγκάρσιου τοίχου (πίν. 5.2-3). Ενδέχεται μάλιστα αυτός ο τοίχος να δέχθηκε μόνον κτερίσματα, αφού η εμφάνισή τους σε αυτό τον χώρο είναι πυκνότερη. Το ενιαίο κτιστό Π-σχημο θρανίο του τάφου του Αργυροχωρίου Υπάτης (πίν. 5.2) είναι μοναδικό για κτιστό καμαροσκέπαστο μνημείο. Χαμηλό θρανίο κατά μήκος των δύο μακρών πλευρών, το οποίο πλαισίωνε την λίθινη κλίνη στην απέναντι της εισόδου πλευρά, διαπιστώθηκε σε μακεδονικού τύπου κτιστό τάφο με αβέβαιη χρονολόγηση σε αρχαίο νεκροταφείο της Χαλκίδας[824] καθώς και κατά μήκος των τριών (3) πλευρών σε όμοιου τύπου τάφο στο Κοτρώνι Ερετρείας του τέλους του

---

[823] *Ό.π.*, 126.
[824] Χωρέμης 1974, 28-9.

4ου - αρχών του 3ου αι. π.Χ., ο οποίος είχε κτιστή λίθινη κλίνη στηριζόμενη στο θρανίο, στην πλευρά απέναντι της εισόδου[825]. Πιθανότατα διαμορφώθηκε για τον ενταφιασμό πολλών μελών της οικογένειας για μεγάλο χρονικό διάστημα[826].

Στο εσωτερικό του θαλάμου του τάφου Ι της Λαμίας είχαν κατασκευαστεί κτιστές κλίνες από ανισομεγέθεις πώρινους λιθόπλινθους, από τις οποίες βρέθηκε η Α και τμήμα της Β, οι οποίες σχημάτιζαν ορθή γωνία. Υπήρχε κενός χώρος αμέσως δεξιά για τον εισερχόμενο στο θάλαμο. Προφανώς, ο τάφος διέθετε τρεις κλίνες με Π-σχημη διαρρύθμιση. Δ της Α κλίνης, παράλληλα και σε επαφή με αυτήν, βρέθηκε πώρινος αδρά λαξευμένος ογκόλιθος (μήκ. 2,03 μ., πλάτ. 0,58 μ., πάχ. 0,27 μ.) εδραζόμενος σε χώμα, η χρήση του οποίου δεν μπορεί να βεβαιωθεί. Ερυθρωπό κονίαμα κάλυπτε τις κλίνες.

Οι μέχρι σήμερα αποκαλυφθείσες δύο (2) κλίνες του τάφου ΙΙ της Λαμίας έχουν κτιστεί εκατέρωθεν διαδρόμου με λαξευτές πώρινες λιθοπλίνθους ορισμένες από τις οποίες φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση. Η μία κλίνη εκτεινόταν κατά μήκος της Β και μία μικρότερη κατά μήκος της Ν πλευράς. Το Δ τμήμα του τάφου, όπου υπήρχε μία ακόμη κλίνη δεν διερευνήθηκε πλήρως λόγω στατικών προβλημάτων. Στο στενό χώρο μεταξύ της Ν κλίνης και του Α θυραίου τοιχώματος αποκαλύφθηκε κτιστή κλίμακα, οι δύο βαθμίδες της οποίας είχαν προφανώς το ρόλο της εναπόθεσης προσφορών. Αναβαθμός (κτιστό έδρανο) για την εναπόθεση προσφορών και κτερισμάτων αποκαλύφθηκε στον στενό χώρο μεταξύ της Ν κλίνης και του Α θυραίου τοιχώματος αποκαλύφθηκε σε πλινθόκτιστο μονοθάλαμο καμαροσκέπαστο τάφο στην Αξιούπολη[827] και στον τάφο Α του Kirklareli (Σαράντα Εκκλησιές)[828]. Αναβαθμοί προσφορών υπάρχουν και σε αρκετούς λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους, στον στενό χώρο μεταξύ των κλινών και του θυραίου τοιχώματος, για την εναπόθεση των κτερισμάτων όπως σε τάφους της Βέροιας[829].

Κλίνες σε σχήμα «Π» υπάρχουν σπάνια σε κτιστούς τάφους[830]. Από τα σαράντα (40) περίπου γνωστά παραδείγματα αυτών των τάφων με κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές μόνον αυτός στην Πλατεία Συντριβανίου Θεσσαλονίκης[831] με τρεις κτιστές κλίνες σε σειρά και

---

825 Καραπασχαλίδου 1989, 20-1· Mangoldt 2012, 195-6, Β80.
826 Μπούγια 2005, 22.
827 Σαββοπούλου & Τσαγκαράκη 2005, 228.
828 Mansel 1943, 51ff., Lev. XIV, Res. 32· Mangoldt 2012, 344-5, Β180.
829 Τάφος Ι στο οικ. Μαυρίδη (Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 93), στους τάφους Α και Γ στο οικ. Β. Δινάλη (Τζαναβάρη 1989α) και στον τάφο ΙΙ του οικ. Π. Αμοιρίδη (Αλλαμανή 1980α).
830 Αίγινας 1: Παντερμαλής 1972, 177 αρ. 1· Mangoldt 2012, 78, Β7· Θεσσαλονίκης ΙΙ: Σισμανίδης 1997, 156-7·Mangoldt 2012, 255-6, Β120· Θεσσαλονίκης V: Σισμανίδης 1997, 158-61· Mangoldt 2012, 260-2, Β123· Τερπνής Νιγρίτας: Σισμανίδης 1997, 167-8 · Mangoldt 2012, 252-3, Β118.
831 Σισμανίδης 1997, 156· Mangoldt 2012, 259-60, Β122.

εκείνος στην Τερπνή Νιγρίτας[832] με τρεις θήκες παρουσιάζουν Π- σχημη διαρρύθμιση, ίδια με τη διάταξη του ταφικού εδράνου στον τάφο του Περιβολίου και του τάφου Ι της Λαμίας. Έχουν έναν κενό χώρο αμέσως δεξιά για τον εισερχόμενο στο θάλαμο. Ο χώρος είναι δυνατόν να φιλοξενούσε θρόνο ή *κίστη* ή ξύλινη τράπεζα με προσφορές για τους νεκρούς ή τέλος, για σπονδές[833].

Οι παλαιότεροι ερευνητές[834] συσχέτισαν τους ταφικούς θαλάμους των κτιστών μακεδονικών τάφων με τη θεωρία περί «τρικλίνων οίκων» και περί «αιθουσών συμποσίων» ή «ανδρώνων»[835] που υποτίθεται ότι αντιγράφουν. Οι θάλαμοι διαστάσεων 3 x 3 μ. θεωρήθηκε ότι κτίστηκαν σε αυτές τις διαστάσεις για να δεχτούν τρεις κλίνες σε πιόσχημη διάταξη κατά το παράδειγμα των τρικλίνων οίκων[836].

Ο Παντερμαλής παρατηρεί ότι το μήκος των νεκρικών κλινών, το οποίο συνήθως κυμαίνεται γύρω στα δύο (2) μέτρα, επιβάλλει τις διαστάσεις αυτές των τετράγωνων θαλάμων διαστάσεων 3 x 3 μ.[837]. Θεωρεί ότι αυτή η ομοιομορφία δεν μπορεί να είναι τυχαία και τη σχετίζει με τη διάταξη σε σχήμα «Γ» των ταφικών κλινών, ενώ αντιμετωπίζει με περίσκεψη τη θεωρία του τρικλινίου θέτοντας το ερώτημα αν σχετίζεται με τους ανδρώνες[838].

Ο Σισμανίδης[839] υποστηρίζει ότι η εξαιρετικά μεμονωμένη χρήση των τριών (3) ταφικών κλινών κατόψεως σχήματος «Π» συνιστά ένα ουσιώδες επιχείρημα κατά της θεωρίας περί της μίμησης των αιθουσών συμποσίων (τρικλίνων οίκων) στην ταφική αρχιτεκτονική. Ο Studniczka[840] ισχυρίστηκε ότι η συγκεκριμένη διάταξη οφείλεται σε ρωμαϊκή επιρροή.

Με την άποψη του Vollmoeller[841], ότι η συνήθεια της ταφής των νεκρών πάνω στις κλίνες είχε βασιστεί στο παλαιό ελληνικό έθιμο της πρόθεσης και της εκφοράς των νεκρών σε κλίνες, συμφωνεί ο Σισμανίδης[842]. Ο ίδιος παραθέτει τους λόγους που ευνόησαν τις τελετές της πρόθεσης, της εκφοράς και της ταφής πάνω σε κλίνες στην περίπτωση της ελληνιστικής Μακεδονίας και των μακεδονικών τάφων: οι πολιτειακές συνθήκες και

---

832 Σισμανίδης 1997, 167· Mangoldt 2012, 252-3, B118.
833 Σισμανίδης 1997, 189.
834 Υπέρμαχοι της θεωρίας αυτής υπήρξαν οι Heusey.και Daumet (1876, 250), ο Vollmoeller (1901α, 6) και η Gossel (1980, 30, 35).
835 *Ό.π.*, 173-5· Gossel 1980, 31.
836 Heusey-Daumet 1876, 249, 260, 263, 265· Vollmoeller 1901α, 6· Kurtz & Boardaman 1994, 277· Gossel 1980, 62-3.
837 Παντερμαλής 1972, 174-5.
838 *Ό.π.*, 172-5, 177-9.
839 Σισμανίδης 1997, 183-5.
840 Studniczka 1914, 134, 136-7.
841 Vollmoeller 1901α, 49.
842 Σισμανίδης 1997, 228.

συγκεκριμένα ο θεσμός της βασιλείας και πλήθους ευγενών που επιζητούσαν μεγαλειώδεις ταφικές τελετές, οι ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες και συγκεκριμένα ο πλούτος που εισέρρευσε στη Μακεδονία και είχε σαν συνέπεια την αύξηση της ματαιοδοξίας της άρχουσας τάξης, ακόμα και με τα θέματα τα σχετιζόμενα με το θάνατο και τέλος, το αξιοσημείωτο μέγεθος των μακεδονικών τάφων που επέβαλλε μεγάλες και μόνιμες νεκρικές κατασκευές και πολυτελείς κλίνες. Το μέγεθος και η πολυτέλεια πολλών από αυτούς τους τάφους, όπως για παράδειγμα των τάφων της Βεργίνας και των Λευκαδίων, θυμίζουν τις μαρτυρίες μεταγενέστερων συγγραφέων για μεγαλειώδεις ενταφιασμούς Μακεδόνων ευγενών[843]. Οι αρχαιότεροι, μνημειακότεροι και πλουσιότεροι τάφοι έχουν στο θάλαμό τους μικρότερο αριθμό κλινών (συνήθως μία και σπανιότερα δύο) ενώ οι μεταγενέστεροι, οι μικρότεροι και φτωχότεροι τάφοι διαθέτουν μεγαλύτερο αριθμό κλινών ή κλινοειδών κατασκευών[844].

Αυτό εξηγείται κυρίως από την διαφορετική οικονομική κατάσταση των δύο αντίστοιχων μακεδονικών εποχών. Στους δύσκολους καιρούς, οι Μακεδόνες εγκατέλειψαν τους μεγάλους και πολυδάπανους μακεδονικούς τάφους και στράφηκαν σε απλούστερες και συνεπώς οικονομικότερες μορφές τάφων[845]. Εξαίρεση αποτελεί ο εντυπωσιακός τάφος της Σταυρούπολης λόγω του μεγέθους, της πολυτέλειας και της επιμελημένης κατασκευής του, τον οποίο ο ανασκαφέας[846] χρονολογεί στο α΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Οι νεκρικές κλίνες των κτιστών μακεδονικού τύπου τάφων βρίσκονται στους κυρίως θαλάμους των τάφων, ενώ οι ταφές στους προθαλάμους, προκειμένου για τους διθάλαμους, είναι σπάνιες. Παραδείγματα αποτελούν ο τάφος του «Φιλίππου» στη Βεργίνα[847] και ο τάφος Ι της Αμφίπολης[848].

Οι κλίνες είναι ξύλινες, λίθινες ή μαρμάρινες. Σίγουρα, οι ξύλινες θα ήταν πολύ περισσότερες από τις λίθινες, όπως συμπεραίνεται από τα διακοσμητικά στοιχεία που έχουν απομείνει σε κάποιους τάφους. Μπορεί να υποτεθεί ότι ξύλινες κλίνες, τα υπολείμματα των οποίων εξαφανίστηκαν από τη φθορά του χρόνου, θα μπορούσαν να υπάρχουν στους τάφους στους οποίους δεν υπήρχαν λίθινες κλίνες. Εκτός από τις λίθινες και τις ξύλινες κλίνες υπήρχαν και κλίνες από ωμές πλίνθους που αποτελούν ευτελέστερο υλικό, για τις οποίες τα

---

843 Οι ταφικές τελετές για τον Ηφαιστίωνα (Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις, VII 14· Διόδωρος 17.114-5), για τον Δημήτριο τον Πολιορκητή (Πλουτάρχου Βίοι, Δημήτριος, 52-53), η πορεία της πολυτελούς αρμάμαξας με το σώμα του Μ. Αλεξάνδρου (Διόδωρος 18. 26-8· Παυσανίας Ι 6.3).

844 Σισμανίδης 1997, 185.

845 *Ο.π.*, 185-6.

846 Μακαρόνας 1956, 137-9· Mangoldt 2012, 244-6, B113.

847 Ανδρόνικος 1988α, 175· Mangoldt 2012, 275-80, B129.

848 Λαζαρίδης 1969β, 119-20· Gossel 1980, 92-4· Mangoldt 2012, 89-91, B15.

ανασκαφικά δεδομένα είναι ελάχιστα. Οι περισσότερες από τις λίθινες κλίνες ήταν πώρινες και επιχρισμένες στις ορατές τους επιφάνειες με λευκό κονίαμα. Σε σαρανταένα (41) μακεδονικούς τάφους βρέθηκαν χρυσελεφάντινες κλίνες[849]. Κλίνες από μάρμαρο χωρίς επίχρισμα σε πλούσιους μνημειακούς τάφους αναφέρει ο Σισμανίδης[850].

Από την αντιπαραβολή με τυπικούς εκπροσώπους του είδους, προκύπτει ότι μορφολογικά η διάταξη των κλινών των μακεδονικών τάφων στην κοιλάδα του Σπερχειού κινείται στο χώρο των εξαιρέσεων. Η πολυμορφία επιβεβαιώνει την ευελιξία και ελευθερία των κατασκευαστών στη διαμόρφωση λύσεων.

Στους τάφους της Λάρισας και του Πετροπόρου δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη κλινών, αλλά υπήρχαν θήκες που φιλοξενούσαν τα τεφροδόχα αγγεία. Η τέφρα του νεκρού που είχε αποτεφρωθεί εκτός του τάφου της Λάρισας φυλασσόταν πιθανώς σε υδρία προσαρμοσμένη στην κωνική κοιλότητα στην ανώτερη επιφάνεια ενός επιμελώς εξεργασμένου πώρινου κυβόλιθου. Στον θάλαμο του τάφου του Πετροπόρου αναφέρεται ότι βρέθηκε μαρμάρινη κυλινδρική θήκη, η οποία προφανώς περιείχε την τεφροδόχο κάλπη. Για τον τάφο της Αζώρου αναφέρεται ότι αρχαιοκάπηλοι είχαν διαρρήξει το εσωτερικό μίας μαρμάρινης *σορού* (τεφροδόχου κάλπης) αφού αφαίρεσαν το πώμα της. Ο Αρβανιτόπουλος διέκρινε τα ίχνη μίας ακόμη μαρμάρινης *σορού* στο εσωτερικό του θαλάμου[851].

Σε πολύ περιορισμένο αριθμό καμαροσκεπών τάφων μακεδονικού τύπου συναντώνται μεμονωμένες και εντελώς ιδιόρρυθμες κατασκευές, όπως για παράδειγμα οι είκοσι δύο (22) ορθογώνιες ταφικές τετράγωνες θήκες σε δύο (2) σειρές στις τρεις (3) πλευρές του θαλάμου του τάφου Λύσωνος και Καλλικλέους, οι οποίες περιείχαν τεφροδόχα αγγεία[852], οι δύο κόγχες του τάφου Β1 της Αμφιπόλεως[853] και η μικρή κόγχη που ήταν διαμορφωμένη στον πίσω τοίχο[854] και η λίθινη μορφής ντουλαπιού *κίστη,* πάνω σε μαρμάρινη βάση, αμέσως αριστερά της εισόδου στον τάφο «των Ερώτων» της Ερέτριας[855]. Ο Σισμανίδης[856] διακρίνει τις λίθινες θήκες για την υποδοχή των καταλοίπων της καύσης των νεκρών σε δύο κατηγορίες: σε εκείνες που λαξεύτηκαν σε ένα μόνο μεγάλο γωνιόλιθο με κοίλανση της ανώτερης επιφάνειάς τους και στις κτιστές ορθογώνιες και επιχρισμένες εξωτερικά. Διακρίνονται επίσης ως προς τη μορφή της εσωτερικής τους κοιλότητας, η οποία ήταν ορθογώνιας διατομής για την

849 Rhomiopoulou 2010, 99.
850 Σισμανίδης 1997, 190.
851 Αρβανιτόπουλος 1915.
852 Μακαρόνας 1953, 634-6· Mangoldt 2012, 173-7, B71
853 Λαζαρίδης 1966, 67-8· Mangoldt 2012, 391.
854 Huguenot 2010, 338.
855 Κουρουνιώτης 1899, 226-7· Mangoldt 2012, 137, B 50.
856 Σισμανίδης 1997, 197-8.

υποδοχή ανάλογης ορθογώνιας ξύλινης ή μεταλλικής οστεοθήκης και είχε πάντοτε καλυπτήρια πλάκα ή κυκλικής, σχήματος ανεστραμμένου κολουροκωνικού για την υποδοχή μεταλλικού οστεοδόχου αγγείου.

Στην ομάδα των λίθινων θηκών με κυκλική βάθυνση (πίν. 12.3) ανήκει η θήκη του τάφου της Λαρίσης. Όπως προαναφέρθηκε (κεφ. Γ, αρ. καταλ. 10) , κατά την ανασκαφή στο κατώτερο τμήμα του τάφου βρέθηκαν ελάχιστα καμμένα οστά, προφανώς ριγμένα στο δάπεδο από τους συλητές του τάφου[857]. Στην ίδια ομάδα ανήκει η κατασκευή του τάφου «του Πρίγκηπα» της Βεργίνας[858] και παρόμοια βάση που βρέθηκε αριστερά της εισόδου του τάφου της Πύδνας ΙΙΙ[859], στην οποία, αν και δεν υπήρχε ανάλογη κοίλανση, στηριζόταν η χάλκινη υδρία με τα οστά μιας νεκρής.

Προσανατολισμός

Η προτίμηση για προσανατολισμό Ν-Β (είσοδος στα Ν, πολλές φορές με ελαφριά παρέκκλιση ΝΑ ή ΝΔ) που παρατηρείται σε αρκετούς κτιστούς τάφους της βόρειας Ελλάδας, δεν αντανακλάται στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, όπου δεν ακολουθείται κανένας συγκεκριμένος κανόνας για τον προσανατολισμό[860] ούτε αυτός φαίνεται να στηρίζεται σε κάποιο σταθερό κριτήριο. Ο ποικίλος προσανατολισμός των κτιστών καμαροσκεπών τάφων μακεδονικού τύπου της αρχαίας Θεσσαλίας (Περιβόλι: Δ-Α, Σαραντάρι Υπάτης: Α-Δ, Αργυροχώρι: Β-Ν, Επαρχ. οδός Λουτρών Υπάτης – Σπερχειάδας: Δ-Α, Μεξιάτες: Β-Ν, Λαμία οδ. Θερμοπυλών: Ν-Β, Λαμία, οδός Κωνσταντινουπόλεως: Α-Δ, Λάρισα: Α-Δ, Πετρόπορο: Δ-Α), υποδηλώνει ότι δεν προσδίδεται ιδιαίτερη σημασία σ' αυτόν και συνδέεται προφανώς με την πρόσβαση στους τάφους από υφισταμένες οδούς.

857 Αρβανιτόπουλος 1909β, 30, 35.
858 Ανδρόνικος 1988α, 202· Σισμανίδης 1997, 45.
859 Μπέσιος 1986, 57· Σισμανίδης 1997, 164-7.
860 Huguenot 2008, 257. Για τον προσανατολισμό των τάφων της Βόρειας Ελλάδας ο οποίος δεν ακολουθεί πάντα την κατεύθυνση Ν-Β, η Miller (1993, 7) αναφέρει χαρακτηριστικά την περίπτωση των τάφων υπό τον τύμβο Μπέλλα στη Βεργίνα, οι οποίοι, αν και υπό τον ίδιο τύμβο, έχουν διαφορετικό προσανατολισμό.

ΙΙ. Λαξευτοί θαλαμωτοί

Γενικά

Ο Ανδρόνικος[861] σχολιάζοντας τον τύπο του λαξευτού θαλαμωτού παρατηρεί: …*είναι προφανές ότι οι λαξευτοί ούτοι τάφοι αποτελούν απλουστέραν και λιτοτέραν μορφήν των λαμπρών καμαρωτών τάφων, των οποίων η μορφή ιδιάζει εν Μακεδονία.* Οι Kurtz και Boardman[862] καταλήγουν στην ίδια περίπου άποψη. Οι Δρούγου και Τουράτσογλου[863] διαπιστώνουν ότι η αρχιτεκτονική - μνημειακή διαμόρφωση των θυρών και των προσόψεων ορισμένων λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Ημαθίας τους συνδέει κατά τρόπο αποφασιστικό - εξωτερικά ωστόσο - με τους κτιστούς μακεδονικού τύπου τάφους και χαρακτηρίζουν τον λαξευτό θαλαμωτό τάφο στη Μαρίνα Ημαθίας ως «συνδετικό κρίκο» του τύπου του λαξευτού θαλαμωτού με τους κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους. Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη η οποία συμπεριέλαβε στη διατριβή της τον παραπάνω τάφο που χρονολογείται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.[864], διαπιστώνει την ομοιότητα της αρχιτεκτονικής διακόσμησης της πρόσοψής του με τις προσόψεις των κτιστών τάφων[865] αλλά και των αναλογιών των διαστάσεων των θαλάμων του με τις αναλογίες των κτιστών τάφων με τον στενό προθάλαμο και τον μεγαλύτερο τετράγωνο θάλαμο[866] και ασπάζεται την άποψη του Ανδρόνικου ότι οι λαξευτοί θαλαμωτοί είναι μια πιο απλή και λιγότερο δαπανηρή μορφή των μακεδονικών κτιστών[867].

Ο Λαζαρίδης χαρακτηρίζει έναν λαξευτό θαλαμωτό τάφο στην Αμφίπολη ως «μακεδονικό»[868] ενώ ο Παντερμαλής[869] στον ορισμό του μακεδονικού τάφου, διατυπώνει την άποψη ότι από τους λαξευτούς θαλαμοειδείς τάφους μπορούν να χαρακτηριστούν ως μακεδονικοί αυτοί που έχουν κτιστεί με γωνιόλιθους μέσα σε λαξευμένο βράχο και των οποίων οι διαστάσεις είναι ανάλογες (δηλ. διαθέτουν το απολύτως αναγκαίο πλάτος των δέκα ποδών) και η καμάρα τους ανταποκρίνεται από άποψη κατασκευής στους κτιστούς μακεδονικούς τάφους.

Ο Fedak, στο κεφάλαιο της τυπολογίας των μνημείων, τα οποία περιλαμβάνει στη μελέτη του, προτείνει τρεις διαφορετικές κατηγορίες για τους ελληνιστικούς μνημειακούς

---

861 Ανδρόνικος 1961, 23.
862 Kurtz & Boardman 1994, 261.
863 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980,114.
864 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 80-4, 93, 101-12.
865 *Ό.π.*, 93.
866 *Ό.π.*, 94.
867 *Ό.π.*, 92, 97.
868 Λαζαρίδης 1962β (τάφος Ζ).
869 Παντερμαλής 1972, 147 σημ 3.

τάφους: κτιστοί, λαξευτοί στο βράχο και κατασκευασμένοι με μεικτή τεχνική δηλ. μερικώς λαξευτοί και μερικώς κτιστοί. Οι «μακεδονικοί» τάφοι οι οποίοι ορίζονται ως οι τάφοι με τύμβο, κτιστούς θαλάμους με ημικυλινδρικό θόλο και αρχιτεκτονικές προσόψεις, εντάσσονται σε ξεχωριστή κατηγορία[870].

Η Miller[871] αναφέρει τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Μακεδονίας ως στενά σχετιζόμενους με τους κτιστούς καμαροσκεπείς και διαπιστώνει ότι αν και υπάρχουν πολλές αναλογίες ανάμεσα στους δύο τύπους, αντιμετωπίζονται για λόγους σκοπιμότητας σα να ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες. Συμμερίζεται την άποψη του Παντερμαλή για τον χαρακτηρισμό των λαξευτών θαλαμωτών ως «μακεδονικών» και κλείνει τη συζήτηση για την «κάπως αυθαίρετη διαίρεση» των δύο ειδών με την αναφορά σε τάφους που συνδυάζουν χαρακτηριστικά και των δύο τύπων.

Η κατασκευή των λαξευτών θαλαμωτών τάφων μακεδονικού τύπου της αρχαίας Θεσσαλίας χρονολογείται από τον 3ο αι. π.Χ. και η χρήση τους κλιμακώνεται έως τον 7ο αι. μ.Χ.

Αν και οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι συνιστούν αντιπροσωπευτικό είδος της ταφικής αρχιτεκτονικής στον Ελλαδικό χώρο ήδη από τη μυκηναϊκή εποχή[872], στη Μακεδονία το είδος αυτό των ταφικών κτισμάτων δεν ήταν συνηθισμένο πριν τον 3ο αι. π.Χ.

Οι ελληνιστικοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι οι οποίοι έχουν ερευνηθεί έως σήμερα στη Μακεδονία, καλύπτουν χρονική περίοδο δύο αιώνων[873]. Οι αρχαιότεροι χρονολογούνται στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και οι νεότεροι στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ., η εποχή της εμφάνισής τους συμπίπτει δηλαδή με την εποχή ακμής των κτιστών καμαροσκεπών. Προς το τέλος του 3ου αι. π.Χ., όταν οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της Μακεδονίας συνέβαλαν στη δημιουργία φθηνότερων και ευκολότερων κατασκευών, οι λαξευτοί θαλαμωτοί πλήθυναν και κατά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. επικράτησαν[874] έναντι των κτιστών, οι οποίοι σταμάτησαν να κατασκευάζονται. Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι του 3ου αι. π.Χ. είχαν ως πρότυπα τους κτιστούς καμαροσκεπείς τους οποίους αντικατέστησαν, σε μέρη όπου τα εδάφη ήταν κατάλληλα για λάξευση.

---

870 Fedak 1990, 20-3, IVA1b.

871 Miller 1993, 102-3.

872 Kurtz & Boardman 1994, 25-6· Ιακωβίδης 1969.

873 Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία των λαξευτών θαλαμωτών τάφων μέσα σε δυο αιώνες δεν παρουσιάζουν σημαντικές μεταβολές, ώστε να ξεχωρίζουν με σαφήνεια τα στάδια εξέλιξής τους. Η αρχιτεκτονική μορφή τους βασικά μένει ίδια. Περισσότερο εμφανής είναι η διαφορά ποιότητας της κατασκευής, η οποία σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα στοιχεία που παρέχει η αρχιτεκτονική μορφή και τα κτερίσματα κάνουν δυνατή την χρονολογική τοποθέτησή τους, βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 100.

874 *Ό.π.*, 98-9.

Η καλύτερη στατικότητα, η στεγανότητα την οποία παρέχει ο συμπαγής βράχος, η ανθεκτικότητα της λαξευτής πρόσοψης έναντι της κτιστής και η δυνατότητα επέκτασης που δίνουν τα λαξευτά τοιχώματα των λαξευτών θαλαμωτών αποτελούν πλεονεκτήματα έναντι των κτιστών[875].

Οι στενές μορφολογικές σχέσεις άλλωστε, μεταξύ των λαξευτών θαλαμωτών και των κτιστών καμαροσκεπών τάφων της Μακεδονίας, αποδεικνύει ότι τα άμεσα πρότυπα των λαξευτών θαλαμωτών τάφων είναι οι καμαροσκεπείς κτιστοί της περιοχής. Στο μεταβατικό στάδιο της μεταφοράς της μορφής του κτιστού καμαροσκεπή σε βράχο εντάσσεται ένας τάφος στη Δράμα ($3^{ος}$ - $1^{ος}$ αι. π.Χ.), ο οποίος συνδυάζει στοιχεία λαξευτού και κτιστού τάφου[876], είναι δηλαδή διθάλαμος και έχει κτιστό με πώρινες πλίνθους τον ορθογώνιο πρώτο θάλαμο, καλυμμένο με ημικυλινδρική καμάρα και λαξευτό τον δεύτερο σχεδόν τετράγωνο θάλαμο. Ένας ακόμη κτιστός καμαροσκεπής τάφος στα Ν. Κερδύλλια διαθέτει λαξευτό θάλαμο[877].

Ο τύπος του θαλαμωτού λαξευτού τάφου, όπως αυτός εμφανίζεται στη Μακεδονία κατά την ελληνιστική περίοδο, απαντά ευρύτερα με κάποιες χρονολογικές διακυμάνσεις σχετικά με την εμφάνισή του στο ανατολικό τμήμα της μεσογειακής λεκάνης[878] και ως τις μεσημβρινές περιοχές της Ρωσίας[879].

Μετά τα μέσα του $20^{ου}$ αιώνα άρχισε ουσιαστικά η μελέτη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων[880]. Ο Ανδρόνικος[881] μελέτησε και παρουσίασε πρώτος έναν λαξευτό θαλαμωτό τάφο στη Μακεδονία και ακολούθησε η Ανδρειωμένου[882]. Η πρώτη συστηματική μελέτη ενός συνόλου λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Βέροιας έγινε από τους Δρούγου και Τουράτσογλου[883]. Η Λιλιμπάκη - Ακαμάτη στη διατριβή της[884] δημοσίευσε οκτώ (8) τάφους της Πέλλας, έναν (1) τάφο της Μαρίνας Νάουσας και παρέθεσε κατάλογο των λαξευτών θαλαμωτών τάφων που ανασκάφηκαν στη Μακεδονία έως το 1987.

---

875 *Ό.π.*, 97.

876 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α, 303-4, πίν. 244 α-ε· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 52, αρ. 17.

877 Παρλαμά 1980, 787.

878 Toll 1946, 7 ff., 9-10 (group II), 132 ff., ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά για τη σχέση των τάφων με τους μακεδονικούς: *Dura had probably adopted it (the small subterranean chamber with klinai) as the near est Syrian parallel to the Makedonian kline tomb*· Roos 1972).

879 Parovič – Pečikan1974.

880 Η έρευνα των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην Ελλάδα άρχισε τον $19^{ο}$ αιώνα. Στη Μακεδονία ο Leake (1835, 260) και ο Delacoulonche (1859, 138) ερεύνησαν έναν μεγάλο λαξευτό τάφο στην Πέλλα. Τον ίδιο τάφο περιέγραψε και ο Χρυσοχόος (1896, 13 κ.ε.).

881 Ανδρόνικος 1961.

882 Ανδρειωμένου 1970.

883 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980.

884 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994.

Στην περιοχή της Μακεδονίας, εκτός της Πέλλας[885] και της Βέροιας[886], ελληνιστικοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι έχουν ερευνηθεί στην Έδεσσα[887], στα Γιαννιτσά[888], στη Νάουσα[889] και στην ευρύτερη περιοχή της Ημαθίας[890], στο Δερβένι[891], στη Σπηλιά Εορδαίας[892], στον Μακρύγιαλο Πιερίας[893] και στο νομό Σερρών[894]. Τάφοι όμοιου τύπου έχουν ανασκαφεί στη Σάμο[895], στη Ρόδο[896], στην Κάρπαθο[897], στην Κω[898], στη Μήλο[899], στην Κρήτη[900], στην Κύπρο[901], στην Πλευρώνα Αιτωλίας[902], στο Αγγελόκαστρο Μεσολογγίου[903], στον Άγ. Γεώργιο Νεράιδας Ηλείας[904], στην περιοχή Ρεγγινίου[905] Λοκρίδας (ανατολική Φθιώτιδα).

Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία τους δεν παρουσιάζουν σημαντικές μεταβολές, ώστε να ξεχωρίζουν με σαφήνεια τα στάδια εξέλιξής τους. Η αρχιτεκτονική μορφή τους βασικά μένει ίδια. Ως χαρακτηριστικά στοιχεία των νεότερων τάφων αναφέρονται οι ποικίλες διευρύνσεις με τη μορφή κογχών στους θαλάμους, η χρησιμοποίηση υλικού σε δεύτερη χρήση και η

---

885 Τζαναβάρη 1983· Χρυσοστόμου 1983· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1992, 93-4, όπου περιγράφονται οι πρώιμες μορφές των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην περιοχή της Πέλλας· Χρυσοστόμου 2008γ· Ακαμάτη 1997, πίν. 124στ· Ακαμάτη 1998· Ακαμάτη 1999· Κουκουβού 2001· Χρυσοστόμου 2014.

886 Αλλαμανή 1996· Αλλαμανή 1998, σχ. 6, πίν. 113γ· Στεφανή 1993· Αποστόλου 1998, σχ. 7· Αλλαμανή 2003· Αποστόλου 2004· Κουκουβού 2005, εικ. 9Α-Δ· Κουκουβού 2009, εικ. 33, 34· Ψαρρά 2013.

887 Χρυσοστόμου 1996· Χρυσοστόμου 1999β· Χρυσοστόμου 2001α· Χρυσοστόμου 2013· Χρυσοστόμου 2008α, 72-5.

888 Χρυσοστόμου 2001β.

889 Ψαρρά 2015.

890 Αποστόλου 1995· Γουναροπούλου 1997· Στεφανή 2003, σχ. 6· Ψαρρά 2014.

891 Τζαναβάρη 1997, 464.

892 Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014· Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011· Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2013.

893 Μπέσιος 1998.

894 Νικολαΐδου-Πατέρα 1997· Ο Πούλιος (1997) αναφέρει ότι στη θέση «Χάνια» στην Πεντάπολη Σερρών, βρέθηκαν επτά μονοθάλαμοι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι με ευρήματα τοπικού εργαστηρίου τα οποία δεν επιτρέπουν την ακριβή τους χρονολόγηση, η οποία κυμαίνεται σύμφωνα με τον ανασκαφέα μεταξύ ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Οι Μαλαμίδου & Μάλαμα (2005, 693) αναφέρουν ότι κατά την ανασκαφή στο ανατολικό νεκροταφείο της Αμφιπόλεως και συγκεκριμένα στον τομέα Β, βρέθηκαν λαξευτοί θαλαμωτοί μεταξύ των ανευρεθέντων τάφων, χωρίς να δίνεται ο αριθμός τους. Επίσης, είκοσι τέσσερις (24) τάφοι βρέθηκαν στα Νέα Κερδύλλια, θέση Μόδι (Μάλαμα 2009).

895 Τσάκος 1982.

896 Πατσιαδά 2013, 74-80.

897 Μουτσόπουλος 1978, 39 κ.ε.

898 Φιλήμονος 1995.

899 Ζαφειρόπουλος 1962, 247· Δημακόπουλος 1973, 434·Smith 1895-1896, 69, 71-2· Mackenzie 1896-7, 80, 84.

900 Μαρκουλάκη & Νινιού-Κίνδελη 1990, 7 κ.ε.· Βαλιάνου 1992, πίν. 309· Νινιού-Κίνδελη 2000· Παπαδάκης 2001.

901 Karageorghis 1973, 203, fig. XXI-XXIII· Vessberg-Westholm 1956, 20 fig. 16, 5, 23, 17, 3, 24-5, fig. 18, 3, 6I.

902 Μαστροκώστας 1968.

903 Κολώνας 1990, σχ. 24· Κολώνας 1992· Τσαντήλα 2011.

904 Αραπογιάννη 1995, σχ. 2-3.

905 Δακορώνια 1997γ.

αμελέστερη λάξευση του βράχου[906]. Ο τύπος του λαξευτού θαλαμωτού τάφου στην Ελλάδα επιβιώνει στη ρωμαϊκή περίοδο[907].

Τύμβος

Όπως οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι, έτσι και οι λαξευτοί θαλαμωτοί[908] έχουν κατασκευαστεί κατά ομάδες[909], ενώ ο τύμβος ο οποίος σκεπάζει τους κτιστούς[910] δεν διαπιστώνεται συχνά στους θαλαμωτούς. Στην αρχαία Θεσσαλία μόνο γύρω από τον τάφο που εντοπίστηκε στη θέση Σωρός στο ακρωτήριο Αγκίστρι (αρχαία Άκρα Πύρρα) διασωζόταν μέρος της επίχωσης του τύμβου του[911]. Στη Μακεδονία παραδείγματα τυμβοσκέπαστων θαλαμωτών τάφων αποτελούν δύο τάφοι στην Αμφίπολη[912] και ένας στην Πέλλα[913]. Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε κάποιες περιπτώσεις λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι βρίσκονται υπό έναν κοινό τύμβο με κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους μακεδονικού τύπου ή κιβωτιόσχημους[914]. Πιθανότατα, οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι είχαν τύμβους όχι τόσο μνημειακούς όσο οι κτιστοί καμαροσκεπείς, χωρίς λίθινη κρηπίδα, οι οποίοι λόγω των καιρικών συνθηκών και των καλλιεργειών δεν διατηρήθηκαν.

Δρόμος

Η πρόσβαση στους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους γινόταν από ένα λαξευτό διάδρομο στο φυσικό βράχο, τον δρόμο. Ο δρόμος αποτελεί κοινό στοιχείο των λαξευτών τάφων ανεξάρτητα από τη διαμόρφωση της πρόσοψής τους[915]. Σε αρκετές περιπτώσεις, εξαιτίας των καταστροφικών εργασιών των μηχανημάτων, είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτή η ακριβής

---

906 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 99-100.

907 Στη ρωμαϊκή εποχή ανήκει μεγάλος λαξευτός θαλαμωτός τάφος διαμορφωμένος μέσα σε φυσική σπηλιά, Ν της Βέροιας. Στο εσωτερικό υπάρχει κλινοειδής κατασκευή σε σχήμα Π, όπου βρέθηκαν τρεις ταφές, βλ. σχ. Τζαναβάρη 1989δ. Για την Κρήτη, περιοχή με άφθονα δείγματα λαξευτών θαλαμωτών τάφων ρωμαϊκών χρόνων, βλ. σχ. Παρασκευαΐδης 1929, 44· Λεμπέση 1971· Λεμπέση 1977· Carington–Smith 1982· Δροσίνου 1997· Γαβριλάκη 2003.

908 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 14· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 19.

909 Ανδρόνικος 1988, 55 (τάφοι Μεγάλης Τούμπας), 35 (τάφοι Μπέλλα)· Μπέσιος 1985, 53 (τάφοι Πύδνας).

910 Σε πολλές περιπτώσεις ο τύμβος έχει καταστραφεί πιθανόν από την μηχανική καλλιέργεια, βλ. σχ. Ρωμαίος 1951, 52, σημ. 2.

911 Ιντζεσίλογλου 1998.

912 Αναφέρεται η ύπαρξη ψηλού τύμβου, βλ. σχ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1974.

913 Ο τύμβος έχει διάμετρο στη βάση του είκοσι (20) μέτρα και ύψος περίπου δεκαέξι (16) μέτρα, βλ. σχ. Leake 1835, 260· Delacoulonche 1859, 138· Χρυσοχόος 1896, 13· Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου 1971, πίν. α,β,γ.

914 Τσιμπίδου 1997· Τσιμπίδου 1998α, 231 (Άγιος Αθανάσιος Θεσσαλονίκης)· Δρούγου 2009, 63 σημ. 1-3, 67 σχ. 2 (τάφοι «Heusey» και «Μπέλλα»).

915 *Ό.π.*, 93, σημ. 178.

μορφή του δρόμου και ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η κάθοδος στον τάφο. Με βάση τους δρόμους των τάφων οι οποίοι δεν καταστράφηκαν, παρατηρούνται κλίμακες λαξευμένες στο βράχο ή και απλές απότομες επικλινείς προσβάσεις[916].

Συνήθως ο δρόμος έχει τη μορφή τετράπλευρου ορύγματος, στη μια πλευρά του οποίου σχηματίζονται λαξευτές βαθμίδες, οι οποίες οδηγούν στο εσωτερικό του τάφου[917]. Σπάνια, οι δρόμοι καλύπτονται με καμάρα λαξευμένη στο βράχο[918].

Η διαμόρφωση ευρύτερου χώρου μπροστά στην είσοδο σε αρκετούς τάφους στην αρχαία Θεσσαλία [Λαμία: Κούκιου ΙΙ (πίν. 19.3), Κούκιου ΙΙΙ (πίν. 20.2), Κούκιου IV (πίν. 21, 22), Τσαδήμα ΙΙ (πίν. 24. 3, 4), Σδράλη IV (πίν. 28), Αγγελακόπουλου ΙΙ (πίν. 29.4), Χ. Σκάρλα ΙΙΙ (πίν. 34.3), Αργυροκάστρου έργα ΔΕΥΑΛ (πίν. 35.3), Θ. Σκάρλα ΙΙ (πίν. 39.2), Θ. Σκάρλα ΙΙΙ (πίν. 40.3), Θ. Σκάρλα IV, Δομικής XVII (πίν. 41.2), XVIII (πίν. 42.2), Τσαμαδιά (πίν. 44.2), Μπίμπα Ι (πίν. 45.4), Μπίμπα IV (πίν. 46.2)] βρίσκει παράλληλα στους πλατύτερους εμπρός της εισόδου δρόμους των λαξευτών τάφων ή την διαμόρφωση ευρύτερου χώρου όπως σε λαξευτούς τάφους στη Μακεδονία[919] και στην τραπεζιόσχημη αυλή μπροστά στην είσοδο του κτιστού τάφου στην Αγ. Παρασκευή Θεσσαλονίκης[920].

Ο δρόμος ενός τάφου στην Πέλλα[921] έχει κατά μήκος των μακρών πλευρών του ένα λαξευτό αναβαθμό όπως και ο κτιστός τάφος C στο Kirklareli[922].

Η πολλαπλή χρήση των λαξευτών θαλαμωτών τάφων δημιουργούσε προβλήματα σχετικά με τις διαδοχικές αποχωματώσεις και επιχωματώσεις του δρόμου έπειτα από κάθε νέα ταφή, ειδικά στις περιπτώσεις στις οποίες οι δρόμοι είχαν μεγάλο μήκος. Έχει διατυπωθεί από την Δακορώνια η άποψη ότι ο δρόμος των τάφων έμενε ανοικτός[923]. Ενισχυτικά της άποψης αυτής θεωρούνται η ανεύρεση επιτυμβίων στηλών στο δρόμο κάποιων τάφων, όπως για παράδειγμα Ν της εισόδου του τάφου V στο οικ. ιδ. Δ. Κούτρα στον Αχινό (πίν. 52.1)

---

916 Νεκρόπολη Αμφίπολης βλ. σχ. Λαζαρίδης 1962β, 70-1, πίν. 20α, 21α (τάφος Z ο οποίος αναφέρεται ως «μακεδονικός»), Λαζαρίδης 1965α, 81 (τάφος Η), Λαζαρίδης 1965α, 81, πίν. 55β, 56α (τάφος Θ), Λαζαρίδης 1965β, 42, πίν. 41α (τάφος Ι), Λαζαρίδης 1965β, 42, 43, πίν. 41β, 42 α,β (τάφος Κ), Τζαναβάρη 1988β· Αλλαμανή 1989α· Έδεσσα, Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Μπιζάτη, βλ. σχ. Πέτσας 1968β, 343, σχ. 11, 344, σχ. 12, πίν. 362 β, γ, ζ-θ, πίν. 365 η-θ· Πέτσας 1968β, 343, σχ. 11, 344, σχ. 12, πίν. 363 α-στ, πίν. 364 α-ι· Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169 α,β (τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, IV) · Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27, σχ. 2α, 2β (τάφος Α), 36, σχ. 8α, 8β (τάφος Ι).

917 Οι δρόμοι όλων των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Βέροιας, της Έδεσσας και της Αμφίπολης είναι βαθμιδωτοί.

918 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27-30, σχ. 2α, 2β (τάφος Α)· Τσάκος 1982, 361· Vessberg-Westholm, 24.

919 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27-30 (τάφος Α).

920 Σισμανίδης 1982, 267.

921 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 33 (τάφος Ε).

922 Στον τάφο C στο Kirklareli (Σαράντα Εκκλησιές) το τμήμα του δρόμου με τον αναβαθμό έχει τη μορφή προθαλάμου, βλ. σχ. Mansel 1943, 52, pl. XVI, 36· Παντερμαλής 1972, 179, αριθ. 22.

923 Δακορώνια 1986, 152-3 .

βρέθηκε ορθογώνια βάση με τόρμο η οποία ή ήταν σε δεύτερη χρήση ενσωματωμένη στην ξερολιθιά ή στήριζε κάποια στήλη που έφραζε την είσοδο[924], τα λείψανα περιοδικών προσφορών έξω από τις εισόδους τάφων[925], η διάνοιξη κογχών στις παρειές των δρόμων σε κάποιο ύψος από το δάπεδο[926], η οποία αποδεικνύει ότι και ο δρόμος χρησιμοποιούνταν μερικές φορές για ενταφιασμούς, αλλά και η ύπαρξη λαξευτού αναβαθμού κατά μήκος των παρειών του δρόμου, ο οποίος ίσως εξυπηρετούσε κάποια τελετουργία, την απόθεση κτερισμάτων ή και την ανάπαυση όσων ήταν παρόντες στη νεκρική τελετή[927].

Ο δρόμος του τάφου και η είσοδος βρίσκονται συνήθως στην ίδια ευθεία, ενώ η απόκλιση η οποία υπάρχει σε κάποιες περιπτώσεις [Αχινός: Κούτρα VII (πίν. 53.1, 55), Λ. Μπούρχα πίν. 58)] οφείλεται προφανώς σε προβλήματα λάξευσης του βράχου ή στην διάνοιξη και άλλων τάφων στην περιοχή. Το πλάτος του δρόμου των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας κυμαίνεται από 0,70μ. (Λαμία, Κούκιου Ι) έως 2,00μ. (Αχινός, Σπυρόπουλου Ι) και είναι συνήθως μεγαλύτερο μπροστά στην είσοδο του τάφου. Το μήκος τους κυμαίνεται από 0,81μ. (σωζόμενο, Λιμογάρδι Ι) έως 6,17μ. (Λαμία, Τσαμαδιά).

Οι δρόμοι των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας είναι επικλινείς, τις περισσότερες φορές βαθμιδωτοί, έχουν επιμελώς λαξευμένες και σπάνια επιχρισμένες τις παρειές τους (Λαμία, Χ. Σκάρλα ΙΙΙ). Η πρόσβαση στο εσωτερικό του θαλάμου των τάφων της Λαμίας επιτυγχανόταν με κάθετη στην πρόσοψη κλίμακα από δύο (2) -τρεις (3) (Κούκιου Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, IV, Τσαδήμα ΙΙ, Αγγελακόπουλου ΙΙ), τέσσερις (4) (Μπίμπα Ι) ή έξι (6) (Τσαμαδιά) λαξευτές στο βράχο βαθμίδες. Οι πλευρές των δρόμων των τάφων Ι και ΙΙΙ του οικοπέδου Κούκιου κοντά στις εισόδους είχαν στερεωθεί με ξερολιθιά. Πολύ συχνά, μπροστά στις εισόδους μερικών τάφων, οι δρόμοι καταλήγουν σε πλάτωμα [Κούκιου ΙΙ (πίν. 19.1, 3), Κούκιου ΙΙΙ (πίν. 20), Κούκιου IV (πίν. 22), Τσαδήμα ΙΙ (πίν. 25.1, 3), Σδράλη IV (πίν. 27.3, πίν. 28), Αγγελακόπουλου ΙΙ (πίν. 29.1, 4), Χ. Σκάρλα ΙΙΙ (πίν. 34.1, 3), Αργυροκάστρου έργα ΔΕΥΑΛ (πίν. 35.1,3), Θ. Σκάρλα ΙΙ (πίν. 39), Θ. Σκάρλα ΙΙΙ (πίν. 40.1, 3), Θ. Σκάρλα IV,

---

924 *Ό.π.* Πάνω ακριβώς από την πρόσοψη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Σάμου ο βράχος ήταν διαμορφωμένος ώστε να δεχτεί στήλες ή βωμούς, βλ. σχ. Τσάκος 1982, 363. Αυτά τα σήματα είναι φυσικό κάποιες φορές να μεταφέρονται από την αρχική τους θέση και έτσι μπορεί ίσως να εξηγηθεί η ανεύρεση στηλών στους δρόμους κάποιων τάφων.

925 Δακορώνια *ό.π.*

926 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169 α, β· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980: Βέροια, οικ. Κ. Θώμογλου (Ο.Τ. 280), 45 κ.ε., σχ. V, VI· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980: Βέροια, θέση Κάτω Πράσινος Κήπος, οικ. Χατζημάμογλου-Κοσμίδη, (Ο.Τ. 304), 110, σχ. 12, 5· Αλλαμανή 1988· Τζαναβάρη 1989γ· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 36, σχ. 8α, 8β (τάφος Ι)· Δρούγου & Τουράτσογλου, 45 κ.ε., Βέροια, οικόπεδο Κ. Θώμογλου Ο.Τ. 280, ΒΑ. Βέροιας, βλ. σχ. Ανδρειωμένου 1984, σχ. 1-5, πίν. 308α-γ· Ανδρειωμένου 1970, 228, εικ. 1-3· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχ. 12, 5· Αλλαμανή 1988 (τάφοι 1, 4)· Τζαναβάρη 1989γ (τάφοι Β, Γ)· Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169α, β (τάφος IV).

927 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 33, 96 σημ. 209 (τάφος Ε).

Δομικής XVII (πίν. 41), XVIII (πίν. 42), Τσαμαδιά (πίν. 44), Μπίμπα Ι (πίν. 45.2, 4), Μπίμπα IV (πίν. 46)]

Σε ορισμένες περιπτώσεις [Σδράλη Ι, ΙΙΙ (πίν. 26.1, 27.1, 28), Αγγελακόπουλου V (πίν. 29.2, 4), Φλώρου Ι (πίν. 31.1, 33)] αντί του δρόμου μπροστά στο άνοιγμα της εισόδου υπήρχε ένα ορθογώνιο όρυγμα.

Η πρόσβαση - κάθοδος στους τάφους του Αχινού και του Κούβελου επιτυγχανόταν με λαξευτούς βαθμιδωτούς δρόμους με δύο (2) (Λ. Μπούρχα, Καρανάσιου, Νταλαρίζου XXX, Κούβελος ΙΙΙ) έως έξι (6) (Ραφτόπουλου XXII, XLIV) βαθμίδες, οι οποίες κατέληγαν σε ορθογώνια ορύγματα ή με απλά τετράπλευρα ορύγματα [Κυριώφ ΙΙ (πίν. 47.1, 3), Κούτρα V, VII, VIII (πίν. 55), Αργυρίου (πίν. 57.1, 3), Λ. Μπούρχα (πίν. 58.1, 3, 4), Χαρίση XIV (πίν. 60), Σπυροπούλου Ι (πίν. 62.1, 3, 68), Σπυροπούλου ΙΙ (πίν. 63.1, 3, 68), Σπυροπούλου VI (πίν. 64, 68), Σπυροπούλου VII (πίν. 65.1, 3, 68), Αρμυριώτη IV (πίν. 30.1), Αρμυριώτη VII (πίν. 71.1, 73), Μπλούνα (πίν. 75.1, 3), Γ. και Π. Καρανάσιου, τάφος XI (πίν. 76), Νταλαρίζου XV (πίν. 77.1, 3), Νταλαρίζου XVI (πίν. 78.1, 3), Νταλαρίζου XXX (πίν. 79.1,3), Ραφτόπουλου XXII (πίν. 80), Ραφτόπουλου XXVIII (πίν. 81), Ραφτόπουλου XXXIII (πίν. 82), Ραφτόπουλου XXXV (πίν. 83), Ραφτόπουλου XLIII (πίν. 84), Ραφτόπουλου XLIV (πίν. 85)]. Σε δύο περιπτώσεις (Σπυρόπουλου ΙΙ και VII) υπήρχε όρυγμα στο μέσον του προαναφερθέντος «πλατώματος».

Στην περίπτωση του τάφου IV του Κούβελου (πίν. 89) ο λαξευτός δρόμος του είχε αναβαθμό στο μέσον του και κατέληγε σε ορθογώνιο όρυγμα προ της εισόδου, ενώ στον τάφο Ι στο Λιμογάρδι σωζόταν μικρό τμήμα του λαξευτού δρόμου που κατέληγε σε ορθογώνιο λάξευμα προ της εισόδου (πίν. 91.1).

Οι διαφορές στη μορφή των δρόμων των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας μπορούν να ερμηνευτούν, όπως και για τους τάφους της Μακεδονίας, κυρίως ως αποτέλεσμα της διαμόρφωσης του εδάφους[928].

Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη υποστηρίζει ότι η πρόσβαση στους τάφους δεν ήταν τελείως ανοικτή[929]. Θεωρεί ότι χαμηλοί τύμβοι οι οποίοι είχαν δημιουργηθεί από χώμα ή λατύπη της λάξευσης κάλυπταν μόνο τους θαλάμους των τάφων[930]. Ως εκ τούτου, ο δρόμος ο οποίος βρισκόταν εκτός του τύμβου, έπειτα από την πρώτη ταφή γέμιζε τμηματικά με χώμα το οποίο πρέπει να απομακρυνόταν κατά τόπους και όχι μέχρι το δάπεδο ούτε σε όλο το μήκος του,

928 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 77.
929 *Ό.π.*, 97.
930 *Ό.π.*, σημ. 212.

έτσι ώστε να εξυπηρετείται κάθε μεταγενέστερη τοποθέτηση ταφής στο εσωτερικό του θαλάμου. Σε κάποιες περιπτώσεις απομακρύνονταν μόνο οι ανώτερες στρώσεις των λίθων που έφρασσαν τις εισόδους των θαλάμων[931]. Επειδή τα φράγματα των εισόδων στους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους, για τα οποία γίνεται λόγος στη συνέχεια, ήταν αμελώς διαμορφωμένα και άρα μη ορατά, μπορεί να υποτεθεί ότι η επιχωμάτωση γινόταν μόνο μπροστά στην είσοδο και ο δρόμος έμενε κενός.

Πρόσοψη

Οι προσόψεις όλων των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας ήταν απλές, λαξευμένες στο φυσικό βράχο, αρκετές φορές ήταν επιμελώς λαξευμένες και πουθενά δεν διαπιστώθηκε προσπάθεια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης. Το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από τον αμελώς ή επιμελώς λειασμένο βράχο και έχει καμπύλη πολλές φορές την πάνω πλευρά του. Αυτού του είδους η πρόσοψη είναι πολύ κοινή και στη Μακεδονία. Τέτοια απλή πρόσοψη διαθέτουν οι περισσότεροι τάφοι της Μακεδονίας (Πέλλας, Έδεσσας, Αμφίπολης, Βέροιας) και της Σάμου.

Η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της πρόσοψης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων όπως και των κτιστών καμαροσκεπών είναι μόνο διακοσμητική. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της πρόσοψης δεν σχετίζονται με την υπόλοιπη κατασκευή του τάφου[932].Οι Δρούγου και Τουράτσογλου υποστηρίζουν ότι η αετωματική επίστεψη των θυρών των λαξευτών τάφων αποτελεί αναφορά στις επιτύμβιες στήλες[933]. Η επιλογή ορισμένων αρχιτεκτονικών στοιχείων για την πρόσοψη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί ως το αποτέλεσμα μιας συνεχώς φθίνουσας τάσης μίμησης των κτιστών τάφων που παρατηρείται σε περιοχές απομακρυσμένες από την Ημαθία η οποία αποτελεί το κέντρο των κτιστών μακεδονικού τύπου τάφων[934]. Σε αυτές τις περιοχές οι λαξευτοί τάφοι του 2^{ου} αι. π.Χ. έχουν συνήθως τάση για προσόψεις χωρίς καμία αρχιτεκτονική διακόσμηση. Η τάση αυτή απλοποίησης των προσόψεων παρατηρείται στην ανατολική Μακεδονία και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας[935].

Η αποκλειστική χρήση στοιχείων του δωρικού ρυθμού στην πρόσοψη των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία ίσως οφείλεται στην ευκολότερη και περισσότερο επιτυχή

---

931 Δρούγου & Τουράτσογλου, 109.
932 Miller 1982, 153.
933 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 8.
934 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 94.
935 Τσάκος 1982, 344.

απόδοσή τους στο λαξευτό βράχο[936]. Προσόψεις με αρχιτεκτονική διαμόρφωση δωρικού ρυθμού διαθέτουν τάφοι στην Πέλλα[937], ο τάφος στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα της Φλώρινας[938] και οι τάφοι στο Σιδηρόκαστρο Σερρών[939]. Οι παραστάδες, το ανώφλι, το επιστύλιο, η ταινία με κανόνες και σπάνια με σταγόνες, οι τρίγλυφοι και οι μετόπες, το αέτωμα και τα ακρωτήρια συνθέτουν την πρόσοψη αρκετών τάφων στη Μακεδονία. Όλα τα παραπάνω στοιχεία δεν συνυπάρχουν απαραίτητα σε έναν τάφο και αποδίδονται λαξευτά με έξεργο ή χαμηλό ανάγλυφο, χαρακτά, με κονίαμα και χρώμα ή και με τον συνδυασμό των παραπάνω. Χωριστοί λίθοι για την δήλωση των παραστάδων και του ανωφλίου χρησιμοποιούνται σε ορισμένους τάφους[940]. Αυτού του είδους οι προσόψεις επιχρίονται συνήθως με κονιάματα τα οποία σώζονται κατά τόπους.

Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη διακρίνει τυπολογικά τις αρχιτεκτονικά διαμορφωμένες προσόψεις των λαξευτών θαλαμωτών τάφων σε τέσσερις (4) ομάδες ανάλογα με τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία και με τον τρόπο με τον οποίο αυτά είναι διευθετημένα[941]. Η διαμόρφωση της πρόσοψης των λαξευτών θαλαμωτών τάφων ποικίλει ανάλογα με την περιοχή, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις οι προσόψεις των τάφων της ίδιας περιοχής δεν είναι ίδιες.

Στην αρχαία Θεσσαλία το πλάτος της εισόδου των τάφων κυμαίνεται από 0,45 μ. (Ραφτόπουλου ΙΙ) έως 1,20 μ. (Αθ. Κούτρα Ι) και το ύψος από 0,73 μ. (Δομικής XVIII) έως 2,00 μ. (Αθ. Κούτρα Ι). Οι διαστάσεις συγκρινόμενες με αυτές των εισόδων στις απλά διαμορφωμένες προσόψεις των τάφων της Μακεδονίας είναι αρκετά μικρότερες[942].

---

936 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 93, σημ. 184.

937 *Ό.π.*, 33, σχ. 5 (τάφος Ε), 36, σχ. 8α, 8β (τάφος Ι).

938 Μπακαλάκης 1935, 111, εικ. 9, 112, σχ. 2.

939 Κουκούλη 1968α, πίν. 313γ,δ.

940 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 19 κ.ε., σχέδ. Ι-ΙΙΙ, 12, αρ. 3· Σιγανίδου 1985β· Σιγανίδου 1987β· Τζαναβάρη 1983, 246 κ.ε.· Τζαναβάρη 1988β, 409· Τζαναβάρη 1988γ, 410· Αλλαμανή 1988 (τάφος Ι)· Τζαναβάρη 1989γ, 300 (τάφος Γ)· Τσάκος 1982, 404.

941 Βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 78-84 όπου και οι σχετικές αναφορές σε συγκεκριμένους τάφους. Στην ομάδα Α περιλαμβάνονται οι τάφοι στους οποίους οι δύο κάθετες πλευρές του ανοίγματος της εισόδου πλαισιώνονται από παραστάδες. Στην ομάδα Β το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από δύο παραστάδες στις κάθετες πλευρές και από ένα ανώφλι επάνω που αποδίδονται λαξευτά ή από ξεχωριστούς λίθους και αρκετές φορές είναι επιχρισμένα. Στην ομάδα Γ το άνοιγμα της εισόδου πλαισιώνεται από παραστάδες, ανώφλι, επιστύλιο και αετωματική επίστεψη με ή χωρίς ακρωτήρια που αποδίδονται λαξευτά, από ξεχωριστούς λίθους, με χάραξη ή με κονίαμα και χρώμα. Η διάταξή τους δεν είναι ομοιόμορφη. Το ανώφλι ορισμένες φορές αποτελεί το οριζόντιο γείσο του αετώματος και ο αριθμός των ακρωτηρίων ποικίλλει. Τέλος, χαρακτηριστικό στοιχείο των τάφων της ομάδας Δ αποτελεί η ύπαρξη ζωφόρου με τριγλύφους και μετόπες παράλληλα με τα άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία της ομάδας Γ.

942 Το πλάτος της εισόδου στις απλά διαμορφωμένες προσόψεις των τάφων της Μακεδονίας κυμαίνεται από 0,75 έως 1,70 μ. και το ύψος από 1,23 έως 2,65 μ., βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 77.

Το άνοιγμα της εισόδου των τάφων και στα δύο είδη των προσόψεων δεν είναι πάντα τοποθετημένο ακριβώς στον κεντρικό άξονα του τάφου[943].

Στους λαξευτούς τάφους συνηθίζονται τα τελείως απλά ανοίγματα εισόδων τα οποία υπάρχουν σε πολλούς κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους[944]. Στοιχείο το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα της τάσης απλοποίησης των λαξευτών έναντι των κτιστών τάφων είναι η έλλειψη εξωτερικής θύρας σε αυτούς[945].

Λαξευτό, ελαφρώς υπερυψωμένο κατώφλι υπήρχε στον τάφο στο οικόπεδο Αργυρίου (πίν. 57.1, 2, 4) στον Αχινό. Βαθμίδες λαξευτές στο βράχο ή από ξεχωριστούς λίθους σχηματίζονται όταν το δάπεδο του τάφου είναι χαμηλότερο από το επίπεδο του δρόμου. Μία (1) έως τρεις (3) λαξευτές βαθμίδες οδηγούσαν από την είσοδο στο δάπεδο του θαλάμου σε σαρανταένα (41) από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας: Μία (1) βαθμίδα από την είσοδο στο θάλαμο: Σδράλη Ι, Φλώρου Ι, Κυριώφ, Κούτρα ΙΙ, ΙΙΙ, IV, V, VII, VIII, Αργυρίου, Σπυρόπουλου VI, Παπαλεξόπουλου, τάφος στο λόφο της ακρόπολης του Αχινού, Αρμυριώτη XIX, Νταλαρίζου XVI, XXX, Ραφτόπουλος XXXV, Κούβελος ΙΙΙ, Ηράκλεια ΙΙΙ (αρ. Καταλόγου 87), Ντούνος. Δύο (2) βαθμίδες: Κούκιου Ι και ΙΙΙ, Τσαδήμα Ι και ΙΙ, Σδράλη ΙΙΙ, Αγγελακόπουλου ΙΙ και V, Χ. Σκάρλα, Θ. Σκάρλα Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, Χειμάρας, Δομικής XVII, XVIII, Μπίμπα Ι, Νταλαρίζου XV, Κούβελος IV. Τρεις (3) βαθμίδες: Δημακού, Σδράλη ΙΙ, Δομική XIX, Αργυροκάστρου, έργα ΔΕΥΑΛ.

Πολλοί τάφοι στην αρχαία Θεσσαλία είχαν κατεστραμμένες εισόδους με μετατοπισμένα και θραυσμένα τα υλικά που αποτελούσαν τα φράγματά τους, ενώ άλλων οι είσοδοι δεν αποκαλύφθηκαν. Ένας τάφος διέθετε δύο εισόδους (Λαμία, Κούτρα ΙΙ). Οι είσοδοι ήταν απλά ορθογώνια ανοίγματα με καμπύλη συνήθως την πάνω πλευρά τους. Το άνοιγμα της εισόδου έκλεινε κατά κανόνα μια ορθογώνια πλάκα από πωρόλιθο (Λαμία: Κούκιου, Τσαδήμα, Σδράλη Ι, ΙΙΙ, Αγγελακόπουλου V, Αχινός: Κυριώφ, Κούτρα Ι και ΙΙ) ή ασβεστόλιθο (Λαμία: Μπίμπα Ι, Αργυροκάστρου 1-4), σε πολλές περιπτώσεις θραυσμένη, την οποία σε ορισμένες περιπτώσεις την στήριζαν αργοί λίθοι (Λαμία: Τσαδήμα Ι, ΙΙ, Αχινός: Κούτρα VIII) ή ξερολιθιά (Λαμία: Παύλου, Κούτρα, Σδράλη IV, Αχινός: Κούτρα ΙΙΙ, IV). Οι είσοδοι φράσσονται επίσης από αργούς λίθους και αρχιτεκτονικό υλικό σε β΄ χρήση, με θραύσματα κεραμίδων ανάμεσά τους (Αχινός, Σπυρόπουλου ΙΙ). Την είσοδο του τάφου ΙΙ του

---

943 Σιγανίδου 1987β· Αλλαμανή 1989γ· Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 39-43, σχ. 9, 10 (τάφος αγρού Ζωτάκη).

944 Gossel 1980, 102 (Αμφίπολη IV), 134 (Ευκαρπία Ι), 139 (Λάκκωμα Ι), 141 (Λάκκωμα ΙΙ), 200 (Μεσημέρι), 249 (Τσάγεζι).

945 Δεν λείπουν όμως και τα παραδείγματα κτιστών τάφων που έχουν αντί θυρών φράγματα από λίθους, βλ. σχ. Παντερμαλής 1972, 150, σημ. 5.

οικοπέδου Αγγελακόπουλου στη Λαμία εκτός από την ορθογώνια πλάκα έφρασσε και τμήμα της επίστεψης μιας επιτύμβιας στήλης. Την είσοδο του τάφου IV του οικ. Αρμυριώτη στον Αχινό έφρασσαν τρία (3) τμήματα μαρμάρινων επιτύμβιων ενεπίγραφων στηλών και αργοί λίθοι. Νότια της εισόδου του τάφου V στο οικόπεδο Κούτρα στον Αχινό βρέθηκε ορθογώνια βάση με τόρμο η οποία ή ήταν σε δεύτερη χρήση ενσωματωμένη στην ξερολιθιά ή στήριζε κάποια στήλη που έφραζε την είσοδο (πίν. 52.1). Την είσοδο του τάφου ΙΙ του οικ. Θ. Σκάρλα έφρασσαν πώρινη πλάκα αποκεκρουσμένη, θραύσματα πώρινων αρχ/κών μελών και αργοί λίθοι.

Στην περίπτωση του ημίεργου τάφου ΙΙ του οικοπέδου Κούκιου στη Λαμία, ο οποίος διέθετε μία (1) μόνο κλίνη, η είσοδος δεν βρίσκεται στην ευθεία του κεντρικού άξονα των τάφου. Η κατασκευή του τάφου δεν ολοκληρώθηκε, προφανώς λόγω κακού υπολογισμού του χώρου που απέμενε μέχρι την είσοδο του προϋφιστάμενου γειτονικού τάφου, με αποτέλεσμα η είσοδος να βρίσκεται στα δεξιά του κεντρικού άξονά του. Επίσης, έκκεντρα τοποθετημένο είναι το άνοιγμα της εισόδου στην πρόσοψη των τάφων Ι και ΙΙ του οικ. Θ. Σκάρλα στη Λαμία, XXII, XXXV του οικ. ιδ. Ραφτόπουλου και του τάφου XV του οικ. ιδ. Χαρίση στον Αχινό, όπως επίσης το σχεδόν ορθογώνιο με επιμελώς λαξευμένα τοιχώματα άνοιγμα της εισόδου στην επίσης λαξευμένη με επιμέλεια πρόσοψη του τάφου IV στον Κούβελο.

Στη Μακεδονία οι είσοδοι φράσσονται από αργούς λίθους και αρχιτεκτονικό υλικό σε δεύτερη χρήση[946], πολλές φορές με θραύσματα κεραμίδων ανάμεσά τους[947] ή από λαξευμένους γωνιόλιθους[948] ή από μία λίθινη πλάκα[949]. Με πέτρινες πλάκες στερεωμένες με κονίαμα ήταν φραγμένες και οι είσοδοι τάφων στη Σάμο[950]. Ορθογώνιες λιθόπλινθοι τοποθετούνται ως κατώφλια σε τάφους της Πέλλας[951] και της Βέροιας[952]. Σε τάφο στη Δράμα[953] το κατώφλι ήταν μαρμάρινο. Κατώφλι από χωριστό λίθο αναφέρεται σε τάφο στη Σάμο[954].

---

946 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 30-3, σχ. 3, 4 (τάφος Γ), 33, σχ. 6 (τάφος Η), 33, 36, σχ. 7 (τάφος Θ), 36-9, σχ. 8α, 8β (τάφος Ι), 39-43 (τάφος αγρού Ζωτάκη).

947 Σιγανίδου 1987α, 305 (τάφος Δ).

948 Σιγανίδου 1985β, (τάφος Ι)· Σιγανίδου, 1987α (τάφοι Α-Δ)· Σιγανίδου 1987β· Σιγανίδου 1987γ (τάφος ΙΙ). Σε ορισμένες περιπτώσεις ο δεύτερος συνήθως από τους γωνιόλιθους είχε λοξότμητη την εσωτερική του πλευρά, προφανώς για να διευκολύνεται η κατάβαση του νεκρικού φορείου στον τάφο στις μεταγενέστερες χρήσεις του, βλ. σχ. Δρούγου &Τουράτσογλου 1980, 109.

949 Petsas 1956, 313-4, εικ. 3-5· Σιγανίδου-Καραμανώλη 1965, 232, πίν. 263 α,β.

950 Τσάκος 1982, 405.

951 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 33, 36, σχ. 7 (τάφος Θ), 36-9, σχ. 8α, 8β (τάφος Ι), 55 (τάφος Δ).

952 Petsas 1956, 313-4, εικ. 3-5. 86, 87· Σιγανίδου 1984· Αλλαμανή 1989β.

953 Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α, πίν. 244 α-ε.

954 Τσάκος 1982, 369.

Θάλαμος

Στη γενική τους μορφή οι θάλαμοι των λαξευτών θαλαμωτών τάφων είναι τετράπλευροι χώροι λαξευμένοι στο βράχο με ακανόνιστο τις περισσότερες φορές σχήμα και με ελλειψοειδή οροφή. Σύμφωνα με την κάτοψή τους οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι διακρίνονται σε μονοθάλαμους και διθάλαμους, ενώ λίγοι είναι οι τάφοι με περισσότερους από δύο (2) θαλάμους. Ο αριθμός των θαλάμων δεν είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας περιοχής ή μιας εποχής. Οικονομικοί λόγοι, η φύση του εδάφους, η ανάγκη διεύρυνσης για μεταγενέστερες ταφές και λιγότερο τα τοπικά έθιμα καθορίζουν το μέγεθός τους.

Στην αρχαία Θεσσαλία οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι είναι μονοθάλαμοι εκτός από τον διθάλαμο στο οικόπεδο Μπίτου στις Μεξιάτες και τον τριθάλαμο στη θέση Ντούνος στην Ηράκλεια Τραχινία.

Όλοι οι τάφοι της Λαμίας ήταν μονοθάλαμοι με ορθογώνιες κατόψεις, οι οποίες πλησιάζουν προς το τετράγωνο, πλευράς 1,90-2,70μ. x 1,50-2,70μ.

Οι θάλαμοι των τάφων του Αχινού ήταν ορθογώνιοι και ευρύχωροι, διαστάσεων από 1,70 έως 2,50 μ. x 1,30 έως 2,10 μ. Είχαν λαξευτεί στον μαλακό βράχο και είχαν καμαρωτή οροφή, το μέγιστο ύψος τους κυμαίνεται από 1,50 μ. έως 2 μ.

Οι περισσότεροι τάφοι της Μακεδονίας είναι μονοθάλαμοι με μικρό προβάδισμα έναντι των διθάλαμων. Μονοθάλαμοι είναι όλοι σχεδόν οι τάφοι της Σάμου[955].

Οι πιο απλοί τάφοι, οι μονοθάλαμοι, αποτελούνται από ένα χώρο χωρίς καμία εσωτερική διαρύθμιση. Μία μεγάλη ενότητα αυτών διαθέτουν λαξευτές κλίνες σε σχήμα Π.

Η καμαρωτή οροφή είναι ένα από τα χαρακτηριστικά των θαλαμωτών τάφων. Η φορά της καμάρας είναι ομοιόμορφη στους θαλάμους των διθάλαμων τάφων που βρίσκονται στον ίδιο άξονα. Σε αντίθεση το ύψος από το δάπεδο δεν καταβάλλεται προσπάθεια να είναι όμοιο. Το σχήμα και η μορφή της καμάρας στους θαλαμωτούς τάφους, ακόμα και στους θαλάμους του ίδιου τάφου ποικίλουν. Σε κάποιους τάφους η καμπύλη είναι πολύ έντονη και αρχίζει να σχηματίζεται από το δάπεδο του θαλάμου ενώ σε κάποιους άλλους η καμπύλη είναι λιγότερο έντονη γιατί αρχίζει να διαμορφώνεται από τα τοιχώματα του θαλάμου σε ύψος 0,20-1,50 μ. από το δάπεδο. Συνήθως στους τάφους με κλίνες η διαμόρφωση της καμπύλης αρχίζει από την ανώτερη επιφάνεια των κλινών και η μορφή της παρουσιάζει διακυμάνσεις. Σε αρκετούς τάφους η έλλειψη διαμορφώνεται μόνο στην οροφή και είναι αβαθής και σε μερικές

[955] Τσάκος 1982, 348 κ.ε.

περιπτώσεις γίνεται σχεδόν ευθεία. Το μέγιστο ύψος της καμαρωτής οροφής φθάνει τα 3,30 μ.

Στην αρχαία Θεσσαλία όλοι οι τάφοι διαθέτουν καμαρωτή οροφή, εκτός από δύο (Κούβελος IV, Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος ΙΙΙ) στους οποίους η οροφή είναι οριζόντια.

Η μορφή της καμάρας δεν μπορεί από μόνη της να αποτελέσει στοιχείο για τη χρονολόγηση τόσο στους λαξευτούς θαλαμωτούς όσο και στους κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους[956]. Σε κάποιες περιπτώσεις οι θάλαμοι των τάφων και των δύο ειδών έχουν αντί για καμαρωτή, οριζόντια οροφή[957]. Η μορφή της καμάρας έχει σχέση με την ικανότητα ή την εμπειρία των τεχνιτών και της ανθεκτικότητας του υλικού και λιγότερο με τη χρονολόγηση του τάφου. Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, αν και διαπιστώνει ότι η χρησιμοποίηση της μορφής της καμάρας είναι προβληματική για τη χρονολόγηση, αναφέρει παραδείγματα παλιότερων αλλά και νεότερων τάφων με αβαθή καμάρα που σχηματίζεται μόνο στην οροφή, συμπεραίνει ότι η καμπύλη της καμάρας που αρχίζει πάνω από τις κλίνες είναι πιο έντονη στους παλαιότερους τάφους, οι τάφοι του 2ου αι. π.Χ. έχουν μικρότερο ύψος και ότι η καμπύλη της καμάρας που αρχίζει από το δάπεδο ή σε κάποιο ύψος από αυτό, βρίσκεται τόσο σε παλαιότερους όσο και σε νεότερους τάφους.

Το σχήμα των μονοθάλαμων τάφων της Μακεδονίας είναι ορθογώνιο των περισσοτέρων αλλά και τετράγωνο, ενώ δεν απουσιάζουν και οι ιδιομορφίες[958]. Τα τοιχώματα των θαλάμων είναι συνήθως επιμελώς λαξευμένα και μερικές φορές σώζουν ίχνη επιχρισμάτων. Αρκετά όμως είναι και τα παραδείγματα αμελούς λάξευσης των τοιχωμάτων των θαλάμων στην Έδεσσα[959] και στη Σάμο[960].

Στη Λαμία, σε τρεις (3) περιπτώσεις έχουν διανοιγεί κόγχες στα τοιχώματα των θαλάμων. Συγκεκριμένα, στον τάφο Κούτρα ΙΙ (πίν. 17) είχε διανοιγεί κόγχη στη ΝΔ γωνία

---

956 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 85· Παντερμαλής 1972, 176.

957 Ο πλευρικός θάλαμος ενός τάφου στη Βέροια έχει οριζόντια οροφή βλ. σχ. Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχ. 12,6, όπως και οι θάλαμοι μερικών κτιστών τάφων, βλ. σχ. Κοτζιάς 1956, ΙΙΙ, 868 (Σέδες)· Gossel 1980, 111 αρ. 8 (Δίον Ι πρώτος θάλαμος), 170 αρ. 19· Mangoldt 2012, 170-3, Β70 (Kinch Λευκαδίων πρώτος θάλαμος)· Ανδρόνικος 1988α, 35· Mangoldt 2012 , 285-8, Β132 (Μπέλλα Ι πρώτος θάλαμος)

958 Σε ορισμένους τάφους της Βέροιας (Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1974, 160) και στους τάφους του οικοπέδου Καραντουμάνη 1983 το μήκος των θαλάμων ξεπερνάει σχεδόν το διπλάσιο του πλάτους τους. Η μορφή τους πρέπει να οφείλεται στην έλλειψη χώρου. Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 97-8 σημ. 215, θεωρεί ότι οι τάφοι στο αγροτεμάχιο 1327 της Πέλλας, το μήκος των θαλάμων των οποίων ξεπερνά το διπλάσιο του πλάτους τους αποτελούν μια μεταβατική μορφή ανάμεσα στους λαξευτούς κιβωτιόσχημους και τους θαλαμωτούς τάφους.

959 Πέτσας 1968β, σχέδ. 11, 12, πίν. 362-365 (τάφοι Ι, ΙΙ)· Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169α, β, (τάφοι ΙΙΙ, IV).

960 Τσάκος 1982, 404

όπου είχε τοποθετηθεί πίθος από τον οποίο βρέθηκαν θραύσματα, στον τάφο Σδράλη ΙΙΙ (πίν. 28) είχαν λαξευτεί δύο (2) ακανόνιστες κόγχες στον τοίχο του θαλάμου, απέναντι από την είσοδο, δεξιά και αριστερά του κατά μήκος άξονα του τάφου όπου βρέθηκαν ελάχιστα διαλυμένα οστά. Επίσης, στο νότιο τοίχωμα του τάφου Θ. Σκάρλα ΙΙ (πίν. 39.2) είχε διανοιγεί μια ορθογώνια κόγχη. Στον Αχινό τρεις (3) κόγχες είχαν λαξευτεί στα τοιχώματα του τάφου στο οικ. ιδ. Γ. Μπούρχα (πίν 56. 2, 4) και μία στον τάφο XVI στο οικ. ιδ. Νταλαρίζου (πίν. 78.3).

Η διάνοιξη σε πολλές περιπτώσεις πρόχειρα λαξευμένων και ανομοιόμορφων κογχών και θηκών στα πλευρικά τοιχώματα των θαλάμων των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στη Μακεδονία αποτελεί χαρακτηριστικό αυτού του είδους των τάφων του 2ου αι. π.Χ. ενώ η ύπαρξη κογχών σε κτιστούς τάφους είναι σπάνια. Μεμονωμένη περίπτωση αποτελούν οι συμμετρικά διανοιγμένες σε διπλή σειρά κόγχες με επιγραφές στον τάφο των Λύσωνος και Καλλικλέους στα Λευκάδια[961] ενώ παρόμοιες κόγχες με επιγραφές υπάρχουν σε λαξευτό θαλαμωτό τάφο στη Βέροια[962].

Ορισμένες φορές διανοίγονται κόγχες στα τοιχώματα των θαλάμων για την τοποθέτηση μεταγενέστερων ταφών. Το σχήμα τους είναι συνήθως ορθογώνιο ή περίπου τετράγωνο, είναι επιμελώς ή αμελώς λαξευμένες και έχουν οριζόντια ή καμαρωτή οροφή. Τα πλευρικά τους τοιχώματα φέρουν σε κάποιες περιπτώσεις ίχνη επιχρίσματος. Στους τάφους με κλίνες λαξεύονται αμέσως πάνω από αυτές ή και ψηλότερα, ενώ σπάνια στις μπροστινές επιφάνειες των κλινών. Στις περιπτώσεις απουσίας κλινών, οι κόγχες λαξεύονται στο κατώτερο μέρος των τοιχωμάτων ή σε μικρό ύψος απ' αυτό. Οι κόγχες δεν έχουν συγκεκριμένη διάταξη, σχήμα και αριθμό τα οποία καθορίζονται από τις υπάρχουσες ανάγκες για δημιουργία νέων χώρων για ταφές, την ανθεκτικότητα του υπό λάξευση πετρώματος, τον χρόνο και την εμπειρία των κατασκευαστών. Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται προσπάθεια συμμετρικής διάταξης των κογχών. Σε αρκετές περιπτώσεις στα τοιχώματα αντί για κόγχες διανοίγονται θήκες κάθετες σε αυτά ή παράλληλες εντός των οποίων διαμορφώνονται κλίνες.

Σε ορισμένες περιπτώσεις πρόχειρα κατασκευασμένοι μικροί τοίχοι, γωνιόλιθοι, λίθινες πλάκες και αρχιτεκτονικό υλικό σε β΄ χρήση φράζουν τις κόγχες και τις θήκες[963], ενώ

---

961 Makaronas & Miller 1974, 249· Miller 1982, 162· Miller 1993· Mangoldt 2012, 173-7, B71.

962 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1965, πίν. 263 α, β· Δρούγου Τουράτσογλου 1980, 110, σχέδ. 12,1.

963 Η κόγχη στον θάλαμο του τάφου Β1 της Αμφίπολης μετατράπηκε σε τάφο με κτιστή επένδυση των παρειών της, βλ. σχ. Λαζαρίδης 1966, 67, πίν. 49α, β, γ, 50 β, 51 α. Ο τάφος αναφέρεται ως «μακεδονικός».

μεταγενέστερες επεμβάσεις και επισκευές[964] διαπιστώνονται σε τάφους, όπως η δημιουργία χώρων με πρόχειρα κτισμένους μικρούς τοίχους μέσα στον θάλαμο για να περικλείσουν νέες ταφές[965].

Θήκες δεν διαπιστώθηκαν σε κανέναν από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας.

Το δάπεδο του θαλάμου των λαξευτών θαλαμωτών τάφων αποτελεί ο λειασμένος βράχος. Η κάλυψη με πώρινες πλάκες ή με κονίαμα του δαπέδου του θαλάμου συναντάται στους λαξευτούς θαλαμωτούς και στους κτιστούς καμαροσκεπείς[966].

Σε μερικούς τάφους στο στενό χώρο μεταξύ του θυραίου τοιχώματος και των κάθετων σε αυτό κλινών υπάρχουν δύο ή τρεις βαθμίδες για την εναπόθεση προσφορών[967]. Σε κάποιες περιπτώσεις στο δάπεδο του θαλάμου υπάρχουν ορύγματα-κόγχες για μεταγενέστερες ταφές[968].

Στην περίπτωση του μονοθάλαμου λαξευτού θαλαμωτού τάφου στη Σπηλιά Εορδαίας[969] διαπιστώθηκε η ύπαρξη μιας κτιστής τράπεζας προσφορών η οποία φέρει λοξό ρηχό αυλάκι διαμορφωμένο από πηλοκονίαμα στην οριζόντια επιφάνεια της ΝΔ πλευράς της το οποίο πιθανώς σχετίζεται με ταφικές τελετουργίες και συγκεκριμένα, σπονδές υγρών.

Στους περισσότερους λαξευτούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας στο δάπεδο του διαδρόμου ανάμεσα στις κλίνες και κατά μήκος του μεγάλου άξονα είχε λαξευτεί ένα κάθετο ορθογώνιο όρυγμα (μέγιστες διαστάσεις: 2,00 x 0,55μ. στον τάφο Ι Σδράλη, ελάχιστες διαστάσεις: 0,85 x 0,20μ. στον τάφο ΙΙΙ Παπαλεξόπουλου). Σε μερικές περιπτώσεις το όρυγμα διέθετε λαξευτό περίγραμμα (τάφοι ΙΙ, ΙΙΙ Θ. Σκάρλα, XVIII Δομικής και τάφος νότια της ακρόπολης του Αχινού). Το όρυγμα είχε κατά κανόνα δύο (2) βαθμίδες στη στενή πλευρά του, η οποία βρίσκεται προς την κατεύθυνση της εισόδου και σε μια περίπτωση (τάφος ΙΙ

---

964 Πάντος 1984 (τάφος ΙΙ).

965 Τουράτσογλου 1983 (τάφος ΙΙ)· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχέδ. 12, 8· Σιγανίδου 1987α, 304 (τάφος Β)· Αλλαμανή 1988.

966 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1965, πίν. 263 α, β και Δρούγου Τουράτσογλου 1980, 110, σχέδ. 12,1 (κονίαμα)· Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169 α,β, τάφος IV (πώρινες πλάκες)· Σιγανίδου 1987α, 304 (κονίαμα)· Gossel 1980, 111 αρ. 8 (Δίου Ι), 245 αρ. 37 (Τούμπας Θεσσαλονίκης)· με κονίαμα ήταν επιχρισμένος ο πρώτος θάλαμος τάφου «Φιλίππου» (βλ. σχ. Ανδρόνικος 1988α και οι δύο θάλαμοι και το κατώφλι του μεγάλου τάφου των Λευκαδίων βλ. σχ. Πέτσας 1966β, 39· το δάπεδο του προθαλάμου και του δεύτερου θαλάμου του τάφου του Καλαμωτού ήταν στρωμένο με πλάκες, βλ. σχ. Σισμανίδης 2002, 130· Mangoldt 2012 , 52-3 A9.

967 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1984·Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, σ. 93κ.ε., σχέδ. 8, 9, 12 αρ. 4·Τζαναβάρη 1988α· Τζαναβάρη 1989γ· Αλλαμανή 1989α. Ένας κτιστός αναβαθμός υπάρχει και μπροστά από τη δυτική κλίνη στο βάθος του θαλάμου ενός τάφου στη Βέροια, βλ. σχ. Τζαναβάρη 1988α.

968 Βέροια: Στο όρυγμα ενός τάφου βρέθηκε κεραμοσκεπής τάφος, βλ. σχ. Καραμανώλη-Σιγανίδου 1984 (τάφος Ι), Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 93κ.ε., σχέδ. 8, 9, 12 αρ. 4. · στο δάπεδο του διαδρόμου ενός τάφου και στη Ν παρειά του δρόμου υπάρχουν λαξευτές κόγχες, βλ. σχ. Τζαναβάρη 1989β, 300 (τάφος Γ)· στη Δ κλίνη του πρώτου θαλάμου ενός τάφου υπάρχει κλίνη στην Α κόγχη, βλ. σχ. Τζαναβάρη 1989β, 301.

969 Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2013, 769 εικ. 12.

Αγγελακόπουλου) μια (1) επιπλέον βαθμίδα κτιστή από κεραμίδες και επιχρισμένη στην άλλη στενή πλευρά. Η βαθμίδα αυτή θα πρέπει να κατασκευάστηκε μεταγενέστερα. Το κεντρικό όρυγμα του τάφου V Αγγελακόπουλου ίσως έφερε επένδυση από κεραμίδες. Λαξευτή βαθμίδα υπάρχει και στο Α άκρο του ορύγματος στο θάλαμο του τάφου Ι Φλώρου. Λάξευμα σχήματος Γ καταλαμβάνει όλο το χώρο ανάμεσα στις κλίνες στον τάφο Ι Θ. Σκάρλα.

Αύλακα στο δάπεδο του θαλάμου που συνεχίζεται και στο δρόμο υπάρχει στους τάφους στο Άργος Ορεστικό[970]. Το εσωτερικό του θαλάμου ενός τάφου στην Έδεσσα[971] με τις δύο κυκλικές βαθύνσεις στο βάθος και το επίμηκες όρυγμα μπροστά στην είσοδο σε συνδυασμό με τις δύο κλίνες-έδρανα στο Α και στο Δ τοίχωμα και δάπεδο στρωμένο με αργές πώρινες πλάκες δεν έχει τη συνηθισμένη μορφή του εσωτερικού χώρου των λαξευτών τάφων.

Σε πολλούς από τους διθάλαμους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους ο δεύτερος θάλαμος αποτελεί μεταγενέστερη επέκταση. Αυτή η διαπίστωση ισχύει για τον τάφο Μπίτου στις Μεξιάτες (πίν. 86.2), στη δυτική πλευρά του θαλάμου του οποίου είχε διανοιγεί ακανόνιστος τετράπλευρος χώρος, επίσης λαξευμένος στο μαλακό βράχο.

Οι δύο θάλαμοι που βρίσκονται στον ίδιο άξονα είναι τετράγωνοι ή ακανόνιστα τετράπλευρα, ανισομεγέθη, με πλευρές που δεν είναι πάντα ευθείες και γωνίες που δεν είναι πάντα ορθές. Στις περισσότερες περιπτώσεις διθάλαμων λαξευτών τάφων με σωζόμενες διαστάσεις ο δεύτερος θάλαμος είναι πολύ μεγαλύτερος του πρώτου χωρίς να υπάρχουν σταθερές αναλογίες. Σε τάφους του 3ου αι. π.Χ. που κατασκευάστηκαν από την αρχή ως διθάλαμοι συναντάται ο συνδυασμός του στενότερου πρώτου θαλάμου και του μεγαλύτερου δεύτερου[972]. Η θέση του συνήθως ορθογωνίου ανοίγματος επικοινωνίας των δύο θαλάμων ορίζεται από τη διαμόρφωση των κλινών στο δεύτερο θάλαμο και δεν βρίσκεται πάντα στον ίδιο άξονα με την είσοδο των τάφων[973]. Ορισμένες είσοδοι δεύτερων θαλάμων έχουν αρχιτεκτονική διαμόρφωση[974]. Η είσοδος στο δεύτερο θάλαμο φρασσόταν με γωνιόλιθους ή αργούς λίθους[975] ή ήταν ξύλινη[976].

---

970 Κεραμόπουλλος 1939, 56-8, εικ. 3-5.

971 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983, πίν. 169 α, β (τάφος IV).

972 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 101-12 (τάφος Μαρίνας Νάουσας). Ο συνδυασμός θυμίζει τους διθάλαμους κτιστούς καμαροσκεπείς μακεδονικού τύπου τάφους. Για ιδιομορφίες βλ. σχ. αναφορές *ό.π.*, 87.

973 *Ό.π.*, 39-43, σχ. 9, 10 (τάφος αγρού Ζωτάκη).

974 Τέτοια διακόσμηση υπάρχει στον τάφο της Μαρίνας Νάουσας που σύμφωνα με την Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 87, 101 κ.ε., οφείλεται στη σπουδαιότητα του δεύτερου θαλάμου που ήταν ο κύριος νεκρικός θάλαμος στην αρχική χρήση του τάφου. Για άλλες αναφορές αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης βλ. επίσης *Ό.π.*, 87.

975 *Ό.π.*, 39-43, σχ. 9, 10 (τάφος αγρού Ζωτάκη)·Σιγανίδου, 1987α , 304 (τάφος Α).

976 *Ό.π.*, 101-12 (τάφος Μαρίνας Νάουσας).

Βαθμίδες προσφορών ανάλογες με των μονοθάλαμων τάφων υπάρχουν και στους διθάλαμους[977], ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ένας λαξευτός ή κτιστός αναβαθμός περιέτρεχε τις πλευρές των θαλάμων και των κλινών[978].

Στη θέση Ντούνος της Ηράκλειας αποκαλύφθηκε ο μοναδικός λαξευτός τριθάλαμος τάφος της αρχαίας Θεσσαλίας. Τα τοιχώματα του περίπου τραπεζοειδούς κάτοψης προθαλάμου, στις τρεις πλευρές του (Β, Α, Δ) ήταν επιμελώς λαξευμένα έως ύψος 0,35 μ., ενώ προς τα άνω είναι αδρά λαξευμένα και συγκλίνουν ελαφρά προς την καμαρωτή οροφή. Στη Ν πλευρά του αναβαθμός οδηγεί στους δύο θαλάμους που βρίσκονται σε σχεδόν ακτινωτή διάταξη. Δυστυχώς η στενότητα του χώρου και η αποπνικτική ατμόσφαιρα δεν επέτρεψαν την πλήρη διερεύνηση του ΝΔ θαλάμου.

Το δάπεδο των δύο θαλάμων δεν βρίσκεται πάντα στο ίδιο επίπεδο. Βαθμίδα διευκόλυνε κάποιες φορές την είσοδο στο δεύτερο θάλαμο[979].

Σε δύο τάφους της Βέροιας που είναι γνωστοί ως τάφοι με πλευρικά δωμάτια, ο δεύτερος θάλαμος που λαξεύτηκε αργότερα από τον πρώτο δεν βρίσκεται στον ίδιο άξονα με τον πρώτο αλλά δεξιά του, επειδή η ύπαρξη κλίνης στο βάθος του πρώτου θαλάμου εμπόδισε τη διάνοιξη νέου θαλάμου στον ίδιο άξονα. Οι δύο θάλαμοι διαφορετικού ύψους είναι ανομοιόμορφοι σε μέγεθος και σχήμα[980].

Στη Μακεδονία σπάνιοι είναι οι λαξευτοί τάφοι με περισσότερους από δύο θαλάμους. Ο τρίτος θάλαμος αποτελεί συνήθως μεταγενέστερη προσθήκη[981]. Στη Βέροια έχουν βρεθεί δύο τριθάλαμοι λαξευτοί τάφοι [982]. Η Λιλιμπάκη-Ακαμάτη χαρακτηρίζει έναν τάφο της Πέλλας ως μονοθάλαμο με δύο πλευρικούς θαλάμους που ανοίχθηκαν σε δεύτερη φάση για να εξυπηρετήσουν μεταγενέστερες ταφές[983]. Ως ιδιόμορφη χαρακτηρίζει η ίδια τη σταυρική διάταξη των δύο στενών διαδρόμων-θαλάμων με τις κόγχες ενός τάφου από την Πέλλα[984].

Ο πολυθάλαμος τάφος της Πέλλας[985] που είναι ο μεγαλύτερος λαξευτός θαλαμωτός τάφος που έχει αποκαλυφθεί ως σήμερα στον ελλαδικό χώρο, χρονολογείται στην περίοδο στην οποία εντάσσεται το σύνολο σχεδόν των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Μακεδονίας

---

977 *Ό.π.*· Τζαναβάρη 1989α, 298 (τάφος ΙΙ).
978 *Ό.π.*· Χρυσοστόμου 1983, 192 κ.ε..· Ανδρειωμένου 1969, σχέδ. 1,2, πίν. 288α· Ανδρειωμένου 1970, 232, εικ. 4-5, πίν. LXI, LXII· Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχέδ. 12, 6.
979 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 39-43, σχ. 10 (τάφος αγρού Ζωτάκη), Σιγανίδου 1987α, 305 (τάφος Στ).
980 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχ. 12, 5 και 12, 6.
981 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 88, 94
982 Σιγανίδου 1987α, 305· Κοτταρίδου 1996.
983 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27-30 (τάφος Α)
984 *Ό.π.*, 88 (τάφος αρ. 35).
985 Λιλιμπάκη- Ακαμάτη 2008.

δηλ. από το τέλος του 4ου - αρχές του 3ου αι. π.Χ. ως και το β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Αν και ο αριθμός των οκτώ (8) θαλάμων του αποτελεί μοναδική περίπτωση για τη Μακεδονία, ο τάφος τυπολογικά δεν απομακρύνεται από τους γνωστούς μονοθάλαμους και τους διθάλαμους τάφους της περιοχής, καθώς η μορφή του μπορεί να θεωρηθεί ως μια μνημειακότερη εκδοχή των διθάλαμων τάφων με παράλληλη σχέση όσον αφορά στη διάταξη των θαλάμων με τον τύπο του ταφικού μνημείου με θήκες στα τοιχώματα που απαντά ευρέως στην Κρήτη[986], στη Ρόδο[987], στην Κύπρο[988] και στην Αίγυπτο[989]. Από εκεί θεωρείται ότι ο τύπος διαδόθηκε στις περιοχές που βρίσκονταν κάτω από την επιρροή της και παρέμεινε σε χρήση με πολλές παραλλαγές σε όλη την ελληνιστική περίοδο και σε ορισμένες περιοχές στη ρωμαϊκή και εξελίχθηκε στην κατακόμβη των χριστιανικών χρόνων. Δεν είναι σίγουρο αν τα ταφικά μνημεία με θήκες της Αιγύπτου έχουν δεχθεί την επιρροή των μνημείων της Μακεδονίας, όπως του πολυθάλαμου τάφου της Πέλλας ή το αντίθετο. Στα πλαίσια της έντονης κινητικότητας ανθρώπων, προϊόντων και ιδεών της ελληνιστικής εποχής που ευνόησε η δημιουργία του κράτους του Αλεξάνδρου και η εγκαθίδρυση των βασιλείων των διαδόχων του, υιοθετήθηκαν και προσαρμόστηκαν στις τοπικές παραδόσεις μεταξύ των άλλων πολιτιστικών στοιχείων και αρχιτεκτονικές μορφές κτιρίων διαφόρων περιοχών. Μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί σίγουρη η επίδραση των μακεδονικών αρχιτεκτονικών μορφών στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής των κρατών των διαδόχων του Αλεξάνδρου αλλά και η επίδραση των αρχιτεκτονικών μορφών των ελληνιστικών κρατών στην αρχιτεκτονική παράδοση της Μακεδονίας με την εισαγωγή νέων μορφολογικών στοιχείων και τεχνοτροπιών. Ο πολυθάλαμος τάφος της Πέλλας αποτελεί ένα παράδειγμα αυτής της αλληλεπίδρασης[990].

Η γραπτή διακόσμηση απουσιάζει εντελώς από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, ενώ στους λαξευτούς τάφους της Μακεδονίας είναι περιορισμένη, Οι ορατές επιφάνειες ορισμένων τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας ήταν επιχρισμένες. Σε μερικούς τάφους σώζονταν

---

986 Μαρκουλάκη & Νινιού-Κίνδελη 1990, 7 κ.ε.· Βαλιάνου 1992, πίν. 309· Νινιού-Κίνδελη 2000· Παπαδάκης 2001.

987 Fraser 1977· Πατσιαδά 2000.

988 Οι τάφοι της Κύπρου περιλήφθηκαν συνοπτικά στη δημοσίευση του Σουηδικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου για την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο στο νησί. Στον 3ο αι. π.Χ. τοποθετούνται οι τάφοι από τον Κουντουρά Τραχωνιάς, το Μάριο και το Κούριο της Κύπρου, βλ. σχ. Vessberg –Westholm 1956, 18 ff, fig. 16-18· Nikolaou 1966α, 20· Nikolaou 1984, 234· Nikolaou 1985. Για τη νεκρόπολη της Σαλαμίνας βλ. σχ. Καραγιώργης 1965, 268 κ.ε.· Karageorghis 1970, 223 κ.ε.· Karageorghis 1978· Για τους τάφους της Νέας Πάφου βλ. σχ. Nikolaou 1966β, 600-1.

989 Venit 2002· Breccia1912, XI ff.· Adriani 1936, 67· Toll 1946, 7 ff., 9-10 (group II)· Stern 1993, 627 ff.·Naveh 1963, 74· Vogüé 1889, 178· Salach-Eddine Tiatli 1978, 217.

990 Λιλιμπάκη- Ακαμάτη 2008, 33.

ίχνη υπόλευκου κονιάματος στο θάλαμο (Τσαδήμα ΙΙ, Σδράλη ΙΙΙ, Αγγελακόπουλου ΙΙ, Σκάρλα ΙΙΙ, Αργυροκάστρου 1, Δομικής XVIII και XIX, Σπυρόπουλου Ι και IX, Ραφτόπουλου XXXV), στο δρόμο (Σκάρλα ΙΙΙ) και σε τέσσερις (4) στο θάλαμο και την είσοδο (Τσαδήμα Ι, Δομικής XVII, Μπίμπα Ι και Γ. Μπούρχα).

Σε ελάχιστες περιπτώσεις τα επιχρίσματα έχουν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα. Συνήθως καλύπτουν τις ανωμαλίες της λάξευσης όπως σε ένα τάφο της Βέροιας όπου αυτές καλύφθηκαν με πηλό και το κονίαμα τοποθετήθηκε πάνω στον πηλό[991]. Τα περισσότερα επιχρίσματα που σώζονται είναι χονδροειδή, λευκά. Σε λίγους τάφους της Μακεδονίας διατηρούνται χρώματα[992].

Κλίνες

Στην αρχαία Θεσσαλία σχεδόν όλοι οι τάφοι (πλην του ελλειψοειδούς κάτοψης τάφου IV του οικ. Σδράλη, του τάφου στο οικ. Παύλου, των τάφων Ι και ΙΙ του οικ. Αθ. Κούτρα και των πρώιμων τάφων του Ασωπού εκτός του τάφου ΙΙΙ) είχαν λαξευτές κλίνες για την εναπόθεση των νεκρών. Στο κέντρο του δαπέδου των τάφων υπήρχε ορθογώνιο όρυγμα και γύρω από αυτό διαμορφώνονταν τρεις κλίνες σε σχήμα Π με το άνοιγμα προς την είσοδο.

Τρεις (3) τάφοι (Σδράλη Ι, Σπυρόπουλου VI, Νταλαρίζου XVI) είχαν από δύο (2) κλίνες τοποθετημένες παράλληλα κατά μήκος των πλευρών του θαλάμου, από τη μια και από την άλλη πλευρά της εισόδου. Ο ημίεργος τάφος Κούκιου ΙΙ είχε μόνο μια (1) κλίνη όπως και ο τάφος ΙΙΙ στο Λιμογάρδι. Μία (1) κλίνη αποκαλύφθηκε επίσης στον ημικατεστραμμένο τάφο στην οδό Χειμάρας στη Λαμία. Οι περισσότερες κλίνες ήταν λαξευτές, ενώ σε τέσσερις (4) τάφους της Λαμίας (Κούκιου ΙΙΙ, Σδράλη ΙΙ, Αγγελακόπουλου V, οδ. Καραϊσκάκη έργα ΔΕΥΑΛ) και στους τάφους του Αχινού, το δάπεδο των κλινών είναι ενιαίο χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση.

Οι κλίνες, συνηθισμένο αλλά όχι απαραίτητο στοιχείο στους δύο τύπους τάφων, είναι λαξευτές[993] στους λαξευτούς θαλαμωτούς και κτιστές[994] στους κτιστούς καμαροσκεπείς τάφους. Η διάταξη δύο (2) κλινών σε σχήμα Γ στους κτιστούς τάφους[995] είναι σπάνια στους

---

991 Αλλαμανή 1988.
992 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 89 για αναφορές σε τάφους της Μακεδονίας.
993 *Ό.π.,* 90.
994 Gossel 1980, 56.
995 Παντερμαλής 1972, 174· Σισμανίδης 1997. Κλίνες σε σχήμα «Π» υπάρχουν σπάνια και σε κτιστούς τάφους, βλ. σχ. Παντερμαλής 1972, 177, αρ. 1 (Αίγινας)· Σισμανίδης 1997, 156-7 (Θεσσαλονίκης ΙΙ), 158-61 (Θεσσαλονίκης V), 167-8 (Τερπνής Νιγρίτας).

λαξευτούς θαλαμωτούς[996] στους οποίους επικρατεί η διάταξη τριών (3) κλινών σε σχήμα «Π»[997] με άνοιγμα προς την είσοδο[998].η οποία εξασφαλίζει την καλύτερη εκμετάλλευση του χώρου καθώς ο ίδιος τάφος εξυπηρετούσε πολλές γενιές.

Τάφοι στην Αμφίπολη[999], στην Έδεσσα[1000], στη Βέροια[1001] και στην Πέλλα[1002] δεν διαθέτουν κλίνες. Σε κάποιες περιπτώσεις οι κλίνες είναι τοποθετημένες παράλληλα, κατά μήκος των πλευρών του θαλάμου δεξιά και αριστερά της εισόδου. Σπανιότερα οι κλίνες σχηματίζουν Γ. Σπάνια επίσης υπάρχει μία (1) μόνο λαξευτή κλίνη όπως για παράδειγμα στους πλευρικούς θαλάμους τάφων στην Πέλλα[1003] στη Βέροια[1004] και στην Έδεσσα[1005]. Στους διθάλαμους υπάρχουν κλίνες είτε και στους δύο θαλάμους[1006] όπου στον πρώτο θάλαμο είναι διατεταγμένες παράλληλα και στον δεύτερο σε σχήμα Π, είτε μόνον στον ένα, κυρίως στον δεύτερο. Οι κλίνες είναι λαξευτές στο βράχο. Ως εξαίρεση αναφέρεται μία μεταγενέστερη κτιστή, επιχρισμένη με πηλό και άχυρα κλίνη σε τάφο της Πέλλας[1007]. Οι διαστάσεις των κλινών δεν είναι πάντα όμοιες, μπορεί να ποικίλουν ακόμα και στον ίδιο τάφο (διαστ.: μήκ.: 2-3μ., πλάτ.: 0,50-1,10μ., ύψ.: 0,20-0,75μ.).

Στις στενές πλευρές των κλινών των τάφων της Λαμίας σε μερικούς από τους τάφους σχηματίζονταν λαξευτά προσκεφάλαια [Κούκιου Ι (πίν. 18.4), Δημακού ΙΙ (πίν. 23), Τσαδήμα Ι (πίν. 24.3, 4), Τσαδήμα ΙΙ (πίν. 25.3), Φλώρου Ι (πίν. 33), Τσαλτάκη-Φλέμιγκ, Θ. Σκάρλα ΙΙ (πίν. 39.2), Θ. Σκάρλα ΙΙΙ (πίν. 40.3), Δομικής XVII (πίν. 41.2), Δομικής XIX (πίν. 43.2), Μπίμπα Ι (πίν. 45.4)].

---

996 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 39, 213 (τάφος αγρού Ζωτάκη)· Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1974· Σιγανίδου 1987γ (τάφος ΙΙ). Οι λάρνακες ενός τάφου στην Βέροια είναι διατεταγμένες σε σχήμα Γ, βλ. σχ. Τζαναβάρη 1983.

997 Ενδεικτικά: Βέροια: Πάντος 1984· Σιγανίδου 1985β (τάφος Ι) · Τάφοι Πενταπλατάνου Γιαννιτσών: Κόρτη-Κόντη 1987, 417· Πέλλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 30, 33, 36, 55 (τάφοι Β, Γ, Δ, Η, Θ).

998 Δρούγου &Τουράτσογλου 1980, 109, σημ. 7.

999 Λαζαρίδης 1962β, 70-1, πίν. 20^{α} , 21^{α} (τάφος Ζ)· Λαζαρίδης 1965α, 81 (τάφοι Η, Θ) ·Λαζαρίδης 1965β, 42-3, πίν. 41 α, β, 42 α, β. (τάφοι Ι, Κ) κ.λ.π.

1000 Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983 (τάφος ΙΙΙ).

1001 Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 110, σχέδ. 12, 1, 84 κ.ε., σχέδ. ΙΧ· Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1974, 166 κ.ε.· Σιγανίδου 1987α, 305 (τάφοι Γ, Δ)· Τζαναβάρη 1988δ.

1002 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1992, 93-7.

1003 Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27-30, σχ. 2α, 2β, τάφος Ι Πέλλας (Τάφος Α. Τομή Ο.Υ.Θ.).

1004 Ανδρειωμένου 1984, σχ. 1-5, πίν. 308α-γ· Ανδρειωμένου 1970, 228, εικ. 1-3· Δρούγου &Τουράτσογλου 1980, 110, σχ. 12, 5.

1005 Σιγανίδου 1985α.

1006 Πέλλα: Χρυσοστόμου 1983, 192 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 55 (τάφος Δ)· Βέροια: Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 45κ.ε., σχ. V, VI (οικ. Κ. Θώμογλου (Ο.Τ. 280) ΒΑ. Βέροιας)· Τζαναβάρη 1989α (τάφοι Ι, ΙΙΙ).

1007 Τάφος 7 Πέλλας (τάφος Ι. Τομή Ο.Υ.Θ., βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 36, σχ. 8α, 8β.

Στις στενές πλευρές των κλινών της Μακεδονίας επίσης πολλές φορές σχηματίζονταν λαξευτά προσκεφάλαια[1008] πλ. και ύψ. 0,10 μ., ενώ σε τάφους της Βέροιας τα θραύσματα κεραμίδων ερμηνεύονται ως προσκεφάλαια[1009].

Οι νεκροί στους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Λαμίας ήταν τοποθετημένοι πάνω σε ξύλινα φορεία ή – συνηθέστερα – απ' ευθείας στο δάπεδο των τάφων. Τα φορεία, όπως συνάγεται από άλλα δημοσιευμένα παραδείγματα[1010], θα ήταν επιστρωμένα με ύφασμα ή με δέρμα. Υπολείμματα των ξύλινων κατασκευών δεν διαπιστώθηκαν. Οι μοναδικές ενδείξεις για τη χρήση τους είναι τα σιδερένια καρφιά[1011], τα οποία βρέθηκαν στους τάφους Ι και ΙΙ του οικοπέδου Τσαδήμα και στον τάφο ΙΙ του οικοπέδου Αγγελακόπουλου.

Μικρές κυκλικές βαθύνσεις για την εναπόθεση οστών παλιότερων ταφών και κτερισμάτων βρέθηκαν στις κλίνες τάφων της Έδεσσας[1012] και της Βέροιας[1013]. Οι μπροστινές και οι ανώτερες επιφάνειες των κλινών είναι συνήθως επιχρισμένες με λευκό κονίαμα, ενώ σε σπάνιες περιπτώσεις υπάρχει και κονίαμα άλλου χρώματος[1014].

Μερικές ιδιομορφίες στην διαμόρφωση των κλινών σε μερικούς τάφους της Μακεδονίας αναφέρονται από την Λιλιμπάκη-Ακαμάτη[1015], η οποία κάνει επίσης λόγο για λαξευτές τράπεζες που συναντώνται συνήθως στις γωνίες των θαλάμων, οι μεγαλύτερες από τις οποίες χρησιμοποιούνταν πιθανώς για ενταφιασμούς.

Στο εσωτερικό των τάφων της Μακεδονίας υπάρχουν μερικές φορές λαξευτές ή κτιστές λάρνακες[1016], συνήθως καλυμμένες με πώρινες πλάκες και κάποιες φορές επιχρισμένες εσωτερικά, με διαστάσεις που ποικίλουν. Βρίσκονται κυρίως κάτω από το δάπεδο του θαλάμου και σπάνια πάνω από αυτό. Οι λάρνακες μπορεί να συνυπάρχουν στον ίδιο θάλαμο με τις κλίνες.

[1008] Τάφος Ι Πέλλας (τάφος Α. Τομή Ο.Υ.Θ.), βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 27-30, σχ. 2α, 2β· Τάφος Μαρίνας Νάουσας, βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 101-12· Τζαναβάρη 1988α· Αλλαμανή 1989α.

[1009] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 180.

[1010] *Ό.π.*, 174 κ.ε.

[1011] Σύμφωνα με νεότερες ερμηνείες, η παρουσία μεταλλικών καρφιών στους αρχαίους τάφους δεν σχετιζόταν μόνο με την χρήση τους στα ξύλινα φέρετρα ή τις νεκρικές κλίνες, αλλά τους αποδίδονταν μαγικές ιδιότητες για την αποτροπή του κακού. Αρχαίες δοξασίες που σχετίζονται με τη μαγική χρήση μεταλλικών καρφιών, επιβίωσαν στη νεοελληνική παράδοση. Τα καρφιά χρησιμοποιήθηκαν είτε ως φυλακτά είτε για την τέλεση μαγικών πράξεων (συνηθέστερα για καρφώματα ανθρώπινων λειψάνων ή αντικειμένων, κυρίως καταδέσμων), που θεωρούνταν ισχυρότερες από άλλες (όπως το δέσιμο), λόγω της αντοχής του μετάλλου στο χρόνο. Για αναλυτικότερη προσέγγιση του θέματος, βλ. Μουζάκης, 1989, 135-8 (όπου και σχετική βιβλιογραφία)· Μάλαμα-Νταράκης 2008, 450, υποσημ. 251· Kurtz-Boardman 1994, 204.

[1012] Πέτσας 1968β.

[1013] Αλλαμανή 1989β.

[1014] Στις κλίνες του δεύτερου θαλάμου του τάφου του αγρού Ζωτάκη στην Πέλλα με κόκκινο χρώμα αποδίδονται ημικυκλικές γιρλάντες, βλ. σχ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 39-43, σχ. 9, 10.

[1015] *Ό.π.*, 90-1.

[1016] *Ό.π.*, 91.

Προσανατολισμός

Ο προσανατολισμός των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της Λαμίας δεν είναι σταθερός. Κάποιοι ήταν προσανατολισμένοι ΝΑ, κάποιοι ΝΔ, άλλοι Δ και τέλος άλλοι Β και ΒΔ. Οι θαλαμωτοί τάφοι του Εχίνου είχαν κατεύθυνση συνήθως από Β προς Ν, καθορισμένη προφανώς από τη θέση της αρχαίας κεντρικής οδικής αρτηρίας, η οποία φαίνεται να συνέπιπτε με τη σημερινή. Η είσοδός τους δηλαδή βρισκόταν στην περιφερειακή (παλαιά) εθνική οδό Λαμίας-Βόλου. Την ίδια κατεύθυνση καθορισμένη προφανώς από τον παραπάνω παράγοντα είχαν ο τάφος στις Μεξιάτες (οικ. ιδ. Α. Μπίτου) και οι δύο θαλαμωτοί τάφοι του Ναρθακίου (ο τάφος Ι με μικρή απόκλιση ΒΔ-ΝΑ) αλλά και οι τάφοι ΙΙΙ και IV του Κούβελου (ο IV με απόκλιση ΒΔ-ΝΑ), όμοια με την κατεύθυνση των πρώιμων τάφων του Ασωπού. Ο τάφος στο Δομοκό είχε προσανατολισμό Ν-Β και αυτός στο Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού ΝΑ-ΒΔ.

Ο ποικίλος προσανατολισμός και η επιλογή της θέσης για την κατασκευή των λαξευτών θαλαμωτών μακεδονικού τύπου τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας συνδέεται προφανώς με την πρόσβαση σε αυτούς από υφισταμένες οδικές αρτηρίες, την διαμόρφωση του εδάφους και την σύσταση του πετρώματος των λόφων που όπως και σε άλλες περιοχές όπου έχουν διανοιχθεί τέτοιου είδους τάφοι, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες[1017].

[1017] Δρούγου & Τουράτσογλου 1980, 107· Λιλιμπάκη 1994, 21· Τσάκος 1982, 416.

Κεφάλαιο Ε΄ Χωροθέτηση

Στην αρχαία Θεσσαλία οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου είναι εγκατεστημένοι εκτός των τειχών, στα νεκροταφεία γύρω από τις πόλεις καθώς επίσης και πάνω στους οδικούς άξονες επικοινωνίας. Όπως και στη Βόρεια Ελλάδα, η εγκατάστασή τους συνδέεται με την ορατότητα και τη διαθεσιμότητα του εδάφους. Η κατασκευή ενός μνημειώδους τάφου, η θέση του οποίου φαίνεται από μακριά, «εξασφάλιζε» την ανάμνηση των τεθνηκότων στην κοινότητα των ζώντων, κάτι που επιβαλλόταν ίσως να γίνεται σε ξένο ή κατακτημένο έδαφος. Οι τάφοι αυτοί πρέπει να είχαν σχέση με την παρουσία μακεδονικών φρουρών των οποίων το έργο ήταν η επίβλεψη μιας περιοχής ή μιας οδού. Οι απομονωμένοι τάφοι βρίσκονταν κοντά σε φρούρια όπου ήταν εγκατεστημένοι στρατιώτες, οι οποίοι είχαν το καθήκον της εποπτείας της γύρω περιοχής.

Η κοιλάδα του Σπερχειού χωρίζει τη Θεσσαλία, της οποίας αποτελεί τη νότια προέκταση, από την κεντρική Ελλάδα. Λόγω της θέσης και της μορφολογίας της αποτέλεσε ενδιάμεσο μεταξύ βορρά και νότου και διάβαση για τη διακίνηση στρατών, αγαθών, ιδεών και πολιτιστικών ρευμάτων[1018].

Εύλογο είναι ότι φρουρές μόνιμου χαρακτήρα θα έπρεπε εκείνη την εποχή να είναι εγκατεστημένες σε όλη την κοιλάδα λόγω του στρατηγικού ρόλου της περιοχής, ο οποίος δεν μπορούσε να αγνοηθεί από τους Μακεδόνες. Μετά το Λαμιακό πόλεμο (323-322 π.Χ.) η περιοχή γνώρισε μια σειρά εκστρατειών στρατιωτικής φύσεως και εισβολές μέχρι την επιδρομή των Γαλατών το έτος 279 π.Χ. έτσι ώστε τελικά να τεθεί υπό την κυριαρχία των Αιτωλών μέχρι την αρχή του 2ου αι. π.Χ.[1019]. Αυτές οι μεταπτώσεις μαρτυρούν το πόσο σημαντική ήταν η κυριαρχία αυτής της περιοχής η οποία αποτελούσε φυσικό πέρασμα αναπόφευκτο για όλες τις στρατιωτικές αποστολές.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η παρουσία τέτοιων τάφων στην κοιλάδα του Σπερχειού, δηλαδή στη Λαμία, στις Μεξιάτες και στην ευρύτερη περιοχή της Υπάτης (θέση «Σαραντάρι», θέση «Αγία Σοφία» Αργυροχωρίου, επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης – Σπερχειάδας) δεν είναι τυχαία. Είναι πολύ πιθανό ότι οι μακεδονικού τύπου τάφοι αυτής της περιοχής να ανήκουν σε ανώτερα στελέχη ή σε αρχηγούς φρουρών.

Κάτι ανάλογο ισχύει στην Εύβοια, στην οποία αποκαλύφθηκαν πέντε τάφοι αυτού του τύπου, οι βασικές πόλεις της οποίας τέθηκαν πολλές φορές υπό τον έλεγχο των μακεδονικών

[1018] Παπακωνσταντίνου 2008.
[1019] Béquignon 1937, 359-61, 365-6.

στρατευμάτων ήδη από την περίοδο της βασιλείας του Φιλίππου Β΄[1020]. Η Huguenot[1021] ισχυρίζεται ότι η οικογένεια που ενταφιάστηκε στον τάφο των Ερώτων καταγόταν από τη βόρεια Ελλάδα και μάλλον διατηρούσε σχέσεις με τη μακεδονική φρουρά, η οποία είχε την έδρα της στην ακρόπολη της Ερέτριας για μεγάλο διάστημα του 3ου αι. π.Χ.

Από αυτή την άποψη η παρουσία πολλών μακεδονικού τύπου τάφων στην κοιλάδα του Σπερχειού, σε μια ζώνη «σταυροδρόμι», όπου συναντώνται πολύ σημαντικοί δρόμοι βόρεια-νότια και ανατολικά-δυτικά, έρχεται να ενισχύσει την υπόθεση της εγκατάστασης μακεδονικών φρουρών στην περιοχή.

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για τον τάφο που είναι εγκατεστημένος στην κοιλάδα της Βίστριτζας δίπλα στον ποταμό Ίναχο, παραπόταμο του Σπερχειού, στη νότια πλαγιά του λόφου Κοτρώνι, ο οποίος έχει κατασκευαστεί στην πλευρά ενός λοφίσκου, νότια μιας οχυρωμένης ακρόπολης, κοντά στο χωριό Περιβόλι Σπερχειάδας σε μια περιοχή όπου βρίσκονται πολλές οχυρώσεις της ελληνιστικής περιόδου. Ο αρχαιολογικός χώρος[1022] της ελληνιστικής ακρόπολης [1023] και της αρχαίας νεκρόπολης βόρεια του Περιβολίου Σπερχειάδας, ανήκε στην αρχαία Αινίδα πρωτεύουσα της οποίας ήταν η Υπάτη. Ο τάφος στο Περιβόλι σχετίζεται πιθανώς με μία φρουρά η οποία είχε ως καθήκον την επίβλεψη της περιοχής που ήταν οχυρωμένη κατά την ελληνιστική εποχή. Πιθανώς, υπήρχε οδός που διευκόλυνε τη διάβαση του όρους Οξυά και της οροσειράς των Βαρδουσίων, όπου η κίνηση ελέγχονταν σίγουρα και από τις δύο πλευρές. Το πέρασμα αυτό πρέπει να βρισκόταν μεταξύ των Βαρδουσίων και της Γκιώνας, το οποίο χρησιμοποίησαν οι Γαλάτες το 279 π.Χ. για να φτάσουν στην Καλλίπολη[1024].

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κτιστός μακεδονικός τάφος της Γραμμένης Οξυάς[1025], ο οποίος ανήκει γεωγραφικά στην Αιτωλοακαρνανία, Ν/ΝΔ του τάφου του Περιβολίου, βρίσκεται στην άλλη πλευρά του περάσματος που διευκόλυνε τη διάβαση του όρους Οξυά και της οροσειράς των Βαρδουσίων, προς την κοιλάδα του Σπερχειού. Ο τάφος αυτός

[1020] Κουρουνιώτης 1899· Vollmoeller 1901, 333-76, fig. 1-12, pl. 13-7· Παπαβασιλείου 1902· Παπαβασιλείου 1910, 46-7· Καραπασχαλίδου 1989, 27-8· Huguenot 2008· Huguenot 2010.

[1021] Huguenot 2010, 339-40.

[1022] Ο αρχαιολογικός χώρος περιλαμβάνει την αρχαία ακρόπολη, η οποία ήταν θεμελιωμένη στην κορυφή του υψώματος Κοτρώνι, ορισμένα υπολείμματα της οποίας υφίστανται έως σήμερα, ορισμένα ίχνη κτισμάτων στη νότια πλευρά του υψώματος, τον μακεδονικού τύπου τάφο στην ίδια πλευρά του υψώματος, ο οποίος παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα ευστάθειας και ίχνη κτισμάτων πλησίον του παρακείμενου ποταμού Ίναχου. Οι λιθόκτιστοι τοίχοι των οικιών που αποκαλύφθηκαν δεν δίνουν κάποιο ολοκληρωμένο σχέδιο και στα ερείπιά τους ανασκάφηκαν και λίγοι καλυβίτες τάφοι, βλ. σχ. Πάντος 1993β.

[1023] Το ακριβές όνομα της ακρόπολης, η οποία βρισκόταν σε χρήση μέχρι και την εποχή του Ιουστινιανού, δεν είναι γνωστό.

[1024] Πάντος 1992α, 415.

[1025] Raptopoulos et al. 2007, 102.

βρίσκεται στην συνοριακή ζώνη τριών νομών: της Αιτωλοακαρνανίας όπου ανήκει, της Ευρυτανίας Β και της Φθιώτιδας ΒΑ. Λαμβάνοντας υπόψη τη στρατηγική σημασία της περιοχής στην αρχαιότητα, η ύπαρξη του μακεδονικού τάφου σε ένα τόσο απομονωμένο σημείο με εξαιρετική θέα στην κοιλάδα του Ευήνου και στην οροσειρά των Βαρδουσίων, μπορεί να ερμηνευθεί ως αρχιτεκτονική μαρτυρία της παρουσίας μακεδονικής φρουράς στην περιοχή[1026].

Ένα άλλο στοιχείο αποφασιστικό για την επιλογή της θέσης κατασκευής των τάφων είναι η ηρωοποίηση. Τα ηρώα στην αρχαιότητα ήταν ταφικά μνημεία αφηρωισμένων προσώπων τα οποία μετά το θάνατό τους λάμβαναν ιδιαίτερες τιμές και λατρεύονταν ως ήρωες των ενταφιασμένων. Κάποιοι μακεδονικοί τάφοι συνδεδεμένοι με την ανώτερη τάξη έχουν ιδρυθεί εντός των τειχών (intra muros) και ως εκ τούτου έχουν ερμηνευθεί ως ηρώα[1027].

Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί ο τάφος των Φιλίππων του 2ου αι. π.Χ., ο οποίος βρισκόταν εντός των τειχών της πόλης, ίσως στο χώρο της αρχαίας Αγοράς. Ο τάφος έτυχε σεβασμού και στους επόμενους αιώνες είχε ενταχθεί στο σύμπλεγμα του Οκταγώνου, ναού της παλαιοχριστιανικής περιόδου[1028]. Στην Ήπειρο, ο τάφος της Κασσώπης ο οποίος είχε κτιστεί εντός των τειχών και ερμηνεύτηκε ως «ηρώο», πιθανώς ιδρυτού της πόλης, χωρίς να αποκλείεται ότι ίσως να ανήκει σε κάποιον σημαντικό ευγενή της Κασσώπης, πιθανώς Μακεδόνα σύμμαχο[1029]. Αναφέρεται επίσης, ο τάφος στα Πεστά Ιωαννίνων[1030] ο οποίος συνδέεται με ένα «ηρώο». Ο τεχνητός τύμβος που κάλυπτε τον τάφο των Ερώτων στην Ερέτρια, ο οποίος κτίστηκε στην κορυφή ενός λόφου στα ΒΔ της αρχαίας πόλης, έφερε στην κορυφή του μια κατασκευή από ωμές πλίνθους με πλευρά 5μ. και ύψος 6μ. τουλάχιστον, η οποία πιθανώς χρησίμευε ως βάση κάποιου μνημειακού ταφικού σήματος, ίσως λέοντα, όπως εκείνοι της Χαιρώνειας ή της Αμφίπολης, ο οποίος θα ήταν ορατός απο τα περίχωρα και από την απέναντι ακτή[1031].

Επάνω στον θάλαμο του τάφου του Περιβολίου βρέθηκε κατασκευασμένο με μεγάλους λίθους ένα τετράγωνο κτίσμα (διαστ. 3μ. x 3μ.). Η κάτοψή του είναι ακριβώς

[1026] Βοκοτόπουλος 1970. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, αυτό το τόσο επιμελημένο κτίριο δεν θα μπορούσε παρά να αποδοθεί σε έναν έμπειρο κτίστη-κατασκευαστή μακεδονικών τάφων.
[1027] Gossel 1980, 72-3.
[1028] Κουκούλη-Χρυσανθάκη & Μπακιρτζής 2003, 53-4.
[1029] Leake 1835, 248-9· Hoepfner&Schwander 1994, 141-4· Κοντογιάννη 2006, 34· Mangoldt 2012, 151-4, B60.
[1030] Αδάμ κ.α. 2011· Mangoldt 2012, 232, B105.
[1031] Huguenot 2010.

εκείνη του θαλάμου. Αν και ο ανασκαφέας[1032] έχει την άποψη ότι πρόκειται για «ηρώο» για τη νεκρολατρεία, αυτό δεν αποδεικνύεται[1033].

Η Υπάτη[1034] είναι κτισμένη κλιμακωτά στη βόρεια πλαγιά ενός λοφίσκου στους πρόποδες της Οίτης. Ο σύγχρονος οικισμός είναι κτισμένος πάνω στα ερείπια της αρχαίας ομώνυμης πόλης. Η θέση είναι φυσικά οχυρή με διαχρονικά στρατηγική σημασία για τον έλεγχο της κοιλάδας του Σπερχειού και των διόδων που συνδέουν την Θεσσαλία με τη νότια και δυτική Ελλάδα. Το ακριβές σχέδιο της ελληνιστικής Υπάτης δεν είναι γνωστό. Παρ' όλα αυτά μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο κτιστός καμαροσκεπής τάφος στη θέση «Σαραντάρι» ανήκε στη βόρεια νεκρόπολη, θέση με θέα στο κάστρο της Υπάτης[1035], στην κοιλάδα του Σπερχειού και στην Λαμία. Η άποψη ότι ο τάφος ανήκει σε ελληνιστικό νεκροταφείο της περιοχής ενισχύεται από την αποκάλυψη δύο τάφων της πρώιμης ελληνιστικής περιόδου κατά τη διάνοιξη του επαρχιακού δρόμου Υπάτης - Αμαλώτας στα βόρεια του αγρού ιδιοκτησίας Κ. Ξυθάλη όπου είχε αποκαλυφθεί ο κτιστός μακεδονικός τάφος[1036].

Ο τάφος στη θέση «Αγία Σοφία» στο Αργυροχώρι Υπάτης βρίσκεται ένα (1) χλμ. ΒΑ της Υπάτης και περίπου οχτακόσια (800) μ. ΝΔ των Βαρκών και κατά μήκος οδού η οποία

1032 Πάντος 1992α, 418.

1033 Palagia 2017, 413-4. Τα θεμέλια μιας υπέργειας κατασκευής έχουν αποκαλυφθεί δίπλα στον «τάφο της Περσεφόνης» στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας (Ανδρόνικος 1988α, 65· Andronikos 1994, 33-4· Δρούγου & Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 2001, 57-8). Η κατασκευή έχει λανθασμένα ερμηνευτεί ως ένα ηρώο ή ως ένας βωμός αφιερωμένος στους νεκρούς του τάφου ή στους νεκρούς των γειτονικών τάφων (Borza 1981· Hammond 1989, 27· Fedak 1990, 106). OAndronikos (1994, 33-4) συνέδεσε το κτίσμα με τον τάφο «του Φιλίππου» και το ερμήνευσε ως «ηρώο» για την λατρεία των νεκρών του τάφου που πίστευε ότι ανήκε στον Φίλιππο, χωρίς όμως να αναφέρει άλλα παράλληλα. Αντίθετα, όπως αποδεικνύει η Palagia (2017, 414), αναφέροντας παράλληλα από την Αιανή (πρώιμου 4ου αι. π.Χ.) και από την Πέλλα (τέλους του 4ου αι. π.Χ.), στα οποία τέτοιου είδους κατασκευές αποτελούν υπέργειους ναΐσκους πάνω από κιβωτιόσχημους τάφους, η κατασκευή της Μεγάλης Τούμπας της Βεργίνας συνδέεται με τον κιβωτιόσχημο τάφο της Περσεφόνης.

1034 Το όνομα Υπάτη (από το ρήμα υπατεύω ή από τη θέση της πόλης κάτω από την Οίτη) αναφέρεται για πρώτη φορά από τον Αριστοτέλη (Περί θαυμ. ακουσμ., κεφ. 145). Η Υπάτη, Ύπατα ή Υπάτα στην αρχαιότητα, Νέαι Πάτραι, Νεόπατρα ή Λα Πάτρια στη Βυζαντινή περίοδο και Πατρατζίκ την περίοδο της Τουρκοκρατίας, διετέλεσε κατά σειρά πρωτεύουσα του κράτους του θεσσαλικού φύλου των Αινιάνων και έδρα του κοινού τους από τον 4ο αι. π.Χ., έδρα της Αιτωλικής Συμπολιτείας τον 2ο αι. π.Χ., έδρα επισκοπής από τον 4ο αι. μ.Χ. και μητρόπολης τον 10ο αι., πρωτεύουσα του κρατιδίου των Νέων Πατρών ή της Μεγάλης Βλαχίας στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους και δεύτερη πρωτεύουσα της Ελλάδας μετά την Αθήνα ως πρωτεύουσα του Δουκάτου των Αθηνών και των Νέων Πατρών την περίοδο της Καταλανοκρατίας. Διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στα γεγονότα της επανάστασης του 1821 και έγινε ολοκαύτωμα από τους Γερμανούς το 1944 όπου μαζί με τους κατοίκους της και θυσιάστηκε η πολιτιστική της κληρονομιά, βλ. Καλαντζή-Σμπυράκη 2007· Ζαφειροπούλου 2007.

1035 Η ακρόπολη της Υπάτης βρίσκεται στην κορυφή ενός απόκρημνου βράχου στα νότια του σύγχρονου οικισμού. Καταλαμβάνει ένα τριγωνικού σχήματος πλάτωμα εμβαδού 2,5 περίπου στρεμμάτων με κλίση από νότο προς βορρά. Από την αρχαία οχύρωση διατηρούνται στη θέση τους δόμοι στη ΒΑ γωνία του βόρειου τείχους και κατά τόπους διάσπαρτο ή εντοιχισμένο οικοδομικό υλικό. Η κύρια οικοδομική φάση της κατασκευής των τειχών ανάγεται στον 13ο αι., κατά την ηγεμονία του Ιωάννη Α΄ Άγγελου Δούκα Κομνηνού του Νόθου , βλ. Ζαφειροπούλου 2007.

1036 Παπακωνσταντίνου 1998β.

συνέδεε την Υπάτη με τον αρχαίο οικισμό στις Μεξιάτες και διερχόταν από τις νότιες παρυφές της αρχαίας εγκατάστασης στα Βαρκά[1037]. Είναι πολύ πιθανό να ανήκε σε μία άγνωστη μέχρι σήμερα αρχαία νεκρόπολη που ίσως εξυπηρετούσε την Υπάτη, η επικράτεια της οποίας κάλυπτε μεγάλη έκταση[1038], μέσω της ΒΑ πύλης της. Κατά τη διάρκεια της έρευνας στον τάφο του Αργυροχωρίου βρέθηκε ένας ημικυλινδρικής τομής πωρόλιθος όπως αυτοί υπεράνω των ανωφλίων των μακεδονικών τάφων και μία βάση στήλης ανατολικά του τάφου[1039] που αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη κι άλλων τάφων του ιδίου τύπου στην περιοχή. Οι εντοιχισμένες ελληνικές επιγραφές στην παλαιοχριστιανική βασιλική των Βαρκών Υπάτης[1040], η ανακάλυψη δύο κιβωτιόσχημων τάφων στη γειτονική περιοχή «Δελημπασίνα»[1041] αλλά και ένας κιβωτιόσχημος τάφος του 4ου αι. π.Χ. 300 μ. Δ της βασιλικής[1042] ενισχύει την άποψη ότι οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι ανήκαν σε νεκροπόλεις.

Ο κτιστός τάφος που αποκαλύφθηκε περίπου εκατόν είκοσι (120) μ. ΒΑ της επαρχιακής οδού Λουτρών Υπάτης – Σπερχειάδας στη θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης, ακολουθεί τον κανόνα της κατασκευής αυτού του τύπου των τάφων σε πεδινές περιοχές κοντά σε κεντρικές οδικές αρτηρίες.

Η περιοχή των Μεξιατών αποτελεί σημείο πρωταρχικής σημασίας που θα μπορούσε να ελέγχει τη διαδρομή όσων «κατέβαιναν» από την Υπάτη προς τη Λαμία[1043]. Στις Μεξιάτες, όπου ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος της ελληνιστικής περιόδου είναι μοναδικός, η παράδοση των θαλαμωτών τάφων υπάρχει τουλάχιστον από τους αρχαϊκούς χρόνους[1044]. Στην ίδια περιοχή και συγκεκριμένα στον ελαιώνα ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά έχουν αποκαλυφθεί οι «δίδυμοι» κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου με απόσταση 0,70 μ. ο ένας από τον άλλο και υπό τον ίδιο τύμβο. Είναι παράλληλοι μεταξύ τους, όμοιοι σε

[1037] Στη θέση Βαρκά έχουν βρεθεί ένας κιβωτιόσχημος τάφος του 4ου αι. π.Χ. (Δακορώνια 1992) και εντοιχισμένες ελληνικές επιγραφές στην παλαιοχριστιανική βασιλική, βλ. Λαζαρίδης 1969α.

[1038] Κατά τον 2ο αι. μ.Χ., όπως προκύπτει από μία λατινικήεπιγραφή (*CIL* III 586. Suppl. 12306), σχετικά με τα όρια μεταξύ Υπάτης και Λαμίας, η επικράτεια της Υπάτης έφθανε μέχρι τις Μεξιάτες. Βλ. σχ. Béquignon 1937, 330-40· Pantos 1994, 226. Επειδή οι Αινιάνες άργησαν να συνοικίσουν τις κώμες τους σε πόλεις [*RE* 9A (1914) 237λ. Η Υπάτα (F. Stählin)], δεν αποκλείεται να υπήρχαν δορυφορικές κώμες στη δικαιοδοσία της Υπάτης στη Ν όχθη του Σπερχειού, ενώ υφίσταντο και ανεξάρτητα πολίσματα στην περιφέρεια της πρωτεύουσας, όπως προκύπτει από μία επιγραφή του 2ου ή του 3ου αι. π.Χ. (*IG* IX 2, Add. VII αρ. 7) αναφορικά με μεθοριακή έριδα της Υπάτης με τις *Ερυθρές*, μία μικρότερη πόλη των Αινιάνων προς την πλευρά των Θερμοπυλών, βλ. σχ. Helly 1978, 153-4.

[1039] Μπούγια 2005, 14.

[1040] Λαζαρίδης 1969α

[1041] Λαμπροπούλου 1989ε.

[1042] Δακορώνια 1992.

[1043] Stählin 2002, 366-8· Béquignon 1937, 307-12· Pantos 1994, 224.

[1044] Δακορώνια 1998.

κατασκευή, διαστάσεις, μορφή και βάθος έδρασης. Οι τάφοι των Μεξιατών βρίσκονται εγκατεστημένοι σε μια ελληνιστική νεκρόπολη όπως άλλωστε αποδεικνύεται από έναν κιβωτιόσχημο τάφο της ελληνιστικής περιόδου ο οποίος αποκαλύφθηκε και ερευνήθηκε σε απόσταση είκοσι δύο (22) μ. ΝΑ του τάφου Ι των Μεξιατών [1045]. Έμπροσθεν των καμαροσκεπών τάφων των Μεξιατών διέρχεται η σύγχρονη οδός που οδηγεί στη Λαμία, η οποία ακολουθεί προφανώς τη χάραξη της αρχαίας οδού[1046].

Η Λαμία[1047] υπήρξε, μετά την Τραχίνα, η νεότερη πρωτεύουσα της αρχαίας Μαλίδας, η οποία εκτεινόταν στην περιοχή του Σπερχειού ποταμού και στο νότιο τμήμα της Όθρης. Είναι κτισμένη στο σταυροδρόμι της βόρειας, της νότιας και της κεντρικής Ελλάδας, σε σημείο «κλειδί» για τον έλεγχο της κοιλάδας του Σπερχειού. Η γεωγραφική θέση της έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ιστορική της εξέλιξη και την μετέτρεψε αλλεπάλληλες φορές σε πεδίο συγκρούσεων των κατά καιρούς μεγάλων δυνάμεων. Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. η πόλη βρέθηκε στη σφαίρα επιρροής των Μακεδόνων. Στο ίδιο διάστημα έλαβε χώρα το πιο γνωστό ιστορικό γεγονός, με το οποίο έχει συνδεθεί το όνομά της, ο Λαμιακός πόλεμος (323-322 π.Χ.), κατά τον οποίο ο Αθηναίος στρατηγός Λεωσθένης, ηγούμενος των συμμαχικών δυνάμεων των Αθηναίων, ανάγκασε τις δυνάμεις του Μακεδόνα στρατηγού Αντιπάτρου να οπισθοχωρήσουν έως την Λαμία, όπου αυτές τελικά κατέφυγαν, με συνέπεια να ακολουθήσει η πολιορκία της πόλης[1048].

Τον 3ο αι. π.Χ. η πόλη συμμετείχε στο Κοινό των Αιτωλών. Σε όλη τη διάρκεια του 3ου αι π.Χ. στην ευρύτερη περιοχή διεξήχθησαν πολλές συγκρούσεις κατά τους πολέμους μεταξύ Μακεδόνων και Αιτωλών που διεκδικούσαν τον έλεγχο[1049]. Η Λαμία κυριεύτηκε από

[1045] *Ο.π.*, 1988ε, 247.

[1046] *Ο.π.*, 1986, 148.

[1047] Η σύγχρονη πόλη της Λαμίας είναι χτισμένη επάνω στα κατάλοιπα αρχαίας πόλης, η οποία έφερε το ίδιο όνομα, όπως επιβεβαιώνεται και από γνωστές αρχαίες επιγραφές, όπου γίνεται αναφορά στην πόλη (π.χ., *IG*IX 2, 80). Σύμφωνα με ορισμένους αρχαίους συγγραφείς, η αρχαία Λαμία οφείλει την ονομασία της στον μυθικό ιδρυτή της Λάμο ή Λάμιο, γιο του Ηρακλή και της Ομφάλης (Διόδ. 4, 31, 8), ή στην Λαμία, κόρη του Ποσειδώνα και βασίλισσα της Τραχινίας (Παυσ. 12, 1). Ο χρόνος ίδρυσης της αρχαίας πόλης των ιστορικών χρόνων δεν είναι γνωστός. Το όνομά της ουδέποτε μνημονεύεται από τον Ηρόδοτο ή τον Θουκυδίδη. Η παλαιότερη σωζόμενη αρχαία γραπτή μαρτυρία, από την οποία προκύπτει εμμέσως ότι η πόλη υπήρχε ήδη στο β΄ μισό του 5ου αι. π.Χ., είναι η παραδιδόμενη από τον Στράβωνα (1. 60) αναφορά του Δημητρίου Καλλατιανού στις καταστροφές, τις οποίες προκάλεσε ο σεισμός του 426 π.Χ., με επίκεντρο τον Μαλιακό κόλπο, και στις επιπτώσεις του, μεταξύ άλλων, και στους κατοίκους της Λαμίας.

[1048] ΟΛεωσθένης σκοτώθηκε έξω από τα τείχη της πόλης και οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να λύσουν την πολιορκία, βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου 1994, 8.

[1049] Διεξήχθησαν πολλές συγκρούσεις σε όλη τη διάρκεια των πολέμων μεταξύ των Μακεδόνων και των Αιτωλών που διεκδικούσαν τη στρατηγική αυτή περιοχή [το 239-228 π.Χ. (Δημητριακός πόλεμος), το 220-217 π.Χ (Συμμαχικός πόλεμος), βλ. σχ. Grainger 1999, 239-40, 244-96 και το 212-206 π.Χ. (στα πλαίσια του Α' Μακεδονικού πολέμου με τη Ρώμη 215-205 π.Χ.)]. Το 212 π.Χ. οι Αιτωλοί συμμάχησαν με τους Ρωμαίους εναντίον των Μακεδόνων. Το 208 π.Χ. οι Μακεδόνες με αρχηγό τον Φίλιππο Ε΄ συγκρούστηκαν κοντά στη Λαμία με τους Αιτωλούς, τους οποίους νίκησαν και ανάγκασαν να κλειστούν στη ακρόπολη,

τους Ρωμαίους και λεηλατήθηκε άγρια το 190 π.Χ. Η πόλη δεν κατάφερε να ανακάμψει εντελώς από την καταστροφή, όπως επιβεβαιώνεται από το ότι δεν αναφέρεται στις πηγές και από τη σπανιότητα των οικοδομικών λειψάνων των αμέσως επόμενων περιόδων[1050].

Οι ισχνές ιστορικές μαρτυρίες, από τις οποίες προκύπτει ότι η Λαμία υπήρχε ήδη ως πόλη τον 5ο αι. π.Χ., επιβεβαιώνονται από τα ευρήματα της ανασκαφικής έρευνας. Σε αυτά περιλαμβάνονται κυρίως ταφικά κτερίσματα, μεταξύ των οποίων κεραμική και ορισμένα νομίσματα. Το λεσβιακό σύστημα δόμησης, με λίθους από ασβεστόλιθο, το οποίο παρατηρείται στο κατώτερο τμήμα του ΒΔ άκρου της οχύρωσης της ακρόπολης της αρχαίας Λαμίας στον λόφο του «Κάστρου», υποδεικνύει ότι η παλαιότερη οχύρωση της πόλης των ιστορικών χρόνων πιθανώς ιδρύθηκε στους ύστερους αρχαϊκούς χρόνους, περί το 500 π.Χ. ή λίγο μετά, χωρίς να αποκλείεται εντελώς ότι πρόκειται για αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αρχαϊκού ιερού ή ακόμη και για αρχαϊστικό τμήμα της οχύρωσης των ελληνιστικών χρόνων. Το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα δόμησης, το οποίο παρατηρείται στην ίδια περιοχή της ακρόπολης αλλά και σε άλλα σημεία της, με την πρώιμη μορφή του, με λίθους από ασβεστόλιθο αλλά και κροκαλοπαγούς προέλευσης, είναι δυνατό να χρονολογείται στον 5ο αι. π.Χ., ιδίως στο ύστερο τμήμα του ή στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. Η οχύρωση της ακρόπολης αλλά και της κάτω πόλης της αρχαίας Λαμίας συμπληρώθηκε και επεκτάθηκε από τον Μακεδόνα στρατηγό Αντίπατρο στην περίοδο του Λαμιακού πολέμου [1051] και ολοκληρώθηκε την εποχή της Αιτωλικής Συμπολιτείας.

Από την ανασκαφική έρευνα επιβεβαιώνεται σταδιακά, επιπλέον, ότι η οικιστική ανάπτυξη της αρχαίας πόλης και η οργάνωση των νεκροταφείων της άρχισαν τουλάχιστον στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ., ενώ την ίδια εποχή ιδρύθηκε και το νομισματοκοπείο των Μαλιέων. Έξω από τα τείχη της Λαμίας, στα Β, ΝΑ και ΝΔ έχουν αποκαλυφθεί εκτεταμένα τμήματα των τριών νεκροταφείων της πόλης, η χρήση των οποίων εκτείνεται χρονικά από το β΄ μισό του 5ου αι. π.Χ. έως και τον 3ο αι. μ.Χ., με κύρια περίοδο χρήσης, ωστόσο, το διάστημα από το α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. έως και το α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Στα ΝΑ και ΝΔ

στην οποία τελικά δεν επιτέθηκε ο Φίλιππος. Στη συνέχεια, η συμμαχία Αιτωλών και Ρωμαίων διαλύθηκε και οι Ρωμαίοι στράφηκαν κατά των Αιτωλών και των συμμάχων τους Μαλιέων. Το 192 π.Χ. ο Αντίοχος, συνοδευόμενος από τον Αννίβα, τον Καρχηδόνιο στρατηγό, μετά από πρόσκληση των Αιτωλών, ήρθε στη Λαμία όπου ανακηρύχθηκε αρχιστράτηγος όλων των συμμάχων στον πόλεμο κατά των Ρωμαίων. Η σύγκρουση του Αντιόχου με τους Ρωμαίους το 191 π.Χ. στις Θερμοπύλες έληξε υπέρ των Ρωμαίων και ο ύπατος Manius Acilius Glabrio διέταξε τον Φίλιππο Ε΄ να επιτεθεί στη Λαμία, την οποία υπερασπίζονταν οι Αιτωλοί. Οι Μακεδόνες όμως απέτυχαν στην κατάκτηση του βράχου της ακρόπολης (Τίτος Λίβιος XXXVI, 25, 4), βλ. σχ. Παπακωνσταντίνου 1994, 8-10.

[1050] Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006, 915· Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012.

[1051] Διόδ.18. 12, 4-5.

νεκροταφεία επικρατεί ο κιβωτιόσχημος τύπος τάφου[1052], ενώ το Β νεκροταφείο, το οποίο εκτείνεται στους πρόποδες της ΒΔ πλαγιάς του λόφου της ακρόπολης και ενός χαμηλότερου υψώματος στα ΒΔ του, περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ένα σημαντικό αριθμό λαξευτών θαλαμωτών τάφων μακεδονικού τύπου. Ο μαλακός ασβεστολιθικός βράχος, ο οποίος λαξεύεται εύκολα, ήταν ο κύριος παράγοντας που ευνόησε την κατασκευή αυτού του είδους των τάφων.

Στο ΝΑ νεκροταφείο της αρχαίας Λαμίας και εκτός των τειχών, έχουν έρθει στο φως οι δύο κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου. Ο τάφος (Ι) στην οδό Θερμοπυλών ιδρύθηκε εκτός (Ν) του ελληνιστικού τείχους της αρχαίας Λαμίας, με την είσοδο (Ν) επί του βασικού σημερινού οδικού άξονα, ο οποίος οδηγεί στο κέντρο της πόλης και στο χώρο όπου εκτείνεται το ελληνιστικό ΝΑ νεκροταφείο της πόλης που βρίσκεται έξω από τη μοναδική πύλη η οποία έχει έως σήμερα εντοπιστεί και αντιστοιχούσε στην κύρια είσοδο της πόλης. Η χρήση του συγκεκριμένου νεκροταφείου εκτείνεται χρονικά από το α΄ μισό του 4ου αι.π.Χ. έως τον 1ο αι. π.Χ., οι περισσότερες όμως ταφές ανάγονται στον 3οκαι στον 2ο αι. π.Χ.

Στον ίδιο χώρο όπου κατασκευάστηκε ο τάφος (ΙΙ) στην οδό Κωνσταντινουπόλεως, ανασκάφηκαν επίσης επτά κιβωτιόσχημοι τάφοι, ένας κεραμοσκεπής τάφος και μία ελεύθερη ταφή που χρονολογούνται στους κλασικούς - πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Ο εν λόγω χώρος φαίνεται να αποτελεί συνέχεια του ΝΑ ελληνιστικού νεκροταφείου της Λαμίας αφού η απόσταση από αυτό δεν είναι μεγάλη[1053]. Ο τάφος ΙΙ έχει την είσοδο στα Α, από όπου πρέπει να διερχόταν αρχαία κεντρική οδική αρτηρία, την οποία ακολουθεί και η σύγχρονη χάραξη των οδών της πόλης. Η κατασκευή των προαναφερθέντων τάφων σε κοντινή απόσταση από τον μνημειακό τάφο πιθανόν να υποδηλώνει κάποια συγγενική σχέση των νεκρών τους οποίους θέλησαν να ενταφιάσουν σε κοντινή απόσταση και τοποθετώντας, μάλιστα, Ν του καμαροσκεπούς τάφου κατασκευή (πίν. 3.4-6), η οποία θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως ταφικό μνημείο που ενδεχομένως αποτελούσε σήμα των τάφων ή και τράπεζα νεκρώσιμων προσφορών[1054].

Ο σημερινός Αχινός είναι κτισμένος στην είσοδο του Μαλιακού κόλπου, πάνω στα ερείπια του αρχαίου *Εχίνου ή Εχινούντος,* μιας από τις σημαντικότερες θέσεις της Αχαΐας Φθιώτιδας κατά την αρχαιότητα, με συνεχή κατοίκηση από τους προϊστορικούς χρόνους

[1052] Παπακωνσταντίνου 1997γ· Παπασταθοπούλου 2010.
[1053] Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012.
[1054] Kurtz – Boardman 1994, 284-6.

μέχρι σήμερα[1055]. Η θέση ήταν στρατηγικής σημασίας για τον έλεγχο της παραλιακής οδού η οποία συνέδεε τη Θεσσαλία με τη Νότια Ελλάδα στα όρια Αχαΐας Φθιώτιδας - Μαλίδας. Το όνομα της πόλης αναφέρεται στις αρχαίες πηγές[1056] από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ., εποχή στην οποία ανάγονται και τα πρωιμότερα αρχαιολογικά ευρήματα από τάφους κλασικών χρόνων. Περισσότερες, ωστόσο, είναι οι ενδείξεις κατοίκησης από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ., ενώ η πόλη γνώρισε σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, περιόδους ακμής κατά τον 2ο αι. π.Χ. και κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους[1057].

Η πόλη εκτεινόταν στους πρόποδες του ανατολικότερου από τους δύο λόφους που καταλαμβάνει το σημερινό χωριό και περιβαλλόταν από οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος συνδεόταν με το τείχος της ακρόπολης που επιστέφει την κορυφή του λόφου. Ο περίβολος είναι χτισμένος κατά το ισόδομο ορθογώνιο σύστημα και χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. Το τείχος της κάτω πόλης σώζεται σε δύο σημεία της ανατολικής πλευράς του[1058]. Είναι πιθανό να ανήκει στην ομάδα των οχυρωματικών έργων τα οποία κατασκευάστηκαν από τον Επαμεινώνδα στους χρόνους της θηβαϊκής ηγεμονίας για τον έλεγχο των θαλάσσιων περασμάτων [1059] . Όταν ο Φίλιππος Β΄ επενέβη στα πράγματα της νοτίου Ελλάδος, αναγνωρίζοντας τη στρατηγική σημασία της πόλης, την απέσπασε από τους Θηβαίους και την παραχώρησε στους Μαλιείς (342 π.Χ.) ώστε να διευκολύνει τη διέλευσή του από τις Θερμοπύλες[1060]. Σχεδιάζοντας να εξασφαλίσει την οδό προς την Λαμία και από κει προς την Αθήνα και την Εύβοια, ο Φίλιππος Ε΄ επέλεξε την παραθαλάσσια δίοδο στα ανατολικά, η οποία οδηγούσε από την Άλο και τον Εχίνο. Μετά από πολιορκία κατέλαβε την εύφορη πόλη του Εχίνου, η οποία αποτελούσε ιδανικό μέρος για την εγκατάσταση της φρουράς του καθώς και για τον ανεφοδιασμό του στρατεύματός του, αποσπώντας την από τους Αιτωλούς το έτος 210 π.Χ. [1061] . Εκκένωσε τον Εχίνο το έτος 197 π.Χ. μετά την ήττα του στις Κυνός Κεφαλές[1062].

[1055] Hope-Simpson & Lazenby 1959· Hope-Simpson & Dickinson 1979, 266, G81·Συριόπουλος 1968, 93.3, 110.4·Δακορώνια 1997ε, 211-3.

[1056] Ηρόδοτος 1.56· Στράβων 1.60 / 9.433, 435, 442· Δημοσθένης 9.120· Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη*, 1169.

[1057] Daly Lloyd 1942· Παπακωνσταντίνου 1997δ· Χάδου 1997· Παπακωνσταντίνου 2002· Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη 2002, 51-2· Παπακωνσταντίνου κ.α. 2015· Παπακωνσταντίνου & Τιλελή 2015.

[1058] Φιλιππάκη κ.α. 1968, σ. 246· Παπακωνσταντίνου 1993β.

[1059] Béquignon 1937,147 κ.ε. Στο πέρασμα των αιώνων τα τείχη, όπως και τα υπόλοιπα οικοδομήματα, υπέστησαν καταστροφές, κυρίως από δυνατούς σεισμούς που έπληξαν την περιοχή κατά τον 5ο και 3ο αι. π.Χ.και τον 3ο και 6ο αι. μ.Χ. Για το λόγο αυτό δέχτηκαν πολλές προσθήκες και επισκευές, με σπουδαιότερη εκείνη του Ιουστινιανού τον 6ο αι. μ.Χ., βλ. σχ. Bliquez 1975, 431-4.

[1060] Δημοσθένης, *Κατά Φιλίππου,* 3.34.

[1061] Η μαρτυρία του Πολύβιου (9. 39.6 – 41.6) περιγράφει με λεπτομέρειες την προετοιμασία της πολιορκίας, δηλαδή τις πολιορκητικές μηχανές, τους επιπλέον κριούς μετακινούμενους προς τα τείχη της πόλης, καθώς και την κατασκευή χωματοσωρών κ.α. Το ύψος των τειχών του Εχίνου ήταν αξιοσημείωτο. Οι πύργοι ήταν

Σήμερα σώζονται σε καλή κατάσταση τμήματα του περιβόλου της ακρόπολης, κυρίως ένας πύργος στα ανατολικά. Ανατολικά της πόλης, σε οικόπεδο όπου το τείχος της κάτω πόλης διατηρείται ορατό[1063], αναφέρθηκε η ύπαρξη κτιστού καμαροσκεπούς μακεδονικού τύπου τάφου, η καμάρα του οποίου βρίσκεται κάτω από την αυλή οικίας. Ίχνη του τάφου είναι και σήμερα ορατά. Η θέση του με ορατότητα στον Μαλιακό κόλπο, εκτός των τειχών και σε κεντρική οδική αρτηρία οδηγεί στην υπόθεση της σύνδεσής του με μια μακεδονική φρουρά, της οποίας το έργο αποτελούσε η επίβλεψη της περιοχής και της ανατολικής οδού πρόσβασης στον Εχίνο.

Στις παρυφές χαμηλού λόφου δυτικά του λόφου της ακρόπολης[1064] του Εχίνου αλλά και στο πεδινό τμήμα στα νότια της Περιφερειακής Εθνικής Οδού Λαμίας-Βόλου, αποκαλύφθηκαν πολλά τμήματα του νότιου νεκροταφείου του Εχίνου[1065]. Η ταφική χρήση του χώρου ξεκινά από τον 5ο αι. π.Χ. και συνεχίζεται μέχρι τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Η πλειονότητα των τάφων ανήκει στους ελληνιστικούς χρόνους (2ος και 1ος αι. π.Χ.), εποχή κατά την οποία η αρχαία πόλη έφτασε στη μέγιστη ακμή της. Επικρατέστερος τύπος τάφου είναι ο κιβωτιόσχημος και ακολουθούν οι λαξευτοί θαλαμωτοί μακεδονικού τύπου, οι κεραμοσκεπείς και οι απλοί λαξευτοί λάκκοι. Η ποσότητα και η ποιότητα των ευρημάτων τα οποία προέκυψαν από την διερεύνηση των ταφικών συνόλων, αποδεικνύουν τη σημασία του οικισμού ως κέντρου πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης από τους κλασικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι βρίσκονται κατά κανόνα στη Ν πλαγιά αλλά και στην κορυφή του Δ λόφου και είναι λαξευμένοι στο μαλακό ημιβράχο[1066].

τόσο ψηλοί, ώστε οι στρατιώτες του Φιλίππου Ε΄ που στέκονταν στον τρίτο όροφο των πολιορκητικών πύργων βρίσκονταν στο ίδιο ύψος με τους υπερασπιστές των πύργων της πόλεως. Στη συνέχεια της επιχείρησης αιφνιδιάστηκε απότην εμφάνιση των Αιτωλών με στρατηγό τον Δωρίμαχο καθώς και του Ρωμαίου στρατηγού Πόπλιου Σουλπίκιου. Σύμφωνα με τον Λίβιο (26.24, 27.30.3) οι Αιτωλοί είχαν ήδη συνάψει συμμαχία - συμφωνία με τους Ρωμαίους (ήδη υπήρχε Ρωμαϊκός στόλος στο Αιγαίο) και προσπάθησαν χωρίς επιτυχία να διακόψουν την πολιορκία του Εχίνου από τη θάλασσα (Μαλιακό κόλπο).

1062 Γουναροπούλου 1987, 258.

1063 Φιλιππάκη κ.α. 1968, 246.

1064 Ο οχυρωματικός περίβολος της ακρόπολης του Εχίνου ο οποίος χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. επιστέφει τον ανατολικότερο από τους δύο λόφους. Ο περίβολος της ακρόπολης συνδέεται με το τείχος της κάτω πόλης, το οποίο περιέβαλε μόνο το λόφο της ακρόπολης και όχι και τον δυτικό χαμηλότερο λόφο της νεκρόπολης.

1065 Με αφορμή τις εργασίες κατασκευής του νέου αυτοκινητοδρόμου (2011-2014), σε δύο νέες θέσεις. βορειοανατολικά και βορειοδυτικά του σημερινού Αχινού αντίστοιχα, αποκαλύφθηκαν ταφικά σύνολα, τα οποία πρόσθεσαν νέα στοιχεία ως προς τη διάρκεια χρήσης και την έκταση της νεκρόπολης του ομώνυμου αρχαιολογικού χώρου. Από την έρευνα στα προαναφερθέντα νεκροταφεία δεν προέκυψαν λαξευτοί θαλαμωτοί μακεδονικού τύπου τάφοι.

1066 Οι θαλαμωτοί τάφοι μέχρι τις αρχές του προηγούμενου αιώνα θεωρούνταν εσφαλμένα μυκηναϊκοί, βλ. σχ. Hope-Simpson & Dickinson 1979, 266.G81.

Η πόλη της Αχαΐας Φθιώτιδος Ναρθάκιον[1067] που βρισκόταν στην οδό που συνέδεε την Μελιταία με την Λαμία ήταν στο απόγειο της ακμής της στην καμπή του 4ου προς τον 3ο αι. π.Χ.[1068]. Η εξέλιξή της στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους επηρεάσθηκε από την παρουσία του Κασσάνδρου στην περιοχή και πιθανώς η οχύρωσή της σκόπευε στον αμυντικό σχεδιασμό του για την επικράτησή του έναντι του Δημητρίου Πολιορκητού[1069]. Στις ΒΔ υπώρειες του λόφου με τον τειχισμένο οικισμό του Ναρθακίου ανασκάφηκε τμήμα της νεκρόπολης που συνδέεται με την ελληνιστική φάση της πόλης (τέλη του 4ου – αρχές του 3ου έως τέλη του 2ου αι. π.Χ.). Οι θαλαμωτοί τάφοι ήταν λαξευμένοι στο φυσικό βράχο και είχαν περίοδο χρήσης από τον 2ο έως τον 1ο αι. π.Χ.

Η Ηράκλεια Τραχίνα ιδρύθηκε για στρατηγικούς λόγους ως αποικία των Λακεδαιμονίων στην επικράτεια της κατεστραμμένης πόλης των Μαλιέων, Τραχίνος, κατά το 5ο έτος του Πελοποννησιακού Πολέμου (426 π.Χ.)[1070] και τειχίστηκε[1071]. Το 371/0 π.Χ. η Σπαρτιατική κυριαρχία στην Ηράκλεια έληξε. Ο Ιάσων ο Φεραίος κατέλαβε την πόλη και μοίρασε την χώρα της στους Οιταίους και στους Μαλιείς καταστρέφοντας το τείχος της[1072].

Κατά τον Λαμιακό πόλεμο οι Οιταίοι συνασπίστηκαν με τους υπόλοιπους νότιους Έλληνες εναντίον των Μακεδόνων[1073]. Αργότερα η Ηράκλεια πέρασε στην κυριαρχία του Κασσάνδρου για να παραδοθεί το 304 π.Χ. εκουσίως στον Δημήτριο Πολιορκητή[1074]. Το 280 π.Χ. οι Αιτωλοί ανάγκασαν δια της βίας την πόλη να ενταχθεί στο κοινό τους[1075].

[1067] Η ταύτιση του χωριού Λιμογάρδι με το αρχαίο Ναρθάκιον αλλά και σημαντικοί σταθμοί στην ιστορία του τεκμηριώνονται από ένα δόγμα της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, βλ. σχ. Ager 1996, 103-5, 213.

[1068] Μπούγια 2006, 928 κ.ε.

[1069] Το πρωιμότερο χρονικό όριογια την ανέγερση της πόλης μπορεί να θεωρηθεί το έτος 302 π.Χ., αφού από το θέρος του έτους αυτού ο Κάσσανδρος ήταν κύριος της περιοχής (Διόδ. 20.110.1, 20.112.1).. Η ενίσχυση του Ναρθακίου με τείχος και η μακεδονική προστασία πρέπει να έδωσαν νέα ώθηση στην πολιτική και οικονομική ζωή της πόλης, βλ. σχ. Μπούγια 2006, 932.

[1070] Οι βαθύτεροι σκοποί της ίδρυσης της πόλης, όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης (3.92.1), ήταν ότι η πόλη παρείχε σημαντικά πλεονεκτήματα στους Σπαρτιάτες στον πόλεμο που διεξήγαγαν με την Αθήνα: παρείχε ένα βορειότερο καταφύγιο του στόλου τους και έλεγχε το πέρασμα από την νότια στην βόρεια Ελλάδα. Στον πληθυσμό της πόλεως (4.000 Λακεδαιμόνιοι και άλλοι Πελοποννήσιοι και 6.000 άλλοι Έλληνες εκτός Αχαιών και Ιώνων σύμφωνα με τους Θουκ. 3.92.5 και Διόδ. 12.59.3-5) συμπεριλήφθηκαν και οι Τραχίνιοι, οι οποίοι -παρενοχλημένοι από τους Οιταίους- είχαν ζητήσει τη βοήθεια των Σπαρτιατών και ακουσίως προκάλεσαν την κατάλυση της αυτονομίας τους, βλ. σχ. Bouyia 2010.

[1071] Θουκ. 3.92.6.

[1072] Ξεν., *Ελλ.*. 6.4.27· Διόδ. 15.57.21. Λόγω της εδαφικής διευθέτησης η Ηράκλεια θεωρήθηκε ότι ανήκε στην Οιταία (Διόδ. 18.11.1) και έγινε η πρωτεύουσά της, ενώ εκπροσωπούσε τους Μαλιείς στο Αμφικτυονικό Συνέδριο κατά τη διάρκεια του 4ου αι. π.Χ. *(IG*IX 2, 103).

[1073] Παρά την περί του αντιθέτου μαρτυρία του Διόδωρου (18.11.1), η Ηράκλεια μάλλον αναμείχθηκε στον πόλεμο καθώς τιμωρήθηκε από τον Πολυπέρχοντα (Διόδ. 18.56.5).

[1074] Πλουτ. *Δημ.* 23.

[1075] Παυσ. 10.20.9. Τα επόμενα χρόνια οι Οιταίοι εμφανίζονται να κατέχουν σημαντικές θέσεις ως ιερομνήμονες (*IG* IX 1.2 1, σ. Iiii) γραμματείς του κοινού *(IG* IX 1.2 1, 10a, b · 11a-c ·12a), ακόμα και στρατηγοί (*IG* IX 1.2 1, σ. xlix), ενώ μαρτυρούνται σημαντικές συνελεύσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Ηράκλεια (207 π.Χ. Λίβ. 28.5, Πολύβ. 10,42,4· 200 π.Χ. Λίβ. 31.46· 197 π.Χ. Λίβ.33,3)

Μετά την ρήξη των Αιτωλορωμαϊκών σχέσεων και κατά τη διάρκεια του Αντιοχικού πολέμου η πόλη κατελήφθη το 191 π.Χ. από τον ύπατο Manius Acilius Glabrio και λεηλατήθηκε[1076]. Έπειτα από την αναδιοργάνωση των ελληνικών πραγμάτων από τον Lucius Aemilius Paulus το 167 π.Χ.[1077] οι Οιταίοι κατείχαν μία αμφικτυονική ψήφο στο όνομά τους[1078]. Λίγο αργότερα εμφανίζεται στις επιγραφές και το κοινόν των Οιταίων[1079]. Μετά το 160 π.Χ. η Ηράκλεια εντάχθηκε στο Αχαϊκό Κοινό, μάλλον ακουσίως, καθώς το 147 π.Χ. με τη βοήθεια των Ρωμαίων αποσκίρτησε[1080]. Μετά το 146 π.Χ. η πόλη έγινε μέλος του θεσσαλικού Κοινού[1081], λογιζόμενη πλέον ως πόλη της Αχαΐας Φθιώτιδος[1082].

Στα υψώματα πάνω από τον Ασωπό και το ομώνυμο πέρασμα στην περιοχή που αποδίδεται στην αρχαία Ηράκλεια, ανασκάφηκαν απλοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι οι οποίοι αποτελούν τη συνέχεια μιας μακράς παράδοσης στην περιοχή[1083] και είχαν περίοδο χρήσης από τα τέλη του 4ου- αρχές 3ου αι. π.Χ έως τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Η χρήση του μεταγενέστερου λαξευτού τριθάλαμου τάφου στη θέση «Ντούνος» της ίδιας περιοχής ο οποίος αποτελεί την επαρχιακή μίμηση ενός προτύπου μακεδονικού, εμπίπτει στο χρονικό διάστημα από τον 2ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ.

Η θέση Κούβελος στην περιοχή της Μαλίδας, βρίσκεται στο Β τμήμα του οδικού εμπορικού άξονα που συνέδεε την κοιλάδα του Σπερχειού και το Μαλιακό κόλπο με τον Κορινθιακό κόλπο και ξεκινά από τις Βαρδάτες Β και καταλήγει στην Ιτέα Ν. Βρίσκεται στη βάση μιας ακρόπολης γνωστής ως «Κάστρο της Ωριάς», η οποία υψώνεται διακόσια (200) μέτρα πάνω από τη τοποθεσία που δεσπόζει πάνω από το φαράγγι του Ασωπού και έχει θέα σε όλη τη γύρω περιοχή. Στο χώρο αυτό σώζονται κατάλοιπα αρχαίας άγνωστης πόλης και τείχους. Στο ύψωμα διενεργήθηκε κατά το παρελθόν από το Πανεπιστήμιο Loyola του Σικάγου επιφανειακή έρευνα και διανοίχθησαν δοκιμαστικές τομές. Αποκαλύφθηκε κεραμική που ανήκε χρονικά στο διάστημα μεταξύ κλασικής και βυζαντινής περιόδου. Ανασκάφηκε επίσης κιβωτιόσχημος τάφος που ανήκει στην ύστερη κλασική ή πρώιμη ελληνιστική

[1076] Λίβ. 36, 22-24. Η πόλη επέζησε και οι πολιτικοί θεσμοί συνέχισαν να λειτουργούν απρόσκοπτα. Από επιγραφικές μαρτυρίες επιβεβαιώνεται ότι κατά την περίοδο αυτή η Οιταία ήταν μέλος του Αιτωλικού Κοινού, διατηρούσε όμως δική της αμφικτυονική ψήφο στο όνομα των Ηρακλεωτών (*Syll* 3, 636).

[1077] Πλούτ. *Αιμ.* 28.

[1078] *FdD*III 1-6, 2 : 68. 69 · 4: 279, 280, 281 κ.α .

[1079] *Syll*3, 653,5.

[1080] Παυσ. 7, 14, 1.

[1081] *IG* IX 2, 103.

[1082] Στραβ. 9, 4, 17.

[1083] Η συνήθεια της ταφής των νεκρών σε θαλαμωτούς λαξευτούς τάφους στην κοιλάδα του Σπερχειού φαίνεται να μην εξέλιπε σχεδόν ποτέ από τους μυκηναϊκούς μέχρι και τους αρχαϊκούς χρόνους, βλ. σχ. Δακορώνια 1985α, 136-7· Dakoronia 1994, 235 κ.ε.· Παπακωνσταντίνου 2007, 21-2, εικ. 3, 6· Σακκάς 2007, 122-3.

περίοδο. Στην ελληνιστική περίοδο τοποθετούνται χρονικά οι συλημένοι λαξευτοί θαλαμωτοί μακεδονικού τύπου τάφοι της περιοχής[1084].

Η σημερινή κωμόπολη Δομοκός, η οποία έχει ταυτιστεί από επιγραφικές μαρτυρίες[1085] με τους αρχαίους *Θαυμακούς* στην Αχαΐα Φθιώτιδα, είναι κτισμένη σε λόφο[1086]. Το Κάστρο των *Θαυμακών*[1087] βρίσκεται σε βραχώδη λόφο στα ΒΔ της σύγχρονης πόλης. Δεσπόζει στην οδό προς τη Λαμία και είναι ταυτισμένο με την ιστορική εξέλιξη της πόλης. Η πρωιμότερη οικοδομική του φάση ανάγεται στην αρχαιότητα, οπότε και αποτελούσε την ακρόπολη της πόλης των *Θαυμακών*, η γεωγραφική θέση της οποίας ετυμολογεί το όνομά της, καθώς εξασφαλίζει την ορατότητα στη θεσσαλική πεδιάδα. Η οχύρωση της πόλης, λόγω της θέσης της πάνω στη συνδετήρια οδό Θεσσαλίας – Κεντρικής Ελλάδας, συνιστά μαζί με τη Μελίτεια και την Λαμία ένα οχυρωματικό τρίγωνο, το οποίο εξασφάλιζε δίοδο προς τη Θεσσαλία, διαρκή έλεγχο και δυνατότητα άμεσης στρατιωτικής επέμβασης. Ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος βρέθηκε στα Ν κράσπεδα της αρχαίας ακρόπολης.

Ο λαξευτός τάφος που εντοπίστηκε στη Μαγνησία, στην παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου στο Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού, αποτελεί τη βορειότερη παρουσία λαξευτού θαλαμωτού τάφου μακεδονικού τύπου στην αρχαία Θεσσαλία. Στη θέση Σωρός εντοπίστηκε οικισμός και ιερό των κλασικών χρόνων. Κατά την ανασκαφική έρευνα του νεκροταφείου του οικισμού διαπιστώθηκε ότι το σύνολο των 153 τάφων περιείχε πλήθος ευρημάτων που χρονολογούνται στα τέλη του 6ου έως τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Λίγοι είναι οι τάφοι της ελληνιστικής εποχής που χρονολογούνται στα τέλη του 4ου έως τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. Η χρονολόγηση του οικισμού και των τάφων κάνει φανερή τη διακοπή της κατοίκησης μετά τις αρχές του 3ου αι. π.Χ., προφανώς λόγω της ίδρυσης της Δημητριάδος, στην οποία πιθανότατα μεταφέρθηκε ο πληθυσμός[1088]. Αξιοσημείωτη είναι η εύρεση στο νεκροταφείο ενός μαρμάρινου λέοντα που ήταν τοποθετημένος σε ταφικό μνημείο[1089].

Ο τάφος στη θέση «Παλαιοχώρα» νότια της Λαρίσης στην Πελασγιώτιδα, δεν διασώζεται και η θέση του δεν μπορεί να ταυτιστεί σήμερα. Βρισκόταν πιθανώς εγκατεστημένος στην οδό Λαρίσης - Φαρσάλων - Λαμίας, η οποία ενώνει και σήμερα τις

1084 Kase & Wilkie1977, 110.
1085 *IG* IX2, 215-20.
1086 Λίβιος 32,4,3 κ.ε. · Ηρόδοτος VII 129.
1087 Κηρυγμένο μνημείο με το Β.Δ. 25-2-1922 (Φ.Ε.Κ. 28/Α/26-2-1922).
1088 Μπάτζιου-Ευσταθίου 2001, 10.
1089 Μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο λέων ήταν προσφιλές γλυπτό στην μνημειακή τέχνη, βλ. σχ. Broneer, *ό.π.*

σύγχρονες πόλεις[1090]. Ο Αρβανιτόπουλος[1091] αναφέρει ότι ο τάφος βρισκόταν *επί της προς Ν της Λαρίσης προς την αρχαίαν Κραννώνα λοφοσειράς, στη θέση «Παλαιοχώρα» ή «Σιίτη», σε λοφίσκο όπου υπήρχε οροθετικό σημείο της γεωδαιτικής υπηρεσίας*. Ο ανασκαφέας δεν αποκλείει την ύπαρξη σε αυτή τη θέση ενός ατείχιστου προαστίου της Λάρισας κατά την *μακεδονική περίοδο* (4ος- 2ος αι. π.Χ.)[1092], κατά την οποία η θεσσαλική μητρόπολη ήταν κέντρο της δράσης των Μακεδόνων. Πολύ κοντά στην τοποθεσία όπου είχε εγκατασταθεί ο τάφος βρέθηκαν μαρμάρινες πλάκες σαρκοφάγων και κεραμική του 4ου και του 3ου αι. π.Χ. από κατεστραμμένους και συλημένους τάφους που ενισχύουν την υπόθεση ότι και αυτός ο τάφος ανήκε σε μια ελληνιστική νεκρόπολη.

Το σύγχρονο χωριό Πετρόπορο στην Περραιβία (αρχαία *Πέλιννα ή Πελινναίο*), δεκατέσσερα (14) χιλιόμετρα ανατολικά των Τρικάλων, είναι κτισμένο πάνω στο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά στα κλασικά και ελληνιστικά χρόνια. Στην περιοχή όπου εντοπίζεται μεγάλο τμήμα του νεκροταφείου του αρχαίου *Πελινναίου* αποκαλύφθηκε ο καμαροσκεπής τάφος[1093].

Η πόλη, ένθερμος υποστηρικτής των Μακεδόνων, άκμασε κατά την μακεδονική κυριαρχία στη Θεσσαλία, οχυρώθηκε από τον Φίλιππο Β΄[1094] και επελέγη ως κεντρικός σταθμός από τον Μέγα Αλέξανδρο στην πορεία του στην Ιλλυρία και στην Ελλάδα[1095].

Βόρεια, επίσης στην Περραιβία[1096], ο μακεδονικός τάφος της Αζώρου, έχει ίσως σχέση με την εγκατάσταση μιας μακεδονικής φρουράς στην περιοχή. Η πόλη της Αζώρου ήταν μία από τρεις σημαντικές πόλεις μαζί με τη Δολίχη και το Πύθιον οι οποίες αποτελούσαν την «Περραιβικήν Τρίπολιν»[1097], η οποία είχε υπαχθεί στη Μακεδονία, ίσως από το β΄ τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. Η οικονομική άνθηση της πόλης άρχισε από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. και ολοκληρώθηκε στο β΄μισό του 4ου αι. π.Χ. μετά την προσάρτησή της στο «άρμα» της Μακεδονίας. Στη στρατηγική σημασία της Τριπόλεως και της περιοχής της

1090 Αρβανιτόπουλος 1909β, 27.
1091 *Ό.π.*, 1907α.
1092 *Ό.π.*, 1909β, 28 σημ. 4, 29.
1093 http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3530.jsp?obj_id=6765. Η μαγούλα στην οποία βρίσκεται ο τάφος βρίσκεται στην πεδιάδα, πενήντα (50) μέτρα βόρεια της παλαιάς οδού Λάρισας - Τρικάλων σύμφωνα με τον Stählin (2002, 216).
1094 Stählin 2002, 220.
1095 Hammond &Wallbank 1988, 59.
1096 Η επαρχία Ελασσόνας, η οποία σήμερα καταλαμβάνει την ορεινή περιοχή στα ΒΔ της Θεσσαλίας, κατοικήθηκε κατά την αρχαιότητα από τους Περραιβούς και η περιοχή τους ονομάστηκε Περραιβία.
1097 Η θέση των τριών αυτών πόλεων ήταν πολύ σημαντική, τόσο κατά την αρχαιότητα, όσο και κατά τους επόμενους χριστιανικούς αιώνες, διότι ήταν πέρασμα από την Θεσσαλία προς τη Μακεδονία. Το πέρασμα αυτό ονομάζεται «Πέτρα», το οποίο οδηγεί στην Κατερίνη μέσω Αγίου Δημητρίου. Ένα άλλο, εξίσου σημαντικό πέρασμα είναι της «Βολούστανας» ή «Σαρανταπόρου» που οδηγεί στο νομό Κοζάνης, βλ. σχ. http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=9442.

Αζώρου αναφέρεται ο Lucas[1098]. Η Άζωρος είχε ήδη πολεοδομηθεί και τειχιστεί κατά το 317-316 π.Χ., όταν ο Κάσσανδρος πολιορκούσε τον Πολυπέρχοντα. Τα ερείπια της αρχαίας πόλης εκτείνονται στο χαμηλό βραχώδες ύψωμα Καστρί, στην αριστερή όχθη του ποταμού Σαρανταπόρου. Ο τάφος βρισκόταν λίγο έξω από τα τείχη της ανατολικής πλευράς της κάτω πόλεως κοντά στον ποταμό Σαραντάπορο, πιθανώς εγκατεστημένος κοντά στην οδό που οδηγεί στη Λάρισα για τη χάραξη της οποίας πληροφορίες παρατίθενται από τους Mottas και Decourt[1099].

Στη βόρεια Ελλάδα οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι είναι εγκατεστημένοι στις νεκροπόλεις, στην περιφέρεια των αστικών ή πολιτικών κέντρων. Κάποιοι τάφοι όμως είναι απομακρυσμένοι από τις πόλεις, σε μέρη που δεν είναι γνωστά και είναι συνδεδεμένοι με έναν οικισμό δευτερεύοντα, ανώνυμο, ο οποίος ταυτίζεται μόνο από κάποια φιλολογική αναφορά ή από επιγραφικές ή νομισματικές πηγές. Η θέση μερικών από τους τάφους δίνει την εντύπωση ότι αυτοί είναι απομακρυσμένοι από κεντρικές οδούς. Αυτή η εντύπωση ίσως δημιουργείται γιατί οι γνώσεις μας για τις αρχαίες οδούς είναι σε πολλές περιπτώσεις ελλιπείς. Εντούτοις, αυτοί βρίσκονται πολύ κοντά σε στρατηγικά περάσματα.

Κάποιοι τάφοι ενδέχεται να είναι εγκατεστημένοι σε εδάφη ιδιωτικά και ίσως εξυπηρετούσαν το σκοπό της οριοθέτησης της ιδιοκτησίας με την κατασκευή τους σε αυτά[1100]. Μερικοί βετεράνοι όταν επέστρεφαν από τις εκστρατείες του Μ. Αλεξάνδρου λάμβαναν πολλές φορές ως αποζημίωση εκτάσεις γης για τις υπηρεσίες που προσέφεραν. Αρκετοί Θεσσαλοί [1101] «αναρριχήθηκαν» σε υψηλόβαθμες θέσεις την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου[1102] και οι βετεράνοι επέστρεψαν έχοντας αποζημιωθεί καλά για τις προσπάθειές τους[1103].

Η τακτική αυτή του Αλεξάνδρου παρέμεινε σε ισχύ και κατά την περίοδο των διαδόχων. Οι «φίλοι» και οι ακόλουθοι των ελληνιστικών βασιλέων, όπως και αυτοί των Αχαιμενιδών, πολλές φορές αποζημιώνονταν με εδαφικές παραχωρήσεις ή με εισοδήματα από έγγειους πόρους[1104]. Με αυτό τον τρόπο οι βασιλείς μπορούσαν να ελέγχουν καλύτερα

[1098] Lucas 1997, 172-3, 216-9.
[1099] Mottas & Decourt 1997, 354.
[1100] Gossel 1980, 6.
[1101] Ένα απόσπασμα δύο χιλιάδων (2000) Θεσσαλών ιππέων συνόδεψε τον Αλέξανδρο στην πορεία του προς την Ανατολή. Το θεσσαλικό ιππικό διακρίθηκε στις τρεις μεγαλύτερες μάχες του Μ. Αλεξάνδρου στο Γρανικό, στην Ισσό και στα Γαυγάμηλα (Κούρτιος 6.6.35).
[1102] Graninger 2010, 317.
[1103] Martin 1985, 116-7.
[1104] Hammond 1989, 141-4· Hatzopoulos – Loukopoulou 1992, 110-7· Völcker-Janssen 1993, 28-9· Hatzopoulos 1996, 335-6, 434-6· Savalli-Lestrade 1998, 304-5, 362· Hatzopoulos 2001, 45-50.

ορισμένα εδάφη και τις πόλεις με τις οποίες συνδέονταν, δημιουργώντας ένα είδος αριστοκρατίας σ' αυτές και περιορίζοντας με αυτό τον τρόπο τις εξεγέρσεις των ντόπιων.

Οι απομονωμένοι καμαροσκεπείς κτιστοί τάφοι λοιπόν, κάλλιστα θα μπορούσαν να ανήκουν στους «φίλους» των βασιλέων, οι οποίοι προφανώς θα επιθυμούσαν οι τάφοι τους να δηλώνουν τη νεοαποκτηθείσα περιουσία τους[1105].

Η πλειοψηφία αυτού του είδους των τάφων βρίσκεται στις εξόδους των πόλεων, εκτός των τειχών, στον άξονα των κυριότερων οδικών αρτηριών, όπως για παράδειγμα στη Θεσσαλονίκη[1106] και στην Αμφίπολη[1107]. Το Δίον, για παράδειγμα, βρίσκεται στα σύνορα μεταξύ της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και ελέγχει τόσο το μεγαλύτερο μέρος της πεδιάδας της Πιερίας όσο και τα περάσματα των βουνών μεταξύ της Περραιβίας και της Πιερίας. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η Βεργίνα, η οποία βρίσκεται στο σταυροδρόμι δύο σημαντικών δρόμων, αυτού που διασχίζει την Ελλάδα, Ν μέσω του οροπεδίου της Πιερίας και Δ το μεγαλύτερο μέρος της κοιλάδας του Αλιάκμονα και αυτόν που ακολουθεί τους πρόποδες του όρους Βερμίου και οδηγεί από το βορρά στην ανατολή. Ο πρώτος δρόμος αποτελούσε τον κύριο άξονα επικοινωνίας μεταξύ Μακεδονίας και Θεσσαλίας και έκανε πιο εύκολη την πρόσβαση στα κράτη των Ελιμιωτών και της Πίνδου. Αυτή η οδός είχε μακεδονικές φρουρές εγκατεστημένες, κάτι το οποίο δηλώνει την στρατηγική της σημασία.

Το ίδιο παρατηρείται στους κτιστούς καμαροσκεπείς μακεδονικού τύπου τάφους εκτός της Μακεδονίας. Για παράδειγμα, στην Αιτωλοκαρνανία, οι τάφοι της Πλευρώνας, της Στράτου και της Καλυδώνας έχουν κατασκευαστεί κοντά στα τείχη των πόλεων και σε κοντινή απόσταση με οδούς επικοινωνίας. Ο τάφος της Πλευρώνας βρίσκεται στη δυτική νεκρόπολη με θέα στην κύρια οδό πρόσβασης στην πόλη[1108]. Ο τάφος στη Στράτο βρίσκεται κοντά στο λιμάνι νότια της πόλης[1109] και ο τάφος της Καλυδώνας τοποθετείται κατά μήκος του αρχαίου δρόμου που οδηγεί στη δυτική είσοδο της πόλης[1110]. Οι τρεις αυτοί τάφοι είναι χωροθετημένοι σε μία ελληνιστική οδό η οποία συνδέει τον Πατραϊκό με τον Αμβρακικό κόλπο[1111]. Οι μακεδονικού τύπου τάφοι της Εύβοιας είναι εγκατεστημένοι κοντά στους κύριους άξονες οι οποίοι διασχίζουν ή περιτρέχουν τις πόλεις Ερέτρια και Χαλκίδα[1112].

[1105] Huguenot 2008, 255.
[1106] Vickers 1972· Σισμανίδης 1985· Vitti 1996, 134-6.
[1107] Koukouli-Chrysanthaki 2002.
[1108] Μαστροκώστας 1968· Ζαφειροπούλου 1984· Mangoldt 2012, 236-7, B108.
[1109] Courby & Picard 1924, 100· Mangoldt 2012, 247-8, B114.
[1110] Dyggve et al. 1934· Αξιώτη 1980· Mangoldt 2012, 145-9, B57.
[1111] Pritchett 1994.
[1112] Huguenot 2008, 255.

Ενδείξεις μακεδονικής παρουσίας στις περιοχές εύρεσης των μακεδονικού τύπου τάφων

Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*)

Τμήμα ενεπίγραφης στήλης που βρέθηκε στο Πετρόπορο, στη θέση «Παλαιογαρδίκι» όπου χωροθετείται ο αρχαιολογικός χώρος της *Πέλιννας* στην Περραιβία, προσθέτει συγκεκριμένα ιστορικά στοιχεία για την ταύτιση της αρχαίας πόλης. Η επιγραφή αυτή είναι μια δικαστική απόφαση. Οι δικαστές που ανήκουν στην υπηρεσία του Φίλιππου Ε΄, καλούνται να εκδικάσουν τις εδαφικές διαφορές μεταξύ του κοινού των Φαρκαδονίων και δύο ιδιωτών, εκ των οποίων ο ένας, ο Εύλυκος, είναι κάτοικος της *Πέλιννας*[1113].

Σύμφωνα με τον Stählin[1114] τον 5ο π.Χ. αι. η *Πέλιννα* ήταν μια μικρή και οργανωμένη πόλη, εξαρτημένη από τη Λάρισα. Το 357 π.Χ. έφτασε στη Θεσσαλία, μετά από πρόσκληση των Λαρισαίων Αλευάδων, ο βασιλιάς της Μακεδονίας, Φίλιππος ο Β΄, ο οποίος ελευθέρωσε τις θεσσαλικές πόλεις από το Φεραϊκό ζυγό. Η *Πέλιννα* υποστήριξε τον Φίλιππο κι έτσι αυτή υπερίσχυσε έναντι των δύο γειτονικών της πόλεων, Τρίκκης και Φαρκαδόνος, οι οποίες καταλήφθηκαν από τους Μακεδόνες το 353 π.Χ. Τα τείχη τους καταστράφηκαν και πολλοί κάτοικοί τους εξορίστηκαν. Τα κτήματα της Φαρκαδόνος και ένα μεγάλο τμήμα των κτημάτων της Τρίκκης περιήλθαν στην *Πέλιννα*, η οποία κατέλαβε μεγαλύτερη έκταση[1115].

Σύμφωνα με τον Αρριανό[1116], το έτος 335 π.Χ. διανυκτέρευσε στην *Πέλιννα* ο Μέγας Αλέξανδρος με τον στρατό του κατά την κάθοδό του στην νότια Ελλάδα, εναντίον των επαναστατημένων Θηβαίων.

Οι *Πελινναίοι* ακολούθησαν τους Μακεδόνες σε όλες σχεδόν τις επιχειρήσεις τους. Οι ισχυρές φιλικές σχέσεις που τους συνέδεαν διαφαίνονται και από το περίφημο διάγραμμα του Πολυπέρχοντος, επιμελητού του μακεδονικού θρόνου, το 319 π.Χ., με το οποίο δόθηκε αμνηστία στους εξόριστους πολίτες των θεσσαλικών πόλεων και τους επιτράπηκε να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Οι μόνοι που αποκλείστηκαν από τις αμνηστίες ήταν οι Τρικαλινοί και οι Φαρκαδόνιοι. Αυτό οφειλόταν πιθανόν στην πίεση που άσκησαν οι *Πελινναίοι* στους Μακεδόνες για να μην αναγκαστούν να επιστρέψουν τα κτήματα που καταπάτησαν[1117].

[1113] *SEG* 43: 293· Τζιαφάλιας, 1992, 115-22.
[1114] Stählin 2002, 215-7, 220.
[1115] *Ό.π.*, 220.
[1116] Αρρ. Α 1,5.
[1117] Διόδ. 18.56.5.

Οι *Πελινναίοι* απολάμβαναν την εύνοια του Φιλίππου, του Αλεξάνδρου και των Διαδόχων λόγω της εξαιρετικής στρατηγικής θέσης που είχε η πόλη τους, η οποία είχε τον έλεγχο του οδικού άξονα από την Τρίκκη προς τη Λάρισα και ιδιαίτερα του στενού περάσματος ανάμεσα στη συμβολή του Ληθαίου με τον Πηνειό ποταμό και των λόφων των Χασίων[1118].

Η *Πέλιννα* έγινε ένα σπουδαίο Μακεδονικό οχυρό με την οικονομική ενίσχυση του Φίλιππου Β΄[1119]. Καθ' όλη τη διάρκεια της μακεδονικής επιρροής η πόλη «άνθισε»[1120]. Εγκαταστάθηκε μόνιμη φρουρά, η πόλη επεκτάθηκε σε μεγάλη έκταση της πεδιάδας και οχυρώθηκε με νέο ισχυρό τείχος[1121] (πίν. 98.1). Η ακρόπολη της αρχαίας *Πέλιννας* καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του βραχώδους υψώματος «Παλαιογαρδίκι» και από τη βορεινή της πλευρά ορίζεται από ένα μεγάλο γεωλογικό κοίλωμα (δολίνη) ελλειψοειδούς σχήματος, διαμέτρου 350 μ., που προέκυψε από κατακρήμνιση λόγω της αποσάθρωσης των ασβεστολιθικών πετρωμάτων.

Η περίμετρος του τείχους της ακρόπολης υπολογίζεται σε 1300μ. Η παλαιότερη φάση οικοδόμησης των τειχών της (πολυγωνικό σύστημα τειχοδομίας) ανάγεται στον 5ο αι. π.Χ. Επισκευές και προσθήκες έγιναν παράλληλα με το κτίσιμο του τείχους της κάτω πόλης κατά το β΄ μισό του 4ου αι. π.Χ. και εξής, ενώ ανακατασκευάστηκε πλήρως στα βυζαντινά χρόνια.[1122]

Στην ακρόπολη σώζονται σήμερα ένας ημικυκλικός και δεκαπέντε (15) ορθογώνιοι πύργοι, από τους οποίους άλλοι είναι αρχαίοι, επαναχρησιμοποιημένοι στη βυζαντινή περίοδο και άλλοι αποτελούν αποκλειστικά προσθήκες των χρόνων αυτών. Ο προμαχώνας, μήκους 36μ. και πλάτους 4-8μ., ορθώνεται στο ΒΔ άκρο της ακρόπολης. Αποτελείται από δύο ορθογώνιους πύργους, τοποθετημένους στα άκρα του, που ενώνονται με ένα μεταπύργιο διάστημα. Οι πύργοι προβάλλονται του εξωτερικού μετώπου του μεταπυργίου, ενώ στο μέσον του εσωτερικού του μετώπου δημιουργείται «σπάσιμο» σχήματος Π, που υποδηλώνει την ύπαρξη δύο αντωπών κλιμάκων ανόδου. Ο προμαχώνας προοριζόταν για την

[1118] Τζιαφάλιας, 1992, 92.
[1119] Stählin 2002, 220.
[1120] Τζιαφάλιας 1992, 115.
[1121] http://atlasthessalias.culture.gr/--------7.html
[1122] Το νέο τείχος κατασκευάστηκε σύμφωνα με τις αρχές της πολεμικής τέχνης των ύστερων κλασικών χρόνων με πελεκημένες ορθογωνισμένες λιθοπλίνθους από ντόπιο λευκόφαιο ασβεστόλιθο που προερχόταν από τα αρχαία λατομεία της δολίνης. Το συνολικό πάχος του τείχους ήταν περίπου 2,70-2,80μ. και το τελικό ύψος απροσδιόριστο, γιατί πουθενά δεν σώζεται ακέραιο Ο Stählin 2002, 216 είχε καταμετρήσει αρκετούς πύργους που αναπτύσσονταν σε όλη την έκταση του τείχους της πόλης και της ακρόπολης από τους οποίους οι περισσότεροι δεν είναι πλέον εμφανείς.

εγκατάσταση βλητικών μηχανών, προστατευόταν δε από προτείχισμα, που υπάρχει σε απόσταση 6μ. μπροστά από αυτόν. Η πρόσβαση στην ακρόπολη γινόταν από μια πύλη στο νότιο σκέλος του τείχους της και από μία πυλίδα σε επαφή με τη ΒΑ γωνία του προμαχώνα.

Το τείχος της πόλης, δομημένο κατά το ισόδομο τραπεζιόσχημο σύστημα τειχοδομίας, κατέρχεται τις κλιτύες του υψώματος και έκλεινε Ν στην πεδιάδα, ακολουθώντας πιθανόν ευθεία γραμμή. Η συνολική του περίμετρος πρέπει να ξεπερνούσε τα 2500μ. Από τους πύργους που το ενίσχυαν ορατοί σήμερα είναι μόνο δεκαέξι (16) και όσοι βρίσκονται στο πεδινό τμήμα απέχουν μεταξύ τους 30μ. Από τις πύλες του τείχους σώζονται μόνο τρεις.

Τα σωζόμενα τμήματα των τειχών της πόλης αποτελούν σήμερα τα μόνα ορατά λείψανά της, καθώς η έλλειψη συστηματικών ανασκαφών δεν επιτρέπει να αποκατασταθεί εν μέρει η εικόνα της ζωής σε αυτή[1123].

Με το τέλος της μακεδονικής κυριαρχίας και την επιβολή της ρωμαιοκρατίας η *Πέλιννα* άρχισε να παρακμάζει. Ιδιαίτερα, από το τέλος του 2ου π.Χ. αι. και εξής, δεν αναφέρεται σε αρχαίες φιλολογικές πηγές. Πιθανολογείται ότι μεταβλήθηκε σε άσημη πόλη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας[1124].

Άζωρος

Η αρχαία πόλη της Αζώρου στην Περραιβία βρίσκεται στη θέση Καστρί (πρώην Βουβάλα) της σύγχρονης πόλης Αζώρου, στις όχθες του ποταμού Σαραντάπορου, μία οχυρωμένη τοποθεσία της Περραιβίας, η οποία ελέγχει τη νότια διάβαση από τη Μακεδονία προς τη θεσσαλική πεδιάδα. Η πόλη στο β΄ μισό του 4ου αι. προσαρτήθηκε στη Μακεδονία.

Το αμυντικό της σύστημα βελτιώθηκε από τότε που οι Μακεδόνες έθεσαν υπό τον έλεγχό τους τη συγκεκριμένη περιοχή[1125]. Στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ. οχυρώνεται με την οικονομική βοήθεια των Μακεδόνων με ισχυρό τείχος (πίν. 98.2). Η οχύρωση της Αζώρου

[1123] Η *Πέλιννα* οργανώθηκε σύμφωνα με το ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα και καταλάμβανε έκταση που ανερχόταν στα 800 περίπου στρέμματα. Ο Stählin κατά την επίσκεψή του στον αρχαιολογικό χώρο, στις αρχές του 20ου αιώνα, είδε αρκετά λείψανα δημοσίων κτιρίων, αρχαίου θεάτρου, ναών και ιδιωτικών κατοικιών μεγάλου μεγέθους. Οι ιδιωτικές κατοικίες είχαν λίθινη θεμελίωση και στέγη από κεραμίδια λακωνικού τύπου ενώ σε μερικές περιπτώσεις το εμβαδόν τους έφτανε τα διακόσια τετραγωνικά μέτρα, βλ. σχ. Stählin 2002, 215-7· Τζιαφάλιας 1992, 122-31. Ενδείξεις για το πολιτισμικό επίπεδο των κατοίκων της, την κοινωνική διαστρωμάτωση και την ιδεολογία τους παρέχουν τα ευρήματα των σωστικών ανασκαφών στα νεκροταφεία της, βλ. σχ. http://atlasthessalias.culture.gr/--------7.html, · http://odysseus.culture.gr/ h/3/ gh351.jsp?obj_id=6765

[1124] Το εθνικό όνομα Πελιννεύς εμφανίζεται για τελευταία φορά το 130 π.Χ., όταν ο κτηνίατρος Μητρόδωρος Ανδρομένεος τιμήθηκε σε προξενικό ψήφισμα των Λαμιέων για τις μεγάλες ευεργεσίες που πρόσφερε στην πόλη τους [*IG* IX.2,69 (130 π.Χ.)].

[1125] Για τη στρατηγική σημασία της Τριπόλεως και της περιοχής της Αζώρου βλ. *ό.π.*

τεκμηριώνεται ιστορικά από τον Διόδωρο[1126], σύμφωνα με τον οποίο, η πόλη ήδη από το 317 π.Χ. ήταν μακεδονικό φρούριο.

Από την ακρόπολη, που βρίσκεται Β της πόλεως και η οποία χωρίζεται από την υπόλοιπη πόλη με ένα εγκάρσιο τείχος, ξεκινούν δύο βραχίονες του τείχους οι οποίοι κατερχόμενοι προς Ν περικλείουν ένα τμήμα της επίπεδης κοιλάδας. Από αυτούς τους δύο βραχίονες, ο εσωτερικός αναλημματικός είναι κτισμένος κατά τον 3ο αι. π.Χ. Το τείχος σώζεται σε μερικά σημεία ως 4μ. ύψος. Το υλικό δομής προέρχεται από το ίδιο το βουνό στο οποίο είναι κτισμένη η πόλη και συνίσταται από μεγάλες ορθογώνιες ασβεστολιθικές λιθόπλινθους. Τόσο η ακρόπολη όσο και το τείχος της πόλεως έχουν ενισχυθεί με πύργους,οι οποίοι προεξέχουν από τα τείχη 1,5 έως 2μ. και έχουν πλάτος 5,5μ. Ο εξωτερικός αναλημματικός βραχίονας είναι κτισμένος κατά το ψευδοισοδομικό σύστημα τον 5ο αι. π.Χ. και έχει μήκος 47μ. Η κάτω πόλη, η οποία εκτεινόταν γύρω από την ακρόπολη που καταλάμβανε την κορυφή του λόφου Καστρί, είχε έκταση 800 περίπου στρέμματα.

Στην Άζωρο, κατά την ανασκαφή της πολυτελούς επαύλεως του Νικάρχου, βρέθηκε κατά χώραν επιγραφή-επιστολή του βασιλιά της Μακεδονίας Αντιγόνου Δώσωνος προς τον βασιλικό επιστάτη της Περραιβικής Τρίπολης, η οποία αφορούσε την διαχείριση της περιουσίας του Νικάρχου μετά το θάνατό του[1127].

Λαμία

Το αμυντικό σύστημα της αρχαίας Λαμίας στη Μαλίδα συνέθεταν η οχυρωμένη ακρόπολη και τα τείχη της κάτω πόλης τα οποία την περιέκλειαν. Η ακρόπολη ήταν το κέντρο της άμυνας της πόλης (πίν. 99.1). Βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο της πόλης, στην κορυφή ενός βραχώδους λόφου έκτασης 16 στρεμμάτων περίπου, με κλίση Β - Ν και μέσο υψόμετρο 117 μ. Αποτελούσε τον ισχυρότερο κρίκο στην αλυσίδα των οχυρώσεων που προορίζονταν για την επιτήρηση της κοιλάδας του Σπερχειού, της παραλιακής οδού και του στενού περάσματος που οδηγεί διαμέσου της Όθρυος στη Θεσσαλία. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης[1128] υπογραμμίζει την επιμελημένη κατασκευή της οχύρωσης της πόλης. Σε αυτή αναγνωρίζονται τουλάχιστον δύο οχυρωματικές φάσεις από τις οποίες η παλαιότερη, από τον 5ο αι. π.Χ., ακολουθεί το πολυγωνικό σύστημα δόμησης και έχει εντοπιστεί μόνο στην

[1126] Διόδ. 19, 52, 6. Ο Διόδωρος αναφέρεται στα γεγονότα αυτής της εποχής σχετικά με τις διαμάχες των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και στην πολιορκία του Πολυπέρχοντα «εν Αζωρίω της Περραιβίας».
[1127] Τζιαφάλιας 2003, 499.
[1128] Διόδ. 18, 13, 2.

ακρόπολη. Το τείχος της κάτω πόλης, η οποία εκτεινόταν στα Ν-ΝΔ του λόφου της ακρόπολης, κατευθύνονταν προς Ν, ΝΔ, Δ, ΒΔ και Β, περιέβαλε τον λόφο του Αγίου Λουκά και ακολούθως, με κατεύθυνση Α-ΒΑ, κατέληγε στην Δ πλευρά της ακρόπολης. Περιέκλειε την αρχαία πόλη με τα δημόσια κτήρια, την αγορά και τις ιδιωτικές κατοικίες, αφήνοντας έξω τους χώρους των νεκροταφείωνκαι το αρχαίο Γυμνάσιο. Η ΝΑ πύλη του τείχους, που πλαισιωνόταν από πύργους ορθογωνίου σχήματος, έχει εντοπισθεί και διατηρείται ορατή σε υπόγειο χώρο πολυκατοικίας στην οδό Θερμοπυλών (πίν. 99.2). Η κάτω πόλη πιθανώς οχυρώθηκε για πρώτη φορά μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.

Η οχύρωσή της ακολουθεί το ισόδομο ορθογώνιο και κατά τόπους το ψευδοϊσόδομο σύστημα δόμησης και σχηματίζεται από παράλληλες σειρές πώρινων λαξευμένων λιθόπλινθων, μεταξύ των οποίων υπάρχει κενό πληρωμένο με χώμα και μικρούς λίθους. Η κρηπίδα της θεμελίωσής τους, η οποία ήταν τοποθετημένη σε τάφρο, εξέχει και στις δύο κύριες όψεις τους και η εξωτερική επιφάνεια των δόμων τους στα πιο προσεγμένα τμήματά τους, κοσμείται με *περιτένεια*[1129]. Κατά διαστήματα φέρει προς ενίσχυσή του εγκάρσια ζεύγματα και κατά μήκος του υπάρχει σειρά ισχυρών πυργοειδών κατασκευών (πίν. 100.1).

Η οχύρωση της ακρόπολης αλλά και της κάτω πόλης της αρχαίας Λαμίας συμπληρώθηκε και επεκτάθηκε από τον Μακεδόνα στρατηγό Αντίπατρο στην περίοδο του Λαμιακού πολέμου[1130] και ολοκληρώθηκε την εποχή της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Κατά τον Λαμιακό πόλεμο (323/2 π.Χ.), ο στρατηγός των Αθηναίων Λεωσθένης σκοτώθηκε έξω από τα τείχη της πόλης, ενώ πολιορκούσε τους Μακεδόνες που υπερασπίζονταν τη Λαμία.

Το 192 π.Χ. ο Αντίοχος, συνοδευόμενος από τον Αννίβα, τον Καρχηδόνιο στρατηγό, μετά από πρόσκληση των Αιτωλών, ήρθε στη Λαμία όπου ανακηρύχθηκε αρχιστράτηγος όλων των συμμάχων στον πόλεμο κατά των Ρωμαίων. Η σύγκρουση του Αντιόχου με τους Ρωμαίους το 191 π.Χ. στις Θερμοπύλες έληξε υπέρ των Ρωμαίων και ο ύπατος Manius Acilius Glabrio έστειλε τον Φίλιππο Ε΄ να επιτεθεί στη Λαμία την οποία υπερασπίζονταν οι Αιτωλοί. Οι Μακεδόνες όμως απέτυχαν στην κατάκτηση του βράχου της ακρόπολης[1131].

[1129] Παπακωνσταντίνου 1994.
[1130] Διόδ.18. 12, 4-5.
[1131] Τίτος Λίβιος XXXVI, 25, 4.

Λιμογάρδι (αρχαίο *Ναρθάκιον*)

Στο *Ναρθάκιον*[1132] της Αχαΐας Φθιώτιδας έχει τειχισθεί ένα δικόρυφο, ομαλό ύψωμα εμβαδού περίπου τριάντα πέντε (35) στρεμμάτων (θέση Παλαιόκαστρο) σε υψόμετρο περίπου 880 μ.[1133]. Το Β. σκέλος πάχους 2,65 μ. είναι κτισμένο κατά το ακανόνιστο τραπεζιόσχημο ή κατά τόπους πολυγωνικό σύστημα στο επίπεδο έδρασης και με τάση για τοποθέτηση σε δόμους στο ανώτερο τμήμα των μεταπυργίων. Σώζεται μέχρι του ύψους των 2μ. Τρεις τουλάχιστον στρώσεις ψευδοϊσόδομης τοιχοποιίας με κατακόρυφα λαξεύματα στην επιφάνεια των λίθων είναι ορατές μέχρι του ύψους των π. 1,50μ. στο Α. σκέλος (πίν. 100.2), το οποίο στην περιοχή της Α. πύλης έχει πάχος 2,90 μ. Ισόδομο σύστημα με περιτένεια στις γωνίες παρατηρείται και στους πύργους. Οι 7 διαπιστωμένοι πύργοι έχουν τοποθετηθεί σε κάθε αλλαγή της κατεύθυνσης του τείχους ή σε τακτά διαστήματα κατά μήκος του σχετικά ευθυγράμμου ανατολικού σκέλους στην ομαλότερη κλιτύ ή πλαισίωναν τις πύλες, διαθέτουν σταυροειδείς τοίχους πάχους 0,70 μ. στο εσωτερικό. Κατά μήκος της Α πλευράς είναι κατά το ήμισυ ενσωματωμένοι στον τοίχο του περιβόλου[1134]. Οι πύλες ήταν τοποθετημένες αντωπά στον αυχένα μεταξύ των δύο πεπλατυσμένων κορυφών[1135]. Η ανοικτή εξωτερική αυλή στις πύλες του συνδέεται με την γενιά των μηχανικών του Δημητρίου Πολιορκητού[1136]. Η ορθογώνια τοιχοδομία και οι σταυροειδείς εσωτερικοί τοίχοι στους πύργους υιοθετήθηκαν από αυτούς, ενώ τα προτειχίσματα εξυπηρέτησαν την βασική αμυντική αρχή των ελληνιστικών χρόνων για αναχαίτιση των εχθρών[1137].

Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της οχύρωσης του *Ναρθακίου* συναντώνται και σε άλλες πόλεις της θεσσαλικής Τετράδος (Γορίτσα, Φάρσαλος) αλλά και της Αχαΐας Φθιώτιδος με εγγύτερο παράλληλο την Νέα Άλο[1138]. Δεδομένου ότι η οχύρωση της Γορίτσας αλλά και η

[1132] Η ταύτιση του σημερινού χωριού Λιμογάρδι με το αρχαίο *Ναρθάκιον* αλλά και σημαντικοί σταθμοί στην ιστορία του τεκμηριώνονται από ένα δόγμα της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, βλ. σχ. Ager 1996, 103-5, 213.

[1133] Πρώτος ο Stählin (2002, 322-5) και στη συνέχεια ο Bequignon (1937, εικ. 7) περιηγήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο του *Ναρθακίου* και αναφέρθηκαν στις ορατές αρχαιότητες και κυρίως στον οχυρωματικό περίβολο.

[1134] Κατά τα πρότυπα της Γορίτσας και της Νέας Άλου, βλ. αντίστοιχα Bakhuizenetal. 1992, 142, εικ. 56 και Reinders 1988, 76-7.

[1135] Όπως στην ακρόπολη της Φαρσάλου, βλ. Κατακούτα – Τουφεξής 1990, 190.

[1136] Reinders 1988, 91.

[1137] Bakhuizen et al. 1992, 314.

[1138] Σχεδόν όλες οι πόλεις της Αχαΐας Φθιώτιδας στα τέλη του 4ου - αρχές 3ου αιώνα π.Χ. τειχίστηκαν ή επανατειχίστηκαν. Μικρότερα φρούρια στην περιφέρειά τους συμπλήρωναν την αμυντική τους θωράκιση. Οι ομοιότητες στις κατασκευαστικές αρχές και τα τεχνικά χαρακτηριστικά αυτών των τειχών (οχύρωση της ακρόπολης και της κάτω πόλης, τοιχοδομία κατά το ακανόνιστο ορθογώνιο / τραπεζιόσχημο ή ψευδοϊσόδομο σύστημα, χρήση μικρών ευθύγραμμων τμημάτων στον περίβολο, μορφή πυλών, σταυροειδείς εσωτερικοί τοίχοι στους πύργους και η ενσωμάτωση μέρους του πύργου στην τοιχοποιία)

ανοικοδόμηση της Άλου συνδέεται με τις επιχειρήσεις του Κασσάνδρου στη Θεσσαλία και στην Αχαΐα Φθιώτιδα[1139], μπορεί να θεωρηθεί ότι η εξέλιξη του Ναρθακίου στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους επηρεάσθηκε από τον Κάσσανδρο. Εάν η οχύρωση του Ναρθακίου εξυπηρέτησε τον αμυντικό σχεδιασμό του Κασσάνδρου για την επικράτησή του επί του Δημητρίου Πολιορκητού, μπορεί να υποτεθεί ότι κατασκευάστηκε μετά το έτος 302 π.Χ., αφού από το θέρος του έτους αυτού ο Κάσσανδρος ήταν κύριος της περιοχής[1140]. Η ενίσχυση του Ναρθακίου με τείχος και η μακεδονική προστασία πρέπει να έδωσαν νέα ώθηση στην πολιτική και οικονομική ζωή της πόλης[1141].

Αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία αποτελούν ενδείξεις μακεδονικής παρουσίας στην περιοχή του *Ναρθακίου* ή σχέσεων του οικισμού με τους Μακεδόνες, αποτελούν τρία θραύσματα ασβεστολιθικής πλίνθου με ανάγλυφη ασπίδα (Λ 1358 Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας), διαμέτρου 0,54 μ. (πίν. 101.1), τα οποία περισυλλέχθηκαν σε ένα λιθοσωρό στο χώρο όπου εικάζεται από επιφανειακές ενδείξεις η ύπαρξη των δημόσιων κτιρίων. Αυτά παραπέμπουν σε μνημεία με παρόμοια γλυπτή διακόσμηση, πολλά από τα οποία έχουν ανεγερθεί από τους Μακεδόνες από τα μέσα του 4ου μέχρι τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., όπως για παράδειγμα το Μνημείο των Ασπίδων στη Βέροια[1142], το οποίο συνδέεται με την ανακήρυξη του Πύρρου ως βασιλέως της Μακεδονίας το 287 π.Χ., το Μνημείο των Ασπίδων στο Δίον των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων[1143], ή το Ηρώο στο Αρχοντικό Γιαννιτσών το οποίο χρονολογείται στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.[1144]. Επίσης, ένας εν μέρει ακρωτηριασμένος μαρμάρινος λέων (Λ1465 Αρχαιολογικό Μουσείο Λαμίας), ο οποίος είχε ενσωματωθεί σε έναν πρόχειρο περίβολο και αποδίδεται από την ανασκαφέα σε δημόσια κατασκευή της πόλης[1145], ενώ πιθανολογείται ότι ανήκει στο ίδιο κτίριο από το οποίο προέρχεται η πλίνθος με την ανάγλυφη ασπίδα. Μαυσωλεία στην Ιωνία και μνημεία μαχών στην Ελλάδα κοσμήθηκαν με λέοντες[1146].

Ακόμη μια ένδειξη μακεδονικής επιρροής στην ταφική αρχιτεκτονική του Ναρθακίου αποτελεί μία συστάδα τριών διδύμων κιβωτιόσχημων τάφων (πίν. 101.2). Κάθε ζεύγος από

καθιστούν βάσιμη την υπόθεση περί συστήματος τεχνικών προδιαγραφών και ίσως σχεδιασμού και κατασκευής από συγκεκριμένους μηχανικούς, βλ. σχ. Μπούγια 2006, 928-31.

1139 Στεφανίδου-Τιβερίου 1996, 1065-74.

1140 Διόδ. 20.110.1, 20.112.1.

1141 Μπούγια 2006, 932.

1142 Markle 1999, 238-9, 251-2.

1143 Χριστοδούλου 1999, 307-12.

1144 Χρυσοστόμου 2000, 344, 351 εικ. 20.

1145 Μπούγια 2006, 932.

1146 Broneer 1941, 49-54.

τους δίδυμους τάφους καλυπτόταν από τύμβο[1147]. Τυμβόχωστος ήταν ένας όμοιος τάφος που χρονολογείται περίπου στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. στην Αγριοσυκιά Γιαννιτσών[1148]. Η κάλυψη κιβωτιόσχημων τάφων με τύμβο συναντάται στην Πύδνα ήδη τον 5ο αι. π.Χ.[1149] ενώ η διάδοση των τύμβων κατά τον 4° αι. π.Χ. συνδέεται με την επέκταση των Μακεδόνων[1150].

Η επιρροή των Μακεδόνων στο *Ναρθάκιον* τελείωσε το β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., όταν η πόλη τάχθηκε με το μέρος των Αιτωλών. Η αναφερομένη στο δόγμα της Ρωμαϊκής Συγκλήτου διαιτησία του Μακεδόνα Πύλλου αποτελεί μέχρι σήμερα, την υστερότερη ένδειξη για τις στενές σχέσεις της πόλης με τους Μακεδόνες, ενώ δεν αποκλείεται η μακεδονική ανάμειξη να συνέβη το έτος 210 π.Χ., όταν ο Φίλιππος Ε΄ απέσπασε την Αχαΐα Φθιώτιδα από τους Αιτωλούς[1151].

[1147] Μπούγια 1998, 397· Μπούγια 2006, 933-4.
[1148] Χρυσοστόμου 1998, 339-43.
[1149] Μπέσιος 1984, 53.
[1150] Βοκοτοπούλου 1990, 16.
[1151] Ager 1996, 103-5, 213.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη έγινε αρχικά (κεφ. Α) αναφορά στην ιστορία της έρευνας των μακεδονικού τύπου τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας με την παράθεση των κύριων δημοσιευμάτων που αφορούν τους τάφους που περιλαμβάνονται σε αυτήν.

Προκειμένου να αποδειχτεί ότι η γεωγραφική διασπορά των τάφων μακεδονικού τύπου σε διάφορες περιοχές της αρχαίας Θεσσαλίας συμπίπτει με την μακεδονική παρουσία σε αυτές, εξετάστηκαν τα κυριότερα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται άμεσα με τις θεσσαλο-μακεδονικές σχέσεις από την κλασική περίοδο έως την ρωμαϊκή κατάκτηση των περιοχών στις οποίες έχουν βρεθεί οι τάφοι και αναφέρθηκαν στοιχεία βασισμένα σε αρχαίες πηγές, επιγραφικά δεδομένα και δημοσιεύσεις που μαρτυρούν τις αλληλεπιδράσεις Θεσσαλίας και Μακεδονίας (κεφ. Β).

Διαπιστώθηκε η βαθιά ιστορική εμπλοκή τους και ότι η στενή και συνεχής επαφή την οποία είχαν μεταξύ τους οι δύο περιοχές, δημιούργησε ρεύματα επιρροής και μίμησης, τα οποία κατευθύνονταν και στις δύο πλευρές του Ολύμπου. Η κοιλάδα του Σπερχειού, όπου βρέθηκε η πλειονότητα των τάφων, χωρίζει τη Θεσσαλία, της οποίας αποτελεί το νότιο όριο, από την κεντρική Ελλάδα. Λόγω της θέσης και της μορφολογίας της αποτέλεσε ενδιάμεσο μεταξύ βορρά και νότου και φυσικό πέρασμα για τη διακίνηση στρατών, αγαθών, ιδεών και πολιτιστικών ρευμάτων.

Στη συνέχεια έγινε αναλυτική περιγραφή των εκατόν ενός (101) τάφων μακεδονικού τύπου, δεκατριών (13) κτιστών καμαροσκεπών και ογδόντα οκτώ (88) λαξευτών θαλαμωτών (κεφ. Γ). Δυστυχώς, η σύληση των τάφων και η αναμόχλευση του εσωτερικού τους είχαν σαν αποτέλεσμα εκτός από την εξαφάνιση των πολυτιμότερων κτερισμάτων, την καταστροφή πολλών στοιχείων και την απώλεια της δυνατότητας του διαχωρισμού των ταφών.

Συγκεντρώθηκαν οι πληροφορίες οι οποίες προέκυψαν από την μελέτη της βιβλιογραφίας των τάφων και καταγράφηκαν τα δημοσιεύματα για τον καθένα. Περιγράφηκαν, όπου ήταν εφικτό, ενδεικτικά κτερίσματα από αυτούς, τα οποία χρονολογήθηκαν με βιβλιογραφική τεκμηρίωση, ώστε να προσδιοριστεί με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια ο χρόνος κατασκευής και χρήσης των τάφων στους οποίους ανήκαν.

Ακολούθως, εξετάστηκε η τυπολογία των κτιστών καμαροσκεπών και λαξευτών θαλαμωτών μακεδονικού τύπου τάφων της ελληνιστικής εποχής που έχουν ανασκαφεί στη βόρεια Φθιώτιδα και τη Θεσσαλία και δόθηκε έμφαση στα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία, συγκριτικά με αυτούς οι οποίοι έχουν βρεθεί στη Μακεδονία και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου (κεφ. Δ).

Στη βόρεια Ελλάδα οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου προορίζονταν για τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, τους αξιωματούχους και τους ευγενείς. Στην αρχαία Θεσσαλία οι τάφοι βρέθηκαν συληµένοι και δεν µπορεί να τεκµηριωθεί ότι αυτοί περιείχαν τα σώµατα νεκρών Μακεδόνων. Η µελέτη της αρχιτεκτονικής τους δεν επιτρέπει να βεβαιωθεί το αν οι ένοικοι των τάφων κατάγονταν από την Μακεδονία ή ότι ήταν αξιωµατούχοι Μακεδόνες ή ότι συνδέονταν µε αυτούς, καθώς δεν βρέθηκε σε αυτούς κανένα επιγραφικό στοιχείο. Γι' αυτούς τους λόγους, επιχειρήθηκε να εξεταστεί κατά πόσο αυτοί οι τάφοι χωροθετούνταν σε εδάφη υποταγµένα στη µακεδονική ηγεµονία ή βρισκόµενα στην σφαίρα επιρροής της (κεφ. Ε).

Η γεωγραφική εγκατάσταση των τάφων φαίνεται να συµπίπτει µε τις σχέσεις για τις οποίες η στρατιωτική µακεδονική παρουσία είναι ιστορικά επιβεβαιωµένη.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί αναλυτικά στο κεφάλαιο Β΄ *Ιστορικό Πλαίσιο*, οι εξελίξεις του Γ΄ Ιερού πολέµου και η πρόσκληση των Αλευαδών της Λάρισας προς τον Φίλιππο Β΄ έφεραν το Μακεδόνα βασιλιά στη Θεσσαλία, όπου εδραίωσε τη θέση του µετά τη νίκη κατά των Φωκέων στο Κρόκιον πεδίον το 353 π.Χ. και την κατάλυση της τυραννίδας των Φερών το 352 π.Χ. Το 342 π.Χ. εκλέχθηκε *άρχων* του θεσσαλικού *Κοινού*, νοµιµοποιώντας τις επεµβάσεις του στις θεσσαλικές υποθέσεις και ελέγχοντας τις ψήφους στην Αµφικτυονία. Αν και ο θάνατός του δηµιούργησε ελπίδες στη Θεσσαλία για την αποτίναξη της µακεδονικής κυριαρχίας, ο Αλέξανδρος Γ′, ο οποίος διαδέχθηκε τον πατέρα του (336 π.Χ.), εκλέχθηκε από τους Θεσσαλούς *άρχων* του *Κοινού* τους. Η Θεσσαλία συµµετείχε στη µεγάλη εκστρατεία του στην Ασία (334 π.Χ.) µε µεγάλη δύναµη ιππικού.

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323 π.Χ., οι ελληνικές πόλεις µε πρωτεργάτιδα την Αθήνα, συνήψαν συµµαχία εναντίον των Μακεδόνων. Οι Θεσσαλοί, εκτός της *Πέλιννας*, συµµετείχαν στη συµµαχία των Ελλήνων. Στο θεσσαλικό ιππικό οφειλόταν η επιτυχία των συµµάχων στην πρώτη φάση του Λαµιακού πολέµου (323-322 π.Χ.). Η νίκη των Μακεδόνων στη µάχη της Κραννώνος κατέληξε στην οριστική διάλυση της συµµαχίας και η Θεσσαλία περιήλθε πάλι υπό τον µακεδονικό έλεγχο.

Η πόλη της *Πέλιννας*, ένθερµος υποστηρικτής της Μακεδονίας και οχυρωµένη από τον Φίλιππο, από τον 4^{ο} αι. π.Χ., έως τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ., ευηµερούσε λόγω της φιλοµακεδονικής πολιτικής της, την οποία ακολούθησε και κατά τον Λαµιακό πόλεµο. Ο τάφος στο Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα*) χρονολογείται στο β΄ µισό του 3^{ου} αι. π.Χ., περίοδο κατά την οποία η πόλη απολάµβανε την εύνοια των Μακεδόνων.

Οι σχέσεις µεταξύ της Λάρισας και του µακεδονικού βασιλείου φτάνουν στο 369 π.Χ., όταν ο Πελοπίδας συµµάχησε µε τον Μακεδόνα βασιλιά Αλέξανδρο Β΄. Η Λάρισα

τάχθηκε με το μέρος του Φιλίππου Β΄ ο οποίος είχε την υποστήριξη των Αλευάδων. Στο τέλος της βασιλείας των Αντιγονιδών οι σχέσεις μεταξύ της Λάρισας και του μακεδονικού βασιλείου ήταν ακόμη πολύ στενές, όπως μαρτυρά η οικονομική υποστήριξη του Φιλίππου Ε΄ και του Περσέα στο πλαίσιο ανακαίνισης του Γυμνασίου. Ο τάφος στην Παλαιοχώρα Λαρίσης χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ., περίοδο κατά την οποία η Λάρισα βρίσκεται στη σφαίρα της μακεδονικής επιρροής.

Ο τάφος στην Άζωρο χρονολογείται με επιφύλαξη στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο, κατά την οποία η πόλη βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο της Μακεδονίας και η χωροθέτησή του έχει προφανώς σχέση με την εγκατάσταση μακεδονικής φρουράς στην περιοχή.

Μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., κατά την διάρκεια της πολιτικής και οικονομικής ανόδου του μακεδονικού κράτους, η Λαμία βρέθηκε στη σφαίρα επιρροής των Μακεδόνων. Κατά τον Λαμιακό πόλεμο 323/22 π.Χ. οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους με αρχηγό τον στρατηγό Λεωσθένη πολιόρκησαν την Λαμία και τον επίτροπο της μακεδονικής δυναστείας Αντίπατρο που την υπερασπιζόταν. Τον 3ο αι. π.Χ. η πόλη συμμετείχε στο *Κοινό* των Αιτωλών. Σε όλη τη διάρκεια του 3ου αι π.Χ. στην ευρύτερη περιοχή της διεξήχθησαν πολλές συγκρούσεις κατά τους πολέμους μεταξύ των Μακεδόνων και των Αιτωλών που διεκδικούσαν τον έλεγχο.

Κατά την διάρκεια της μακεδονικής κυριαρχίας, φρουρές πρέπει να ήταν εγκατεστημένες σε όλη την κοιλάδα του Σπερχειού, διότι ο στρατηγικός ρόλος της κοιλάδας λόγω της θέσης της δεν μπορούσε να είχε αγνοηθεί από τους Μακεδόνες. Βέβαια, μέχρι σήμερα δεν έχει αποκαλυφθεί κάποιο αρχαιολογικό κατάλοιπο που να αποδεικνύει μακεδονική στρατιωτική παρουσία μόνιμου χαρακτήρα στην κοιλάδα του Σπερχειού. Η παρουσία μακεδονικών τάφων στην περιοχή ενισχύει την υπόθεση της εγκατάστασης μακεδονικών φρουρών.

Στη Λαμία οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου κατασκευάστηκαν στον 3ο αι. π.Χ. ή στις αρχές του 2ου αι. π.Χ.

Όσον αφορά στην χωροθέτηση των τάφων στην περιοχή των Μεξιατών και των Λουτρών Υπάτης, οι τοποθεσίες εγκατάστασής τους αποτελούν σημεία από όπου θα μπορούσε να ελέγχεται η διαδρομή όσων κατέρχονταν από το όρος Οίτη στην κοιλάδα του Σπερχειού. Το ίδιο ισχύει και για τον τάφο του Περιβολίου, ο οποίος είναι εγκατεστημένος δίπλα στον ποταμό Ίναχο που ρέει προς τον Σπερχειό, σε μια περιοχή όπου βρίσκονται πολλές ελληνιστικές οχυρώσεις.

Οι τάφοι στην Αινίδα (Περιβόλι, Υπάτη, επαρχ. οδός Λουτρών Υπάτης, Μεξιάτες) χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ. Το υστερότερο κτιστό καμαροσκεπές μνημείο είναι ο τάφος

στο Αργυροχώρι Υπάτης, η κατασκευή του οποίου τοποθετείται στο β΄ μισό του 2ου αι. π.Χ. Η Υπάτη, πρωτεύουσα της Αινίδος, έδρα του *Κοινού* των Αινιάνων, κατά τον 3ο αι. π.Χ. βρέθηκε στη σφαίρα επιρροής των Αιτωλών και αποτέλεσε το βορειότερο προπύργιό τους στην κοιλάδα του Σπερχειού. Υπέστη τις συνέπειες της επιδρομής των Γαλατών και το 192 π.Χ. καταλήφθηκε από τους Ρωμαίους. Στη διάρκεια του πολέμου μεταξύ Ρωμαίων και Αιτωλών 200-189 π.Χ. έγινε έδρα της Αιτωλικής Συμπολιτείας. Το 168/7 π.Χ. η Υπάτη ανακηρύχθηκε από τους Ρωμαίους έδρα του ανασυσταθέντος *Κοινού* των Αινιάνων το οποίο. ο Οκταβιανός υπήγαγε στο *Κοινό* των Θεσσαλών μετά τη νίκη του στο Άκτιο (31 π.Χ.).

Για τους καμαροσκεπείς κτιστούς διαπιστώθηκε ότι παρουσιάζουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας των κτιστών καμαροσκεπών μακεδονικού τύπου τάφων της Μακεδονίας αλλά και κάποια από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των κτιστών, καμαροσκεπών, μακεδονικού τύπου τάφων της Στερεάς Ελλάδας. Πρόκειται για μικρότερη και αμελέστερη επαρχιακή μίμηση των ανάλογων μνημείων στη Μακεδονία και υπολείπονται σε λαμπρότητα των πλούσιων ομολόγων τους. Αποτελούν ίσως το έργο ντόπιων κατασκευαστών λιγότερο καταρτισμένων από τους Μακεδόνες ομότεχνούς τους.

Συγκεκριμένα, οι καμαροσκεπείς κτιστοί τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας σε σύγκριση με τους αντίστοιχους της Μακεδονίας έχουν απλούστερο σχέδιο, ο ταφικός θάλαμος είναι μικρότερων διαστάσεων, χωρίς προθάλαμο, με μικρότερο άνοιγμα εισόδου. Από την πρόσοψή τους απουσιάζει ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος και στο εσωτερικό τους δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη πολυτελούς επίπλωσης. Μερικοί έχουν δρόμο κτιστό, πράγμα το οποίο αποδεικνύει ότι ήταν ορατοί τουλάχιστον κατά τη διάρκεια ενός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος. Ανταποκρίνονται ίσως στο είδος των τάφων οι οποίοι χρησίμευαν στο να θάβονται πολλά μέλη της ίδιας οικογένειας, προφανώς για οικονομικούς λόγους, γιατί η κατασκευή αυτών των τάφων κόστιζε αρκετά, ώστε να γίνεται γι' αυτό το λόγο σπάνια, αντίθετα με συγκεκριμένα παραδείγματα της βορείου Ελλάδας, οι οποίοι ήταν προορισμένοι να δέχονται έναν ή το πολύ δύο νεκρούς πριν κλείσουν οριστικά.

Για τους περισσότερους από αυτούς διαπιστώθηκε ότι ανήκαν σε νεκροπόλεις της ελληνιστικής περιόδου. Έχουν κατασκευαστεί εκτός των τειχών και πάνω στους οδικούς άξονες επικοινωνίας. Όπως και στη Βόρεια Ελλάδα, η εγκατάστασή τους συνδέεται με την ορατότητα και τη διαθεσιμότητα του εδάφους. Η κατασκευή μνημειώδους τάφου, η θέση του οποίου φαίνεται από μακριά, «εξασφάλιζε» την ανάμνηση των τεθνηκότων στην κοινότητα των ζώντων, κάτι που επιβαλλόταν ίσως να γίνεται σε ξένο ή κατακτημένο έδαφος. Οι τάφοι αυτοί ίσως είχαν σχέση με την παρουσία μακεδονικών φρουρών, των οποίων το έργο ήταν η επίβλεψη μιας περιοχής ή μιας οδού. Οι απομονωμένοι τάφοι βρίσκονταν κοντά σε φρούρια

όπου ήταν εγκατεστημένοι φρουροί, οι οποίοι είχαν το καθήκον της εποπτείας της ευρύτερης περιοχής. Η σύνδεση των μακεδονικών φρουρών με τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί από τα αρχαιολογικά ευρήματα, καθώς αυτοί βρέθηκαν συλημένοι, είχαν δεχτεί διαδοχικές ταφές και κατά την ανασκαφική έρευνα δεν βρέθηκαν όπλα σ' αυτούς, όπως θα αναμενόταν για ενταφιασμένους στρατιωτικούς.

Το τετράγωνο κτίσμα πάνω στον θάλαμο του τάφου του Περιβολίου, είναι μοναδικό ανάμεσα στους καμαροσκεπείς κτιστούς μακεδονικού τύπου τάφους στην αρχαία Θεσσαλία.

Η πολύ μικρότερη παρουσία των κτιστών μακεδονικού τύπου τάφων (τέσσερις) στην βόρεια αρχαία Θεσσαλία σε σχέση με την παρουσία τους στη νότια (εννέα) δεν σημαίνει ότι η βόρεια Θεσσαλία δεν βρισκόταν υπό τη μακεδονική επιρροή σε ίδιο βαθμό όσο η νότια. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι κάθε Μακεδόνας αξιωματούχος προτιμούσε αναμφίβολα να ταφεί στον τόπο καταγωγής του. Στην περίπτωση που ήταν διορισμένος στη βόρεια Θεσσαλία αυτό ήταν σχετικά εύκολο, πράγμα που δεν ισχύει και για τη νότια από όπου ο επαναπατρισμός του σώματος για την ταφή του ήταν προβληματικός λόγω της μεγάλης απόστασης από τον τόπο καταγωγής του.

Οι διαφορές των κτιστών καμαροσκεπών τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας με αυτούς της Μακεδονίας συνοψίζονται στα εξής:

1. Η προτίμηση για νότιο προσανατολισμό (είσοδος στα Ν, πολλές φορές με ελαφριά παρέκκλιση ΝΑ ή ΝΔ) που παρατηρείται στους κτιστούς τάφους της βόρειας Ελλάδας δεν αντανακλάται στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, όπου δεν ακολουθείται κανένας συγκεκριμένος κανόνας για τον προσανατολισμό.
2. Οι τάφοι μικρών διαστάσεων είναι αναλογικά πιο συχνοί στην αρχαία Θεσσαλία από ότι στη Μακεδονία.
3. Στους μακεδονικούς τάφους της βόρειας Ελλάδας παρατηρείται συστηματικά μείωση του πλάτους της εισόδου ως προς το ύψος για αισθητικούς λόγους. Το χαρακτηριστικό αυτό λείπει από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας.
4. Στη βόρεια Ελλάδα οι ξύλινες ή οι μαρμάρινες θύρες είχαν ύψος πάνω από δύο μέτρα. Στην αρχαία Θεσσαλία οι είσοδοι των τάφων είναι ασυνήθιστα στενές και χαμηλές.
5. Αντίθετα από τους τάφους της Μακεδονίας οι οποίοι έχουν προσόψεις με αρχιτεκτονική διακόσμηση και ζωγραφικές παραστάσεις, οι τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας έχουν λιτή πρόσοψη χωρίς διακόσμηση. Η όψη τους είναι λιγότερο επιμελημένη από των τάφων της Μακεδονίας.
6. Όσον αφορά στις τεχνικές συνδέσμου μεταξύ της καμάρας και των τοίχων του τάφου, στη βόρεια Ελλάδα, στην πληθώρα των περιπτώσεων, φρόντιζαν να υποκρύπτεται όλο

ή μέρος της καμάρας, ενώ στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας όλη η καμάρα είναι εμφανής από την πλευρά της εισόδου του τάφου.

7. Οι καμάρες των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας σε σχέση με τις καμάρες της Μακεδονίας έχουν μικρότερο αριθμό θολιτών.
8. Σε αντίθεση με τους τάφους της Μακεδονίας, ζωγραφική διακόσμηση δεν έχει διασωθεί στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας.
9. Η κάτοψη των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας είναι πιο απλή από αυτών της Μακεδονίας, όπου σε ορισμένες περιπτώσεις πριν από τον κεντρικό θάλαμο προηγείται ένας προθάλαμος. Στην αρχαία Θεσσαλία όλοι οι τάφοι έχουν έναν μοναδικό θάλαμο.
10. Στο εσωτερικό των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας δεν βρέθηκαν μαρμάρινες ή χρυσελεφάντινες κλίνες όπως σε τάφους της Μακεδονίας αλλά απλές κτιστές κλίνες.

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι μακεδονικού τύπου βρίσκονται όλοι πλην ενός στη νότια αρχαία Θεσσαλία, δηλαδή στη βόρεια Φθιώτιδα (Αχαΐα Φθιώτιδα και Μαλίδα). Ο τάφος στο Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού στη Μαγνησία, αποτελεί τη βορειότερη παρουσία λαξευτού θαλαμωτού τάφου μακεδονικού τύπου στην αρχαία Θεσσαλία. Η ίδρυση της Δημητριάδος από τον Δημήτριο Πολιορκητή (294/2 π.Χ.) στη θέση των Παγασών, παλαιού επινείου των Φερών, στην οποία πιθανότατα μεταφέρθηκε ο πληθυσμός, είχε ως αποτέλεσμα τη διακοπή της κατοίκησης στη θέση Σωρός στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.

Η συνήθεια της ταφής των νεκρών σε θαλαμωτούς λαξευτούς τάφους στην κοιλάδα του Σπερχειού φαίνεται να μην εξέλιπε σχεδόν ποτέ από τους μυκηναϊκούς μέχρι και τους αρχαϊκούς χρόνους και από τα τέλη του 4^{ου} - αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. έως τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. Η χρήση τους κλιμακώνεται έως τον 7^{ο} αι. μ.Χ.

Οι τάφοι στα υψώματα πάνω από τον Ασωπό και το ομώνυμο πέρασμα στην περιοχή που αποδίδεται στην αρχαία Ηράκλεια Τραχίνα, είναι οι πρωιμότεροι, κατασκευάστηκαν στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. ή στις αρχές του 3^{ου} και η διάρκεια χρήσης τους δεν ξεπερνά τον 3^{ο} αι. π.Χ. Η χρήση του μεταγενέστερου λαξευτού τριθάλαμου τάφου στη θέση «Ντούνος» της ίδιας περιοχής εμπίπτει στο χρονικό διάστημα από τον 2^{ο} αι. π.Χ. έως τον 6^{ο} αι. μ.Χ. Η Ηράκλεια Τραχίνα στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. (371/0) π.Χ. καταλήφθηκε από τον Ιάσωνα Φεραίο, ο οποίος μοίρασε την χώρα της στους Οιταίους και στους Μαλιείς. Το 280 π.Χ. εντάχθηκε δια της βίας στο *Κοινό* των Αιτωλών. Η πόλη κατελήφθη το 191 π.Χ. από τους Ρωμαίους και λεηλατήθηκε. Το 167 π.Χ. ιδρύθηκε το *Κοινό* των Οιταίων του οποίου ήταν πρωτεύουσα. Μετά το 160 π.Χ. η Ηράκλεια εντάχθηκε στο Αχαϊκό *Κοινό* και το 146 π.Χ. στο Θεσσαλικό *Κοινό*.

Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Λαμίας χρονολογούνται οι πρωιμότεροι στα τέλη του 4ου - 3ο αι. π.Χ. και οι υπόλοιποι, οι οποίοι είναι οι περισσότεροι, από τα μέσα του 2ου έως τον 1ο αι. π.Χ. Ορισμένοι από αυτούς επαναχρησιμοποιήθηκαν σε διαφορετικά διαστήματα από τον 2ο έως και τον 7ο αι. μ.Χ.

Η χρήση των λαξευτών θαλαμωτών τάφων μακεδονικού τύπου του Αχινού κλιμακώνεται από τον 3ο αι. π.Χ. μέχρι και τον 3ο αι. μ.Χ., κυρίως όμως χρησιμοποιήθηκαν κατά τον 2ο αι. π.Χ. Ο Εχίνος τον 3ο αι. π.Χ. τάχθηκε, όπως και όλη η νότια Θεσσαλία, στο *Κοινό* των Αιτωλών. Ο Φίλιππος Ε΄ το έτος 210 π.Χ. απέσπασε την πόλη από τους Αιτωλούς, και την εκκένωσε το έτος 197 π.Χ. έπειτα από την ήττα του στις Κυνός Κεφαλές.

Ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος στο Δομοκό χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. και έχει περίοδο χρήσης έως τουλάχιστον στα τέλη του 2ου αι. π.Χ. Η μακεδονική κυριαρχία στους *Θαυμακούς*, η οποία είχε αρχίσει κατά το έτος 338 π.Χ., κράτησε σχεδόν έναν αιώνα, μέχρι την ακμή της Αιτωλικής Συμπολιτείας, στην επικράτεια της οποίας περιλήφθηκε η πόλη και υπήρξε μέλος της για την δεκαετία 239-229 π.Χ. Κατά τον Β΄ Μακεδονικό πόλεμο (200-197 π.Χ.), όταν οι Μακεδόνες πολέμησαν εναντίον των Ρωμαίων, η πόλη υπέστη τις συνέπειες του πολέμου. Ο Φίλιππος Ε΄ προσπάθησε μάταια να αποσπάσει την πόλη από τους Αιτωλούς το 199 π.Χ. Η πόλη έγινε ανεξάρτητη κατά την ειρήνη του 189 π.Χ. και προσχώρησε στο θεσσαλικό *Κοινό*. Στο ανωτέρω ιστορικό πλαίσιο εντάσσεται η φάση (τέλη του 3ου έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.) της πρώτης χρήσης του τάφου.

Οι θαλαμωτοί τάφοι του *Ναρθακίου* (Λιμογάρδι) είχαν περίοδο χρήσης από τον 2ο έως τον 1ο αι. π.Χ. Η πόλη της Αχαΐας Φθιώτιδος *Ναρθάκιον* οχυρώθηκε από τον Κάσσανδρο για την επικράτησή του επί του Δημητρίου Πολιορκητού μετά το έτος 302 π.Χ. Η επιρροή των Μακεδόνων στο Ναρθάκιον τελείωσε στο β΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., όταν η πόλη τάχθηκε με το μέρος των Αιτωλών, ενώ το έτος 210 π.Χ., ο Φίλιππος Ε΄ απέσπασε την Αχαΐα Φθιώτιδα από τους Αιτωλούς.

Για τους λαξευτούς θαλαμωτούς διαπιστώθηκε ότι παρουσιάζουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας των λαξευτών θαλαμωτών μακεδονικού τύπου τάφων της Μακεδονίας, ταφικές κατασκευές με ευρύτατη διάδοση στην ανατολική Μεσόγειο.

Καθοριστικοί παράγοντες για τον προσανατολισμό και την θέση κατασκευής τους αποτελούν η πρόσβαση σε αυτούς από υφισταμένες οδικές αρτηρίες και κυρίως η διαμόρφωση του εδάφους και η σύσταση του πετρώματος. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του θαλάμου συνήθως επιτυγχανόταν με δρόμο που είχε κάθετη στην πρόσοψη κλίμακα από λαξευτές στο βράχο βαθμίδες. Πολύ συχνά, μπροστά στις εισόδους μερικών τάφων, οι δρόμοι καταλήγουν σε πλάτωμα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, αντί του δρόμου μπροστά στο

άνοιγμα της εισόδου, υπήρχε ένα ορθογώνιο όρυγμα. Οι προσόψεις τους ήταν απλές, λαξευμένες στο φυσικό βράχο, αρκετές φορές επιμελώς λαξευμένες, αλλά πουθενά δεν διαπιστώθηκε προσπάθεια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής διαμόρφωσής τους. Τα φράγματα των εισόδων τους ήταν αμελώς διαμορφωμένα και άρα μη ορατά. Ήταν μονοθάλαμοι, εκτός από τον διθάλαμο στο οικόπεδο Μπίτου στις Μεξιάτες και τον τριθάλαμο στη θέση «Ντούνος» στην Ηράκλεια Τραχινία. Οι περισσότεροι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι από το β΄ τέταρτο του 2^{ου} αι π.Χ. κ.ε., οι οποίοι έχουν ανασκαφεί στην κοιλάδα του Σπερχειού, διαθέτουν θάλαμο με ορθογώνιο όρυγμα και γύρω από αυτό Π-σχημο ταφικό θρανίο, λαξευμένο στο φυσικό πέτρωμα για την εναπόθεση των νεκρών με το άνοιγμα προς την είσοδο. Σε ελάχιστες περιπτώσεις διανοίχθηκαν κόγχες στα τοιχώματα των θαλάμων, ίσως για την τοποθέτηση μεταγενέστερων ταφών. Η γραπτή διακόσμηση απουσίαζε εντελώς από τους λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας. ενώ σε μερικούς σώζονταν ίχνη κονιάματος στο εσωτερικό του θαλάμου τους.

Οι διαφορές των λαξευτών θαλαμωτών τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας με αυτούς της Μακεδονίας συνοψίζονται στα εξής:

1. Οι διαστάσεις των εισόδων των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας συγκρινόμενες με αυτές των εισόδων στις απλά διαμορφωμένες προσόψεις των τάφων της Μακεδονίας είναι αρκετά μικρότερες.
2. Η γραπτή διακόσμηση, η οποία είναι περιορισμένη στους λαξευτούς τάφους της Μακεδονίας, απουσιάζει εντελώς από τους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας.
3. Οι περισσότεροι τάφοι της Μακεδονίας είναι μονοθάλαμοι με μικρό προβάδισμα έναντι των διθάλαμων ενώ στην αρχαία Θεσσαλία οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι είναι μονοθάλαμοι (με δύο εξαιρέσεις).
4. Στους τάφους της αρχαίας Θεσσαλίας, σε αντίθεση με τους τάφους της Μακεδονίας, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου έχουν διανοιγεί κόγχες στα τοιχώματα των θαλάμων των τάφων.
5. Στους θαλάμους των τάφων της αρχαίας Θεσσαλίας δεν βρέθηκαν τοίχοι, θήκες,, λαξευτές τράπεζες, λαξευτές ή κτιστές λάρνακες σε αντίθεση με τους τάφους της Μακεδονίας.

Καταλήγοντας, παρατηρούμε πως οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι του Ασωπού, φαίνεται ότι αποτελούν τη συνέχεια μιας μακράς παράδοσης στην κοιλάδα του Σπερχειού, ενώ οι υπόλοιποι είναι επαρχιακή μίμηση ενός προτύπου μακεδονικού στην εποχή άνθησης της μακεδονικής κυριαρχίας. Στις περιοχές της Λαμίας και του Αχινού άλλωστε, δεν απαντάται πριν την ελληνιστική περίοδο το σχήμα του θαλαμωτού τάφου. Η κοιλάδα του

Σπερχειού, η οποία αποτελεί «όριο» στην εξάπλωση πολιτιστικών ρευμάτων και σε άλλες ιστορικές περιόδους, αποτελεί το νοτιότερο σημείο εμφάνισης αυτών των ταφικών μνημείων στην αρχαία Θεσσαλία. Δεν είναι τυχαία η διαπίστωση της σπανιότητας ή της απουσίας των τάφων μακεδονικού τύπου από την Αττική, την Αργολίδα, την Κορινθία και άλλες περιοχές, όπου η ισχυρή πολιτιστική και πολιτειακή παράδοση αντιστάθηκε στους Μακεδόνες, ενώ αντίθετα, η περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού, που δεν παρήγαγε νέα ρεύματα στην τέχνη, αφομοίωσε τις από βορρά ή νότο – ανάλογα με την εποχή – επιδράσεις.

Το ενιαίο κτιστό Π-σχημο θρανίο του κτιστού καμαροσκεπή τάφου του Αργυροχωρίου Υπάτης, ο οποίος αποτελεί το οψιμότερο δημιούργημα του είδους στην αρχαία Θεσσαλία (γ΄ τέταρτο 2^{ου} αι. π.Χ.) και τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των δύο τύπων κτιστών καμαροσκεπών και λαξευτών θαλαμωτών στην κοιλάδα του Σπερχειού, καταδεικνύει την κατάληξη μίας μακράς και συνεχούς διαδικασίας προσαρμογής προτύπων.

Οι μακεδονικού τύπου τάφοι φιλοξένησαν ταφές αξιωματούχων Μακεδόνων, μελών των μακεδονικών φρουρών και των οικογενειών τους στα κομβικά σημεία της αρχαίας Θεσσαλίας που ήταν ενταγμένα στην μακεδονική ηγεμονία ή στην σφαίρα επιρροής της. Η κατασκευή μεγάλου αριθμού λαξευτών θαλαμωτών στη Μαλίδα και στην Αχαΐα Φθιώτιδα, όπως και του καμαροσκεπούς κτιστού τάφου στο Αργυροχώρι Υπάτης στην Αινίδα, κατά τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους, σε μεταγενέστερη της μακεδονικής κυριαρχίας εποχή, αποδεικνύει ότι οι μακεδονικού τύπου τάφοι δεν αποτελούσαν αποκλειστικά χώρους ταφής των Μακεδόνων ή των φιλο-Μακεδόνων υποστηρικτών τους, αλλά ήταν προσφιλείς και στην τοπική άρχουσα τάξη (*ελίτ*), η οποία επιθυμούσε ίσως να συνδεθεί με το λαμπρό παρελθόν της Μακεδονίας.

Η παρούσα μελέτη η οποία παρουσιάζει ταφικά σύνολα της ελληνιστικής περιόδου της αρχαίας Θεσσαλίας προσθέτει νέα στοιχεία ευελπιστώντας να συμβάλλει στην έρευνα για την ταφική αρχιτεκτονική της περιοχής.

Η μελλοντική αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή θα φωτίσει πολλά αναπάντητα ερωτήματα και θα αποκαλύψει άγνωστες πτυχές των ιστορικών μεταβολών που επέδρασαν καταλυτικά στον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό μετασχηματισμό του ευρύτερου τοπίου.

Βραχυγραφίες

ΑΑΑ:	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
ΑΔ:	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ:	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΘΣΕ:	Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας.
1ο ΑΕΘΣΕ:	Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 27.2-2.3.2003, Βόλος 2006.
2ο ΑΕΘΣΕ:	Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 16-19.3.2006, Βόλος 2009.
3ο ΑΕΘΣΕ:	Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 12-15.3.2009, Βόλος 2012.
4ο ΑΕΘΣΕ:	Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 15-18.3.2012, Βόλος 2016.
5ο ΑΕΘΣΕ :	Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος, 26.2-1.3.2015, Βόλος 2020
ΑΕΜΘ:	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη Αρχαία Μακεδονία Ι: Ανακοινώσεις κατά το πρώτον διεθνές συμπόσιον. Εν Θεσσαλονίκη, 26-29 Αυγούστου 1968, Θεσσαλονίκη 1970.
Αρχαία Μακεδονία II:	Αρχαία Μακεδονία. Ανακοινώσεις κατά το δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 19-24.8.1973, Θεσσαλονίκη 1977.
Αρχαία Μακεδονία IV:	Αρχαία Μακεδονία. Ανακοινώσεις κατά το τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25.9.1983, Θεσσαλονίκη 1986.
Αρχαία Μακεδονία VI:	Αρχαία Μακεδονία. Ανακοινώσεις κατά το έκτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 15-19.10.1996, Θεσσαλονίκη 1999.
Αχαιοφθιωτικά Β΄:	Πρακτικά του Β΄ Συνεδρίου Αλμυριωτικών Σπουδών, 3-4 Ιουνίου 1995, Αλμυρός 1997.
Αχαιοφθιωτικά Γ΄:	Πρακτικά του Γ΄ Συνεδρίου Αλμυριώτικων Σπουδών, 13-15 Οκτωβρίου 2000, Αλμυρός 2007.
ΕλλΚερ:	
Α΄ ΕλλΚερ:	Α΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική κεραμική, Ιωάννινα 6 Δεκεμβρίου 1986, Ιωάννινα, 1989
Γ΄ ΕλλΚερ:	Γ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη 24 – 27 Σεπτεμβρίου 1991, Αθήνα 1994.

Δ΄ ΕλλΚερ:	Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική κεραμική, Μυτιλήνη, Μάρτιος 1994, Αθήνα 1997.
Ε΄ ΕλλΚερ:	Ε΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική Χανιά, 7 - 12 Απριλίου 1997, Αθήνα 2000.
ΣΤ΄ ΕλλΚερ:	ΣΤ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Βόλος 17 –23 Απριλίου 2000, Αθήνα 2004.
Ζ΄ ΕλλΚερ:	Ζ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Αίγιο 4-9 Απριλίου 2005, Αθήνα 2011.
ΠΑΕ:	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
AA:	Archäologischer Anzeiger
AJA:	American Journal of Archaeology
AM:	Mitteilungen. Des Kaiserlich Deutschen. Archaeologischen Instituts. Athenische Abteilung. Athen.
ArchN:	Archaeological News
AURA:	Athens University review of ArchAeology
BMC:	Central Greece: A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Central Greece (London, 1884)
BSA:	The Annual of the British School at Athens
BCH:	Bulletin de correspondance hellénique
CIL:	Corpus inscriptionum Latinarum
CQ:	Classical Quarterly
FdD:	Fouilles de Delphes
IEJ:	Israel Exploration Journal
IG:	Inscriptiones Graecae
JHS:	Journal of Hellenic Studies
JDAI:	Jahrbuch des Deutschen Archaologischen Instituts
RE:	Paulys Real encyclopädie
RhM:	Rheinisches Museum für Philologie
SEG:	Supplementum Epigraphicum Graecum
SNG:	SNG The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum
Syll.:	Sylloge Insctiptionum Graecarum
ZPE:	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αγγέλη 2000: Αγγέλη, Α., Λάγυνοι από την Αμβρακία, *Ε΄ ΕλλΚερ*, 311-20.

Αδάμ-Βελένη 2010: Αδάμ-Βελένη, Π. (γεν. επιμ.), *Γυάλινος Κόσμος. Κατάλογος Έκθεσης,* Θεσσαλονίκη.

Αδάμ κ.α. 2011: Αδάμ, Ε., Γεωργούλας, Γ., Γιοβανοπούλου, Α., Νομός Ιωαννίνων, θέση Παλιοκλήσι, Δ.Δ. Μυροδάφνης Πεστών, Δήμου Αγίου Δημητρίου, *ΑΔ* 56-9 (2001-2004), Β΄5, 75-8.

Αδρύμη-Σισμάνη 2008: Αδρύμη-Σισμάνη,Β., Το Διμήνι και η παρουσία των Μυκηναίων στη Θεσσαλία, *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα 9-11 Νοεμβρίου 2006. τ. Ι,* Λάρισα, 84-97.

Ακαμάτη 1997: Ακαμάτη, Μ., Πέλλα, Ανατολικό νεκροταφείο, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄2, 447.

Ακαμάτη 1998: Ακαμάτη, Μ., Πέλλα, οικ. Χρ. Παπαδόπουλου (αρ. 147, Ο.Τ. 28), *ΑΔ* 48 (1993), Β΄2, 359.

Ακαμάτη 1999: Ακαμάτη, Μ., Πέλλα, οικ. Εμ. Τζάκρη *ΑΔ* 49 (1994), Β΄2, 536.

Ακαμάτης1993: Ακαμάτης, Ι., Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, Αθήνα.

Αλλαμανή 1988: Αλλαμανή, Β., Βέροια, οδ. Πλουτάρχου, οικ. Τζουβάρα (Ο.Τ. 276), *ΑΔ* 36 (1981), Β΄2, 323.

Αλλαμανή 1989α: Αλλαμανή, Β., Βέροια, οδ. Πλουτάρχου, οικ. Π. Αμοιρίδη (Ο.Τ. 305), *ΑΔ* 38 (1983), Β΄2, 302.

Αλλαμανή 1989β: Αλλαμανή, Β., Βέροια. Οδός Πιερίων, οικόπεδο Μαυρίδη, (Ο.Τ. 366), *ΑΔ* 38 (1983), Β΄2, 303.

Αλλαμανή 1989γ: Αλλαμανή, Β., Βέροια, οδός Λυσίου και Πηνελόπης, οικόπεδο Σαρηγιαννίδη (Ο.Τ. 298), *ΑΔ* 37 (1982), Β΄2, Χρονικά, 302.

Αλλαμανή 1996: Αλλαμανή, Β., Βέροια, οδ. Κομνηνών 22, οικ. Κορσανίδη, Ο.Τ. 504, *ΑΔ* 46 (1991), Β΄2, 301.

Αλλαμανή 1998: Αλλαμανή, Β., Βέροια, οικ. Τσεφαλή, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄2, 366.

Αλλαμανή 2003: Αλλαμανή, Β., Βέροια, πάροδος οδού Σταδίου, *ΑΔ* 52 (1997), Β΄2, 730-1.

Ανδρειωμένου 1969: Ανδρειωμένου, Α., Βέροια. Συνοικισμός Καλλιθέας, Ν. Βέροιας, *ΑΔ* 23 (1968), Β΄2, 345-7.

Ανδρειωμένου 1970: Ανδρειωμένου, Α., Τρία υπόγεια ταφικά οικοδομήματα εν τη Δυτική Μακεδονία, *Αρχαία Μακεδονία* Ι, 228-38.

Ανδρειωμένου 1984: Ανδρειωμένου, Α., Βέροια. Θέση Κάτω Πράσινος Κήπος, οικόπεδο Χατζημάμογλου-Κοσμίδη (Ο.Τ. 304), ΒΑ. Βέροιας. *ΑΔ* 22 (1976), Β΄2, 406-10.

Ανδρόνικος 1961: Ανδρόνικος, Μ., Ελληνιστικός τάφος Βεροίας, *ΑΕ* 1955, 22-50.

Ανδρόνικος 1962: Ανδρόνικος, Μ., Μακεδονικοί τάφοι Ξεροκώμης Λακκώματος, *ΑΔ* 16 (1960) Χρονικά, 214-17.

Ανδρόνικος 1963: Ανδρόνικος, Μ., Ελληνικά επιτάφια μνημεία, *ΑΔ* 17 (1961-62), Μελέται, 152-210.

Ανδρόνικος 1977: Ανδρόνικος, Μ., Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι της Μεγάλης Τούμπας, *ΑΑΑ* Χ, 1-39.

Ανδρόνικος 1981: Ανδρόνικος, Μ., Ανασκαφές στη Βεργίνα, *ΠΑΕ* 1981, 55-61.

Ανδρόνικος 1986: Ανδρόνικος, Μ., Βεργίνα. Αρχαιολογία και ιστορία, *Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν διά τα 60 έτη του ανασκαφικού του έργου, τ. Α*, 1986), 19-37.

Ανδρόνικος 1988α: Ανδρόνικος, Μ., Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες, Αθήνα.

Ανδρόνικος 1988β: Ανδρόνικος, Μ., Βεργίνα. Ανασκαφή 1987, *ΑΕΜΘ* 1 (1987), 81-8.

Ανδρόνικος κ.α. 1989: Ανδρόνικος, Μ., Δρούγου, Σ., Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Χ., Φάκλαρης, Π., Ανασκαφή Βεργίνας, *Εγνατία* 1, 347-8.

Αντωνάρας 2009: Αντωνάρας, Α., Ρωμαϊκή και Παλαιοχριστιανική Υαλουργία. 1ος αι. π.Χ.-6ος αι. μ.Χ. Παραγωγή και Προϊόντα. Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της, Αθήνα.

Αξενίδης 1949: Αξενίδης, Θ., Η Πελασγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία. Κοινωνική και πολιτική ιστορία. Οι μακεδονικοί και ρωμαϊκοί χρόνοι. Αθήνα.

Αξενίδης 1952: Αξενίδης, Θ., Επιτύμβιοι επιγραφαί εκ της αρχαίας Θεσσαλίας, *Πλάτων* 5, 210-9.

Αξιώτη 1986: Αξιώτη, Κ.Α., Ρωμαϊκοί δρόμοι στην Αιτωλοακαρνανία, *ΑΔ* 35 (1980) Α΄ Μελέτες, 186-205.

Αποστόλου 1995: Αποστόλου, Μ., Σπήλαιο Ασωμάτων, *ΑΔ* 45 (1990), Β΄2, 356-7.

Αποστόλου 1998: Αποστόλου, Μ., Βέροια, οδ. Πιερίων (Ο.Τ. 564), *ΑΔ* 48 (1993), Β΄2, 367-8.

Αποστόλου 2004: Αποστόλου, Μ., Βέροια, οδ. Αλαμάνας 3, οικ. Δ. Χασιώτη - Ν. Μπλατσιώτη (Ο.Τ. 465), οδ. Σταδίου 39, οικ. Αθ. Βύζα (Ο.Τ. 238), *ΑΔ* 53 (1998), Β΄2, 659-60.

Αραπογιάννη 1995: Αραπογιάννη, Ξ., Νεράιδα - Γραμμένι, Άγιος Γεώργιος, *ΑΔ* 45 (1990), Β΄1, 111-2.

Αρβανιτόπουλος 1907α: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., Εν Παλαιοχώρα παρά την Λάρισαν, *ΠΑΕ* 1906, 127-8.

Αρβανιτόπουλος 1907β: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., Παλαιό Γαρδίκι, *ΠΑΕ* 1906, 128-30.

Αρβανιτόπουλος 1909α: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., *Θεσσαλικά Μνημεία, Α΄,* Αθήνα.

Αρβανιτόπουλος 1909β: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., Καμαρωτός τάφος παρά την Λάρισαν, *ΑΕ* περίοδος τρίτη, 27-44.

Αρβανιτόπουλος 1909γ: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., *Κατάλογος των εν Αθανασακείω Μουσείω* Βόλου Αρχαιοτήτων, Αθήναι.

Αρβανιτόπουλος 1913: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., *ΠΑΕ* 1912, 188.

Αρβανιτόπουλος 1915: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., Ἐν Ἀζώρῳ, Δολίχῃ και Πυθίῳ τῆςΤριπόλεως, *ΠΑΕ* 1914, 192.

Αρβανιτόπουλος 1915α: Αρβανιτόπουλος, Α. Σ., Θεσσαλικές επιγραφές, *ΑΕ* 1915, 8-27.

Αρβανιτόπουλος 1916: Αρβανιτόπουλος, Α. Σ., Θεσσαλικές επιγραφές, *ΑΕ* 1916, 17-29, 73-93.

Αρβανιτόπουλος 1917: Αρβανιτόπουλος , Α. Σ., Θεσσαλικές επιγραφές, *ΑΕ* 1917, 1-37, 111-50.

Αρβανιτόπουλος 1928: Αρβανιτόπουλος, Α.Σ., *Αι γραπταί στήλαι Δημητριάδος – Παγασών,* Αθήναι.

Αρβανιτόπουλος 1929: Αρβανιτόπουλος Α. Σ., *Πολέμων* 1929, 126-7.

Αρβανιτόπουλος 1952-5: Αρβανιτόπουλος, Α. Σ., Θεσσαλικά Μνημεία. Περιγραφή των εν τω Μουσείω Βόλου γραπτών στηλών Δημητριάδος-Παγασών, *Πολέμων.* Τόμος Ε΄, τεύχος 1^{ο}, 5-18.

Βαλιάνου 1992: Βαλιάνου, Δ., Φαλαγγάρι Φαιστού, *ΑΔ* 42 (1987), Β΄2, 538-42.

Βοκοτόπουλος 1970: Βοκοτόπουλος, Π., «Χωνοκκλησιά» Γραμμένης Οξυάς Ναυπακτίας, *ΑΔ* 24 (1969), Β΄2, 242-3.

Βοκοτοπούλου 1989α: Βοκοτοπούλου, Ι., Μεσημέρι, *ΑΔ* 37 (1982), Β΄2, 284.

Βοκοτοπούλου 1989β: Βοκοτοπούλου, Ι., Μακρύγιαλος, *ΑΔ* 38 (1983), Β΄2, 276.

Βοκοτοπούλου 1990: Βοκοτοπούλου, Ι., *Οι Ταφικοί Τύμβοι της Αινείας,* Αθήνα.

Γαβριλάκη 2003: Γαβριλάκη, Ε., Αργυρούπολη Ρεθύμνου, θέση Πέντε Παρθένες, *ΑΔ* 52 (1997), Β΄3, 1032-3.

Γαλλής 1977α: Γαλλής, Κ., Παράδοσις αρχαίων υπό ιδιωτών, *ΑΔ* 27 (1972), Β΄ 2, 419.

Γαλλής 1977β: Γαλλής, Κ.Ι., Χρυσόγονος εξ Εδέσσης: Λαρισαϊκόν τιμητικόν ψήφισμα, *Αρχαία Μακεδονία* ΙΙ, 33-43.

Γιαννάκης κ.α. 2002: Γιαννάκης, Γ., Καλογερίδης, Π. & Μπέσιος, Μ., Προστασία - Ανάδειξη μακεδονικών τάφων Κορινού, *ΑΕΜΘ* 14 (2000), 395-405.

Γιαννικουρή κ.α. 1989: Γιαννικουρή, Α., Πατσιαδά, Β.& Φιλήμονος, Μ., Ταφικά σύνολα από τις νεκροπόλεις της αρχαίας Ρόδου, *Α΄ ΕλλΚερ,* 63-118.

Γιαννόπουλος 1914: Γιαννόπουλος, Ν., Αναθηματικόν ανάγλυφον εκ Θεσσαλίας, *ΑΕ* 1914, 244-8.

Γιαννόπουλος 1930: Γιαννόπουλος, Ν., Γλυπτά εκ Μελιβοίας, *ΑΕ* 1930, 169-72.

Γιαννόπουλος 1934-1935: Γιαννόπουλος, Ν., Επιγραφαί εκ Θεσσαλίας, *ΑΕ* 1934-5, 140-5.

Γιαννόπουλος 2006: Γιαννόπουλος, Ν., Έκθεσις αρχαιολογικής εκδρομής υποβληθείσα εις τον κ. Πρόεδρο της εν Αλμυρό Φιλαρχαίου Εταιρείας Όθρυος για τη Γούρα και την περιοχή της», *Δελτίο της Φιλαρχαίου Εταιρείας Αλμυρού Όθρυς*, 10, 40-1.

Γιούρη 1968: Γιούρη, Ε., Μακεδονικός τάφος Τερπνής Νιγρίτης, *ΑΔ* 21 (1966), Β΄2, 365.

Γραικός κ.α. 2012: Γραικός, Γ., Πουλακάκης, Ν. & Ψαρρά Ε., Η ανασκαφική δραστηριότητα της ΙΖ΄ ΕΠΚΑ την περίοδο 2000-2010, Μίεζα, *2000-2010, Από το* ανασκαφικό έργο των Εφορειών, Αθήνα.

Γουναροπούλου 1987: Γουναροπούλου, Λ., Τέσσερις καινούριες απελευθερωτικές επιγραφές από τον Αχινό Φθιώτιδας, Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή *Μ. Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη, 251-9.

Γουναροπούλου 1997: Γουναροπούλου, Λ., Κοπανός, θέση Ρουντίνα, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄2, 454.

Δακορώνια 1985α: Δακορώνια, Φ., Σταυρός. Μπικιόρεμα, *ΑΔ* 33 (1978), Β΄1, 136-7.

Δακορώνια 1985β: Δακορώνια, Φ., Υπάτη, *ΑΔ* 33 (1978), Β΄1, 137.

Δακορώνια 1985γ: Δακορώνια, Φ., Λαμία, Οδός Ηρακλέους 18, *ΑΔ* 33 (1978), Β΄1, 135.

Δακορώνια 1986: Δακορώνια, Φ., Μακεδονικού τύπου τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού, Αρχαία Μακεδονία IV, 147-57.

Δακορώνια 1987: Δακορώνια, Φ., Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62 (οικόπεδο Αθ. Κούτρα), *ΑΔ* 34 (1979), Β΄1, 188.

Δακορώνια 1988α: Δακορώνια, Φ., Ασωπός, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄1, 232.

Δακορώνια 1988β: Δακορώνια, Φ., Αχινός, οικ. Α. Κυριώφ, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄1, 236.

Δακορώνια 1988γ: Δακορώνια, Φ., Αχινός, οικ. Δημ. Κούτρα, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄1, 236-7

Δακορώνια 1988δ: Δακορώνια, Φ., Μεξιάτες, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄1, 247-8.

Δακορώνια 1990α: Δακορώνια, Φ., Δομοκός, *ΑΔ* 40 (1985), Β΄, 170-1.

Δακορώνια 1992: Δακορώνια, Φ., Βαρκά Υπάτης. Αγρός Νικ. Κων. Φρούτα, *ΑΔ* 42 (1987), Β΄1, 223.

Δακορώνια 1997α: Δακορώνια, Φ., Αχινός, Λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1, 192.

Δακορώνια 1997β: Δακορώνια, Φ., Μεξιάτες, Οικόπεδο Αργυρώς Μπίτου, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1,193.

Δακορώνια 1997γ: Δακορώνια,Φ., Ρεγγίνι, Παληοκάστρα, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1, 201-2.

Δακορώνια 1997δ: Δακορώνια, Φ., Σύνολα κεραμικής από τάφους με νομίσματα από την ανατολική Λοκρίδα, *Δ΄ ΕλλΚερ*, 41-9.

Δακορώνια 1997ε: Δακορώνια, Φ., Μυκηναϊκά ευρήματα από την Αχαΐα Φθιώτιδα, Αχαιοφθιωτικά Β΄, 209-24.

Δακορώνια 1997στ: Δακορώνια, Φ., Υπάτη, θέση Σαραντάρι, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1, 197.

Δακορώνια 1998: Δακορώνια, Φ., Μεξιάτες. Έργα άρδευσης, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄1, 211-2

Δακορώνια 2000α: Δακορώνια, Φ., Λαμία, οδός Θερμοπυλών 9-11, *ΑΔ* 50 (1995), Β΄2, 322-3.

Δακορώνια 2000β: Δακορώνια, Φ., Λαμία, οδ. Θερμοπυλών και Μιαούλη, *ΑΔ* 50 (1995), Β΄2, 323.

Δακορώνια 2000γ: Δακορώνια, Φ., Αχινός, οικ. ιδ. Ε. Αρμυριώτη, *ΑΔ* 50 (1995) Β΄2, 344-5.

Δακορώνια 2000δ: Δακορώνια, Φ., Ασυνήθιστοι τύποι ελληνιστικών αγγείων από την κοιλάδα του Σπερχειού, *Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία,* Αθήνα, 214-9.

Δακορώνια 2004: Δακορώνια, Φ.,Κεραμικοί κλίβανοι της ύστερης ελληνιστικής περιόδου από την ανατολική Λοκρίδα, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ*, 513-20.

Δακορώνια 2005α: Δακορώνια, Φ. Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου, *ΑΔ* 54 (1999), Β΄1, 355-6.

Δακορώνια 2005β: Δακορώνια, Φ., Αχινός, οικόπεδο Θ. και Ε. Νταλαρίζου, *ΑΔ* 54 (1999), Β΄1, 356-8.

Δάφφα-Νικονάνου 1973: Δάφφα- Νικονάνου, Αλ., *Θεσσαλικά Ιερά Δήμητρος και* κοροπλαστικά αναθήματα, Βόλος.

Δημακόπουλος 1973: Δημακόπουλος, Ι., Στερέωσις λαξευτού τάφου Φυλακωπής Μήλου, *ΑΔ* 25 (1970), Β΄2, 434-8.

Δημακόπουλος 2001: Δημακόπουλος, Ι., Ο κύκλος και το τετράγωνο στη γεωμετρία, την πρόσοψη και την έδραση των μακεδονικών τάφων, *ΑΕ* 2000, 125-59.

Δημακόπουλος 2009: Δημακόπουλος, Ι., Ο Πλάτων, ο Φίλιππος Β΄ και ο θάλαμος των μακεδονικών τάφων, *Ανάτυπο απο την ηλεκτρονική έκδοση των Πρακτικών του Εθνικού*

Συνεδρίου, Ιστορία των Δομικών Κατασκευών. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Ξάνθη 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2007.

Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου 1994: Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Α., Τα ελληνιστικά λυχνάρια των Φερών, *Γ΄ ΕλλΚερ*, 363-88.

Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου 1997: Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Α., Οι αρχαιολογικές δημοσιεύσεις του Νικολάου Ι. Γιαννόπουλου και η επανέκδοσή τους σε ένα τόμο», *Αχαιοφθιωτικά Β΄,* 349-54.

Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου 2007: Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Α., Ο Νικόλαος Ι. Γιαννόπουλος στην αρχαία πόλη των Φερών», *Αχαιοφθιωτικά Γ΄,* 499-513.

Δροσίνου 1997: Δροσίνου, Π., Χανιά, συμβολή οδών Αποκορώνου και Παπαρρηγοπούλου, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄2, 576.

Δρούγου 1992: Δρούγου, Σ., *Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι, Αθήνα.*

Δρούγου 2009: Δρούγου, Σ., Βεργίνα: Οι τάφοι Heusey, *20 Χρόνια. ΑΕΜΘ. Επετειακός Τόμος*, Θεσσαλονίκη, 63-73.

Δρούγου & Σαατσόγλου-Παλιαδέλη 2001: Δρούγου, Σ., Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, Χ., Βεργίνα. Περιδιαβάζοντας τον αρχαιολογικό χώρο, Αθήνα.

Δρούγου & Τουράτσογλου 1980: Δρούγου, Σ.,Τουράτσογλου, Γ., *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι* Βεροίας, Αθήνα.

Εσφισμενίτης 1889: Εσφιγμενίτης, Ζ., Επιγραφαί, *Προμηθεύς*, 24.

Ζαούρη & Μέλλιου 2000: Ζαούρη, Α., Μέλλιου, Ε., Ελληνιστική κεραμική από τα νεκροταφεία της αρχαίας Λάρισας, *Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία*, Βόλος, 82-110.

Ζάμπας 2016: Ζάμπας, Κ., Παρατηρήσεις για το σχέδιο και την οικοδομική των μακεδονικών τάφων, *ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Μανόλη Κορρέ, Αθήνα,* 527-40.

Ζαφειρόπουλος 1962: Ζαφειρόπουλος, Ν., Μήλος, *ΑΔ* 16 (1960), Χρονικά, 247-8.

Ζαφειροπούλου 1984: Ζαφειροπούλου, Φ., Πλευρώνα, *ΑΔ* 31 (1976), Χρονικά, Β΄1, 169.

Ζαφειροπούλου & Χατζηδάκης 1994: Ζαφειροπούλου,Φ., Χατζηδάκης, Π., Δήλος-Κεραμική Β΄ του ανδήρου των Λεόντων, *Γ΄ ΕλλΚερ*, 235-48.

Ζαφειροπούλου 2007: Ζαφειροπούλου, Ν. (Γεν. Επιμ.), *Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας. Υπάτη*, Αθήνα 2007.

Ζάχου-Κοντογιάννη 1989: Ζάχου-Κοντογιάννη, Μ.Η., Παρατηρήσεις σε απελευθερωτικές επιγραφές του Εχίνου, *Εγνατία Ι,* 207-17.

Ζωγράφου 2008: Ζωγράφου, Η., Ένας νέος μακεδονικός τάφος στην αρχαία Αμφίπολη, *ΑΕΜΘ* 20 (2006), 175-84.

Haddad 1995: Haddad, N., *Θύρες και παράθυρα στην ελληνιστική και ρωμαϊκή αρχιτεκτονική του ελλαδικού χώρου,* αδημ. διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη.

Huguenot 2010: Huguenot, C., Ο μακεδονικός τάφος των Ερώτων, Καλτσάς, Ν., Fachard, S., Ψάλτη, Α., Γιαννοπούλου, Μ. (επιμ.), Ερέτρια. Ματιές σε μια αρχαία πόλη. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο 27 Απριλίου - 24 Αυγούστου 2010, Αθήνα, 336-46.

Ιακωβίδης 1969: Ιακωβίδης, Σ., Περατή. Το νεκροταφείον. Α. Οι τάφοι και τα ευρήματα, Αθήνα.

Ιντζεσίλογλου 1998: Ιντζεσίλογλου, Α., Ελληνοϊταλικό πρόγραμμα επιφανειακών ερευνών στην παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄1, 242.

Κακριδής 1986: Κακριδής, Ι. (Γεν. εποπτεία), *Ελληνική Μυθολογία,* τ. Γ΄, Αθήνα.

Καλαντζή-Σμπυράκη 2007: Καλαντζή-Σμπυράκη, Α., Η διαχρονική παρουσία της Υπάτης στην σκηνή της ιστορίας, *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 4-6 Νοεμβρίου 2005*, Λαμία, 459-62.

Καλογεράκου 2000: Καλογεράκου, Π. (επιμ.), *Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της (1990-1998). 1η Επιστημονική Συνάντηση, Βόλος, Μάιος 1998,* Βόλος.

Καλτσάς 1990: Καλτσάς, Ν., Από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Πύλου, *ΑΔ* 38 (1983), Α΄, 1-77.

Κανελλόπουλος 2019: Κανελλόπουλος, Χ., *Λισός. Η αρχιτεκτονική του Ασκληπιείου.* Σειρά Μονογραφιών AURA 2, Αθήνα.

Καραγιώργης 1965: Καραγιώργη, Β., Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypreen 1964, *BCH* LXXXIX, 231-300.

Καραμανώλη-Σιγανίδου 1965: Καραμανώλη-Σιγανίδου, Μ., Βέροια, θέση Έξω Παναγιά, οικ. Ι. Ελευθεριάδη (μεταξύ Ο.Τ. 305-306), ΒΑ Βέροιας, *ΑΔ* 18 (1963), Β΄2, 232.

Καραμανώλη-Σιγανίδου 1983: Καραμανώλη-Σιγανίδου, Μ., Έδεσσα, Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Μπιζάτη, *ΑΔ* 30 (1975), Β΄2, 256.

Καραμανώλη-Σιγανίδου 1984: Καραμανώλη-Σιγανίδου, Μ., Βέροια. Οικόπεδο Μαυρίδη (Ο.Τ. 371), τάφος Ι, Ν. Βέροιας, *ΑΔ* 31 (1976), Β΄2, 258.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1995: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ., Ο μακεδονικός τάφος στη Σπηλιά Εορδαίας, *ΑΔ* 40 (1985), Α΄, 242-80.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ., Ο μακεδονικός τάφος των Πύργων Εορδαίας, *ΑΕΜΘ* 9 (1995), 25-38.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ., Εορδαία 2008: η έρευνα στη Σπηλιά και στη Μαυροπηγή, *ΑΕΜΘ* 22 (2008), 39-42.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2013: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ., Σπηλιά Εορδαίας, θέση Εκκλησάκι, *ΑΔ* 60 (2005), Β΄2, 766-71.

Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014: Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ., Σπηλιά Εορδαίας, θέση Εκκλησάκι, *ΑΔ* 63 (2008), Β΄2, Χρονικά, 955-59.

Καραπασχαλίδου 1989: Καραπασχαλίδου, Α., *Μακεδονικός τάφος στο Κοτρώνι Ευβοίας*, Αθήνα.

Καράντζαλη 2011: Καράντζαλη, Ε., Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο Κ. Μπίμπα, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄ 2, 357.

Κατακούτα & Καραγκούνης 2006: Κατακούτα, Σ., Καραγκούνης, Δ., Ήπιας μορφής επεμβάσεις σε ταφικά μνημεία. Από την επιλογή στην υλοποίηση, 1ο *ΑΕΘΣΕ,* 319-34.

Κατακούτα & Τουφεξής 1994: Κατακούτα, Σ., Τουφεξής, Γ., Τα τείχη της Φαρσάλου, *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου,* Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, Τόμος Β, Αθήνα, 189-98.

Καταραχιάς 2007: Καταραχιάς, Κ., Φίλιννα Λαρισαία και Νικησίπολις Φεραία. Δύο Θεσσαλές σύζυγοι του Φιλίππου Β΄της Μακεδονίας (4ος αιώνας π.Χ.), *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 51, 30-2.

Κεραμόπουλλος 1939: Κεραμόπουλλος Α., Έρευναι εν Δυτική Μακεδονία, *ΠΑΕ* 1938, 53-66.

Κολώνας 1990: Κολώνας Λ., Αγγελόκαστρο, θέση Ρεπιτσά, *ΑΔ* 40 (1985), Χρονικά, 138.

Κολώνας 1992: Κολώνας Λ., Αγγελόκαστρο, κτήμα Ε. Γαλιάτσου, *ΑΔ* 42 (1987), Β΄1, 181.

Κοντογιάννη 2006: Κοντογιάννη Θ., *Κασσώπη. Συνοπτικός Οδηγός του Αρχαιολογικού Χώρου*, Ιωάννινα.

Κόρτη-Κόντη 1987: Κόρτη-Κόντη Σ., Ταφικά ευρήματα από τον Πενταπλάτανο Γιαννιτσών, *Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη, 417-27.

Κοτζιάς 1956: Κοτζιάς, Ν.Χ., Ο παρά το αεροδρόμιον της Θεσσαλονίκης (Σέδες) Γ΄ τάφος, *ΑΕ* 1937, 866-95.

Κοτταρίδου 1996: Κοτταρίδου, Α., Βέροια, οδ. Κομνηνών 22, οικ. Κορσανίδη, Ο.Τ. 504, *ΑΔ* 46 (1991), Β΄2, 301.

Κουκουβού 2001: Κουκουβού, Α., Πέλλα, πάροδος οδ. Πλουτάρχου (Ο.Τ. 305), ιδ. Αν. Τενεκετζόγλου, *ΑΔ* 51 (1996), Β΄2, 524.

Κουκουβού 2005: Κουκουβού, Α., Βέροια, οδ. Φειδίου και Περσεφόνης (Ο.Τ. 279), πάροδος Εγνατίας (μεταξύ Ο.Τ. 328-329), οδ. Πόντου 16 (μεταξύ Ο.Τ. 505-506), οδ. Κομνηνών 16-17 (μεταξύ Ο.Τ. 505-9), *ΑΔ* 54 (1999), Β΄2, 610-1.

Κουκουβού 2009: Κουκουβού, Α., Βέροια, συμβολή οδ. Κλέωνος 24 και Αντ. Κεμιντζέ, Ο.Τ. 463, οικ. Υφαντίδη, *ΑΔ* 55 (2000), Β΄2, 784-5.

Κουκουβού 2012: Κουκουβού, Α., 2012: *ΛΙΘΟΝ ΛΑΤΟΜΕΙΝ. Από τα λατομεία των Ασωμάτων Βεροίας στα οικοδομήματα των Μακεδόνων βασιλέων. Μελέτη για την εξόρυξη πωρολίθου στην αρχαιότητα,* Θεσσαλονίκη.

Κουκούλη 1968α: Κουκούλη, Χ., Σιδηρόκαστρο. Περιοχή λόφου Αγίου Δημητρίου, ΒΑ. του φρουρίου. Απέναντι από το κωδωνοστάσιο του Αγίου Δημητρίου, *ΑΔ* 22 (1967), Β΄2, 427.

Κουκούλη 1968β: Κουκούλη, Χ., Αρχαιολογικά Χρονικά· ειδήσεις εξ Ανατ. Μακεδονίας, *ΑΑΑ* τ.1, 248-50.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1970α: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Αγγίστα Σερρών, *ΑΔ* 23 (1968), Β΄2, 359.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1970β: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Αμφίπολις. Μακεδονικός τάφος 2, *ΑΔ* 24 (1969), Β΄2, 353-4.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1974: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Αμφίπολη, θέση Μαντριά, κοντά στη ΒΑ. πλευρά της οδού Αμφίπολης-Σερρών, *ΑΔ* 26 (1971), Β΄2, 416-7.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984α: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Δράμα, οδ. Τροίας 3, *ΑΔ* 31 (1976), Β΄2, 303-4.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1984β: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Κερδύλλια, *ΑΔ* 32 (1977), Β΄2, 252.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη & Hoepfner 1973: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Hoepfner, W., Σιδηροδρομικός σταθμός Αγγίστης, *ΑΔ* 28 (1973), Β΄2, 455-9.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη & Μπακιρτζής 2003: Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Χ., Μπακιρτζής, Χ., *Φίλιπποι*, Αθήνα.

Κουμανούδης 1864: Κουμανούδης, Σ. Α., Θεσσαλικαί επιγραφαί, *Εφημερίς των Φιλομαθών*, 544, 1864, 529.

Κουρουνιώτης 1899: Κουρουνιώτης, Κ., Τάφοι καμαρωτοί Ερετρείας, *ΑΕ* τ. 38, 222-34.

Κυπραίου & Ζαφειροπούλου 1994: Κυπραίου, Ε., Ζαφειροπούλου, Ντ., *Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Λυών, 17-22 Απριλίου 1990*, Αθήνα.

Κυπραίου 1992: Κυπραίου, Ε. (επιμ.), *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη*, Αθήνα.

Κυπραίου 2000: Κυπραίου Ε. (επιμ.), *Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία. Πρακτικά Στ΄ Επιστημονικής Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική*, Βόλος .

Κυπραίου 2004: Κυπραίου, Λ. (επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου της Γ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Το Νόμισμα στο Θεσσαλικό χώρο. Νομισματοκοπεία, Κυκλοφορία, Εικονογραφία, Ιστορία. Αρχαίοι-Βυζαντινοί-Νεώτεροι Χρόνοι* (*Οβολός* 7) Αθήνα.

Κυριακού 1994 : Κυριακού, Δ., Ελληνιστική κεραμική από τα νεκροταφεία της Πάτρας, *Γ΄ ΕλλΚερ*, 185-95.

Κυριάκου 2007: Κυριάκου, Β., Διαμόρφωση μικροκλιματικών συνθηκών σε μνημεία κάτω από επίχωση. Η περίπτωση του μακεδονικού τύμβου, *Τεχν. Χρον. Επιστ.* Έκδ. ΤΕΕ, Ι, τεύχ. 1-2 (2007), 61-70.

Kurtz & Boardman 1994: Kurtz, D., Boardman, J., *Έθιμα ταφής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.* Μτφρ. Βιζυηνού Ο., Ξένος Θ., Αθήνα.

Λαζαρίδης 1962α: Λαζαρίδης, Δ., Αμφίπολις, *ΑΔ* 16 (1960), Χρονικά, 217-8.

Λαζαρίδης 1962β: Λαζαρίδης, Δ., Ανασκαφή της νεκροπόλεως Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1957, 70-2.

Λαζαρίδης 1963: Λαζαρίδης, Δ., Αμφίπολις, *ΑΔ* 17 (1961-1962), Β΄, 233.

Λαζαρίδης 1964: Λαζαρίδης, Δ., Ανασκαφαί και έρευναι εις Αμφίπολιν, *ΠΑΕ* 1961, 63-5.

Λαζαρίδης 1965α: Λαζαρίδης, Δ., Ανασκαφή Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1958, 81-3.

Λαζαρίδης 1965β: Λαζαρίδης, Δ., Ανασκαφαί και έρευναι εις Αμφίπολιν, *ΠΑΕ* 1959, 42-6.

Λαζαρίδης 1966: Λαζαρίδης, Δ., Ανασκαφαί και έρευναι Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1960, 67-73.

Λαζαρίδης 1967: Λαζαρίδης, Δ., Φίλιπποι, *ΑΔ* 19 (1964), Β΄3, 372-4.

Λαζαρίδης 1969α: Λαζαρίδης, Π., Παλαιοχριστιανική βασιλική εις Λουτρά Υπάτης, *ΑΔ* 23 (1968), Β΄1, 252.

Λαζαρίδης1969β: Λαζαρίδης, Δ., *Οδηγός του Μουσείου Καβάλας*, Αθήνα.

Λαζαρίδης 2001: Λαζαρίδης, Δ., *Αμφίπολις*, Αθήνα.

Λαζαρίδης κ.α. 1992: Λαζαρίδης, Δ., Ρωμιοπούλου, Κ. & Τουράτσογλου, Γ., *Ο τύμβος της* Νικήσιανης, Αθήνα.

Λαμπροπούλου 1989α: Λαμπροπούλου, Λ., Λαμία, Οδός Ηρακλέους και Ποσειδώνος (οικόπεδο Ι. Δημακού), *ΑΔ* 38 (1983), Β΄1, 161-2.

Λαμπροπούλου 1989β: Λαμπροπούλου, Λ., Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8 (οικόπεδο Γ. Μπούρχα), *ΑΔ* 38 (1983), Β΄1, 172-4.

Λαμπροπούλου 1989γ: Λαμπροπούλου, Λ., Λαμία, Συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής (οικόπεδο Β. Κούκιου), *ΑΔ* 37 (1982), Β΄1, 189-91.

Λαμπροπούλου 1989δ: Λαμπροπούλου, Λ., Αχινός, οικόπεδο Δ. Κούτρα, *ΑΔ* 37 (1982), Β΄1, 197.

Λαμπροπούλου 1989ε: Λαμπροπούλου, Λ., Αργυροχώρι Υπάτης, θέση «Δελημπασίνα», *ΑΔ* 37 (1982), Β΄1, 199.

Λεμπέση 1971: Λεμπέση, Α., Περισυλλογή Αρχαιοτήτων εν Κρήτη, *ΠΑΕ* 1969, 242-9.

Λεμπέση 1977: Λεμπέση, Α., Ελάσσονος κλίμακος ανασκαφαί εις Κεντρικήν Κρήτην, *ΠΑΕ*1975, 518-21.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1992: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ., Από τα νεκροταφεία της Πέλλας, *ΑΕΜΘ* 3 (1989), 91-102.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ., *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας,* Αθήνα.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ., Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφή 1989, *ΑΔ* 44-6 (1989-1991), Α΄, 73-152.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ., *Ο πολυθάλαμος τάφος της Πέλλας*, Θεσσαλονίκη.

Liddell-Scott: Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης / Henry G. Liddell και Robert Scott, μετάφραση εκ της αγγλικής εις την ελληνικήν υπό Ξενοφώντος Π. Μόσχου, δια πολλών δε βυζαντινών ιδίως λέξεων και φράσεων πλουτισθέν και εκδοθέν επιστασία Μιχαήλ Κωνσταντινίδου, Αθήνα.

Μακαρόνας 1953: Μακαρόνας, Χ., Χρονικά Αρχαιολογικά. Ανασκαφαί, έρευναι και τυχαία ευρήματα εν Μακεδονία και Θράκη κατά τα έτη 1940-1950, *Μακεδονικά 2, 1941-1952,* Θεσσαλονίκη, 590-677.

Μακαρόνας 1956: Μακαρόνας, Χ., Ανασκαφή του παρά την Σταυρούπολιν «μακεδονικού» τάφου, *ΠΑΕ* 1953, 133-40.

Μακαρόνας 1960: Μακαρόνας, Χ., Ανασκαφική έρευνα εις Καρύτσαν Πιερίας, *ΠΑΕ* 1955, 151-9.

Μάλαμα 2009: Μάλαμα, Π., Νέα Κερδύλλια, θέση Μόδι *ΑΔ* 55 (2000), Β΄2, Χρονικά, 864.

Μάλαμα & Νταράκης 2008: Μάλαμα, Π., Νταράκης, Κ., *Νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων στα* Νέα Κερδύλλια Σερρών, Θεσσαλονίκη.

Μαλαμίδου & Μάλαμα 2005: Μαλαμίδου, Δ., Μάλαμα, Π., Ανατολικό νεκροταφείο Αμφίπολης, *ΑΔ* 54 (1999), Β΄2, 692-4.

Μαρκουλάκη & Νινιού-Κίνδελη 1990: Μαρκουλάκη, Σ., Νινιού-Κίνδελη, Β., Ελληνιστικός τάφος Χανίων, Ανασκαφή οικοπέδου Μαθιουδάκη, *ΑΔ* 37 (1982), Α΄, 7-118.

Μαστροκώστας 1968: Μαστροκώστας, Ε., Πλευρών, *ΑΔ* 22 (1967), Β΄2, 320-1.

Μουζάκης 1989: Μουζάκης, Στ., *Οι βρικόλακες. Δοξασίες, Προλήψεις και Παραδόσεις σε καταγραφές από τους αρχαίους - βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Έρευνα και σε χειρόγραφους Νομοκανόνες του 14ου-18ου αιώνα,* Αθήνα.

Μουτσόπουλος 1978: Μουτσόπουλος, Ν., Κάρπαθος. *Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας και αρχαιολογίας, Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής*. Τόμος Ζ΄ 1975-1977. Τμήμα Αρχιτεκτόνων.Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 39-744.

Μπακαλάκης 1935: Μπακαλάκης, Γ., Ανασκαφή εν Φλωρίνη της Άνω Μακεδονίας, *ΠΑΕ* 1934, 91-114.

Μπάτζιου-Ευσταθίου 1996: Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., Δημητριάδα, *Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο. Πρακτικά ημερίδας. Βόλος 9 Νοεμβρίου 1994*, Βόλος, 11-43.

Μπάτζιου-Ευσταθίου 2001: Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., *Δημητριάς*, Αθήνα.

Μπάτζιου-Ευσταθίου & Καραγκούνης 2013: Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., Καραγκούνης Δ. Κραννών, Λάρισα.

Μπέσιος 1985: Μπέσιος, Μ., *Η αρχαία Πύδνα, Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία Ι. Πρακτικά της Συνάντησης το καλοκαίρι του 1984 στο Δίον*, Θεσσαλονίκη, 51-4.

Μπέσιος 1986: Μπέσιος, Μ., Τύμβος Αλυκών Κίτρους, *Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την* Πιερία ΙΙ. Πρακτικά της Συνάντησης το καλοκαίρι του 1985 στο Δίον,.Θεσσαλονίκη, 54-5.

Μπέσιος 1994: Μπέσιος, Μ., Ανασκαφικές έρευνες στη βόρεια Πιερία, *ΑΕΜΘ* 5 (1991).

Μπέσιος 1996: Μπέσιος, Μ., Κορινός, *ΑΔ* 46 (1991), Β΄2, 292-3.

Μπέσιος 1998: Μπέσιος, Μ., Μακρύγιαλος Πιερίας, θέση Αερογέφυρα, Δεύτερος κλάδος Εθνικής Οδού, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄2, 351.

Μποσνάκης 2013: Μποσνάκης Δ., *ΕΝΘΕΤΤΑΛΙΖΕΣΘΑΙ. Τεχνοτροπία και ιδεολογία των Θεσσαλικών επιτυμβίων αναγλύφων του 5ου και του 4ου αι. π.Χ*. Βόλος.

Μπούγια 2003: Μπούγια, Π., Αχινός, Οικόπεδο Σ. Μπλούνα, *ΑΔ* 52 (1997) Χρονικά Β΄2, 430-1.

Μπούγια 2004α: Μπούγια, Π., Λιμογάρδι, *ΑΔ* 53 (1998), Β΄2, 397-400.

Μπούγια 2004β: Μπούγια, Π., Σύνολα κεραμικών κτερισμάτων από το ελληνιστικό νεκροταφείο του Αχινού, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ*, 149-60.

Μπούγια 2005: Μπούγια, Π. Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της κοιλάδας του Σπερχειού με αφορμή την εύρεση ενός νέου στο Αργυροχώρι Υπάτης, *Πρακτικά 2ου* Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 20-21 Σεπτεμβρίου 2003, Λαμία, 12-25.

Μπούγια 2006: Μπούγια, Π., Αρχαιολογικές μαρτυρίες από τον οικισμό και την νεκρόπολη του Ναρθακίου παρά το Λιμογάρδι Φθιώτιδος, 1ο *ΑΕΘΣΕ*, 927-9.

Μπούγια 2007: Μπούγια, Π., Επιτύμβιες στήλες από τη Μελιταία, τη σημαντικότερη πόλη στην Δυτική Αχαΐα Φθιώτιδα, *Αχαιοφθιωτικά Γ΄,* 283-300.

Μπούγια 2009: Μπούγια, Π., Λιμογάρδι, Κάστρο (θέση Ζερβό), *ΑΔ* 55 (2000), Β΄1, 451.

Μπούγια 2011α: Μπούγια, Π.: Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός ποταμός, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β ΄2, 387.

Μπούγια 2011β: Μπούγια, Π., Αργυροχώρι Υπάτης, Αγ. Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη), *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 392-3.

Μπούγια 2011γ: Μπούγια, Π., Οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι της κοιλάδας του Σπερχειού Με αφορμή την εύρεση ενός νέου στο Αργυροχώρι Υπάτης, *Υπάτη* 53, 3-17.

Μπούγια 2011δ: Μπούγια, Π.: Ηράκλεια Τραχινία, Θέση Ντούνος, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 389-90.

Ναλμπάντης 2003: Ναλμπάντης, Δ., Ανασκαφή στο οικόπεδο του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη. Ταφές και ευρήματα, Θεσσαλονίκη.

Νικολαΐδου-Πατέρα 1994: Νικολαΐδου -Πατέρα, Μ., Κλειστό χρονολογικά σύνολο ελληνιστικής κεραμικής από τα περίχωρα της Λέρνας, *Γ΄ ΕλλΚερ*, 104-14.

Νικολαΐδου-Πατέρα 1997: Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ., Αμφίπολη, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄2, 470.

Νικολαΐδου-Πατέρα1999: Νικολαΐδου-Πατέρα, Μ., Αρχαίος Φάγρης 1997. Ένα ανέλπιστο εύρημα, *ΑΕΜΘ* 11 (1997), 567-72.

Νινιού-Κίνδελη 2000: Νινιού-Κίνδελη, Β., Χανιά, συμβολή των οδών Γιαμπουδάκη-Ξανθουδίδου, *ΑΔ* 50 (1995), Β΄2, 730-1.

Ξυδόπουλος 2006: Ξυδόπουλος, Ι., *Κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις των Μακεδόνων και των άλλων Ελλήνων,* Θεσσαλονίκη.

Ξυδόπουλος 2012: Ξυδόπουλος, Ι., Η Μακεδονία κατά την ελληνιστική περίοδο, Δρούγου Σ., Τουράτσογλου Ι. (επιμ.*), Θέματα της Ελληνιστικής Κεραμικής στην Αρχαία Μακεδονία,* Αθήνα, 22-35.

Ορλάνδος 1958: Ορλάνδος, Α., *Η Αρχαία Ελληνική Αρχιτεκτονική. Μέρος Α΄ Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία,* Τεύχος 2, Αθήνα.

Παντερμαλής 1972: Παντερμαλής, Δ., Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, *Μακεδονικά* 12, 147-82.

Παντερμαλής 1985: Παντερμαλής, Δ., Οι μακεδονικοί τάφοι της Πιερίας, *Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία 28-29 Ιουλίου και 4-5 Αυγούστου 1984,* Θεσσαλονίκη, 9-13.

Παντερμαλής 1989: Παντερμαλής, Δ., Η νεκρόπολη του Δίου, *Αρχαιολογία* 33, 36-8.

Παντερμαλής 1997: Παντερμαλής, Δ., *Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και Μουσείο*, Αθήνα.

Πάντος 1984: Πάντος, Π., Βέροια, οικόπεδο Φωτιάδη (Ο.Τ. 104), τάφος ΙΙ, Δ. Βέροιας, *ΑΔ* 32 (1977), Β΄2, 222.

Πάντος 1989: Πάντος, Π., Ελληνιστικός τάφος Μεξιατών, *ΑΔ* 37 (1982), Β΄1, 201-2.

Πάντος 1992α: Πάντος, Π., Αρχαιολογικά ευρήματα από την ΝΔ Αινίδα, Κυπραίου, Ε. (επιμ.), *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη. Πρακτικά, Βόλος, 29.10-1.11.1987,* Αθήνα, 414-21.

Πάντος 1992β: Πάντος, Π., Περιβόλι Φθιώτιδος, *ΑΔ* 42 (1987), Β΄1, 221-3.

Πάντος 1993α: Πάντος, Π., οδός Β. Ηπείρου (οικ. Λ. Μπούρχα), *ΑΔ* 43 (1988), Β΄1, 213.

Πάντος 1993β: Πάντος, Π., Περιβόλι Φθιώτιδος, θέση Κοτρώνι, *ΑΔ* 43 (1988), Β΄1, 224.

Πάντος 1995: Πάντος, Π., Αχινός, οικ. Αθ. Χαρίση, *ΑΔ* 45 (1990), Β΄1, 171.

Παπαβασιλείου 1903: Παπαβασιλείου, Γ., Εν Ερετρεία, *ΠΑΕ* 1902, 63-5.

Παπαβασιλείου 1910: Παπαβασιλείου, Γ., *Περί των Ευβοία αρχαίων τάφων*, Αθήνα.

Παπαδάκης 2001: Παπαδάκης Ν., Πραισός, *ΑΔ* 51 (1996), Β΄2, 652-3.

Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου 1971: Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, Δ., *Πέλλα Ι.* Ι*στορική Επισκόπησις και Μαρτυρίαι*, Αθήνα.

Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1989: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη, Μ., Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4 οικ. Τρ. Τσαδήμα *ΑΔ* 38 (1983), Β΄2, 164-6.

Παπακωνσταντίνου 1989: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο Α. Αργυρίου *ΑΔ* 39 (1984), Β΄, 135.

Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1990: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη, Μ., Μεξιάτες, *ΑΔ* 40 (1985), Β΄, 159.

Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1992: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη, Μ., Λαμία, οδός Μαλιέων (οικόπεδο Παν. Σδράλη), *ΑΔ* 42 (1987), Β΄1, 215-7.

Παπακωνσταντίνου 1993: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Το νοτιοανατολικό τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας από τους κλασικούς στους ρωμαϊκούς χρόνους, *Α΄ Συνέδριο Φθιωτικών Ερευνών. Γλώσσα-Ιστορία-Λαογραφία, Λουτρά Υπάτης 27-29 Απριλίου 1990,* Λαμία, 55-65.

Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1993α: Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη, Μ.-Φ., Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, (οικόπεδο Ι. Αγγελακόπουλου), *ΑΔ*43 (1988), Β΄1, 206-8.

Παπακωνσταντίνου-Κατσούνη 1993β: Παπακωνσταντίνου- Κατσούνη, Μ.-Φ., Αχινός, οικ. ιδ. Βασ. Συναχέρη, *ΑΔ* 43 (1988), Β΄1, 216.

Παπακωνσταντίνου 1994: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., *Το Κάστρο της Λαμίας*, Αθήνα.

Παπακωνσταντίνου 1997α: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 88, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1, 184.

Παπακωνσταντίνου 1997β: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Αχινός, οικ. Γ. Σπυρόπουλου, *ΑΔ* 47 (1992), Β΄1, 188-90.

Παπακωνσταντίνου 1997γ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Ελληνιστική κεραμική από την Λαμία, *Δ' ΕλλΚερ*, 50-8.

Παπακωνσταντίνου 1997δ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Τεφρά μινύεια αγγεία από τον Αχινό, *Αχαιοφθιωτικά Β΄*, 125-42.

Παπακωνσταντίνου 1998α: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Αχινός, οικόπεδο Αθ. Παπαλεξοπούλου, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄1, 216.

Παπακωνσταντίνου 1998β: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Επαρχιακή οδός Υπάτης-Αμαλώτας, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄1, 213-4.

Παπακωνσταντίνου 1999: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, *ΑΔ* 49 (1994), Β΄1, 307.

Παπακωνσταντίνου 2000: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Τα ελληνιστικά λυχνάρια του Εχίνου, Ε΄ ΕλλΚερ, 333-44.

Παπακωνσταντίνου 2002: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Εχίνος: Ιστορικό περίγραμμα, μνημειακή τοπογραφία και αρχαιολογικά ευρήματα μιας αρχαίας θεσσαλικής πόλης στον Αχινό Φθιώτιδας, *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 3-4 Νοεμβρίου 2001*, Λαμία, 25-34.

Παπακωνσταντίνου 2007: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Τα αποτελέσματα των ανασκαφών της ΙΔ΄ Ε.Π.Κ.Α. στην περιοχή του Σταυρού, *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 4-6 Νοεμβρίου 2005,* Λαμία, 18-26.

Παπακωνσταντίνου 2008: Παπακωνσταντίνου,Μ.-Φ., Η κοιλάδα του Σπερχειού. Μαλίδα-Οιταία-Αινίδα, Α. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Αρχαιολογία. Εύβοια & Στερεά Ελλάδα*, Αθήνα, 316-25.

Παπακωνσταντίνου 2011α: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Λαμία. Συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμιγκ, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 313.

Παπακωνσταντίνου 2011β: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Αχινός, οικόπεδο Ευαγ. Αρμυριώτη, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 317.

Παπακωνσταντίνου 2011γ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ.,Λαμία, οδός Δωριέων 20 (οικόπεδο Θ. Σκάρλα), *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 318-9.

Παπακωνσταντίνου 2011δ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 326-7.

Παπακωνσταντίνου 2011ε: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο Κ. Τσαμαδιά**,** *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 334-7.

Παπακωνσταντίνου 2011στ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, *ΑΔ* 56-59 (2001-2004), Β΄2, 332-3.

Παπακωνσταντίνου 2011ζ: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Αχινός, Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, *ΑΔ* 56-9 (2001-2004), Β΄2, 350-3.

Παπακωνσταντίνου κ.α. 1996: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Πάντος, Π., Χαραμή, Α., Από την ανασκαφική δραστηριότητα της ΙΔ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο νότιο τμήμα της αρχαίας Θεσσαλίας, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 30, 287-314.

Παπακωνσταντίνου & Κραβαρίτη 2012: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Κραβαρίτη Α., Ανασκαφικές έρευνες στο νοτιοανατολικό νεκροταφείο Λαμίας στο πλαίσιο κατασκευής του νέου Δικαστικού Μεγάρου (ανακοίνωση τοίχου), 4^{ο} *ΑΕΘΣΕ* (δεν δόθηκε για έκδοση).

Παπακωνσταντίνου & Παπασταθοπούλου 2006: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Παπασταθοπούλου, Α., Ελληνιστικοί λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι Λαμίας. Πρώτη Παρουσίαση, 1^{ο} *ΑΕΘΣΕ,* 915-26

Παπακωνσταντίνου κ.α. 2012: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Μπούγια, Π. & Τιλελή, Φ., ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Φθιώτιδα. Λαμία. Η οχύρωση, η αγορά και τα νεκροταφεία (2000-2007), *2000-2010. Από το ανασκαφικό έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων*, Αθήνα, 57-8.

Παπακωνσταντίνου κ.α. 2015: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ., Τιλελή, Φ., Κουτσοκέρα, Ν.& Γιαννακοπούλου Ι., Πρόσφατα ανασκαφικά δεδομένα για την ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Εχίνου, 5^{ο} *ΑΕΘΣΕ,* 1027-39.

Παπακωνσταντίνου & Τιλελή 2015: Παπακωνσταντίνου, Μ.-Φ.,Τιλελή, Φ., Βιοτεχνική εγκατάσταση παραγωγής οίνου στον Αχινό Φθιώτιδας, 5^{ο} *ΑΕΘΣΕ,* 1051-52.

Παπαναγιώτου 1971: Παπαναγιώτου, Τ., *Ιστορία και Μνημεία της Φθιώτιδας*, Αθήνα.

Παπαποστόλου 1984: Παπαποστόλου, Ι. Α., Ελληνιστικοί τάφοι Πάτρας ΙΙ, *ΑΔ* 33 (1978), Α΄, 354-85.

Παπασταθοπούλου 2007: Παπασταθοπούλου, Α., Ελληνιστικός θαλαμωτός τάφος στον Δομοκό, *Αχαιοφθιωτικά Γ΄*, 301-12.

Παπασταθοπούλου 2010: Παπασταθοπούλου, Α., Αλαβάστρινες πυξίδες από τα νεκροταφεία της αρχαίας Λαμίας. *Πρακτικά 4ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας 9-11 Νοεμβρίου 2007,* Λαμία, 483-90.

Παπασταθοπούλου 2015: Παπασταθοπούλου, Α., Επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης (αγρός Κ.Τσιμπούρη), *ΑΔ* 64 (2009), Β΄1, 526-7.

Παπαχατζής 1937: Παπαχατζής, Ν., *Τα λείψανα και η ιστορία των αρχαίων πόλεων της περιοχής Βόλου,* Βόλος.

Παπαχατζής 1946: Παπαχατζής, Ν., *Η περιοχή του Βόλου από άποψη ιστορική και αρχαιολογική,* Βόλος.

Παρασκευαΐδης 1929: Παρασκευαΐδης, Σ., Έκθεσις. Περί ανασκαφής υπογείου λαξευτού κοιμητηρίου εις Χανιά, *ΑΔ* 10 (1926), *Παράρτημα*, 44-8.

Παρλαμά 1980: Παρλαμά, Λ., Νέα Κερδύλλια Αμφιπόλεως, *ΑΔ* 29 (1973-1974), Β΄3, 787-8.

Πατσιαδά 1990: Πατσιαδά, Β., Κεραμική του τύπου της «Δυτικής Κλιτύος» από τη Ρόδο, *ΑΔ* 38 (1983), Α΄, 105-210.

Πατσιαδά 2000: Πατσιαδά, Β., Ροδιακή ταφική αρχιτεκτονική, *Πρακτικά του Συνεδρίου Ρόδος 2400 χρόνια. Η πόλη της Ρόδου από την ίδρυσή της μέχρι την κατάληψή της από τους Τούρκους (1523). Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Ρόδος 24-29 Οκτωβρίου 1993.* τ. Α,, Αθήνα, 127-36.

Πατσιαδά 2013: Πατσιαδά, Β., *Ρόδος ΙΙΙ. Μνημειώδες ταφικό συγκρότημα στη νεκρόπολη της Ρόδου. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής ταφικής αρχιτεκτονικής*, Ρόδος-Αθήνα.

Πεντάζος & Τριαντάφυλλος 1984: Πεντάζος, Ε., Τριαντάφυλλος, Δ., *ΑΔ* 31 (1976), Β΄2, 314.

Πέτσας 1966α: Πέτσας, Φ., Ο μακεδονικός τάφος παρά το χωρίον Τούμβα της Παιονίας, Χαριστήριον εις Α. Κ. Ορλάνδον τ. Γ΄, Αθήναι, 233-43.

Πέτσας 1966β: Πέτσας, Φ., *Ο τάφος των Λευκαδίων,* Αθήνα.

Πέτσας 1968α: Πέτσας, Φ., Στερέωσις μακεδονικών τάφων, *ΑΔ* 20 (1965), Β΄3, 436.

Πέτσας 1968β: Πέτσας, Φ., Έδεσσα, Λόγγος, θέση Καντήλια, αγρός Μπιζάτη, τάφοι Ι, ΙΙ, *ΑΔ* 21 (1966), Β΄2, 343-4.

Πέτσας 1969α: Πέτσας, Φ., Άγιος Αθανάσιος, *ΑΔ* 22 (1967), Β΄2, 399-400.

Πέτσας 1969β: Πέτσας, Φ., Χρονικά Αρχαιολογικά, *Μακεδονικά* 9, Θεσσαλονίκη, 101-224.

Πέτσας 1975: Πέτσας, Φ., Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970. Αλιάκμων, φράγμα, *Μακεδονικά* 15, Θεσσαλονίκη, 293-6.

Πίκουλας 2011: Πίκουλας, Γ., Διασχίζοντας τον Όλυμπο: Οδικό δίκτυο και άμυνα στην Περραιβία (2008-2010), *ΑΕΜΘ* 22 (2008), 249-54.

Πουλάκη-Παντερμαλή 2008: Πουλάκη-Παντερμαλή, Έ., Ο Μακεδονικός Όλυμπος από την προϊστορική εποχή ως το 700 π.Χ., *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα 9-11 Νοεμβρίου 2006, τ. Ι,* Λάρισα, 115-29.

Πούλιος 1997: Πούλιος, Β., Πεντάπολη Σερρών, θέση Χάνια, ΑΔ 47 (1992), Β΄2, 475-6.

Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη 1960: Πρωτονοταρίου-Δεϊλάκη Ε., Κτιστός πυραμιδοειδής τάφος εκ του νεκροταφείου Κραννώνος, *Θεσσαλικά* Γ΄, 1960, 29-46.

Ρήγινος 1997: Ρήγινος, Γ., Κεραμική από τη Δυτική Ήπειρο. Τα ευρήματα ενός κιβωτιόσχημου τάφου από το Κεφαλοχώρι Φιλιατών Θεσπρωτίας, *Δ΄ ΕλλΚερ*, 93-109.

Ριζάκης & Τουράτσογλου 1999: Ριζάκης, Α., Τουράτσογλου, Ι., Λατρείες στην Άνω Μακεδονία, *Αρχαία Μακεδονία VI,* 949-65.

Ρωμαίος 1951: Ρωμαίος, Κ., *Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας*, Αθήνα.

Ρωμιοπούλου 1980α: Ρωμιοπούλου, Κ., Μακεδονικός τάφος Αγίου Αθανασίου, *ΑΔ* 29 (1973-1974), Β΄3, 677.

Ρωμιοπούλου 1980β: Ρωμιοπούλου, Κ., Βέροια, Νέον Γυμνάσιον Θηλέων (Ο.Τ. 320, 321), *ΑΔ* 29 (1973-1974), Β΄3, 701.

Ρωμιοπούλου 1997: Ρωμιοπούλου, Α., *Λευκάδια.Αρχαία Μίεζα,* Αθήνα.

Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1972: Ρωμιοπούλου, Κ., Τουράτσογλου, Ι., Ο μακεδονικός τάφος της Νιάουστας, *ΑΕ* 1971, 146-64.

Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1974: Ρωμιοπούλου, Α., Τουράτσογλου, Ι., Εκ της αρχαίας Βεροίας, *Μακεδονικά* 14, 163-74.

Σαββοπούλου 1998: Σαββοπούλου, Θ., Ευρωπός 1995, *ΑΕΜΘ* 9 (1995), 395-405.

Σαββοπούλου & Τσαγκαράκη 2007: Σαββοπούλου, Θ., Τσαγκαράκη, Ε., Αξιούπολη: Ανασκαφή σε οικόπεδο της ΔΕΗ, *ΑΕΜΘ* 19 (2005), 227-38.

Σακελλάρης 2006: Σακελλάρης, Δ., Η Θεσσαλία στα αποσπάσματα του ιστορικού Θεόπομπου, *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 49, 3-19.

Σακκάς 2007: Σακκάς, Δ., Η΄Υστερη Εποχή του Χαλκού στην κοιλάδα του Σπερχειού επί τη βάσει της κεραμικής, *Πρακτικά 3^{ου} Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, Λαμία 4-6 Νοεμβρίου 2005*, Λαμία, 113-29.

Σαμαρτζίδου 1988: Σαμαρτζίδου, Σ., Νέα ευρήματα από τις νεκροπόλεις της αρχαίας Αμφίπολης, *ΑΕΜΘ* 1 (1987), 327-41.

Σαμπετάι 2004 : Σαμπετάι, Β., Μελαμβαφής και ύστερη ερυθρόμορφη κεραμική από νεκροταφείο της Βοιωτίας, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ,* 461-72.

Σαμσάρης 1990: Σαμσάρης, Π., Τα θυρόφυλλα του μακεδονικού τάφου της Ευκαρπίας Σερρών: συμβολή στη μελέτη των θυρών των κατάγειων ταφικών μνημείων, *Μακεδονικά* 27, Θεσσαλονίκη, 209-21.

Σιγανίδου-Καραμανώλη 1965: Σιγανίδου-Καραμανώλη, Μ., Βέροια, θέση Έξω Παναγιά, οικόπεδο Ι. Ελευθεριάδη (μεταξύ Ο.Τ. 305-306), ΒΑ. Βέροιας, *ΑΔ* 18 (1963), Β΄2, 232.

Σιγανίδου 1984: Σιγανίδου, Μ., Βέροια, περιοχή παλιών εργατικών κατοικιών, συμβολή οδών Πλουτάρχου-Δημητρίου (Ο.Τ. 294-296), *ΑΔ* 31 (1976), Β΄2, 258.

Σιγανίδου 1985α: Σιγανίδου, Μ., Έδεσσα. Οδός Αμύντα, οικόπεδο Σ. Πίγκα (Ο.Τ. 193), *ΑΔ* 33 (1978) , Β΄2, 258.

Σιγανίδου 1985β: Σιγανίδου, Μ., Βέροια, οδός 16ης Οκτωβρίου, οικόπεδο Σπανού (Ο.Τ. 104), *ΑΔ* 33 (1978),Β΄2, 264.

Σιγανίδου 1987α: Σιγανίδου, Μ., Βέροια, οδ. Σοφίας, οικ. Λιάτου-Μαντζάρη (Ο.Τ. 365), *ΑΔ* 34 (1979), Β΄2, Χρονικά, 304-5.

Σιγανίδου 1987β: Σιγανίδου, Μ., Βέροια. Συνοικισμός Καλλιθέας, οδός Κομνηνών, οικόπεδο Χρ. Αρναουτίδη (Ο.Τ. 505), *ΑΔ* 34 (1979), Β΄2, Χρονικά, 306.

Σιγανίδου 1987γ: Σιγανίδου, Μ., Βέροια, Πάροδος Ίωνος, οικόπεδο Σπανού, τάφος ΙΙ (Ο.Τ. 104), *ΑΔ* 34 (1979), Β΄2, 309.

Σισμανίδης 1982: Σισμανίδης, Κ., Νέος μακεδονικός τάφος στην Αγία Παρασκευή Θεσσαλονίκης, *ΑΑΑ* XV, 267-84.

Σισμανίδης 1985: Σισμανίδης, Κ., Μακεδονικοί τάφοι στην πόλη της Θεσσαλονίκης, *Η Θεσσαλονίκη* 1, Θεσσαλονίκη, 35-70.

Σισμανίδης 1989: Σισμανίδης, Κ., Ποτίδαια. Μακεδονικός τάφος, *ΑΔ* 39 (1984), Β΄, 223-4.

Σισμανίδης 1990: Σισμανίδης, Κ., Ανασκαφή ταφικού τύμβου στην Αγία Παρασκευή Θεσσαλονίκης, *ΑΕ* 1986, 60-98.

Σισμανίδης 1997: Σισμανίδης, Κ., *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων,* Αθήνα.

Σισμανίδης 2002: Σισμανίδης, Κ., Θαλαμωτός τάφος Καλαμωτού, *ΑΕΜΘ* 14 (2000), 125-36.

Stählin 2002: Stählin, F., *Η Αρχαία Θεσσαλία,* Μτφρ. Παπασωτηρίου Γ.- Θανοπούλου Α., Θεσσαλονίκη.

Σταματοπούλου 2004-9: Σταματοπούλου, Μ., Αρχείο Αποστόλου Σ. Αρβανιτόπουλου (1874-1942), *ΗΟΡΟΣ* 17-21, 635-47.

Σταμούδη 2004α: Σταμούδη, Α., Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 8 (οικόπεδο Χ. Σκάρλα), *ΑΔ* 53 (1998), Β΄2, 384.

Σταμούδη 2004β: Σταμούδη, Α., Τα ελληνιστικά πινάκια από τον Αχινό, *ΣΤ΄ ΕλλΚερ,* 161-72.

Σταμούδη 2009α: Σταμούδη, Α., Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, *ΑΔ* 55 (2000), Β΄1, 438-9.

Σταμούδη 2009β: Σταμούδη, Α., Λαμία, οδόςΧειμάρας, *ΑΔ* 55 (2000), 439.

Στεφανή 1998: Στεφανή, Ε., Βέροια, οδ. Πυθαγόρα και Ασπασίας (Ο.Τ. 324), έργα ΔΕΥΑΒ, *ΑΔ* 48 (1993), Β΄2, 366.

Στεφανή 2003: Στεφανή, Ε., Επαρχία Νάουσας. Περιοχή Καψούρα, αγροτεμάχιο Τσιτερίδη (αρ. 489), *ΑΔ* 52 (1997), Β΄2, 735.

Στεφανίδου-Τιβερίου 1999: Στεφανίδου-Τιβερίου, Θ., Δίον και Άλος: Δύο νέα κτίσματα της εποχής του Κασσάνδρου, *Αρχαία Μακεδονία VI,* 1065-74.

Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη 2002: Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη Β., Ιστορική τοπογραφία της Φθιώτιδας κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, *Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας, 3-4 Νοεμβρίου 2001*, Λαμία, 48-67.

Συριόπουλος 1968: Συριόπουλος, Κ., *Προϊστορία της Στερεάς Ελλάδος*, Αθήνα.

Σωτηριάδης 1932: Σωτηριάδης, Γ., Ανασκαφαί Δίου Μακεδονίας, *ΠΑΕ* 1930, 36-51.

Τζαναβάρη 1983: Τζαναβάρη, Κ., Λαξευτός τάφος Καλλιθέας Βεροίας, *Μακεδονικά* 23, 246-72.

Τζαναβάρη 1988α: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια. Οδός Αθ. Διάκου, οικόπεδο Γ. Χρηστάκη, (Ο.Τ. 365), Ν. Βέροιας, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄2, 410.

Τζαναβάρη 1988β: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια. Οδός Στρατού, οικόπεδο Ιορδανίδη-Γεωργιάδη (Ο.Τ. 286), ΒΑ. Βέροιας, ΑΔ 35 (1980), Β΄2, 409.

Τζαναβάρη 1988γ: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια. Οδός Στρατού, οικόπεδο Παλαμπανίδη (Ο.Τ. 314), *ΑΔ* 35 (1980), Β΄2, 410.

Τζαναβάρη 1988δ: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια. Οδός Κομνηνών, οικόπεδο Χατζηβασιλειάδη (Ο.Τ. 504), Ν. Βέροιας, *ΑΔ* 35 (1980), Β΄2, 409.

Τζαναβάρη 1989α: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια, οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Α. Λιάκου (Ο.Τ. 306), *ΑΔ* 37 (1982), Β΄2, 298.

Τζαναβάρη 1989β: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια. Οδός Πυθαγόρα, Οικόπεδο Β. Δινάλη (Ο.Τ. 323) (ιδιοκτησία Αφών Καραντουμάνη), *ΑΔ* 37 (1982), Β΄2, 299-301.

Τζαναβάρη 1989γ: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια, οικ. Β. Δινάλη Ο.Τ. 323, ιδ. Αφών Καραντουμάνη, τάφοι Α, Γ, *ΑΔ* 37 (1982), Β΄2, 299-300.

Τζαναβάρη 1989δ: Τζαναβάρη, Κ., Βέροια, Άλσος Παπάγου, *ΑΔ* 39 (1984), Β΄, 261.

Τζαναβάρη 1997: Τζαναβάρη, Κ., Δερβένι. Μια νεκρόπολη της αρχαίας Λητής, *ΑΕΜΘ* 10Α (1996), 461-76.

Τζιαφάλιας 1985: Τζιαφάλιας, Θ., Το αρχαίο θέατρο της Λάρισας, *Πρακτικά του Α΄ Ιστορικού Αρχαιολογικού Συμποσίου. Λάρισα - Παρελθόν και Μέλλον 26-28.4.1985*, Λάρισα, 162-85.

Τζιαφάλιας 1992: Τζιαφάλιας, Α., Αρχαία Πέλιννα. Απόπειρα αρχαιολογικής γνωριμίας. *Τρικαλινά* 12, 87-138.

Τζιαφάλιας 2001: Τζιαφάλιας, Α., Άζωρος, *ΑΔ* 51 (1996), Β΄1, 364.

Τζιαφάλιας 2003: Τζιαφάλιας, Α., Περραιβική Τρίπολη, Άζωρος, *ΑΔ* 52 (1997), Β΄2, 499-501.

Τουράτσογλου 1983: Τουράτσογλου, Ι., Βέροια, Γεωργικός Συνοικισμός, οδός Πιερίων 46, οικόπεδο Πισσά (Ο.Τ. 366-371), τάφος ΙΙ, Ν. Βέροιας, *ΑΔ* 20 (1975), Β΄2, 260.

Τριαντάφυλλος & Τερζοπούλου 1998: Τριαντάφυλλος, Δ., Τερζοπούλου, Δ., Ανασκαφή ταφικών τύμβων στο Ρήγιο Διδυμοτείχου, *ΑΕΜΘ* 9 (1995), 473-85.

Τριαντάφυλλος & Τερζοπούλου 1997: Τριαντάφυλλος, Δ., Τερζοπούλου, Δ., Ταφικοί τύμβοι της Θράκης· συμπεράσματα ανασκαφικών ερευνών, *ΑΕΜΘ* 10Β (1996), 927-48.

Τσάκαλου-Τζαναβάρη 1991: Τσάκαλου-Τζαναβάρη, Κ., Νοτιοανατολικό νεκροταφείο αρχαίας Βέροιας, Δρούγου Σ. (επιμ.) *Ελληνιστική Κεραμική από τη Μακεδονία,* Θεσσαλονίκη, 80-91.

Τσάκος 1982: Τσάκος, Κ., Ελληνιστικοί τάφοι στη Σάμο, *ΑΔ* 32 (1977), *Μελέται*, 344-420.

Τσαντήλα 2011: Τσαντήλα, Β., Ταφικά σύνολα από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Αρσινόης (σημερινό Αγγελόκαστρο) Αιτωλοκαρνανίας, *Ζ΄ ΕλλΚερ,* 169-86.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1986: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Θεσσαλονίκη, *Μακεδονικά 25, 1985-1986*, Θεσσαλονίκη, 117-42.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1988: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., Ανασκαφικές έρευνες σε ταφικούς τύμβους των νομών Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής, *ΑΕΜΘ* 1 (1987), 262-8.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1994: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., Σύνολα κεραμικής από το ελληνιστικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, *Γ΄ ΕλλΚερ,* 80-9.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1997: Τσιμπίδου, Μ., Ταφικός τύμβος στον Άγιο Αθανάσιο Θεσ/νίκης: Η ολοκλήρωση της έρευνας, *ΑΕΜΘ* 7 (1993), 251-9.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1998α: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., Άγ. Αθανάσιος 1994. Το χρονικό μιας ανακάλυψης, *ΑΕΜΘ* 8 (1994), 231-40.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1998β: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., Άγ. Αθανάσιος 1995. Ο τρίτος ταφικός τύμβος, *ΑΕΜΘ* 9 (1995), 301-10.

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005: Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Μ., *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης. Συμβολή στη μελέτη της εικονογραφίας των ταφικών μνημείων της Μακεδονίας,* Αθήνα.

Φιλήμονος 1995: Φιλήμονος, Μ., Κως, οικόπεδο εταιρείας «Κως Τροφοδοσίες Α.Ε.», *ΑΔ* 44 (1989), Β΄2, 507-8.

Φιλιππάκη κ.α. 1968: Φιλιππάκη, Β., Συμεώνογλου, Σ. & Φαράκλας, Ν., Αχινός, *ΑΔ* 22 (1967), Β΄1, 246-7.

Χάδου 1997: Χάδου, Μ., Ο αρχαίος Εχίνος: Η ιστορία από τις επιγραφές, *Αχαιοφθιωτικά Β΄*, 197-208.

Χαραμή 2012: Χαραμή, Α., Τάφος «μακεδονικού τύπου» από τη νεκρόπολη της αρχαίας Τανάγρας στη Βοιωτία, 3ο *ΑΕΘΣΕ,* 999-1006.

Χατζηαγγελάκης 2008: Χατζηαγγελάκης, Λ., Αρχαίες πόλεις της δυτικής Θεσσαλίας. Δίκτυο επικοινωνίας και ανάδειξης, *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα 9-11 Νοεμβρίου 2006*, τ. Ι, Λάρισα, 303-27.

Χριστοδούλου 1999: Χριστοδούλου, Π., Δημόσια οικοδομήματα των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων στη Μακεδονία, *Αρχαία Μακεδονία VI*, 307- 32.

Χρυσοστόμου 1983: Χρυσοστόμου, Α., Ο λαξευτός τάφος Δ΄της Πέλλας, *Μακεδονικά* 23, 192-220.

Χρυσοστόμου 1996: Χρυσοστόμου, Α., Έδεσσα, Κάτω πόλη, αγροτική περιοχή Κλησοχωρίου αρ. 331, *ΑΔ* 46 (1991), Β΄2, 301.

Χρυσοστόμου 1997: Χρυσοστόμου, Π., Ο ασύλητος μακεδονικός τάφος Β΄ της Πέλλας, *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου,* Θεσσαλονίκη, 419-38.

Χρυσοστόμου 1998α: Χρυσοστόμου, Π., Ανασκαφικές έρευνες στους τύμβους της Πέλλας κατά το 1994, *ΑΕΜΘ* 8 (1994), 53-72.

Χρυσοστόμου 1998β: Χρυσοστόμου, Π., Ανασκαφικές έρευνες στους τύμβους της Πέλλας κατά το 1995, *ΑΕΜΘ* 9 (1995), 143-54.

Χρυσοστόμου 1998γ: Χρυσοστόμου, Π., *Μακεδονικοί τάφοι Πέλλας Ι. Τάφος Β΄ ο ασύλητος*, Θεσσαλονίκη 1998.

Χρυσοστόμου 1998δ: Χρυσοστόμου, Π., *Η Θεσσαλική Εν(ν)οδία ή Φεραία Θεά,* Αθήνα.

Χρυσοστόμου 1999α: Χρυσοστόμου, Π., Ο μακεδονικός τάφος ΣΤ΄ με τις σαρκοφάγους της Πέλλας, *Αρχαία Μακεδονία* VI, 281-306.

Χρυσοστόμου 1999β: Χρυσοστόμου, Α., Έδεσσα, αγρόκτημα Κλησοχωρίου, *ΑΔ* 49 (1994), Β΄2, 542-3.

Χρυσοστόμου 2000: Χρυσοστόμου, Π., Τύμβοι Πέλλας, *ΑΕΜΘ* 12 (1998), Θεσσαλονίκη, 337-51.

Χρυσοστόμου 2001α: Χρυσοστόμου, Α., Αγροτικός δρόμος που συνδέει τη μονή Αγ. Τριάδας και τον αρχ/κό χώρο της κάτω πόλης της αρχαίας Έδεσσας με το δρόμο Έδεσσας-Θεσσαλονίκης, *ΑΔ* 51 (1996), Β΄2, 520.

Χρυσοστόμου 2001β: Χρυσοστόμου, Π., Συνοικισμός Πενταπλατάνου, *ΑΔ* 51 (1996), Β΄2, 514.

Χρυσοστόμου 2003: Χρυσοστόμου, Π., Το Ανάκτορο της Πέλλας, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ακαμάτης Ι. (επιμ.), *Πέλλα και η περιοχή της*, Θεσσαλονίκη, 31-40.

Χρυσοστόμου 2008α: Χρυσοστόμου, Α., *Αρχαία Έδεσσα*, Έδεσσα.

Χρυσοστόμου 2008β: Χρυσοστόμου, Π., Η Θεσσαλική Εν(ν)οδία ή Φεραία. Τα νέα αρχαιολογικά δεδομένα της τελευταίας δεκαπενταετίας (1991-2006), *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Λάρισα 9-11 Νοεμβρίου 2006*, τ.Ι, Λάρισα, 244-57.

Χρυσοστόμου 2008γ: Χρυσοστόμου, Π., Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο της Πέλλας κατά το 2006: Οι ελληνιστικοί τάφοι, *ΑΕΜΘ* 20 (2006), 641-57.

Χρυσοστόμου 2013: Χρυσοστόμου, Α., Έδεσσα (Κάτω Πόλη), νότια πύλη, βόρειο νεκροταφείο, *ΑΔ* 60 (2005), Β΄2, 720-1.

Χρυσοστόμου 2014: Χρυσοστόμου,Π., Πέλλα, Δυτικό νεκροταφείο. Οι ελληνιστικοί τάφοι, *ΑΔ* 61 (2006), Β΄2, 858-62.

Χρυσοχόος 1896: Χρυσοχόος, Μ., Αι τούμπαι, *Επετηρίς Παρνασσού*. Α΄ έτος, Αθήνα, 10-17.

Χωρέμης 1974: Χωρέμης, Α., Ειδήσεις εξ Ευβοίας, *ΑΑΑ* VII.1 (1974), 27-32.

Ψαρρά 2006: Ψαρρά, Ε., Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Βέροια, *ΑΕΜΘ* 18 (2004), 496-508.

Ψαρρά 2013: Ψαρρά, Ε., Βέροια, οδ. Καραϊσκάκη 21 (Ο.Τ. 30), οικόπεδο Κ. Φαραγκιτάκη – Γ. Πολιτίκου)· Συμβολή οδών Κλέωνος και Α. Κεμιτζέ (Ο.Τ. 466)· Οδός Πιερίων 7 (Ο.Τ. 346, οικόπεδο κληρονόμων Κ. Μπαλή)· Δήμος Βέροιας, Δ.Δ. Αγίας Βαρβάρας, Πρώην στρατόπεδο, *ΑΔ* 60 (2005), Β΄2, 729-32, 739-40.

Ψαρρά 2014: Ψαρρά, Ε., Δήμος Νάουσας, Κοπανός, θέση Σιδηροδρομική Γραμμή, *ΑΔ* 61 (2006), Β΄2, 910-11.

Ψαρρά 2015: Ψαρρά, Ε., Νάουσα, οικ. ιδ. Στ. Γιούρου, οδός Εμμ. Παππά 4, *ΑΔ* 62 (2007), Β΄2, 950.

Ωνάσογλου 1994: Ωνάσογλου, Α., Νεκροταφείο των Οπουντίων Λοκρών στην Τριανταφυλλιά Λειβανατών. Οι ελληνιστικοί τάφοι, *Γ΄ ΕλλΚερ,* Αθήνα, 56-70.

Vitti 1996: Vitti, M., *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο,* Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Adriani 1936: Adriani, A., *La Moustapha Pacha. Annuére du Musée Grécoromaine 1933/34, 1934/35,* Alexandrie.

Adrimi-Sismani 2006: Adrimi-Sismani,V., The palace of Iolkos and its end, Deger-Jalkotzy S., Lemos, I.S. (eds.), *Ancient Greece: From the Mycenaean palaces to the Age of Homer*, Edinburgh, 465-82.

Ager 1996: Ager, S.L., *Interstate Arbitrations in the Greek world 337-90 BC,* Berkeley, Los Angeles, London.

Anderson - Stojanović 1987: Anderson–Stojanović, V., The Chronology and Function of Ceramic Ungentaria, *AJA* 91, 105-22.

Andronikos 1987: Andronikos M., Some reflections on the makedonian tombs, *BSA* 82, 1-16.

Andronikos 1994: Andronikos, M., *Vergina* II. *The Tomb of Persefone*, Athens.

Bakhuizen 1992: Bakhuizen, S.G., *A Greek City of the Fourth Century B.C.*, Roma.

Béquignon 1932: Béquignon, Y., Études thessaliennes IV. Recherches archéologiques dans la région de Pharsale, *BCH* 56, 89-191.

Béquignon 1937: Béquignon, Y., *La vallée du Spercheios des origines au IVe siècle. Études d' Archéologie et Topographie*, Paris.

Béquignon 1946: Béquignon, Y., Études thessaliennes IX. Notes archéologiques sur Narthakion, *BCH* 70, 9-14.

Bliquez 1975: Bliquez, L.J., Gnaeus Octavius and the Echinaioi, *Hesperia* XLIV, 431-4.

Blegen et al. 1964: Blegen, C., Palmer, H., Young, R. S., *Corinth XIII, The North Cemetery*, Princeton.

Borza 1981: Borza, E., The Macedonian Royal Tombs at Vergina: Some Cautionary Notes, *ArchN* 10, 73-87.

Borza 1990: Borza E.N., *In the Shadow of Olympus. The Emergence of Macedon*, Princeton, New Jersey.

Borza & Palagia 2007: Borza, E.N., Palagia, O., The Chronology of the Macedonian Royal Tombs at Vergina, *JDAI* 122, 81-123.

Bosworth 1980: Bosworth, A.B., *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander, Vol. 1: Commentary on Books I-III*, Oxford.

Bosworth 1988: Bosworth, A.B., *Conquest and Empire. The Reign of Alexander the Great,* Cambridge.

Bougia 1996: Bougia, P., *Ancient bridging methods and constractions in Greece and coastal Asia Minor,* Αδημοσίευτη διδ. διατριβή, Φιλαδέλφεια.

Büsing-Kolbe 1978: Büsing-Kolbe, A., Frühe griechische Türen, *JdI* 93, 66–174.

Bousquet 1989: Bousquet, J., *Corpusdes inscriptions de Delphes II. Les comptes du quatrième et du troisième siècle*, Paris.

Bouyia 2010: Bouyia, P., Herakleia in Trachis, *Numismatica e antichità classiche* (Quaderni. Ticinesi), XXXIX, 79-100.

Boyd 1978: Boyd, T., The Arch and the Vault in Greek Architecture, *AJA* 82 (1978), 83-102.

Breccia 1912: Breccia, E., *La necropoli di Sciatbi*, Cairo.

Broneer 1930: Broneer, O., *Corinth Vol. IV. Part II. Terracotta Lamps*, Cambridge.

Broneer 1941: Broneer, O., *The Lion Monument at Amphipolis*, Cambridge.

Broneer 1977: Broneer, O., *Isthmia vol. III. Terracotta Lamps*, Princeton.

Bruneau 1965: Bruneau, *Explorationde Délos. XXVI. Les Lampes*, Paris.

Bruneau 1970: Bruneau, Tombes d' Argos, *BCH* XCVI, 437-531.

Carington Smith 1982: Carington Smith, J., A Roman Tomb on the south-east slopes of Monasteriaki Kephala, Knossos, *BSA* 77, 256-93.

Carney 2000: Carney, E., *Women and Monarchy in Macedonia,* Norman.

Coldstream 2003: Coldstream, J.**,** *Geometric Greece 900-700 B.C.*, London, NewYork.

Colivicchi 1995: Colivicchi, F., *Arpi: L' ipogeo della Medusa e la necropolis,* [a cura di] Marina Mazzei con contributi di Fabio Colivicchi [et al.], Bari.

Courby & Picard 1924: Courby, G., Picard, C., *Recherches archéogiques à Stratos d' Acarnanie,* Paris.

Crowfoot & Kanyon 1957: Crowfoot, J.W., Kanyon, K., *Samaria-Sebaste. Reports of the Work of the Joint Exredition in 1931-1933 and of the British Expedition in 1935. III: The Objects from Samaria,* London.

Dakaris 1971: Dakaris, S., *Cassopaia and the Elean Colonies* (Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 4), Athens.

Dakoronia 1994: Dakoronia, F., Spercheios valley and the adjacent area in the Late Bronze Age And Early Iron Age, *Θεσσαλία, Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές. Λυών 1990, Αθήνα, τ. Α΄,* 233-42.

Daly Lloyd 1942: Daly Lloyd, W., Echinos and the Justinian's fortifications in Greece, *AJA* 46, 500-8.

Daux 1959: Daux, G., Chronique des fouilles et découvertes archéogiques en Grèce en 1958, *BCH* LXXXIII, 567-793.

Delacoulonche 1859: Delacoulonche, A., *Mémoire sur le berceau de la puissance Macédonienne des bords de l' Haliakmon et ceux de l' Axius. Archives des missions scientifiques et littéraires,VIII,* Paris.

Dickinson 2006: Dickinson. O., *The Aegean from Bronze Age to Iron Age: Continuity and Change between the Twelfth and Eighth centuries B.C*,**,** London, New York.

Ducat 1994: Ducat, J., *Les Pénestes de Thessalie*, Paris.

Dusanic 1983: Dusanic, S., The Κτίσις Μαγνησίας, Philip V and the Panhellenic Leykophryena, *Epigraphica* XLV 1-2, 11-48.

Dusenbery 1998α: Dusenbery, E., *Samothrace. The Nekropoleis and Catalogues of burials,* Princeton.

Dusenbery 1998β: Dusenbery, E., *Samothrace. Excavations conducted by the Institute of Fine Arts of the New York University. Vol. 11. The Nekropoleis. Catalogues of Objects by Categories,* Princeton.

Dyggve et al. 1934: Dyggve, E., Foulsen, F.& Rhomaios K., *Das Heroon von Kalydon,* København.

Dyggve 1951: Dyggve, E., A second heroon at Calydon, Mylonas G. (ed.), *Studies presented* to David Moore Robinson,vol. I, Paris, 360-4.

Edwards 1933: Edwards, K., *Coins, 1896-1929, Corinth* VI, Cambridge.

Ehrhardt 1978: Ehrhardt, C., Macedonian benefactors of Larissa, *ZPE* 31, 223-4.

Ehrhardt 1980: Ehrhardt, C., Makedonier in Larissa, *RhM*123, 360-1.

Errington 1990: Errington, R.M., *A History of Macedonia*, trans. Errington, C., Berkeley and Los Angeles.

Fedak 1990: Fedak, J., *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era,* Toronto.

Feuer 1983: Feuer, B.,*The Northern Mycenaean Border in Thessaly*,Oxford.

Fraser 1977: Fraser, M., *Rhodian Funerary Monuments,* Oxford.

Gardner 1883: Gardner, P., *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Thessaly to Aetolia,* London.

Geominy 2007: Geominy, W., The Daochos Monument at Delphi. The Style and Setting of a Family Portrait in Historic Dress, Schultz and R. von den Hoff (eds.), *Early Hellenistic Portraiture: Image, Style, Context,* Cambridge, 84-98.

Giannopoulos 1913: Giannopoulos, N., Iolkos, *AM* 38, , 23-8.

Goldman 1950: Goldman, H. (ed.), *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Vol. I. Text. The Hellenistic and Roman Periods,* Princeton.

Goldman & Jones 1942: Goldman, H. & Jones, F., Terracottas from the Necropole of Halae, *Hesperia* XI, 365-421.

Gossel 1980: Gossel, B., *Makedonische Kammergräber*, Berlin.

Grainger 1999: Grainger J., *The League of the Aitolians*, Leiden.

Graninger 2007: Graninger, D., Studies in the Cult of Artemis Throsia, *ZPE* 162 (2007), 151-64.

Graninger 2010: Graninger, D., Macedonia and Thessaly, Roisman J., Worthington I. (ed.), *A Companion to Ancient Macedonia,* Malden, MA and Oxford**,** 306-25.

Graninger 2011: Graninger, D., *Cult and koinon in Hellenistic Thessaly*, Leiden – Boston.

Griffith 1970: Griffith, G.T., Philip of Macedon's Early Interventions in Thessaly (358-352 B.C.), *CQ* 20**,** 67-80.

Habicht 1970: Habicht, C., Epigraphische Zeugnisse zur Geschichte Thessaliens unter der Makedonischen Herrschaft, *Αρχαία Μακεδονία* I, 265-79.

Habicht 2006: Habicht, C., *The Hellenistic Monarchies: Selected Papers*, Ann Arbor.

Hammond 1972: Hammond, N.G.L., A *History of Macedonia* 1, Oxford.

Hammond 1989: Hammond, N.G.L, *The Macedonian State: The Origins, Institutions and History*, Oxford.

Hammond & Griffith 1979: Hammond, N.G.L. & Griffith, G.T., *A History of Macedonia II: 550-336 B.C.*, Oxford.

Hammond & Wallbank 1988: Hammond, N.G.L., Wallbank, F.W., *A History of Macedonia III, 336-167 B.C.*, Oxford.

Hatzopoulos 1994α: Hatzopoulos, M.B., Thessalie et Macédoine: Affinités et Convergences, Decourt J., HellyB., Gallis K. (eds.), *La Thessalie. Quinze années de recherché archéologiques, 1975-1990. Bilans et Perspectives.Actes du colloque international de Lyon 17-22, Avril 1990,* Athènes, 239-54.

Hatzopoulos 1994β: Hatzopoulos, M.B*., Cultes et rites de passage en Macédoine, Μελετήματα* 19, Athènes.

Hatzopoulos 1996: Hatzopoulos, M.B., *Macedonian Institutions under the Kings, Μελετήματα* 22, Athens.

Hatzopoulos 2001: Hatzopoulos, M.B., La letter d´Antigone Doson à Béroia et le recrutement del armée macédonien ne sous les derniers Antigonides, Frei-Stolba R. Gex C. (éds.), *Recherches récentes sur le monde hellénistique. Actes du colloque international*

organize à l' occasion du 60e anniversaire de Pierre Ducrey, Lausanne, 20-21 Novembre 1998, Bern, 45-52.

Hatzopoulos 2006: Hatzopoulos, M.B., *La Macédoine. Géographie historique- Langue-Cultes and croyances- Institutions, Travaux de la Maison René-Ginouvès*, Paris.

Hatzopoulos & Loukopoulou 1992: Hatzopoulos, M.B., Loukopoulou, L.D., *Recherches surles marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia),vol. I,* Μελετήματα 11, Athènes.

Heusey & Daumet 1876: Heusey, L., Daumet, H., *Mission Archéologique de Makédoine,* Paris.

Hayes 1973: Hayes, J.W., Roman Pottery from the South Stoa at Corinth, *Hesperia* XLII, 416-70.

Hayes 1997: Hayes, J., *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, London.

Hayes 2008: Hayes, J., *The Athenian Agora. Vol. XXXII, Roman Pottery: Fine-Ware Imports,* Princeton.

Heimberg 1982: Heimberg, U., *Die Keramik des Kabirions, Das Kabirenheigtum bei Theben* III, Berlin.

Helly 1973α: Helly, B., *Gonnoi, La cite et son histoire. Vol.* I, Amsterdam.

Helly 1973β: Helly, B., *Gonnoi .Les inscriptions. Vol.* II, Amsterdam.

Helly 1978: Helly, B., Erythr**é**es d' Ionie ou Erythr**é**es des Thermopyles?, *ZPE* 29 (1978), 149-56.

Helly 1979: Helly, B., Une liste des cités de Perrhébie dans la premiere moitié du IV siecle avant J.-C., *La Thessalie, Actes de la Table-Ronde. 21-24 Juillet 1975,* organisée par Bruno Helly, Lyon, Paris, 65-200.

Helly 2009: Helly, B., La Thessalie au 3e Siecle av. J.-C., 2° *ΑΕΘΣΕ,* Βόλος, 339-68.

Hellström 1965: Hellström, , *Labraunda Vol. II. Part 1. Pottery of classical and later date terracotta lamps and glass,* Stockholm.

Heusey 1860: Heusey, L., *Le mont Olympee l' Acarnanie*, Paris.

Heusey & Daumet 1876: Heusey, L., Daumet, H., *Mission Archéologique de Makédoine,* Paris 1876.

Hoepfner & Schwander 1994: Hoepfner, W. & Schwander, E.L., *Haus und Stadt im Klassischen Griechenland, Neubearbeitung. Wohnen in der klassischen Polis,* I , Munchen.

Holleaux 1938: Holleaux,M., *Études d' epigraphie et d' histoire grecques* I., Paris.

Holleaux 1942: Holleaux, M., *Études d'epigraphie et d' histoire grecques* III., Paris.

Hope-Simpson & Lazenby 1959: Hope-Simpson, R., Lazenby, J.F., The Kingdom of Peleus and Achilles, *Antiquity* XXXIII, p 102-105.

Hope-Simpson & Dickinson 1979: Hope-Simpson, R., Dickinson, O., *A Gazetteer of Aegean Civilization in the Bronze Age vol. I*, Göteborg.

Howland 1973: Howland, R.H., *The Athenian Agora. Vol. IV, Greek Lamps and Their Survivals,* Princeton.

Huguenot 2006: Huguenot, C., Caracteristiques architecturales des tombes de type Makedoniéne en Grèce Centrale, 1ο *ΑΕΘΣΕ,* 899-907.

Huguenot 2008: Huguenot, C., La tombe aux érotes et la tombe *d'*Amarynthos. Architecture funeraire et presence makedoniéne en Grèce centrale. *Eretria* XIX, Gollion.

Intzesiloglou 2006: Intzesiloglou, B., The inscription of the Kynegoi of Heracles from the ancient theatre of Demetrias, Πίκουλας Γ.Α. (επιμ.), *Incriptions and Histor of Thessaly. New Evidence. Proceedings of the International Symposium in honor of Professor Christian Habicht 2006,* Βόλος, 67-77.

Jakoby 1929: Jakoby, F., *Die Fragmente der Griechischen Historiker* (*FgrHist),* Berlin.

Karageorghis 1970: Karageorghis, V., *Excavations at the necropolis of Salamis II*. Salamis 4, Nicosia, London.

Karageorghis 1973: Karageorghis, V., *Excavations at the necropolis of Salamis III.* Salamis 5, Nicosia, London.

Karageorghis 1978: Karageorghis, V., *Excavations in the necropolis of Salamis IV.* Salamis 7, Nicosia.

Kase & Wilkie 1984: Kase, E.W., Wilkie, N.C., The Phokis-Doris Expedition, *ΑΔ* 32 (1977), Β΄1, 110-3.

Kern 1903: Kern, O., *Inscriptiones Grecae* IX *2,* 1903.

Kinch 1920: Kinch, K.F., Le tombeau de Niausta. Toumbeau macédonien, *Mémoires de l'Academie Royale des Sciences, 7me Série, Sect. Des Lettres,* IV, 3, Copenhaguen, 283-8.

Knigge 1976: Knigge, U., *Kerameikos IX. Der Südhügel,* Berlin.

Koukouli-Chrysanthaki 2002: Koukouli-Chrysanthaki, Ch., Excavating Classical Amphipolis, *Excavating Classical Culture*, Oxford, 66-72.

Leake 1835: Leake, W.M., *Travels in Northern Greece* vol. I, III, London.

Lefèvre 1998: Lefèvre, F., *L' Amphictionie pyléo-delphique: Histoire et institutions,* Athènes.

Lehmann 1969: Lehmann, L.W., *Samothrace. The Hieron. Text I.*, Princeton.

Lemos 2002: Lemos, I., *The Protogeometric Aegean: The Archaeology of the Late Eleventh* and Tenth Centuries B.C., Oxford.

Lightfoot 2007: Lightfoot, C.S., *Ancient Glass in National Museums Scotland*, Edinburgh.

Lucas 1997: Lucas, G., *Les cites antiques de la haute vallée du Titarèse: Étude de topographie et de géographie historique*, Lyon.

Mackenzie 1896-7: Mackenzie, D., Ancient Sites in Melos, *BSA* III (1896-97), 71-88.

Mangoldt 2012: Mangoldt, v. H., *Makedonische Grabarchitectur. Die Makedonischen Kammergräber und ihre Vorläufer*, Berlin.

Makaronas & Miller 1974: Makaronas, C., Miller, S., The tomb of Lyson and Kallikles, *Archaeology* 27, 248-59.

Mansel 1943: Mansel, A.M., *Die Kuppelgräber von Kirklareli in Thrakien*, Ankara.

Marek 1984: Marek, C.,*Die Proxenie*, Frankfurt am Main.

Markle 1999: Markle, M.M., A shield monument fromVeria and the chronology of the Macedonian shield types, *Hesperia* 68 n. 2, 219-54.

Martin 1985: Martin,T.R., *Sovereignty and Coinage in Classical Greece*, Princeton, New Jersey.

Merkelbach & West 1967: Merkelbach, R., West, M. L., *Fragmenta Hesiodea*, Oxford.

Metzger 1969: Metzger, I.R., *Die Hellenistische Keramik in Eretria* II, Bern.

Metzger 1997: Metzger, I., Die keramik aus dem Raum B von GebäudeI in Eretria, *Δ΄ ΕλλΚερ*, 32-40.

Meyer-Schlichtman 1988: Meyer-Schlichtman, C., Die pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon, Mitte 2. Jh. v.Chr.- Mitte 2. Jh. n. Chr., *Pergamenische Forschungen 6*, Berlin-New York.

Mili 2005: Mili, M., *Studies in Thessalian Religion,* University of Oxford (αδημ. διδ. διατρ.)

Miller 1982: Miller, S., Macedonian Tombs: Their Architecture and Architectural Decoration, Barr-Sharrar B.– Borza, E.N. (eds.), *Macedonia and Greece in Late Classical And Early Hellenistic Times*, Studies in the History of Art 10, Washington, 153-71.

Miller 1993: Miller, S., *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Makedonian Tomb*, Mainz.

Miller 1990: Miller, S.G., *Nemea: A Guide to the Museum and the Site*. Berkeley, Los Angeles, Oxford.

Miller 2001: Miller S.G., *Excavations at Nemea II. The Early Hellenistic Stadium*, Berkeley, London.

Mottas & Decourt 1997: Mottas, F.– Decourt, J.C., Voies et milliaires romains de Thessalie, *BCH* 121.1, 311-54.

Naveh 1963: Naveh J.,Old Hebrew Incriptions in a Burial Cave, *IEJ* 13, Ierusalem, 74-92.

Nikolaou 1966α: Nikolaou, K., *Report of the Department of Antiquities* (1966), 20.

Nikolaou 1966β: Nikolaou, K., The Topography of N. Paphos, *Mélanges offerts à Michalowski*, Warsaw 1966), 561-601.

Nikolaou 1984: Nikolaou, I., *Report of the Department of Antiquities*, Cyprus, 234-56.

Nikolaou 1985: Nikolaou, I., *Report of the Department of Antiquities*, Cyprus, 257.

Palagia 2017: Palagia, O., The Royal Court IN Ancient Macedonia:The Evidence for Royal Tombs, Erskine A., Llewellyn-Jones and Wallace Sh. (ed), *The Hellenistic court: Monarchic Power and Elite Society from Alexander to Cleopatra,* Swansea, 409-31.

Pantos 1989: Pantos, P., Zwei Skarabäen hellenistischer Zeit aus Echinos, *Festschrift für Nikolaus Himmelmann*, Mainz am Rhein, 315-20.

Pantos 1994: Pantos, P., La vallée du Spercheios-Lamia exceptée-aux époques hellénistique et romaine, Θεσσαλία. *Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, T. B,* Αθήνα, 221-8.

Papanicolaou Christensen & Friis Johansen 1971: Papanicolaou Christensen, A., Friis Johansen, Ch., *Hama. Fouilles et Recherches 1931-1938 III 2, Les poteries hellénistique et les terres sigillıes orientales*, Copenhague.

Parovič-Pečikan 1974: Parovič-Pečikan, M., *La nécropole héllenistique d' Olbia*, Kiev.

Perlzweig 1961: Perlzweig, J., *The Athenian Agora. Vol. VII, Lamps of the Roman Period, First to Seventh Century after Christ,* Princeton.

Petsas 1956: Petsas, F, Veroia, Chronique des fouilles en Gréce en 1955, *BCH* 80 (1956), 313-5.

Picard 1984: Picard, O., Monnaies in L' Antre Corycien II, *BCH Supplément* IX (1984), 281-306.

Pritchett 1994: Pritchett, W.K., Roads of Akarnania, *Essays in Greek History*, Amsterdam, 234-9.

Puppo 1995: Puppo, , *Le coppe megaresi in Italia*, Roma.

Raptopoulos et al. 2007: Raptopoulos, S., Tsaravopoulos, A., & Fragou, G., Three Monumental Tombs from western Lokrisand Aitolia (Central Greece), (Late Classical/Early Hellenistic-Roman Imperial periods), *Acta Terrae Septemcastrensis*, VI, 1, 101-10.

Reinders 1988: Reinders, H., *New Hαlos, a Hellenistic Town in Thessalia, Greece,* Utrecht

Robert 1951: Robert, J., Robert, L., Bulletin épigraphique *Revue des Études Grecques*, 1951, vol. 64, 119-216.

Robert 1973: Robert, L., Les juges étrangers dans la cité grecque, Xenion *Festschrift für Zepos, I,* Athènes , 765-82.

Robinson 1950: Robinson, D., *Excavations at Olynthus. Part XIII. Vases found in 1934 and 1938*, Baltimore.

Robinson 1959: Robinson, H.S., *The Athenian Agora. Vol. V, Pottery of the Roman Period: Chronology,* Princeton.

Robinson & Graham 1938: Robinson, D.M. & Graham, J.W., *The Hellenic house: A study of The houses found at Olynthus with a detailed account of those excavated in 1931 and 1934, Excavations at Olynthus Part VIII,* Baltimore-London.

Roger Edwards 1975: Roger Edwards, G., *Corinth Vol. VII. Part III. Corinthian Hellenistic Pottery,* Princeton.

Rogers 1932: Rogers, E., *The Cooper Coinage of Thessaly*, London.

Rhomiopoulou 2010: Rhomiopoulou, K., *Das Palmetten grab in Lefkadia*, Mainz, Zabern.

Rizakis 1986: Rizakis, A., Une forteresse macédonienne dans l' Olympe, *BCH* CX, 331-6.

Roos 1972: Roos, P., *The Rock-Tombs of Caunus 1. The Architecture,* Studies in Mediterranean Archaeology 34, 1, Goteborg.

Rose 1886: Rose, V., *Aristotelis qui Ferebantur Librorum.Fragmenta*, Lipsiae.

Rotroff 1982: Rotroff, S., *The Athenian Agora. Vol. XXII, Hellenistic Pottery:Athenian and Imported Mouldmade Bowls*, Princeton.

Rotroff 1997: Rotroff, S., *The Athenian Agora. Vol. XXIX, Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, Princeton.

Rotroff & Oliver 2003: Rotroff, S., Oliver, A.,*The Hellenistic pottery from Sardis,* Cambridge.

Salach-Eddine, Tiatli 1978: *Salach-Eddine, Tiatli, La Carthage Punique: etude urbaine :la ville, ses fonctions, son rayonnement*, Paris.

Savalli-Lestrade 1998: Savalli-Lestrade, I., *Les philoi royaux dans les poleis hellénistique,* Geneve.

Schäefer 1968: Schäefer, J., *Hellenistische keramik aus Pergamon,* Pergamenische Forschungen Bd. 2, Berlin.

Schauer 1997: Schauer C., Ein hellenistischer Brunnen in Olympia, *Δ ΈλλΚερ*, 24-31.

Scheibler 1976: Scheibler, I., *Kerameikos XI. Griechische Lampen,* Berlin.

Schmidt 1970: Schmidt, E.F., *Persepolis III: The Royal Tomb and Other Monuments*, Chicago.

Scholten 2000: Scholten, J., *The Politics of Plunder*, Berkeley, Los Angeles, London.

Sear 1978: Sear, D.R., *Greek coins and their values*, vol. 1, London.

Sinn 1979: Sinn, U., Die Homerischen Becher, Hellenistische Reliefkeramik aus Makedonien, *AM Beiheft* 7, Berlin.

Smith 1895-6: Smith, C., Excavations in Melos, *BSA* 2 (1895-1896), 63-76.

Sordi 1958: Sordi, M., *Lalega Tessala. Fino ad Alessandro Magno*, Roma.

Sparkes & Tallcott 1970: Sparkes, B.A., Tallcott, L., *The Athenian Agora. Vol. XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton.

Sprawski 1999: Sprawski, S., *Jason of Pherae, A Study of Thessaly in years 431-370 B.C.*, Kraków.

Stählin 1907: Stählin, Fr., Das Hypoplakische Theben, München.Stählin 1914: Stählin, Fr., *Pharsalos. Topographische und geschichtliche Untersuchungen über die Hauptstadt der Phthiotis*, Nürnberg.

Stählin 1921: Stählin, Fr., *Lamia*, Erlangen.

Stählin 1924: Stählin F., *Das Hellenische Thessalien. Landeskundliche und geschichtliche Beschreibung Thessaliens in der Hellenischen und Römischen Zeit*, Stuttgart.

Stählin et al. 1934: Stählin, Fr., Meyer, E. & Heidner, A., *Pagasai und Demetrias. Beschreibung der Reste und Stadtgeschichte*, Berlin/Leipzig.

Stern 1993: Stern, E., *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land II*, New York.

Studniczka 1914: Studniczka, F., *Das Symposion Ptolemaios II*, Leipzig.

Tarn 1913: Tarn, W.W., *Antigonos Gonatas*, Oxford.

Tataki 1988α: Tataki, A., *Ancient Beroea, Prosopography and Society* [Μελετήματα 8], Athens

Tataki 1988β: Tataki, A., *Makedonians abroad. A contribution to the prosopography of Ancient Macedonia*, Μελετήματα 26, Athens.

Thompson 1934: Thompson, H., Two Centuries of Hellenistic Pettery, *Hesperia* III, 311-476.

Toll 1946: Toll, , *The Necropolis. The Excavations at Dura-Europos. Preliminary Report of the Ninth Season of work 1935-36, part II*, N. Haven.

Touratsoglou 1988: Touratsoglou, I., *Die Mónzstδtte von Thessaloniki in der Rφmischen Kaiserzeit*, Berlin.

Triantaphyllos 1994: Triantaphyllos, D., *Ancient Thrake*, V. Papoulia et al.(ed.), *Thrace*, Athens, 90-1.

Tziaphalias et al. 2006: Tziaphalias, A, Haagsma, M., Karapanou, S. et al., Scratching the Surface. A Preliminary Report on the 2004 and 2005 Seasons from the Urban Survey Project at Kastro Kallithea (Peuma), Thessaly, *Mouseion* 6, Series III. Vol. 6, no 1, 91-135.

Venedikov 1974: Venedikov, I., L' origine des tombeaux a coupole», *Thracia* 3, 203-5.

Venedikov 1976: Venedikov, I., Rock-cut tombs, *Thracian Monuments, I. The Megaliths in Thrace*, Sofia, 82-127.

Vatin et al. 1976: Vatin, C., Bruneau, , Rolley, C. & Hackens, T., *Médéon de Phocide V. Tombes Hellénistiques. Objets de métal-Monnaies*, Paris.

Venit 2002: Venit, M.S., *Monumental Tombs of Ancient Alexandria*, Cambridge.

Vessberg & Westholm 1956: Vessberg, O., Westholm, A., The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus, *The Swedish Cyprus Expedition vol*. IV,3, Stockholm.

Vickers 1972: Vickers, M., HellenisticThessaloniki, *JHS* 92, 168-9.

Vogüé 1889: Vogüé M. de, Note sur les nécropoles de Carthage, *Renue Archéologique* XIII, 178-86.

Völcker-Janssen 1993: Völcker-Janssen, W., *Kunst und Gesellschaft an den Höfen Alexanders d. Gr. und seiner Nachfolger*, München.

Vollmoeller 1901α: Vollmoeller, K.G., *Griechische kammergräber mit Totenbetten*, Bonn.

Vollmoeller 1901β: Vollmoeller, K.G., Über zwei euböische kammergräber mit Totenbetten, *AM* 26, 333-76.

Waage 1933: Waage, F., The Roman and Byzantine Pottery, *Hesperia* II, 279-328.

Wace & Thompson 1910-1: Wace, A.J.B., Thompson, M.S., A Latin Inscription from Perrhaibia, *BSA* XVII (1910-1911), 193-204.

Walbank 1940: Walbank, F.W., *Philip V*, Cambridge.

Walter-Karydi 1982: Walter-Karydi,E., *Alt - Ägina* II, Mainz am Rhein.

Weinberg & Marianne Stern 2009: Weinberg, G. & Marianne Stern, E., *The Athenian Agora. Vol. XXXIV, Vessel Glass*, Princeton.

Westlake 1935: Westlake, H.D., *Thessaly in the forth century B.C.*, London.

Williams 1981: Williams, H., *Kenchreai. Eastern port of Corinth. V. The Lamps*, Leiden.

Winter 2006: Winter, F., *Studies in Hellenistic Architecture*, Toronto.

Woodward 1910 : Woodward, A. M., Greek Inscriptions from Thessaly, *AL* IIII 1910, 145-160.

Worthington 2008: *Worthington, I., Phillip II of Macedonia*, New Haven -London.

Αρχαίες Πηγές

Αθήναιος:	13.557 c
Αισχίνης:	3.167
Αριστοτέλης:	Πολιτικά 1306a /1311b11
Αριστοφάνης:	Λυσιστράτη 1169
Αρριανός:	Αλεξάνδρου Ανάβασις 1.1.5 / 2.11.2-3 / 7.14
Δημοσθένης:	1.13 / 1.22 / 3.16 / 3.17 /3.24 / 3.34 / 9.120 / 9.31 / 10.33-34 / 13.35 / 15.24 / 18.47-48 / 18.185 / 18.211 / 18.295 / 19.260 / 19.305 / 19.307 / 19.308 / 19.327.
Διόδωρος Σικελιώτης:	4. 31. 8 / 12.59.3-5 / 14.92.3 / 15.57.21 / 15.60.2 / 15.61.3-5 / 15.67 / 16.14.2 /16.35.2-6 / 16.37.3 / 16.38.1 / 16.60.1-2 / 16.69.8 / 17.4.1 / 17.114-115/ 18.11.1/ 18. 12.4-5 / 18.13. 2-3 / 18.17.7 / 18.38.6 / 18.26-28/ 18.56.5 / 19.52.6 / 19.53.1 / 19.63.3 / 20.110.1-2 / 20.111.1 / 20.112.1 / 20.28.3
Ηρόδοτος:	1.56 / 5.94 / 7.129 / 7.172 / 7.173
Ησύχιος:	Καρπαία
Θεόπομπος:	Αθήν. 8 / 13.31
Θουκυδίδης:	3.92.5 / 3.92.6 /4.132 / 4.133 / 4.78
Ιουστίνος:	8.2.1-4 / 11.3 / 24.7.2 / 28.3.14
Ισοκράτης:	Φίλιπ. 107 / 108.
Κούρτιος:	6.6.35.
Λίβιος:	26.24 / 27.30.3 / 28.5 / 31.46 / 32.4 / 32.4.3 / 32.10.7 / 33.3 / 36.22-24
Ξενοφών:	Ελληνικά 6.1.7 / 6.1.11 / 6.4.27-28
Παυσανίας:	1.6.3 / 1.13.2 / 7.7.6 / 7.14.1 / 10.20.9/ 10.33 / 12.1 / 12.13
Πλούταρχος:	Πελοπίδας 26 / 27.2-3, 6/ Ηθικά 141 b-c / 868c, / Αιμ. 28 / Δημήτριος 7.1-3 / 23 / 40.1-20 / 52-53.
Πολύαινος:	2.38.2 / 4.2.11 / 4.2.19 / 4.4.1.
Πολύβιος:	4.76.2 / 5.17.5-6 / 5.99-100 / 7.114-115 / 7.12.5-6 / 9. 39.6 – 41.6 / 10.42.4/ 18.45.6 / 18.46 / 31.29.5-7
Στράβων:	1. 60 / 9.4.15 / 9.4.17 / 9.4.30 / 9.4.33 / 9.4.35 / 9.4.42 / 9.5.14 / 9.5.15 / 9.5.19

Περίληψη

Αντικείμενο της μελέτης αποτελούν οι μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (Βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία). Επιχειρείται η εξέταση της αρχιτεκτονικής μορφής των «μακεδονικού τύπου» κτιστών καμαροσκεπών και λαξευτών θαλαμωτών τάφων της ελληνιστικής εποχής οι οποίοι έχουν ανασκαφεί στη βόρεια Φθιώτιδα και τη Θεσσαλία, σε σχέση με αυτούς που έχουν βρεθεί στη Μακεδονία και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Παράλληλα, εξετάζονται οι σχέσεις των περιοχών, στις οποίες έχουν βρεθεί οι τάφοι, με τους Μακεδόνες και η μακεδονική επιρροή σ' αυτές κατά την ελληνιστική περίοδο, εποχή άνθησης της μακεδονικής κυριαρχίας. Η προσέγγιση είναι συνθετική, με βάση τις αρχαίες πηγές, τις υπάρχουσες μέχρι σήμερα δημοσιεύσεις και τα δεδομένα των τάφων.

Το υλικό στο οποίο βασίζεται η μελέτη, προέρχεται κυρίως από τις σωστικές ανασκαφικές έρευνες, με την ευκαιρία των εκσκαφών θεμελίων για την ανέγερση οικοδομών ή παράνομων εκσκαφών και από παλαιές δημοσιεύσεις, οι οποίες αφορούν στους τάφους και στα κτερίσματά τους.

Βασικός στόχος είναι η κάλυψη του κενού το οποίο υπάρχει έως σήμερα στη συνολική παρουσίαση και θεώρηση των τάφων μακεδονικού τύπου και κυρίως των λαξευτών θαλαμωτών τάφων στην αρχαία Θεσσαλία.

Στην παρούσα μελέτη έγινε αρχικά (κεφ. Α) αναφορά στην ιστορία της έρευνας των μακεδονικού τύπου τάφων της Αρχαίας Θεσσαλίας με την παράθεση των κύριων δημοσιευμάτων που αφορούν τους τάφους που περιλαμβάνονται σε αυτήν.

Προκειμένου να αποδειχτεί ότι η γεωγραφική διασπορά των τάφων μακεδονικού τύπου σε διάφορες περιοχές της αρχαίας Θεσσαλίας συμπίπτει με την μακεδονική παρουσία σε αυτές, εξετάστηκαν τα κυριότερα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται άμεσα με τις θεσσαλο- μακεδονικές σχέσεις από την κλασική περίοδο έως την ρωμαϊκή κατάκτηση των περιοχών στις οποίες έχουν βρεθεί οι τάφοι. Αναφέρθηκαν στοιχεία βασισμένα σε αρχαίες πηγές, επιγραφικά δεδομένα και δημοσιεύσεις που μαρτυρούν τις αλληλεπιδράσεις Θεσσαλίας και Μακεδονίας (κεφ. Β). Διαπιστώθηκε η βαθιά ιστορική εμπλοκή τους και ότι η στενή και συνεχής επαφή την οποία είχαν μεταξύ τους οι δύο περιοχές, δημιούργησε ρεύματα επιρροής και μίμησης, τα οποία κατευθύνονταν και στις δύο πλευρές του Ολύμπου. Η κοιλάδα του Σπερχειού, όπου βρέθηκε η πλειονότητα των τάφων, χωρίζει τη Θεσσαλία, της οποίας αποτελεί το νότιο όριο, από την κεντρική Ελλάδα. Λόγω της θέσης και της

μορφολογίας της αποτέλεσε ενδιάμεσο μεταξύ βορρά και νότου και φυσικό πέρασμα για τη διακίνηση στρατών, αγαθών, ιδεών και πολιτιστικών ρευμάτων.

Στη συνέχεια έγινε αναλυτική περιγραφή των εκατόν ενός (101) τάφων μακεδονικού τύπου, δεκατριών (13) κτιστών καμαροσκεπών και ογδόντα οκτώ (88) λαξευτών θαλαμωτών (κεφ. Γ). Δυστυχώς, η σύληση των τάφων και η αναμόχλευση του εσωτερικού τους είχαν σαν αποτέλεσμα εκτός από την εξαφάνιση των πολυτιμότερων κτερισμάτων, την καταστροφή πολλών στοιχείων και την απώλεια της δυνατότητας του διαχωρισμού των ταφών. Συγκεντρώθηκαν οι πληροφορίες οι οποίες προέκυψαν από την μελέτη της βιβλιογραφίας των τάφων και καταγράφηκαν τα δημοσιεύματα για τον καθένα. Περιγράφηκαν, όπου ήταν εφικτό, ενδεικτικά κτερίσματα από αυτούς, τα οποία χρονολογήθηκαν με βιβλιογραφική τεκμηρίωση, ώστε να προσδιοριστεί με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια ο χρόνος κατασκευής και χρήσης των τάφων στους οποίους ανήκαν.

Ακολούθως, εξετάστηκε η τυπολογία των κτιστών καμαροσκεπών και λαξευτών θαλαμωτών μακεδονικού τύπου τάφων της ελληνιστικής εποχής που έχουν ανασκαφεί στη βόρεια Φθιώτιδα και τη Θεσσαλία και δόθηκε έμφαση στα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία, συγκριτικά με αυτούς οι οποίοι έχουν βρεθεί στη Μακεδονία και σε άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου (κεφ. Δ).

Για τους καμαροσκεπείς κτιστούς διαπιστώθηκε ότι παρουσιάζουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας των κτιστών καμαροσκεπών μακεδονικού τύπου τάφων της Μακεδονίας αλλά και κάποια από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των κτιστών, καμαροσκεπών, μακεδονικού τύπου τάφων της Στερεάς Ελλάδας. Αποτελούν μικρότερη και αμελέστερη επαρχιακή μίμηση των ανάλογων μνημείων στη Μακεδονία και υπολείπονται σε λαμπρότητα των πλούσιων ομολόγων τους. Οι καμαροσκεπείς κτιστοί τάφοι της αρχαίας Θεσσαλίας σε σύγκριση με τους αντίστοιχους της Μακεδονίας έχουν απλούστερο σχέδιο, ο ταφικός θάλαμος είναι μικρότερων διαστάσεων, χωρίς προθάλαμο, με μικρότερο άνοιγμα εισόδου. Από την πρόσοψή τους απουσιάζει ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος και η ζωγραφική διακόσμηση και στο εσωτερικό τους δεν διαπιστώθηκε η ύπαρξη πολυτελούς επίπλωσης.

Για τους λαξευτούς θαλαμωτούς διαπιστώθηκε ότι παρουσιάζουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας των λαξευτών θαλαμωτών μακεδονικού τύπου τάφων της Μακεδονίας. Οι προσόψεις τους ήταν απλές, λαξευμένες στο φυσικό βράχο, ενώ δεν διαπιστώθηκε προσπάθεια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης και γραπτής διακόσμησής τους. Οι περισσότεροι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι διαθέτουν θάλαμο με ορθογώνιο όρυγμα και γύρω από αυτό λαξευμένο Π-σχημο ταφικό θρανίο.

Στη βόρεια Ελλάδα οι κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι μακεδονικού τύπου προορίζονταν για τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, τους αξιωματούχους και τους ευγενείς. Στην αρχαία Θεσσαλία οι τάφοι βρέθηκαν συληµένοι και δεν µπορεί να τεκµηριωθεί ότι αυτοί περιείχαν τα σώµατα νεκρών Μακεδόνων. Η µελέτη της αρχιτεκτονικής τους δεν επιτρέπει να βεβαιωθεί το αν οι ένοικοι των τάφων κατάγονταν από την Μακεδονία ή ότι ήταν αξιωµατούχοι Μακεδόνες ή ότι συνδέονταν µε αυτούς, καθώς δεν βρέθηκε σε αυτούς κανένα επιγραφικό στοιχείο. Γι' αυτούς τους λόγους, επιχειρήθηκε να εξεταστεί κατά πόσο αυτοί οι τάφοι χωροθετούνταν σε εδάφη υποταγµένα στη µακεδονική ηγεµονία ή βρισκόµενα στην σφαίρα επιρροής της (κεφ. Ε).

Abstract

The object of this study is the "Macedonian type" built vaulted tombs and rock cut chamber tombs of the Hellenistic era in ancient Thessaly (north Fthiotida and Thessaly). An attempt is made to examine the architectural form of the "Macedonian type" built vaulted tombs and rock cut chamber tombs of the Hellenistic era, that have been excavated in northern Fthiotida and Thessaly, compared to those found in Macedonia and other parts of Greece. At the same time, it is examined how were the relations of the areas in which the tombs have been found, with the Macedonians and their influence over the Hellenistic period. This period is characterized as of flourishing Macedonian domination. The approach is synthetic, based on ancient sources, existing posts and tomb data.

The material on which the study is based, derives mainly from archaeological excavations, on the occasion of excavating foundations for the erection of buildings or on the occasion of illegal excavations, and old posts concerning graves and their burial offerings.

The main purpose of this study is to fill the gap that exists to this day in the overall presentation and view of Macedonian-style tombs and especially of rock cut chamber tombs in ancient Thessaly.

In the present study, a reference is firstly made (in chapter A) to the history of research of Macedonian type ancient tombs with the citation of the main publications concerning the tombs included therein.In order to show that the geographical distribution of Macedonian tombs in various regions of ancient Thessaly coincides with the Macedonian presence in them, the main historical events are examined. These events are directly related to Thessaloniki-Macedonian relations from the classical period to the Roman conquest of areas where the tombs were found. Data based on ancient sources, epigraphic data and publications prove the interactions between Thessaly and Macedonia (Chapter B). The deep historic involvement of these two regions was found, as well as their close and continuous involvement. Influence and imitation currents were created and directed on both sides of Mount Olympus. Spercheios valley where most of the tombs were found, is the southern border of Thessaly. This valley separates Thessaly from central Greece. Due to its location and morphology it was an intermediate passage between north and south, and a natural passage for the movement of armies, goods, ideas and cultural currents.

In chapter 3 the description of hundred and one (101) tombs of Macedonian type took place. Thirteen (13) built vaulted tombs and eighty eight (88) rock cut chamber tombs were described in detail. Unfortunately, the desecration of graves and the re-shaping of their

interiors resulted in the disappearance of precious burial offerings, the destruction of many data and the loss of the ability to categorize the tombs. After the study of the literature concerning these tombs, the necessary information was collected, and the publications for each one of the tombs was recorded. In some cases, there is a description of indicative burial offerings, that were dated with bibliographic documentation, in order to determine as accurately as possible the time of tomb construction and how these tombs were used.

In Chapter D the typology of Macedonian type built vaulted tombs and rock cut chamber tombs that were excavated in northern Fthiotida and Thessaly was examined. An emphasis was given to their architectonic features, compared to those that were found in Macedonia and other areas in Greek territory.

Built vaulted tombs were found to have all the main features of the Macedonian built vaulted group, as well as some of the architectonic special features of the Macedonian built vaulted tombs of Sterea Hellas. These tombs are a smaller and more negligent provincial imitation of similar monuments found in Macedonia and are not characterized by the brilliance of their rich counterparts. The built vaulted tombs of ancient Thessaly have a simpler design than their Macedonian counterparts, the burial chamber is smaller in size, without an anteroom and with a smaller entrance opening. Their facade lacks architectural decoration and painting, and no luxurious furnishings were found inside.

The rock cut chamber tombs were found to have all the basic features of the group of Macedonian rock cut chamber tombs. Their facades were simple, carved in natural rock, and no attempt was made to form in a particular way their architectural design as well as their written decoration. Most of the rock cut chamber tombs have a chamber with a rectangular trench and around it a carved P-shaped burial board.

In northern Greece, the Macedonian type built vaulted tombs were intended for royal family members, officials and nobles. In ancient Thessaly tombs were found desecerated, and it cannot be demonstrated that they contained dead Macedonians' bodies. Studying the tombs' architecture does not allow us to ensure that the dead were of Macedonian origin or that they were Macedonian officials or affiliated with them, as no inscriptions were found on them. For all these reasons, it was attempted to examine whether these tombs were situated in territories subordinate to Macedonian hegemony or within its sphere of influence (Chapter E).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

(Τόμος ΙΙ)

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Αθήνα 2020

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Όλγα Παλαγγιά, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Μέλος: Παναγιώτης Βαλαβάνης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Μέλος: Χρύσανθος Κανελλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.

Αθήνα 2020

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μακεδονικού τύπου κτιστοί καμαροσκεπείς και λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της ελληνιστικής εποχής στην αρχαία Θεσσαλία (βόρεια Φθιώτιδα και Θεσσαλία)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Αριστέα Παπασταθοπούλου

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

Όλγα Παλαγγιά, Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Παναγιώτης Βαλαβάνης, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Χρύσανθος Κανελλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Στυλιανός Κατάκης, Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
Ελένη Παπαγιάννη, Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Α.Π.Θ.
Δημήτρης Μποσνάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Παν/μιο Κρήτης
Γεώργιος Ζάχος, Ερευνητής Κέντρου Ερεύνης της Αρχαιότητας, Ακαδημία Αθηνών

Αθήνα 2020

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.....17

Αρχαία Θεσσαλία. Καμαροσκεπείς κτιστοί μακεδονικού τύπου τάφοι

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.....18

Αρχαία Θεσσαλία. Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.....19

Περιβόλι Σπερχειάδας

1. Η καμάρα του δρόμου
2. Το εσωτερικό του θαλάμου
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου
4. Η Β. όψη του κτίσματος επί του θαλάμου του τάφου
5. Το κτίσμα επί της καμάρας του τάφου από Α.
6. Σχεδιαστική απόδοση του κτίσματος επί της καμάρας του τάφου
7. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2596, β. Κ2631, γ. Κ2620, δ. Κ2616, ε. Κ2574, στ. Κ2614, ζ. Κ2550, η. Κ2589, θ. Κ2603, ι. Κ2610, ια. Κ2618, ιβ. Κ2625α, ιγ. Κ2625β, ιδ. Κ 2619, ιε. Κ2575, ιστ. Δ3031, ιζ. Δ3032, ιη. Κ2580, ιθ. Κ2565, κ. Κ2566, κα. Κ2576, κβ. Κ2613, κγ. Κ2583, κδ. Κ2586, κε. Κ2585, κστ. Κ2605, κζ. Κ2621, κη. Κ2597, κθ. Κ2592, λ. Κ2581, λα. Κ2549, λβ. Κ2564 λγ. Κ2568, λδ. Κ2577, λε. Κ2578, λστ. Κ2554, λζ. Κ2594, λη. Κ2584, λθ. Κ2571, μ. Κ2553, μα. Κ2560

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.....28

Υπάτη, θέση Σαραντάρι

1. Κάτοψη του εσωτερικού του θαλάμου
2. Εσωτερική πλευρά του θαλάμου
3. Η είσοδος από το εσωτερικό του θαλάμου
4. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφο
5. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ 1451, β. Κ1450, γ. Κ1594

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.....32

Αργυροχώρι Υπάτης, θέση Αγ. Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη

1. Η είσοδος του τάφου
2. Οι κλίνες

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.....34

Επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης (αγρός Κ. Τσιμπούρη)

1. Δ. λήψη του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. ΟΜ 12, β. Κ13524, γ. Κ13525, δ. Κ13522, ε. Κ13523, στ. Κ13575, ζ. Κ13574, η. Κ13521, θ. ΟΜ3
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.....37

Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος Ι

1. Η είσοδος του τάφου
2. Οι κλίνες του τάφου
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (κάτοψη)
4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (τομές)
5. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2322, β. Κ2364, γ. Κ2329, δ. Κ2323, ε. Κ2328, στ. Κ2326, ζ. Κ2338, η. Κ2365, θ. Κ2350, ι. Κ2359, ια. Κ2361, ιβ. Κ2357, ιγ. Κ2354, ιδ. Κ2332, ιε. Κ2352, ιστ. Κ2355, ιζ. Κ2346, ιη. Κ2351, ιθ. Κ2324, κ. Κ2331, κα. Κ2330, κβ. Κ2317, κγ. Κ2319, κδ. Κ2320, κε. Κ2367, κστ. Κ2321, κζ. ΑΕ1331, κη ΑΕ1333, κθ. ΑΕ1334, λ.ΑΕ1335, λα. ΑΕ1332, λβ. ΑΕ1336, λγ. ΑΕ1337

ΠΙΝΑΚΑΣ 8.....44

Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος ΙΙΙ

1. Η είσοδος του τάφου ΙΙΙ
2. Οι τάφοι Ι και ΙΙΙ των Μεξιατών
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.....46

Λαμία, οδ. Θερμοπυλών 9-11, οικ. ιδ. Α.Ε. ΑΜΑΚ (τάφος Ι)

1. ΝΑ άποψη του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. ΟΜ18, β. ΟΜ17δ, γ. Κ 8882, δ. ΟΜ11α, ε. ΟΜ16ε
3. Σχεδιαστική απόδοση

ΠΙΝΑΚΑΣ 10.....48

Λαμία, οδός Κωνσταντινουπόλεως, Πρώην Στρατόπεδο Τσαλτάκη, Ανέγερση Νέου Δικαστικού Μεγάρου (τάφος ΙΙ)

1. Βάποψη του τάφου
2. Β κλίνη
3. Ν κλίνη
4. Σχεδιαστική απόδοση

ΠΙΝΑΚΑΣ 11.....50

Αχινός

Ορατά λείψανα από τον μακεδονικό τάφο

ΠΙΝΑΚΑΣ 12.....51

Λάρισα, θέση Παλαιοχώρα ή Σΐτη (Ν της Λαρίσης)

1. Η είσοδος του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση
3. Ο πώρινος κυβόλιθος που περιείχε την τέφρα του νεκρού
5. Ευρήματα από τον τάφο

ΠΙΝΑΚΑΣ 13.....52

Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*)

1. Ο τάφος με το στέγαστρο προστασίας
2. Οι ασβεστολιθικές δοκοί κάλυψης του δρόμου του τάφου
3. Τρισδιάστατη απεικόνιση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 14.....53

Λαμία, οδός Ηρακλέους 18, οικόπεδο ιδ. Μ. Παύλου

1. Η είσοδος φωτογραφημένη από το εσωτερικό του θαλάμου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ1453, β. Κ1454, γ. Κ1452
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 15.....55

1. Εξωτερική άποψη του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2852, β. Κ2847, γ. Κ2857

ΠΙΝΑΚΑΣ 16.....56

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος ΙΙ

1. Εξωτερική άποψη του τάφου

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2853,β. Κ2850, γ. Κ2851, δ.Κ2854, ε. Κ2856

ΠΙΝΑΚΑΣ 17.....58

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 62, οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφοι Ι, ΙΙ

1. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (κατόψεις)
2. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 18.....60

Λαμία, συμβολή οδ. Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος Ι

1. Η είσοδος
2. Οι κλίνες
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ4386, β. Κ4389, γ. Κ4407, δ. Κ4403, ε. Κ4364, στ. Κ4388
4. Σχεδιαστική απόδοση

ΠΙΝΑΚΑΣ 19.....63

Λαμία, συμβολή οδ. Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙ

1. Η είσοδος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ4398 β. Κ4408
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 20.....65

Λαμία, συμβολή οδ. Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη από ΝΑ.
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 21.....67

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος IV

1. Εξωτερική άποψη
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ5351, β. Κ4401

ΠΙΝΑΚΑΣ 22.....68

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, IV

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

ΠΙΝΑΚΑΣ 23.....69

Λαμία. οδός Ηρακλέους και Ποσειδώνος, οικόπεδο ιδ. Ι. Λημακού

Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 24.....70

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος Ι

1. Η είσοδος
2. Εύρημα από τον τάφο: Κ4546
3. Οι κλίνες
4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 25.....72

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ4543, β. Κ4552
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 26.....74

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφοι Ι, ΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Δ.
2. Εύρημα από τον τάφο Ι: Κ5704
3. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙ
4. Ευρήματα από τον τάφο ΙΙ: α. Κ5680, β. Κ5706

ΠΙΝΑΚΑΣ 27.....75

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο Π. Σδράλη, τάφοι ΙΙΙ, ΙV

1. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ
2. Εύρημα από τον τάφο ΙΙΙ: Μ6202
3. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου IV

ΠΙΝΑΚΑΣ 28.....76

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο Π. Σδράλη, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, IV

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

ΠΙΝΑΚΑΣ 29.....78

Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο Ι. Αγγελακόπουλου, τάφοι ΙΙ, V

1. Η είσοδος του τάφου ΙΙ
2. Η είσοδος και ο δρόμος του τάφου V
3. Εύρημα από τον τάφο ΙΙ: Κ6010
4. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (κατόψεις)
5. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 30.....81

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 88

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ.
2. Εύρημα από τον τάφο: Κ9044
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 31.....82

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικ. ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ.
2. Ο θάλαμος
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ8849, β. Κ8854, γ. Κ9053, δ. Κ8845

ΠΙΝΑΚΑΣ 32.....83

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικ. ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος ΙΙ

Το λάξευμα του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 33.....84

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικ. ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφοι Ι, ΙΙ

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

ΠΙΝΑΚΑΣ 34.....85

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου, οικόπεδο ιδ. Χ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9572, β. Κ9573, γ. Κ9623, δ. Κ9624, ε. Κ9568, στ. Κ9585, ζ. Κ9625, η. Κ9569, θ. Κ9570, ι. Κ9693
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 35.....88

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, (έργα ΔΕΥΑΛ), τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ.
2. Ενδεικτικά ευρήματα των τάφων: α. Κ10740, β. Κ10744, γ. Κ10747, δ. Κ10752, ε. Κ10749, στ. Κ10738, ζ. Κ10748, η. Κ10741, θ. Κ10742, ι. Κ10743, ια. Κ10750, ιβ. Κ10745, ιγ. Κ10746, ιδ. Κ10735, ιε. Κ10736
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (κάτοψη)
4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 36.....92

Λαμία, οδός Χειμάρας (έργα ΔΕΥΑΛ)

1. Άποψη του εσωτερικού του θαλάμου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ11459, β. Κ11460

ΠΙΝΑΚΑΣ 37.....93

Λαμία, Συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμιγκ (έργα ΔΕΗ)

Άποψη του τάφου από ΝΔ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 38.....94

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος Ι

Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 39.....95

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ.
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 40.....97

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφοι ΙΙΙ, IV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου ΙΙΙ
2. Άποψη του αποκαλυφθέντος τμήματος του δρόμου του τάφου IV
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 41.....99

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVII

1. Η είσοδος του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 42.....101

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVIII

1. Ο θάλαμος του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 43.....103

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XIX

1. Άποψη της εισόδου από το εσωτερικό και το εξωτερικό του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 44.....105

Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο ιδ. Κ. Τσαμαδιά

1. Ο δρόμος του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση

ΠΙΝΑΚΑΣ 45.....107

Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος Ι

1. Το εσωτερικό του θαλάμου του τάφου
2. Ο δρόμος και η είσοδος
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ12014, β. Κ12007, γ. Κ12006, δ. Κ12015, ε. Κ12009, στ.. Κ12008, ζ. Κ12017, η. Κ12018
4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 46.....110

Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος IV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 47.....112

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Α. Κυριώφ, τάφος ΙΙ

1. Ο θάλαμος του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2727, β. Κ2720, γ. Κ2783, δ. Κ2784
3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 48.....114

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος Ι

1. Ο δρόμος και η είσοδος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2738, β. Κ2757, γ. Κ2725, δ. Κ 2737, ε. Κ2776, στ. Κ2765, ζ. Κ 2763

ΠΙΝΑΚΑΣ 49.....115

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Το εσωτερικό του θαλάμου
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2766, β. Κ2793, γ. Κ2792, δ. Κ2790, ε. Κ2731, στ. Κ2791, ζ. Κ5230, η. Κ2788, θ. Κ2721, ι. Δ3065, ια. Δ3066, ιβ. Δ3067, ιγ. Δ3068, ιδ. Κ2726

ΠΙΝΑΚΑΣ 50.....118

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2734, β. Κ2775, γ. Κ2722, δ. Κ5225, ε. Κ5231, στ. Κ2730, ζ. Κ2785, η. Κ2770, θ. Κ5226

ΠΙΝΑΚΑΣ 51.....120

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος IV

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο IV: α. Κ2723, β. Κ2777, γ. Κ2768, δ. Κ2781, ε. Κ2724, στ. Κ2769, ζ. Κ5247

ΠΙΝΑΚΑΣ 52.....122

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος V

1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2774 β. Κ5083

ΠΙΝΑΚΑΣ 53.....123

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VII

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ5431, β. Κ5236, γ. Κ5436

ΠΙΝΑΚΑΣ 54.....124

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VIII

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ5432, β. Κ5437, γ. Κ5425

ΠΙΝΑΚΑΣ 55.....125

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα

1. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων (κάτοψη)
2. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 56.....127

Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8, οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα

1. Η οροφή του τάφου
2. Η κόγχη στο δυτικό τοίχωμα του θαλάμου
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Δ3015, β. Δ3016, γ. Κ5363, δ. Κ5359, ε. Κ5360, στ. Κ5372, ζ. Κ5373, η. Κ5374, θ. Κ5361
4. Σχεδιαστική αποτύπωση

ΠΙΝΑΚΑΣ 57.....130

Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο ιδ. Απ. Αργυρίου

1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ8088, β. Κ5174, γ. Κ5173
3. Σχεδιαστική αποτύπωσητου τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 58.....132

Αχινός, οδός Β. Ηπείρου, οικόπεδο ιδ. Λ. Μπούρχα

1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ7378, β. Κ7379
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (κάτοψη)
4. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 59.....135

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIII

1. Ο θάλαμος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ6034, β. Κ6045, γ. Κ6053, δ. Κ6052
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 60.....137

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIV

1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 61.....139

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XV

1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου
3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ6040, β. Κ6024, γ. Κ6020, δ. Κ6011, ε. Κ6016, στ. Κ6021, ζ. Δ4922, η. Δ4932, θ. Δ4924, ι. Δ4925, ια. Δ4920, ιβ.Δ4927, ιγ. Δ4931, ιδ.Δ4928, ιε.Δ4933, ιστ. Δ4930, ιζ Δ4925, ιη. Δ4926, ιθ. Δ4929

ΠΙΝΑΚΑΣ 62.....143

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ7712,β. Κ6331, γ. Κ7669, δ. Κ6328, ε. Κ6384, στ. Κ6315, ζ. Κ6325, η. Κ7680, θ. Κ6352,ι. Κ7673, ια. Κ6350, ιβ. Κ6351, ιγ.

Κ6336, ιδ. Κ6338, ιε. Κ6340, ιστ. Κ6347, ιζ. Κ6348, ιη. Κ7688, ιθ. Κ7693, κ. Κ6327

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 63.....147

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος II

1. Άποψη του τάφου από ΝΑ.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ6356, β. Κ6357, γ. Κ 6377
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 64.....149

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VI

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 65.....151

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VII

1. Ο θάλαμος και η είσοδος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ6382, β. Κ7660, γ. Κ7661, δ. Κ6399, ε. Κ7704
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 66.....153

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VIII

1. Το εσωτερικό του θαλάμου
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 67.....155

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος IX

1. Το εσωτερικό του θαλάμου από Δ.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ6395, β. Κ7706
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 68.....157

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου

Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων

ΠΙΝΑΚΑΣ 69.....158
Αχινός, λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), εκσκαφή χάνδακα για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης σε κοινοτικό δρόμο στις ΝΔ παρυφές του λόφου, όπου η ακρόπολη του αρχαίου Εχίνου, τάφος Ι
1. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ7429, β. Κ7428, γ. Κ7427, δ. Κ7438

ΠΙΝΑΚΑΣ 70.....160
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Παπαλεξοπούλου, τάφος ΙΙΙ
1. Ο θάλαμος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ7991, β. Κ7858, γ. Κ7993, δ. Κ7994, ε. Κ7987
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 71.....162
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος IV
1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9093, β. Κ9020, γ. Κ9015, δ. Κ9014

ΠΙΝΑΚΑΣ 72.....163
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος VII
1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9029, β. Κ 9111, γ. Κ 9112

ΠΙΝΑΚΑΣ 73.....164
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφοι IV και VII
Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV και VII

ΠΙΝΑΚΑΣ 74.....165
Αχινός, οικ. ιδ. Ευαγ. Αρμυριώτη, τάφος ΧΙΧ
Ο θάλαμος

ΠΙΝΑΚΑΣ 75.....166
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Σ. Μπλούνα
1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9642, β. Κ9637, γ. Κ9699
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 76.....168
Αχινός, οδός Εχίνου και 28ης Οκτωβρίου, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου, τάφος XI
Άποψη της εισόδου του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 77.....169
Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XV
1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9281, β. Κ9269
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 78.....171
Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XVI
1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Εύρημα από τον τάφο: Κ9265
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 79.....174
Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XXX
1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ9305, β. Κ9311, γ. Κ9318, δ. Κ9320
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 80.....177
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXII
1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 81.....179
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXVIII
1. Άποψη του θαλάμου και της εισόδου από Β.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 82.....181
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXIII
1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 83.....183
Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXV

1. Άποψη του τάφου από Α.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 84.....185

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIII

Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 85.....186

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

ΠΙΝΑΚΑΣ 86.....188

Μεξιάτες, οικόπεδο ιδ. Αργυρώς Μπίτου

1. Άποψη του τάφου από Β.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (κάτοψη)
3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 87.....191

Δομοκός, οικόπεδο ιδ. Δήμου Δομοκού

1. Ο θάλαμος
2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο: α. Κ2501, β. ΑΕ2498, γ. Κ2506, δ. Κ2505, ε. Κ2504, στ. Κ2496, ζ. Κ9731, η. Κ4743, θ. Κ4744, ι. Κ4747, ια. Κ2499

ΠΙΝΑΚΑΣ 88.....194

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφοι Ι, ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Ν
2. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 89.....195

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος IV

Άποψη του τάφου από ΒΔ

ΠΙΝΑΚΑΣ 90.....196

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος

1. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων ΙΙΙ, IV (κάτοψη)
2. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων ΙΙΙ, IV (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 91.....198

Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφοι Ι, ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Β.
2. Άποψη του τάφου ΙΙΙ από Β.

ΠΙΝΑΚΑΣ 92.....199

Ηράκλεια Τραχινία, θέση Ντούνος

1. Άποψη του τάφου από Β
2. Ο ΝΑ θάλαμος

ΠΙΝΑΚΑΣ 93.....200

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από ΒΔ
2. Άποψη του τάφου ΙΙ από ΒΔ
3. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ
4. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων Ι, ΙΙ, ΙΙΙ (κατόψεις)
5. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων Ι, ΙΙ, ΙΙΙ (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 94.....203

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι IV, V, VI

1. Η είσοδος του τάφου IV
2. Ο θάλαμος του τάφου V
3. Η είσοδος του τάφου VI
4. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV, V, VI (κατόψεις)
5. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV, V, VI (τομές)

ΠΙΝΑΚΑΣ 95.....206

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι VII, VIII

1. Άποψη του τάφου VII από Ν.
2. Άποψη του τάφου VIII από Β.

ΠΙΝΑΚΑΣ 96.....207

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος ΙΙΙ

Άποψη του τάφου από Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 97.....208

Παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, Σωρός - Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού (σημερινή θέση εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού Βόλου)

1. Άποψη του τάφου από Ν.
2. Σχεδιαστική αποτύπωση

ΠΙΝΑΚΑΣ 98.....209

1. Ακρόπολη Πέλιννας. Σωζόμενος πύργος στη ΒΔ πλευρά
2. Άζωρος. Τμήμα της ακρόπολης

ΠΙΝΑΚΑΣ 99.....210

1. Άποψη της ΒΔ πλευράς της οχύρωσης στον λόφο του Κάστρου της Λαμίας
2. Τοπογραφικό σχέδιο της σύγχρονης Λαμίας, με την θέση της ακρόπολης της αρχαίας Λαμίας, της κάτω πόλης, των ορίων του τείχους της κάτω πόλης, της ΝΑ πύλης του τείχους και των τριών νεκροταφείων της αρχαίας πόλης

ΠΙΝΑΚΑΣ 100.....211

1. Λαμία. Κατάλοιπα πύργου του ελληνιστικού τείχους της κάτω πόλης στη συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Καζούλη
2. Ναρθάκιον. Η εξωτερική πλευρά του Α σκέλους της οχύρωσης

ΠΙΝΑΚΑΣ 101.....212

Ναρθάκιον

1. Μαρμάρινη πλίνθος με ανάγλυφη ασπίδα
2. Δίδυμοι κιβωτιόσχημοι τάφοι εντός κυκλικού περιβόλου

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Αρχαία Θεσσαλία: Καμαροσκεπείς κτιστοί μακεδονικού τύπου τάφοι

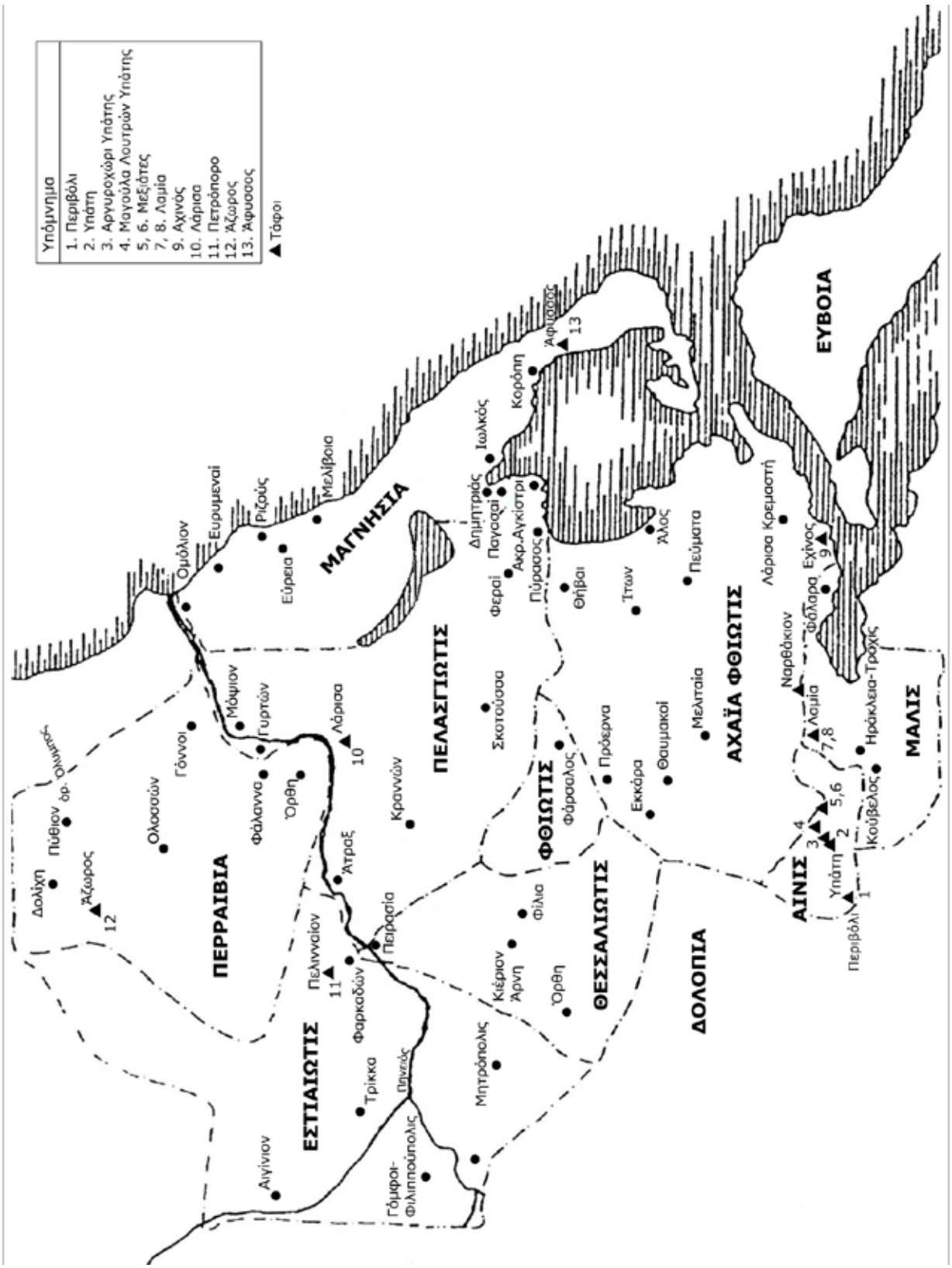

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Αρχαία Θεσσαλία: Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι

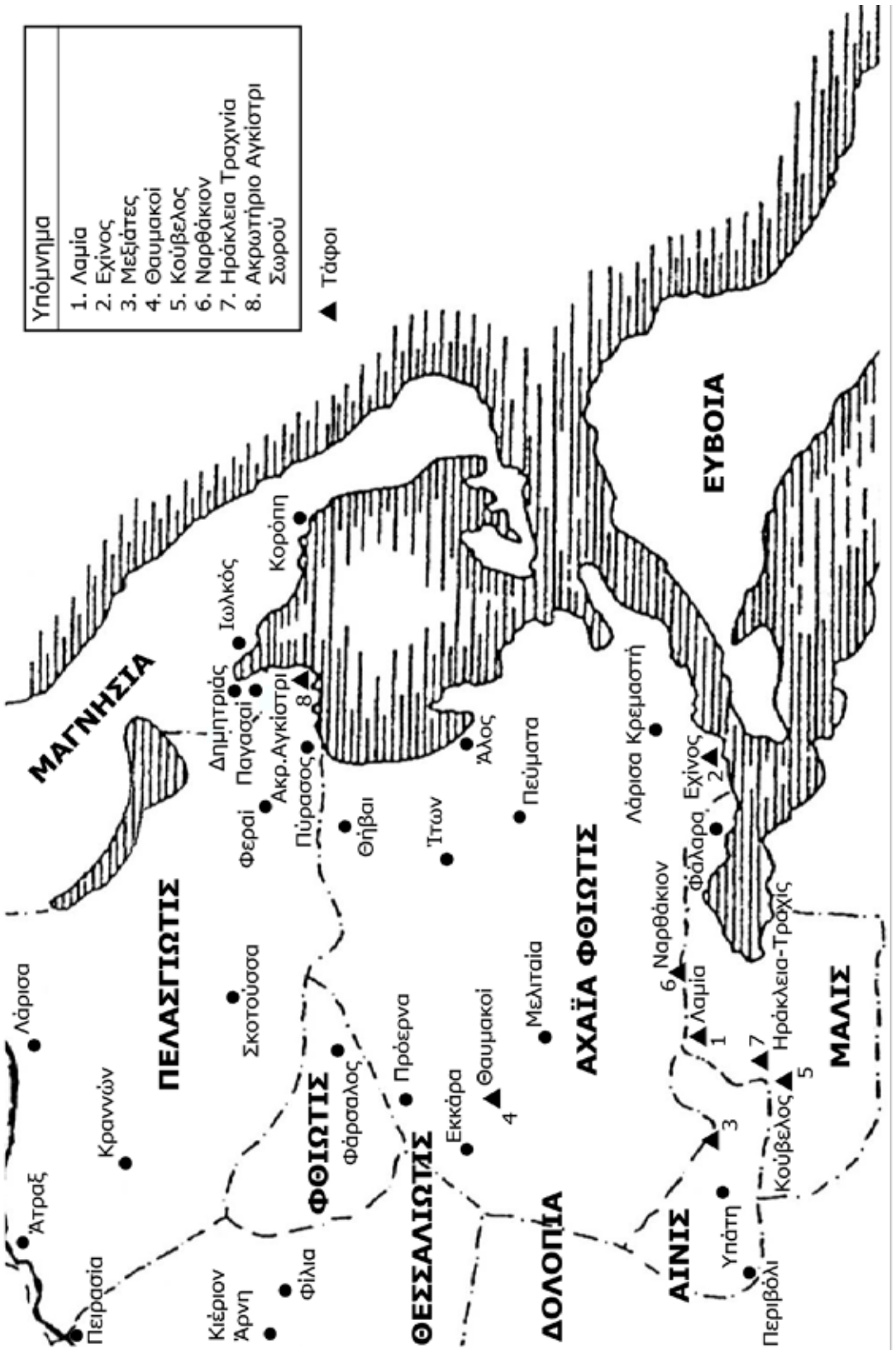

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Περιβόλι Σπερχειάδας

1. Η καμάρα του δρόμου

2.Το εσωτερικό του θαλάμου

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

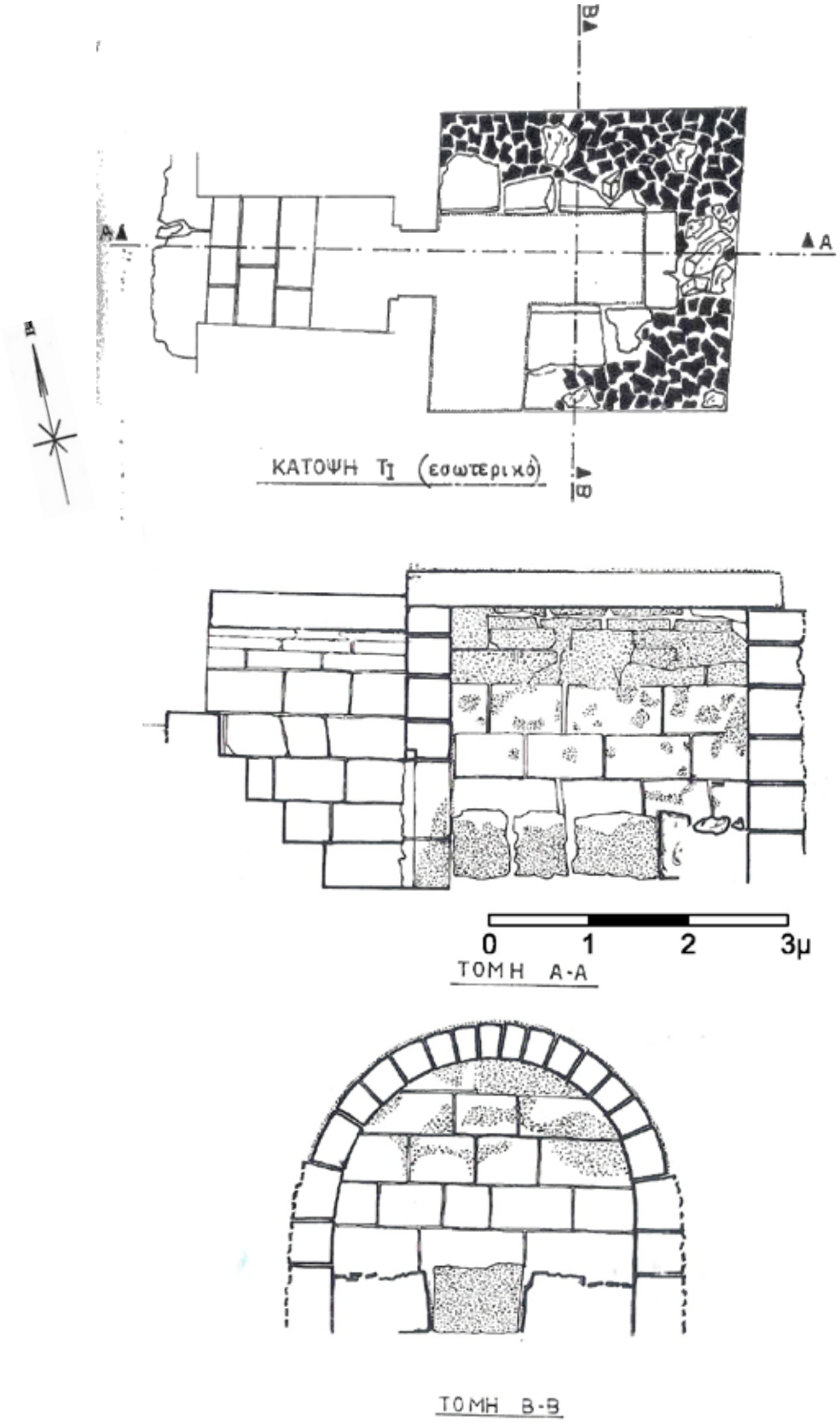

4. Η Β. όψη του κτίσματος επί του θαλάμου του τάφου

5. Το κτίσμα επί της καμάρας του τάφου από Α

6. Σχεδιαστική απόδοση του κτίσματος επί του θαλάμου του τάφου

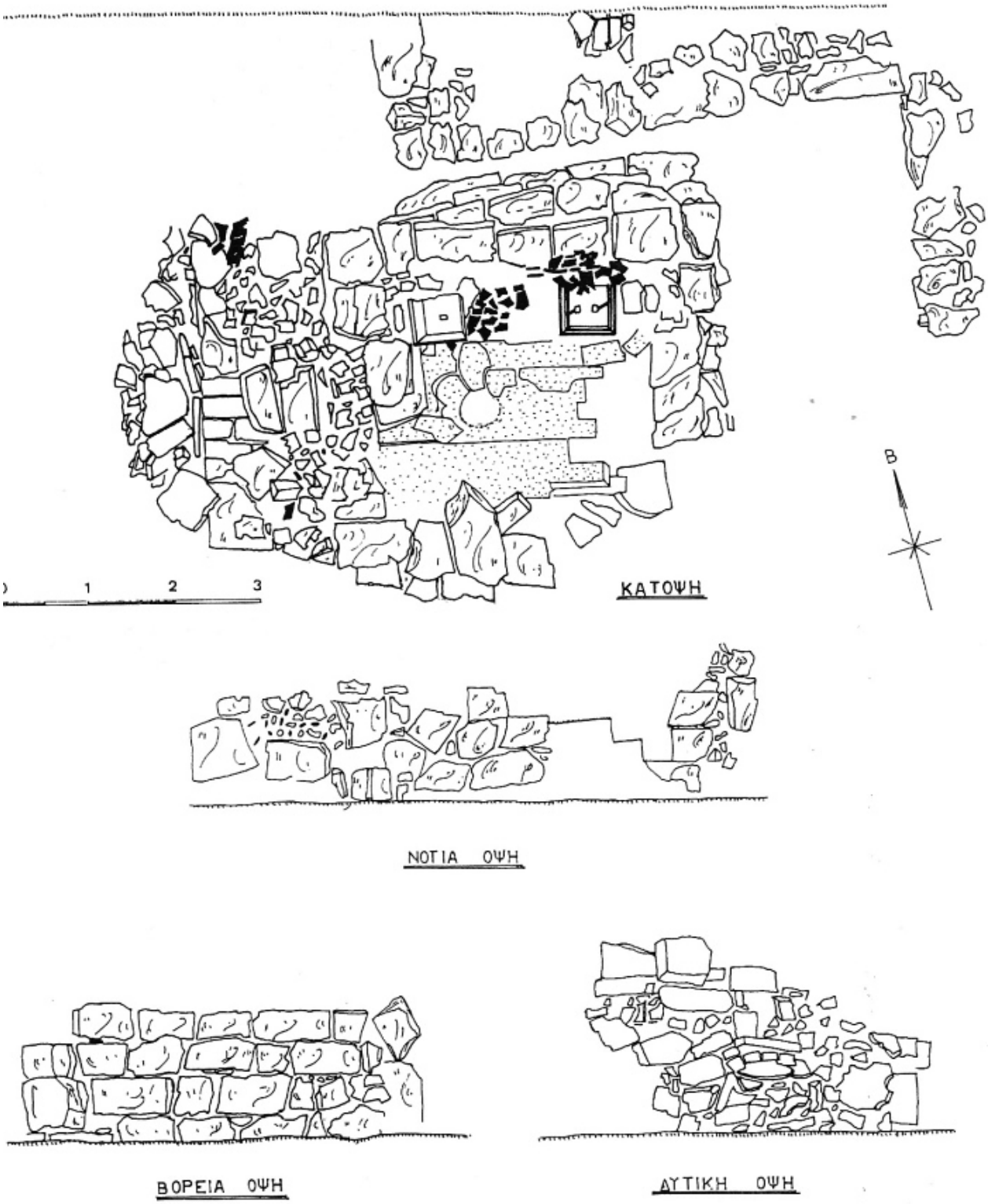

7. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2596

β. Κ2631

γ. Κ2620

δ. Κ2616

ε. Κ2574

στ. Κ2614

ζ. Κ2550

η. Κ2589

θ. Κ2603

ι. Κ2610

ια. Κ2618

ιβ. Κ2625α

ιγ. Κ2625β

ιδ. Κ 2619

ιε. Κ2575

ιστ. Δ3031

ιζ. Δ3032

ιη. Κ2580

ιθ. K2565

κ. K2566

κα. K2576

κβ. K2613

κγ. K2583

κδ. K2586

κε. K2585

κστ. K2605

κζ. K2621

κη. K2597

κθ. K2592

λ. K2581

λα. K2549

λβ. K2564

λγ. K2568

λδ. K2577

λε.K2578

λστ. K2554

λζ. K2594

λη. K2584

λθ. K2571

μ. K2553

μα. K2560

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Υπάτη, θέση Σαραντάρι

1. Κάτοψη του εσωτερικού του θαλάμου

2. Εσωτερική πλευρά του θαλάμου

3. Η είσοδος από το εσωτερικό του θαλάμου

4. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου.

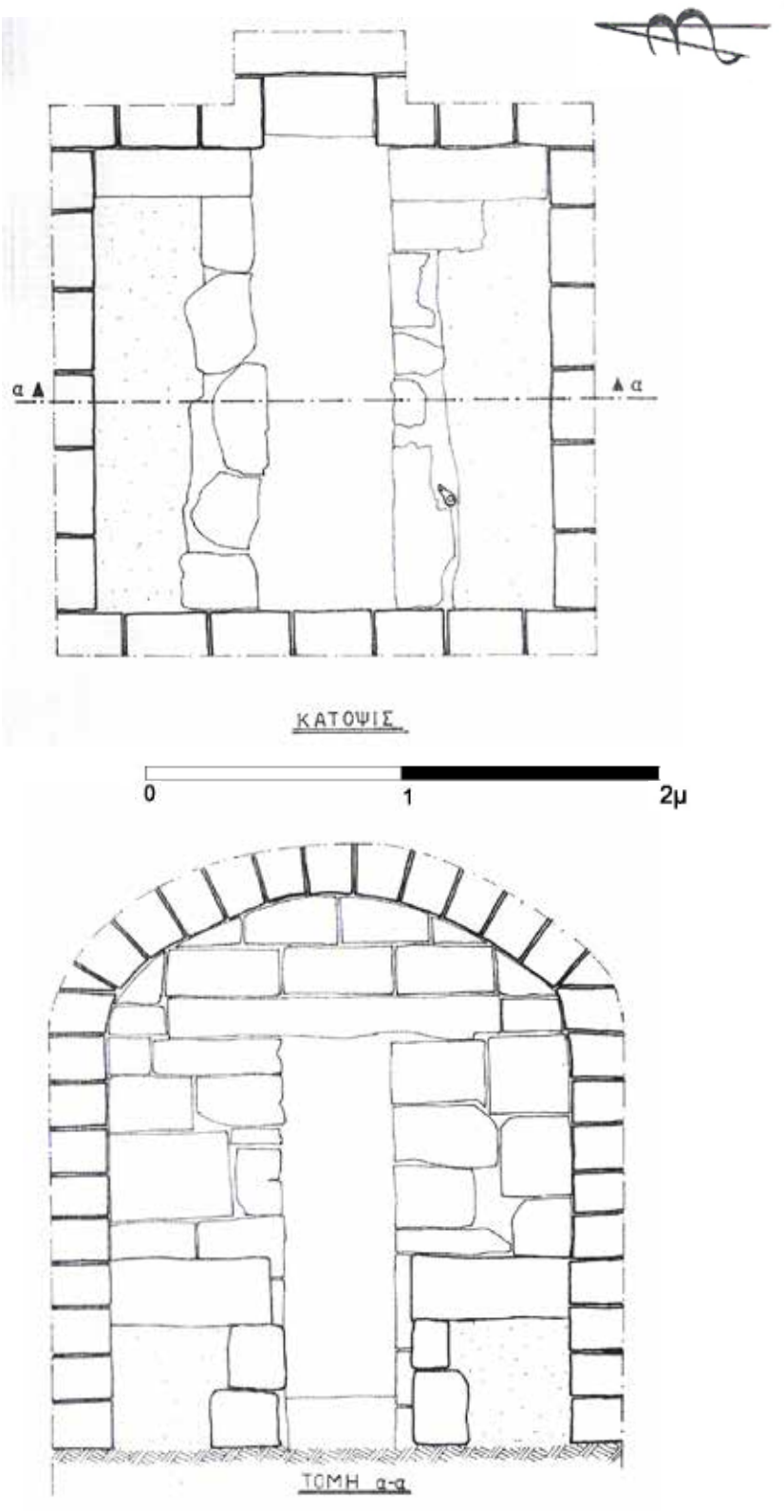

5. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ 1451

β. Κ1450

γ. Κ1594

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Αργυροχώρι Υπάτης, θέση Αγ. Σοφία (αγρός Θ. Γουργιώτη)

1. Η είσοδος του τάφου

2. Οι κλίνες

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

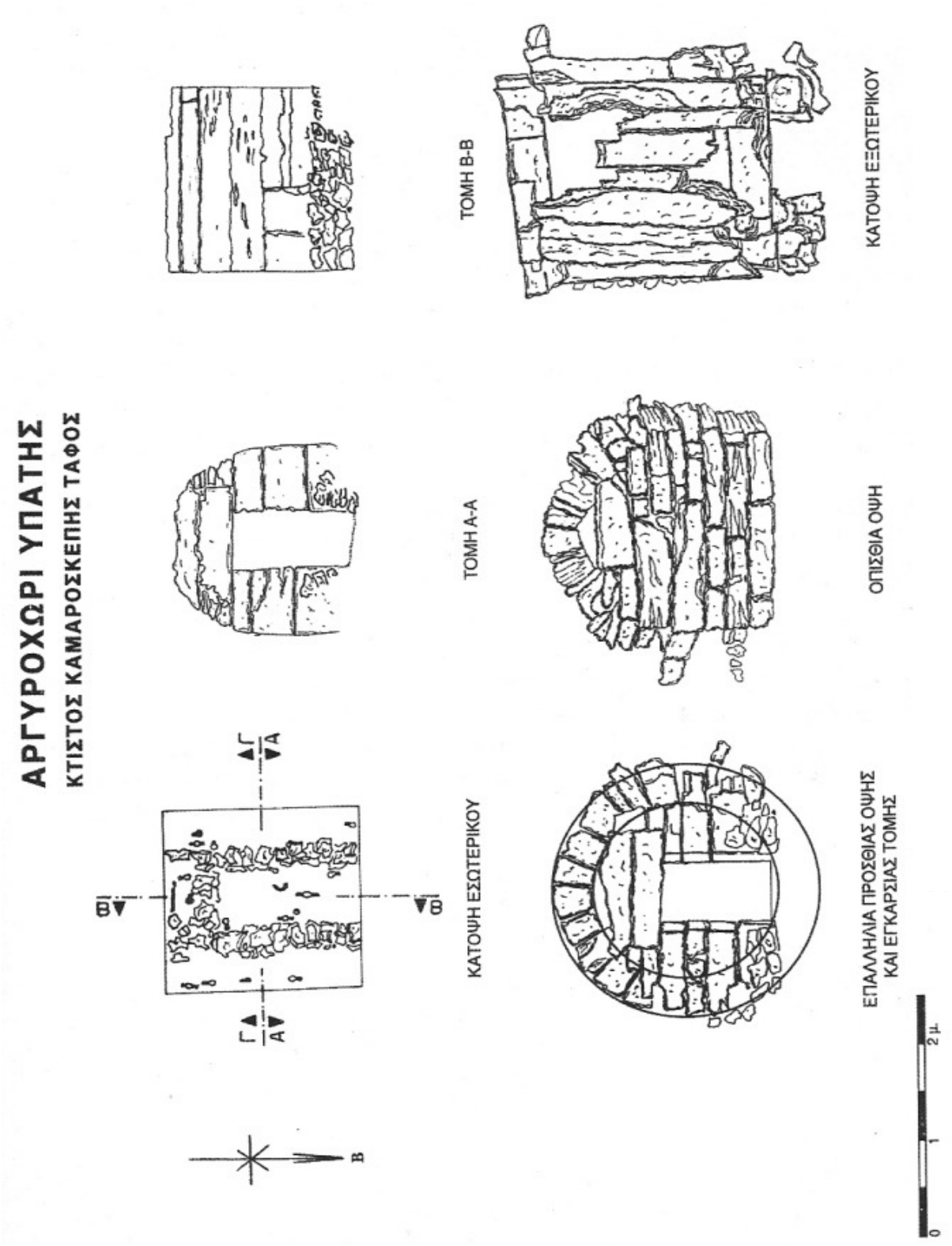

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Επαρχιακή οδός Λουτρών Υπάτης-Σπερχειάδας, θέση Μαγούλα Λουτρών Υπάτης (αγρός Κ. Τσιμπούρη)

1. Ο τάφος από Δ

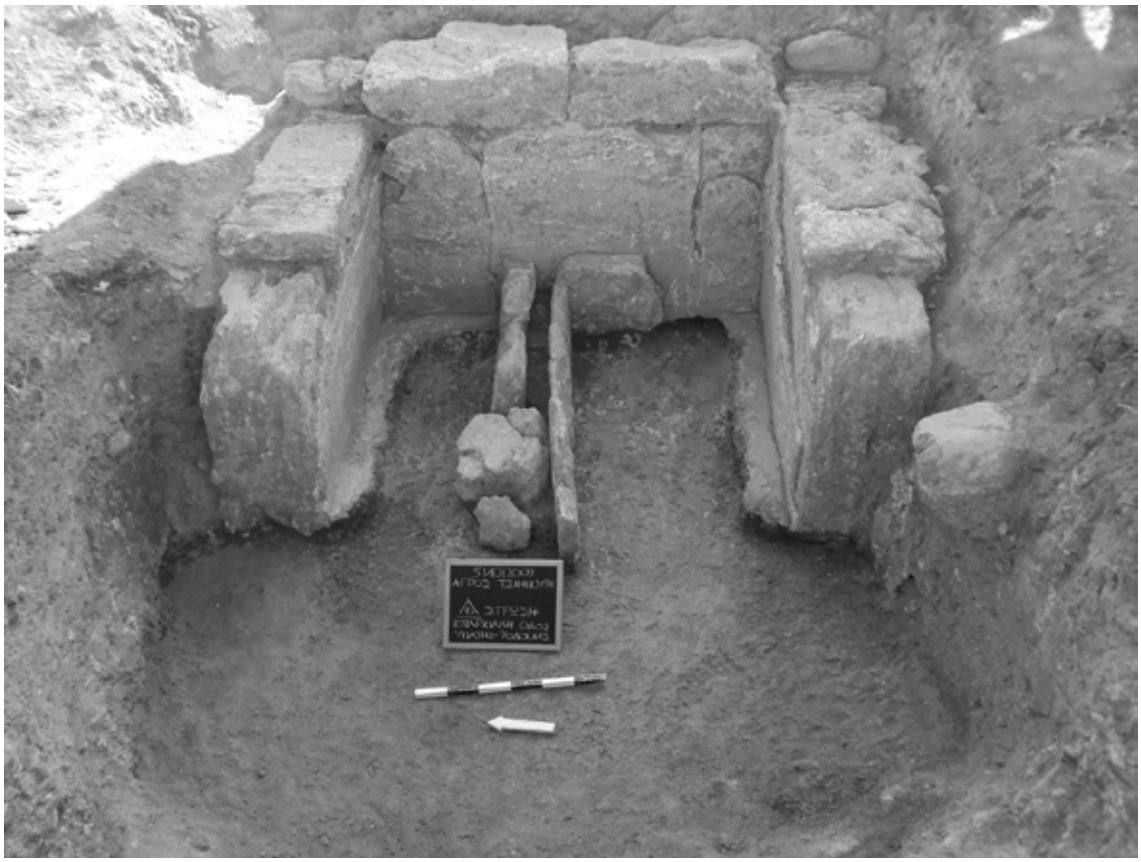

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. ΟΜ 12

β. Κ13524

γ. Κ13525

δ. K13522

ε. K13523

στ. K13575

ζ. K13574

η. K13521

θ. OM3

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

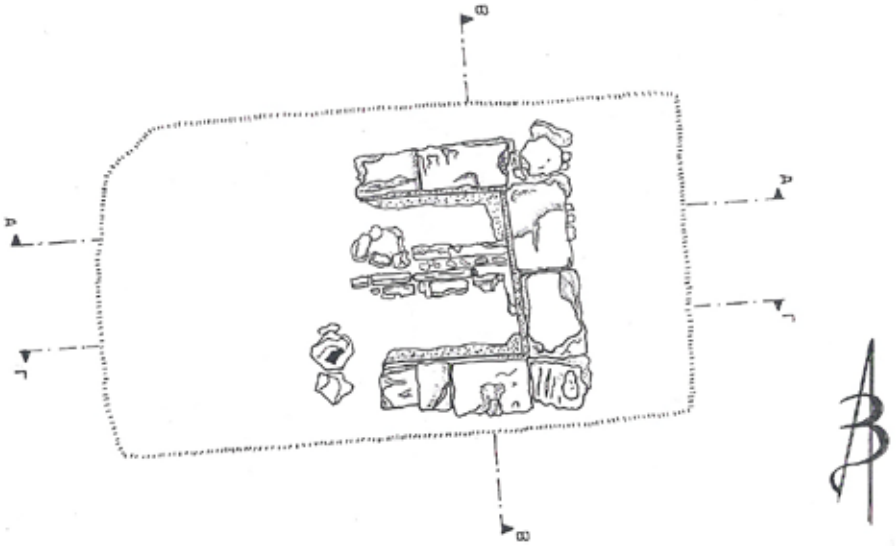

ΚΑΤΟΨΗ

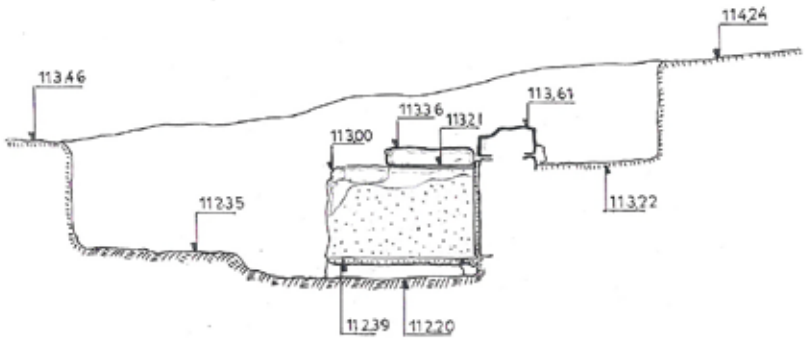

ΤΟΜΗ Α-Α

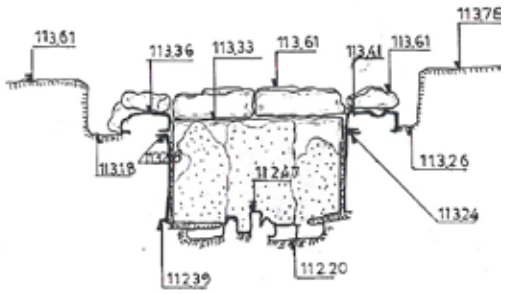

ΤΟΜΗ Β-Β

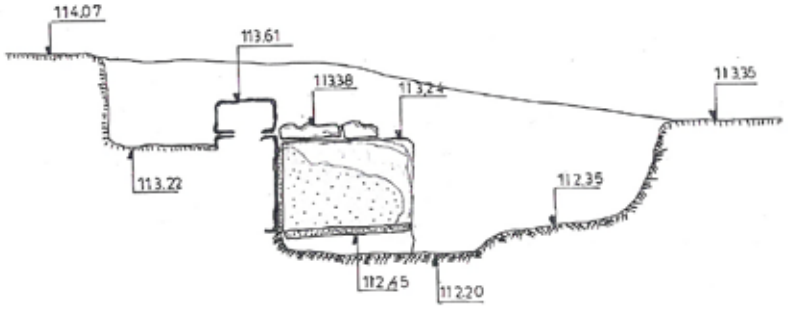

ΤΟΜΗ Γ-Γ

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, Τάφος Ι

1. Η είσοδος του τάφου

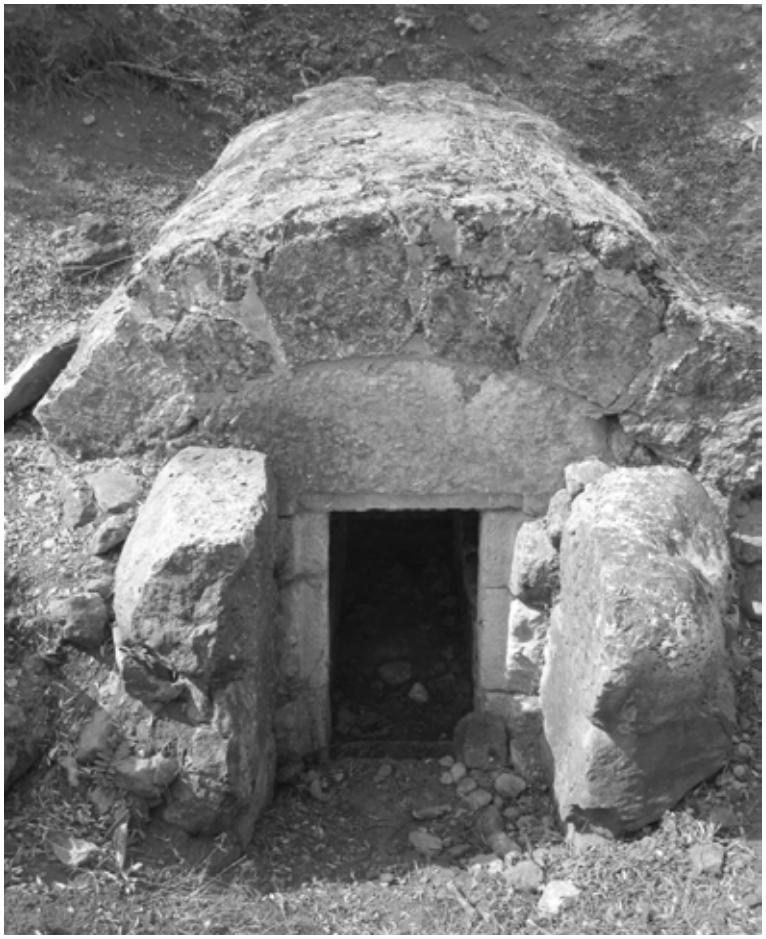

2. Οι κλίνες του τάφου

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου Ι (κάτοψη)

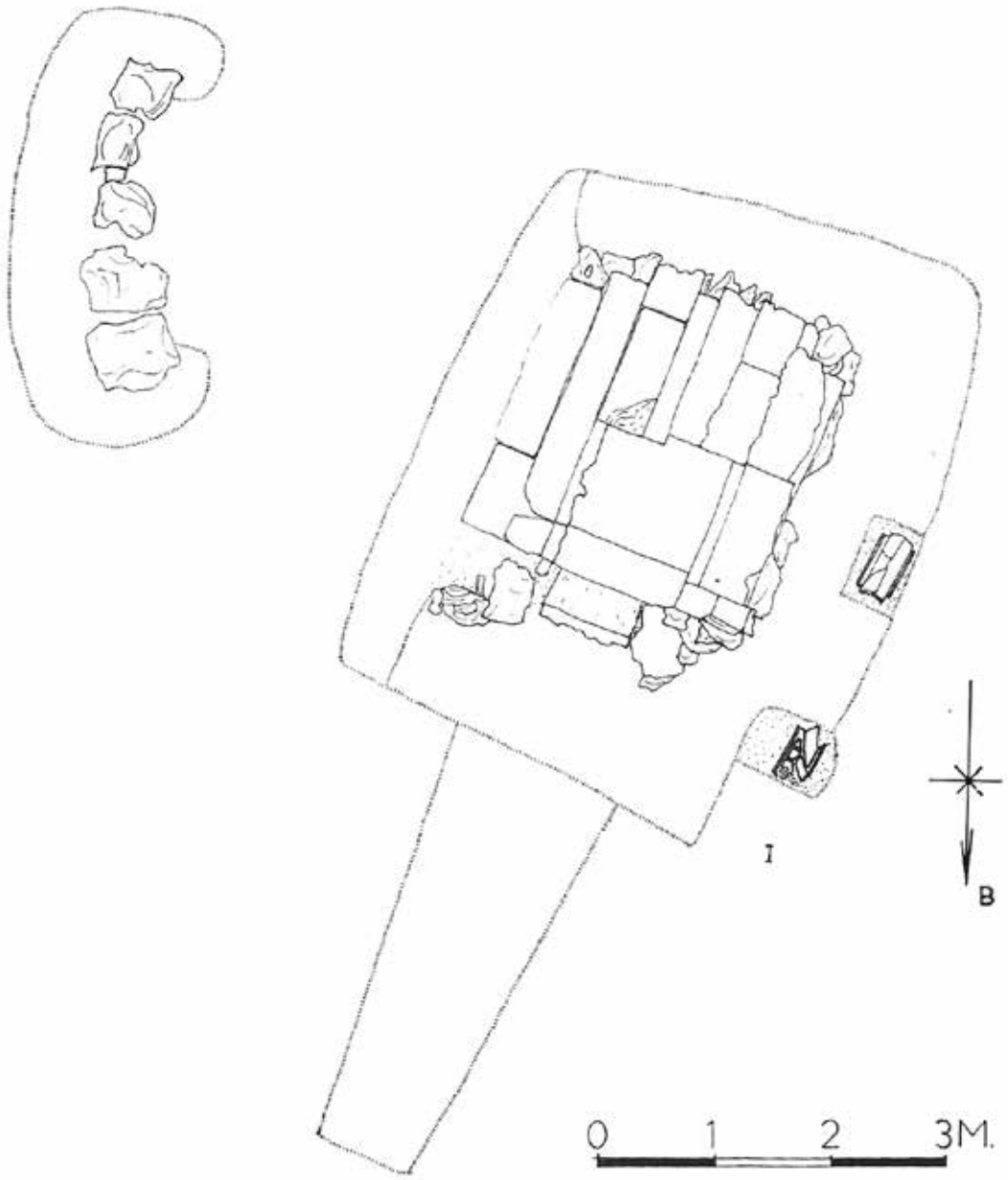

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου Ι (τομές)

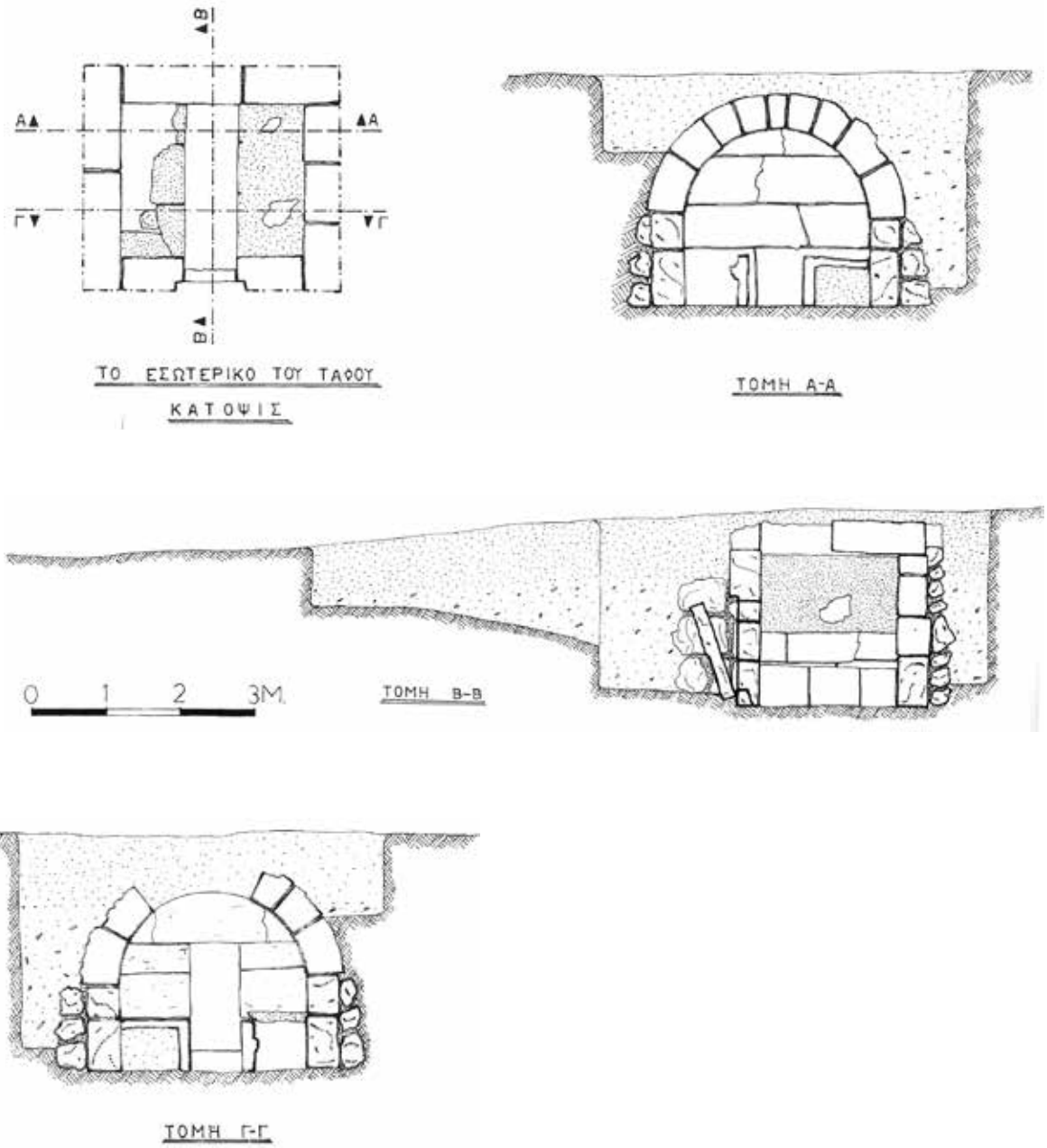

5. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο Ι

α. Κ2322

γ. Κ2329

δ. Κ2323

ε.Κ2328

στ. Κ2326

β. Κ2364

ζ. K2338

η. K2365

θ. K2350

ι. K2359

ια. K2361

ιβ. K2357

ιγ. K2354

ιδ. K2332

ιε. K2352

ιστ. K2355

ιζ. K2346

ιη. K2351

ιθ. K2324

κ. K2331

κα. K2330

κβ. K2317

κγ. K2319

κδ. K2320

κε. K2367

κστ. K2321

κζ. AE1331

κη. AE1333

κθ. AE1334

λ.AE1335

λα. AE1332

λβ. AE1336

λγ. AE1337

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Μεξιάτες, ελαιώνας ιδιοκτησίας Δ. Καλτσά, τάφος ΙΙΙ

1. Η είσοδος του τάφου ΙΙΙ

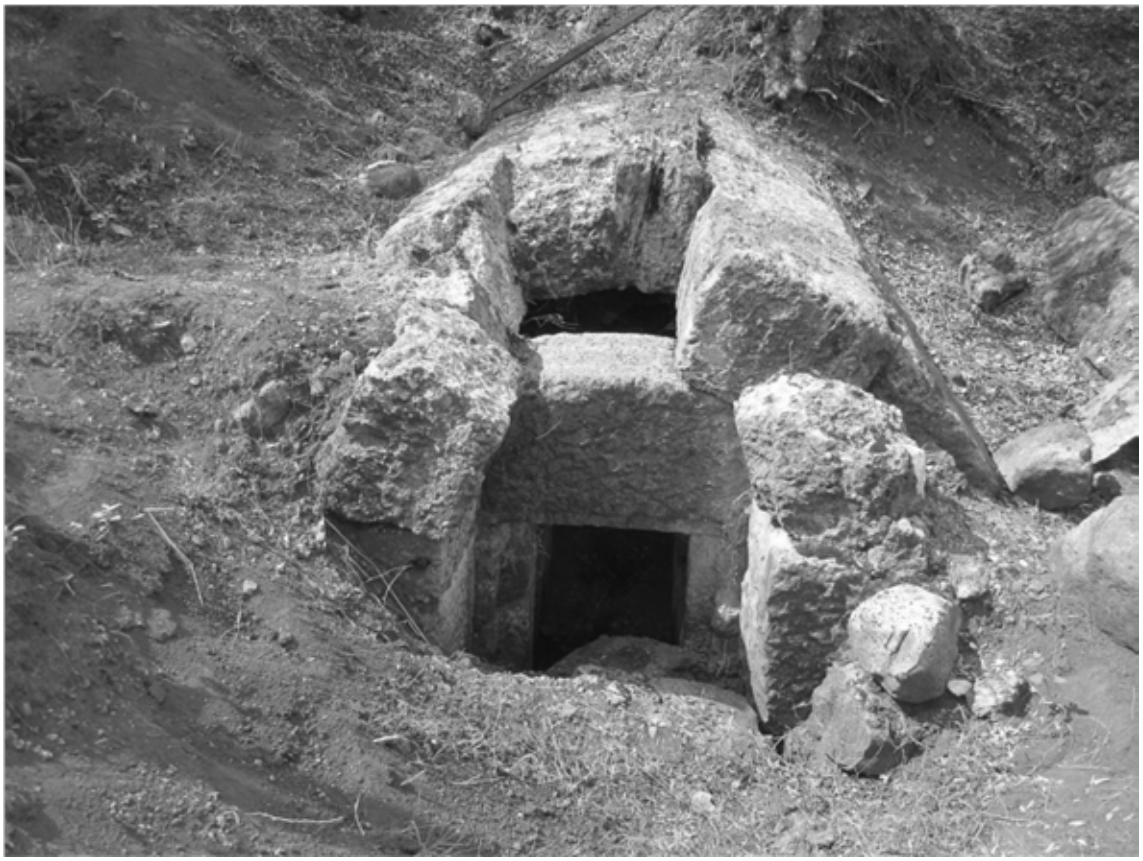

2. Οι τάφοι Ι και ΙΙΙ των Μεξιατών

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου ΙΙΙ

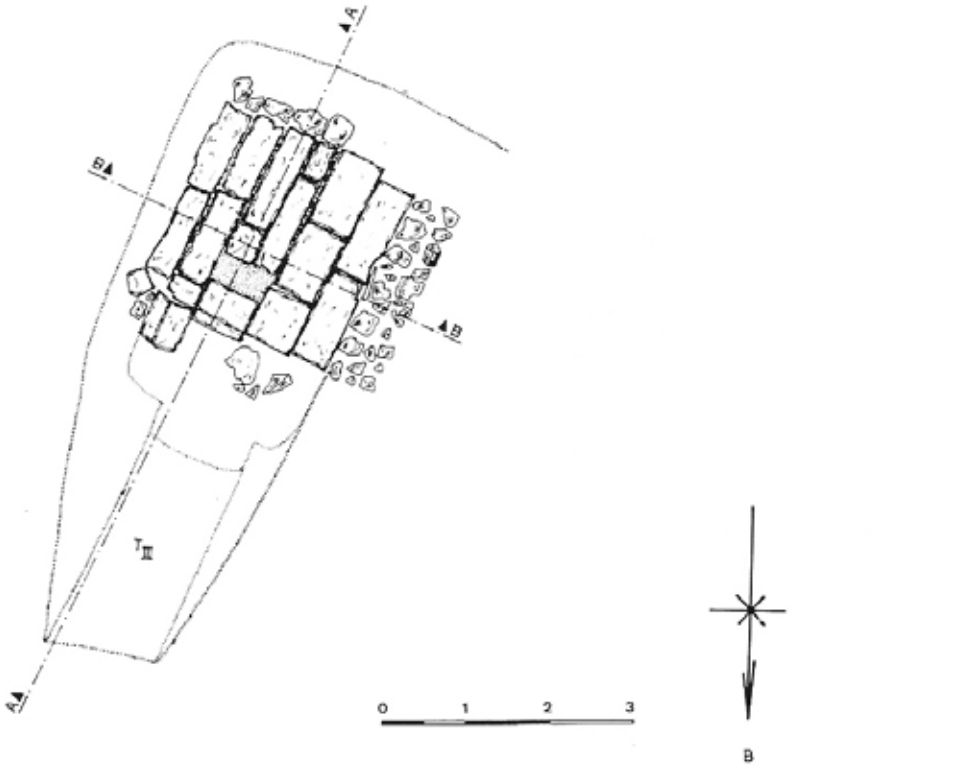

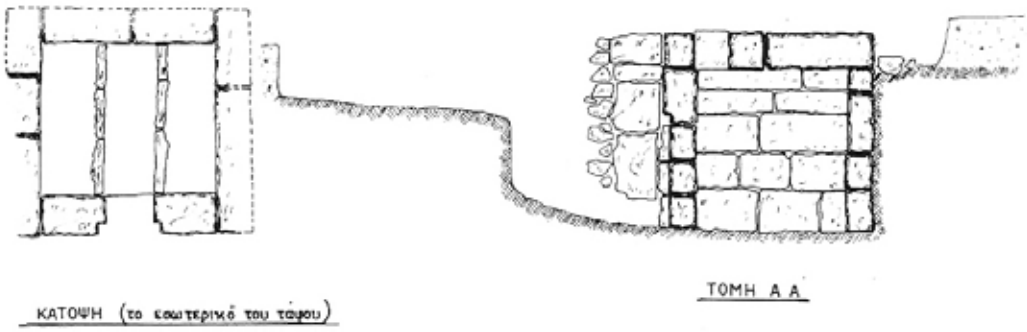

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Λαμία, οδ. Θερμοπυλών 9-11, οικ. ιδ. Α.Ε. ΑΜΑΚ (τάφος Ι)

1. Άποψη του τάφου από ΝΑ,

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. ΟΜ18

β. ΟΜ17

γ. Κ 8882

δ. ΟΜ11α

ε. ΟΜ16ε

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

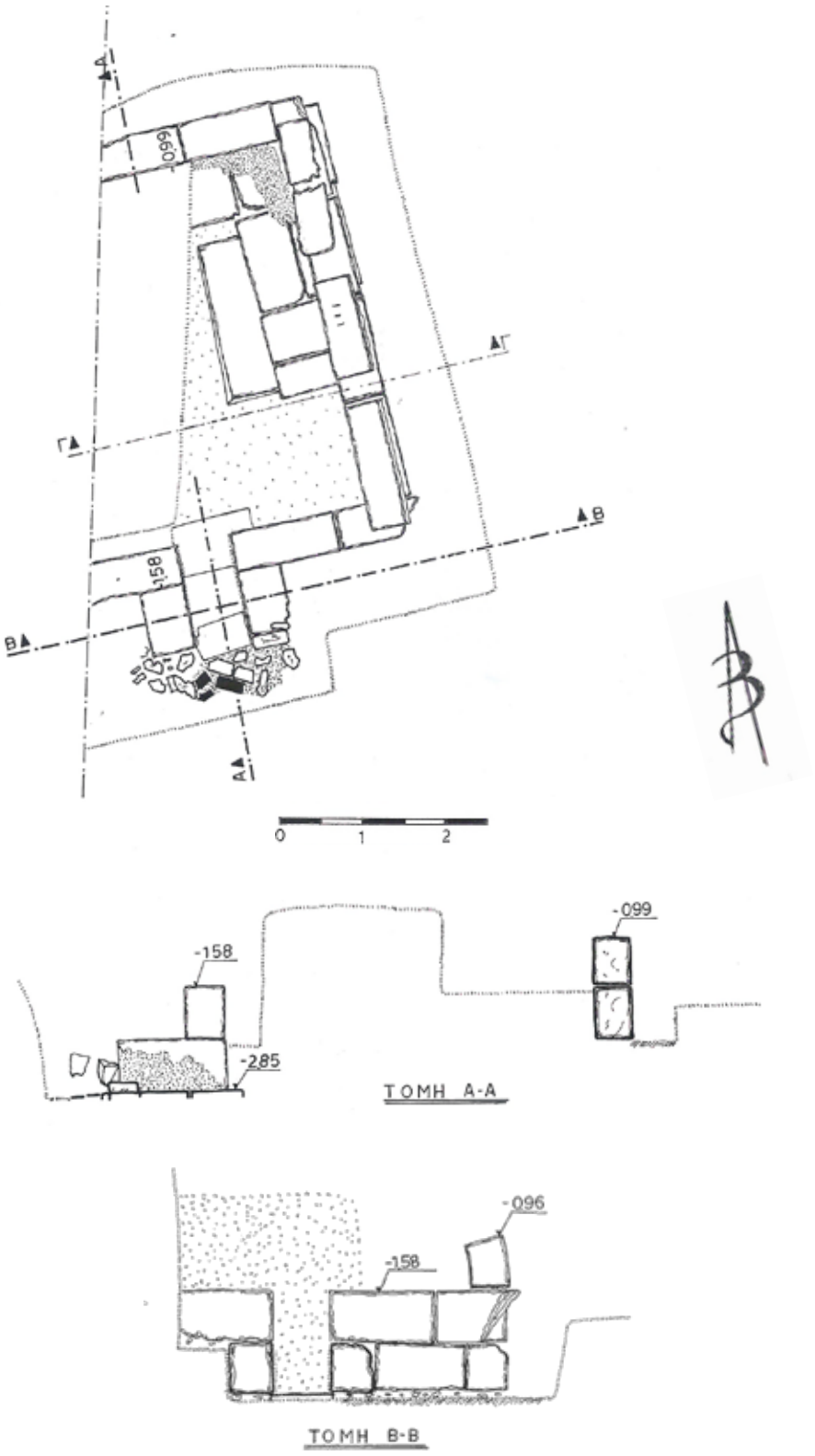

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Λαμία, οδός Κωνσταντινουπόλεως, Πρώην Στρατόπεδο Τσαλτάκη, Ανέγερση Νέου Δικαστικού Μεγάρου (τάφος ΙΙ)

1. Άποψη του τάφου από Β.

2. Β κλίνη

3. Ν κλίνη

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

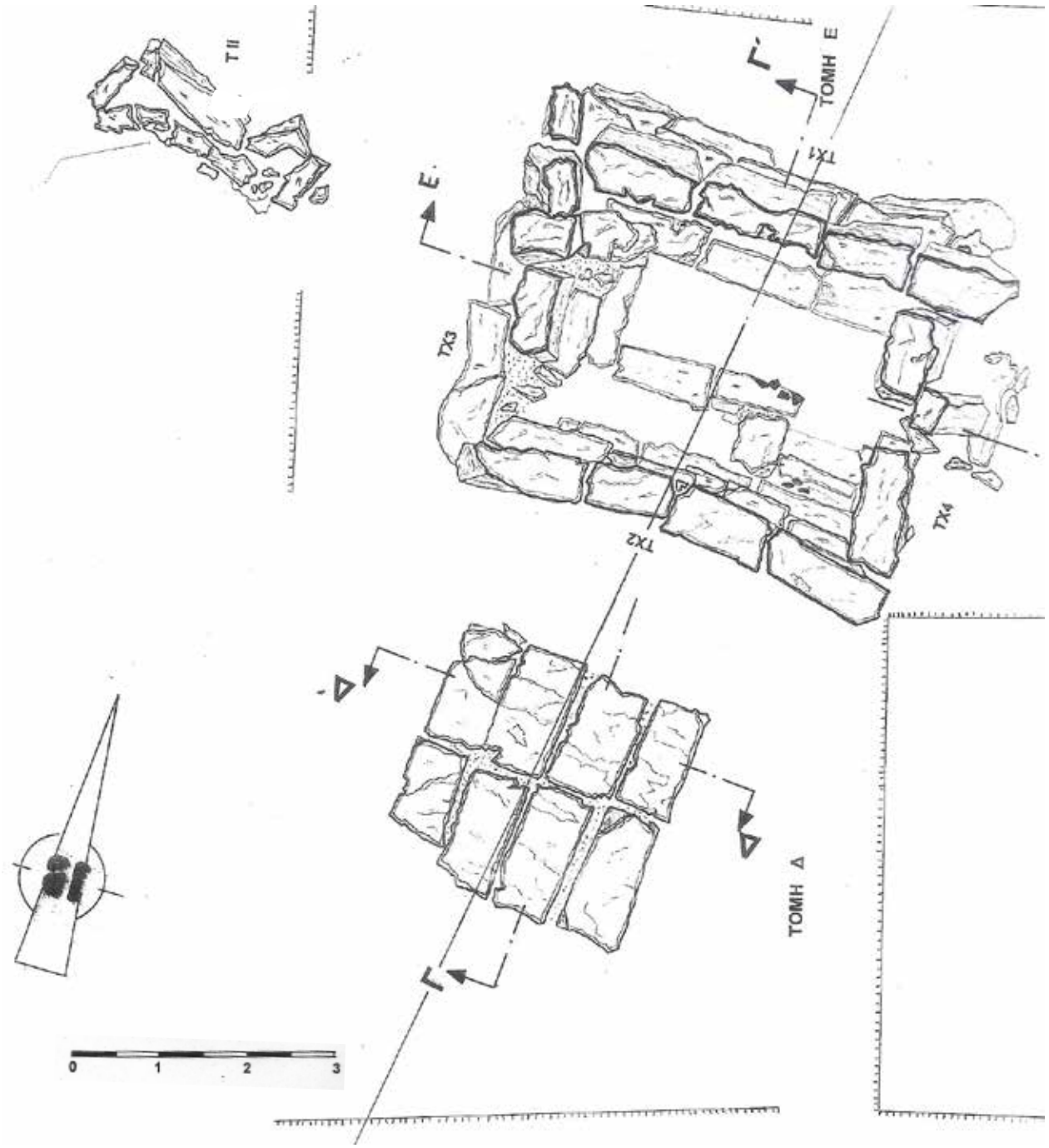

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Αχινός

Ίχνη από τον μακεδονικό τάφο

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Λάρισα, θέση Παλαιοχώρα ή Σιΐτη (Ν της Λαρίσης)

1. Η είσοδος του τάφου

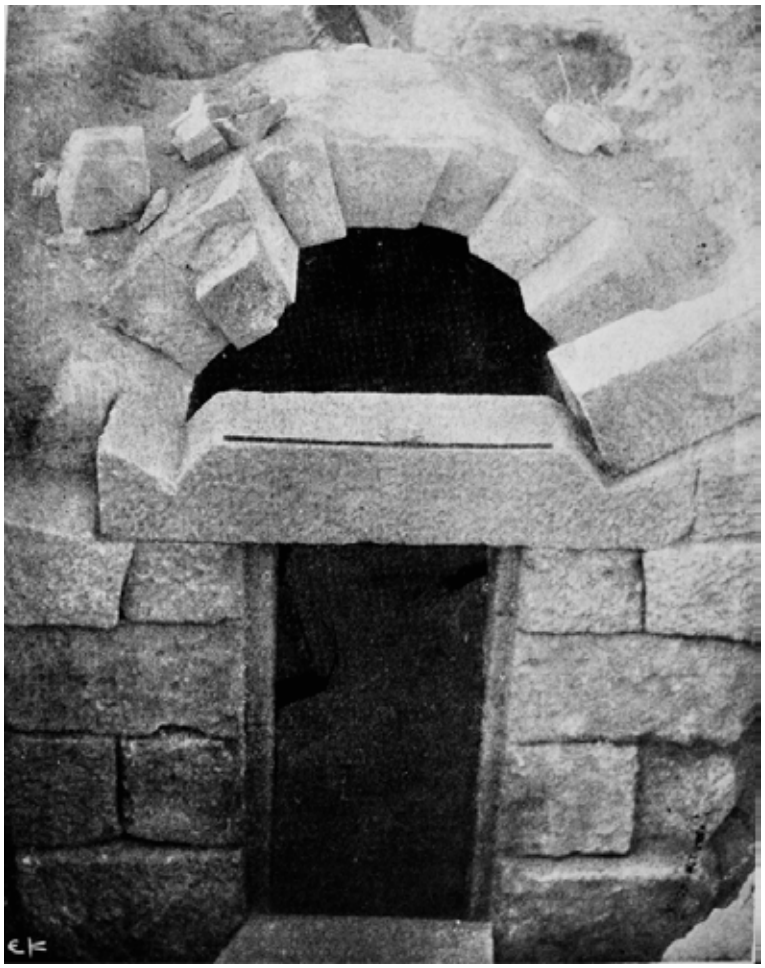

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (Ορλάνδος 1958, σχ. 392)

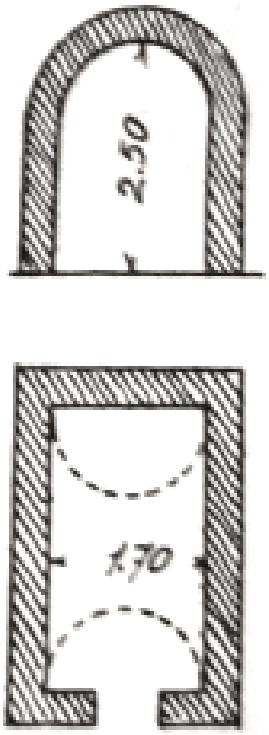

3. Ο πώρινος κυβόλιθος που περιείχε την τέφρα του νεκρού

4. Ευρήματα από τον τάφο

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Πετρόπορο (αρχαία *Πέλιννα* ή *Πελινναίο*)

1. Ο τάφος με το στέγαστρο προστασίας

2. Οι ασβεστολιθικές δοκοί κάλυψης

3. Τρισδιάστατη απεικόνιση του τάφου

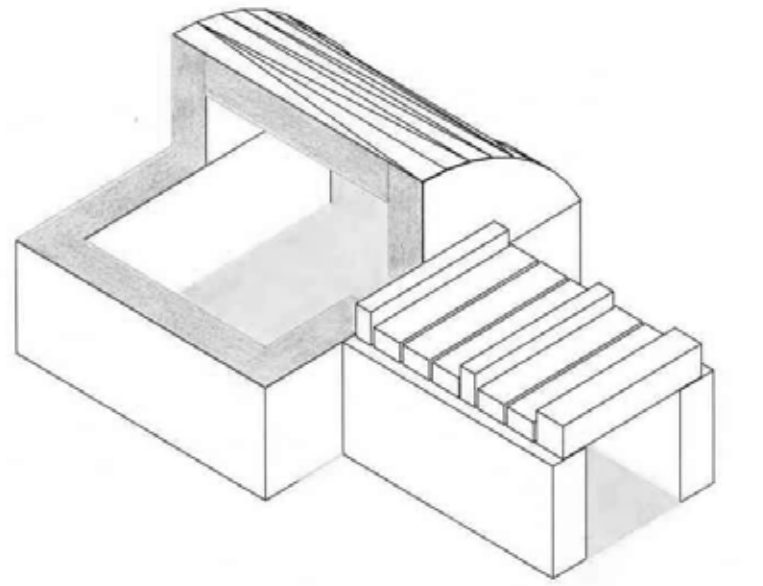

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Λαμία, Οδός Ηρακλέους 18, οικόπεδο ιδ. Μ. Παύλου

1. Η είσοδος φωτογραφημένη από το εσωτερικό του θαλάμου

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ1453

β. Κ1454

γ. Κ1452

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

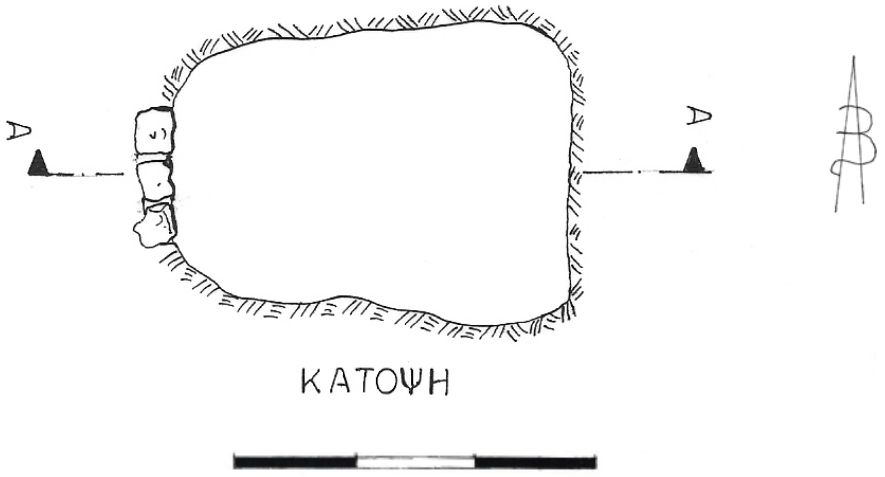

ΚΑΤΟΨΗ

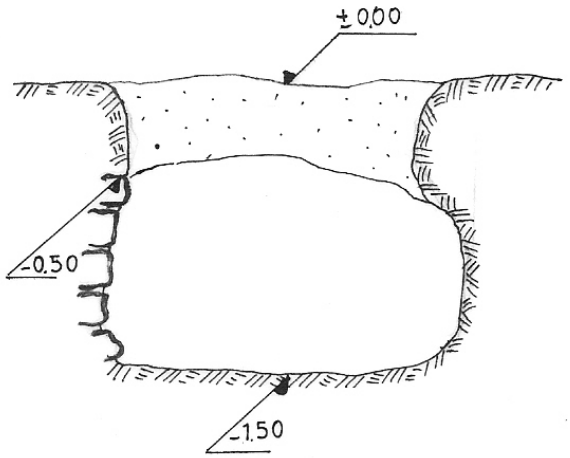

ΤΟΜΗ Α-Α

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Λαμία, Οδός Καραϊσκάκη 62, Οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος Ι

1. Εξωτερική άποψη του τάφου

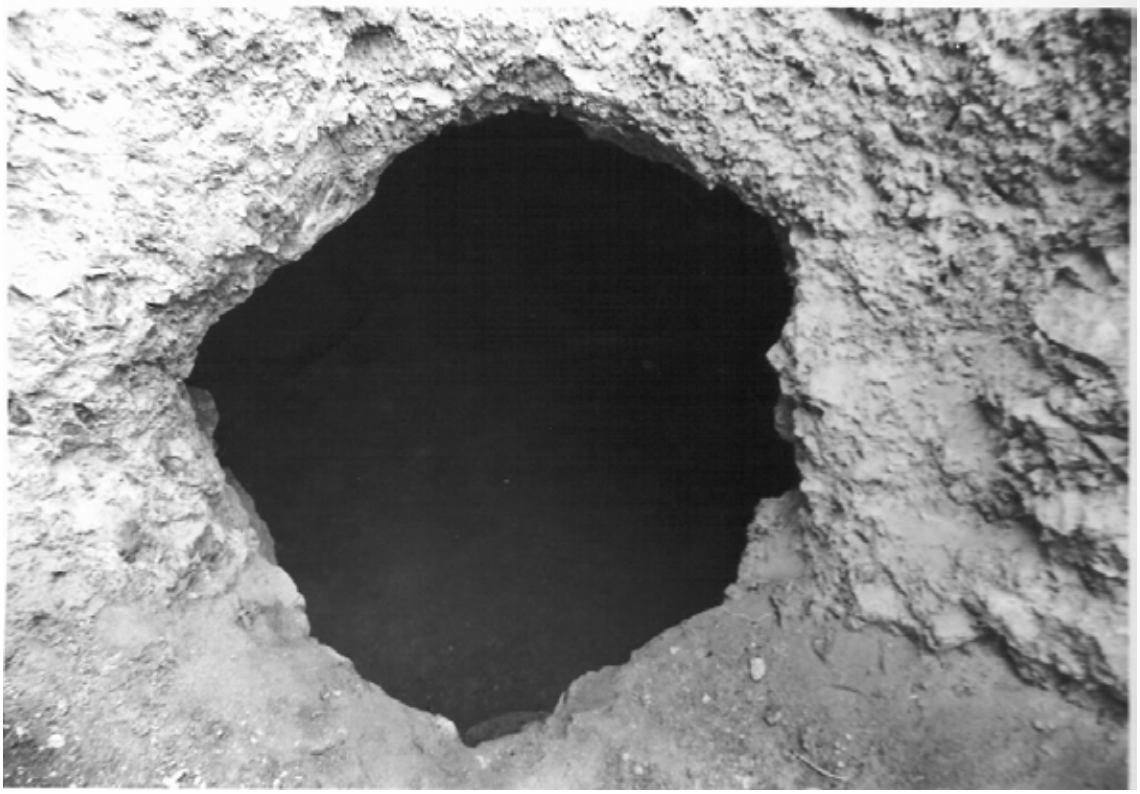

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2852

β. Κ2847

γ. Κ2857

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Λαμία, Οδός Καραϊσκάκη 62, Οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφος ΙΙ

1. Εξωτερική άποψη του τάφου

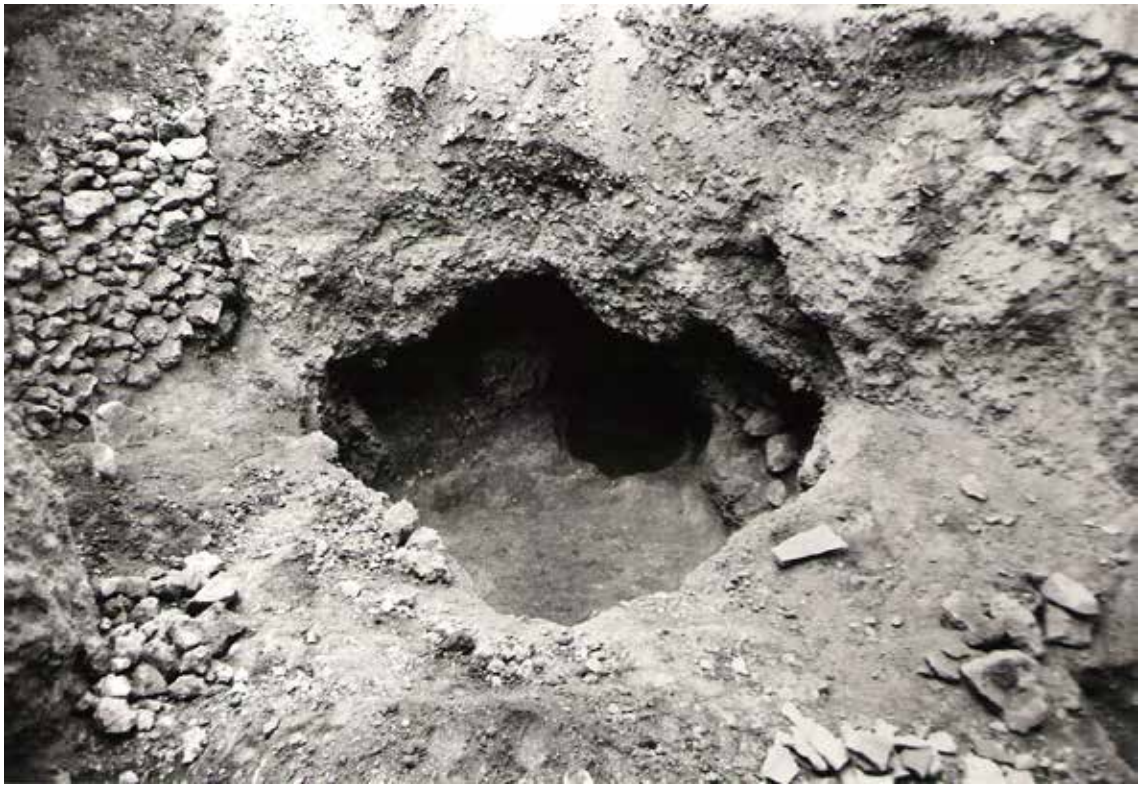

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2853

β. Κ2850

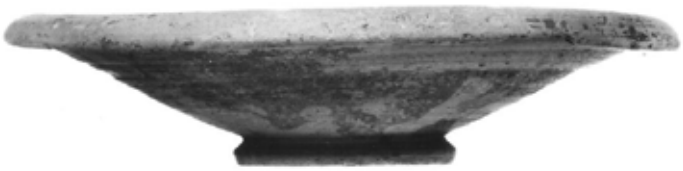

γ. Κ2851

δ. Κ2854

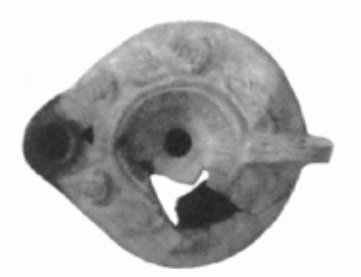

K2856

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Λαμία, Οδός Καραϊσκάκη 62, Οικόπεδο ιδ. Αθ. Κούτρα, τάφοι Ι, ΙΙ

1. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (κάτοψη)

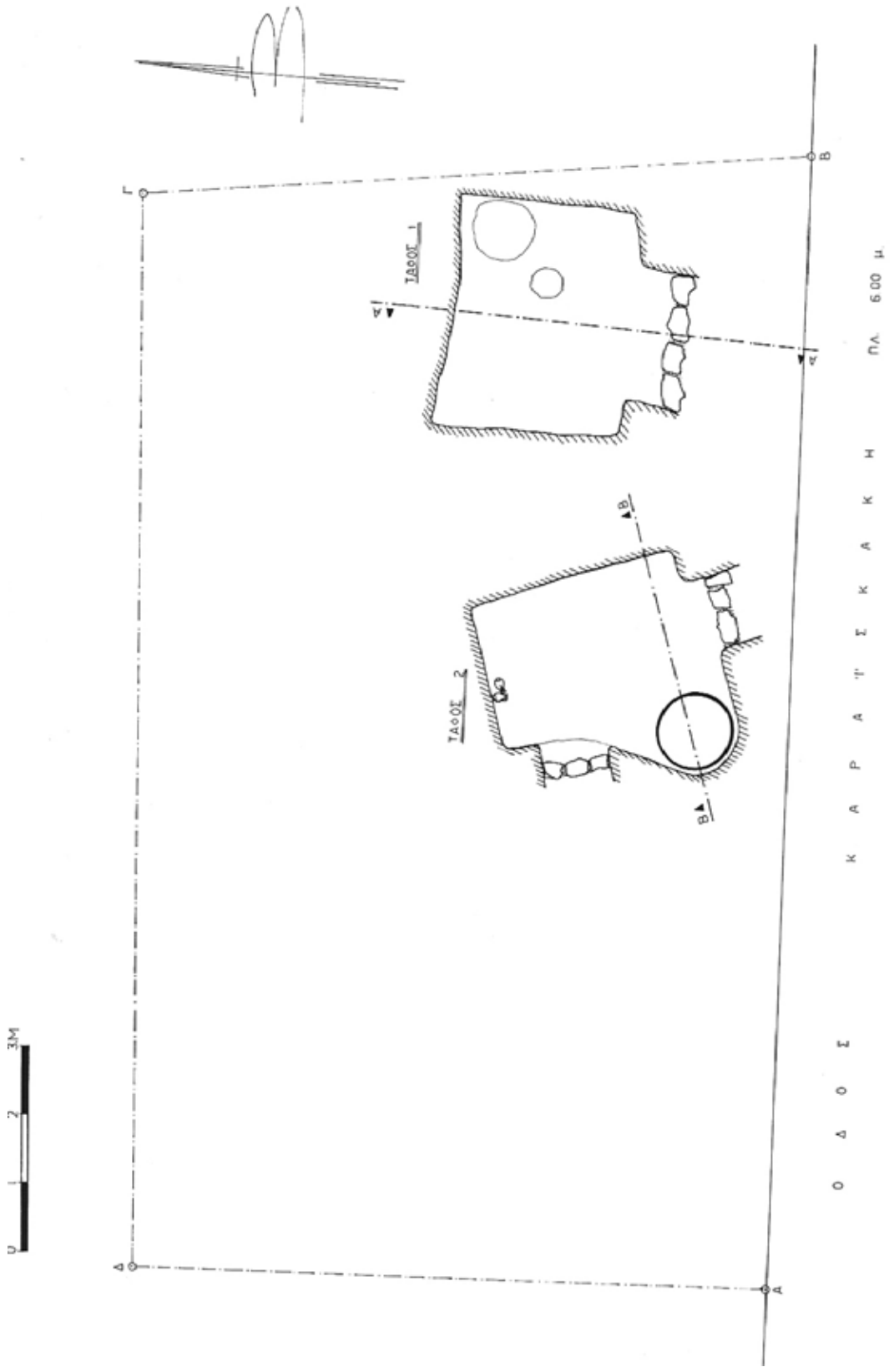

2. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (τομές)

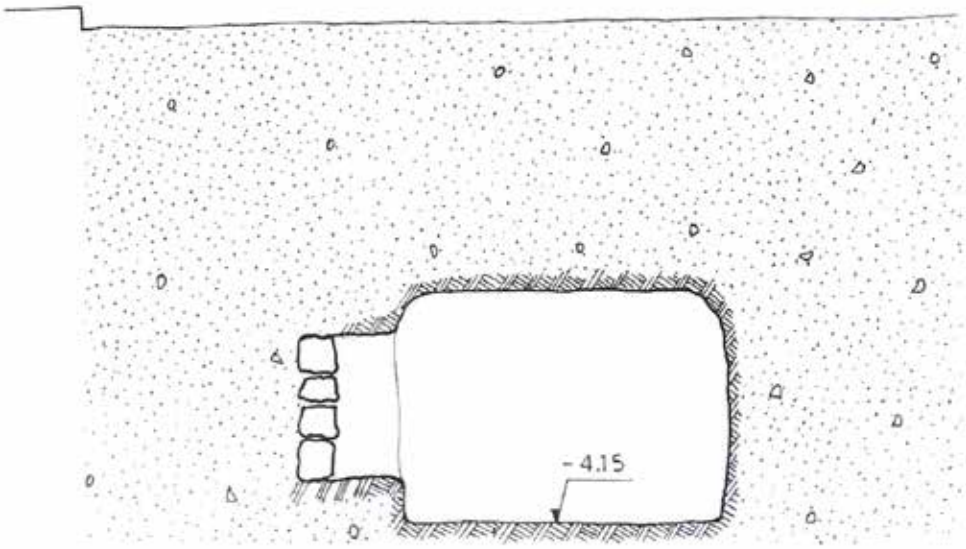

ΤΟΜΗ Α-Α

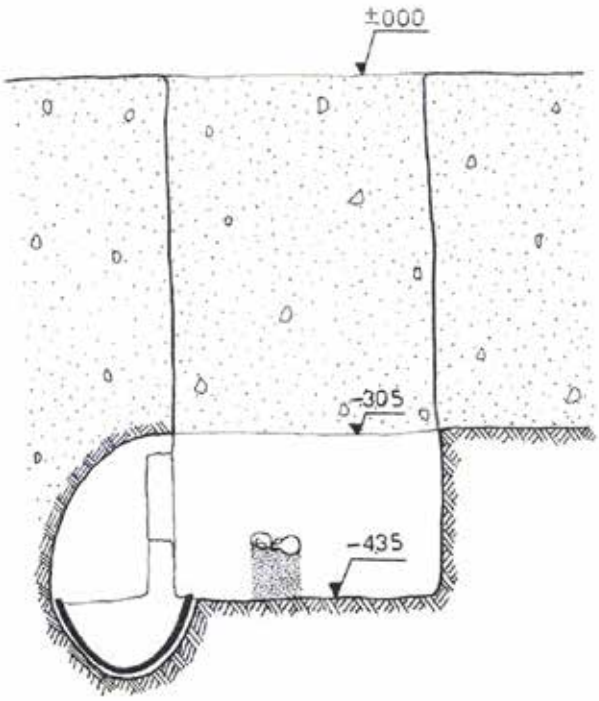

ΤΟΜΗ Β-Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος Ι

1. Η είσοδος

2. Οι κλίνες

3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ4386

β. Κ4389

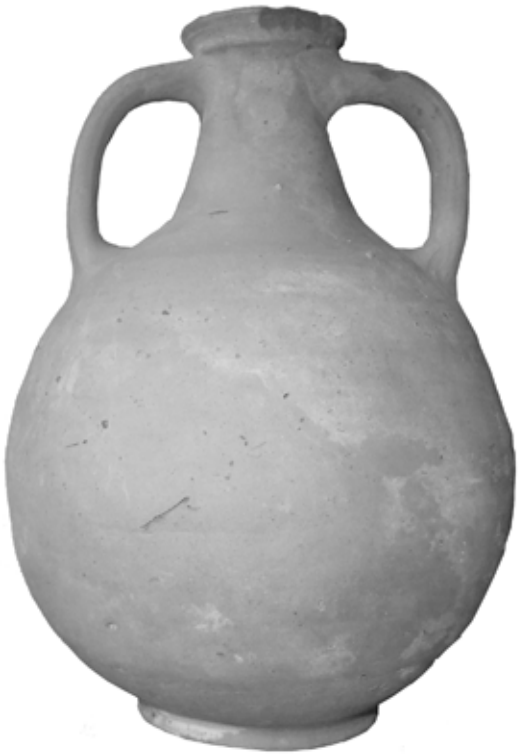

γ. K4407

δ. K4403

ε. K4364

στ. K4388

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

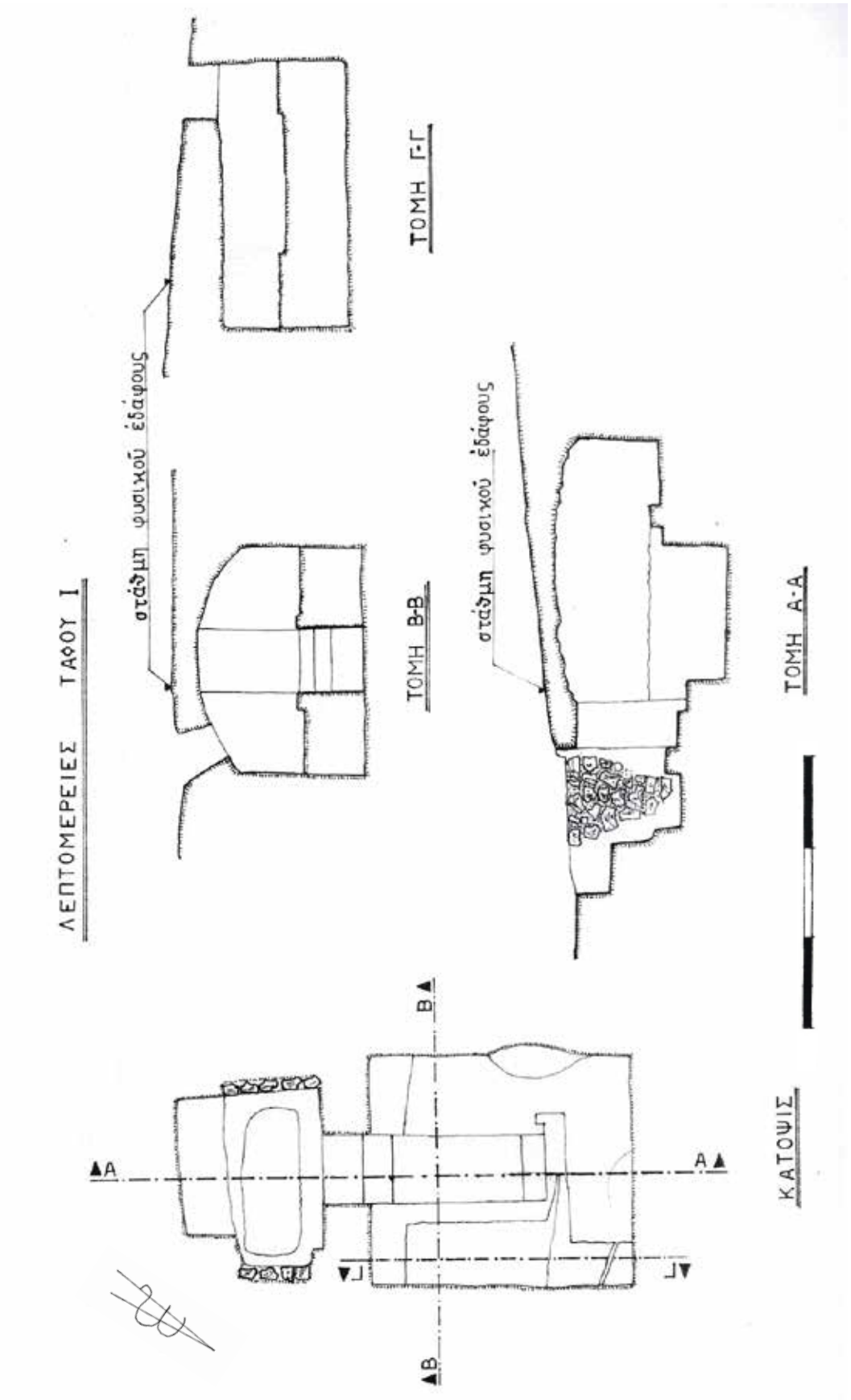

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙ

1. Η είσοδος

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ4398

β. Κ4408

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

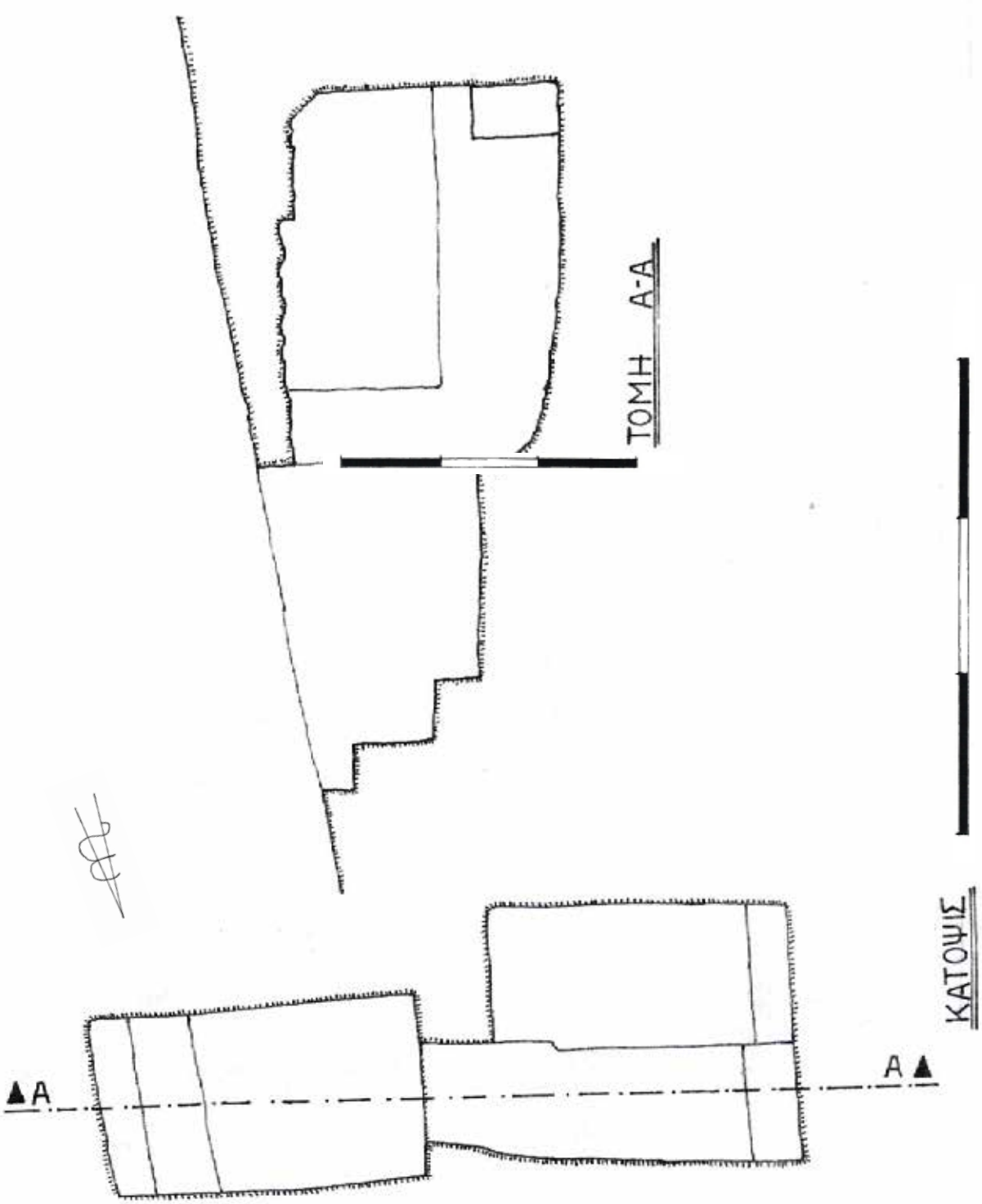

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη από ΝΑ

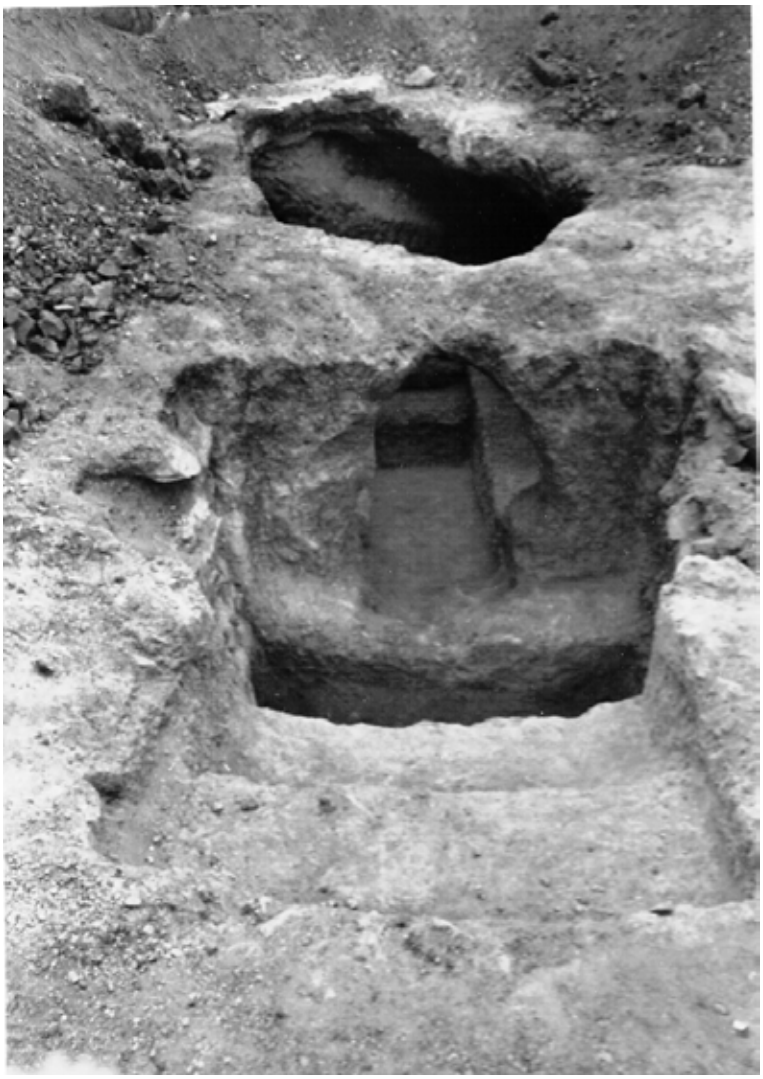

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

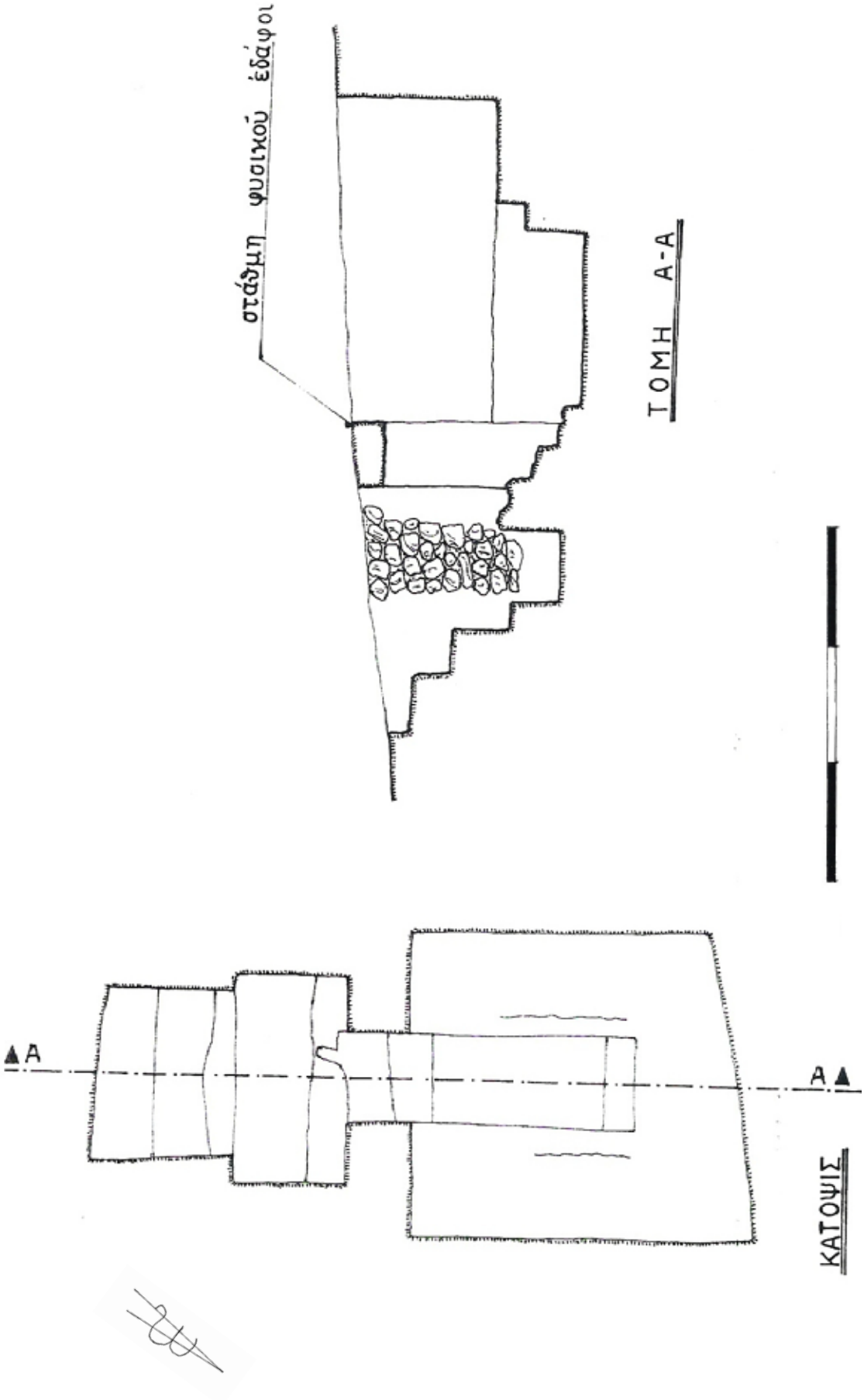

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφος IV

1. Εξωτερική άποψη

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ5351

β. Κ4401

ΠΙΝΑΚΑΣ 22

Λαμία, συμβολή οδών Σκοπέλου και Δημοτικής, οικόπεδο ιδ. Β. Κούκιου, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, ΙV

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

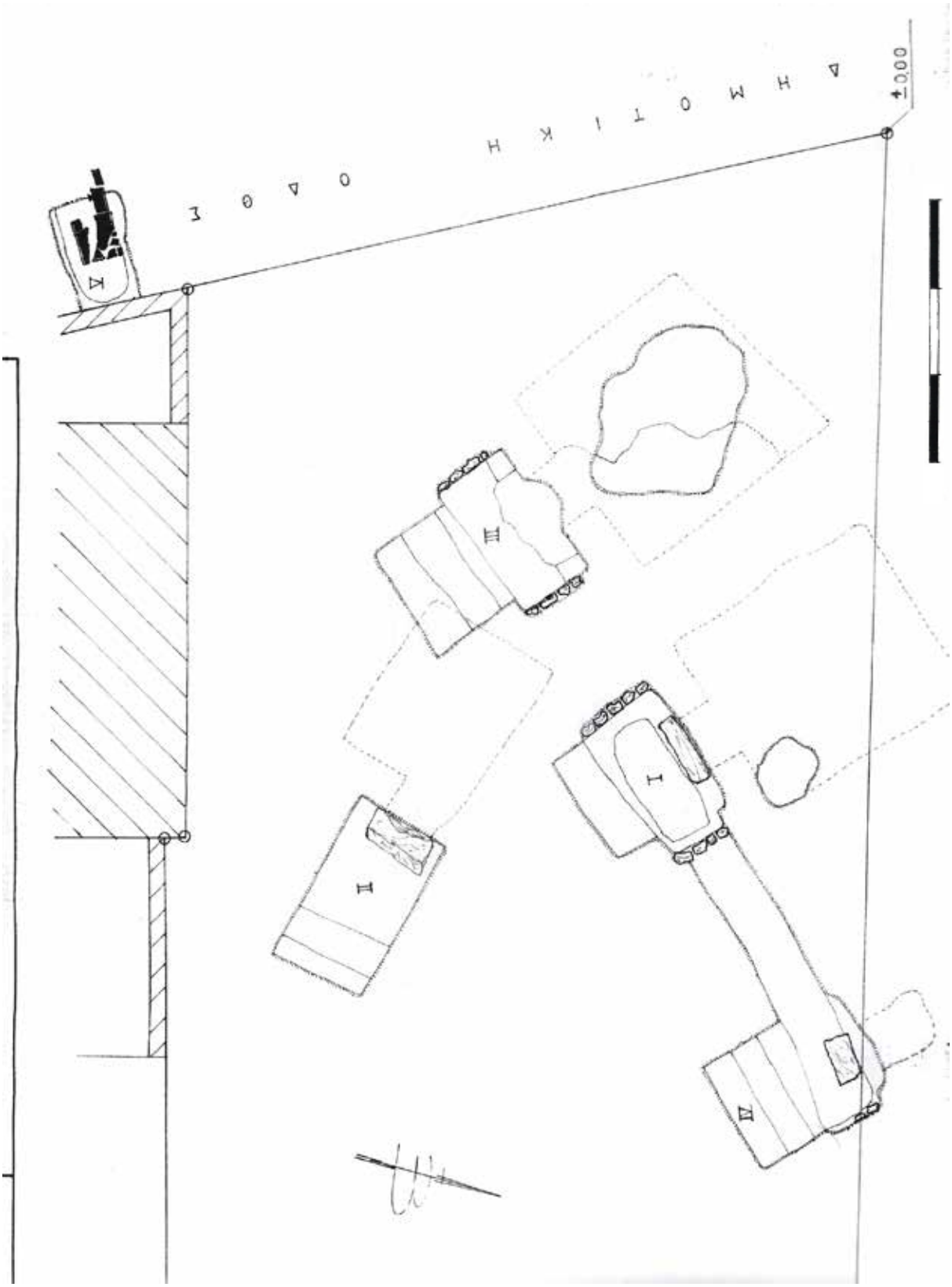

ΠΙΝΑΚΑΣ 23

Λαμία. οδός Ηρακλέους και Ποσειδώνος, οικόπεδο ιδ. Ι. Δημακού

Σχεδιαστική απόδοση

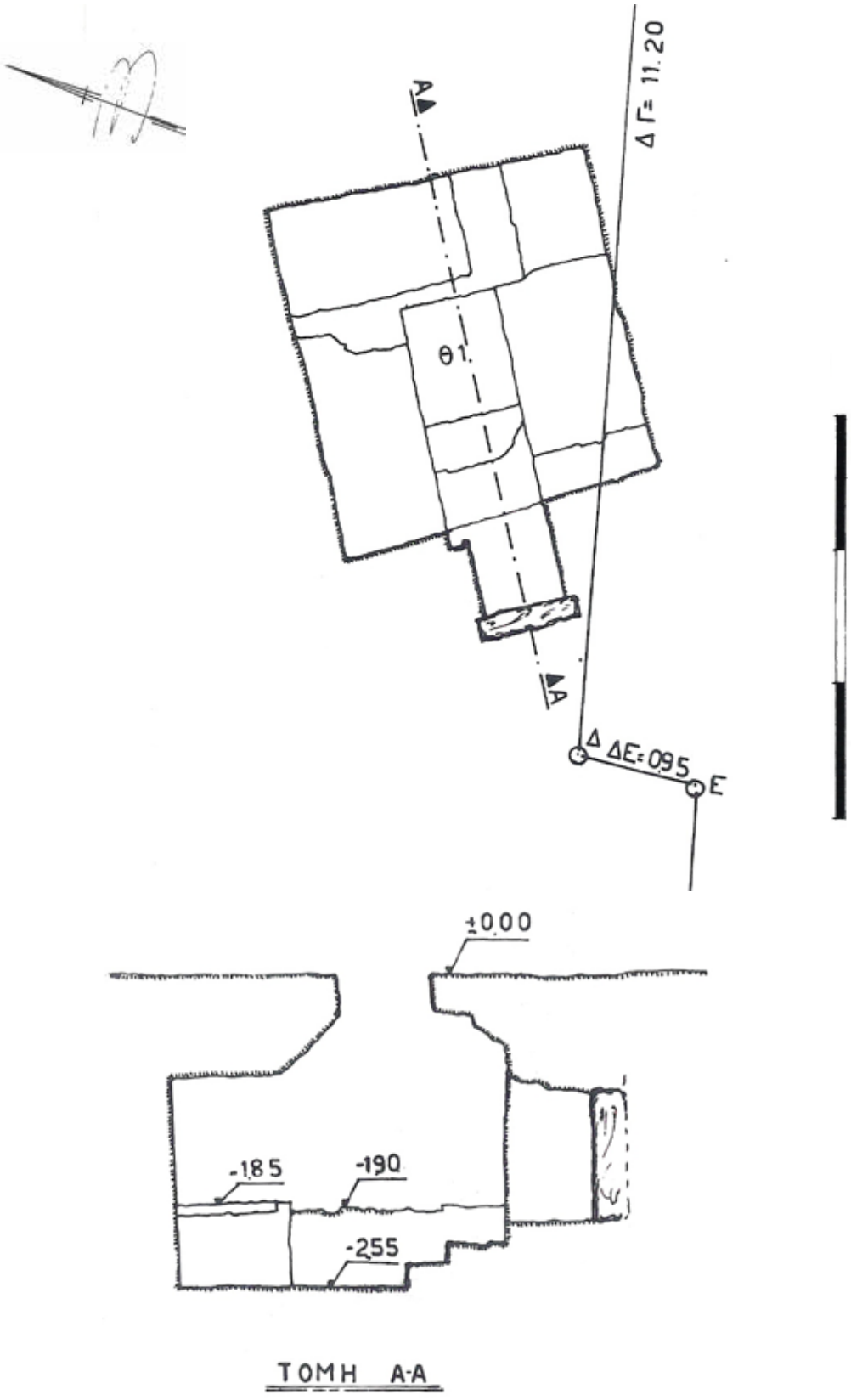

ΤΟΜΗ Α-Α

ΠΙΝΑΚΑΣ 24

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος Ι

1. Η είσοδος

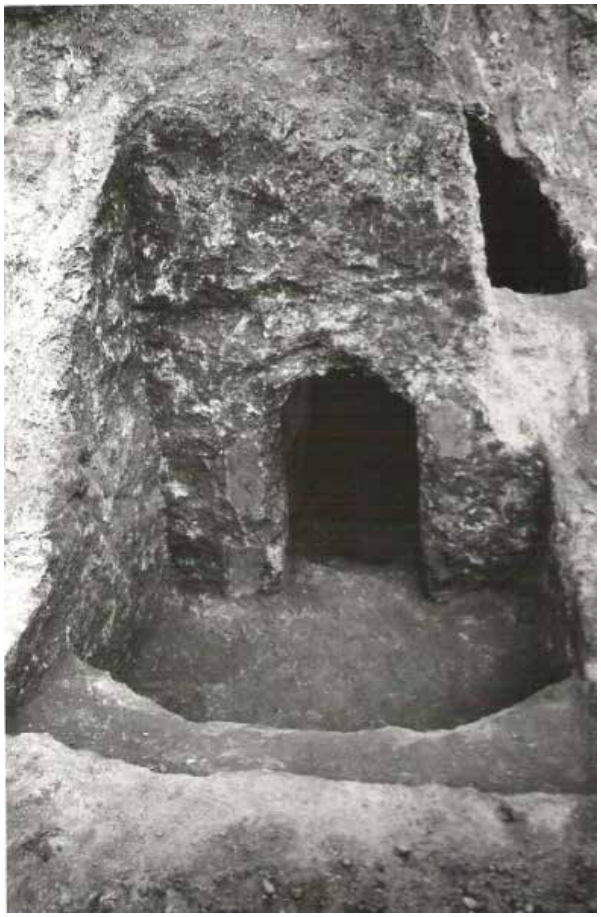

2. Εύρημα από τον τάφο

Κ4546

3. Οι κλίνες

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

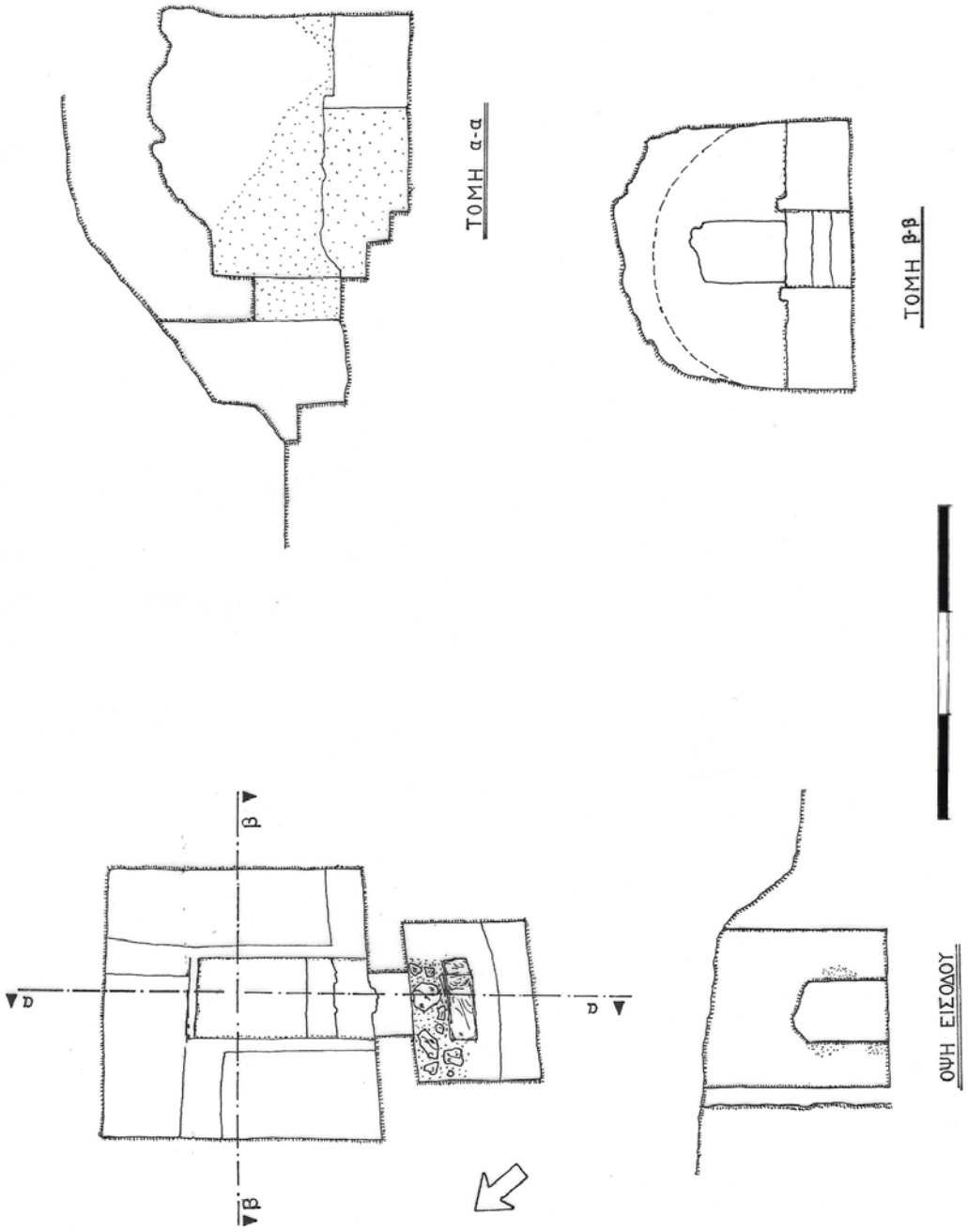

ΠΙΝΑΚΑΣ 25

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 4, οικόπεδο ιδ. Τρ. Τσαδήμα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ.

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ4543

β. Κ4552

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

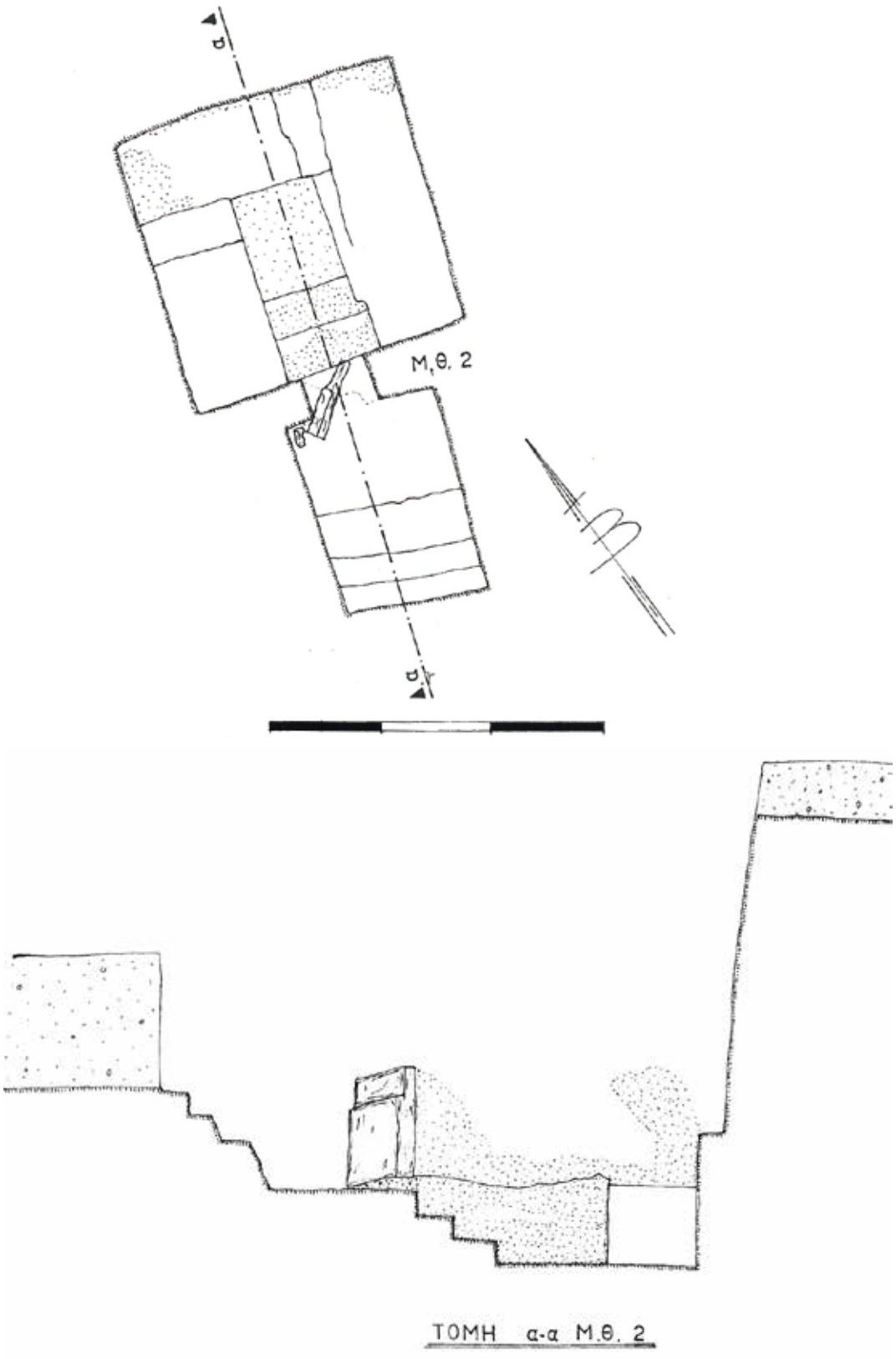

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφοι Ι, ΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Δ

2. Εύρημα από τον τάφο Ι

Κ5704

3. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙ

4. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙ

α. Κ5680

β. Κ5706

ΠΙΝΑΚΑΣ 27

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφοι ΙΙΙ, IV

1. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ

2. Εύρημα από τον τάφο ΙΙΙ

Μ 6202

3. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου IV

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

Λαμία, οδός Μαλιέων, οικόπεδο ιδ. Π. Σδράλη, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, ΙV

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

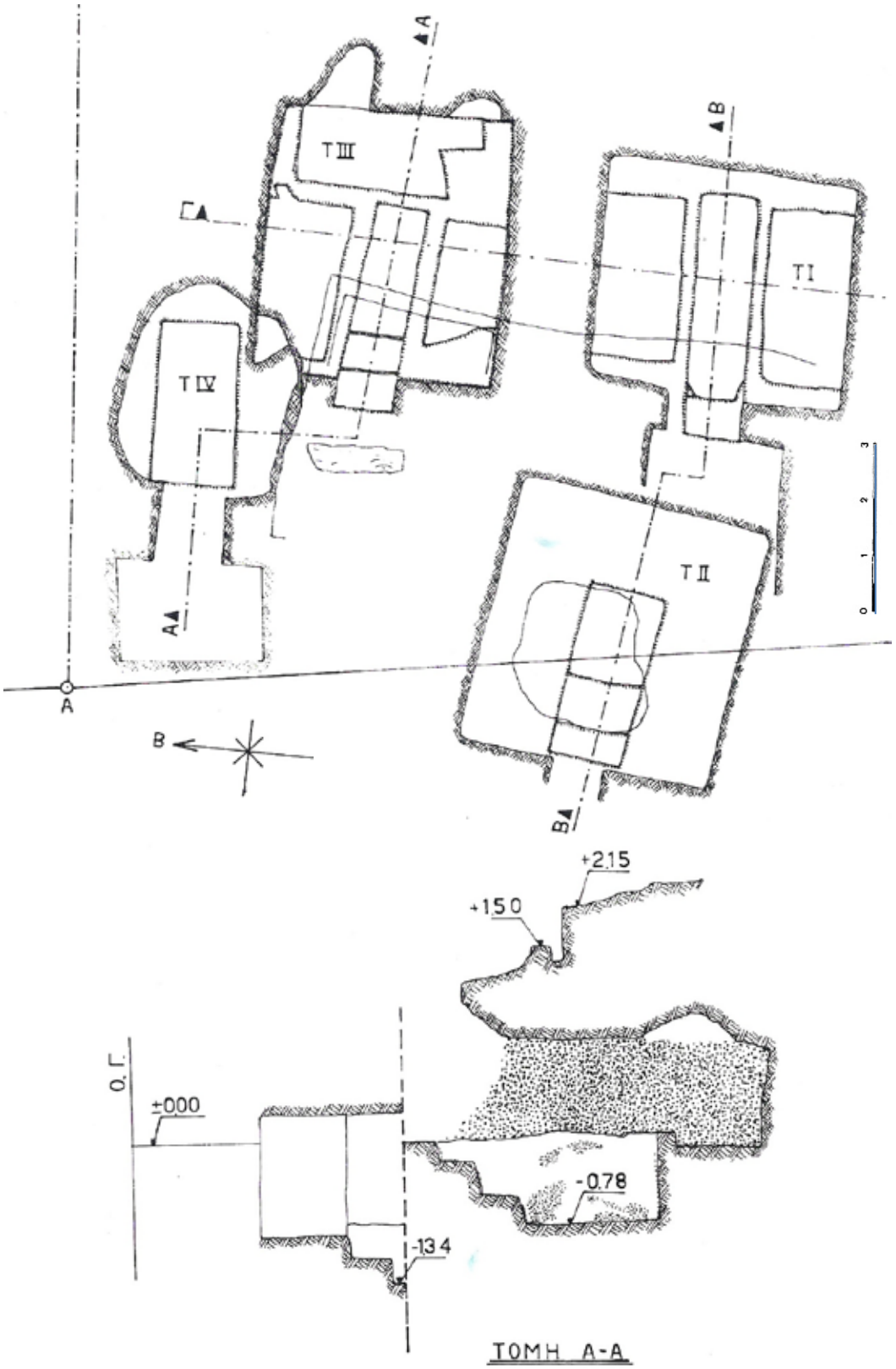

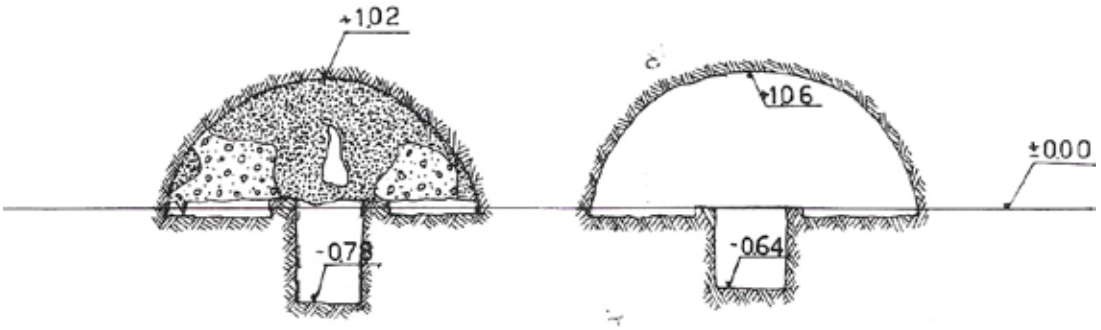

ТОМН Г-Г

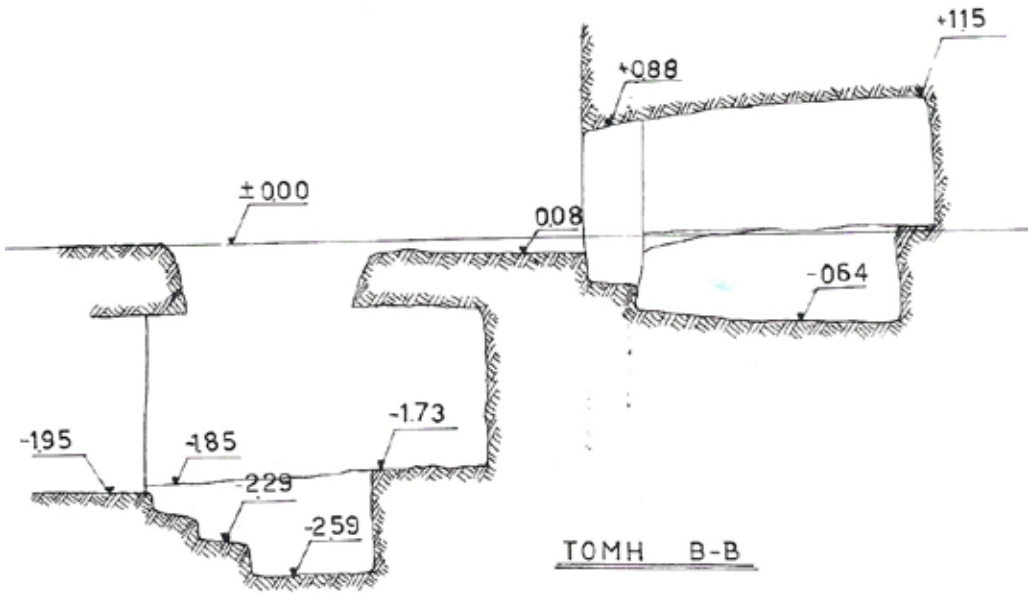

ТОМН В-В

ΠΙΝΑΚΑΣ 29

Λαμία, οδός Ποσειδώνος 55Α, οικόπεδο ιδ. Ι. Αγγελακόπουλου, τάφοι ΙΙ, V

1. Η είσοδος του τάφου ΙΙ

2. Η είσοδος και ο δρόμος του τάφου V

3. Εύρημα από τον τάφο ΙΙ

Κ6010

4. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (κατόψεις)

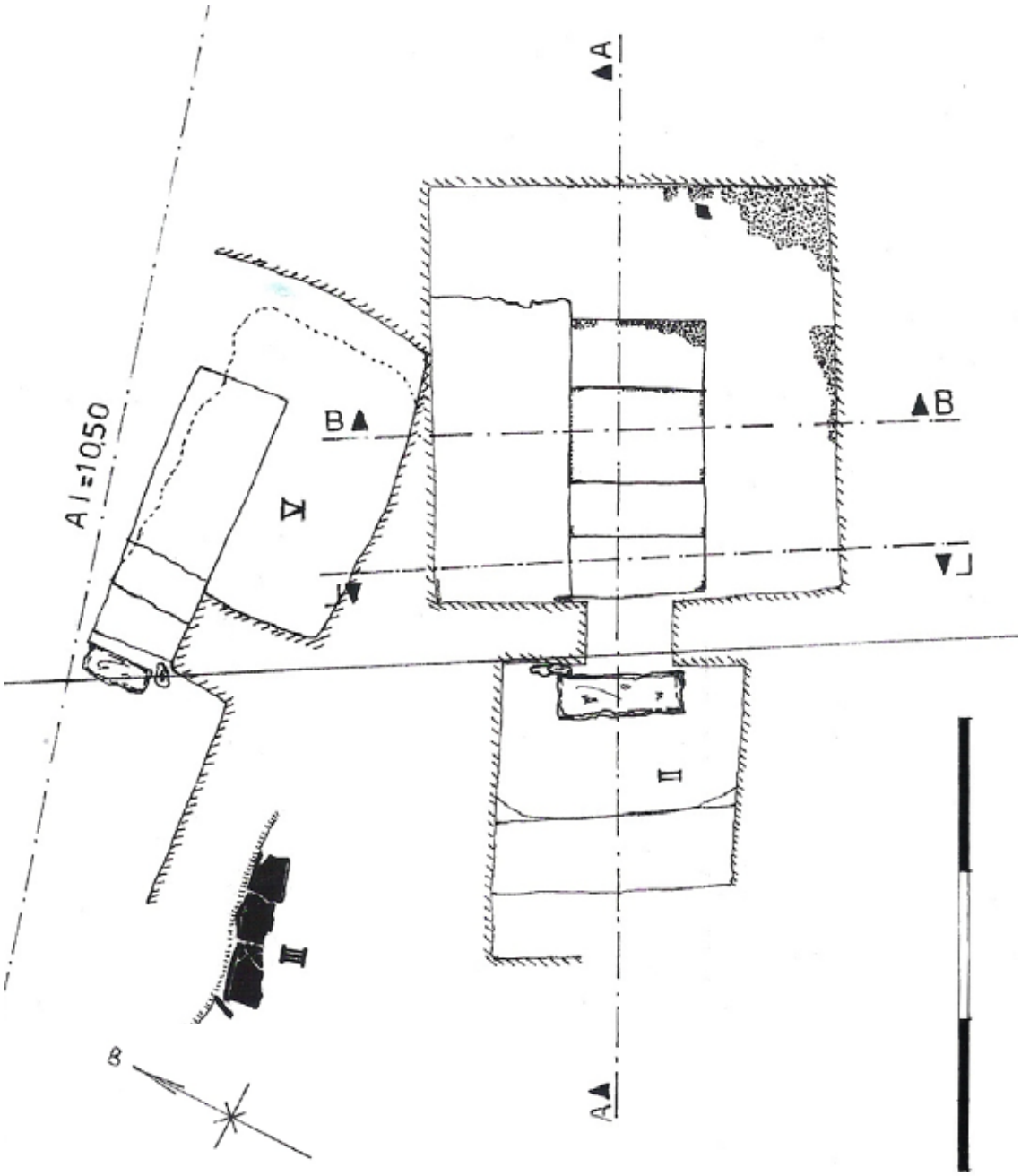

5. Σχεδιαστική απόδοση των τάφων (τομές)

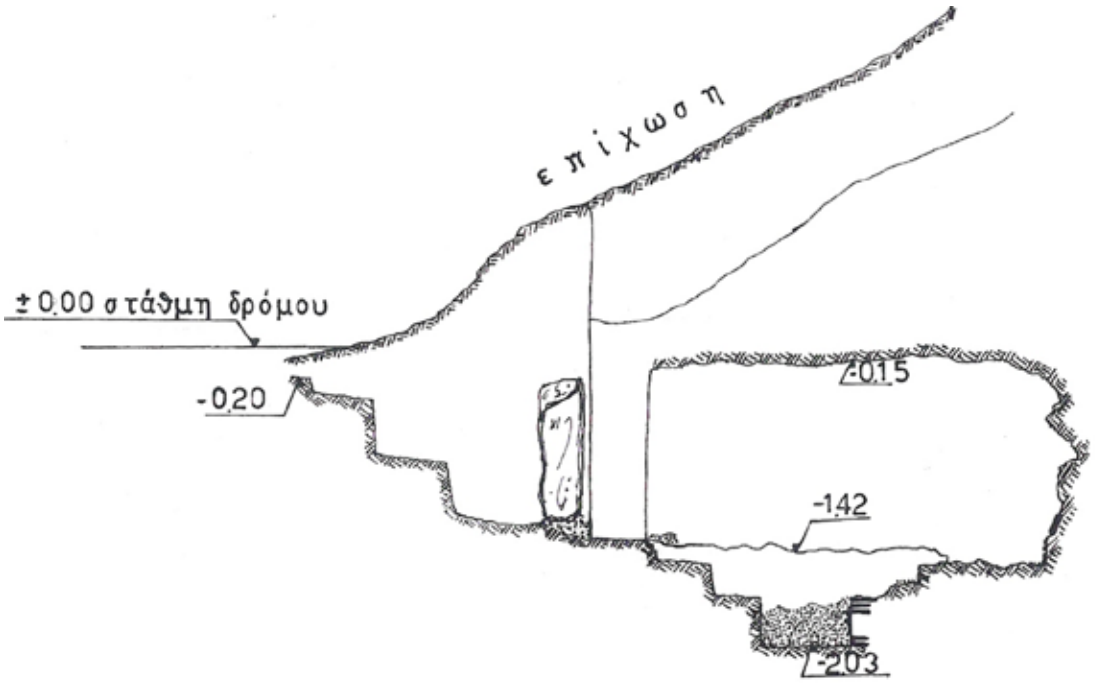

ΤΟΜΗ Α-Α ΤΙΙ

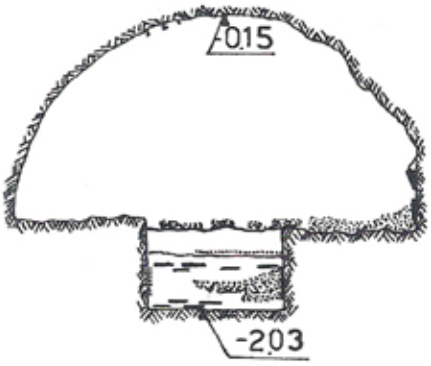

ΤΟΜΗ Β-Β ΤΙΙ

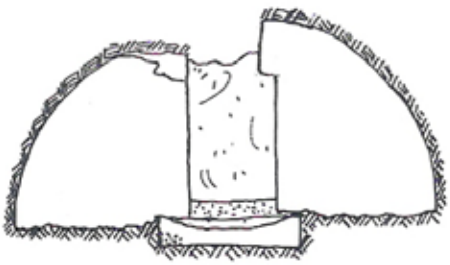

ΤΟΜΗ Γ-Γ ΤΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 30

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 88

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ

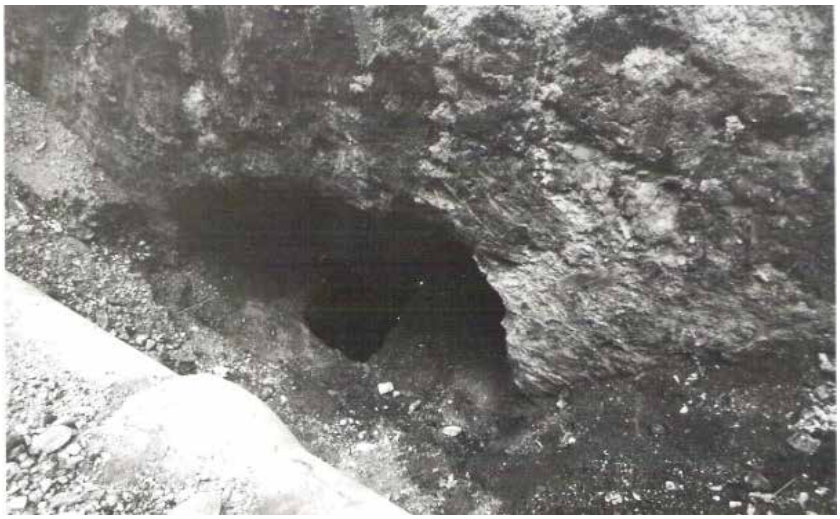

2. Εύρημα από τον τάφο

Κ9044

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

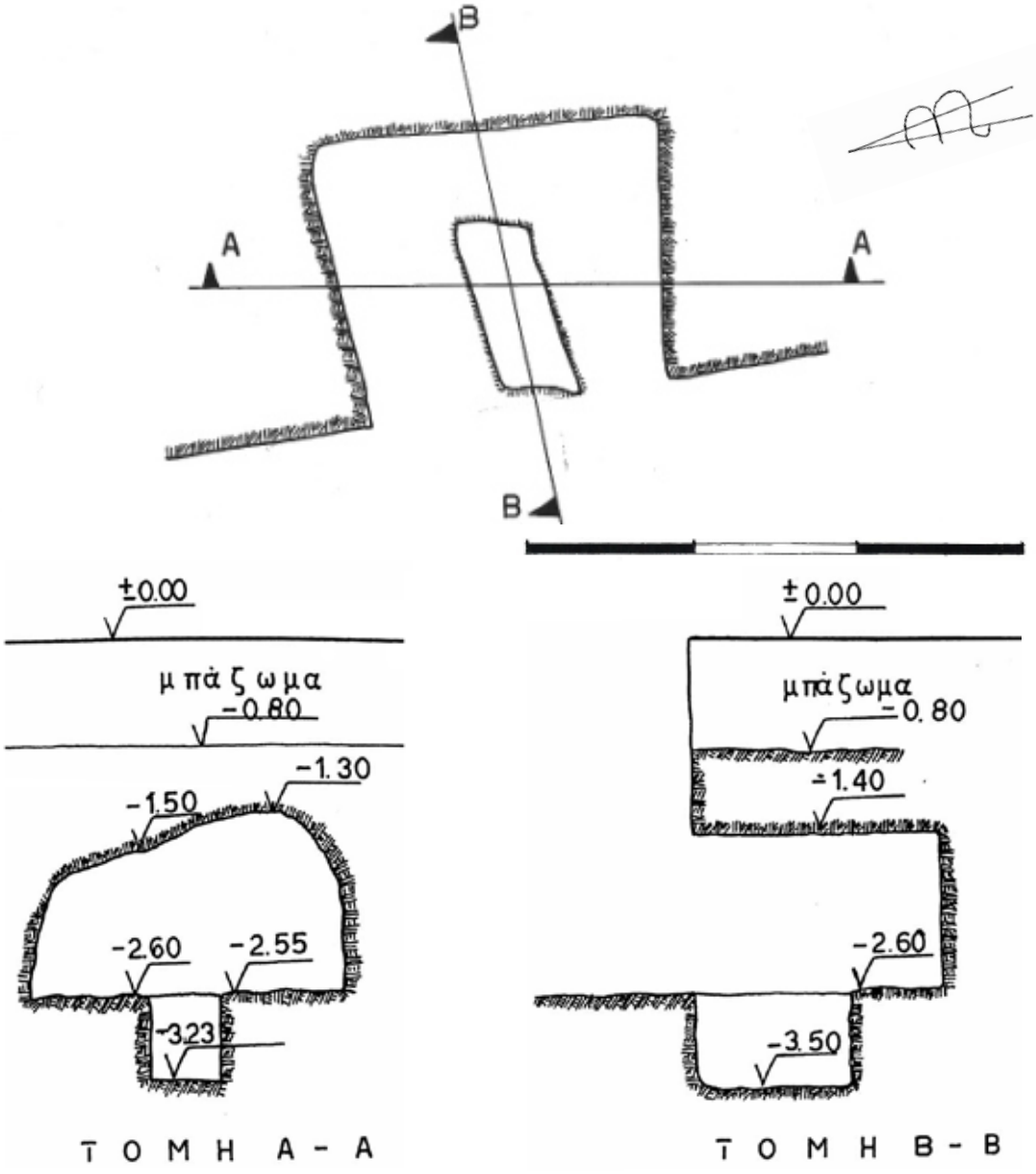

ΠΙΝΑΚΑΣ 31

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ.

2. Ο θάλαμος

3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ8849 β. Κ8854 γ. Κ9053 δ. Κ8845

ΠΙΝΑΚΑΣ 32

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο Α. & Δ. Φλώρου, τάφος ΙΙ

Το λάξευμα του τάφου ΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 33

Λαμία, οδός Σκοπέλου 4 και πάροδος Τσαλτάκη, οικόπεδο ιδ. Α. & Δ. Φλώρου, τάφοι Ι, ΙΙ

Σχεδιαστική απόδοση των τάφων

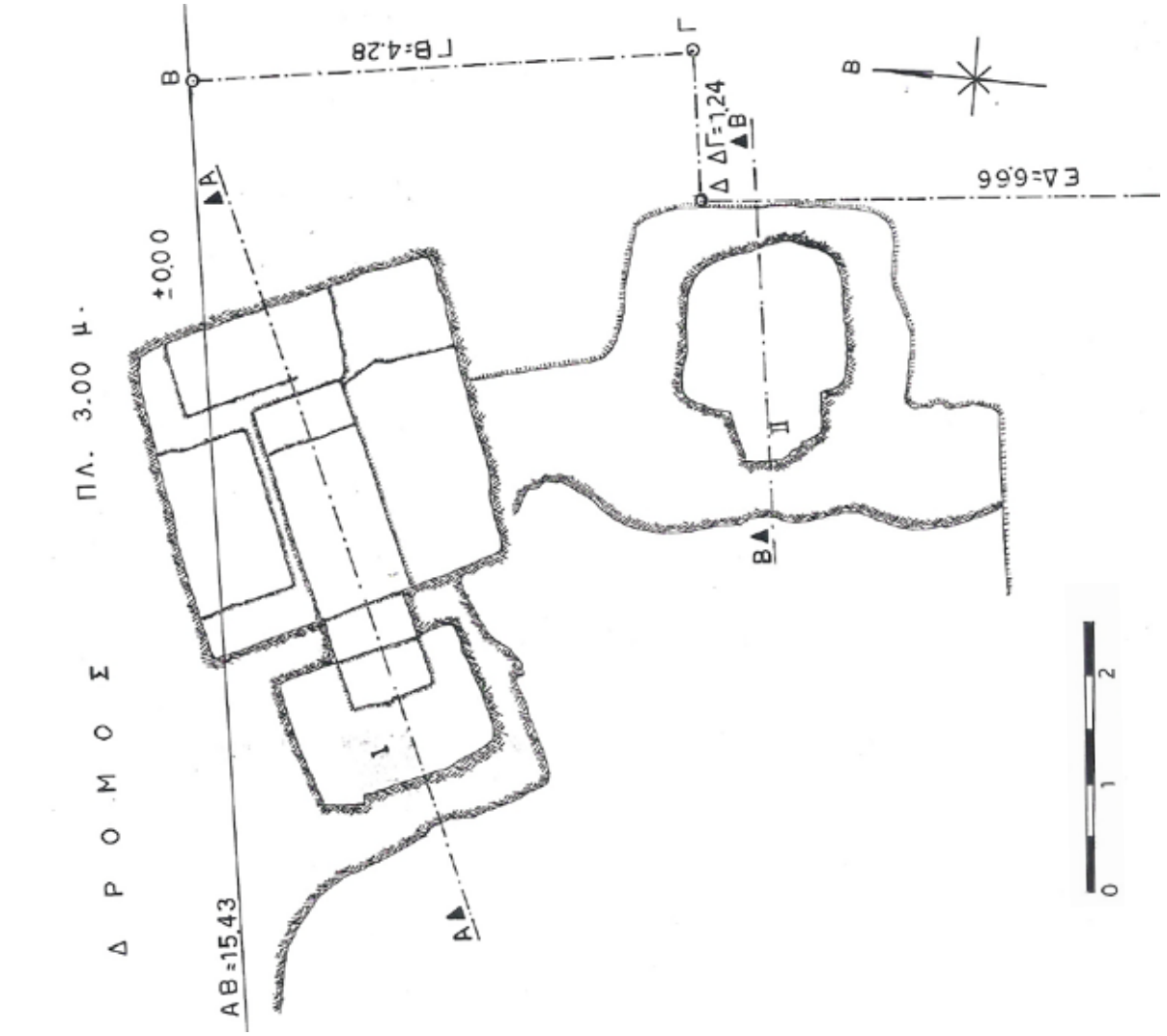

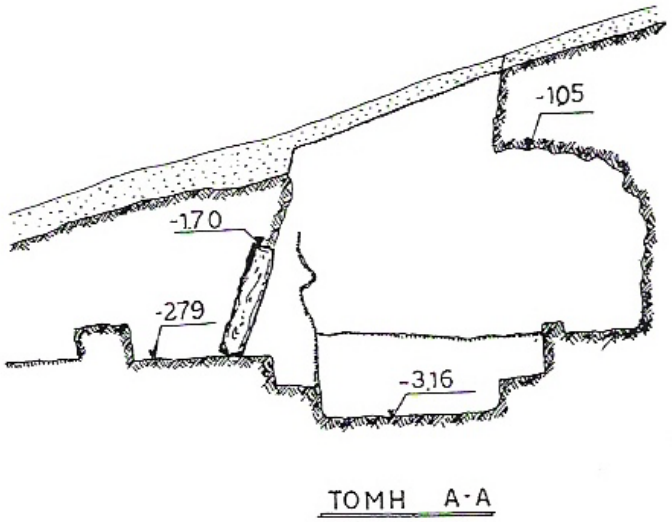

ΤΟΜΗ Α-Α

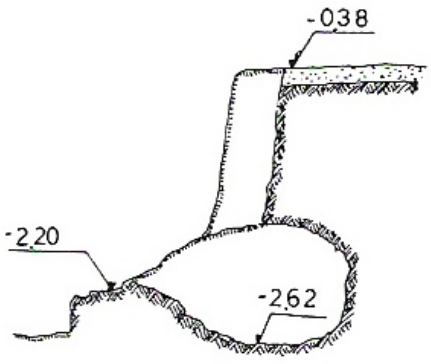

ΤΟΜΗ Β-Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 34

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου, οικόπεδο ιδ. Χ. Σκάρλα, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ

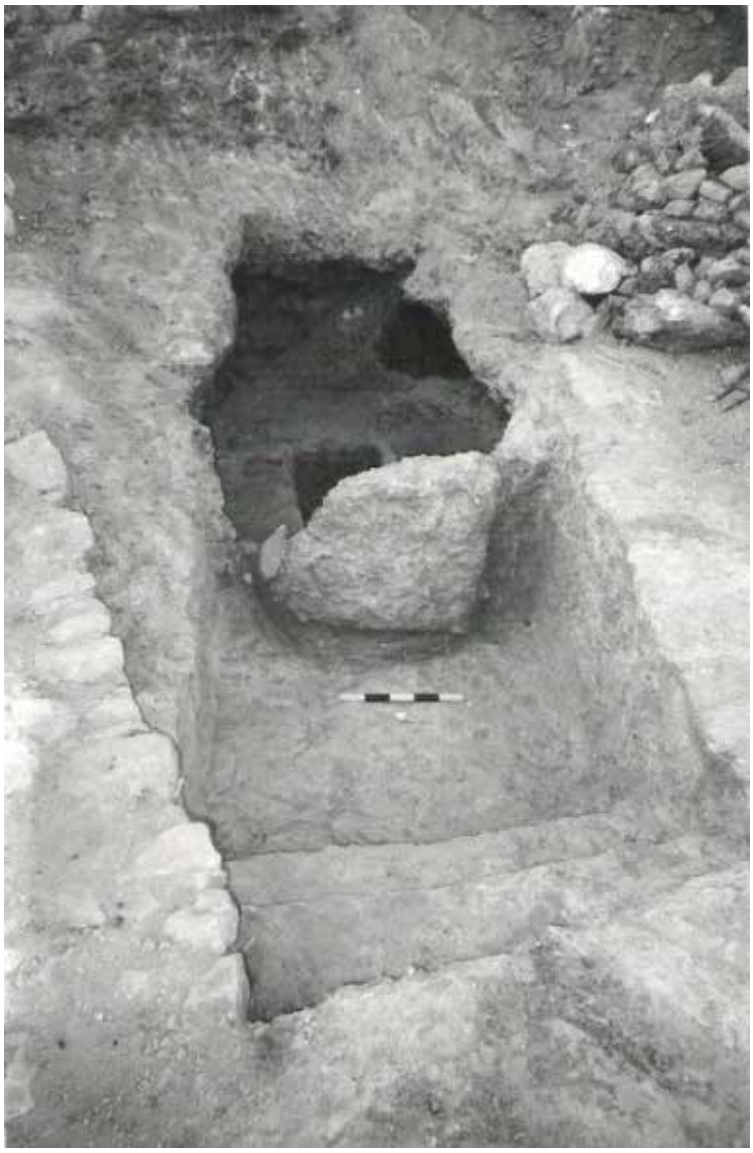

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ9572

β. Κ9573

γ. Κ9623

δ. Κ9568

ε. Κ9585

στ. Κ9625

ζ. Κ9569

η. Κ9570

θ. Κ9693

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

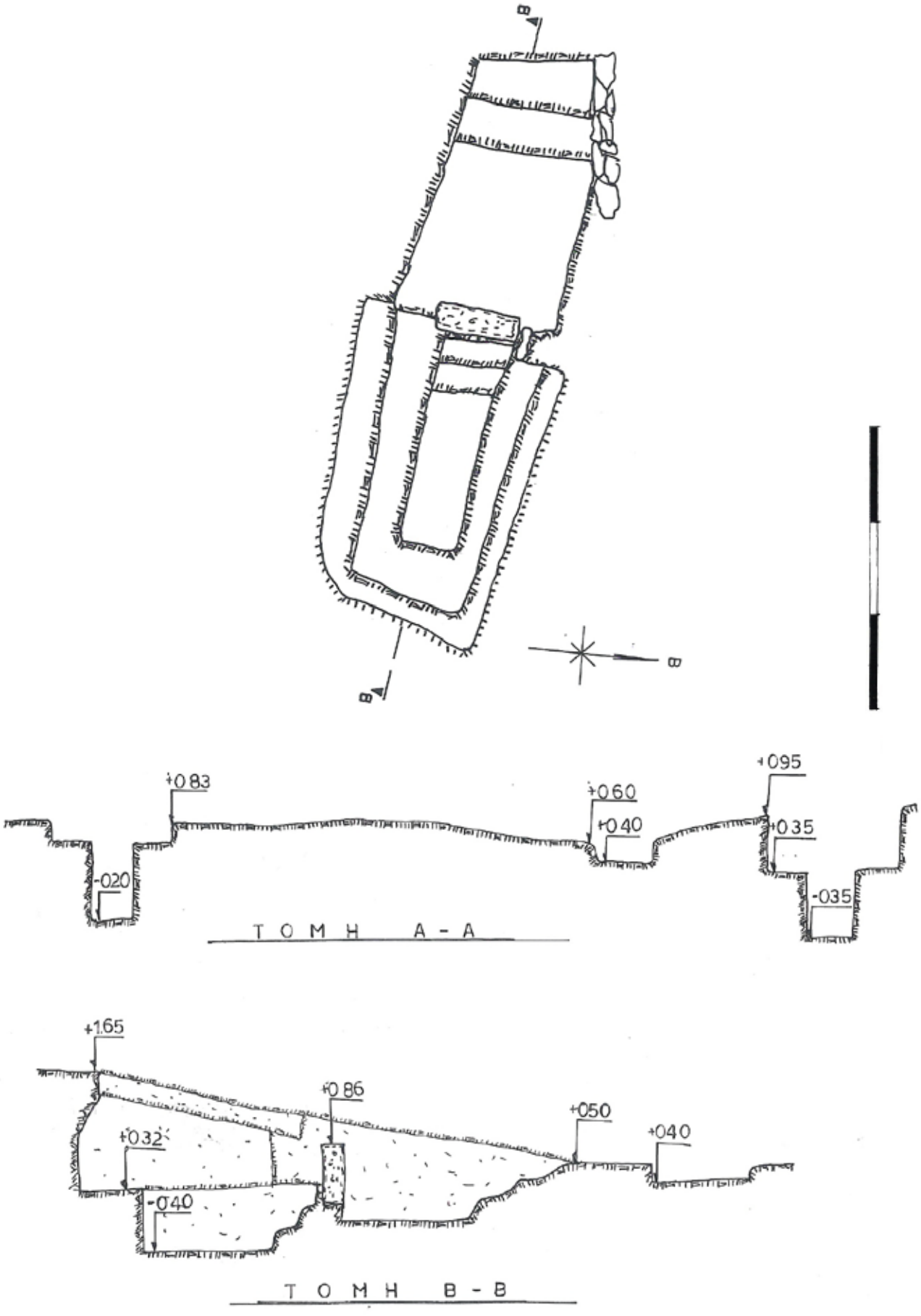

ΠΙΝΑΚΑΣ 35

Λαμία, οδός Αργυροκάστρου 1 και 4, (έργα ΔΕΥΑΛ), τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ

2. Ενδεικτικά ευρήματα του τάφου

α. Κ10740

β. Κ10744

γ. Κ10747

δ. Κ10752

ε. Κ10749

στ. Κ10738

ζ. K10748

η. K10741

θ. K10742

ι. K10743

ια. K10750

ιβ. K10745

ιγ. K10746

ιδ. K10735

ιε. K10736

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (κάτοψη)

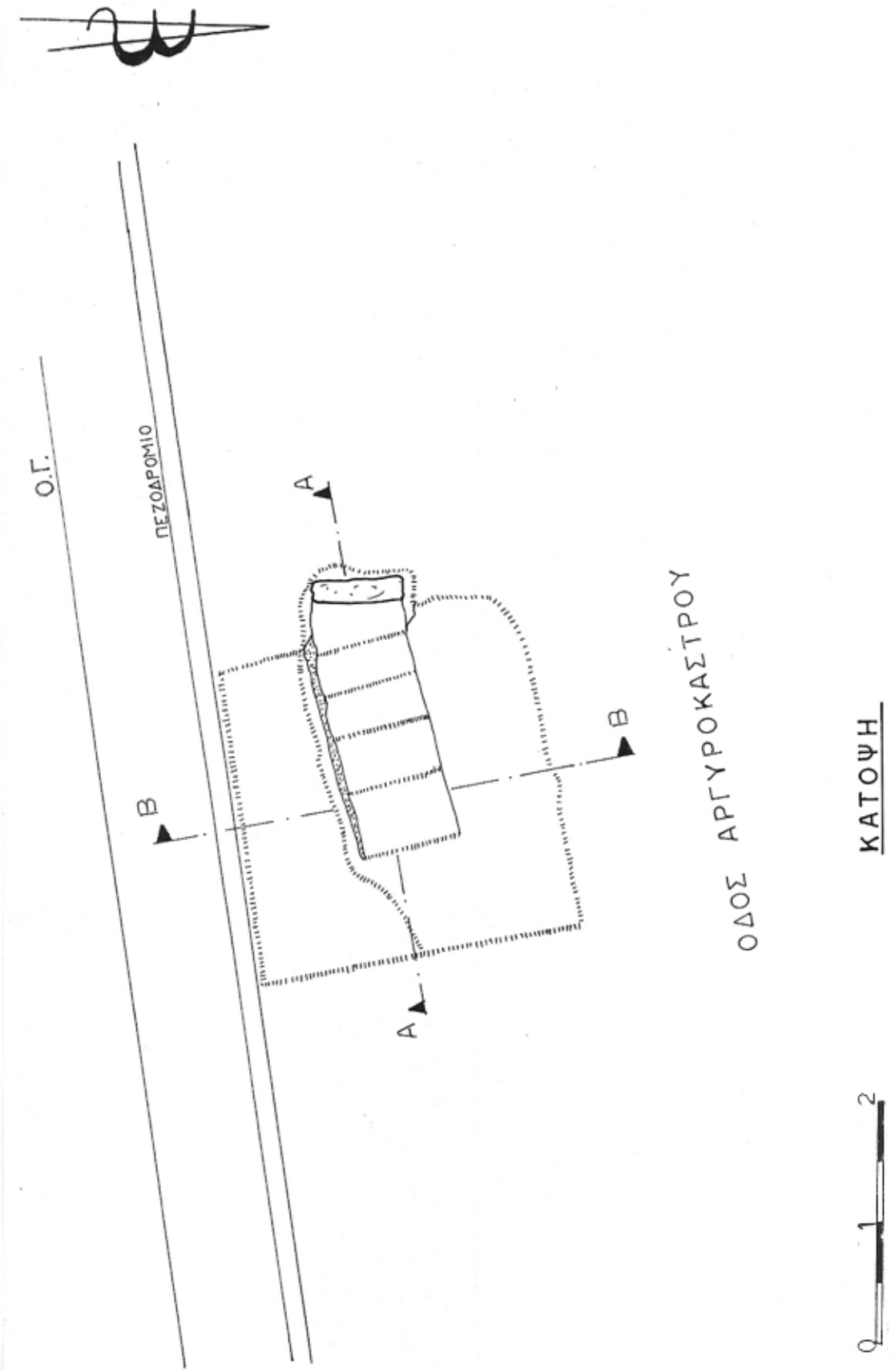

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου (τομές)

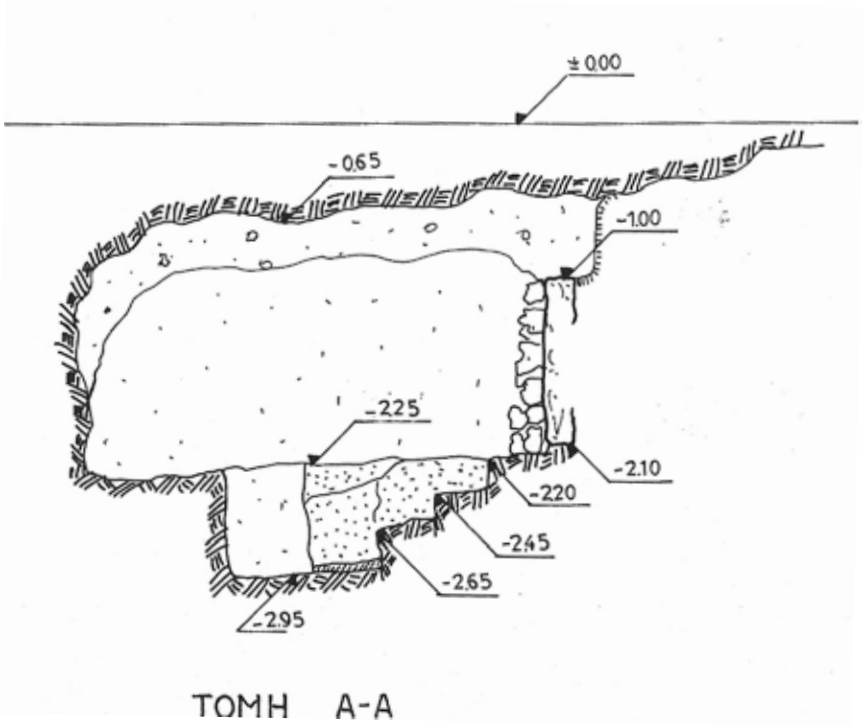

ΤΟΜΗ Α-Α

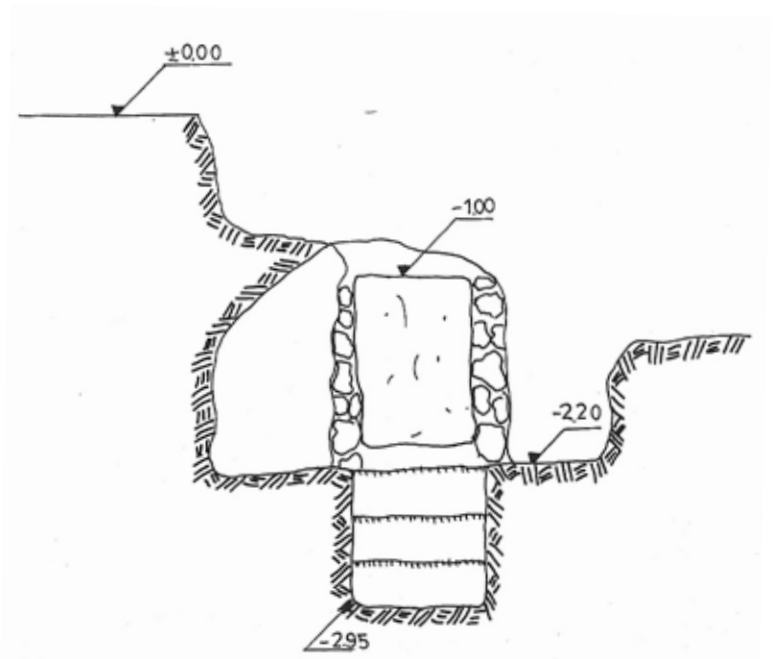

ΤΟΜΗ Β-Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 36

Λαμία, οδός Χειμάρας (έργα ΔΕΥΑΛ)

1. Άποψη του εσωτερικού του θαλάμου

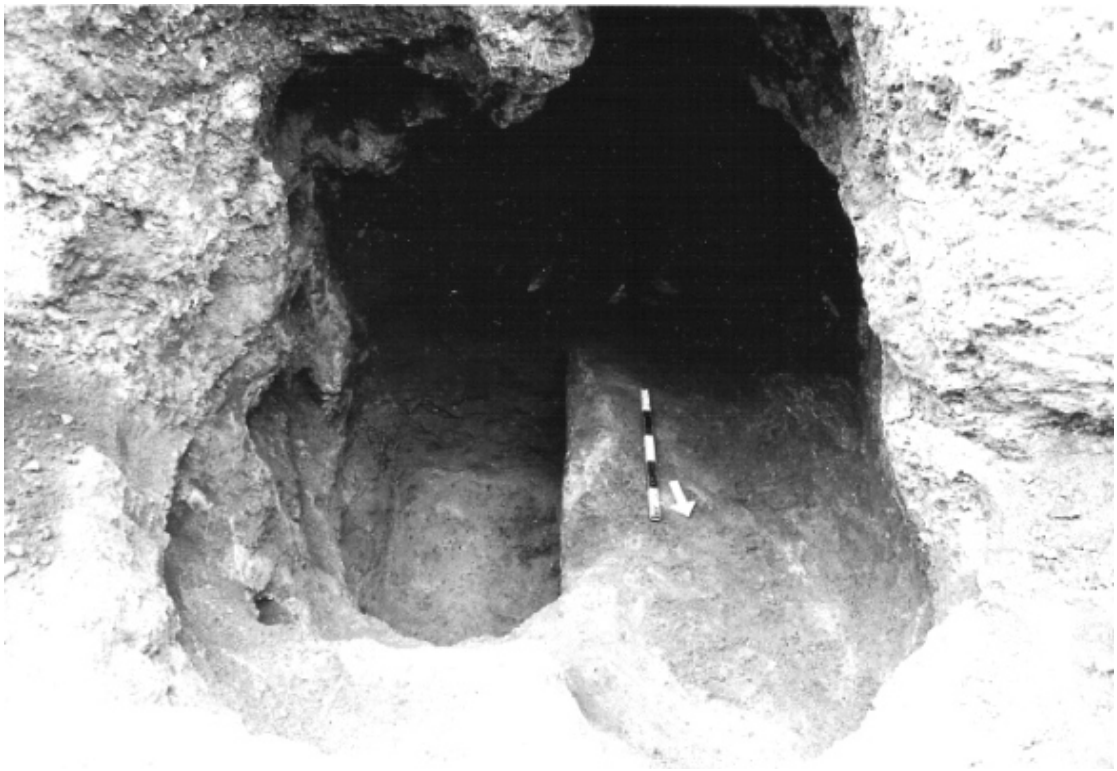

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ11459

β. Κ11460

ΠΙΝΑΚΑΣ 37

Λαμία, Συμβολή των οδών Τσαλτάκη και Φλέμιγκ (έργα ΔΕΗ)

Άποψη του τάφου από ΝΔ

ΠΙΝΑΚΑΣ 38

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος Ι

1. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

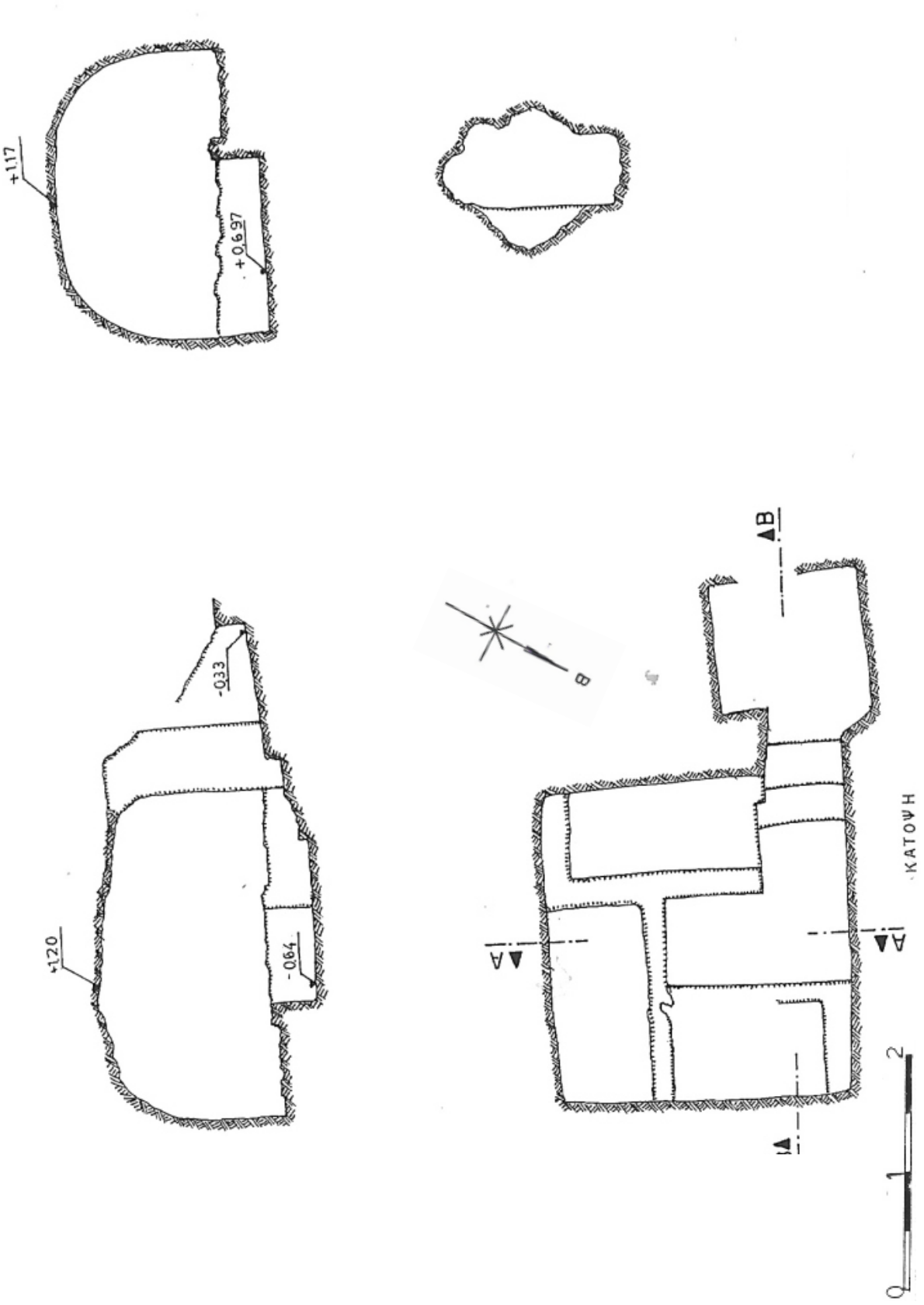

ΠΙΝΑΚΑΣ 39

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ

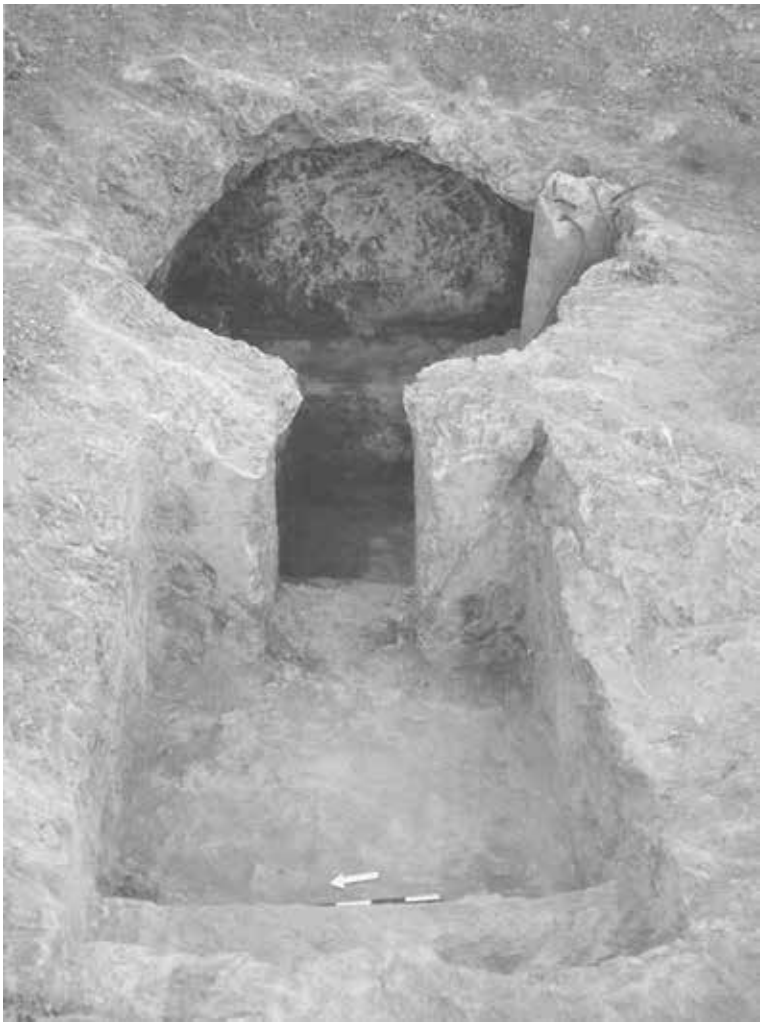

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

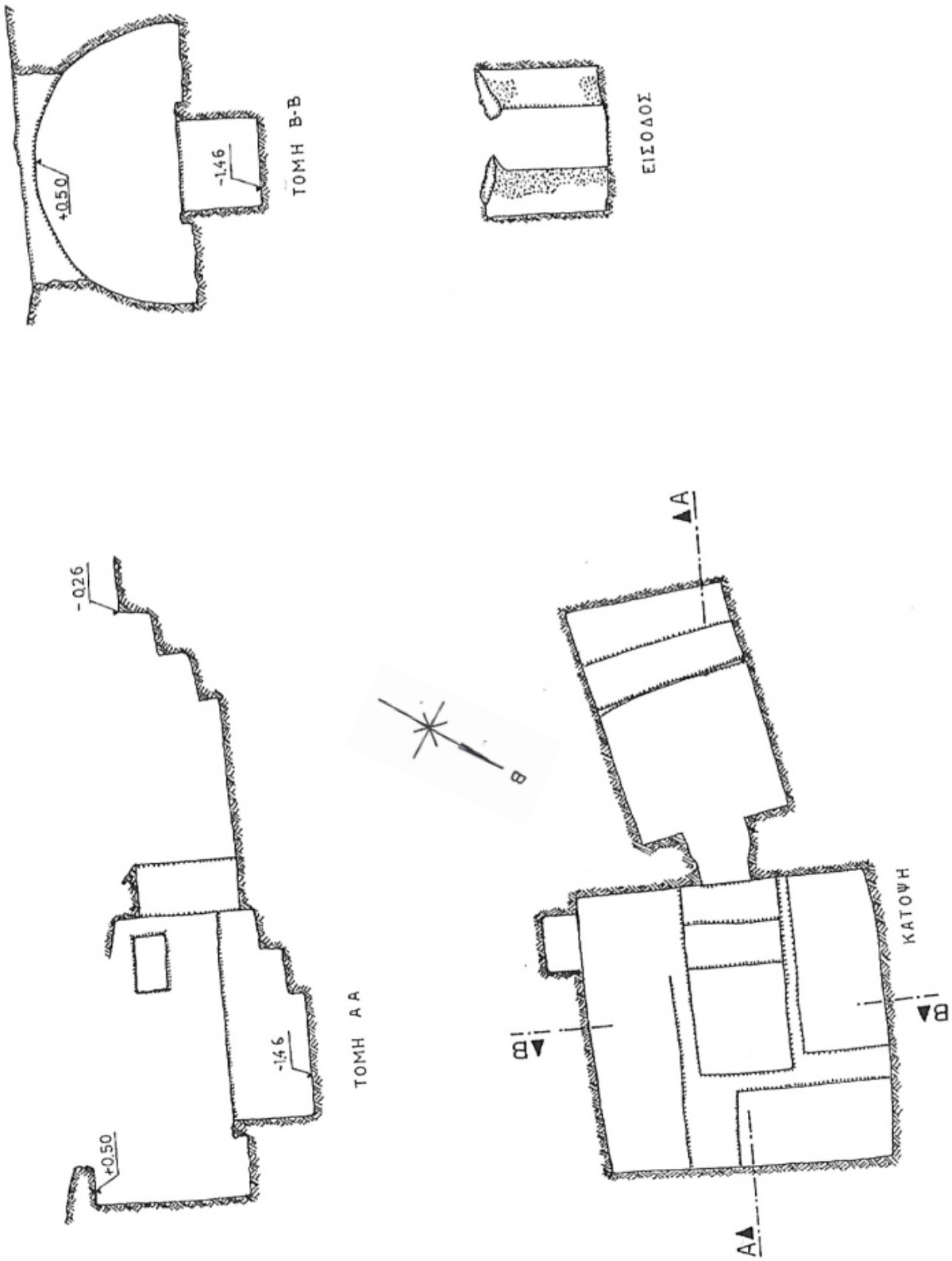

ΠΙΝΑΚΑΣ 40

Λαμία, οδός Δωριέων 20, οικόπεδο ιδ. Θ. Σκάρλα, τάφοι ΙΙΙ, IV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου ΙΙΙ

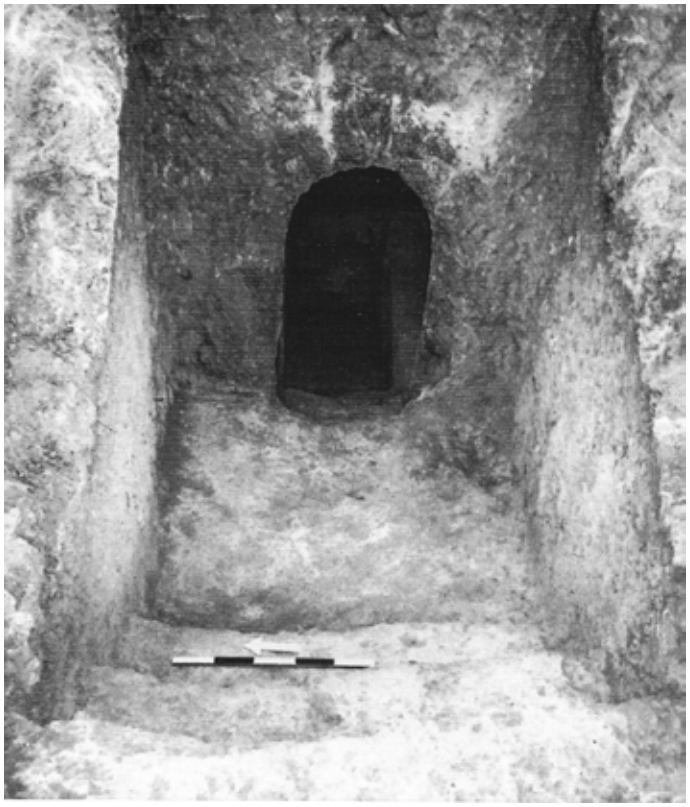

2. Άποψη του αποκαλυφθέντος τμήματος του δρόμου του τάφου IV

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου ΙΙΙ

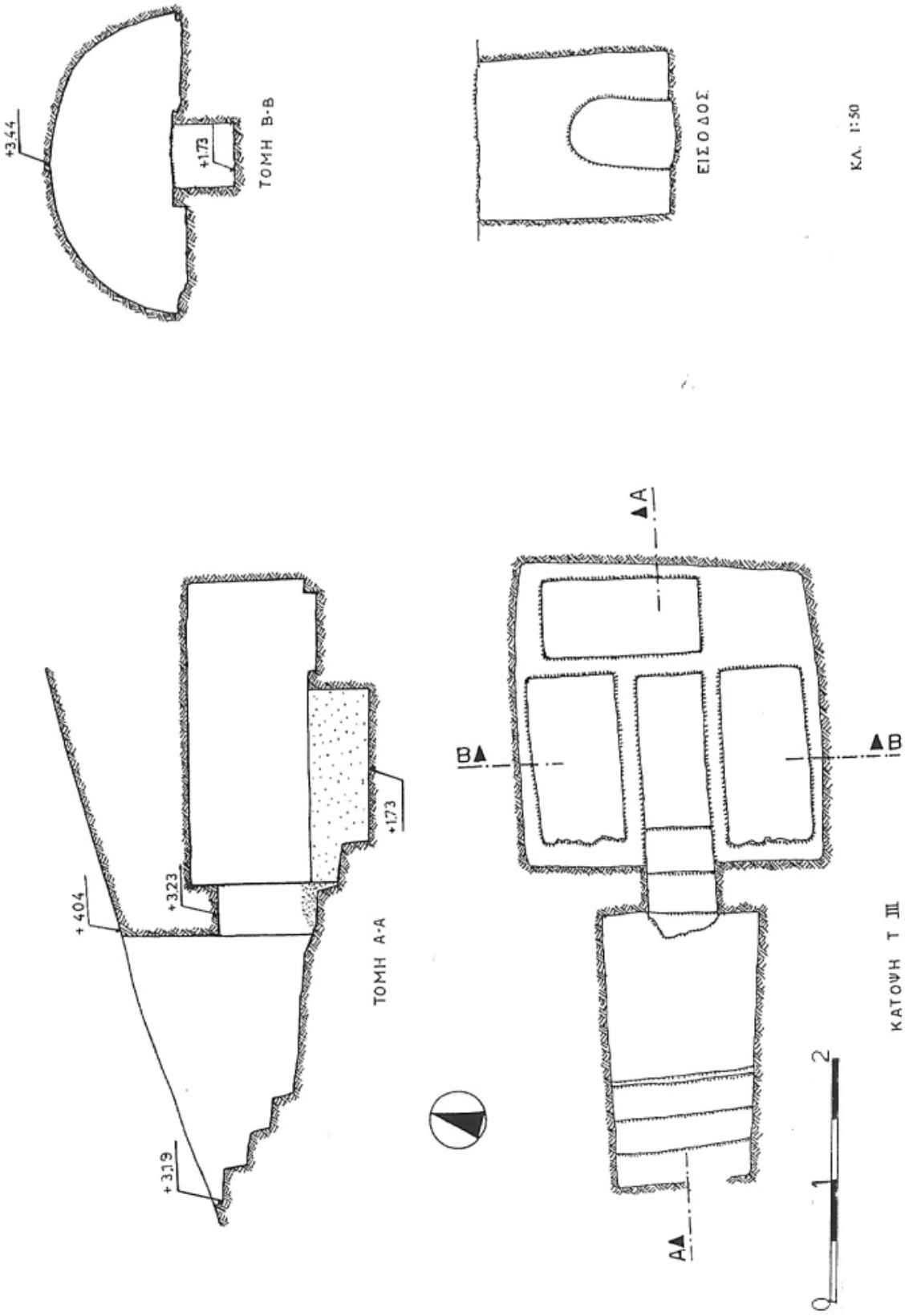

ΠΙΝΑΚΑΣ 41

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVII

1. Η είσοδος του τάφου

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

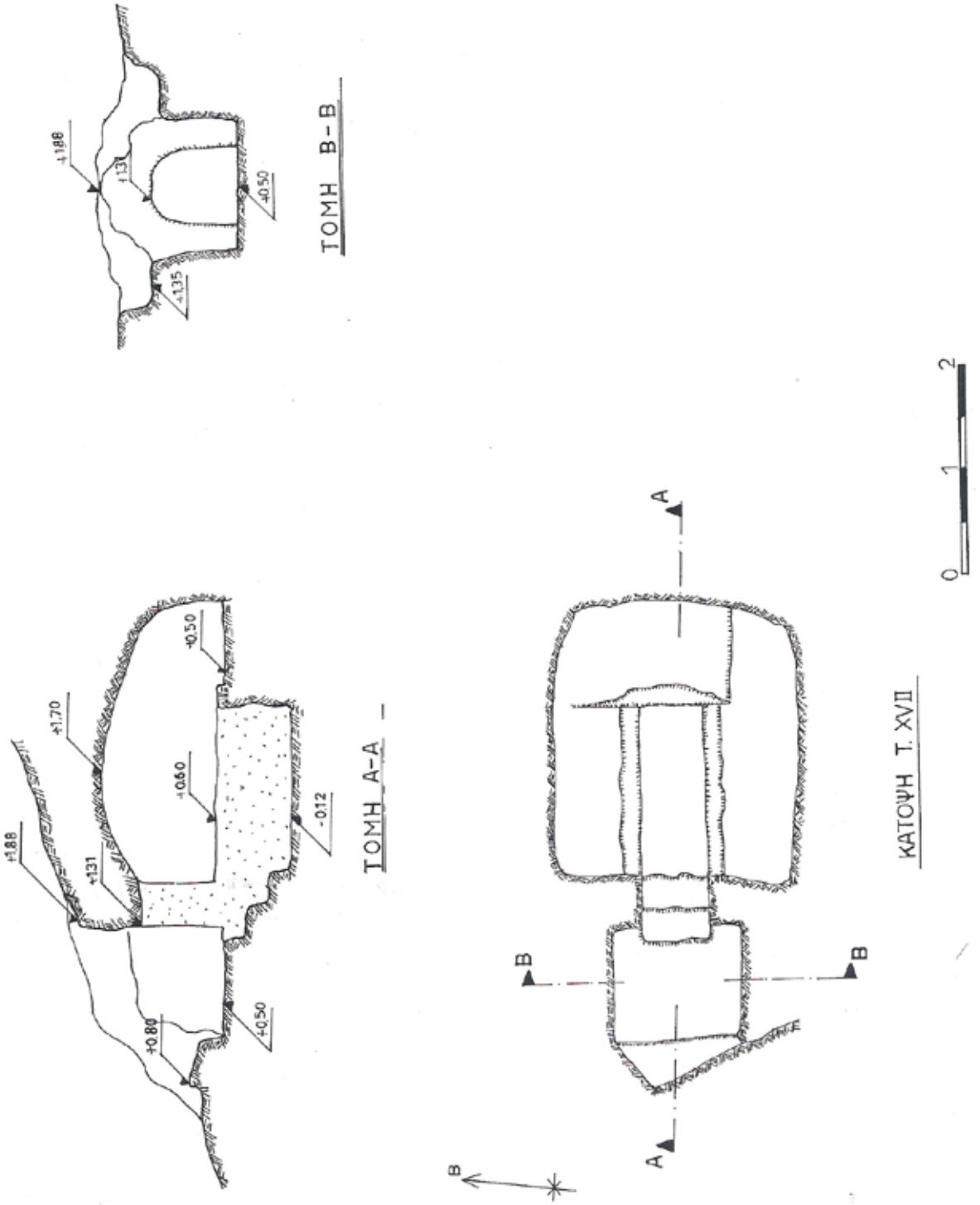

ΠΙΝΑΚΑΣ 42

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XVIII

1. Ο θάλαμος του τάφου

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

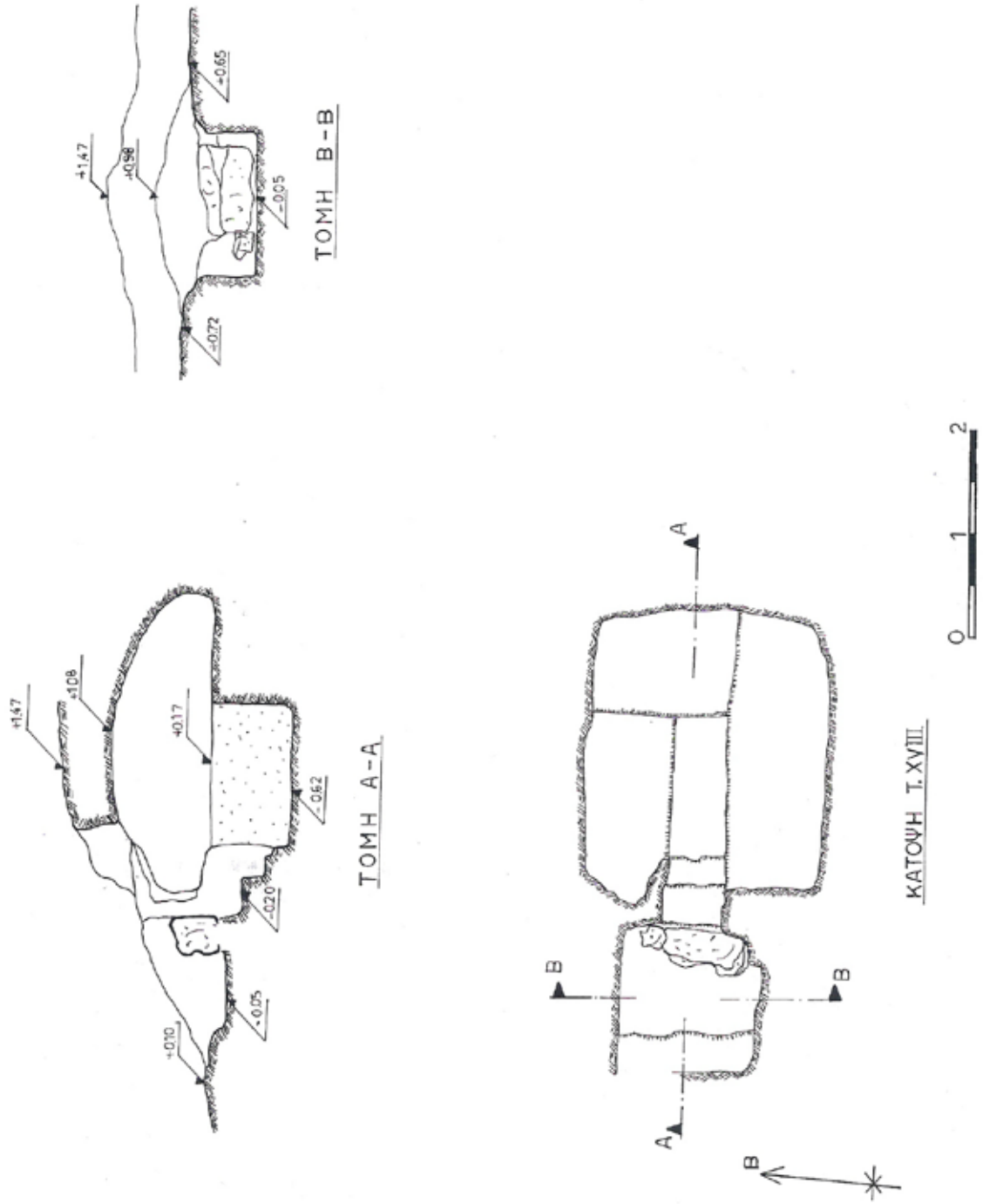

ΠΙΝΑΚΑΣ 43

Λαμία, οδός Καραϊσκάκη 100, οικόπεδο ΔΟΜΙΚΗΣ, τάφος XIX

3. Άποψη της εσόδου εσωτερικά και εξωτερικά του τάφου

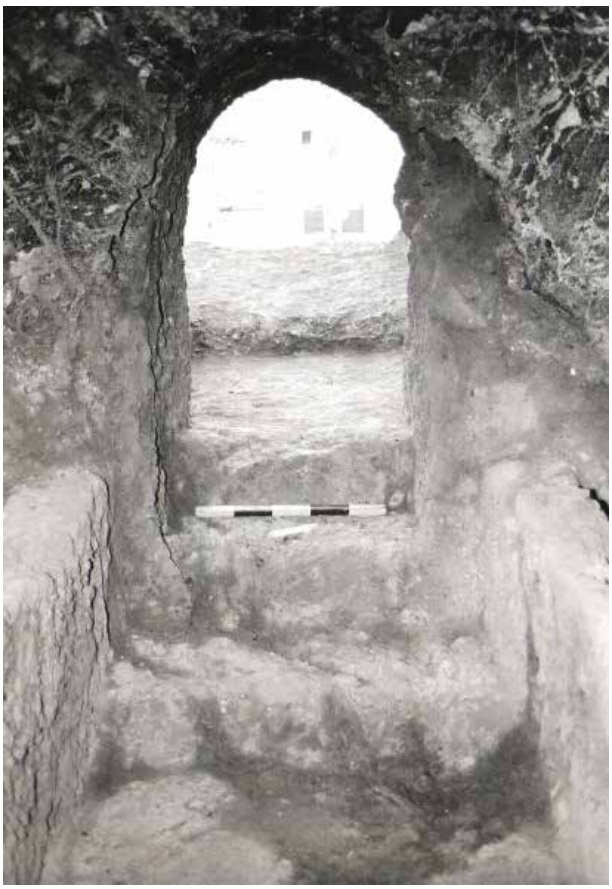

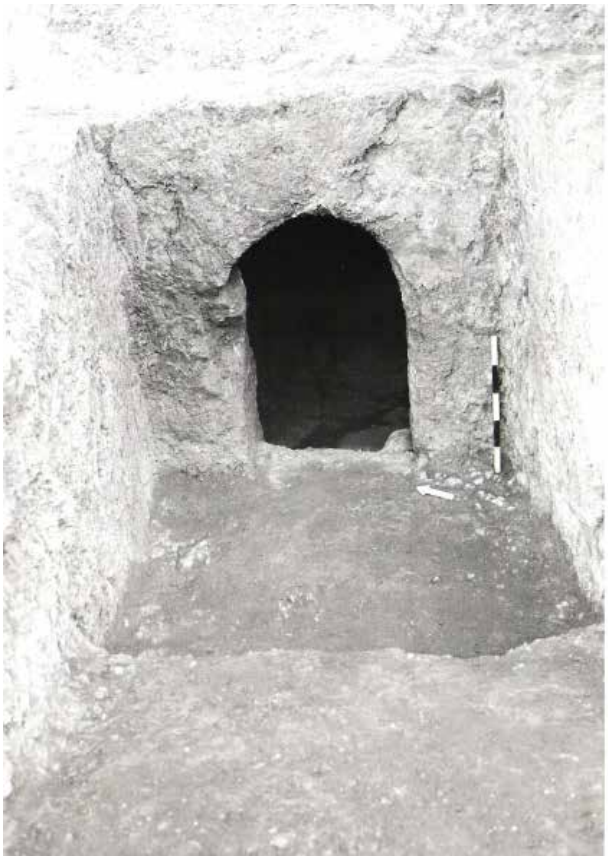

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

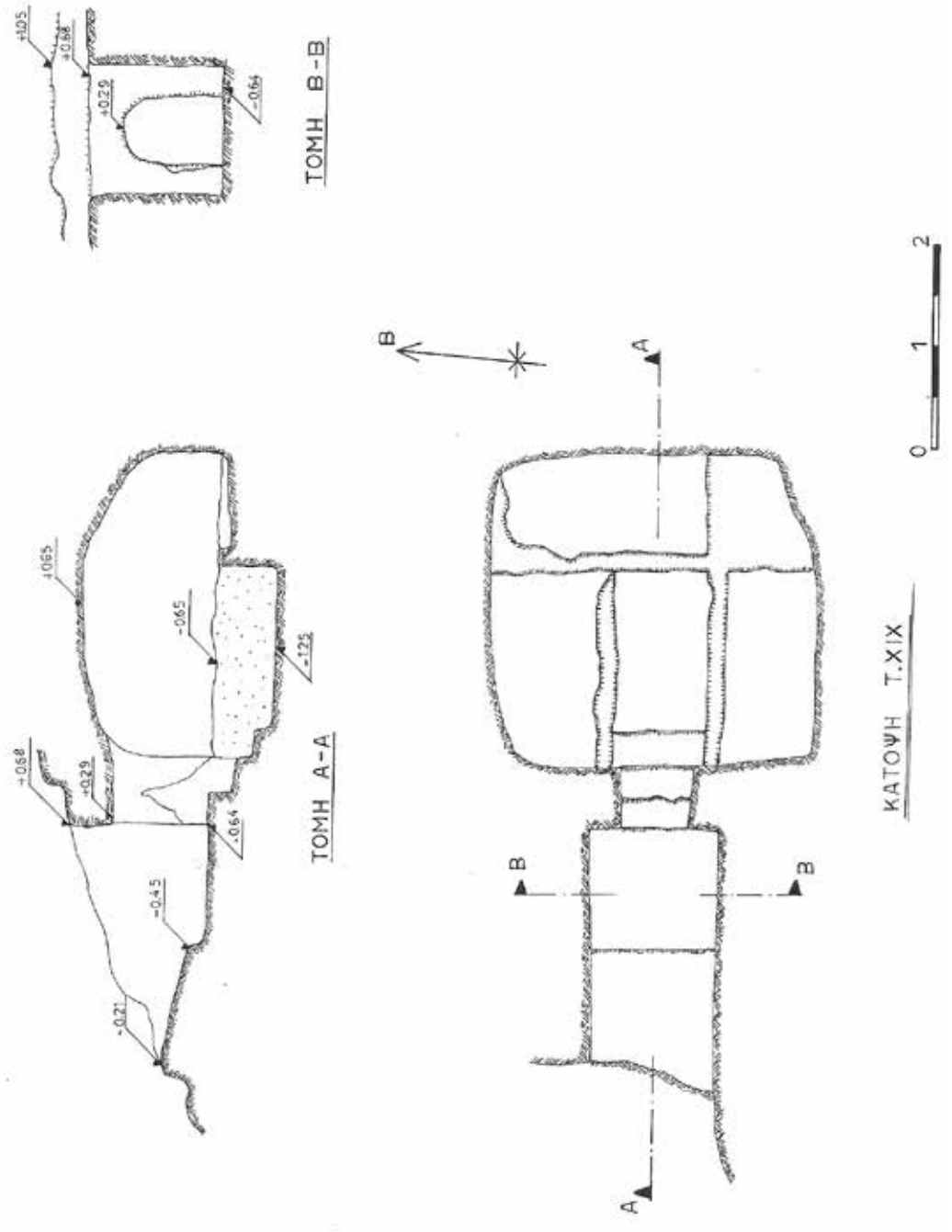

ΠΙΝΑΚΑΣ 44

Λαμία, οδός Ποσειδώνος 3, οικόπεδο ιδ. Κ. Τσαμαδιά

1. Ο δρόμος του τάφου

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

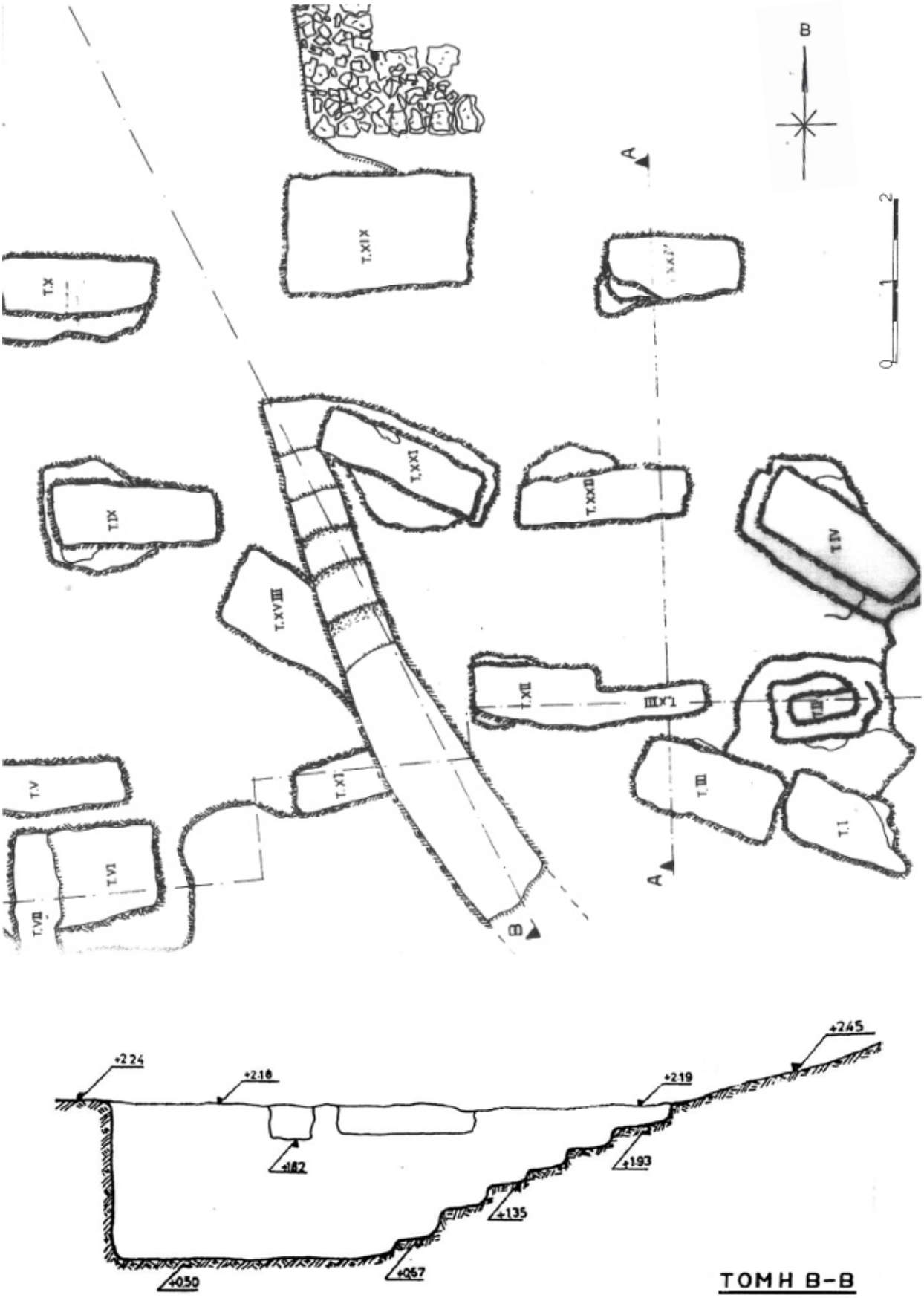

ΠΙΝΑΚΑΣ 45

Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος Ι

1. Το εσωτερικό του θαλάμου

2. Ο δρόμος και η είσοδος

3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ12014

β. Κ12007

γ. Κ12006

δ. Κ12015

ε. Κ12009

στ.. Κ12008

ζ. Κ12017

η. Κ12018

4. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

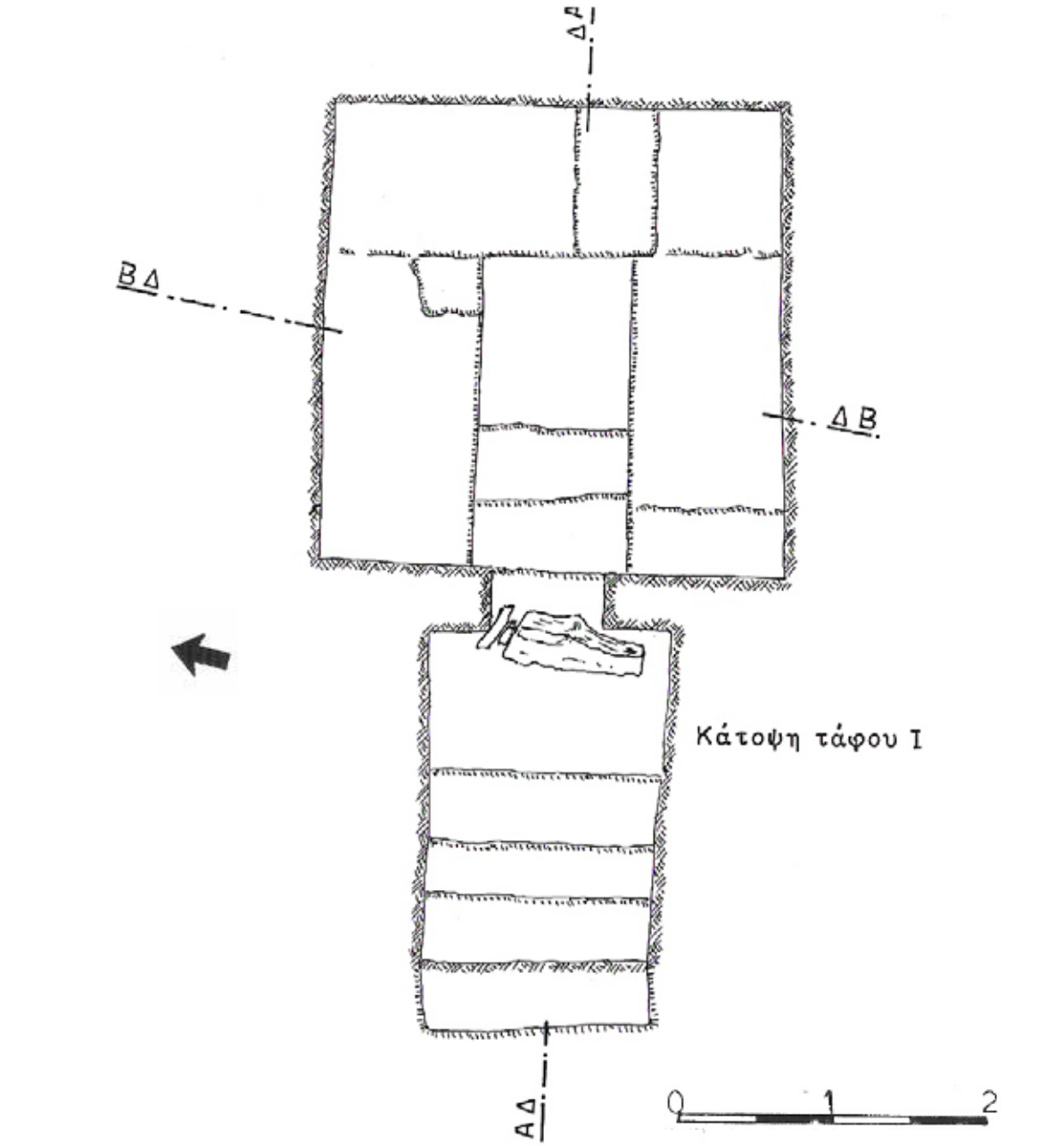

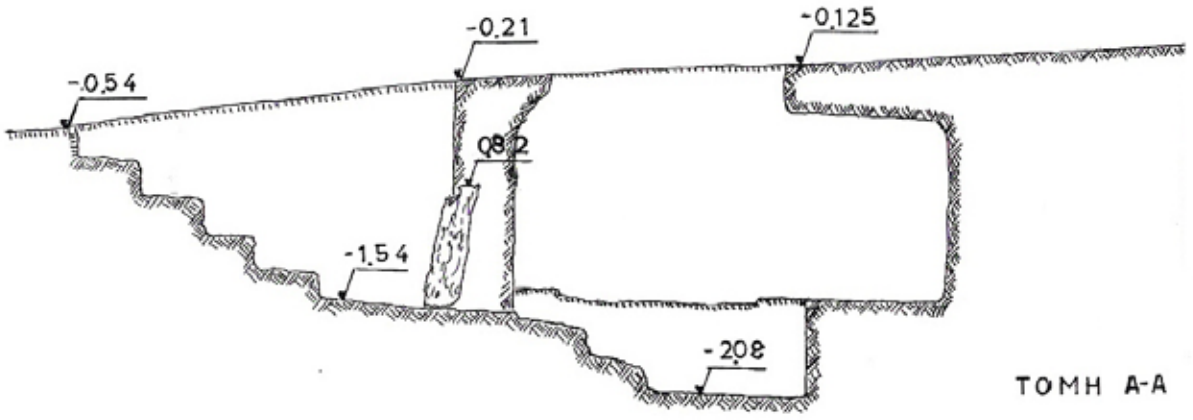

ΠΙΝΑΚΑΣ 46

Λαμία, οδός Αχαιών, 1η πάροδος, οικόπεδο ιδ. Κ. Μπίμπα, τάφος IV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

2. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

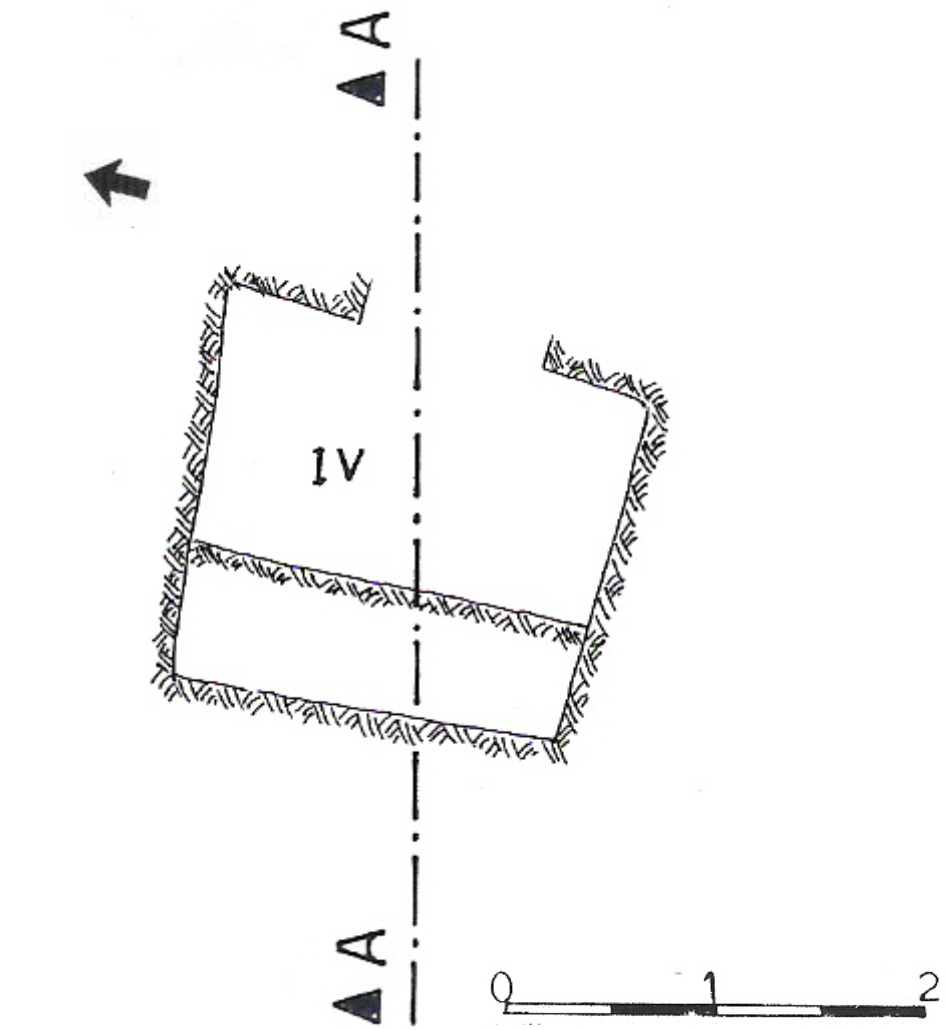

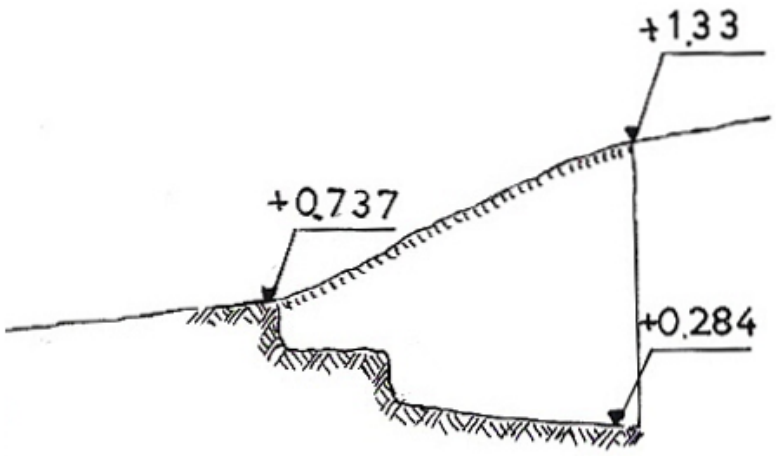

ΤΟΜΗ Α-Α

ΠΙΝΑΚΑΣ 47

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Α. Κυριώφ, τάφος ΙΙ

1. Ο θάλαμος του τάφου

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2727 β. Κ2720 γ. Κ2783

δ. Κ2784

3. Σχεδιαστική απόδοση του τάφου

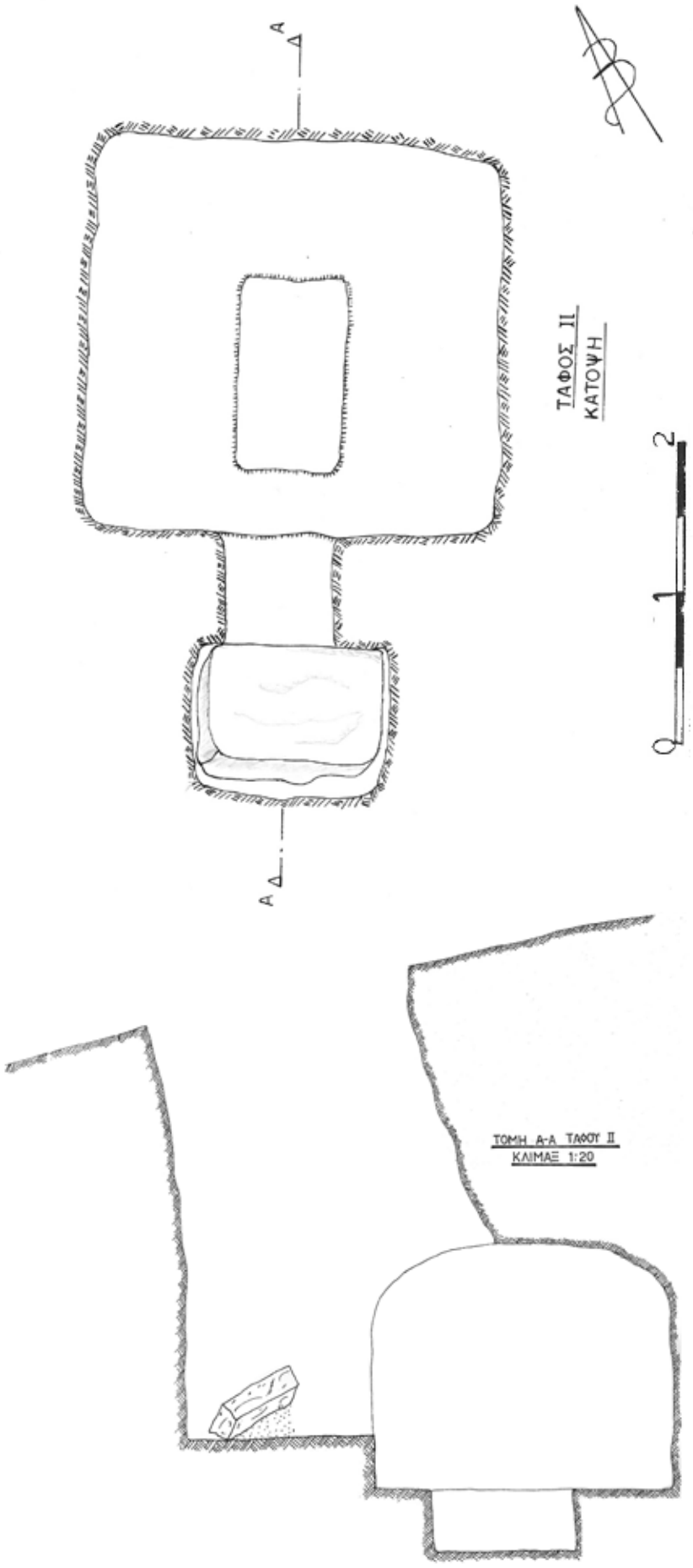

ΠΙΝΑΚΑΣ 48

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος Ι

1. Ο δρόμος και η είσοδος

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2738

β. Κ2757

γ. Κ2725

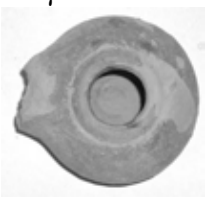

δ. Κ 2737

ε. Κ2776

στ. Κ2765

ζ. Κ 2763

ΠΙΝΑΚΑΣ 49

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Το εσωτερικό του θαλάμου

3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2766

β.Κ2793

γ. Κ2792

δ. Κ2790

ε. Κ2731

στ. Κ2791

ζ. Κ5230

η. Κ2788

θ. Κ2721

ι. Δ3065

ια. Δ3066

ιβ. Δ3067

ιγ. Δ3068

ιδ.Κ2726

ΠΙΝΑΚΑΣ 50

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2734 β. Κ2775 γ. Κ2722

δ. K5225

ε. K5231

στ. K2730

ζ. K2785

η. K2770

θ. K5226

ΠΙΝΑΚΑΣ 51

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος IV

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2723 β. Κ2777 γ. Κ2768

δ. K2781

ε. K2724

στ. K2769

ζ. K5247

ΠΙΝΑΚΑΣ 52

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος V

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2774

β. Κ5083

ΠΙΝΑΚΑΣ 53

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VII

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ5431 β. Κ5236 γ. Κ5436

ΠΙΝΑΚΑΣ 54

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα, τάφος VIII

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ5432

β. Κ5437

γ. Κ5425

ΠΙΝΑΚΑΣ 55

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. Κούτρα

1. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων στο οικόπεδο (κάτοψη)

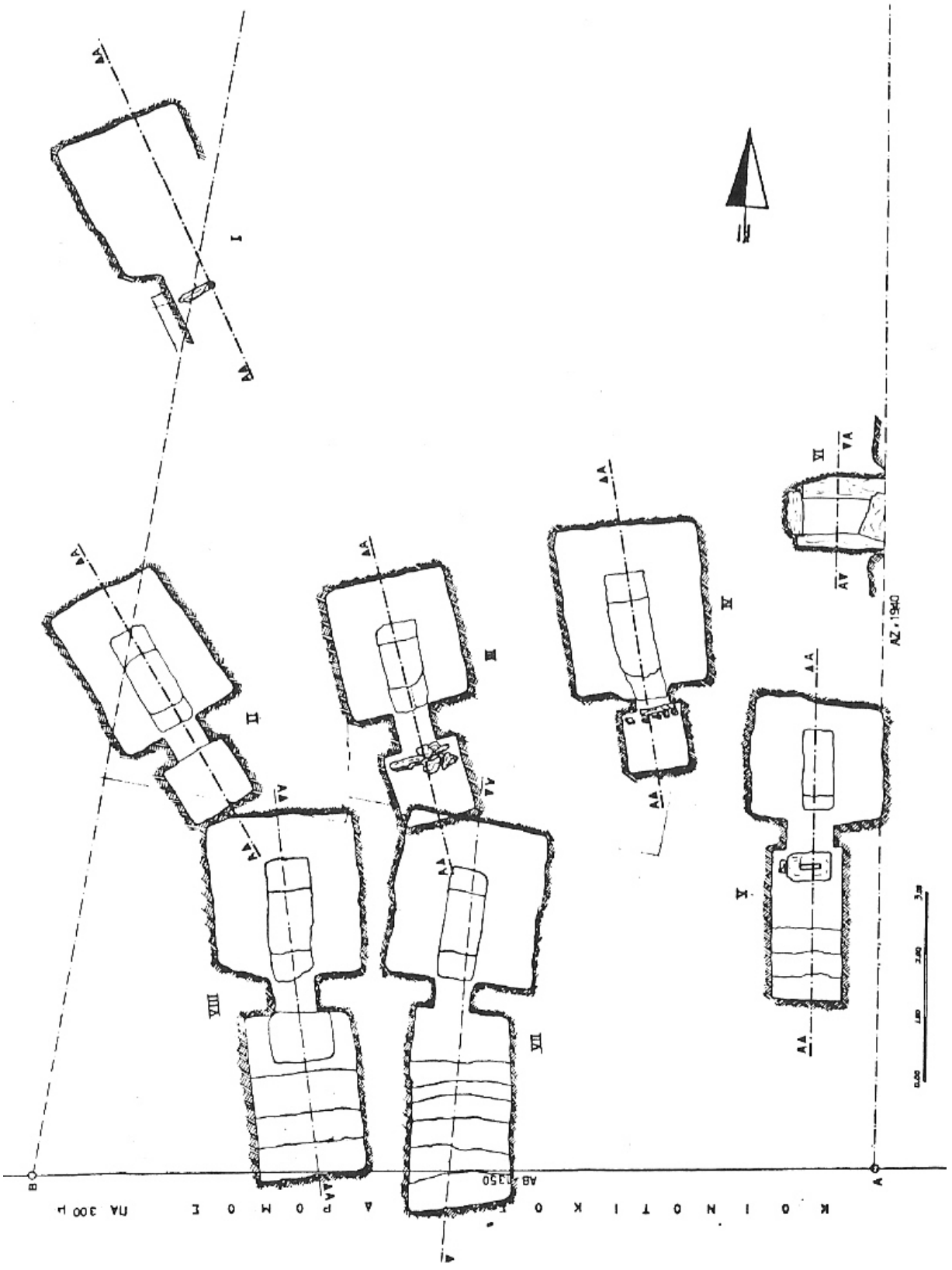

2. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων στο οικόπεδο (τομές)

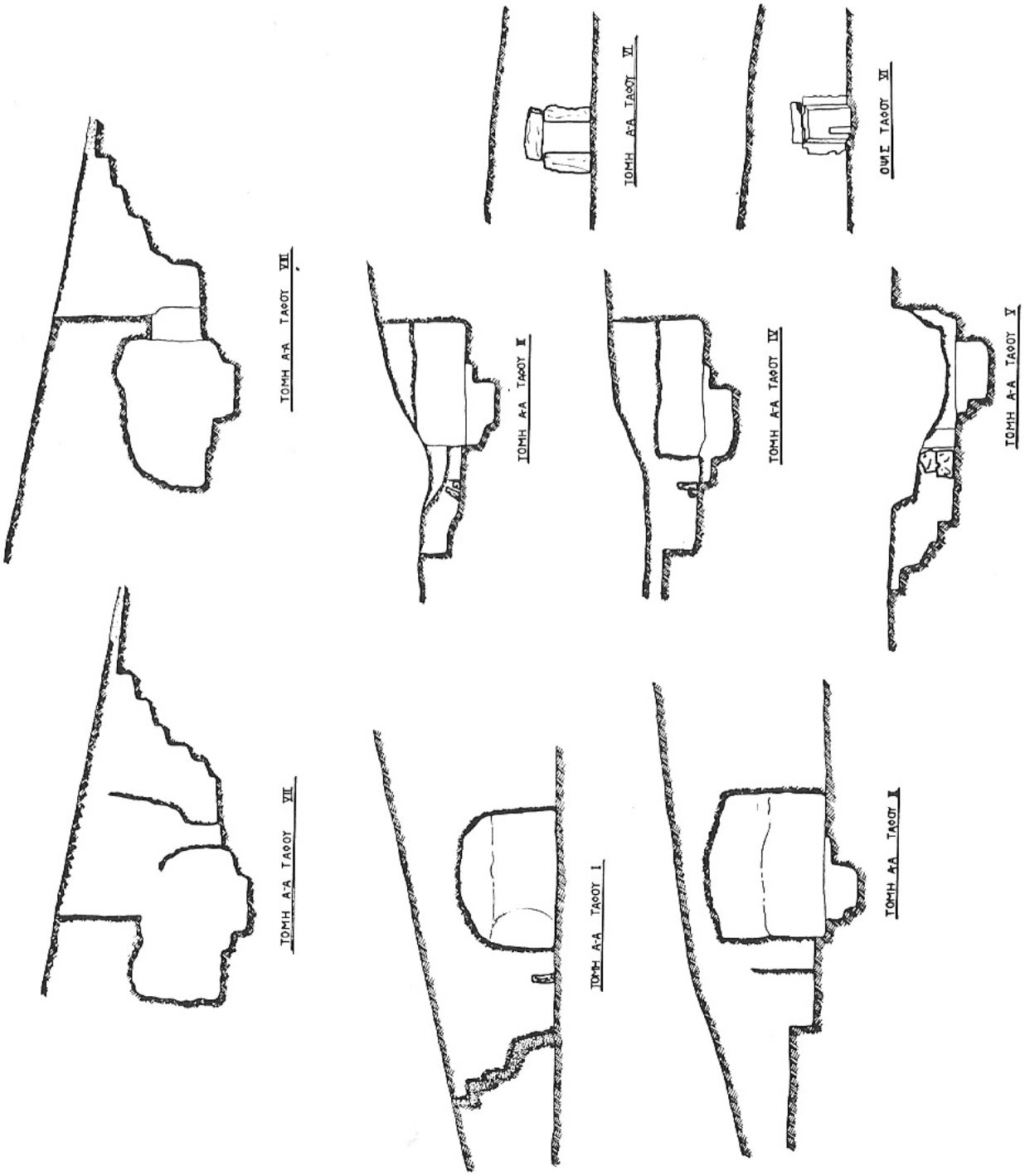

ΠΙΝΑΚΑΣ 56

Αχινός, οδός Αθ. Διάκου 8, οικόπεδο ιδ. Γ. Μπούρχα

1. Η οροφή του τάφου

2. Η κόγχη στο δυτικό τοίχωμα του θαλάμου

3. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Δ3015 β. Δ3016 γ. Κ5363 δ. Κ5359

ε. K5360

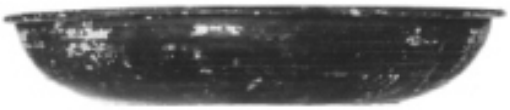

στ. K5372

ζ. K5373

η. K5374

θ. K5361

4. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

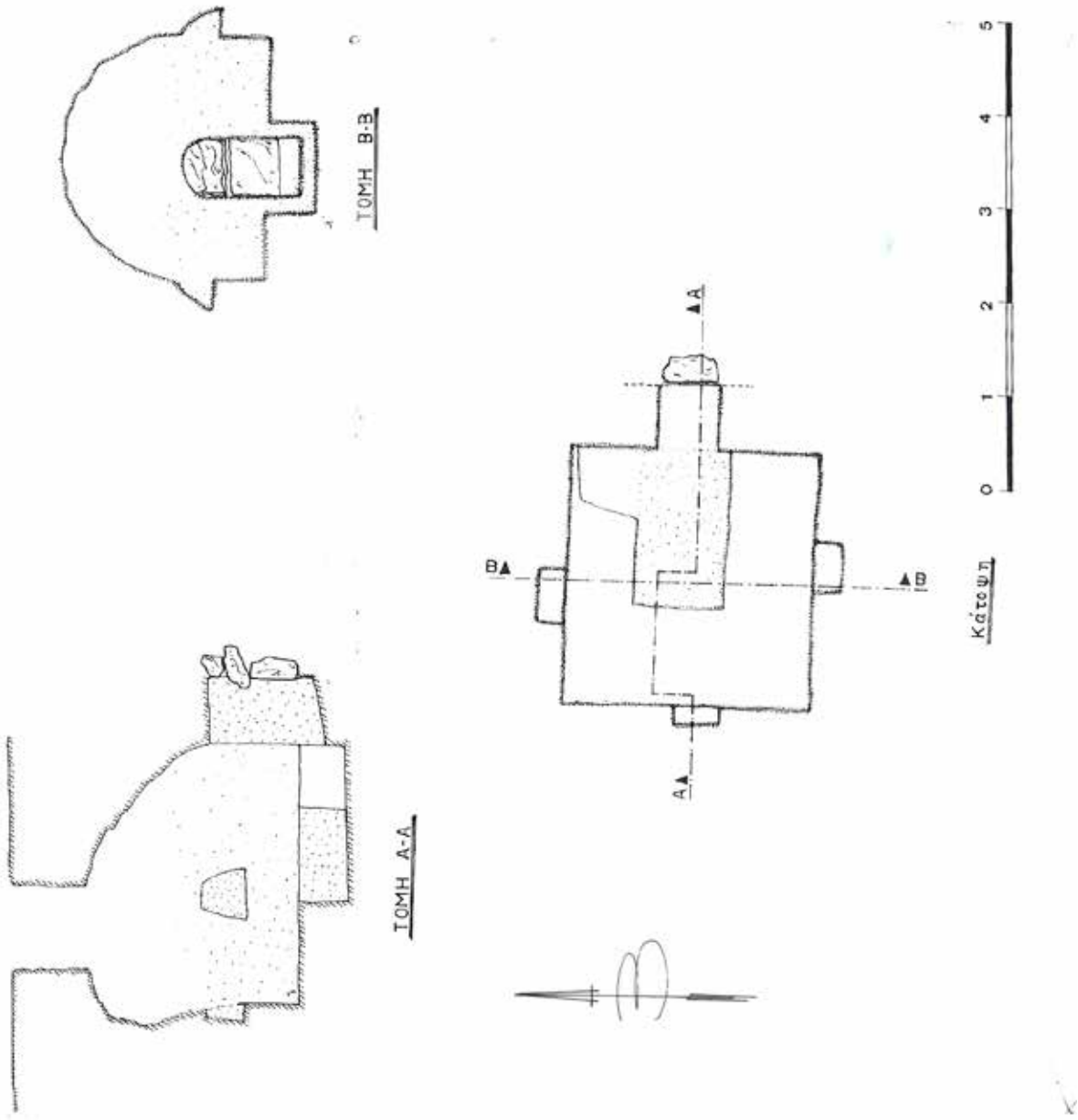

ΠΙΝΑΚΑΣ 57

Αχινός, Κοινοτική οδός, οικόπεδο ιδ. Απ. Αργυρίου

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α.Κ8088 β. Κ5174 γ. Κ5173

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

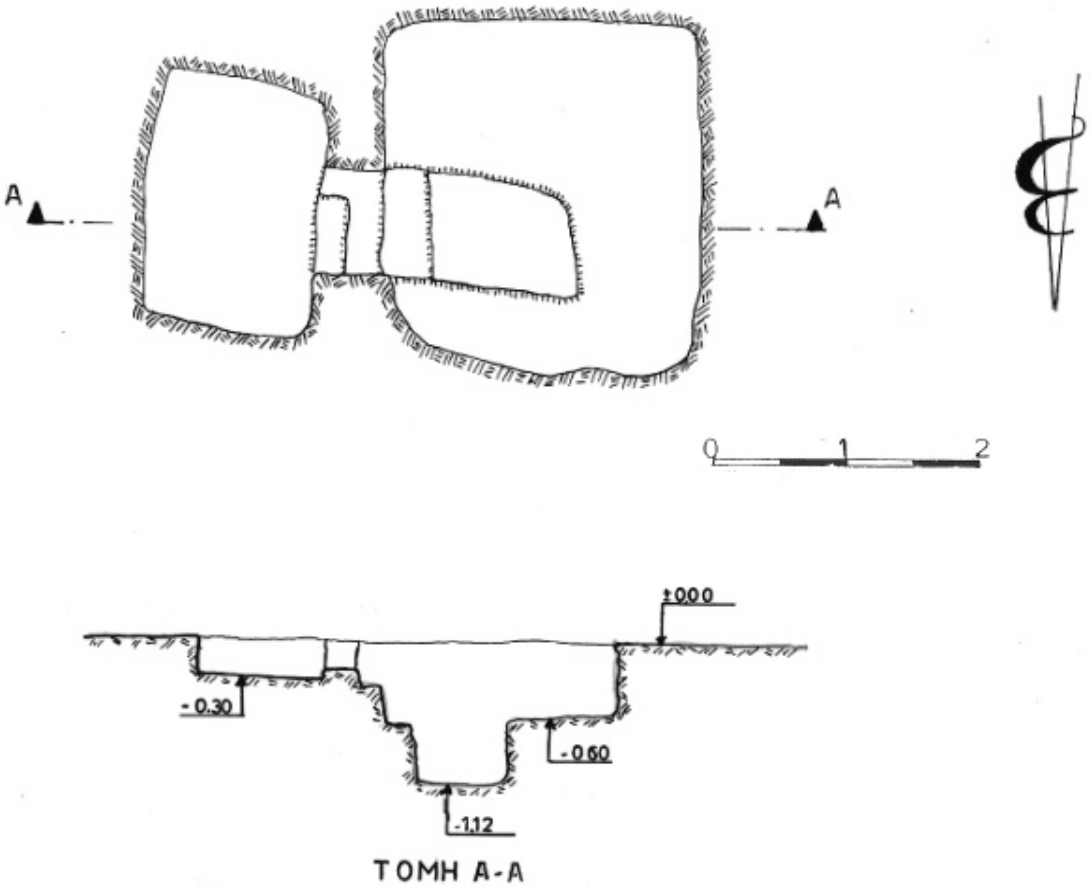

ΠΙΝΑΚΑΣ 58

Αχινός, οδός Β. Ηπείρου, οικόπεδο ιδ. Λ. Μπούρχα

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ7378

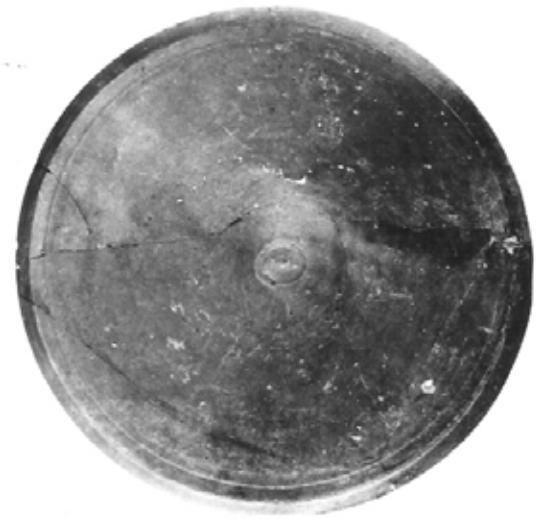

β.Κ7379

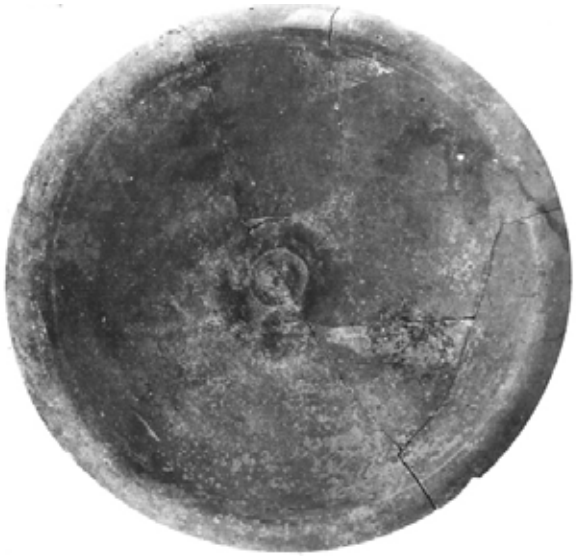

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (κάτοψη)

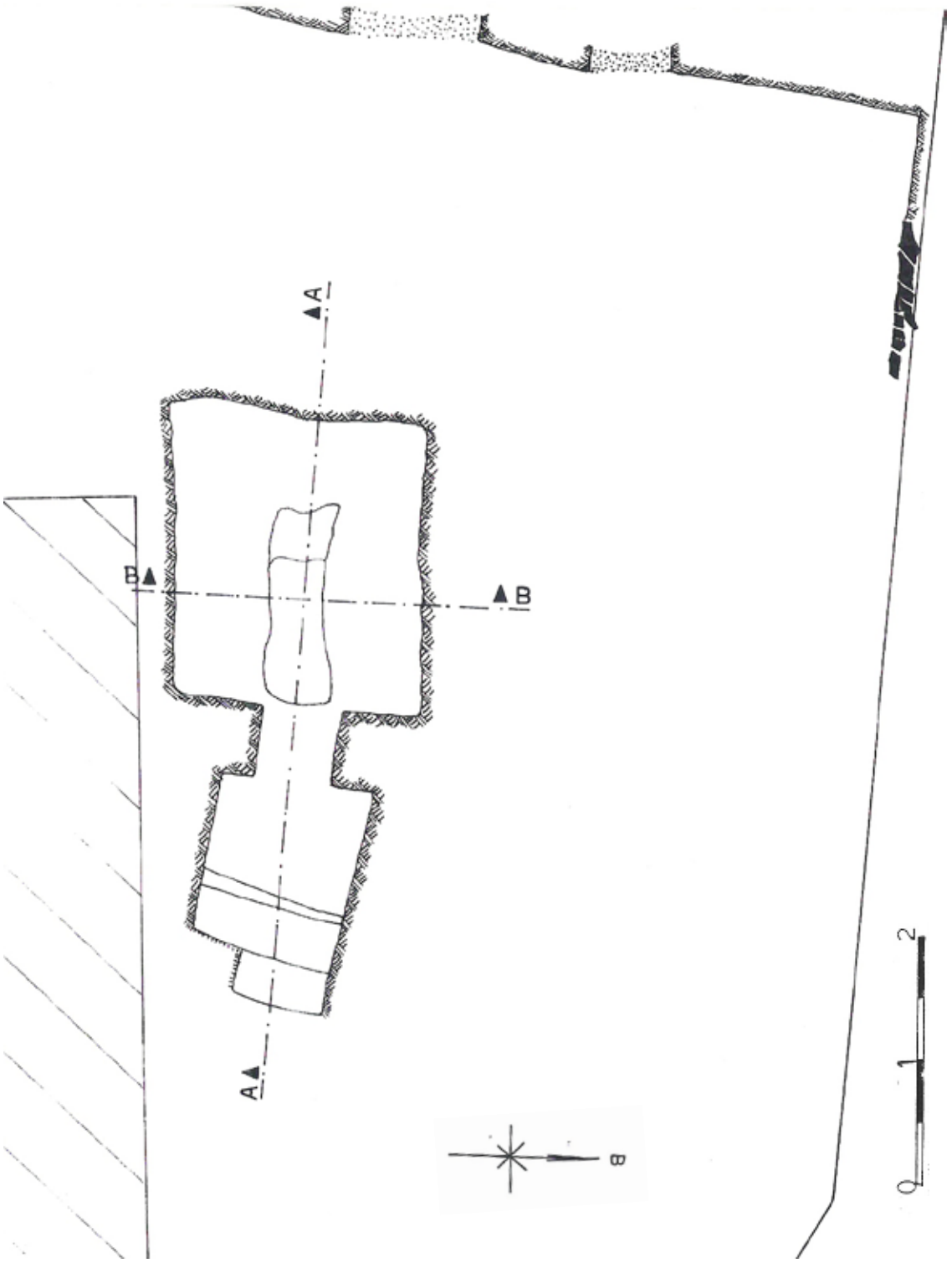

4. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (τομές)

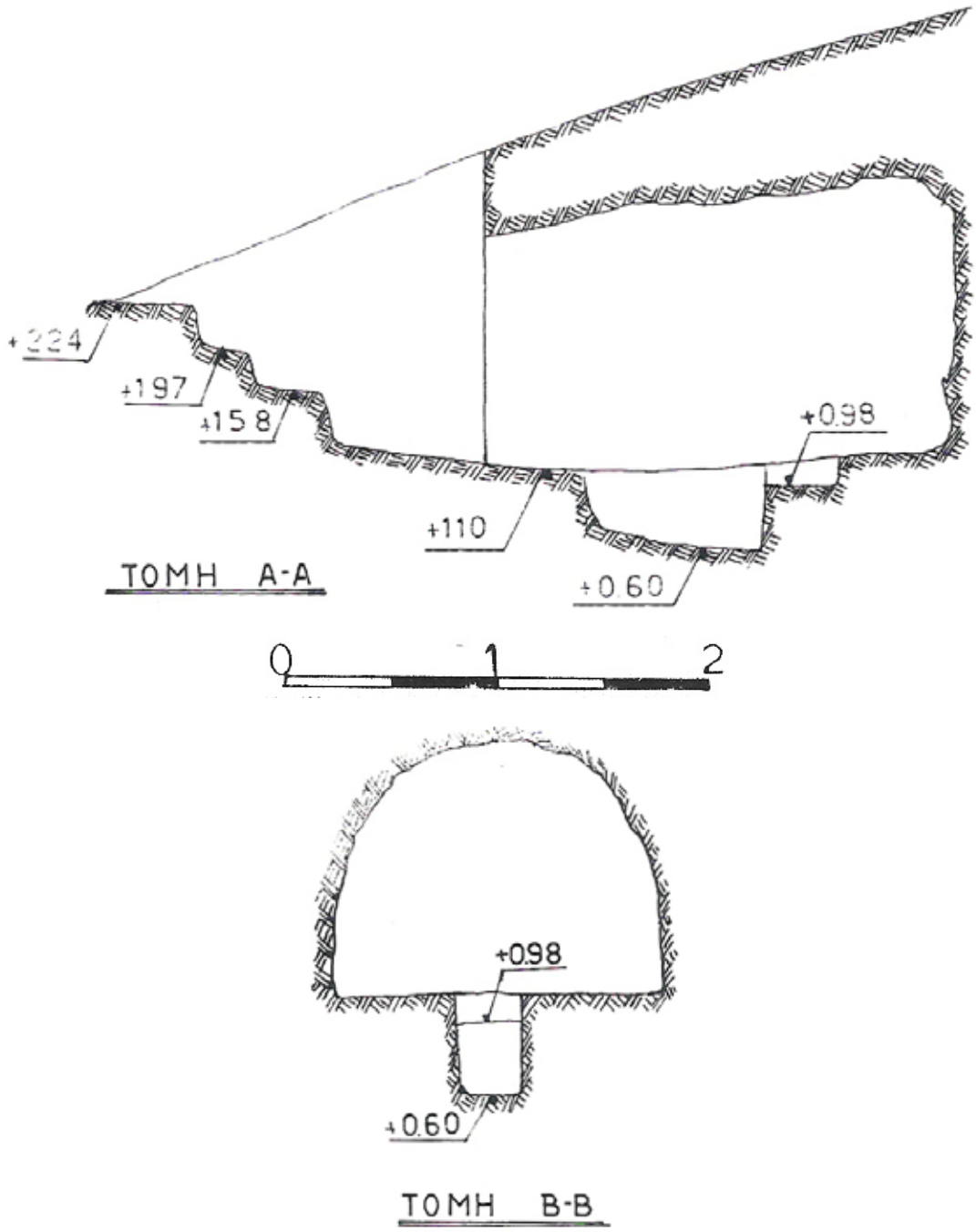

ΠΙΝΑΚΑΣ 59

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIII

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ6034

β. Κ6045

γ. Κ6053

δ. Κ6052

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

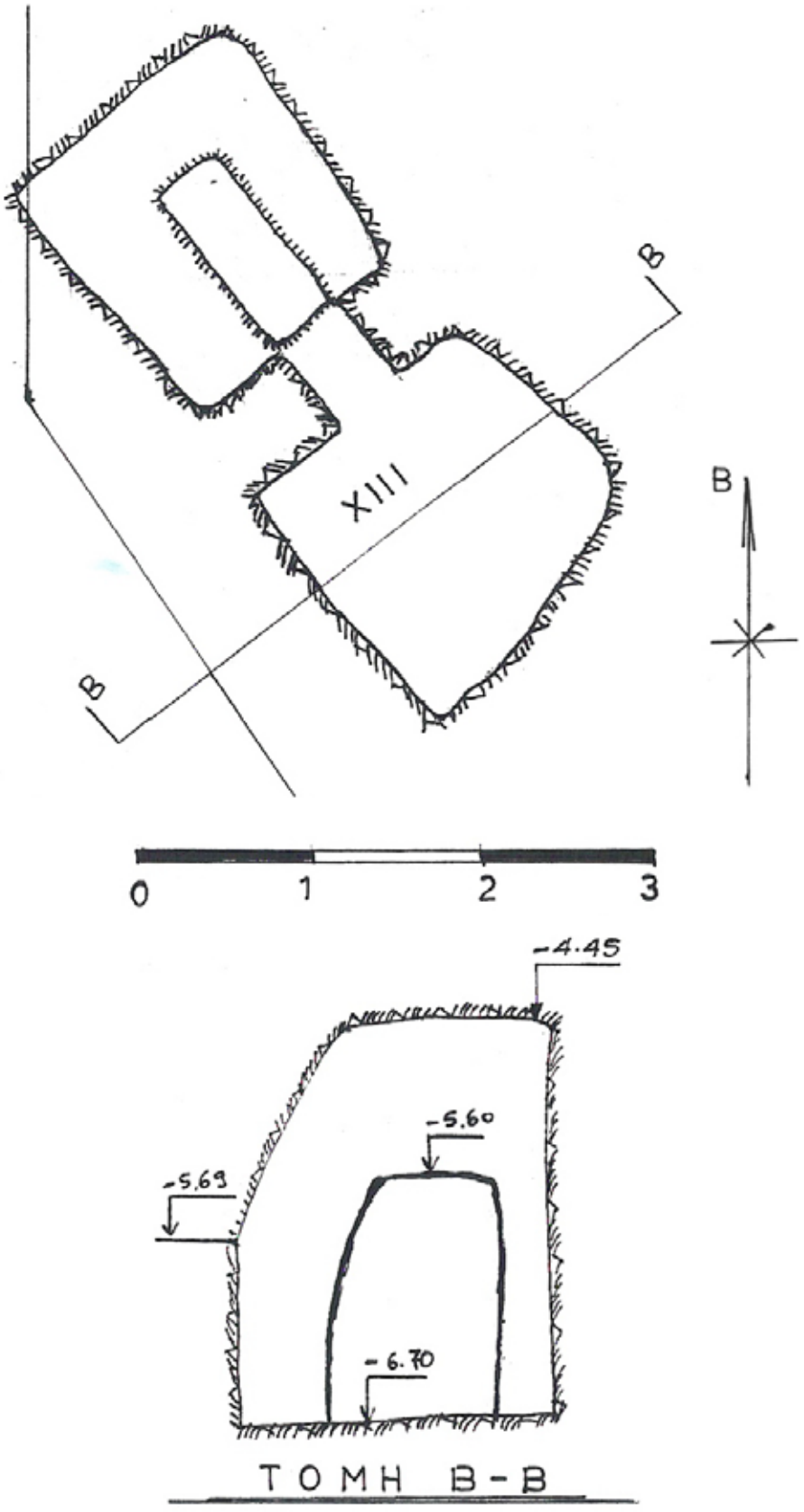

ΠΙΝΑΚΑΣ 60

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XIV

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

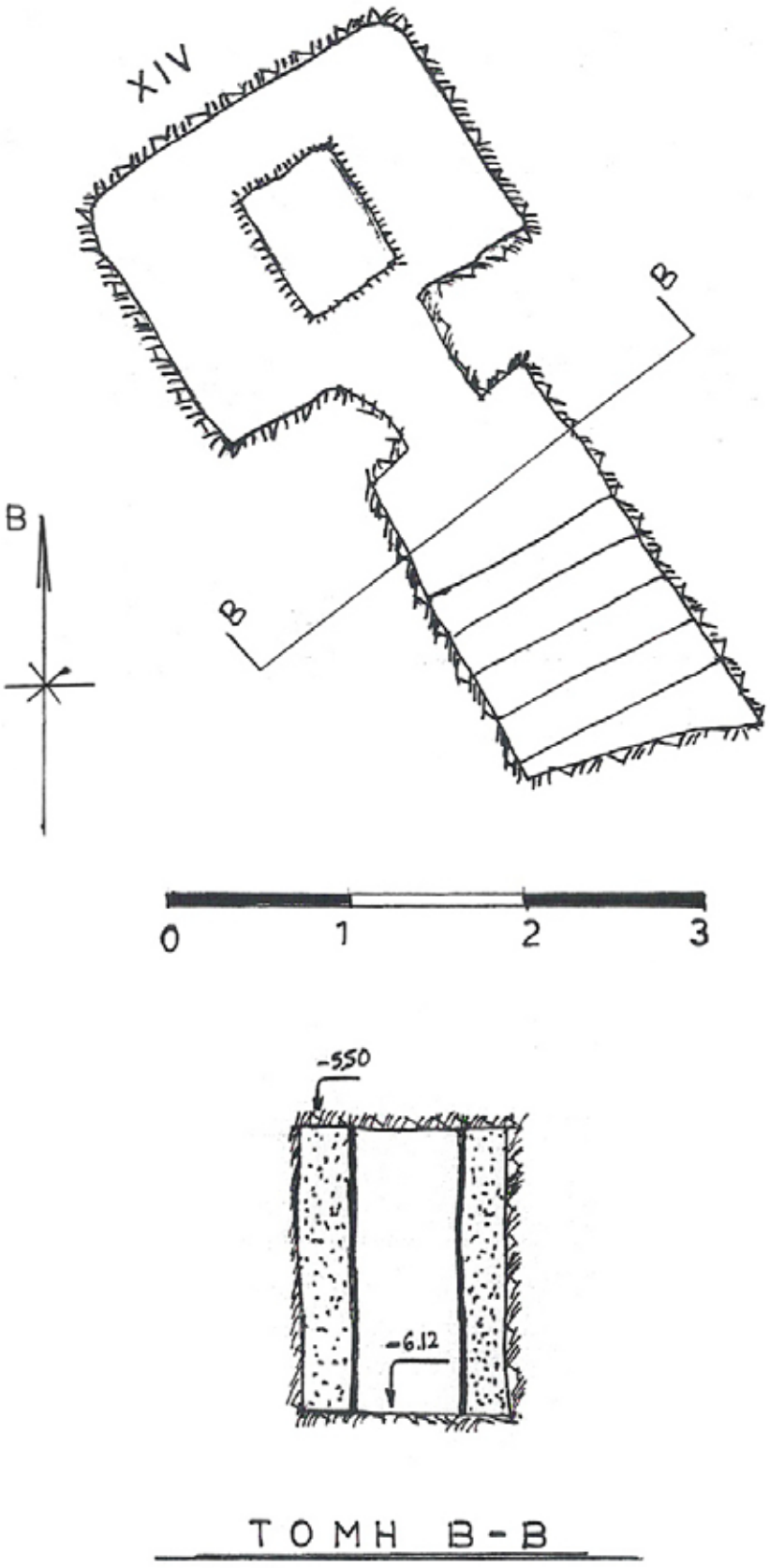

ΠΙΝΑΚΑΣ 61

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Χαρίση, τάφος XV

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ6040

β. Κ6024

γ. Κ6020

δ. Κ6011

ε.Κ6016

στ.Κ6021

ζ. Δ4922

η. Δ4932

θ. Δ4924

ι. Δ4925

ια.Δ4920

ιβ.Δ4927

ιγ. Δ4931

ιδ. Δ4928

ιε.Δ4933

ιστ. Δ4930

ιζ Δ4925

ιη. Δ4926

ιθ. Δ4929

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

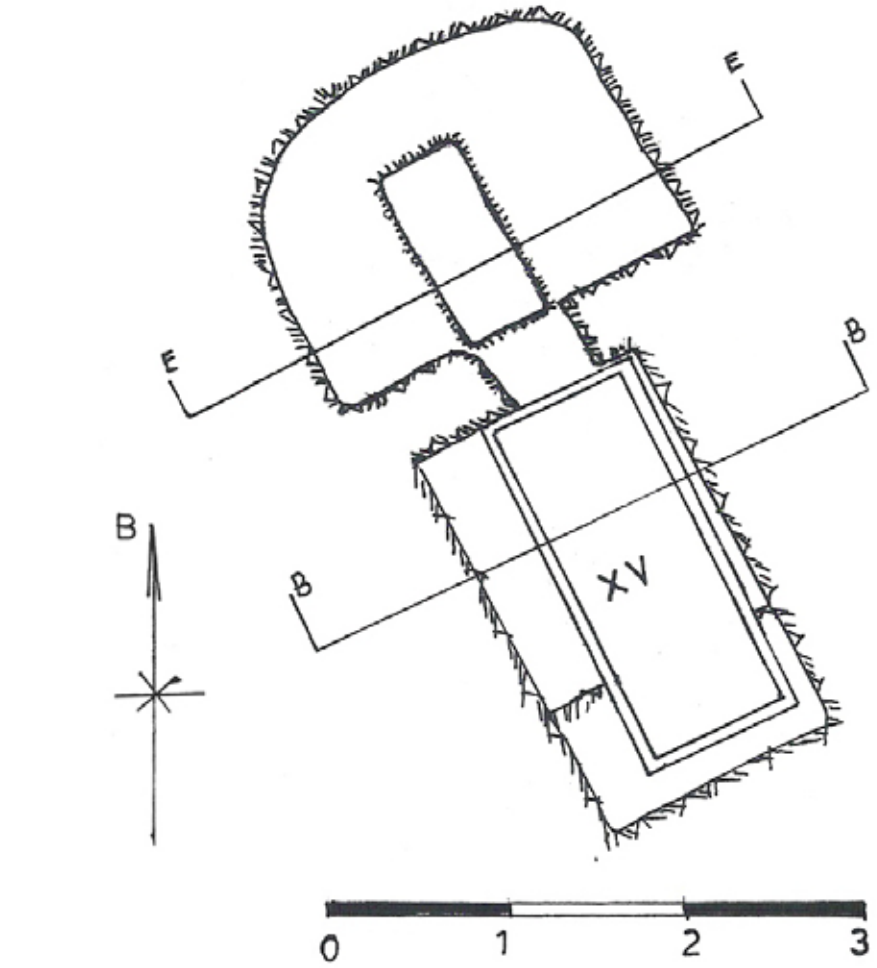

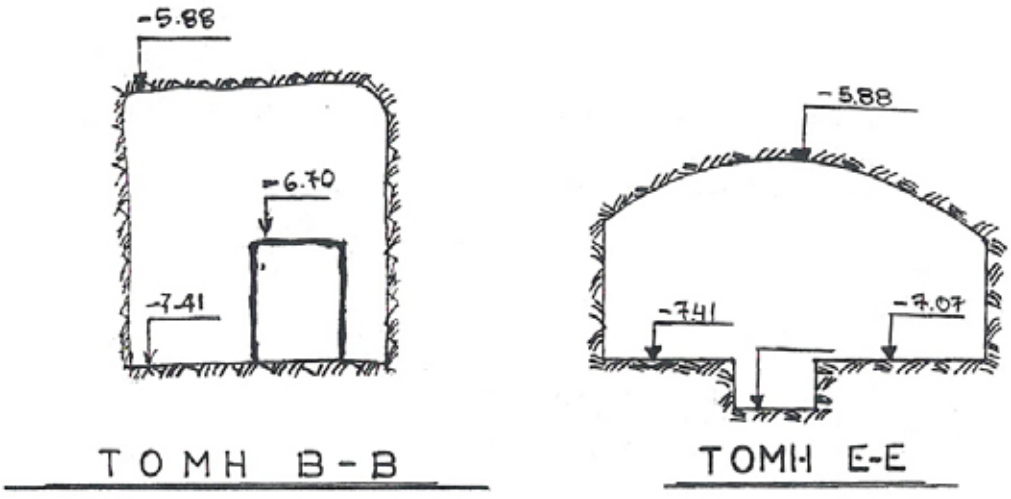

ΠΙΝΑΚΑΣ 62

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος Ι

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ7712 β. Κ6331 γ. Κ7669

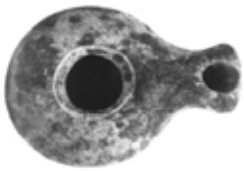

δ. Κ6328 ε.Κ6384 στ. Κ6315

ζ. K6325

η. K7680

θ. K6352

ι. K7673

ια. K6350

ιβ. K6351

ιγ. K6336

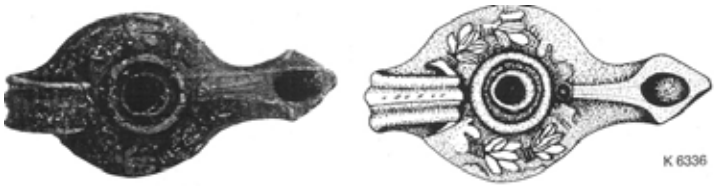

ιδ. K6338

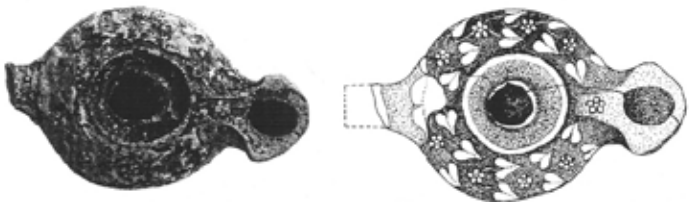

ιε. K6340

ιστ. K6347

ιζ. K6348

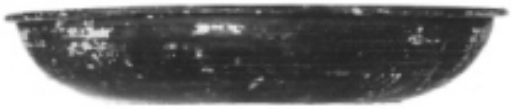

ιη. K7688

ιθ. K7693

κ. K6327

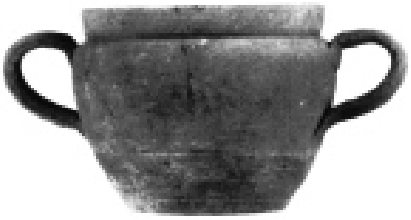

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

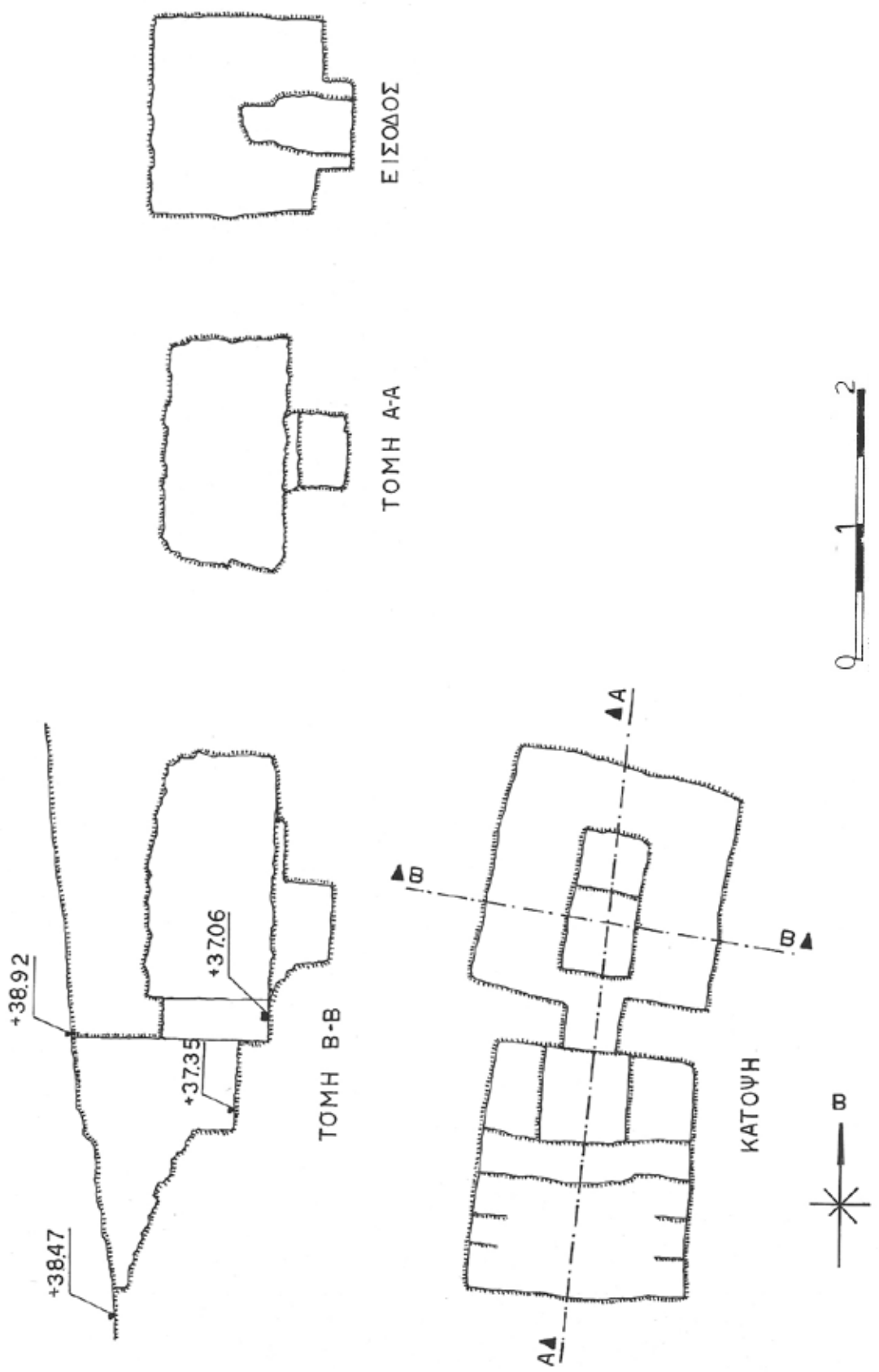

ΠΙΝΑΚΑΣ 63

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΙ

1. Άποψη του τάφου από ΝΑ

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ6356

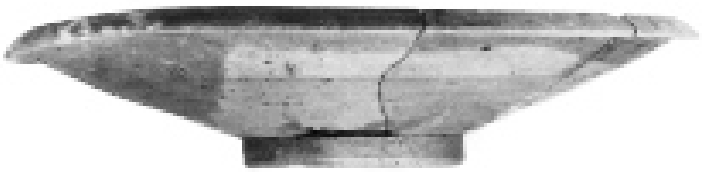

β. Κ6357

γ. Κ 6377

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

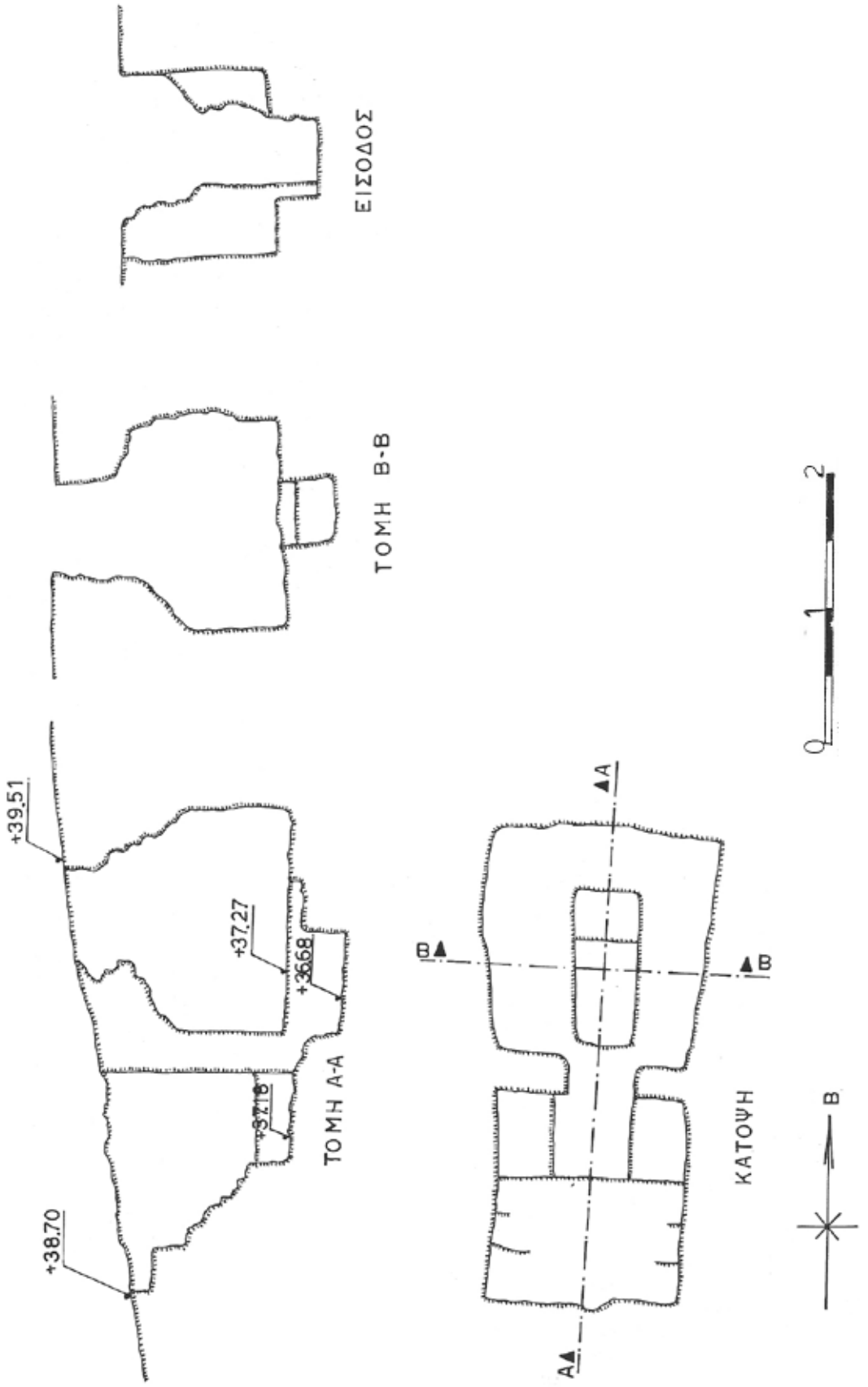

ΠΙΝΑΚΑΣ 64

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VI

1. Άποψη του τάφου από ΝΔ

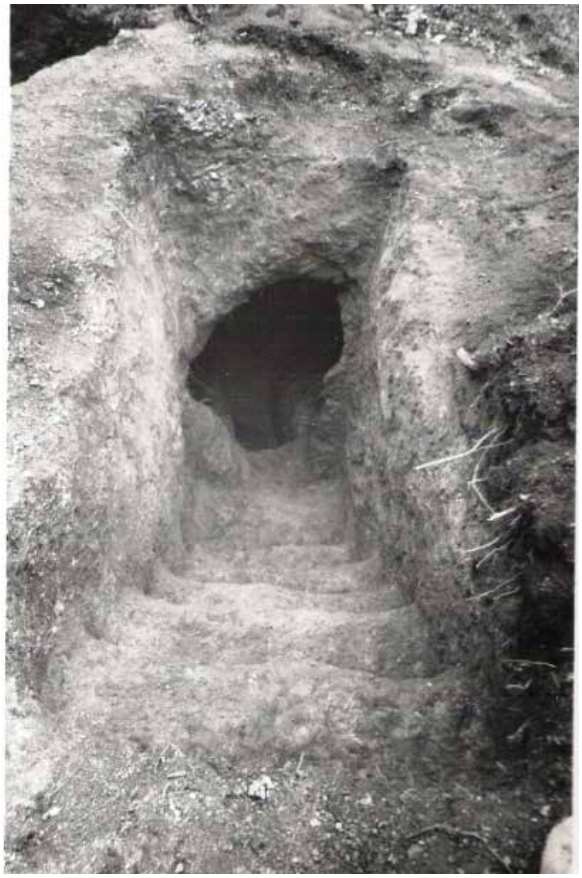

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

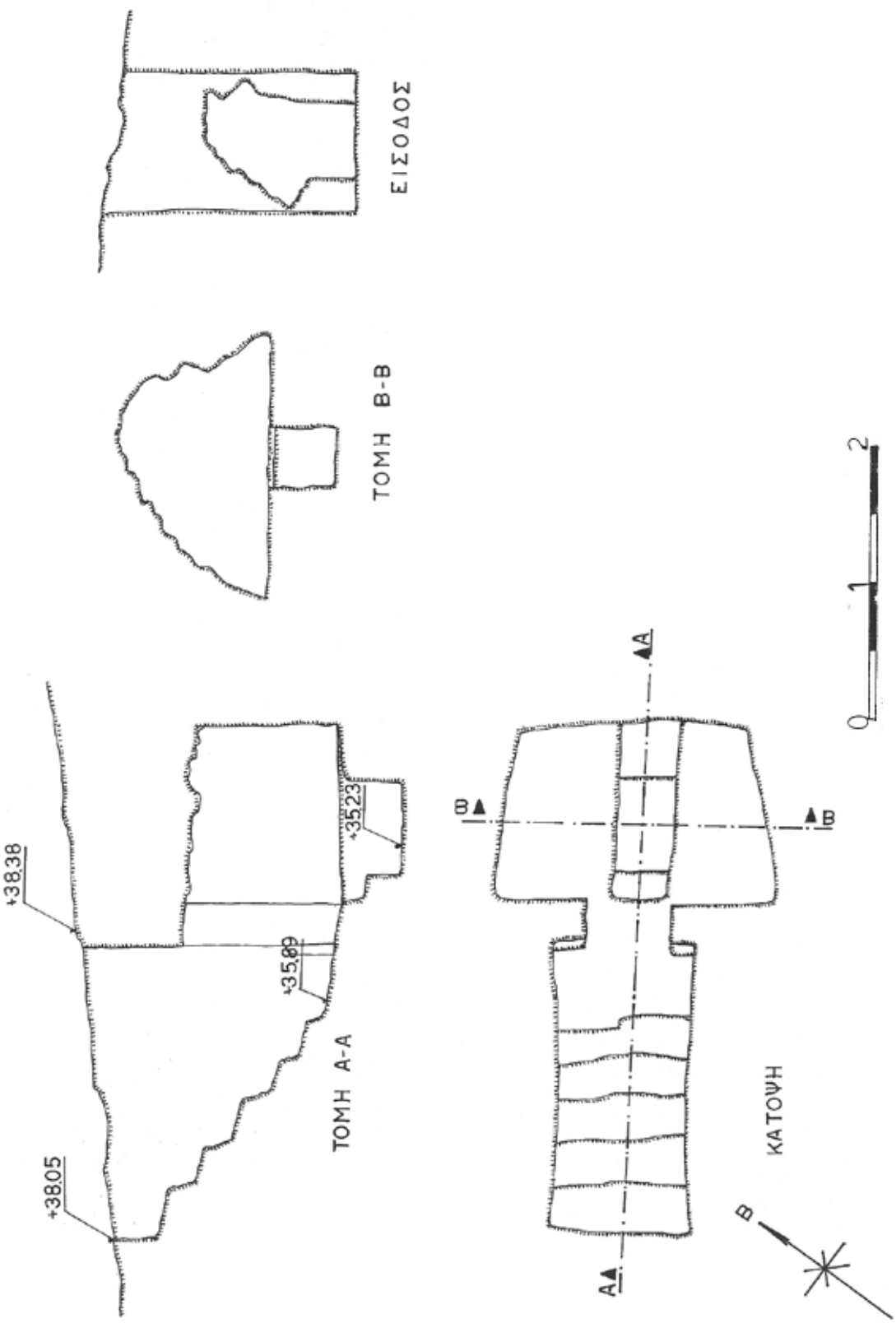

ΠΙΝΑΚΑΣ 65

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VII

1. Ο θάλαμος και η είσοδος

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ6382

β. Κ7660

γ. Κ7661

δ.Κ6399

ε. Κ7704

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

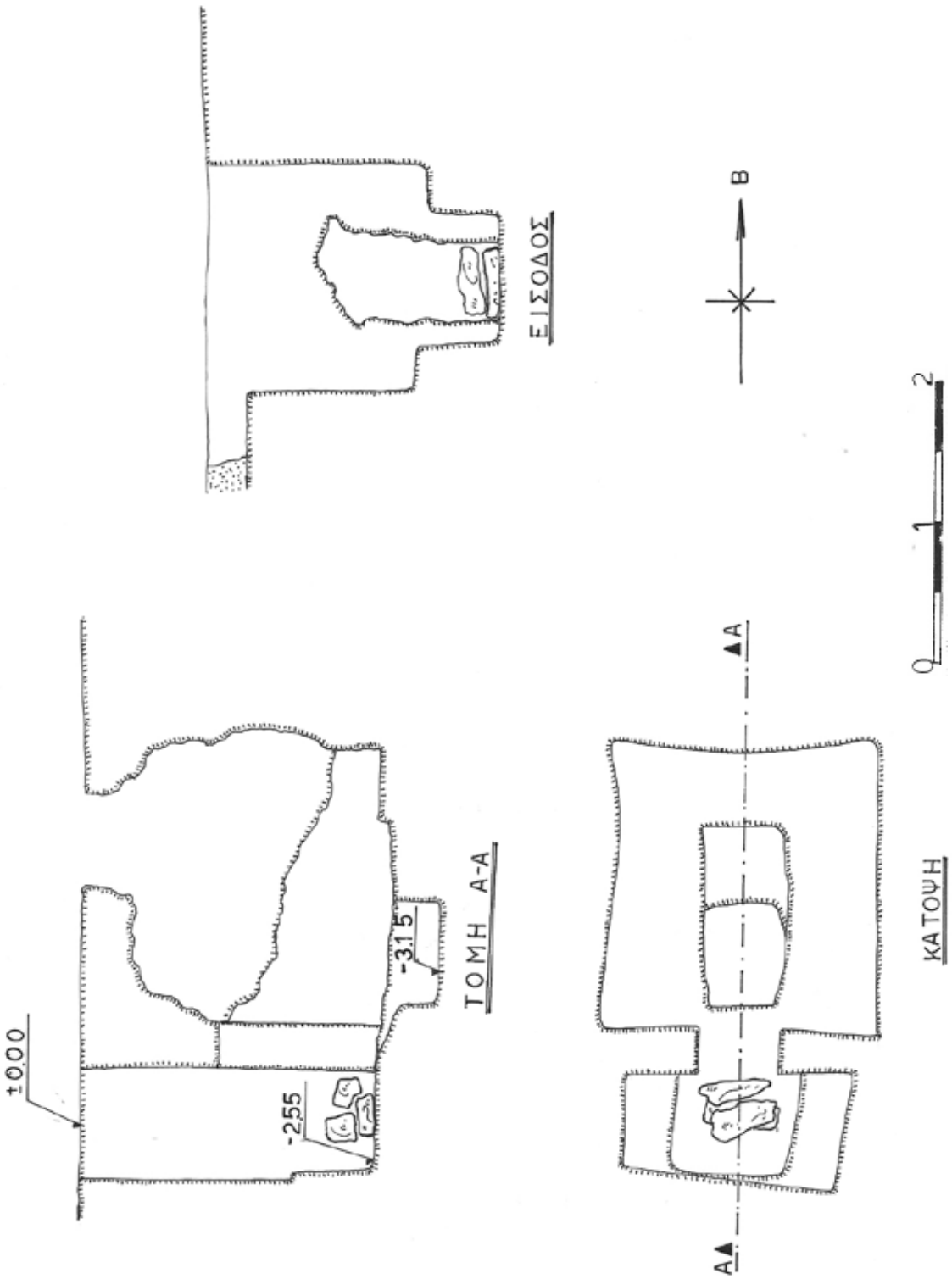

ΠΙΝΑΚΑΣ 66

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος VIII

1. Ο θάλαμος και η είσοδος

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

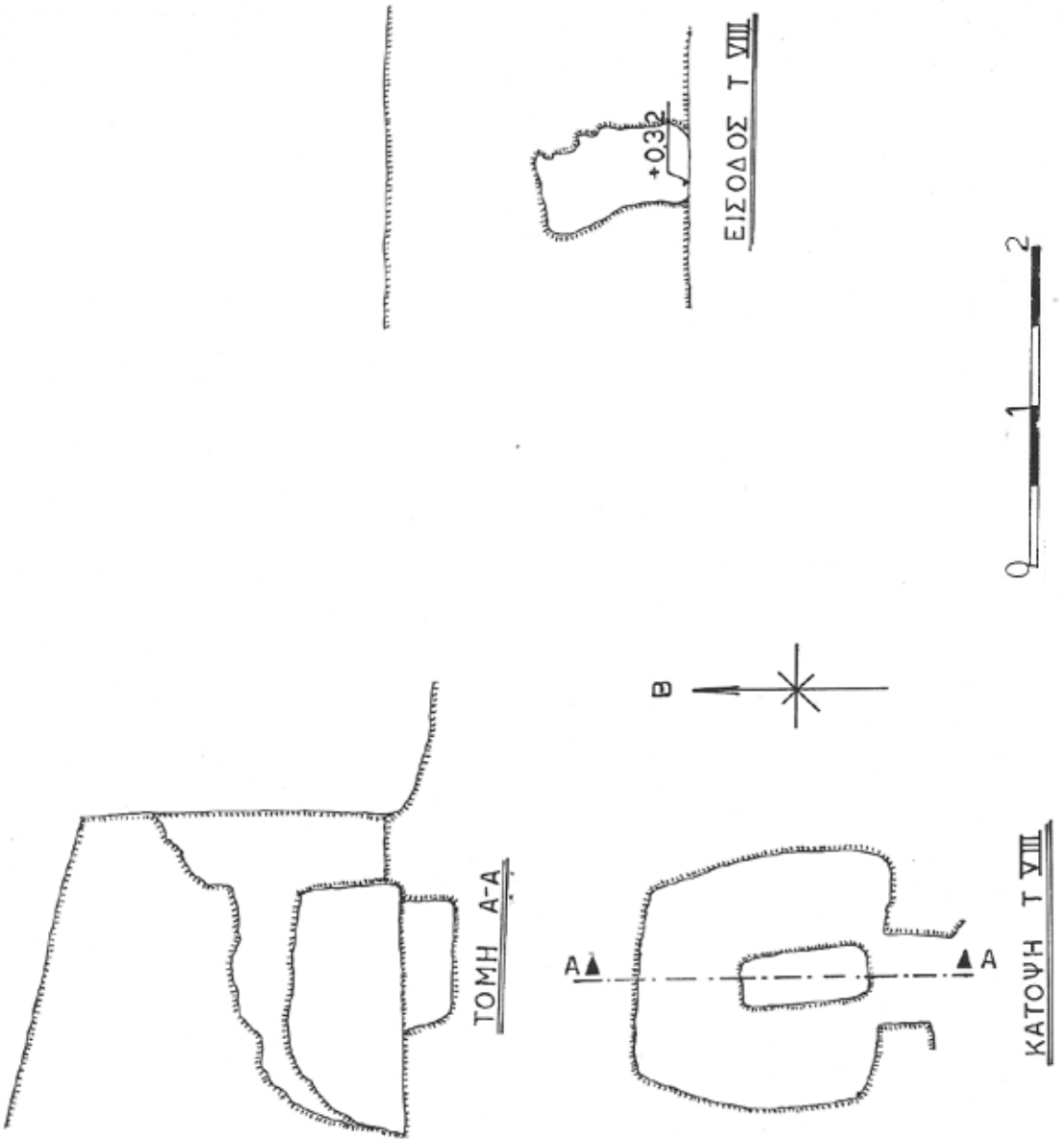

ΠΙΝΑΚΑΣ 67

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου, τάφος ΙΧ

1. Το εσωτερικό του θαλάμου από Δ

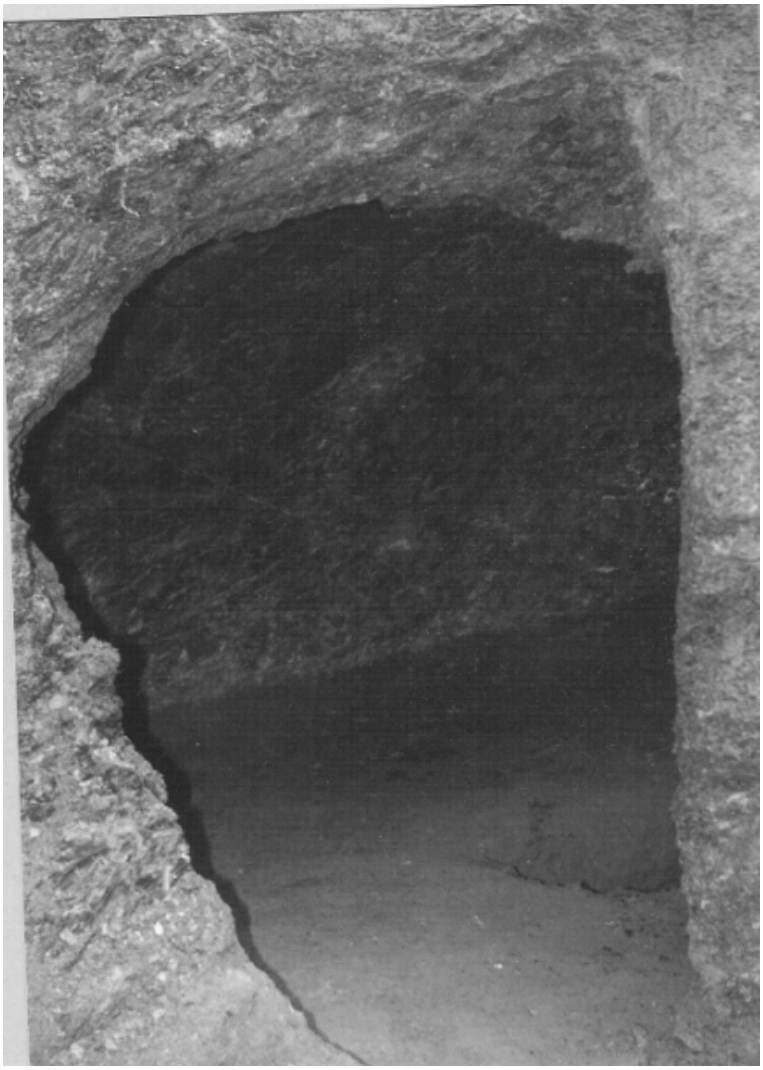

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ6395

β. Κ7706

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

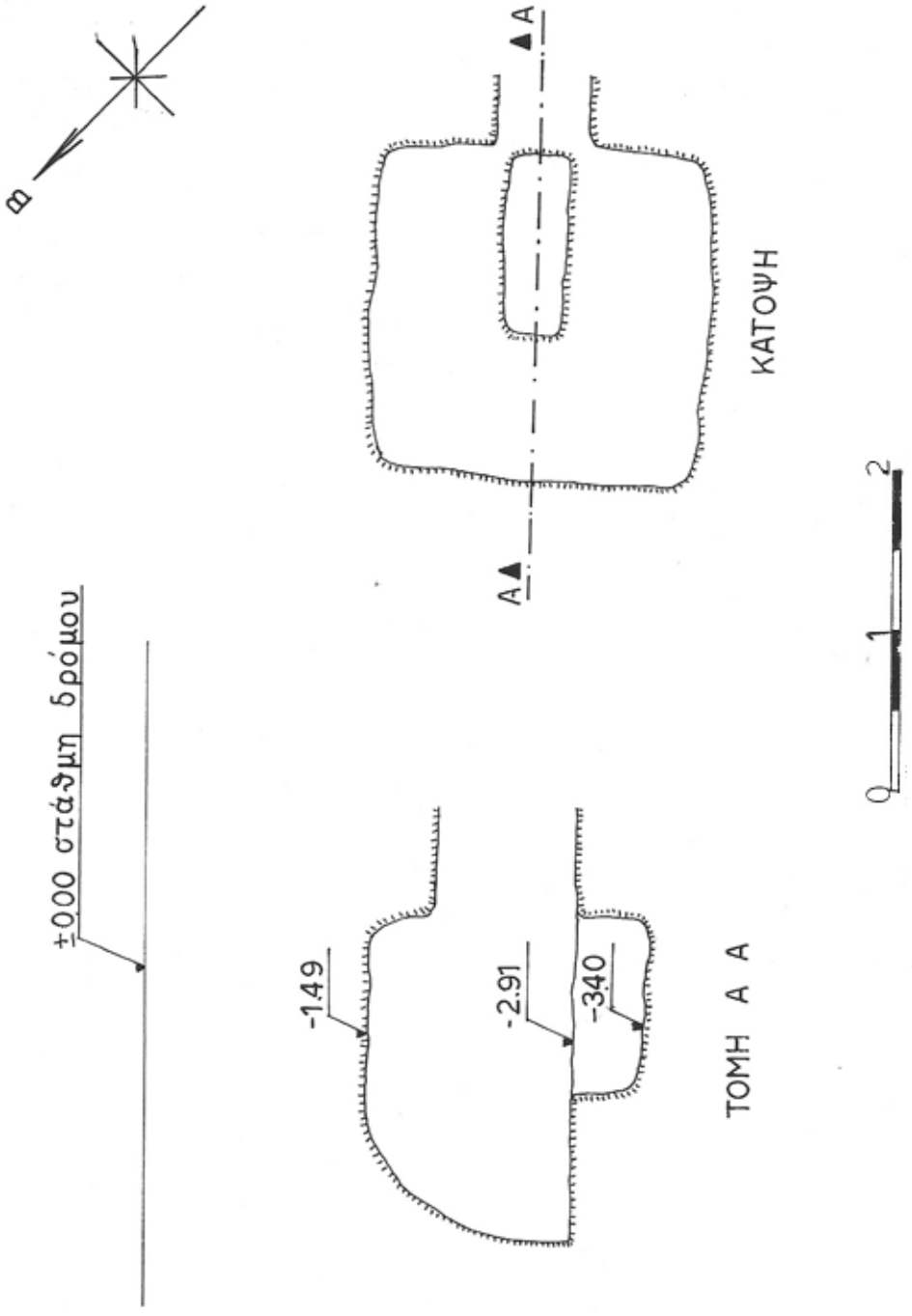

ΠΙΝΑΚΑΣ 68

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Γ. Σπυροπούλου

Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων

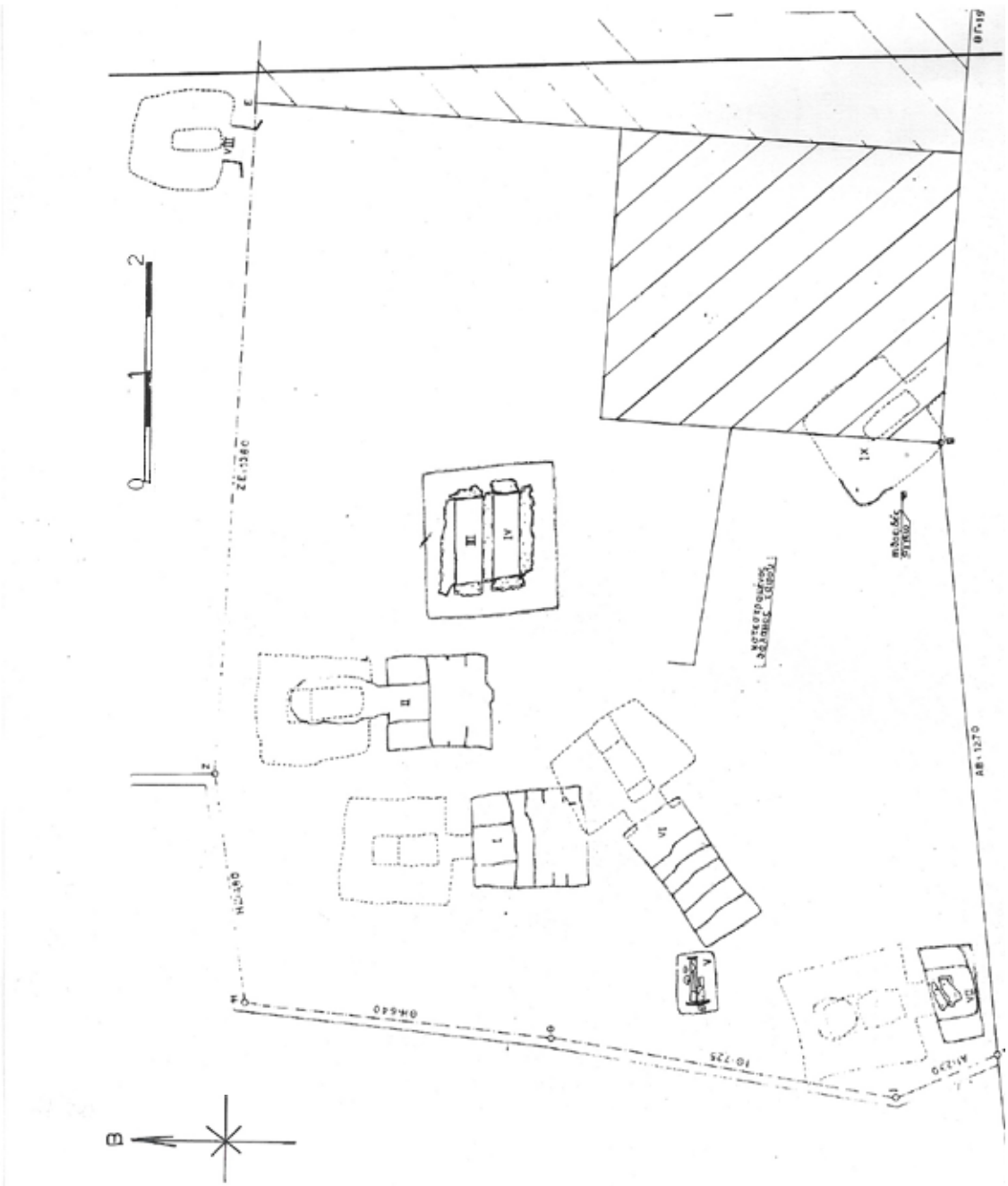

ΠΙΝΑΚΑΣ 69

Αχινός, λόφος ακρόπολης αρχαίου Εχίνου (κοινοτικά έργα), εκσκαφή χάνδακα για την τοποθέτηση αγωγών ύδρευσης σε κοινοτικό δρόμο στις ΝΔ παρυφές του λόφου, όπου η ακρόπολη του αρχαίου Εχίνου, τάφος Ι

1. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

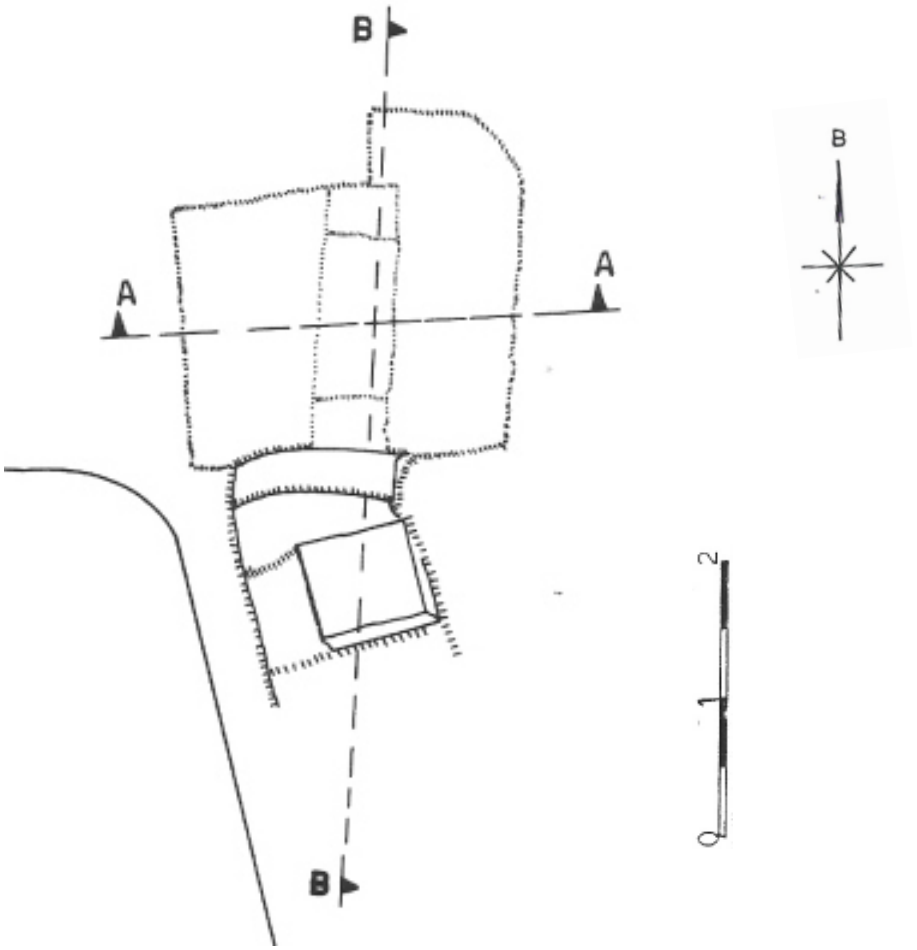

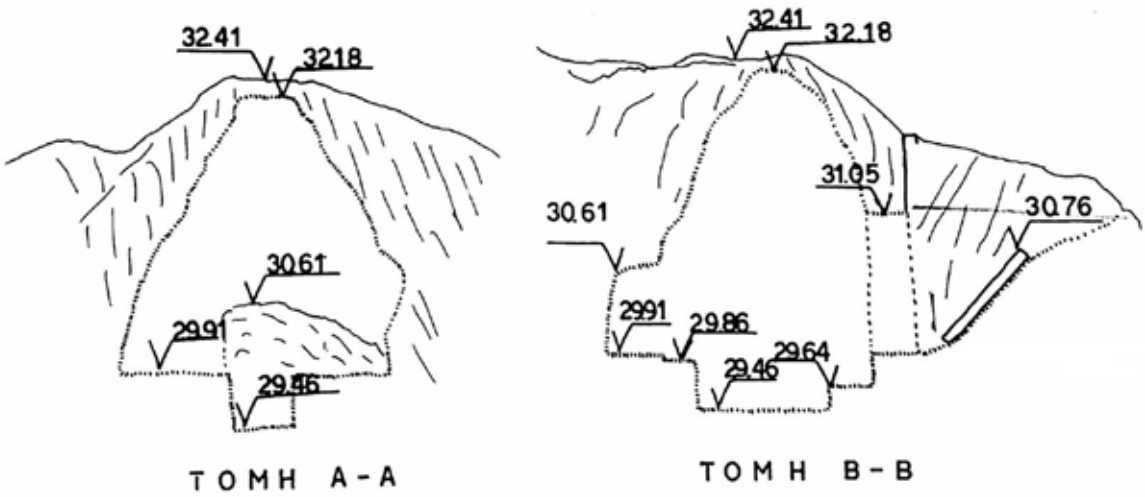

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ7428 β. Κ7429 γ. Κ7427 δ. Κ7438

ΠΙΝΑΚΑΣ 70

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Αθ. Παπαλεξοπούλου, τάφος ΙΙΙ

1. Ο θάλαμος

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ7991

β. Κ7858

γ.Κ7993

δ. Κ7994

ε. Κ7987

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

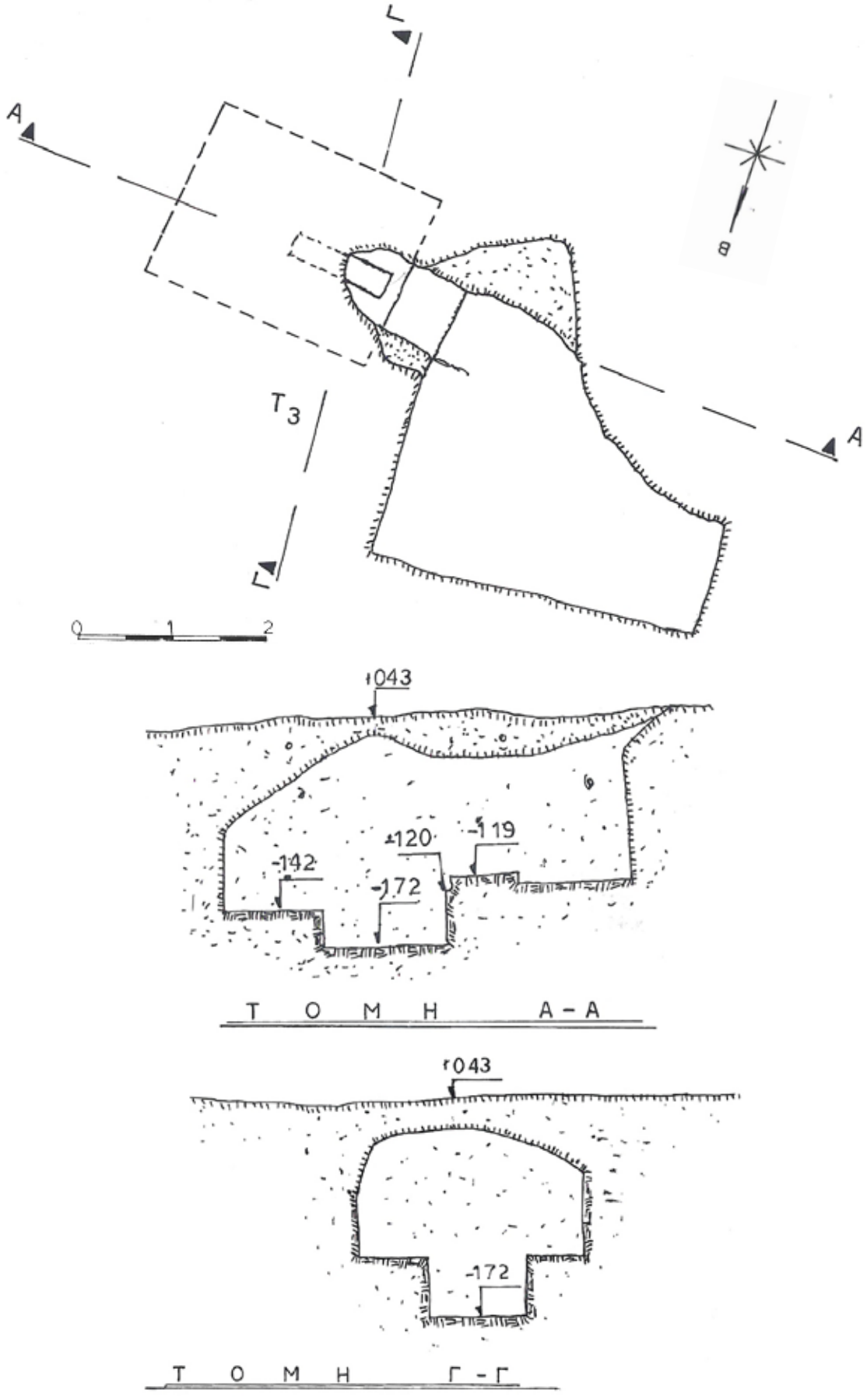

ΠΙΝΑΚΑΣ 71

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος IV

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ9093

β. Κ9020

γ. Κ9015

δ. Κ9014

ΠΙΝΑΚΑΣ 72

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφος VII

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ9029

β. Κ9111

γ. Κ9112

ΠΙΝΑΚΑΣ 73

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Ε. Αρμυριώτη, τάφοι IV και VII

Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV και VII

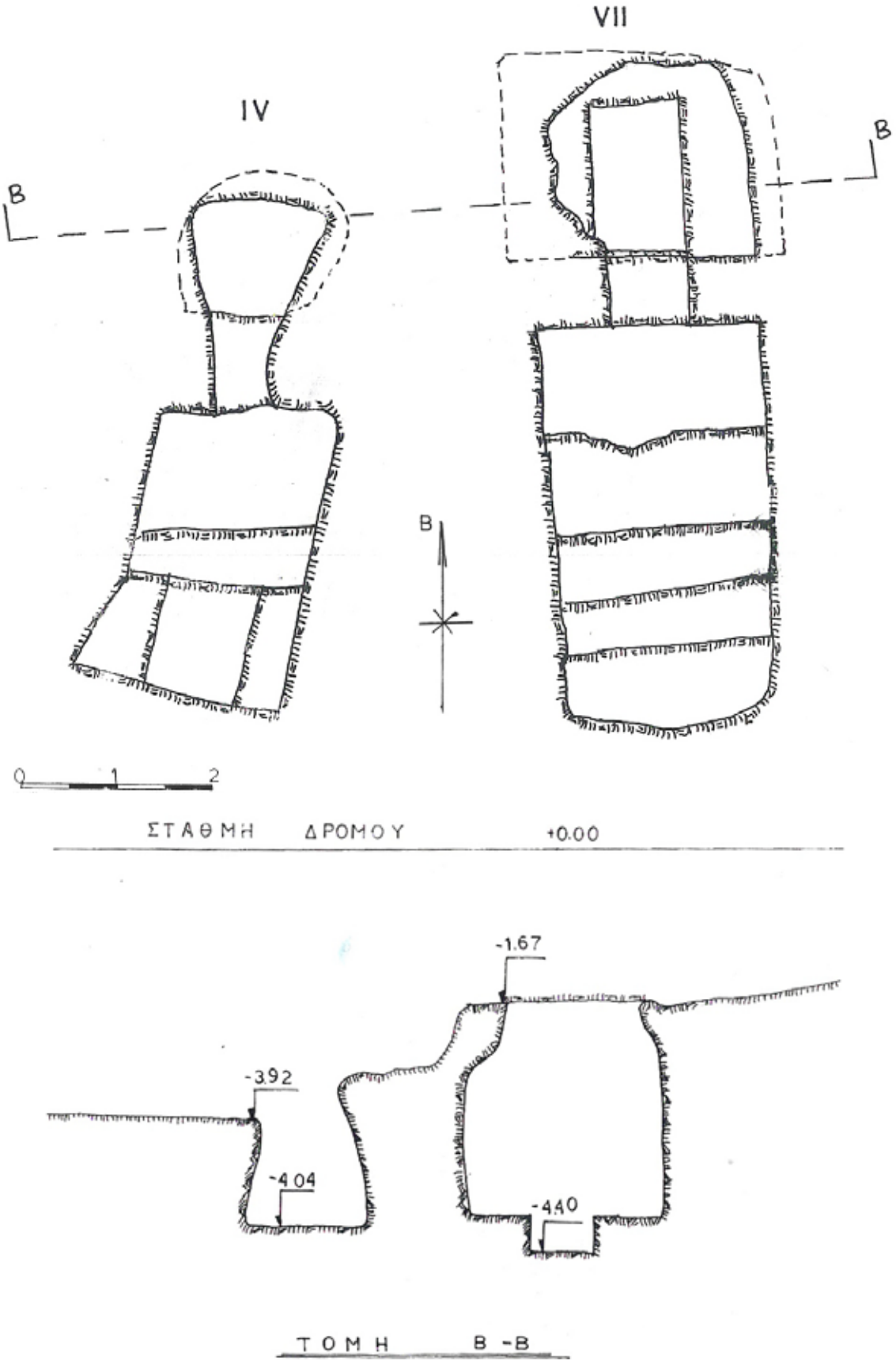

ΠΙΝΑΚΑΣ 74

Αχινός, οικ. ιδ. Ευαγ. Αρμυριώτη, τάφος XIX

Ο θάλαμος

ΠΙΝΑΚΑΣ 75

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Σ. Μπλούνα

1. Άποψη του τάφου από Α

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α.Κ9642 β. Κ9637 γ. Κ9699

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

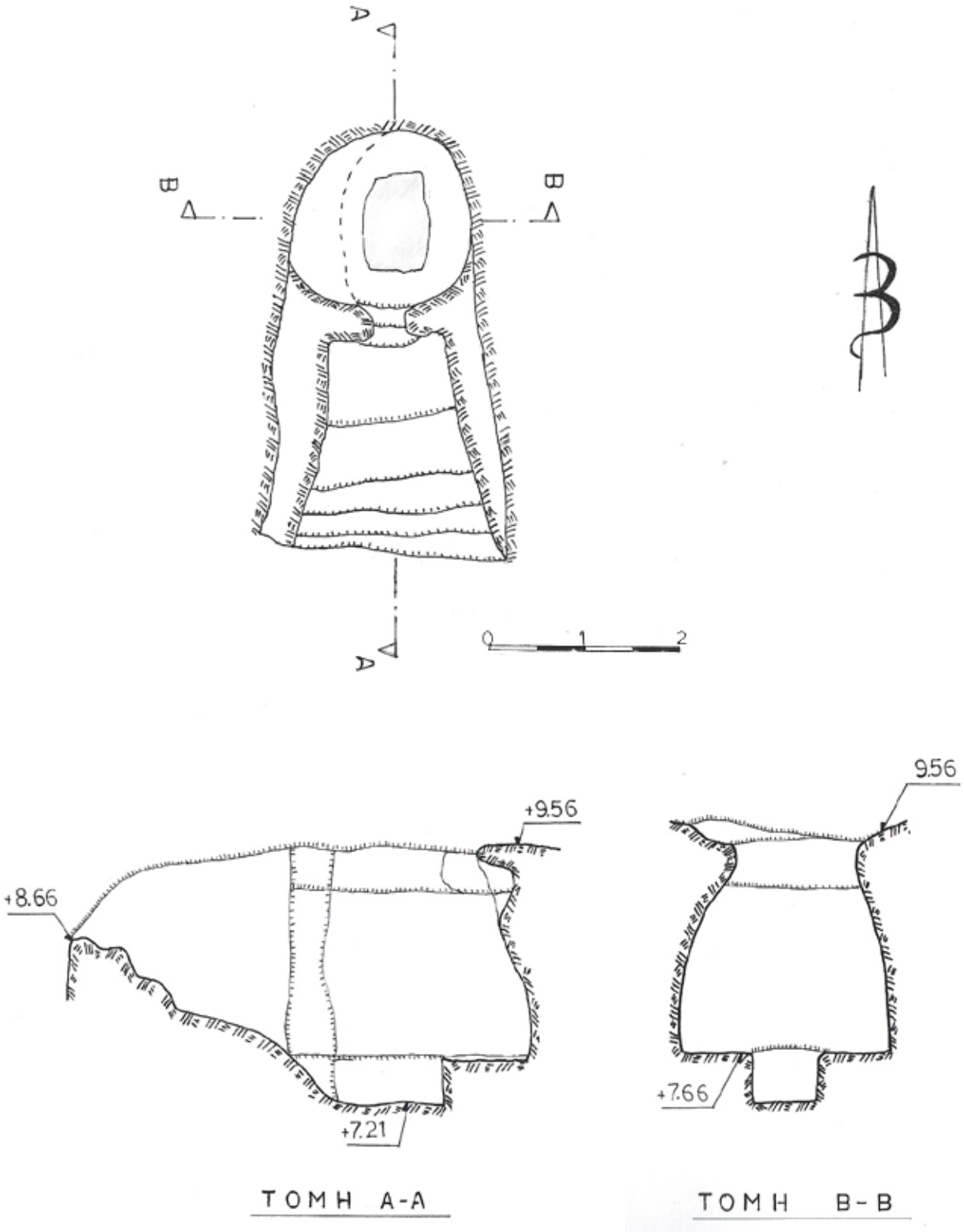

ΠΙΝΑΚΑΣ 76

Αχινός, οδός Εχίνου και 28ης Οκτωβρίου, οικόπεδο ιδ. Γ. και Π. Καρανάσιου, τάφος XI

1. Άποψη της εισόδου του τάφου

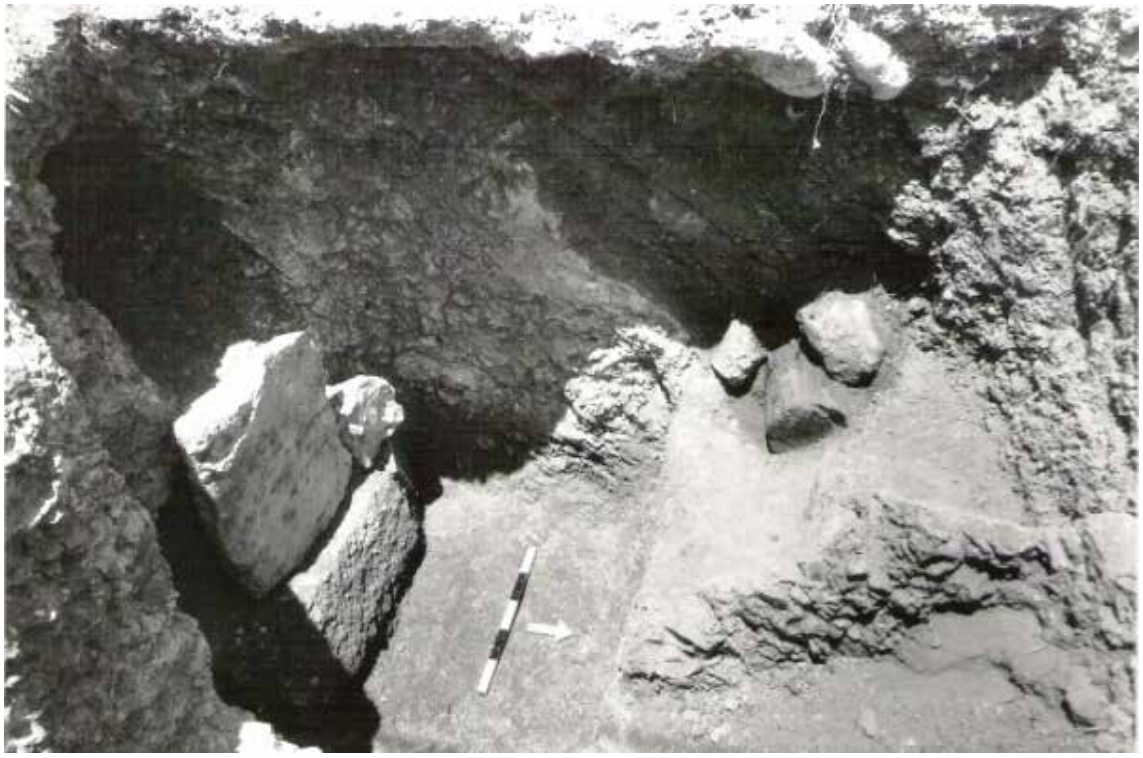

ΠΙΝΑΚΑΣ 77

Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

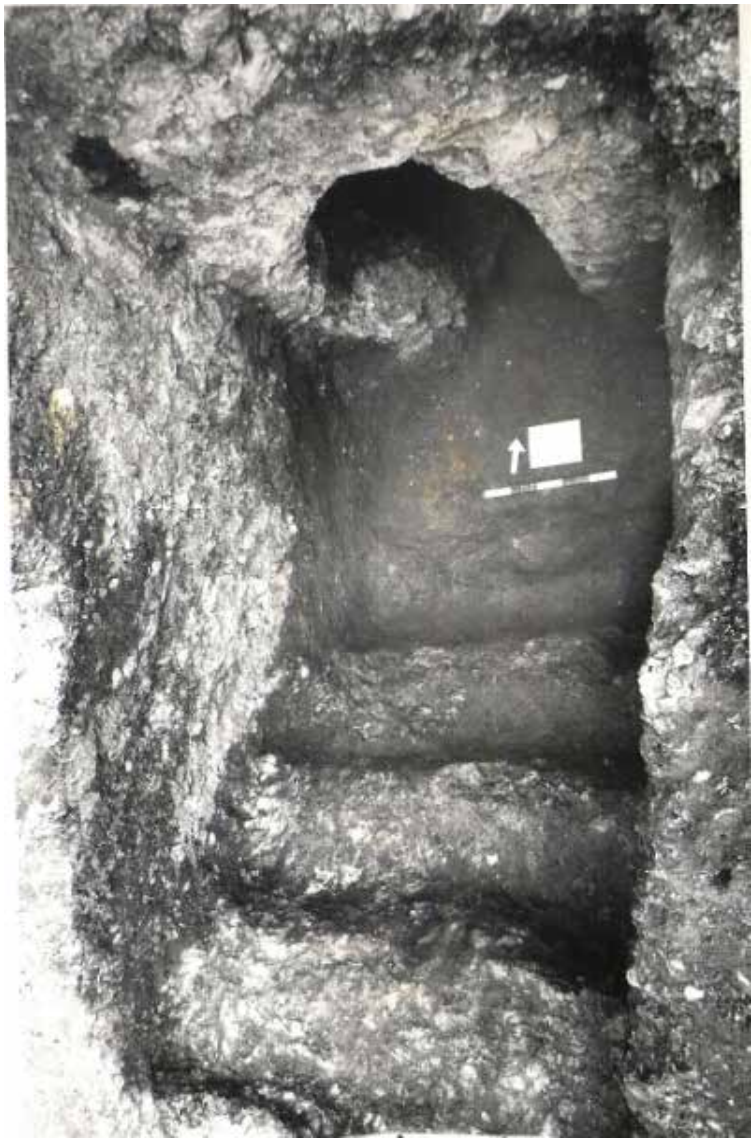

2. Ενδεικτικά ευρήματα τάφου

α. Κ9281

β. Κ9269

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

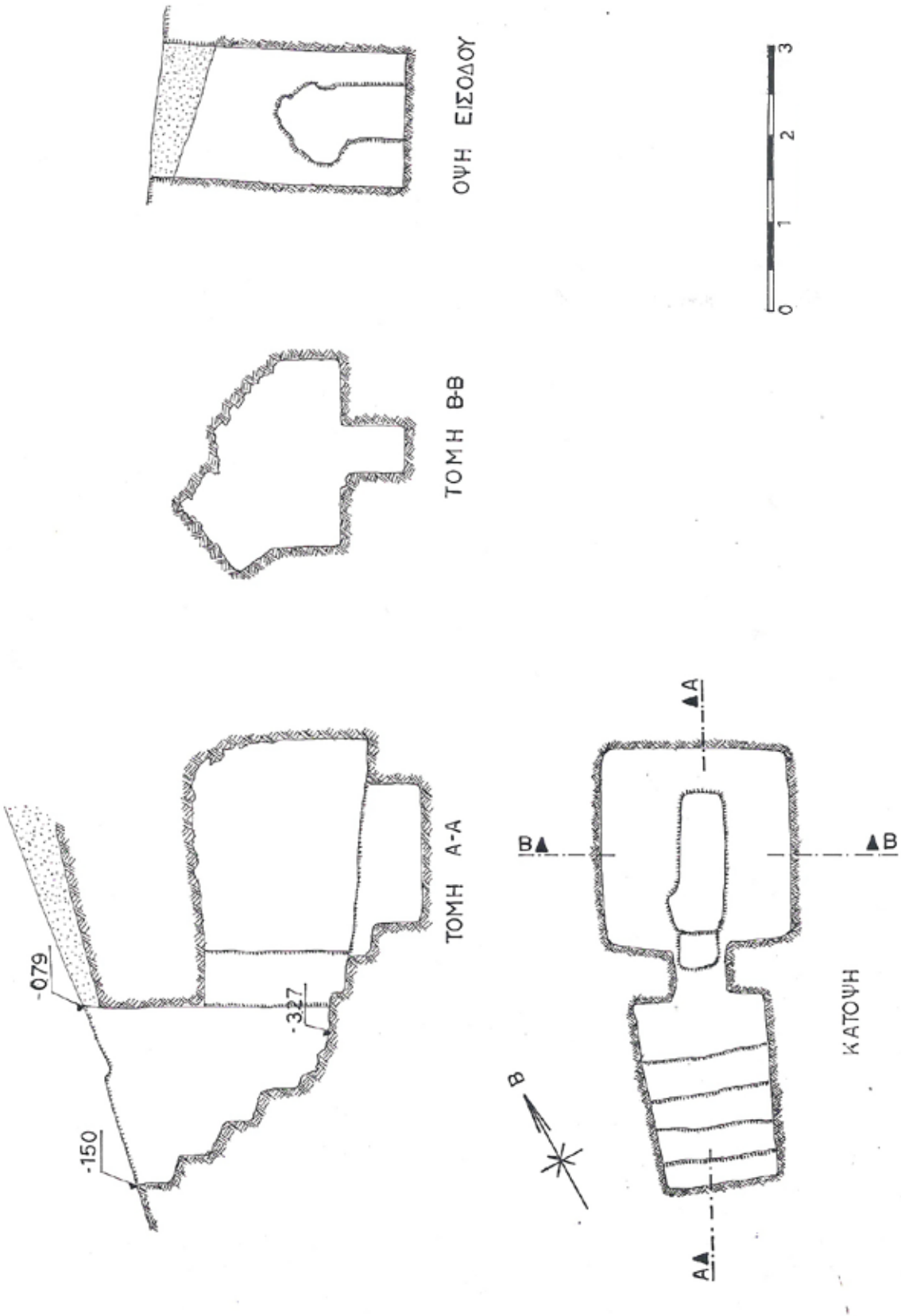

ΠΙΝΑΚΑΣ 78

Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XVI

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

2. Εύρημα από τον τάφο

K9265

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

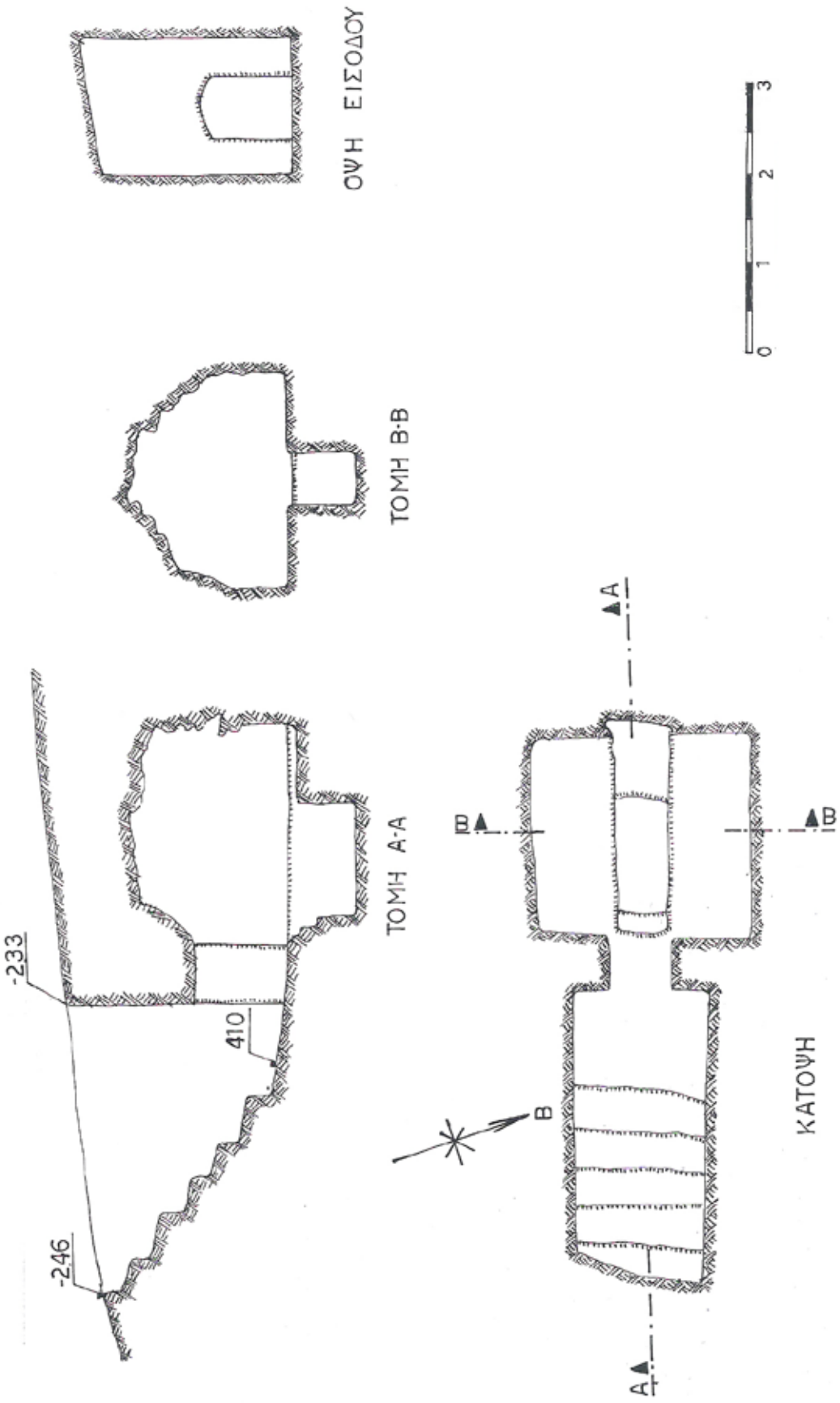

ΠΙΝΑΚΑΣ 79

Αχινός, οδός Εχίνου και Αριστοφάνους, οικόπεδο ιδ. Θ. και Ε. Νταλαρίζου, τάφος XXX

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

2. Ενδεικτικά ευρήματα τάφου

α. K9305

β. K9311

γ. K9318

δ. K9320

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

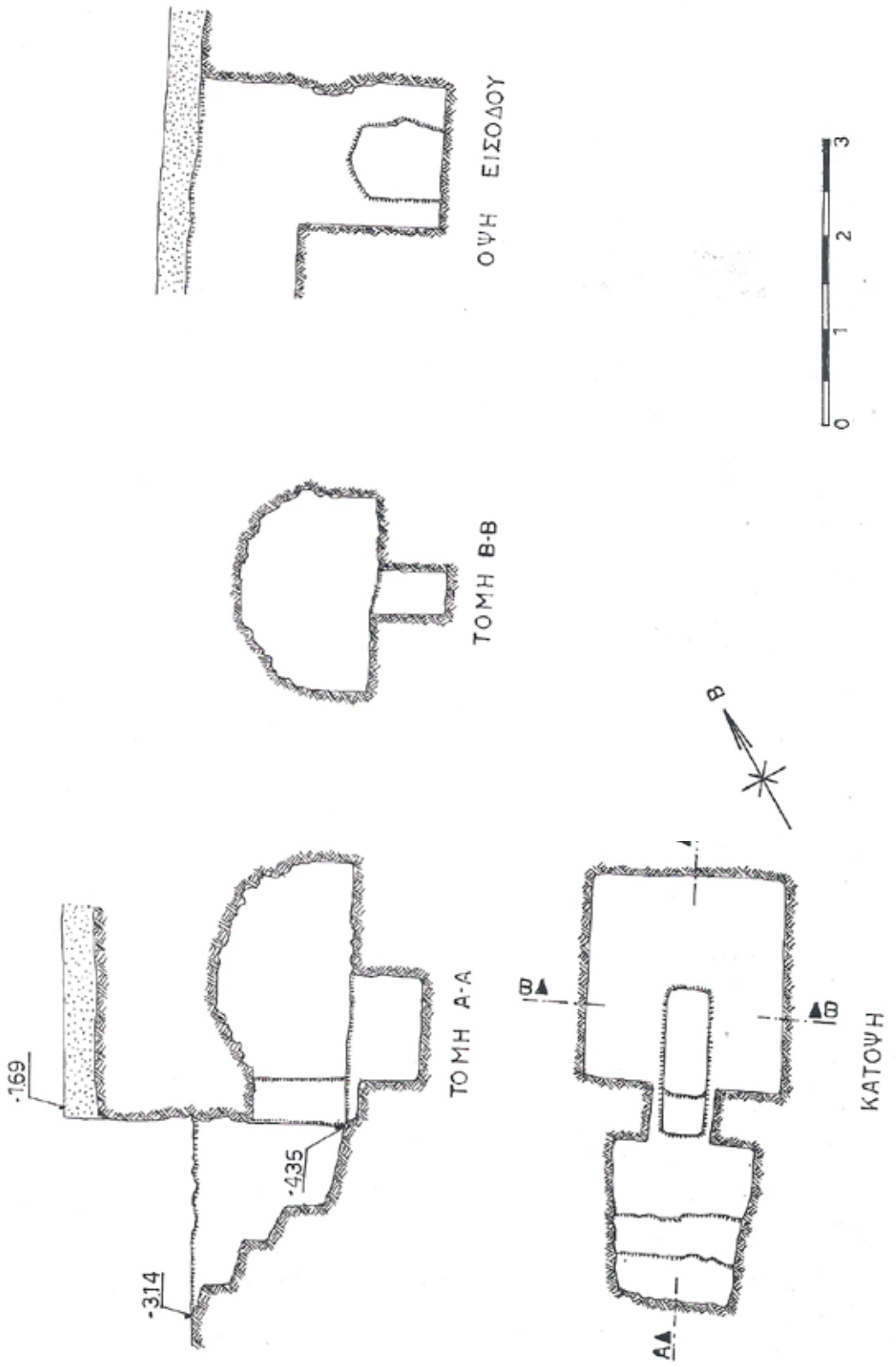

ΠΙΝΑΚΑΣ 80

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXII

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

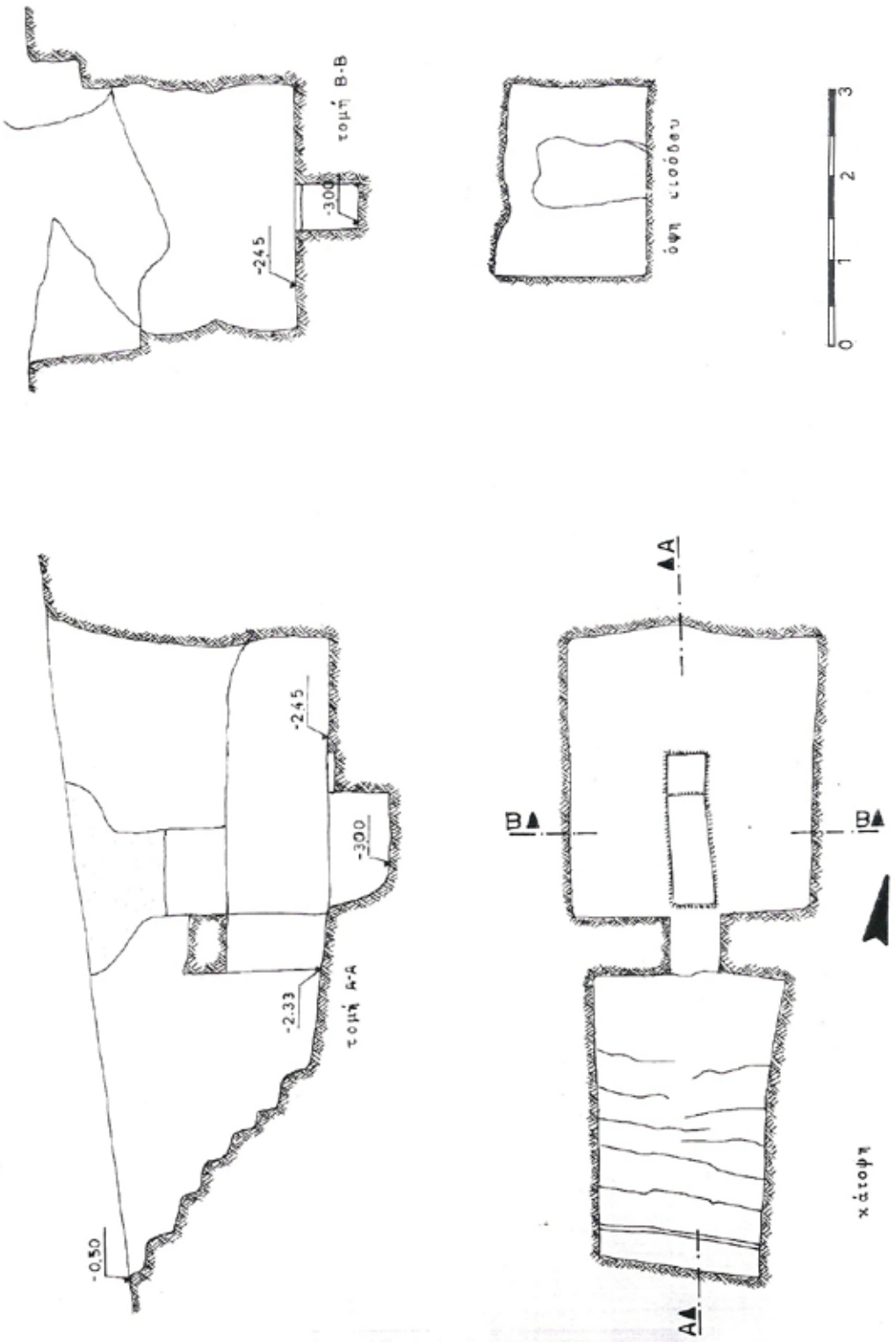

ΠΙΝΑΚΑΣ 81

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXVIII

1. Άποψη του θαλάμου και της εισόδου από Β

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

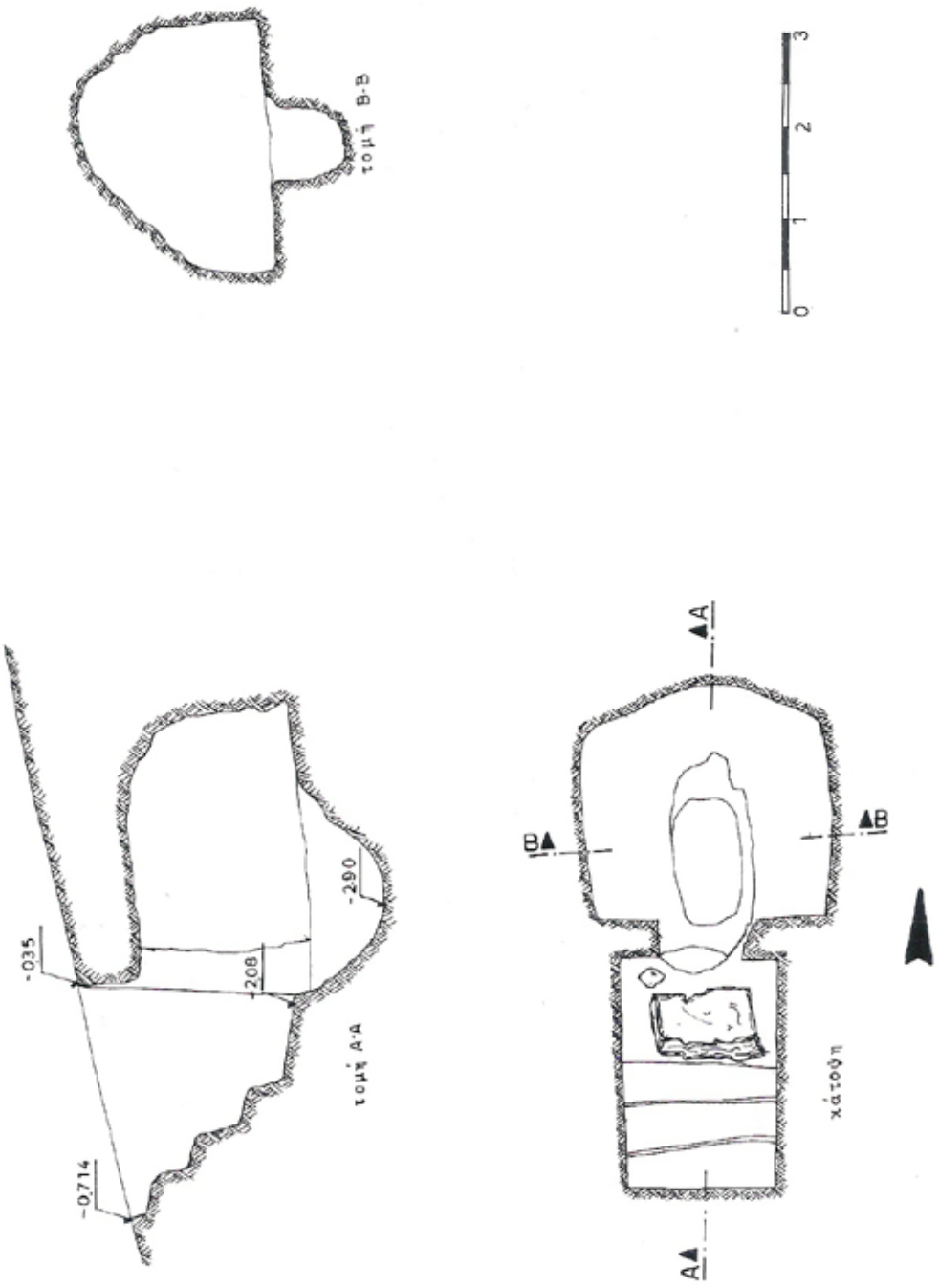

ΠΙΝΑΚΑΣ 82

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXIII

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

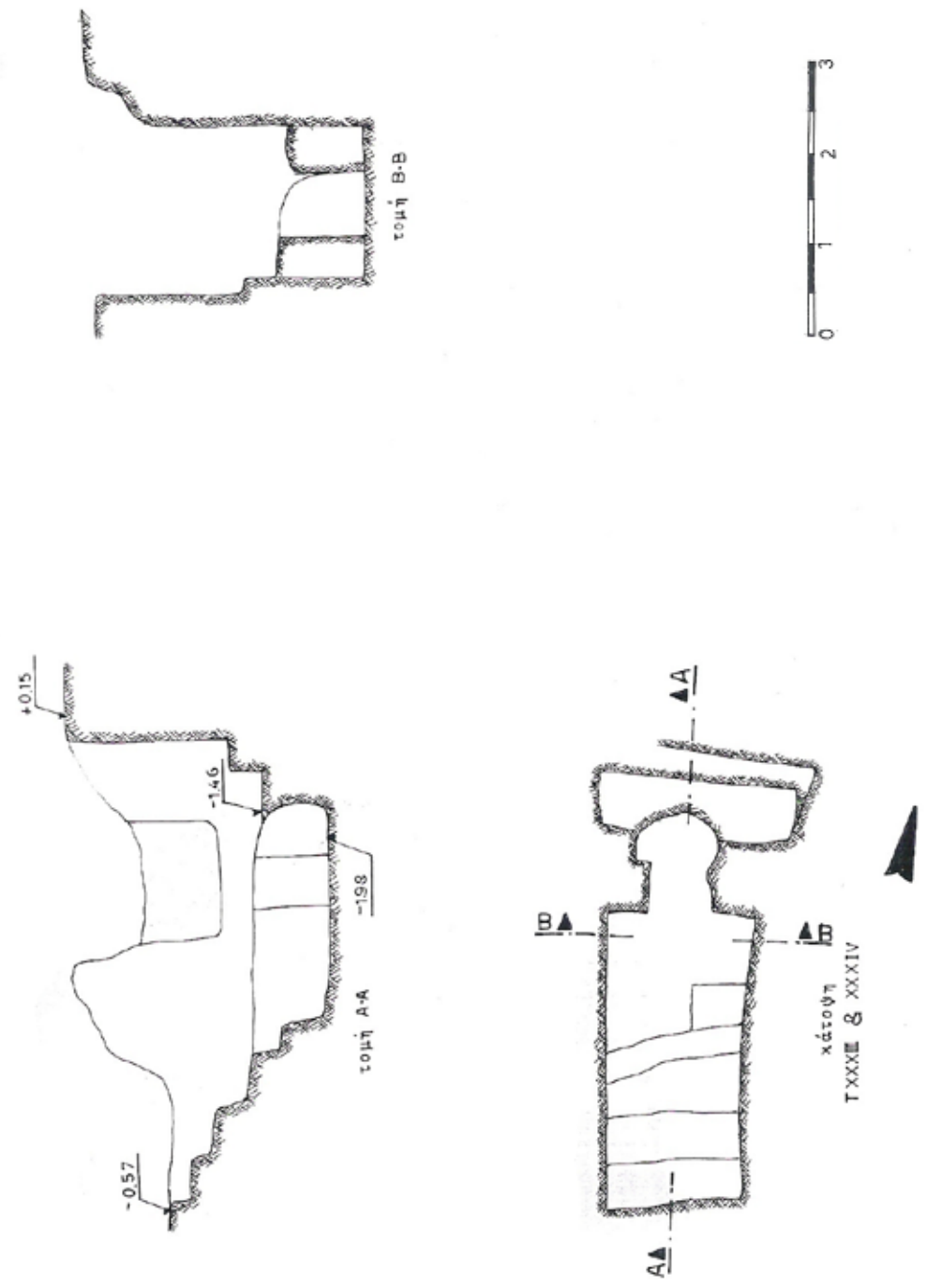

ΠΙΝΑΚΑΣ 83

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XXXV

1. Άποψη του τάφου από Α

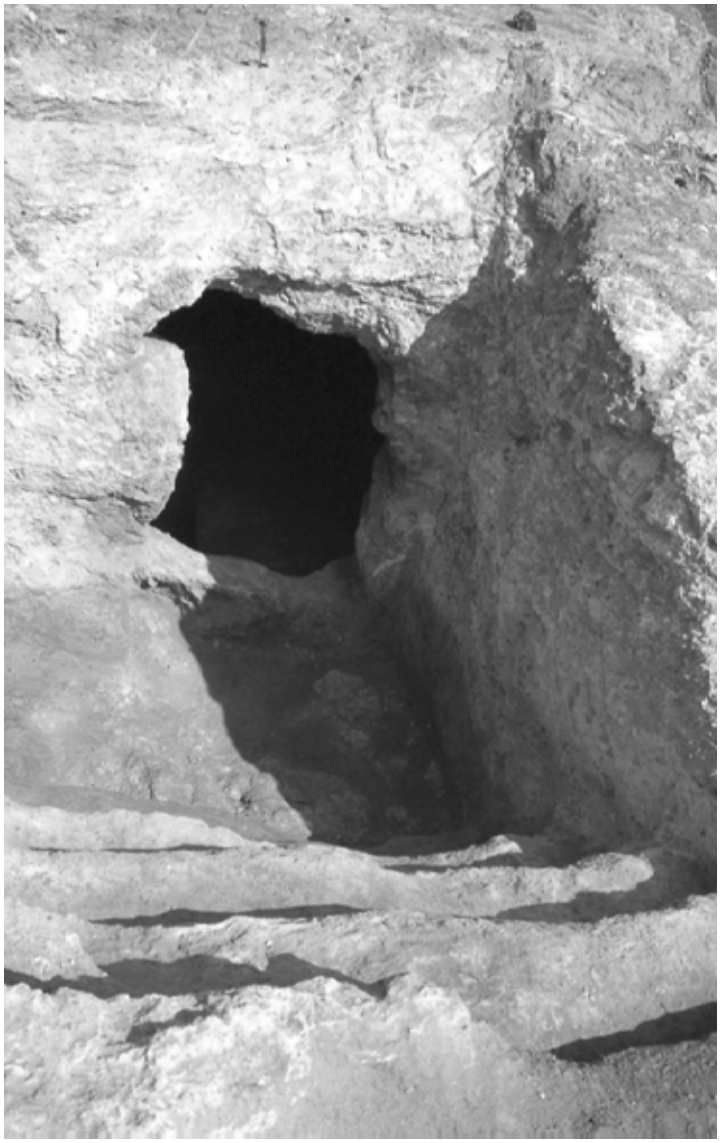

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

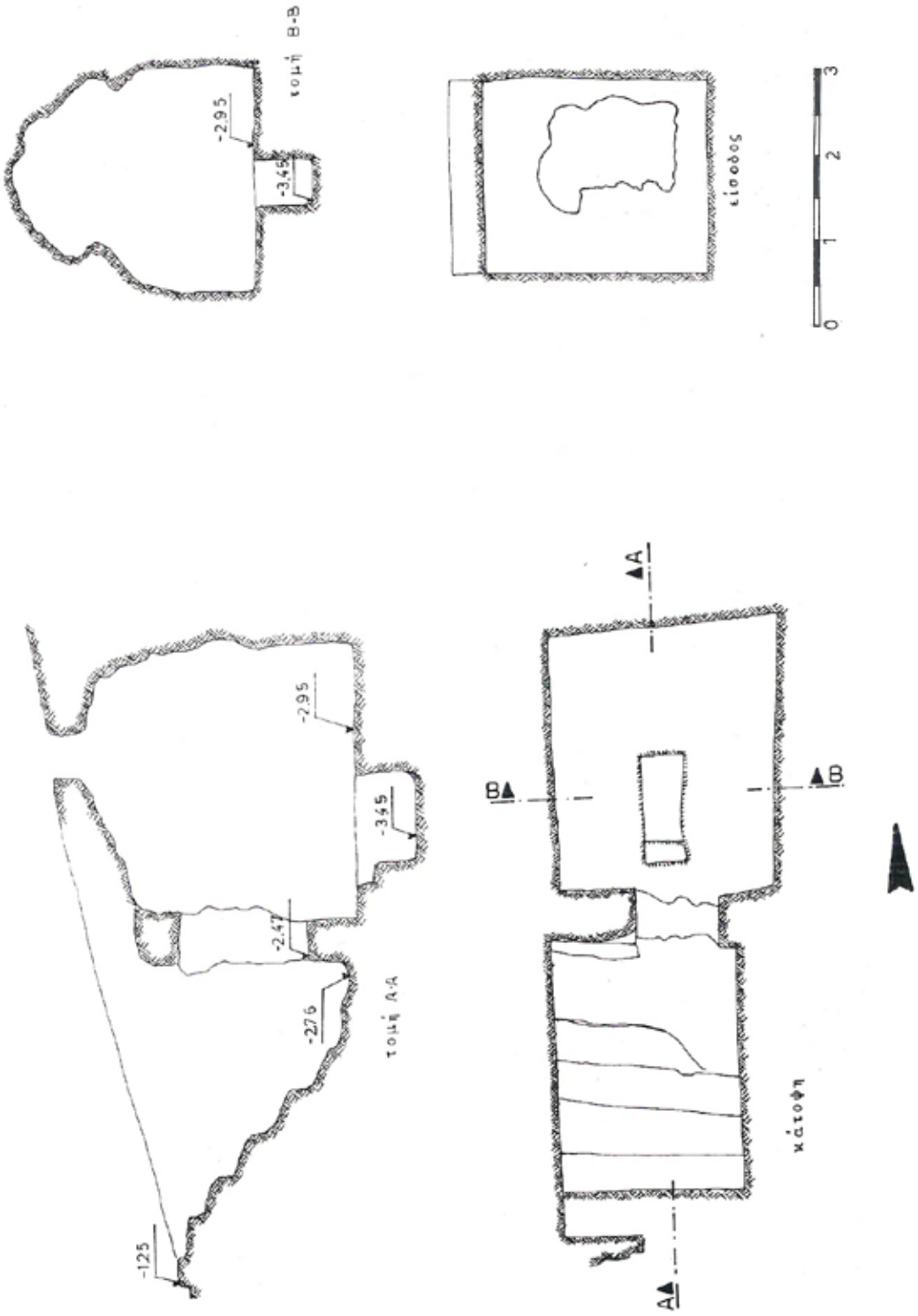

ΠΙΝΑΚΑΣ 84

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIII

1. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

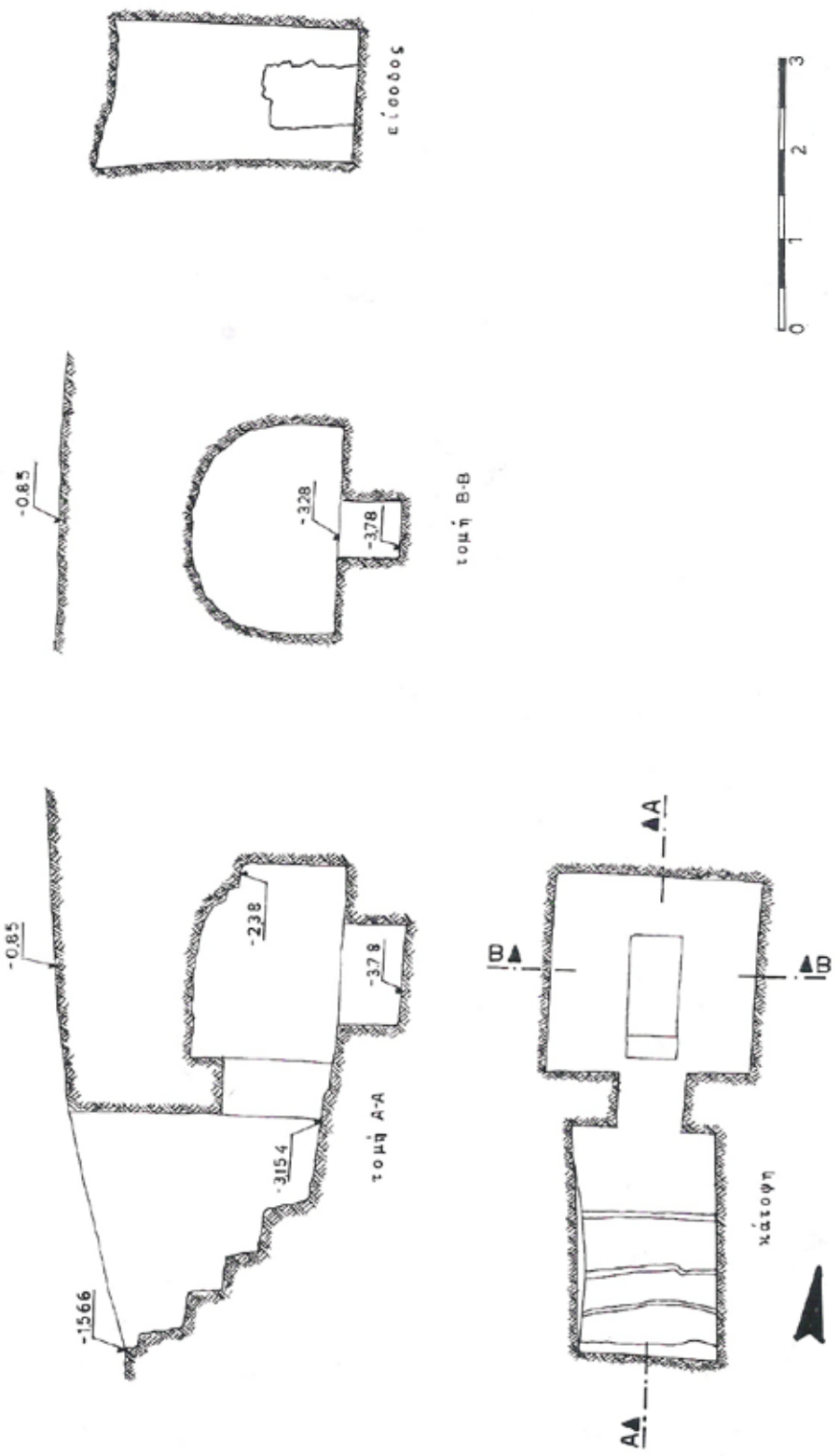

ΠΙΝΑΚΑΣ 85

Αχινός, οικόπεδο ιδ. Δ. και Ν. Ραφτόπουλου, τάφος XLIV

1. Ο δρόμος και η είσοδος του τάφου

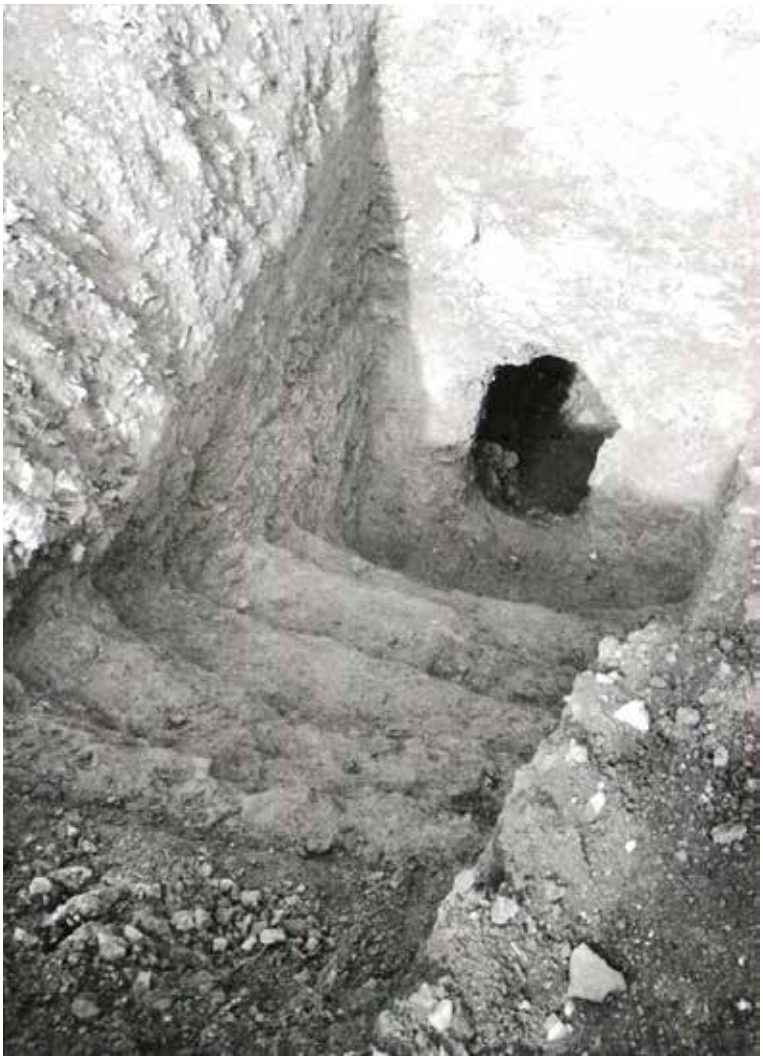

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

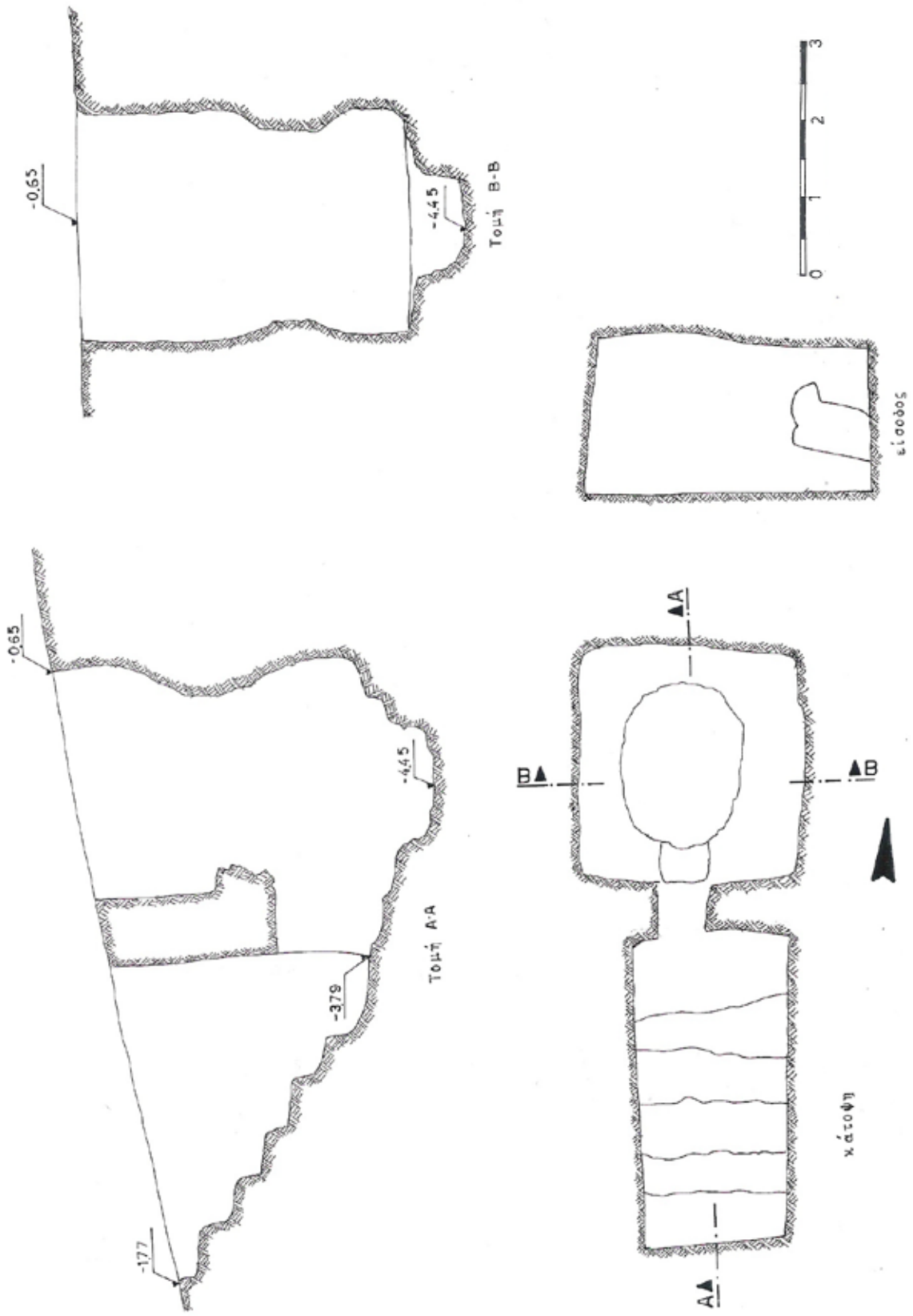

ΠΙΝΑΚΑΣ 86

Μεξιάτες, οικόπεδο ιδ. Αργυρώς Μπίτου

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (κάτοψη)

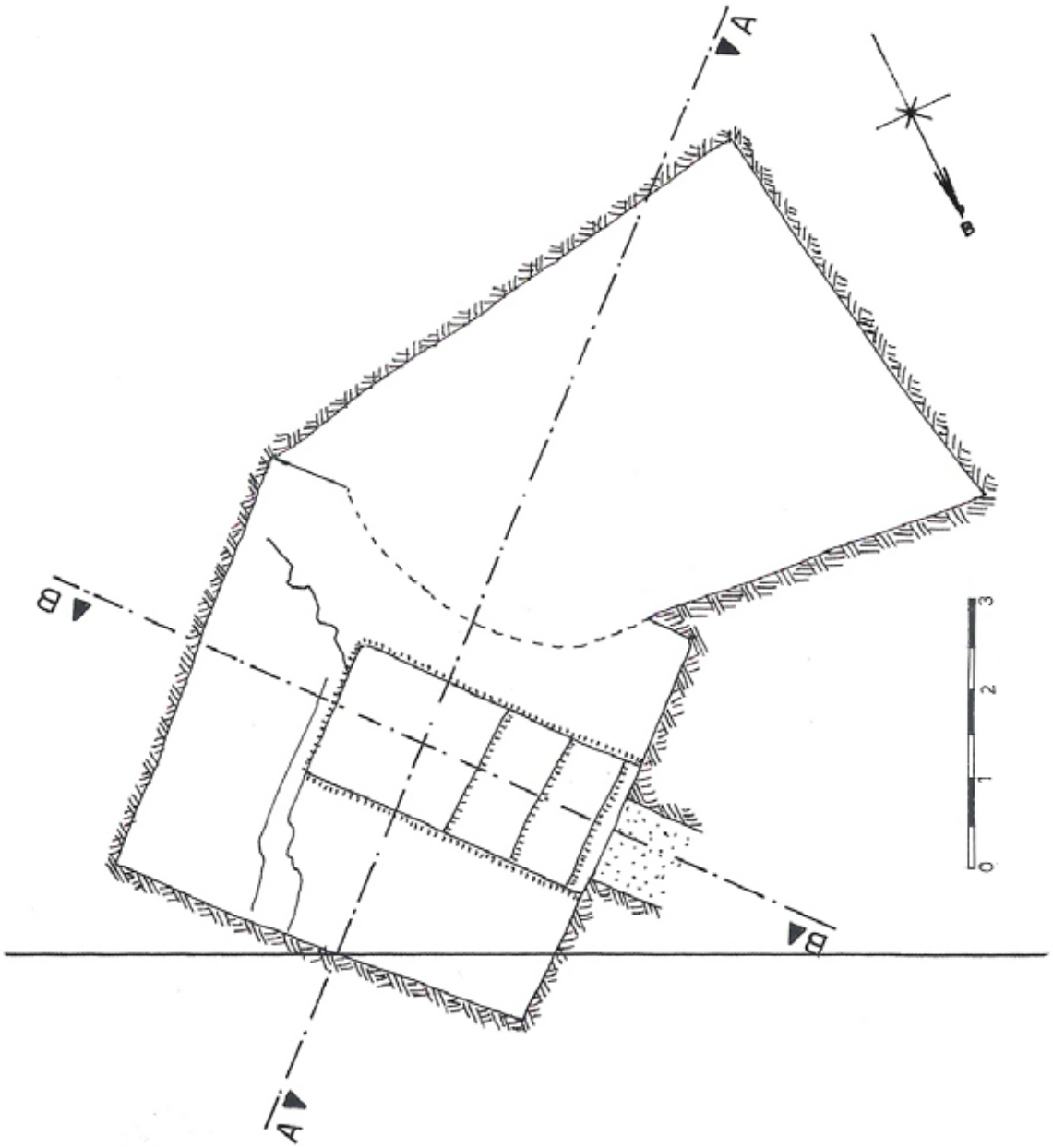

3. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου (τομές)

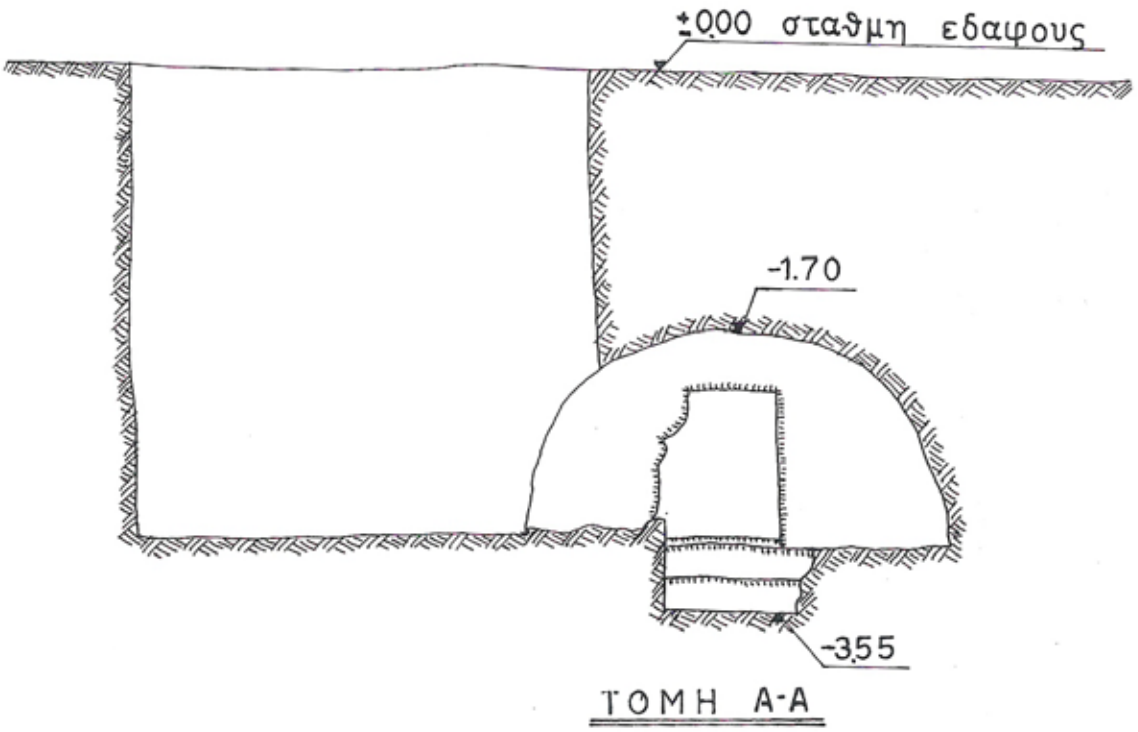

ΤΟΜΗ Α-Α

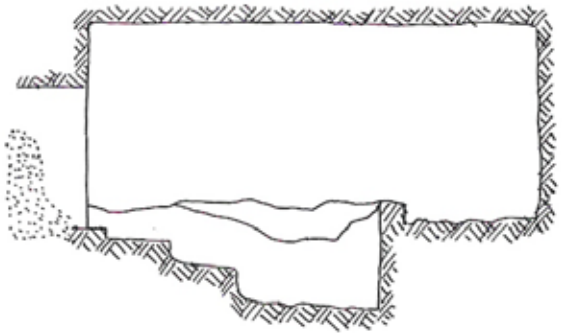

ΤΟΜΗ Β-Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 87

Δομοκός, οικόπεδο ιδ. Δήμου Δομοκού

1. Ο θάλαμος

2. Ενδεικτικά ευρήματα από τον τάφο

α. Κ2501

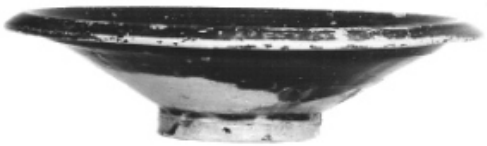

β. ΑΕ2498

γ. Κ2506

δ. Κ2505

ε. K2504

στ. K2496

ζ. K9731

η. K4743

θ. K4744

ι. K4747

ια. K2499

ΠΙΝΑΚΑΣ 88

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφοι Ι, ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Ν

2. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 89

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος, τάφος IV, Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος

1. Άποψη του τάφου από ΒΔ

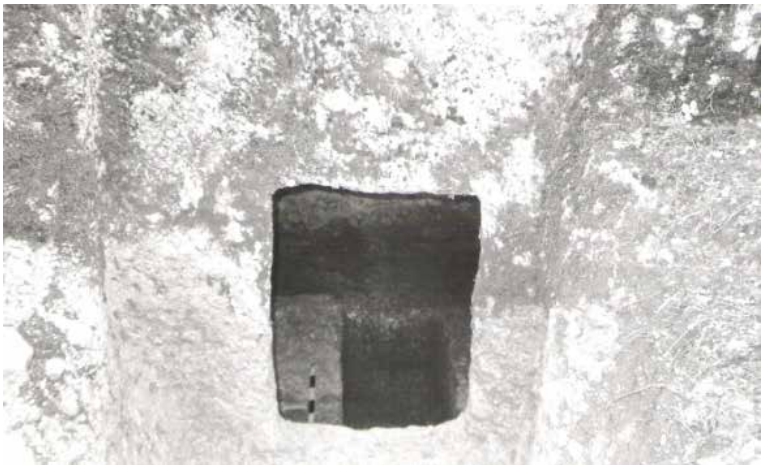

ΠΙΝΑΚΑΣ 90

Κούβελος, θέση Πόρτα ή Ανεμόμυλος

1. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων ΙΙΙ, IV (κατόψεις)

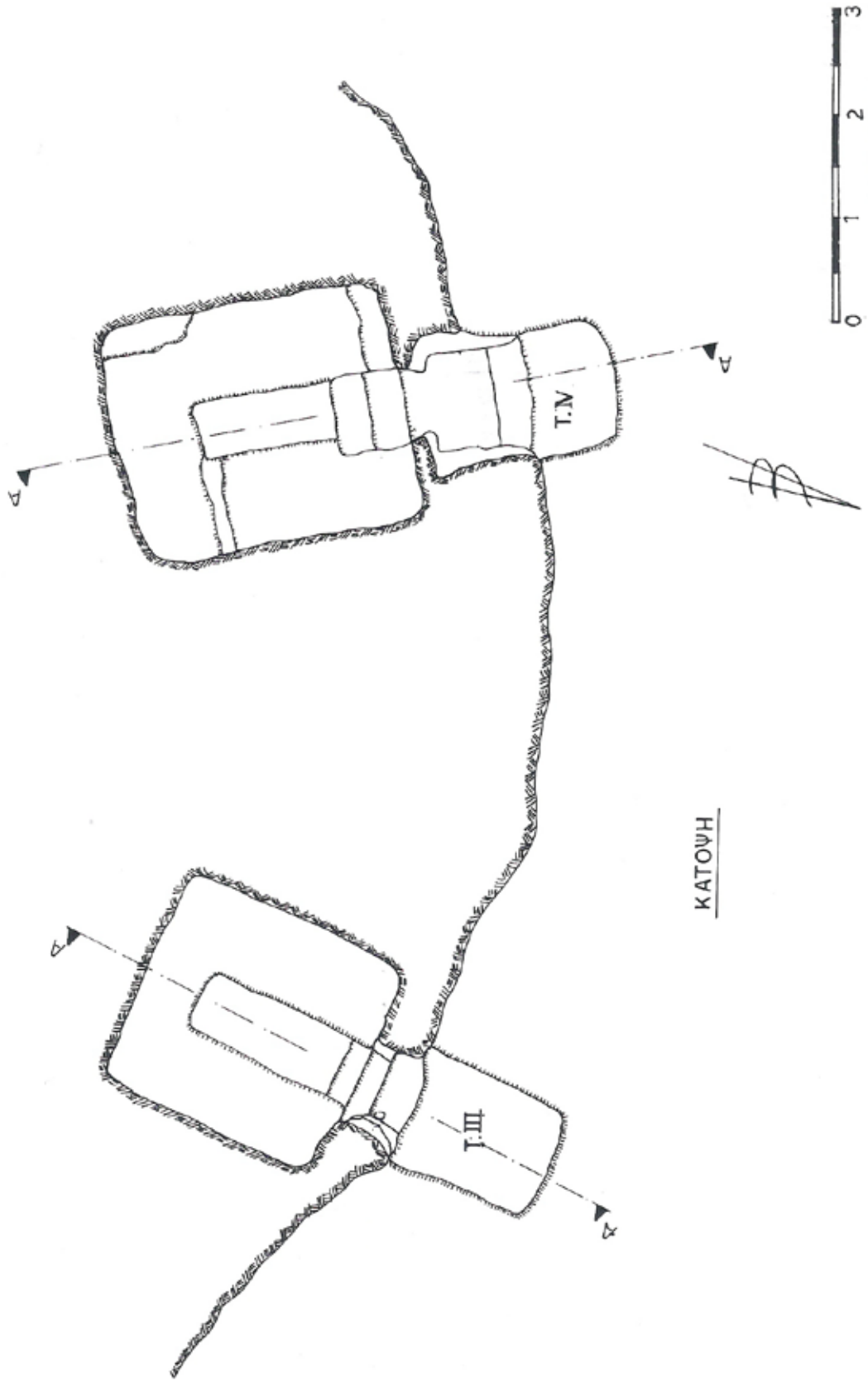

2. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων ΙΙΙ, IV (τομές)

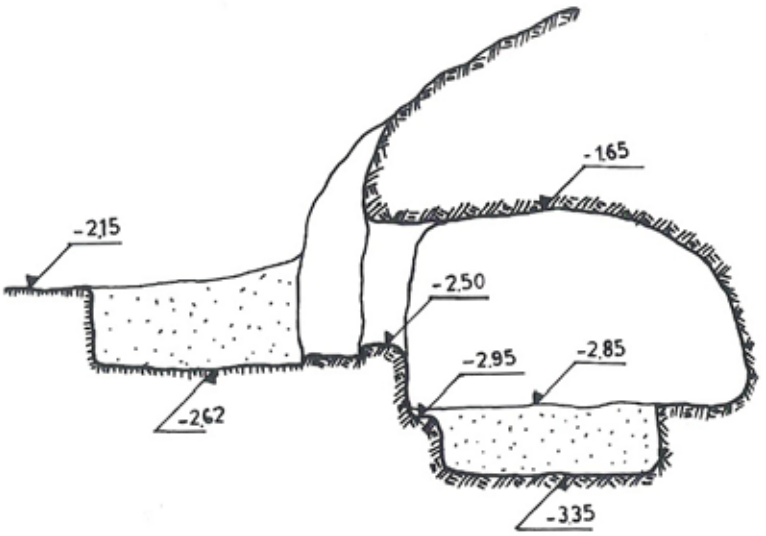

ΤΟΜΗ Α-Α Τ.ΙΙΙ

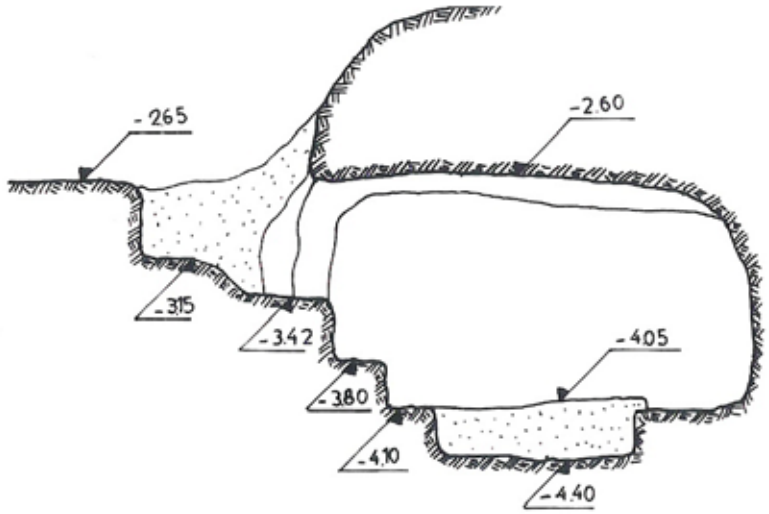

ΤΟΜΗ Α-Α Τ.VI

ΠΙΝΑΚΑΣ 91

Λιμογάρδι (*Ναρθάκιον*), Κάστρο (θέση Ζερβό), διαπλάτυνση κοινοτικής οδού, τάφοι Ι, ΙΙΙ

1. Άποψη του τάφου Ι από Β

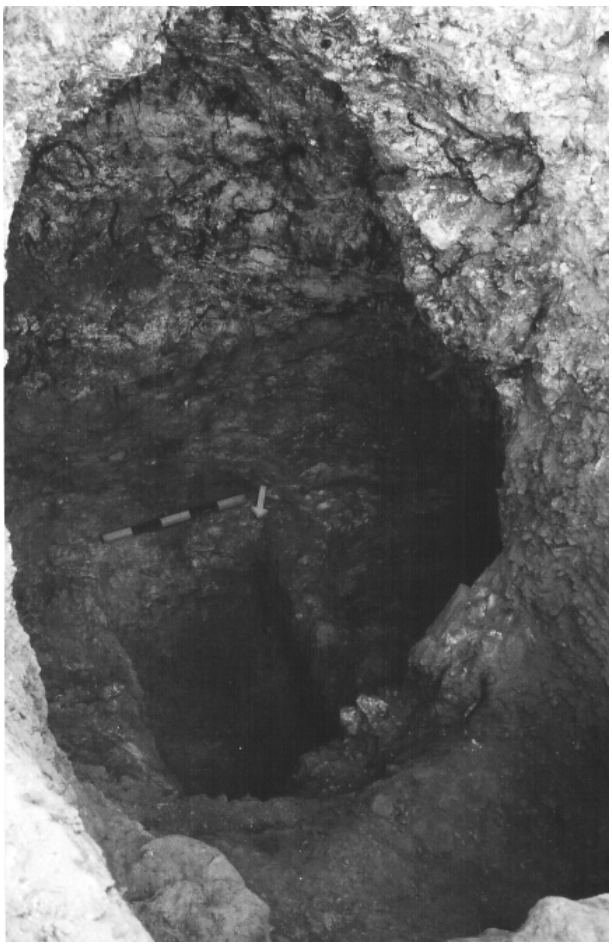

2. Άποψη του τάφου ΙΙΙ από Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 92

Ηράκλεια Τραχινία, θέση Ντούνος

1. Άποψη του τάφου από Β

2. Ο ΝΑ θάλαμος

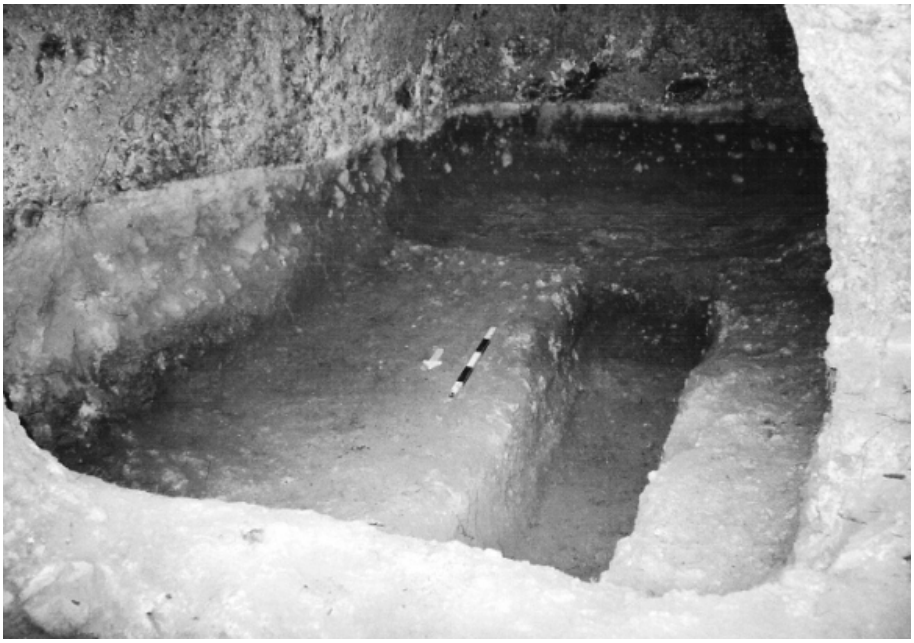

ΠΙΝΑΚΑΣ 93

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ

1. Ο τάφος Ι από ΒΔ

2. Ο τάφος ΙΙ από ΒΔ

3. Ο θάλαμος του τάφου ΙΙΙ

4. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων I, II, III (κατόψεις)

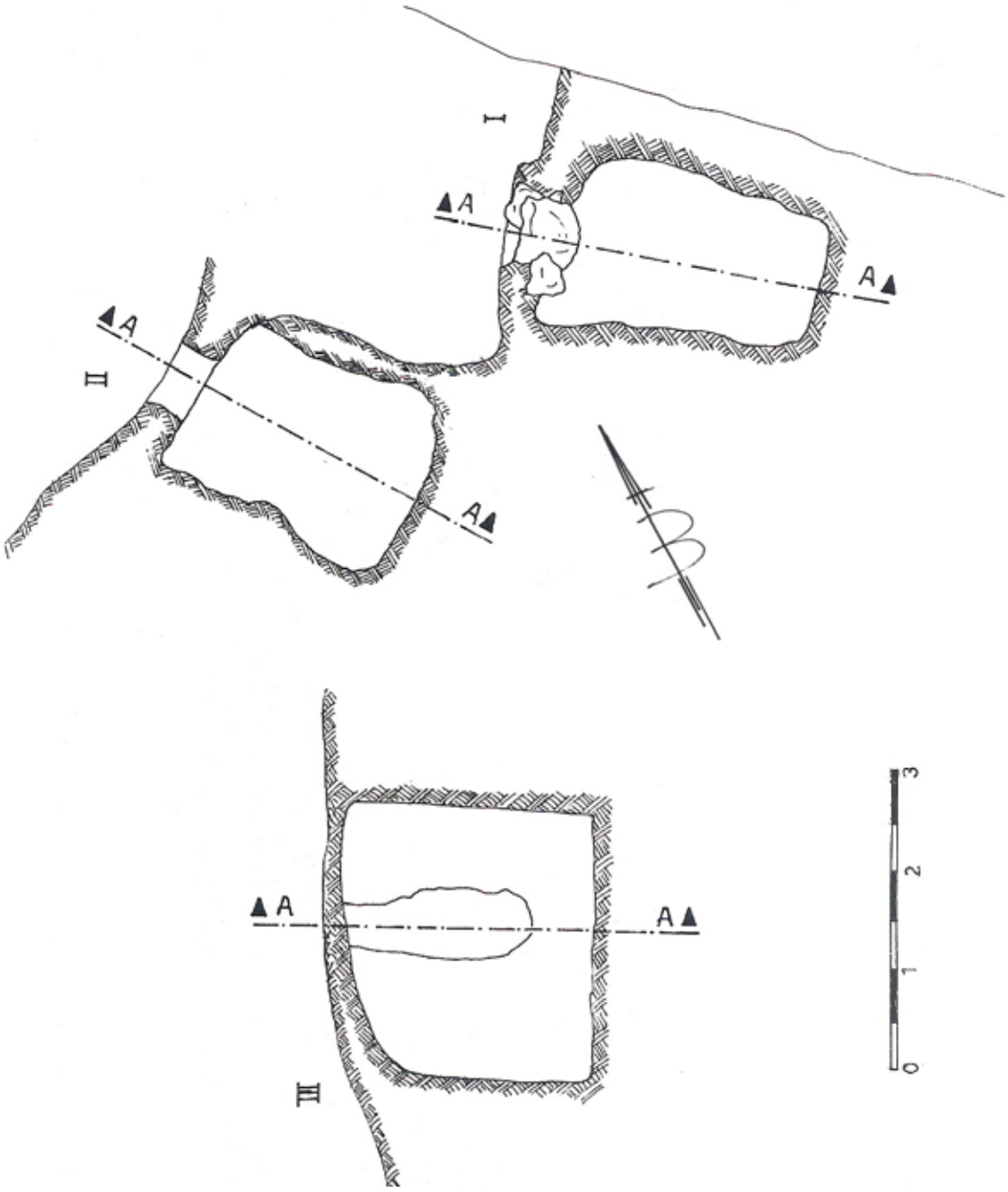

5. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων I, II, III (τομές)

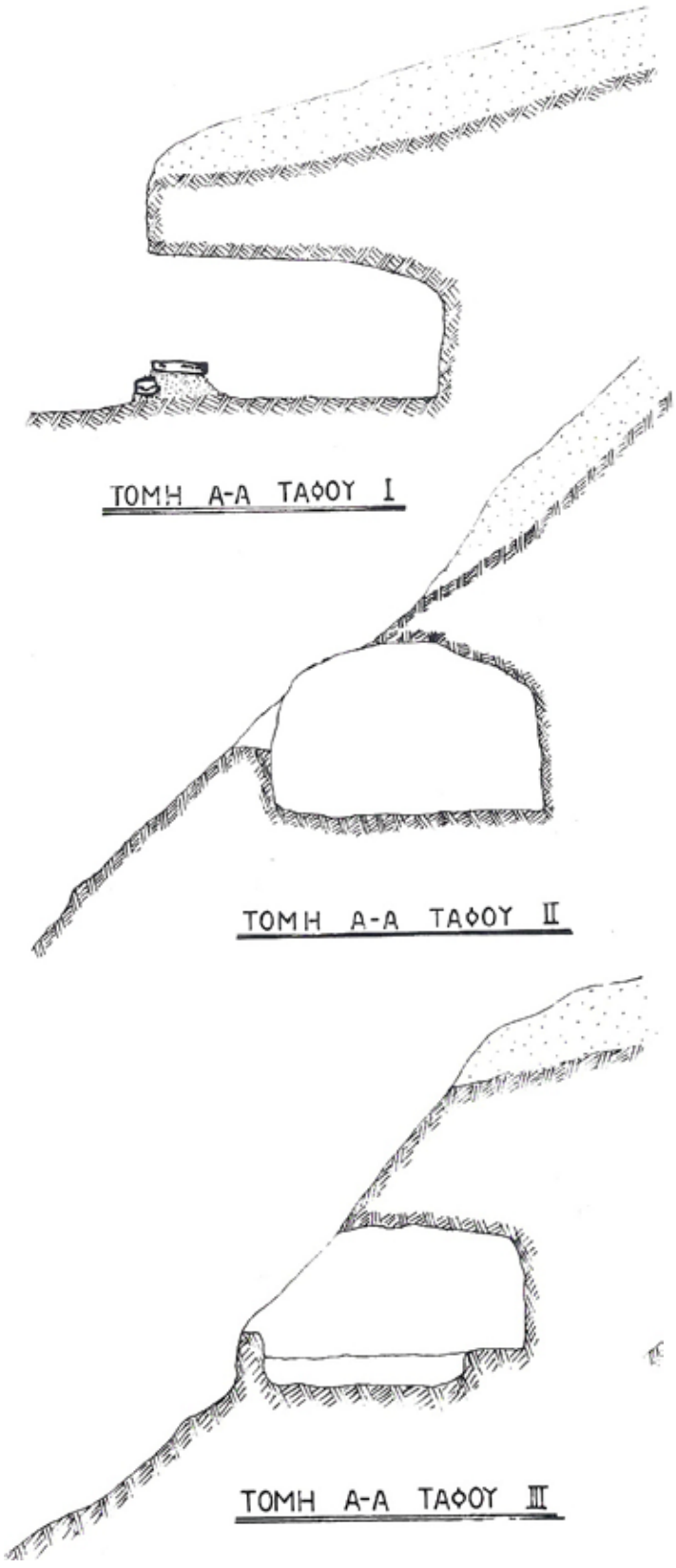

ΠΙΝΑΚΑΣ 94

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι IV, V, VI

1. Η είσοδος του τάφου IV

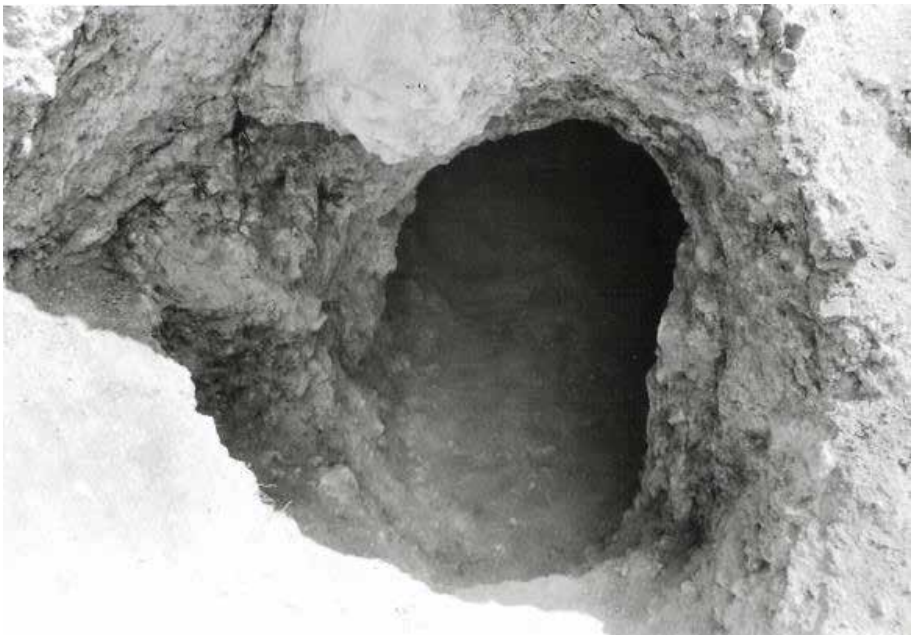

2. Ο θάλαμος του τάφου V

3. Η είσοδος του τάφου VI

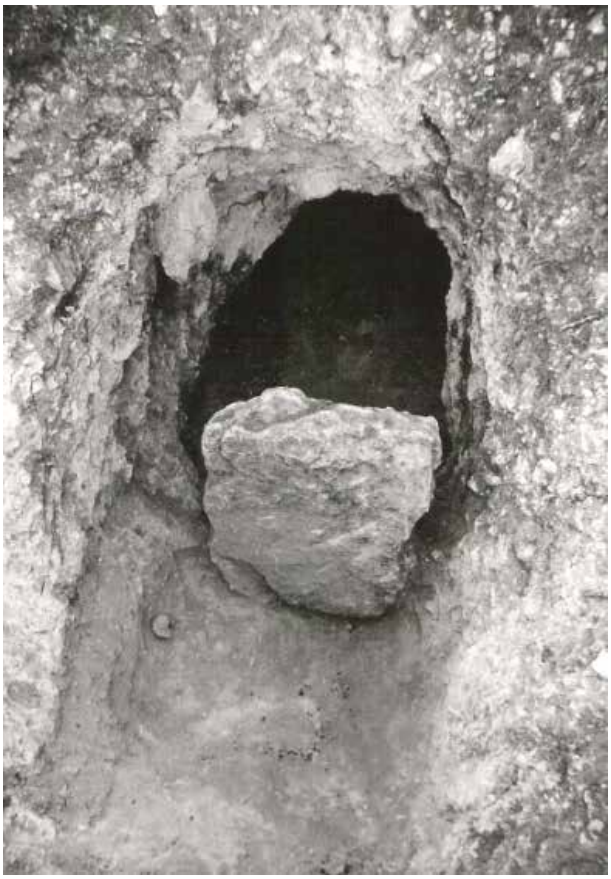

4. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV, V, VI (κατόψεις)

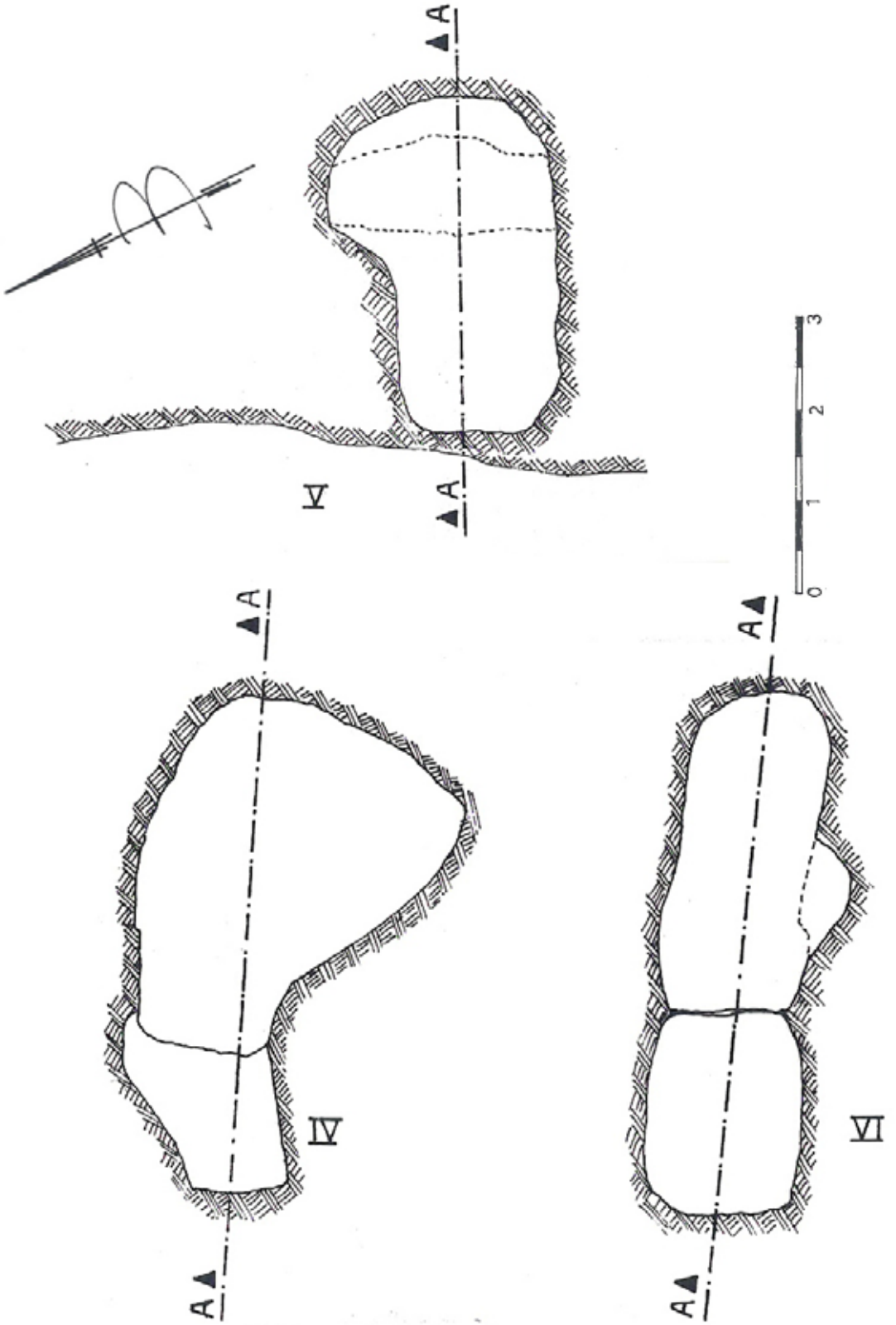

5. Σχεδιαστική αποτύπωση των τάφων IV, V, VI (τομές)

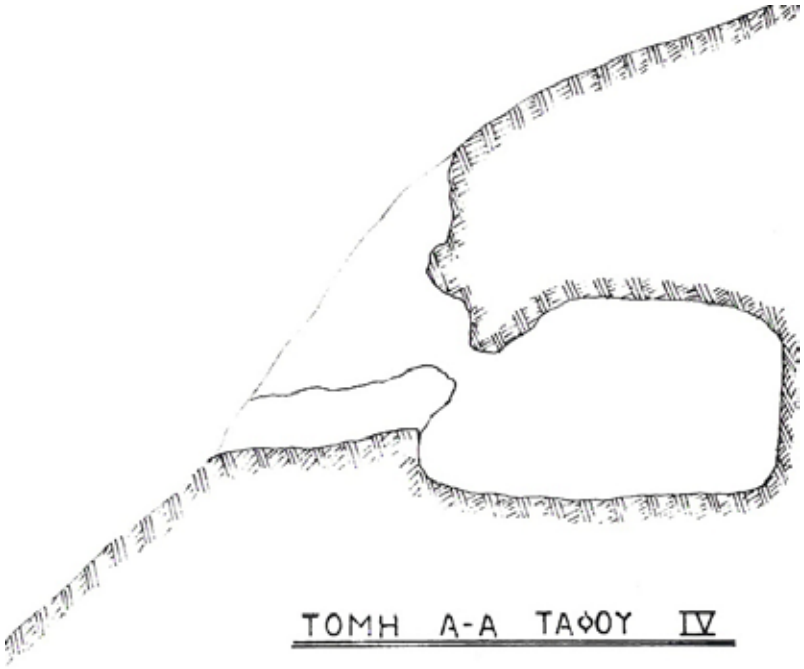

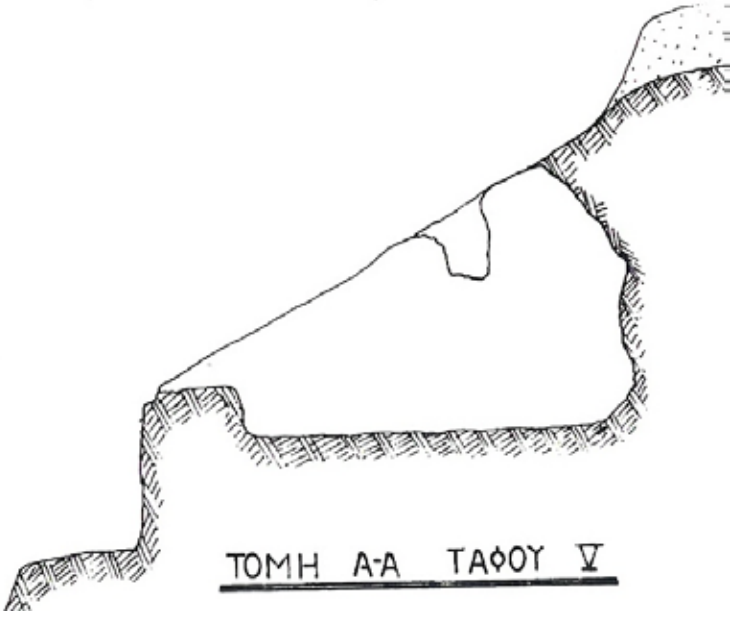

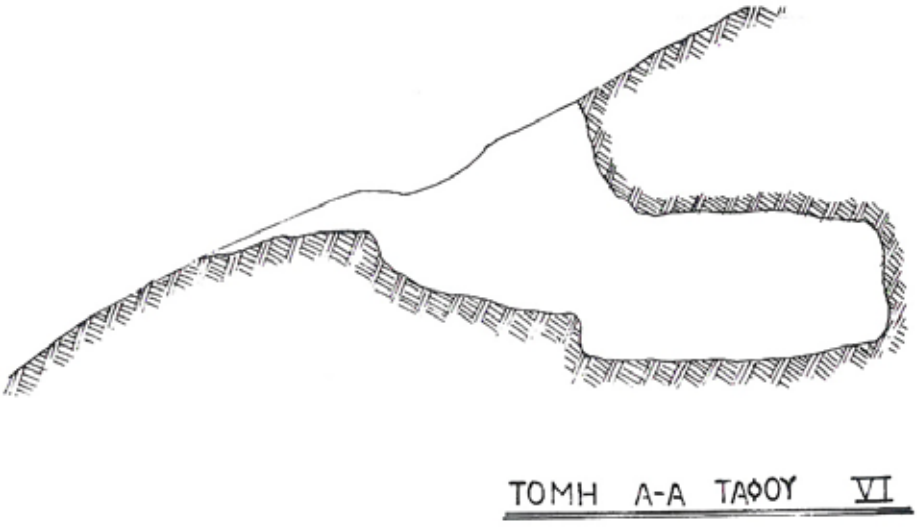

ΠΙΝΑΚΑΣ 95

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, τάφοι VII, VIII

1. Άποψη του τάφου VII από Ν

2. Άποψη του τάφου VIII από Β.

ΠΙΝΑΚΑΣ 96

Ηράκλεια Τραχινία, Ασωπός, εκσκαφές για την κατασκευή νέας γέφυρας, τάφος ΙΙΙ

Άποψη του τάφου από Β

ΠΙΝΑΚΑΣ 97

Παραλιακή ζώνη προς ΒΔ του Παγασητικού κόλπου, Σωρός - Ακρωτήριο Αγκίστρι Σωρού (σημερινή θέση εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού Βόλου)

1. Άποψη του τάφου από Ν

2. Σχεδιαστική αποτύπωση του τάφου

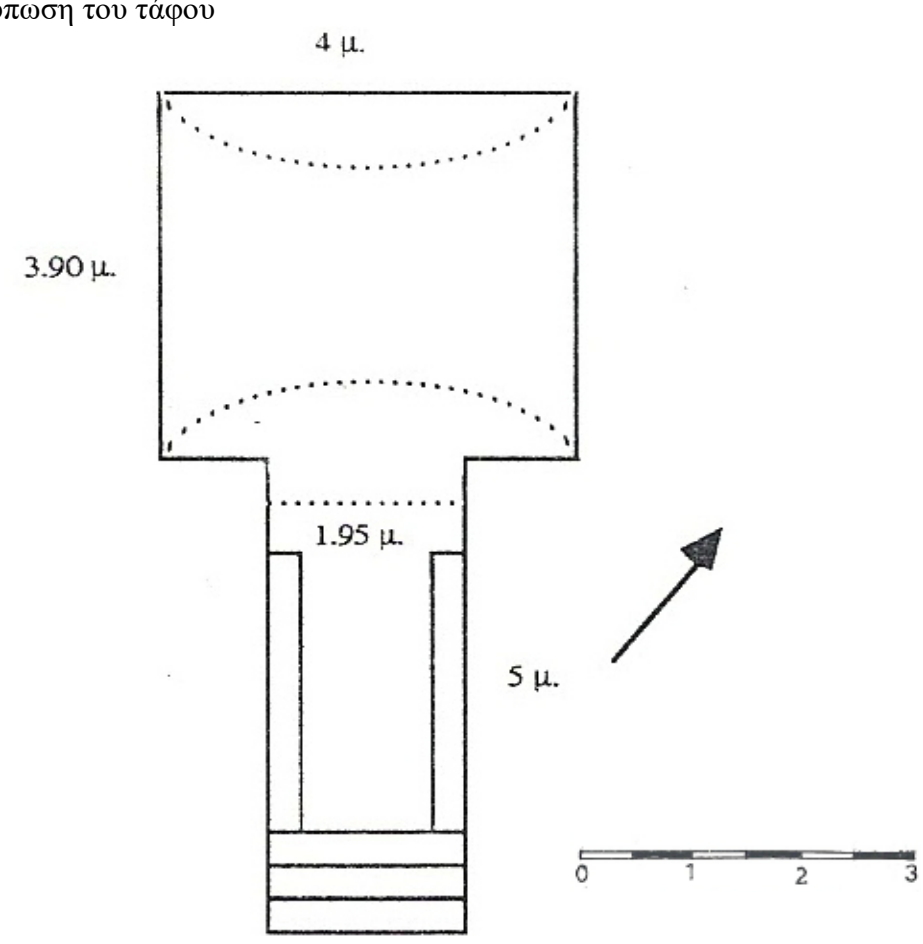

ΠΙΝΑΚΑΣ 98

1. Ακρόπολη *Πέλιννας*. Σωζόμενος πύργος στη ΒΔ πλευρά

2. Άζωρος. Τμήμα της ακρόπολης

ΠΙΝΑΚΑΣ 99

1. Άποψη της ΒΔ πλευράς της οχύρωσης της ακρόπολης στον λόφο του Κάστρου της Λαμίας

2. Τοπογραφικό σχέδιο της σύγχρονης Λαμίας, με την θέση της ακρόπολης, της κάτω πόλης, των ορίων του τείχους της κάτω πόλης (με διακεκομμένη γραμμή), της ΝΑ πύλης του τείχους και των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης

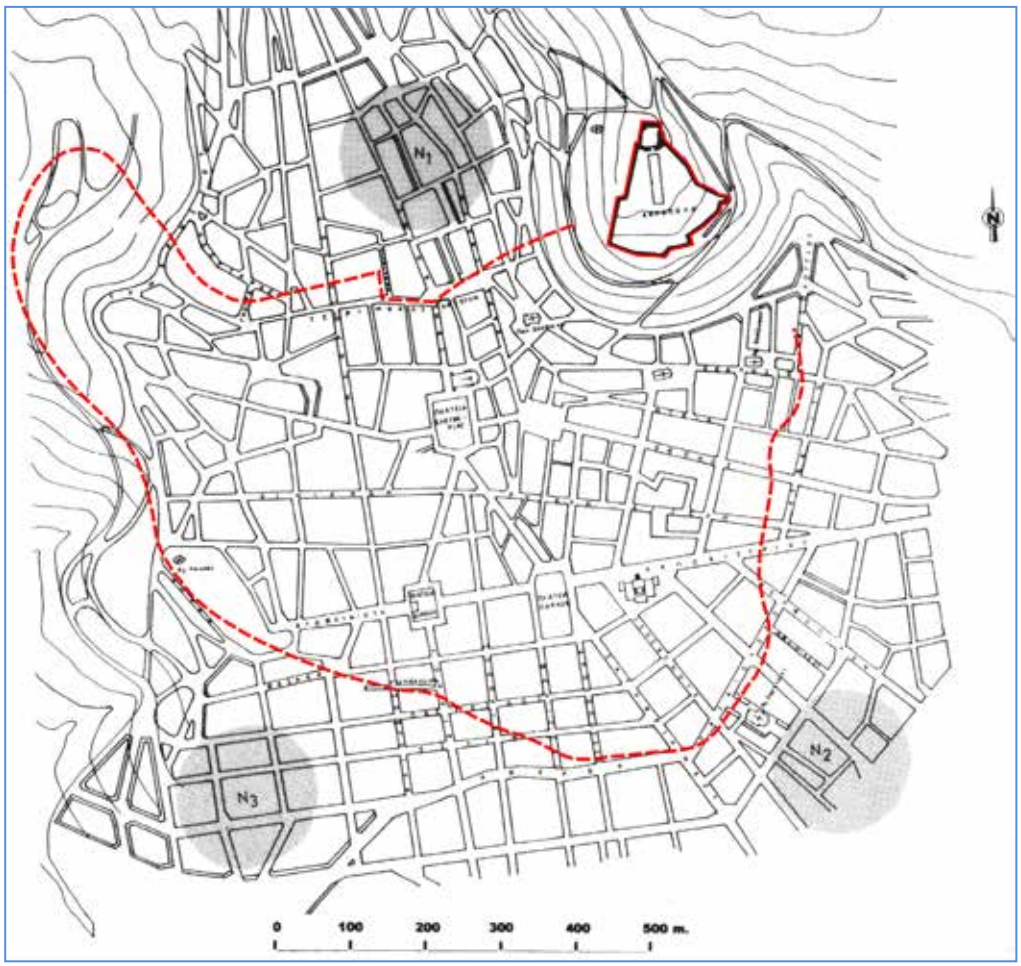

ΠΙΝΑΚΑΣ 100

1. Λαμία. Κατάλοιπα πύργου του ελληνιστικού τείχους της κάτω πόλης στη συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Καζούλη

2. *Ναρθάκιον*. Η εξωτερική πλευρά του Α σκέλους της οχύρωσης

ΠΙΝΑΚΑΣ 101

Ναρθάκιον

1. Μαρμάρινη πλίνθος με ανάγλυφη ασπίδα

2. Δίδυμοι κιβωτιόσχημοι τάφοι εντός κυκλικού περιβόλου